

BIBLIOTECA NAZIONALE
VITTORIO EMANUELE
6
35 MA
20

TITI LIVII PATAVINI LATINAE HISTORIAE PRINCIPIS

DECAS PRIMA.

APVD SEB. GRYPHIVM, LVGDVNI, 1554.

GENEROSO ADOLESCENTI CAROLO MONTIOIO

*

S. P. D.

ETSI nunquam hactenus mihi contigit faciem intueri tuā iuuenis ornatißime, tamen in tuis ad me literis mire puris, doctis, argutis, amicis, candidis, optimam tui partem animum, sic expressam uideo, ut nullus Apelles corporis effigiem in tabula repræsentare poßit euidentius. Tā raras tamq; uarias naturæ tuæ dotes ista præsertim ætate, quum libenter, tum summa cum animi mei uoluptate sum exosculatus. Equidem nihil nō præclarum expectabam à Guilhermi MONTIOII filio, sed ingenuè fateor, longe uicisti spem meam, quam de tuo profectu conceperam. Eam epistolam non in hoc tantum seruabo, quo me subinde tui contemplatione delectet, uerumetiam ut hoc instrumento tecum uelut obsignatis tabulis agere poßim, nisi quà cœpisti perrexeris, donec operi pulcherrimo colophonē imposueris. Scribis te illa mea epistola, quam adagijs præfixi,

 uelut

uelut in theatrum productum, ut uelis nolis cogaris, bene saltata fabula, multitudinis auribus oculisq; satisfacere. Hoc oneris tibi per me impositum esse, mi CAROLE, nondum sanè me pœnitet, altera uerò sarcina, qua te magis etiam premi dicis, solicitum quo pacto meis in te meritis gratiã referas, facile te exonero. Nec enim metuo ne fallas tuorum de te expectationem: quin ista tam præclara exordia, uel, ut melius dicam, primus fabulæ actus, nobis spem faciunt fore, ut quemadmodum superasti meam, ita uincas & cæterorum expectationem. Quod si præstiteris, arbitrabor mihi pro, si quid est meorum in te officiorum, insolidum atq; etiam cumulatè relatam gratiam. Vera pietas, qua clarißimum patrem tuum perpetuò sum prosequutus, quamq; nunc in te uelut alterum illum transtuli, non moratur aliam mercedem, quàm ut teipsum talem præstes, qualem optat illa. Verùm ne tibi fabulam istam saltanti, nihil aliud quàm hortator applausorq; uideor, sed ut nonnihil etiam opis adferã, uisum est tuo nomini dicare TITVM LIVIVM, Latinæ historiæ principem, iam quidem frequenter excusum, sed nunquam antehac uel magnificentius, uel emendatius: & si hoc parũ est, quinq; libris modo repertis auctum: quos bono quodam genio in bibliotheca monasterij Laurissenii, aut, ut uulgò, Lorsensis, reperit

reperit SIMON GRYNAEVS, uir ut in omni genere literarum citra supercilium eruditus, ita prouehendis liberalibus studijs natus. Id autem monasterium est è regione Vormaciæ, siue Berbethomagi trans Rhenum, à CAROLO Magno septingentis abhinc annis, & eo amplius extructum, ac librorum copiosissima supellectile instructum. Nam hæc olim præcipua cura principum fuit, & hic solet esse charissimus cœnobiorum thesaurus. Archetypum erat admirādæ uetustatis, prisco more perpetua literarum serie ita depictū, ut difficilimum fuerit uerbum à uerbo dirimere, nisi docto, attento, & in hoc ipsum exercitato. Vnde non parum negotij fuit in parando exemplari, quod typographicis operis tradere tur utendum. Nec minore cura quàm fide aduigilatum est, ne usquam in describendo ab archetypo recederetur. Quòd si pridem magna studiosorum gratulatione merito exceptum est, qualecunq; fragmentū quod nobis dedit Mogontia: quanto plausu excipi par est, tantam Liuianæ historiæ accessionem. Atq; utinam faxit deus Opt. Max. ut hic autor totus & integer nobis restituatur. Eius rei spem non nullam præbent rumores per ora quorundam uolitātes: dum hîc apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos, haberi Liuiana quædam nondum edita iactitat. Certè postea

quam hasce reliquias præter omnium spem obiecit fortuna, non uideo cur desperemus & plura posse contingere. Atq; hîc, mea quidem sententia, principes uiri rem se dignam facerent, si præmijs propositis, eruditos ad peruestigandum tantum thesaurum solicitarent, aut etiam ad editionem perpellerent: si qui forte sunt, qui rem publicæ utilitati paratam, graui studiorũ iactura premunt abduntq;. Vehementer enim absurdũ uidetur, homines ut parũ auri argenti'ue inueniant, tantis impendijs, tantisq; periculis, ad ipsos penè inferos terræ uiscera perfodere: & huiusmodi thesauros tãto illis preciosiores, quanto corpore præstantior est animus, prorsus negligere, nec ulla uestigatione dignos iudicare. Midarum hic animus est, non principum, à quo quum sciam tuam indolem quam longißimè abhorrere, non dubito quin hoc lucrum sis auidißime amplexurus. Iam ne quis dubitare poßit, an hæc dimidiata Decas sit uere T. Liuij, duæ res potißimum efficiunt: primum ipsa phrasis omnibus notis suũ autorẽ referẽs: dein Argumẽta siue Epitome L. Flori, hisce libris per omnia respondentes. Itaq; quum scirem, magnatibus uiris nullam esse lectionem magis accommodam quàm historicorum, inter quos facile primas tenet T. Liuius, de Latinis loquor, præsertim quum Sallustianum nihil extet, præter duo

fragm

fragmenta: reputaremq́; quantus quamq́; inexplebilis historiarum, ut ita loquar, helluo semper fuerit pater tuus: quem nō dubito quin hac quoq; parte referas: uisus sum mihi non incōgruè facturus, si hi quinq; libri, tibi propriè dicati prodirent in lucem. Quanquam hîc nolim te parentis nimium esse similem. Solet enim ille singulis diebus à cœna ad mediam usq; noctem incumbere libris, non sine uxoris ac pedisequarum tædio, magnoq́; famulorum murmure: quod quanquam illi hactenus præter ualetudinis dispendium licuit, nō arbitror tamen consultum, ut eandem tu iacias aleam, fortasse non perinde feliciter casuram. Certe quum pater tuus huic regi etiamnum adolescenti socius esset studiorum, in historijs potissimum uersabantur, idq́; uehementer approbante patre Henrico Septimo, singulari iudicio prudentiaq́; rege. Adiuncta autē est huic editioni, Chronologia HENRICI GLAREANI, hominis exquisitè multifariamq́; docti, cuius indefatigabilis industria, non solùm hoc inclytum gymnasium Friburgense, uerumetiam totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit, exornat, locupletat. Ea Chronologia commonstrat temporum ordinem, bellorum species, ac personarum nomina, in quibus hactenus fuit mira confusio, scribarum ac sciolorum uitio inducta. Atqui

hæc erat unica historiæ lux. Quòd si hæc absit cynosura, cæca prorsus est in historiarum pelago nauigatio: & nisi hoc adsit filum, inextricabilis error inuoluit lectorem etiam eruditum, in his rerum gestarum labyrinthis. Hoc munere si tuam epistolam bene pensatam arbitrabere, tuæ iam uices erunt nos tuis impartire literis. Bene uale. Apud Friburgum Brisgoiæ, Calend. Martijs, anno

M. D. XXXI.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS I.

LIBER PRIMVS.

ACTVRVSNE *operæpretium sim, si à primordio urbis res populi Rom. perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim. Quippe qui cùm ueterem, tum uulgatam esse rem uideã: dum noui semper scriptores, aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi arte rudem uetustatem superaturos credũt. Vtcunq; erit, iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarũ populi pro uirili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me consoler. Res est præterea & immensi operis, ut quæ supra septingentesimum annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initijs eò creuerit, ut iam magnitudine laboret sua: & legentium*

plerisq; haud dubito, quin primæ origines proximaq; originibus, minus præbitura uoluptatis sint, festinantibus ad hæc noua, quibus iam pridem prævalentis populi uires se ipsæ conficiunt. Ego contra hoc quoq; laboris præmium petam, ut me à conspectu malorum, quæ nostra tot per annos uidit ætas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à uero, solicitum tamen efficere posit. Quæ ante conditam condendam'ue urbem, poeticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc uenia antiquitati, ut miscendo humana diuinis, primordia urbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre autores: ea belli gloria est populo Ro. ut cùm suum conditorisq; sui parentem Martem potißimum ferat: tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, utcunq; animaduersa aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat animum, quæ uita, qui mores fuerint: per quos uiros, quibusq; artibus, domi, militiaq;, & partum & auctum imperiũ sit: labente deinde paulatim disciplina, uelut

aißid

dißidentes primo mores ſequatur animo: deinde ut magis magiſq; lapſi ſint, tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec uitia noſtra, nec remedia pati poſſumus, peruentum eſt. Hoc illud eſt præcipuè in cognitione rerum ſalubre ac frugiferũ, Omnis te exempli documenta in illuſtri poſita monumento intueri: inde tibi tuæq; reipubli. quod imitere capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod uites. Cæterùm aut me amor negotij ſuſcepti fallit, aut nulla unquã reſpublica nec maior, nec ſanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam ſeræ auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec ubi tantus, ac tam diu paupertati ac parſimoniæ honos fuerit: adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundãtes uoluptates deſiderium per luxum atq; libidinem pereundi, perdendiq; omnia inuexere. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cùm forſitan neceſſariæ erunt: ab initio certè tantæ ordiendæ rei abſint: cum bonis potius ominibus, uotiſq; ac precationibus deorum dearumq;, ſi ut poëtis, nobis quoq; mos eſſet, libentius inciperemus, ut orſis tanti operis ſucceſſus proſperos darent.

IAM

AM primum omnium ſatis conſtat, Troia capta in cæteros ſæuitū eſſe Troianos, duobus, Aenea Antenoreq́;, & uetuſti iure hoſpitij, & quia pacis reddendæq́; Helenæ ſemper autores fuerant, omne ius belli Achiuos abſtinuiſſe. Caſibus deinde uarijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui ſeditione ex Paphlagonia pulſi, & ſedes & ducem rege Pylemene ad Troiam amiſſo, quærebant: ueniſſe in intimum maris Adriatici ſinum: Euganeisq́; qui inter mare alpesq́; incolebant, pulſis, Henetos Troianosq́; eas tenuiſſe terras: & in quem primum egreſſi ſunt locum, Troia uocatur: pagoq́; inde Troia nomē eſt, gens uniuerſa Veneti appellati. Aeneam ab ſimili clade domo profugum, ſed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primo in Macedoniam ueniſſe: inde in Siciliam, quærentem ſedes, delatū: ab Sicilia claſſe Laurentē agrum tenuiſſe: Troia & huic loco nomen eſt. Ibi egreſſi Troiani, ut quibus ab immenſo propè errore nihil præter arma & naues ſupereſſet, cum prædam ex agris agerent: Latinus rex, Aboriginesq́;, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam uim aduenarū, armati ex urbe atq; agris cōcurrunt. Duplex exinde fama eſt: alij prælio uictum Latinum, pacem cum Aenea,

dein

deinde affinitatem iunxisse tradunt: alij cùm instructæ acies constitissent, priusquam signa canerent processisse Latinum inter primores, ducemq́; aduenarum euocasse ad colloquium: percunctatū deinde qui mortales essent? unde? aut quo casu profecti domo? quid'ue quærentes in agrum Laurentem exissent? postquam audierit multitudinem Troianos esse: ducem Æneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, sedem, condendæq́; urbi locum quærere: & nobilitatem admiratum gentis uiriq́;, & animum uel bello uel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Æneam apud Latinum fuisse in hospitio: ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse fœdus, filia Æneæ in matrimonium data: ea res utiq; Troianis spem affirmat tandē stabili certaq́; sede finiendi erroris. Oppidum condunt. Æneas ab nomine uxoris Lauinium appellat: breui stirps quoq; uirilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Troianiq́; simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Æneæ fuerat, prælatum sibi aduenam ægrè patiens, simul Æneæ Latinoq́; bellum intulerat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt:

uicti

uicti Rutuli, uictores Aborigines Troianiq;. ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutuliq; diffisi rebus, ad florentes Hetruscorum opes, Mezentiumq; eorum regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime lætus nouæ origine urbis, & tum nimio plus, quàm satis tutum esset accolis, rem Troianã crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem, ut animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem iure solùm, sed etiam nomine omnes essent:: Latinos utranq; gentem appellauit: nec deinde Aborigines Troianis studio, ac fide erga regem Aeneam cessere: fretusq; his animis coalescentium in dies magis duorum populorum Aeneas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, ut iam non terras solùm, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinẽ ab alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset: tamen cum mœnibus bellum propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Aeneæ etiam ultimum operum mortalium fuit. Situs est, quemcunq; eum dici ius fasq; est, super Numicum flumen Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius Aeneæ filius erat, tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit: tantisper tutela muliebri (tãta indoles

in Lauinia erat) res Latina & regnum auitum, paternumq; puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam ueterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Ascanius: an maior quàm hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comesq; inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens autorem nominis sui nuncupat. Is Ascanius, ubicunq;, & quacunque matre genitus (certe natum Aenea constat) abundante Lauinij multitudine, florentem iam (ut tum res erant) atq; opulentam urbem matri, seu nouercæ reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condidit, quæ ab situ porrectæ in dorso urbis longa Alba appellata. Inter Lauinium et Albam longam coloniam deductam triginta fermè interfuere anni. tantum tamen opes creuerant, maxime fusis Hetruscis, ut ne morte quidem Aeneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentumq; primum puerilis regni mouere arma aut Mezentius Hetrusciq;, aut ulli alij accolæ ausi sint. Pax ita conuenerat, ut Hetruscis Latinisq; fluuius Albula, quem nunc Tyberim uocant, finis esset. Syluius deinde regnat Ascanij filius, casu quodam in syluis natus: is Aeneam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium: ab eo coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati: mansit Syluius, postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt.

Latina

Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum per manus tradidit: is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat: is Numitorem atque Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum uetustum Syluiæ gentis legat: plus tamen uis potuit, quàm uoluntas patris, aut uerecundia ætatis: pulso fratre Amulius regnat: addit sceleri scelus, stirpem fratris uirilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluiæ per speciem honoris, cùm uestalem eam legisset, perpetua uirginitate spem partus adimit. Sed debebatur (ut opinor) fatis tantæ origo urbis, maximuq́; secundum deorum opes imperij principium: ui compressa uestalis, cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia deus autor culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. Sed nec dij, nec homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia uindicant: sacerdos uincta in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quâdam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis,

stagnis, nec adiri usquam ad iusti cursum poterat amnis, & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. Ita uelut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, ubi nunc ficus ruminalis est (Romularem uocatam ferunt) pueros exponunt: uastæ tum in iis locis solitudines erant. Tenet fama, cum fluitantẽ alueum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus, qui circa sunt, ad puerilem uagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeo mitem præbuisse mammas, ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris inuenerit (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ uxori educandos datos. Sunt qui Laurentiam uulgato corpore lupam inter pastores uocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati, cum primum adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, uenando peragrare saltus: hinc robore corporibus animisq́; sumpto, iam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetum facere, pastoribusq́; rapta diuidere: & cum his, crescente in dies grege iuuenum, serias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrũ ferunt, & à Palanteo urbe Arcadica Palatium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi

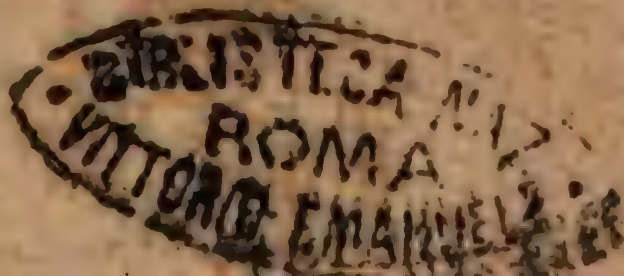
Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, ut nudi iuuenes Lycæum Pana uenerantes, per luxum atq; lasciuiam currerent: quē Romani deinde uocarunt Inuum. Huic deditis ludicro, cùm solenne uotum esset, insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cū Romulus ui se defendisset, Remum cœpisse: captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes: crimini maxime dabant in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere: sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari: nam & expositos iussu regis infantes sciebat, & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam, nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. Necessitas prior uenit. Ita metu subactus, Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in custodia Remum haberet: audisset q; geminos esse fratres: cōparando eorum ætatē, & ipsam minime seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoq; eodem peruenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret: Ita undiq; regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad uim apertam par) sed aliis alio

itinere

itinere iussis certo tempore ad regiam uenire pastoribus, ad regem impetum facit: & à domo Numitoris alia comparata manu, adiuuat Remus: ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse urbem, atq; adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes uidit: extemplò aduocato consilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædẽ deinceps Tyranni, seq; eius autorem ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent: secuta ex omni multitudine consentiens uox, ratum nomen imperiumq; regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum, Remumq; cupido cœpit, in ijs locis ubi expositi, ubiq; educati erant, urbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum Latinorumq;: ad id pastores quoque accesserant, qui omnes facile spem facerent: paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea urbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum a satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis uerecundia discrimẽ facere posset: ut dij quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent,

rent, qui nomẽ nouæ urbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo auguriũ uenisse fertur, sex uultures. iamq́; nuntiato augurio, cùm duplex numerus Romulo se ostendisset, utrunq; regem sua multitudo consalutauerat: tẽpore illi præcepto, at hi numero auium regnum trahebant. Inde cũ altercatione congreßi certamine irarum ad cædem uertũtur: ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est: ludibrio fratris Remum nouos transiluisse muros: inde ab irato Romulo, cũ uerbis quoq; increpitans adiecisset: sic deinde, quicunq; alius transiliet mœnia mea: interfectũ. Ita solus potitus imperio Romulus condita urbs conditoris nomine appellata. Palatinum primũ, in quo ipse erat educatus, muniit: sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, ut ab Euandro instituta erãt, facit. Herculẽ in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorant, ac propè Tyberim fluuium, quà præ se armentum agens nando traiecerat: loco herbido, ut quiete & pabulo læto reficeret boues, et ipsum fessum uia procubuisse: ibi cũ eum cibo uinoq́; grauatum sopor oppreßisset, pastor accola eius loci, nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prædam uellet: quia, si ς agendo armentum in speluncam compulisset,

pulisset, ipsa uestigia quærentem dominum eò deductura erãt: auersos boues eximium quenq; pulchritudine, caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus cùm gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si forte eò uestigia ferrent: quæ ubi omnia foras uersa uidit, nec in partem aliam ferre: confusus, atq; incertus animi, ex loco infesto agere porrò armentum occepit. Inde cum actæ boues quædam ad desiderium (ut fit) relictarũ mugissent, reddita inclusarũ ex speluncã boum uox Herculem conuertit: quem cùm uadentem ad speluncam Cacus ui prohibere conatus esset, ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, autoritate magis, quàm imperio regebat loca: uenerabilis uir miraculo literarum, rei nouæ inter rudes artium homines: uenerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæ gentes fuerant. Is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus, facinorisq; causam audiuit, habitum formamq; uiri aliquantum ampliorem augustioremq; humana intuens, rogitat, qui uir esset? ubi nomen patremq; ac patriam accepit: Ioue nate Her-

cules salue, inquit: te mihi mater ueridica interpres, deûm aucturum cœlestium numerum cecinit: tibiq; aram hîc dicatum iri, quam opulentißima olim in terris gens maximã uocet, tuoq́; ritu colat. Dextra Hercules data accipere se omen, impleturumq́; fata, ara condita atq; dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemq; Potitijs ac Pinarijs, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factum. Forte ita euenit. ut Potitij ad tempus præsto essent, ijsq; exta apponerentur: Pinarij extis adesis ad cæteram uenirent dapem: inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne extis solennibus uescerentur. Potitij ab Euandro edocti antistites sacri eius per multas ætates fuerunt, donec tradito seruis publicis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorum interijt. Hæc tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis ritè perpetratis, uocataq; ad consilium multitudine, quæ coalescere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus poterat, iura dedit: quæ ita sancta generi hominum agresti fore, ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperij fecisset, cùm cætero habitu se augustiorem, tum maxime licto-

ribus

ribus duodecim sumptis fecit. Alij ab numero auium quæ augurio regnum portẽderant, eum secutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Hetruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga prætexta sumpta est, numerum quoque ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim urbs munitionibus, alia atq; alia appetendo loca: cùm in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat, munirent. deinde, ne uana urbis magnitudo esset, adijciendæ multitudinis causa, uetere consilio condentium urbes, qui obscuram atq; humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, asylum aperit: eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarũ rerum perfugit: idq́; primùm ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cùm iam uiriũ haud pœniteret, consilium deinde uiribus parat: centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certè ab honore, patricijq́; progenies eorum, appellati. Iam res Romana adeo erat ualida, ut cuilibet finitimarum ciui-

tatum bello par esset: sed penuria mulierum, hominis ætatem duratura magnitudo erat: quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit, qui societatem connubiumq; nouo populo peterent. Vrbes quoq;, ut cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua uirtus ac Dii iuuent, magnas opes magnumq; nomen sibi facere: satis scire origini Romanæ & Deos affuisse, & non defuturam uirtutem: proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant: a plerisq; rogitantibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent? id enim demum compar connubium fore. Aegrè id Romana pubes passa: & haud dubiè ad uim spectare res cœpit: cui tempus locumq; aptum ut daret Romulus ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia uocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet: quantoq; apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant, ut rem clarã expectatamq; facerent. Multi mortales conuenere, studio etiam uidendæ nouæ urbis maxime proximi quiq;, Ceninenses, Crustumini, Antemna

temnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac cõiugibus uenit: inuitati hospitaliter per domos, cùm situm mœniaq́; & frequentem tectis urbem uidissent, mirantur tam breui rem Romanam creuisse. Vbi spectaculi tempus uenit, deditæq́; eò mentes cum oculis erant, tum ex composito orta uis: signoq́; dato iuuentus Romana ad capiendas uirgines discurrit: magna pars fortè, ut in quem quæq; inciderat, raptæ: quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas ex plebe homines, quibus datũ negotium erat, domos deferebant. Vnam lõge ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Talaßij cuiusdam raptã ferunt: multisq́; sciscitantibus cuinam eam ferrent, identidem, nequis uiolaret, Talaßio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc uocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes uirginum profugiũt, incusantes uiolati hospitij fœdus: Deumq́; inuocantes, cuius ad solenne ludosq́; per fas ac fidẽ decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor: sed ipse Romulus circumibat docebatq́;, patrum id superbia factum, qui connubium finitimis negassent: illas tamen in matrimonio, in societate fortunarũ omnium ciuitatisq́;, &, quo nihil charius humano generi sit, liberûm fore: mollirent modo iras, & quibus sors corpora dedisset, darẽt animos: sæpe ex in-

iuria postmodum gratiam ortam: eoq; melioribus usuras uiris, quòd annixurus pro se quisque sit, ut cũ sua uice functus officio sit, parentum etiam, patriaeq; expleat desideriũ. Accedebant blanditiae uirorum factum purgantiũ cupiditate atq; amore: quae maximè ad muliebre ingenium efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tũ maximè sordida ueste, lacrymisq; & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur undiq; ad Titum Tatium regem Sabinorũ: & legationes eò quòd maximũ Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenses Crustuminiq; & Antemnates erãt, ad quos eius iniuriae pars pertinebat: lentè agere ijs Tatius Sabiniq; uisi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parãt: nec Crustumini quidem atq; Antemnates pro ardore, iraq; Ceninensium satis se impigrè mouent: ita per seipsum nomen Ceninum in agrũ Romanum impetum facit: sed effusè uastantibus fit obuius cum exercitu Romulus, leuiq; certamine docet uanam sine uiribus iram esse: exercitum fundit fugatq;, fusum persequitur: regem in praelio obtruncat & spoliat: duce hostium occiso, urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto, ipse cùm factis uir magnificus, tum factorum ostẽtator haud minor,

nor, spolia ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens in Capitolium ascendit: ibiq; ea cùm ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines, cognoméq; addidit Deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi uictor Romulus rex regia arma fero, templumq; iis regionibus quas modo animo metatus sum, dedico: sedem opimis spoliis quæ regibus ducibusq; hostium cæsis me autorem sequentes posteri ferent. Hæc templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est. Ita deinde Diis uisum, nec irritam conditoris templi uocem esse, qua laturos eò spolia posteros nuncupauit: nec multitudine compotum eius doni uulgari laudem. bina postea inter tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia: adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerũt, Antemnatium exercitus per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit: raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppreßit. Fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum, duplicíq; uictoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata, orat: ut parentibus earum det ueniam, & in ciuitatem accipiat: ita rem coalescere concordia posse. facilè impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferens

ferentes: ibi minus etiam, quòd alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. Vtroq; colonia missa: plures inuenti, qui propter ubertatem terræ in Crustuminium nomina darent: & Romam inde frequenter migratum est, à parentibus maximè, ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum, multoq; id maximum fuit: nihil enim per iram aut cupiditatem actum est: nec ostenderunt bellum prius, quàm intulerunt: consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci: huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat: aquam forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. accepti obrutam armis necauere: seu ut ui capta potius arx uideretur, seu prodendi exempli causa: nequid usquam fidum proditori esset. Additur fabulæ, quòd uulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosq; magna specie annulos habuerint: pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent: eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, decreto arma petisse dicant: & fraude uisam agere, sua ipsam peremptam mercede. Tenuere tamen arcem Sabini: atque inde postera die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinumq; collem campi est, complesset:

non

non prius descenderunt in æquum, quàm iræ & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes utrinq; pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atq; audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, cõfestim Romana inclinatur acies fusaq́; est ad ueterem portam palatij. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter tuis, inquit, iussus auibus hic in Palatino prima urbi fundamenta ieci: arcem iam scelere emptam Sabini habent: inde huc armati superata media ualle tendunt: at tu pater Deûm hominumq́; hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamq́; fœdam siste: hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit posteris, tua præsenti ope seruatam urbem esse, uoueo. Hæc precatus, ueluti sensisset auditas preces: Hinc, inquit, Romani Iupiter optimus maximus resistere atq; iterare pugnam iubet. Restitere Romani, tanquam cœlesti uoce iussi: ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spatium est: nec procul iam à porta Palatij erat, clamitans, Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes: iam sciunt longè aliud esse uirgines rapere

pere, aliud pugnare cum uiris. In eum hæc gloriantem cum globo ferocißimorum iuuenum Romulus impetum facit: ex equo tum forte Metius pugnabat, eò pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur: & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit: auerteratq; ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quide annuentibus ac uocantibus suis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani, Sabiniq; in media conualle duorum montium redintegrant prælium: sed res Romana erat superior. tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus paßis, scissaq; ueste, uicto malis muliebri pauore, ausæ se inter tela uolantia inferre: ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc uiros orantes, ne se sanguine nefando soceri, generiq; respergerent: ne parricidio macularent partus suos: nepotum illi, liberûm hi progeniem. si affinitatis inter uos, si connubij piget, in nos uertite iras: nos causa belli, nos uulnerum ac cædium uiris ac parentibus sumus: melius peribimus, quàm sine alteris uestrum uiduæ, aut orbæ uiuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces: silentium & repentina fit quies: inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modò sed ciuitatem

unam

unam ex duabus faciunt: regnum consociant, imperium omne conferunt Romam. Ita geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid daretur, Quirites à Curibus appellati: monimentum eius pugnæ, ubi primum ex profunda emersus palude equum Curtius in uado statuit, Curtiũ lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repentè pax chariores Sabinas uiris ac parentibus, & ante omneis Romulo ipsi fecit. Itaq; cùm populum in curias triginta diuideret, nomina earum curijs imposuit. id non traditur, cùm haud dubiè aliquato numerus maior hoc mulierum fuerit: ætate, an dignitatibus suis uirorum'ue, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent. Eodem tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio, Titienses appellati: Lucerum nominis & originis causa incerta est. Inde non modò commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulsant: cumq; Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum, et preces plus poterant: igitur illorum pœnam in se uertit: nam Lauinij, cùm ad solēne sacrificium eò uenisset, concursu facto interficitur. Eam rem minus ægrè quàm dignum erat, tulisse Romulum ferunt: seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat.

bat. Itaq; bello quidem abstinuit. ut tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisq́; cædes, fœdus inter Romam Lauiniumq́; urbes renouatum est. Et cum his quidẽ insperata pax erat, aliud multo propius, atq; in ipsis propè portis bellum ortũ. Fidenates nimis uicinas propè se conualescere opes rati, prius quàm tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellũ facere: iuuentute armata immissa, uastatur agri quod inter urbem ac Fidenas est. Inde ad læuam uersi, quia dextra Tyberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium populantur: tumultusq; repens ex agris in urbẽ illatus pro nuntio fuit. Excitus Romulus (neq; enim dilationem pati tam uicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat: ibi modico præsidio relicto, egressus omnibus copijs. partem militum locis circa densa obsita uirgulta obscuris subsidere in insidijs iußit: cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso & minaci genere pugnæ obequitando ipsis propè portis hostem exciuit: fugæ quoque, quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit: & cùm uelut inter pugnæ fugæq; consilium trepidante equitatu pedes quoque referret gradum, plenis repentè portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendiq;

diq; trahuntur ad locum insidiarum: inde subito exorti Romani, transuersam inuadũt hostium aciem: addunt pauorem mota è castris signa eorum, qui in præsidio relicti fuerãt: ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius penè quàm Romulus, quiq; cum eo equites erãt, circumagerent frænis equos, terga uertũt: multoq; effusius, quippe uera fuga, qui simulantes pauloante secuti erant, oppidũ repetebant: nõ tamen eripuere se hosti. Hærens in terga Romanus, prius quàm fores portarum obijcerentur, uelut agmine uno irrumpit. Belli Fidenatis contagione iritati Veientium animi, & consanguinitate: nam Fidenates quoq; Hetrusci fuerunt: & quòd ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent stimulabat: in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis, quàm iusti more belli. Itaq; non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædã portantes, Veios rediere. Romanus contrà, postquam hostem in agris non inuenit, dimicationi ultimæ instructus intentusq; Tyberim trãsit: quem postquã castra ponere, & ad urbem accessurum Veientes audiuere, obuiam egressi, ut potius acie decernerent, quàm inclusi de tectis mœnibusq; dimicarẽt: ibi uiribus nulla parte adiutis, tantum ueterani robore exercitus rex Romanus uicit: persecutusq; fusos ad mœnia hostes, urbe

ualida muris ac situ ipso munita, abstinuit: agros rediens uastat, ulciscendi magis, quàm prædæ studio: eaq́; clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veiētes, pacē petitū oratores Romam mittunt: agri parte multatis in centū annos induciæ datæ. Hæc ferme Romulo regnante domi, militiæq́; gesta: quorum nihil absonū fidei diuinæ originis, diuinitatisq́; post mortē creditæ, fuit: nō animus in regno auito recuperādo, non condendæ urbis consilium, non bello ac pace firmandæ: ab illo enim profecto uiribus datis tantū ualuit, ut in quadraginta deinde annos tutā pacē haberet: multitudini tamen gratior fuit quàm patribus: longe ante alios acceptißimus militū animis: trecentosq́; armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solùm, sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cùm ad exercitū recensendū concionē in cāpo ad Capræ paludem haberet, subito coorta tēpestas cum magno fragore tonitribusq́; tā denso regē operuit nimbo, ut cōspectum eius cōcioni abstulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquā ex tam turbido die serena et trāquilla lux rediјt, ubi uacuā sedem regiā uidit, etsi satis credebat patribus, qui proximi steterāt, sublimē raptum procella: tamen uelut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit:

dei de

deinde à paucis initio facto, deum deo natum, regem parentemq; urbis Romanæ saluere uniuersi Romulum iubent, pacem precibus exposcunt, uti uolens propitius suam semper sospitet progeniē. Fuisse credo tum quoq; aliquos, qui discerptum regem patrum manibus taciti arguerēt: manauit enim hæc quoq;, sed perobscura fama. illam alteram admiratio uiri, & pauor præsens nobilitauit. Consilio etiā unius hominis addita rei dicitur fides: nanq; Proculus Iulius solicita ciuitate desiderio regis, & infensa patribus, grauis, ut traditur, quamuis magnæ rei autor, in concionem prodit: Romulus, inquit, Quirites parens urbis huius prima hodierna luce cœlo repētè delapsus, se mihi obuiū dedit: cū perfusus horrore uenerabundusq; astitissem, petens precibus, ut cōtrà intueri fas esset: Abi, nuntia, inquit, Romanis cœlestes ita uelle, ut mea Roma caput orbis terrarū sit. Proinde rem militarem colant, sciātq; & ita posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. hæc, inquit, locutus, sublimis abijt. Mirum, quantum illi uiro nuntianti hæc fides fuerit, quamq; desiderium Romuli apud plebem exercitumq; facta fide immortalitatis, lenitū sit. Patrū interim animos certamē regni ac cupido uersabat: necdū à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerāt factiones: inter ordines cer- seditio

tabatur. Oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatij mortẽ ab sua parte nõ erat regnatũ in societate æqua, possessionẽ imperij amitterẽt, sui corporis creari regẽ uolebant. Romani ueteres peregrinũ regem aspernabantur. In uarijs uoluntatibus, regẽ tamen omnes uolebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitũ sine duce, multarũ circà ciuitatũ irritatis animis uis aliqua externa adoriretur: et esse igitur aliquod caput placebat, & nemo alteri concedere in animum inducebat. Itaq; rem inter se centum patres, decem decurijs factis, singulisq́; in singulas decurias creatis, qui summæ rerũ præessent, cõsociãt: decẽ imperitabãt, unus cũ insignibus imperij & lictoribus erat: quinq; dierũ spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbẽ ibat: annuũq́; interuallũ regni fuit. id ab re, quod nunc quoq; tenet nomẽ, interregnũ appellatũ. Fremere deinde plebs multiplicatã seruitutẽ: centũ pro uno dominos factos: nec ultrà, nisi regẽ et ab ipsis creatũ uidebãtur passuri. Cũ sensissent ea moueri patres, offerendum ultro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt, summa potestate populo permissa ut non plus darent iuris quàm detinerent. Decreuerunt enim, ut cùm populus regem iussisset, id sic ratum esset, si patres autores fierent: hodieq́; in legibus magi-

stratib

stratibusq; rogandis usurpatur idem ius, ui ademptum: priusquam populus suffragium ineat, in incertum comitiorum euẽtum patres autores fiunt. Tum interrex concione aduocata, Quod bonum, faustum, felixq; sit, inquit. Quirites regem create, ita patribus uisum est: patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, autores fiẽt. Adeo id gratũ plebi fuit, ut, ne uicti beneficio uiderentur, id modo sciscerent iuberentq;, ut senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia, religioq; ea tempestate Numæ Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat consultissimus uir, ut in illa quisquã ætate esse poterat, omnis diuini atq; humani iuris. Autorem doctrinæ eius, quia nõ extat alius, falsò Samiũ Pythagoram edunt: quẽ Seruio Tullo regnãte Romæ, centum amplius post annos, in ultima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamq;, & Crotonem iuuenum æmulantium studia cœtus habuisse constat. ex quibus locis, etsi eiusdem ætatis fuisset, quæ fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio quemquam ad cupiditatem discẽdi exciuisset? quóue præsidio unus per tot gentes dissonas sermone, moribusq; peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis: instructumq; non tam peregrinis artibus, quàm disciplina tetrica, ac tristi ueterum Sa-

binorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ patres Romani, quãquam inclinari opes ad Sabinos, rege inde ſumpto, uidebantur: tamen neq; ſe quiſquam, nec factionis ſuæ alium, nec deniq; patrum aut ciuium quenquã præferre illi uiro auſi, ad unũ omnes Numæ Pompilio regnũ deferendum decernunt. Accitus, ſicut Romulus augurato in urbe cõdenda regnũ adeptus eſt, de ſe quoq; deos cõſuli iußit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumq́; ſacerdotiũ fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem uerſus conſedit. augur ad læuã eius capite uelato ſedẽ cepit, dextra manu baculũ ſine nodo aduncũ tenens, quẽ lituum appellauerũt: inde ubi proſpectu in urbẽ agrũq́; capto, deos precatus, regiones ab oriente ad occaſum determinauit: dextras ad meridiẽ partes, læuaſq; ad ſeptẽtrionẽ eſſe dixit: ſignum contra quod longißime conſpectũ oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manũ translato, dextra in capite Numæ impoſita, precatus eſt ita: Iupiter pater, ſi eſt fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ eſſe, ut tua ſigna nobis certa ac clara ſint inter eos fines, quos feci. Tũ pergit uerbis auſpicia quæ mitti uellet. quibus mißis, declaratus rex Numa, de tẽplo deſcendit: qui regno ita potitus, urbem nouam condi

tam

eam ui & armis, iure eã legibusq; ac moribus de integro cõdere parat. quibus cum inter bella assuescere uideret nõ posse: quippe efferatis militia animis: mitigãdum ferocem populum armorũ desuetudine ratus, Ianũ ad infimum Argiletum indicem pacis bellíq; fecit: apertus ut in armis esse ciuitatem, clausus pacatos circà omneis populos significaret. Bis deinde post Numæ regnũ clausus fuit: semel T. Manlio cõsule, post Punicum primũ perfectum bellum: iterum, quod nostra ætati dij dederunt ut uideremus, post bellum Actiacum ab imperatore Cæsare Augusto pace terra mariq; parta. Clauso eo, cum omnium circà finitimorum societate ac fœderibus iunxisset animos: positis externorũ periculorũ curis, ne luxuriarẽt ocio animi, quos metus hostiũ disciplinaq; militaris continuerat: omniũ primum rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, deorum metum inijciendum ratus est. qui cùm descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset: simulat sibi cum dea Aegeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quæ acceptissima dijs essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuiq; deorũ præficere: atq; omniũ primum ad cursum lunæ in duodecim mẽses describit annũ: quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet, desuntq; dies solido anno, qui

sacra et religio.

 solst

solstitiali circũagitur orbe: intercalares mensibus interponendo ita dispensauit, ut uigesimoquarto quoq; anno ad metam eãdem solis, unde orsi essent, plenis annorum omnium spatijs dies congruerent. Idem nefastos dies, fastosq; fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit, quanquàm ipse plurima sacra obibat: ea maxime quæ nũc ad Dialem flaminem pertinent. sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli, quàm Numæ similes reges putabat fore, iturosq; ipsos ad bella, ne sacra regiæ uicis desererentur, Flaminem Ioui aßiduum sacerdotem creauit: insigniq; eum ueste, & curuli regia sella adornauit. huic duos flamines adiecit: Marti unum, alterum Quirino. Virginesq; Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti cõditoris haud alienũ. his, ut aßiduæ templi antistites essent. stipẽdiũ de publico statuit: uirginitate alijsq; cærimonijs uenerabiles ac sanctas fecit. Salios itẽ duodecim Marti Gradiuo legit, tunicaq; pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen: cœlestiaq; arma, quæ ancilia appellantur, ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudijs solẽniq; saltatu iußit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex patribus legit: eiq; sacra omnia exscripta exsignataq; attribuit: quibus hostijs.

quibus

quibus diebus ad quæ tẽpla sacra fierẽt: atq; unde in eos sumptus pecunia erogaretur. cætera quoq; omnia publica priuataq; sacra pontificis scitis subiecit: ut esset quò cõsultũ plebs ueniret: nequid diuini iuris neglig ẽdo patrios ritus, peregrinosq; asciscendo turbaretur. nec cœlestes modò cærimonias, sed iusta quoq; funebria, placandosq; manes ut idem pontifex edoceret: quæq; prodigia fulminibus, alio'ue quo uisu missa susciperentur, atq; curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumq; consuluit augurijs quæ suscipienda essent. ad hæc consultanda procurandaq;, multitudine omni à ui & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant: et deorum aßidua insidens cura, cùm interesse rebus humanis cœleste numen uideretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides ac iusiurandum propulso legum ac pœnarum metu ciuitatem regerent. & cum ipsi se homines in regis, uelut unici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui antè castra, non urbem positam in medio ad solicitandam omnium pacem crediderant, in eam uerecundiam adducti sunt, ut ciuitatem totam in cultum uersam deorum, uiolari ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua: quò quia se persæpe Numa sine

arbitris, uelut ad congressum deæ inferebat. Camœnis eum lucum sacrauit, quòd earũ sibi consilia cum coniuge sua Aegeria essent: & soli Fidei solenne instituit. ad id sacrariũ Flamines bigis curru arcuato uehi iussit, manuq́; ad digitos usq; inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandã, sedemq́; eius etiã in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaq́; sacris faciendis, quæ Argeos, pontifices uocant, dedicauit. omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia uia, ille bello, hic pace ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum ualida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hostilium nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit: patres autores facti. Hic nõ solùm proximo regi dissimilis, sed ferocior etiã Romulo fuit: tum ætas uiresq́;, tũ auita quoq; gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, undiq; materiã excitandi belli quærebat. Forte euenit, ut agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicẽ agerent: imperitabat tũ C. Cluilius Albæ: utrinq; legati ferè sub idem tẽpus

ad res repetendas missi. Tullus praeceperat suis, ne quid prius quàm mandata agerent. satis sciebat negaturum Albanum: ita pie bellum indici posse. ab Albanis socordius res acta. excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comiter regis conuiuium celebrant: tantisper Romani & res repetiuerant priores, & neganti Albano bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatē, quid petentes uenerint, facit. illi omnium ignari, primùm purgando terunt tempus. Se inuitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi. res repetitū se uenisse: ni reddantur, bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus, Nuntiate, inquit, regi uestro: regem Romanum deos facere testes: uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant huiusce clades belli. Hæc nuntiant domū Albani. Et bellum utrinq; summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, propè inter parentes natosq́;, Troianā utranq; prolē, cum Lauiniū ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quòd nec acie certatum est, & tectis modò dirutis alterius urbis, duo populi in unum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere: castra

castra ab urbe haud plus quinq; millia passuũ locant, fossa circundant. fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoq; uetustate aboleuit. in his castris Cluilius Albanus rex moritur: Dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox præcipuè morte regis, magnumq́; deorum numen ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanũ expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrũ Albanum pergit. Ea res ab statiuis exciuit Metium: is ducit exercitũ quàm proxime ad hostem potest: inde legatum præmissum nuntiare Tullo iubet, priusquã dimicent, opus esse colloquio: si secũ congressus sit, satis scire ea se allaturum, quæ nihilo minus ad rem Romanam, quàm ad Albanã pertineãt. haud aspernatus Tullus, tametsi uana afferebantur, suos in aciẽ educit: exeunt contrà & Albani. Postquam instructi utrinq; stabant, cũ paucis procerum in mediũ duces procedunt: ibi infit Albanus:
* res Iniurias, & non redditas * rex ex fœdere quæ repetitæ sunt: & ego regẽ nostrum Cluilium causam huiusce esse belli audisse uideor: nec te dubito Tulle eadem præ te ferre. sed si uera potius quàm dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperij duos cognatos uicinosq́; populos ad arma stimulat: neq; rectè, an perperam interpretor:

pretor: fuerit ista eius deliberatio, qui bellum suscepit: me Albani gerendo bello ducē creauere. Illud te Tulle monitum uelim: Hetrusca res, quanta circa nos, teq́; maximè sit, quò propiores uos, hoc magis scis. multum illi terra, plurimum mari pollent. memor esto iam cùm signum pugnæ dabis, has duas acies spectaculo fore: ut fessos confectosq́;, simul uictorem ac uictum aggrediantur. Itaq; si nos dij amant, quoniā non contēti libertate certa, in dubiam imperij seruitijq́; aleā imus: incamus aliquam uiam, qua utri utris imperēt, sine magna clade, sine multo sanguine utriusq; populi decerni poßit. Haud displicet res Tullo, quanquàm tum indole animi, tum spe uictoriæ ferocior erat. Quærentibus utrinq; ratio initur, cui & fortuna ipsa præbuit materiam. Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec ætate, nec uiribus dispares. Horatios Curiatiosq́; fuisse satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior. tamen in re tam clara nominum error manet, utrius populi Horatij, utrius Curiatij fuerint: autores utroq; trahūt. plures tamen inuenio, qui Romanos Horatios uocent: hos ut sequar, inclinat animus. Cū trigeminis agunt reges, ut pro sua quisq; patria dimicent ferro: ibi imperiū fore, unde uictoria fuerit. Nihil recusatur, tempus & locus conuenit. Prinsquam dimicarent, fœdus ictum inter

Cōsult.

inter Romanos & Albanos est his legibus; Vt cuius populi ciues eo certamine uicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia aliis legibus, cæterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus; nec ullius uetustior fœderis memoria est: Fœcialis regem Tullum ita rogauit: Iubes'ne me rex cum patrepatrato populi Albani fœdus ferire? iubente rege, Sagmina, inquit, te rex posco. Rex ait, Puram tollito. Fœcialis ex arce graminis herbam purā attulit, postea regem ita rogauit: Rex facis'ne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium? uasa comitesq; meos? Rex respondit, Quod sine fraude mea, populiq; Romani Quiritium fiat, facio. Fœcialis erat M. Valerius. is patrempatratum Sp. Fusium fecit, uerbena caput capillosq; tangens (paterpatratus ad iusiurandum patrandum, id est sanciendum fit) fœdus, multisq; id uerbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis, Audi, inquit, Iupiter, audi paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus: ut illa palàm prima postrema ex illis tabulis cera'ue recitata sunt sine dolo malo: utiq; ea hic hodie rectißimè intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defexit publico cōsilio, dolo malo: tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, ut

ego

ego hunc porcum hodie feriam: tantoq; magis ferito, quanto magis potes pollesq;, id ubi dixit, porcum saxo silice percußit. Sua item carmina Albani, suumq; iusiurandum per suum dictatorem, suosq; sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, trigemini, sicut conuenerat, arma capiunt. Cum sui utrosq; adhortarentur: deos patrios, patriam ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorũ intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantiũ uocibus in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrinq; pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis quàm curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorũ uirtute atq; fortuna positum: itaq; ergo erecti suspensiq; in minimè gratũ spectaculum animo incenduntur. Datur signum: infestisq; armis, uelut acies, terni iuuenes, magnorum exercituũ animos gerentes, concurrunt: nec his, nec illis periculum suum, sed publicũ imperium seruitiumq; obuersatur animo: futuraq; ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Vt primo statim concursu increpuere arma, micantesq; fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit, et neutrò inclinata spe torpebat uox spiritusq;. Consertis deinde manibus, cum iam non motus tantum corporum, agitatioq; anceps telorum armorumq;, sed uulnera quoq; & sanguis

monomachia.

guis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, uulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. Ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes uice unius, quem tres Curiatij circunsteterant. Forte is integer fuit, ut uniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferox: ergo, ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam: ita ratus secuturos, ut quenq; uulnere affectum corpus sineret. Iam aliquantum spatij ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat, cùm respiciens uidet magnis interuallis sequentes: unum haud procul ab sese abesse. in eum magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatijs, uti opem ferant fratri, iam Horatius cæso hoste uictor secundā pugnā petebat. Tunc clamore, qualis ex insperato pauentium solet, Romani adiuuant militē suum: & ille defungi prælio festinat. Prius itaq; quàm alter qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iamq; æquato Marte singuli supererant, sed nec spe, nec uiribus pares. alterū intactum ferro corpus, et geminata uictoria ferocem in certamen tertiū dabant: alter fessum uulnere, fessum cursu trahens corpus, uictusq; fratrum ante se strage, uictori obijcitur hosti: nec illud prælium fuit. Romanus exultans,

Duos,

Duos, inquit, fratrum manibus dedi: tertium causam belli huiusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma gladium superne iugulo defigit, iacentē spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatiū accipiunt, eo maiore cū gaudio, quo prope metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorū nequaquam paribus animis uertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulcra extant, quo quisq; loco cecidit: duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana Romam uersus: sed distantia locis, ut & pugnatum est. Priusquā inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, uti iuuentutē in armis habeat: usurum se eorum opera, si bellum cū Veientibus foret: ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat, trigemina spolia præ se gerens: cui soror uirgo, quæ desponsa uni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portā Capenam fuit: cognitoq; super humeros fratris paludamēto sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines & flebiliter nomine sponsum mortuū appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in uictoria sua, tantoq; gaudio publico. Stricto itaq; gladio, simul uerbis increpans transfigit puellam: Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum uiuiq;, oblita patriæ. Sic eat quæcunq; Romana

d lugeb

lugebit hostem. Atrox uisum id facinus patribus, plebiq; : sed recens meritum facto obstabat : tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratiq; ad uulgus iudicij, ac secundum iudicium supplicij autor esset, consilio populi aduocato, Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionē iudicent secundū legem, facio. Lex horrendi carminis erat: Duumuiri perduellionem iudicent : si à duumuiris prouocarit, prouocatione certato : si uincent, caput obnubito : infelici arbori reste suspendito: uerberato uel intra pomœrium, uel extra pomœrium. Hac lege duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum condemnassent : tum alter ex his, P. Horatii, tibi perduellionem iudico, inquit, Lictor colliga manus. Accesserat lictor, iniiciebatq; laqueum : tum Horatius, autore Tullo, clemente legis interprete, prouoco, inquit : ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio, maxime P. Horatio patre proclamante, se filiam iure cæsam iudicare : ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulò antè cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans : Hunccine aiebat, quem

modo

modo decoratum ouantemq; uictoriâ incedentem uidistis Quirites, eum sub furca uinctum inter uerbera & cruciatus uidere potestis? quod uix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I lictor, colliga manus, quæ paulò antè armatæ imperium populo Ro. pepererunt: i caput obnube liberatoris urbis huius, arbori infelici suspēde, uerbera uel intra pomœrium, modò inter illa pila, & spolia hostium: uel extra pomœrium, modò intra sepulcra Curiatiorum. quò enim ducere hunc iuuenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta fœditate supplicij uindicent? Non tulit populus nec patris lacrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolueruntq; admiratione magis uirtutis, quā iure causæ. Itaq; ut cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatū patri, ut filium expiaret pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt; transmisso per uiam tigillo, capite adoperto, uelut sub iugum misit iuuenem. id hodie publicè quoq; semper refectum manet: sororium tigillum uocant. Horatiæ sepulcrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mãsit: inuidia uulgi, quòd tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, uanū ingenium dictatoris corrupit: &, quoniā recta consilia haud

bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus, quàm uirium cernebat esse. ad bellum palàm, atq; ex edicto gerendum alios cõcitat populos, suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus socijs consilij assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum, atq; arma incitantur. Cum Fidenæ apertè descissent, Tullus Metio, exercituq́; eius ab Alba accito, contra hostes ducit: ubi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie propè flumen tenuere dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos. Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat, quàm fidei: nec manere ergo, nec trãsire apertè ausus, sensim ad montes succedit. Inde ubi satis subijsse sese ratus est, erigit totam aciem, fluctuansq́; animo, ut tereret tẽpus, ordines explicat. Consilium erat, quà fortuna rem daret, eà inclinare uires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt. Inde eques citato equo nuntiat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida

instructio exercitus

Flin.

pida duodecim uouit salios fanaq; Pallori, ac Pauori: equitem clara increpans uoce, ut hostes exaudirent, redire in prælium iubet: Nihil trepidatione opus esse: suo iussu circunduci Albanorum exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat, ut hastas equites erigere iubeat. Id factum magnæ parti peditum Romanorũ conspectũ abeuntis Albani exercitus intersepsit. qui uiderãt, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit: & audiuerant clara uoce dictum: & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis essent, Latinè sciebant. Itaq; ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga uertunt. Instat Tullus, fusoq; Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. Nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò postquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæq; consiliũ oppressi: non alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur: contrà Tullus Metium benignè alloquitur. quod bene uertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem

posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, ut assolet, uocari ad concionem utrunq; exercitum iubet. Praecones ab extremo orsi, primos exciuere Albanos: hi nouitate etiam rei moti, ut regem Romanum concionantem audirēt, proximi constitere: ex composito armata circundatur Romana legio, centurionibus datum negotium erat, ut sine mora imperia exequerētur. Tum ita Tullus infit: Romani si unquam antè aliâs ullo in bello fuit, quod primum Dijs immortalibus gratias ageretis, deinde uestrae ipsorum uirtuti, hesternum id praelium fuit: dimicatum est enim non magis cum hostibus, quàm (quae dimicatio maior, ac periculosior est,) cū proditione ac perfidia sociorū: nam, ne uos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad mōtes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperij simulatio fuit: ut nec uobis ignorantibus deseri uos, auerteretur à certamine animus: & hostibus circumueniri se ab tergo ratis, terror ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quàm arguo, omnium Albanorum est: ducem secuti sunt, ut et uos, si quò ego inde agmen declinare uoluissem, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius foederis Romani Albaniq; ruptor audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documētum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium

tium circumſiſtunt: rex cætera, ut orſus erat, peragit. Quod bonum, fauſtum, felixq; ſit populo Rom. ac mihi uobisq; Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo eſt: ciuitatẽ dare plebi, primores in patres legere: unam urbem, unam Rempub. facere: ut ex uno quondam in duos populos diuiſa Albana res eſt, ſic nunc in unum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis ſepta in uarijs uoluntatibus, communi tamen metu cogente, ſilentium tenet. Tum Tullus, Metii Suffeti, inquit, ſi ipſe diſcere poſſes fidẽ, ac fœdera ſeruare, uiuo tibi ea diſciplina à me adhibita eſſet: nunc quoniam tuum inſanabile ingenium eſt, at tu tuo ſupplicio doce humanũ genus ea ſancta credere, quæ à te uiolata ſunt: ut igitur paulò antè animum inter Fidenatem Romanamq; rem ancipitem geſsiſti, ita iam corpus paſsim diſtrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum diſtentum illigat Metium: deinde in diuerſum iter equi concitati, lacerum in utroq; curru corpus, qua inhæſerant uinculis mẽbra, portantes. Auertêre omnes à tanta fœditate ſpectaculi oculos. Primum, ultimumq; illud ſupplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores placuiſſe pœnas. Inter hæc iam præmiſsi Albam erant equites, qui multitu-

dinem traducerent Romam: legiones deinde ductæ ad diruendam urbem: quæ ubi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis, stratis'ue ariete muris, aut arce ui capta, clamor hostilis, & cursus per urbē armatorum omnia ferro flammaq; miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent deficiente consilio, rogitantesq; alij alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illud uisuri peruagarētur. Vt uero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorū, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur, puluisq; ex distantibus locis ortus, uelut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat elatis, cùm larē ac penates, tectaq;, in quibus natus quisq; educatusq; esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat uias: & conspectus aliorū mutua miseratione integrabat lacrymas: uocesq; etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac uelut captos relinquerēt Deos. Egreßis urbem Albanis Romanus paßim publica priuataq; omnia tecta adæquat solo, unaq; hora quadringentorum annorum opus quibus Alba steterat,

Vastitas

fletus et miseratio

steterat, excidio ac ruinis dedit: templis tamen Deûm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis, duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur urbi mons: & quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, ut ea quoq; pars Reipublicæ cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Clœlios: templumq; ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia usq; ad patrum nostrorum ætatem appellata est. Et ut omnium ordinum uiribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit: legiones, & ueteres eodem supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ uiris, armisq;: utrinque iniuriæ factæ, ac res nequiquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum uirium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circunspicere, et ipsi externa auxilia. Hetruria erat uicina, proximi Hetruscorum

Veientes: inde ob residuas bellorum iras maximà solicitatis ad defectionem animis, uoluntarios traxere, & apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit: publico auxilio nullo adiuti sunt: ualuitq; apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo induciarum fides. Cùm bellum utrinq; summa ope pararent, uertiq; in eo res uideretur, utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. Pugna atrox ad syluam Malicusam fuit: ubi & peditum quidem robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimùm Romana acies ualuit. Ab equitibus repentè inuectis turbati ordines sunt Sabinorum: nec pugna deinde illis constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magnisq; opibus regnum Tulli ac tota res Romana esset nuntiatum regi, patribusq; est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cum credi uix posset, mißis ad id uisendum prodigium, in conspectu haud aliter, quam cùm grandinem uenti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cælo lapides. Visi etiam audire uocem ingentẽ ex summi cacuminis loco, ut patrio ritu sacra Albani facerent: quæ, uelut Dijs quoq; simul cum patria relictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ (ut fit) obirati, cultũ reliquerant Deûm.

sacra et religio

Roma

Romanis quoq; ab eodem prodigio nouendiale sacrum publicè susceptum est: seu uoce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu: mansit certè solenne, ut quandocunque idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo pòst pestilentia laboratum est: unde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur à bellicoso rege, salubriora etiam credente militiæ quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoque longinquo morbo est implicitus: tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, ut qui nihil antè ratus esset minus regium, quàm sacris dedere animum, repentè omnibus, magnis paruisq; superstitionibus obnoxius degeret, religionibusq; etiam populum impleret. uulgo iam homines cum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem ægris corporibus relictam, si pax ueniaq; ab Dijs impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt uoluentem commẽtarios Numæ, cum ibi quædam occulta solẽnia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non ritè initum, aut curatum id sacrum esse: nec solùm nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis solicitati praua religione fulmine ipsum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria

belli regnauit annos duos et triginta. Mortuo Tullo, res, ut institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hiq; interregem nominauerãt: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit, patres fuere autores. Numæ Pompilij regis nepos, filia ortus Ancus Martius erat: qui ut regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum cætera egregium ab una parte haud satis prosperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut praue cultis: longeq; antiquissimum ratus sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentarijs regis pontificem maximum in album relata proponere in publico iubet: inde & ciuibus otij cupidis, et finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat sustulerant animos: & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddiderunt: desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquàm quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo: etiam quod illi contigisset otium sine iniuria, id se haud facile habiturum: tentari patientiam, & tentatam

Cic. 1 tr. 334. et libros uocat 3 Ion 562.

tatam contemni, temporaq́; esse Tullo regi aptiora, quàm Numæ. ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cærimoniæ proderentur: nec gererentur solùm, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quòd nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit, unde res repetuntur, capite uelato (filum lanæ uelamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunque gentis sunt, nominat) audiat fas: Ego sum publicus nuntius populi Romani, iustè pieq́; legatus uenio, uerbisq́; meis fides sit. Peragit deinde postulata: inde Iouem testem facit: Si ego iniustè, impieq́; illos homines, illasq́; res dedier nuntio populi Romani mihi exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines supra scandit, hæc quicunq; ei primus uir obuius fuerit, hæc portam ingrediẽs, hæc forum ingressus, paucis uerbis carminis, concipiendiq́; iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno, Quirine, Diiq́; omnes cœlestes, uosq́; terrestres, uosq́; inferni audite. Ego uos testor, populum illum (quicunque est, nominat) iniustum esse, neque ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu consule

sulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cùm is nuntius Romam ad consulendum redit, confestim rex ex his ferme uerbis patres consulebat: Quarum rerum, litium, causarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium patripatrato priscorum Latinorum, hominibusq; priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt: quas res dari, fieri, solui oportuit: dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, quid censes? Tum ille: Puro pioq; duello quærendas censeo, itaq; consentio, consciscoq;. Inde ordine alij rogabantur: quandoq; pars maior eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum: ut fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesue prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego populusq; Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusq; priscis Latinis bellum indico, facioq;. Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac

bellum

bellum indictum: moremq; eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusq; alijs, exercitu nouo conscripto profectus Politorium urbem Latinorum ui cepit: secutusq; morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis multitudinem omnem Romam traduxit. Et cùm circa palatium sedem ueteres Romani, Sabini Capitolium atq; arcem, Cœlium montem Albani impleßent, Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo pòst, Tellenis, Ficanáq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, quod uacuum occupauerant prisci Latini: eaq; causa diruendæ urbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi Marte incerto, uaria uictoria pugnatum est. nam & urbs tuta munitionibus, præsidioq; firmata ualidò erat: & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus comminus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copijs connixus Ancus acie primùm uincit, inde ingenti præda potitus Romam redit, tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis: quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, sed

nequan

nequando ea arx hostium esset. id non muro solùm, sed etiam ob commoditatem itineris ponte Sublicio, tum in Tyberi facto, coniungi urbi placuit. Quiritium quoq; fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. nec urbs tantum hoc rege creuit, sed etiam ager finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta, usq; ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia urbs condita, salinæ circà factæ, egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnāte Lucumo uir impiger, ac diuitijs potens Romam commigrauit, cupidine maxime ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Demarati Corinthij filius erat, qui ob seditiones domo profugus, cùm Tarquinijs forte consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit; nomina his Lucumo, atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quàm pater moritur, uxore grauida relicta. nec diu manet superstes filio pater. qui cùm ignorās nurum uentrem ferre, immemor in te-
stando

ſtando nepotis deceßiſſet, puero poſt aui mortē in nullam ſortem bonorū nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hæredi bonorum cùm diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimoniū Tanaquil. ſummo loco nata, & quæ haud facile ijs, in quibus nata erat, humiliora ſineret. Ea cùm innupſiſſet, ſpernētibus Hetruſcis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem non potuit: oblitaq́; ingenitæ erga patriam charitatis, dummodo uirum honoratum uideret, conſilium migrandi ab Tarquinijs cepit. Roma eſt ad id potißimum uiſa. In nouo populo, ubi omnis repentina, atq; ex uirtute nobilitas ſit, futurum locum forti ac ſtrenuo uiro. Regnaſſe Tatium Sabinum: accerſitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum, Sabina matre ortum, nobilemq́; una imagine Numæ eſſe. Facilè perſuadet, ut cupido honorū, & cui Tarquinij materna tantum patria eſſet. Sublatis itaq; rebus commigrant Romam. Ad Ianiculum forte uentum erat: ibi ei carpento ſedenti cum uxore, aquila ſuſpenſis demiſſa leniter alis pileum auſert: ſuperq́; carpentum cum magno clangore uolitans, rurſus uelut miniſterio diuinitus miſſa capiti aptè reponit: inde ſublimis abijt. Accepiſſe id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut uulgo Hetruſci, cœleſtium prodigiorū mulier excelſa & alta

bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus, quàm uirium cernebat esse. ad bellum palàm, atq; ex edicto gerendum alios cõcitat populos, suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus socijs consilij assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum, atq; arma incitantur. Cum Fidenæ apertè desciissent, Tullus Metio, exercituq́; eius ab Alba accito, contra hostes ducit: ubi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie propè flumen tenuere dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat, quàm fidei: nec manere ergo, nec trãsire apertè ausus, sensim ad montes succedit. Inde ubi satis subijsse sese ratus est, erigit totam aciem, fluctuansq́; animo, ut tereret tẽpus, ordines explicat. Consilium erat, quà fortuna rem daret, eà inclinare uires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt. Inde eques citato equo nuntiat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida

instructio exercit[us] (handwritten margin note)

Flin. (handwritten margin note)

pida duodecim uouit salios fanaq; Pallori, ac Pauori: equitem clara increpans uoce, ut hostes exaudirent, redire in prælium iubet: Nihil trepidatione opus esse: suo iussu circunduci Albanorum exercitum, ut Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat, ut hastas equites erigere iubeat. Id factum magnæ parti peditum Romanorũ conspectũ abeuntis Albani exercitus intersepsit. qui uiderãt, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit: & audiuerant clara uoce dictum: & magna pars Fidenatium, ut qui coloni additi Romanis essent, Latinè sciebant. Itaq; ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga uertunt. Instat Tullus, fusoq; Fidenatium cornu, in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. Nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò postquam fuga inclinauit, alij arma fœde iactantes in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæq; consiliũ oppreßi: non alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur: contrà Tullus Metium benignè alloquitur. quod bene uertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem

 poster

posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus, ut assolet, uocari ad concionem utrunq; exercitum iubet. Praecones ab extremo orsi, primos exciuere Albanos: hi nouitate etiam rei moti, ut regem Romanum concionantem audirẽt, proximi constitere: ex composito armata circundatur Romana legio, centurionibus datum negotium erat, ut sine mora imperia exequerẽtur. Tum ita Tullus infit: Romani si unquam antè aliâs ullo in bello fuit, quod primum Dijs immortalibus gratias ageretis, deinde uestrae ipsorum uirtuti, hesternum id praelium fuit: dimicatum est enim non magis cum hostibus, quàm (quae dimicatio maior, ac periculosior est,) cũ proditione ac perfidia sociorũ: nam, ne uos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad mõtes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperij simulatio fuit: ut nec uobis ignorantibus deseri uos, auerteretur à certamine animus: & hostibus circumueniri se ab tergo ratis, terror ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quàm arguo, omnium Albanorum est: ducem secuti sunt, ut et uos, si quò ego inde agmen declinare uoluissem, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius foederis Romani Albaniq; ruptor audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documẽtum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium

tium circumsistunt: rex cætera, ut orsus erat, peragit. Quod bonum, faustum, felixq; sit populo Rom. ac mihi uobisq; Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est: ciuitatē dare plebi, primores in patres legere: unam urbem, unam Rempub. facere: ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in unum redeat. Ad hæc Albana pubes inermis ab armatis septa in uarijs uoluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. Tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidē, ac fœdera seruare, uiuo tibi ea disciplina à me adhibita esset: nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, at tu tuo supplicio doce humanū genus ea sancta credere, quæ à te uiolata sunt: ut igitur paulò antè animum inter Fidenatem Romanamq; rem ancipitem gesisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Metium: deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in utroq; curru corpus, qua inhæserant uinculis mēbra, portantes. Auertēre omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, ultimumq; illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit: in alijs gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitu-

poena

dinem traducerent Romam: legiones deinde ductæ ad diruendam urbem: quæ ubi intrauere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis, stratis'ue ariete muris, aut arce ui capta, clamor hostilis, & cursus per urbē armatorum omnia ferro flammaq; miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, ut præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent deficiente consilio, rogitantesq; alij alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, ultimum illud uisuri peruagarētur. Vt uero iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorū, quæ diruebantur, ultimis urbis partibus audiebatur, puluisq; ex distantibus locis ortus, uelut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat elatis, cùm larē ac penates, tectaq;, in quibus natus quisq; educatusq; esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium impleuerat uias: & conspectus aliorū mutua miseratione integrabat lacrymas: uocesq; etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac uelut captos relinquerēt Deos. Egreßis urbem Albanis Romanus paßim publica priuataq; omnia tecta adæquat solo, unaq; hora quadringentorum annorum opus quibus Alba steterat,

Vastitas

fletus et miseratio

steterat, excidio ac ruinis dedit: templis tamen Deûm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis, duplicatur ciuium numerus: Cœlius additur urbi mons: & quo frequentius habitaretur, eam sedem Tullus regiæ capit, ibiq; deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, ut ea quoq; pars Reipublicæ cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios, Clœlios: templumq; ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia usq; ad patrum nostrorum ætatem appellata est. Et ut omnium ordinum uiribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit: legiones, & ueteres eodem supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ uiris, armisq;: utrinque iniuriæ factæ, ac res nequiquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negotiatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ causæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum uirium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione populi Albani auctam, circunspicere, et ipsi externa auxilia. Hetruria erat uicina, proxima Hetruscorum

Romanis quoq; ab eodem prodigio nouendiale sacrum publicè susceptum est: seu uoce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu: mansit certè solenne, ut quandocunque idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo pòst pestilentia laboratum est: unde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur à bellicoso rege, salubriora etiam credente militiæ quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoque longinquo morbo est implicitus: tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, ut qui nihil antè ratus esset minus regium, quàm sacris dedere animum, repentè omnibus, magnis paruisq; superstitionibus obnoxius degeret, religionibusq; etiam populum impleret. uulgo iam homines cum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, unam opem ægris corporibus relictam, si pax ueniaq; ab Dijs impetrata esset, credebant. Ipsum regem tradunt uoluentem commẽtarios Numæ, cum ibi quædam occulta solẽnia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non ritè initum, aut curatum id sacrum esse: nec solùm nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis solicitati praua religione fulmine ipsum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria

belli regnauit annos duos et triginta. Mortuo Tullo, res, ut institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat, hiq́; interregem nominauerat: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit, patres fuere autores. Numæ Pompilij regis nepos, filia ortus Ancus Martius erat: qui ut regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum cætera egregium ab una parte haud satis prosperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut praue cultis: longeq́; antiquißimum ratus sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentarijs regis pontificem maximum in album relata proponere in publico iubet: inde & ciuibus otij cupidis, et finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat sustulerant animos: & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddiderunt: desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquàm quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo: etiam quod illi contigisset otium sine iniuria, id se haud facile habiturum: tentari patientiam, & tentatam

Cic. 1 br. 334: et libros uocat Jon. 562.

tatam contemni, temporaq; esse Tullo regi aptiora, quàm Numæ. ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cærimoniæ proderentur: nec gererentur solùm, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quòd nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit, unde res repetuntur, capite uelato (filum lanæ uelamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunque gentis sunt, nominat) audiat fas: Ego sum publicus nuntius populi Romani, iustè pieq; legatus uenio, uerbisq́; meis fides sit. Peragit deinde postulata: inde Iouem testem facit: Si ego iniustè, impieq; illos homines, illasq́; res dedier nuntio populi Romani mihi exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines supra scandit, hæc quicunq; ei primus uir obuius fuerit, hæc portam ingrediēs, hæc forum ingressus, paucis uerbis carminis, concipiendiq́; iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, & tu Iuno, Quirine, Dijq́; omnes cœlestes, uosq́; terrestres, uosq́; inferni audite. Ego uos testor, populum illum (quicunque est, nominat) iniustum esse, neque ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu consule

sulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cùm is nuntius Romam ad consulendum redit, confestim rex ex his ferme uerbis patres consulebat: Quarum rerum, litium, causarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium patripatrato priscorum Latinorum, hominibusq; priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt: quas res dari, fieri, solui oportuit: dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, quid censes? Tum ille: Puro pioq; duello quærendas censeo, itaq; consentio, consciscoq;. Inde ordine alij rogabantur: quandoq; pars maior eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum: ut fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesue prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego populusq; Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusq; priscis Latinis bellum indico, facioq;. Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac

bellum

bellum indictum: moremq; eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusq; alijs, exercitu nouo conscripto profectus Politorium urbem Latinorum ui cepit: secutusq; morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis multitudinem omnem Romam traduxit. Et cùm circa palatium sedem ueteres Romani, Sabini Capitolium atq; arcem, Cœlium montem Albani implessent, Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo pòst, Tellenis, Ficanaq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, quod uacuum occupauerant prisci Latini: eaq; causa diruendæ urbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi Marte incerto, uaria uictoria pugnatum est. nam & urbs tuta munitionibus, præsidioq; firmata ualido erat: & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus comminus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copijs connixus Ancus acie primùm uincit, inde ingenti præda potitus Romam redit, tum quoque multis millibus Latinorum in ciuitatem acceptis: quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, sed

nequan

nequando ea arx hostium esset. id non muro solùm, sed etiam ob commoditatem itineris ponte Sublicio, tum in Tyberi facto, coniungi urbi placuit. Quiritium quoq; fossa, haud paruum munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine rectè an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media urbe imminens foro ædificatur. nec urbs tantum hoc rege creuit, sed etiam ager finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta, usq; ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia urbs condita, salinæ circà factæ, egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco regnãte Lucumo uir impiger, ac diuitijs potens Romam commigrauit, cupidine maxime ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Demarati Corinthij filius erat, qui ob seditiones domo profugus, cùm Tarquinijs forte consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit: nomina his Lucumo, atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior quàm pater moritur, uxore grauida relicta. nec diu manet superstes filio pater. qui cùm ignorãs nurum uentrem ferre, immemor in testando

ſtando nepotis deceßiſſet, puero poſt aui mortē in nullam ſortem bonorū nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hæredi bonorum cùm diuitiæ iam animos facerent, auxit ducta in matrimoniū Tanaquil, ſummo loco nata, & quæ haud facile ijs, in quibus nata erat, humiliora ſineret. Ea cùm innupſiſſet, ſpernētibus Hetruſcis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem non potuit: oblitaq; ingenitæ erga patriam charitatis, dummodo uirum honoratum uideret, conſilium migrandi ab Tarquinijs cepit. Roma eſt ad id potiſſimum uiſa. In nouo populo, ubi omnis repentina, atq; ex uirtute nobilitas ſit, futurum locum forti ac ſtrenuo uiro. Regnaſſe Tatium Sabinum: accerſitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum, Sabina matre ortum, nobilemq; una imagine Numæ eſſe. Facilè perſuadet, ut cupido honorū, & cui Tarquinij materna tantum patria eſſet. Sublatis itaq; rebus commigrant Romam. Ad Ianiculum forte uentum erat: ibi ei carpento ſedenti cum uxore, aquila ſuſpenſis demiſſa leniter alis pileum aufert: ſuperq; carpentum cum magno clangore uolitans, rurſus uelut miniſterio diuinitus miſſa capiti aptè reponit: inde ſublimis abijt. Accepiſſe id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, ut uulgo Hetruſci, cœleſtium prodigiorū mulier excelſa & alta,

ſperare complexa uirum iubet. eam alitem ea regione cœli, & eius dei nũtium ueniſſe: circa ſummum culmen hominis auſpicium feciſſe: leuaſſe humano ſuperpoſitum capiti decus, ut diuinitus eidem redderet. Has ſpes cogitationesq; ſecum portantes urbem ingreſſi ſunt: domicilioq; ibi comparato, L. Tarquinium Priſcum edidere nomen. Iam & Romanis conſpicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipſe quoq; fortunã benigno alloquio, comitate inuitãdi, beneficijsq;, quos poterat ſibi cõciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata eſt. notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreq; obeũdo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura: ut publicis pariter, ac priuatis conſilijs bello domiq; intereſſet: & per omnia expertus, poſtremo tutor etiam liberis regis teſtamẽto inſtitueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & uiginti, cuilibet ſuperiorum regum belli pacisq; & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant: eo magis Tarquinius inſtare, ut quamprimũ comitia regi creãdo fierent: quibus indictis, ſub tempus pueros uenatum ablegauit: isq; primus & petiſſe ambitioſe regnũ, & orationẽ dicitur habuiſſe ad conciliandos plebis animos compoſitã. Cùm ſe non rem nouam petere: quippe qui nõ primus, quod quiſquam mirari indignari'ue poſſet, ſed tertius

Romæ

Romæ peregrinus regnũ affectet: & Tatium non ex peregrino solùm, sed etiam ex hoste regem factum: & Numam ignarum urbis, non petentem in regnum ultro accitum: se, ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse: maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homines, Romæ se quàm in uetere patria uixisse domi militiaq́; sub haud pœnitẽdo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse: obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. ergo uirum cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est: nec minus regni sui firmandi, quàm augendæ reip. memor centum in patres legit: qui deinde minorum gentium sunt appellati: factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam uenerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas ui cepit: prædaq́; inde maiore quàm quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiusq́; quàm priores reges fecit. Tũ primũ circo, qui nũc maximus dicitur, designatus locus est: loca diuisa patribus, equitibusq́;, ubi spectacula sibi quisq; facerẽt, fori appellati. Spectauere, furcis duodenos ab terra spectacula

alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit equi, pugilesq́; ex Hetruria maxime acciti. solẽnes deinde annui mansere ludi, Romani Magniq́; uariè appellati. Ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæq́; factæ. Muro quoq; lapideo circundare urbem parabat, cùm Sabinum bellũ cœptis interuenit: adeoq́; ea subita res fuit, ut prius Anienem transirent hostes, quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset. Itaq; trepidatum Romæ est: & primò dubia uictoria magna utrinq; cæde pugnatũ est: reductis deinde in castra hostium copijs, datoq́; spatio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maximè suis deesse uiribus ratus, ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoq́; insignes relinquere nomine. Id quia inaugurato Romulus fecerat, negare Accius Nauius, inclytus ea tempestate augur, neq; mutari, neq; nouum constitui, nisi aues addixissent, posse. Ex eo ira regi mota, eludensq́; artem (ut ferunt) Agedum, inquit, diuine tu, inaugura, fieri'ne possit, quod nunc ego mente concipio. cùm ille in augurio rem expertus profectò futuram dixisset: Atqui hoc animo agitaui, inquit: te nouacula cotem discissurũ: cape hæc, & perage quod aues tuæ fieri posse portẽdũt. Tum illũ haud

haud cunctãter discidisse cotem ferunt. Statua Accij capite uelato, quo in loco res acta est, in comitio in gradib⁹ ipsis ad læuã curiæ fuit: cotem quoq; eodem loco sitã fuisse memorant, ut esset ad posteros miraculi eius monimẽtum. Augurijs certe, sacerdotioq; augurum tãtus honos accessit, ut nihil belli, domiq; posita, nisi auspicato gereretur: concilia populi, exercitus uocati, summa rerum, ubi aues nõ admisissent, 338. dirimerentur. Neq; tum Tarquinius de equitũ centurijs quicquam mutauit, numero tantũ alterum adiecit, ut mille & trecenti equites in tribus centurijs essent. posteriore modo sub hisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt: quas nũc, quia geminatæ sunt sex uocãt centurias. Hac parte copiarũ aucta, iterũ cum Sabinis cõfligitur: sed præterquã quòd uiribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnã uim lignorũ in Anienis ripa iacentẽ, ardentem in flumen conijcerent, uentoq; iuuante accensa ligna, & pleraq; in ratibus impacta sublicijs cum hærerẽt, pontẽ incẽdunt. ea quoq; res in pugna terrorem attulit Sabinis, effusis eadem fugam impedijt: multiq; mortales, cùm hostẽ effugissent, in flumine ipso periere: quorũ fluitantia arma ad urbem cognita in Tyberi, prius penè, quàm nuntiari posset, insignem uictoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit: utrinq;

ab cornibus positos;cum iam pelleretur media peditũ suorũ acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt,ut non sisterent modò Sabinas legiones. ferociter instantes cedẽtibus,sed subito in fugam auerterẽt:montes effuso cursu Sabini petebãt,et pauci tenuere:maxima pars, ut antè dictũ est,ab equitibus in flumẽ acti sunt. Tarquinius instandũ perterritis ratus, præda,captiuisq; Romã missis,spolijs hostium(uotum id Vulcano erat)ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrũ Sabinum exercitũ inducere: & quãquàm malè gesta res erat,nec gesturos melius sperare poterant:tamẽ quia consulẽdi res non dabat spatiũ, iere obuiam Sabini tumultuario milite: iterumq; ibi fusi, perditis iam propè rebus,pacẽ petiere.Collatia,et quicquid circa Collatiam agri erat,Sabinis ademptum. Ægerius(fratris hic filius erat regis) Collatia in præsidio relictus: deditosq; Collatinos ita accipio,eamq; deditionis formulã esse.Rex interrogauit:Estis'ne uos legati oratoresq; missi à populo Collatino,ut uos,populũq; Collatinũ dederetis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua potestate? Est. Deditis'ne uos, populumq; Collatinũ,urbem,agros,aquã,terminos, delubra,utẽsilia,diuina humanaq; omnia, in meã populiq; Romani ditionem? Dedimus. Et ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphãs Romam redijt. inde priscis Latinis

bellum

bellum fecit: ubi nusquã ad uniuersæ rei dimicationem uentũ est: ad singula oppida circunferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea uetus, Cameria. Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentũ, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quã quanta mole gesserat bella, ut nõ quietior populus domi esset, quàm militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordiũ operis Sabino bello turbatum erat, urbem, quà nondum munierat, cingere parat: & infima urbis loca circa forum, aliasq; interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facile euehebãt aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccat: & areã ad ædem in Capitolio Iouis, quã uouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium uisu, euẽtuq; mirabile fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullo nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in cõspectu. Plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto excitum regem: & cum quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri uetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset: mox cum somno & flammam abiisse. Tum abducto in secretum

uiro Tanaquil, Vides'ne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurum, præsidiumq́; regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publice priuatimq́; decoris omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberûm loco cœptum haberi, erudiriq́; artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euênit facile, quòd dijs cordi esset. iuuenis euasit uerè indolis regiæ. nec, cùm quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis ulla arte conferri potuit: filiamq́; ei suam rex despondit. Hic quacunq; de causa tantus illi honos habitus credere prohibet seruâ natū eum, paruumq́; ipsum seruisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto Serui Tulli qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occiso uxorem, cùm inter reliquas captiuas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio partum Romæ edidisse in Prisci Tarquinij domo: inde tāto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum in domo à paruo eductū in charitate, atq; honore fuisse: fortunam matris, quòd capta patria in hostiū manus uenerit, ut serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modò, sed apud patres plebēq; longè maximo

honore

honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo, etsi antea semper pro indignißimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, non modò uicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis: tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidẽ ad se rediret regnũ, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: ut in eadem ciuitate post centesimum ferrè annũ, quàm Romulus deō prognatus, deus ipse tenuerit regnum, donec in terris fuerit, id seruus serua natus poßideat: tum commune Romani nominis, tum præcipuè id domus suæ dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua, nō modò aduenis, sed seruis etiam regnũ Romæ pateret. Ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. Sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quàm in Seruiũ eos stimulabat: et quia grauior ultor cædis, si superesset, rex futurus erat quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunq; alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus uidebatur: ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocißimi delecti ad facinus, quibus consueti erant uterq; agrestibus ferramentis, in uestibulo regiæ quàm potuere tumultuosißimè specie rixæ in se omnes apparitores regios conuertunt: inde cùm ambo regem appellarent, clamorq́; eorum penitus in regiam peruenisset, uocati ad regem pergunt.

 Primò

Primò uterq; uociferari, & certatim alter alteri obstrepere: coërciti ab lictore, & iußi inuicem dicere, tandem obloqui desistunt: unus rem ex composito orditur: dum intẽtus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoq́; in uulnere telo, ambò se foras eÿciunt. Tarquinium moribundum cùm qui circà erant excepissent, illos fugiẽtes lictores comprehendunt: clamor inde, concursusq́; populi mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros eÿcit: simul quæ curando uulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulò comparat: simul, si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio properè accito cum penè exanguem uirum ostendisset, dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat. Tuum est, inquit, Serui, si uir es, regnum, non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. erige te, deosq́; duces sequere, qui clarũ hoc fore caput diuino quondam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis excitet flamma: nunc expergiscere uerè: & nos peregrini regnauimus: qui sis, non unde natus sis, reputa: si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cùm clamor impetusq́; multitudinis uix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in Nouam uiam uersas (habitabat

enim

enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur. Iubet bono animo esse: sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se redisse, inspectum uulnus absterso cruore, omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos uisuros. Interim Seruio Tullo iubere populum dicto audientem esse: eum iura redditurum, obiturumq; alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de alijs consulturum se regem esse simulat. Itaq; per aliquot dies, cùm iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciem alienæ fungēdæ uicis, suas opes firmauit: tum demum palàm facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi uoluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, ut uiuere regem, et tantas esse opes Seruij nuntiatum est, Suessam Pometiam exulatum ierāt. Nec iam publicis magis consilijs Seruius, quàm priuatis munire opes: & ne qualis Anci liberûm animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberûm esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq; Arunti Tarquinijs, iungit. Nec rupit tamen fati necessitatem humanis consilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atq; infesta faceret. Peropportunè ad præsentis quietem sta-

tus

rus bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierãt) alijsq; Hetruscis sumptum: in eo bello & uirtus, & fortuna enituit Tullij: fusoq; ingenti hostiũ exercitu haud dubius rex, seu patrũ, seu plebis animus periclitaretur. Romam redijt: aggrediturq; inde pacis longe maximũ opus, ut quemadmodum Numa diuini autor iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinumq; ; quibus inter gradus dignitatis, fortunæq; aliquid interlucet, posteri fama ferrent. Censum enim instituit, rem saluberrimã tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia nõ uiritim, ut antè, sed pro habitu pecuniarũ fierent. tum classes, centuriasq;, & hunc ordinem ex censu descripsit, uel paci decorum, uel bello. Ex ijs, qui centum millium æris, aut maiorem censum haberent, L X X X. *confecit cẽturias, quadragenas seniorum, ac iuniorum. prima claßis omnes appellati seniores, ad urbis custodiã ut præsto essent: iuuenes, ut foris bella gererent arma his imperata, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hæc ut tegumenta corporis essent: tela in hostem, hastaq; & gladius. additæ huic claßi duæ fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda claßis intra centum usq; ad quinq; & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, iunioribusq; uiginti*

conscr

conscripta centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ classis quinquaginta millium censum esse uoluit. totidem centuriæ & hæ, eodemq; discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatũ, ocreæ tantũ ademptæ. In quarta classe census quinq; & uiginti millium, totidem cẽturiæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & uerutum datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesq; missiles, hi secum gerebant. in his accensi cornicines, tibicinesq; in tres centurias distributi. undecim millibus hæc classis censebatur. Hoc minor census reliquã multitudinẽ habuit. Inde una centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoq;, equitum ex primoribus ciuitatis XII. scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem, quibus inauguratæ erant nominibus fecit. ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, uiduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, ut ab Romulo traditum cæteri seruauerant reges, uiritim suffragium eadẽ ui, eodẽq; iure promiscuè omnibus datum est: sed gradus facti, ut neq; exclusus quisquam suffragio uideretur, & uis omnis

penes

penes primores ciuitatis esset. equites enim uocabantur primi, LXXX. inde primæ classis centuriæ primū peditum uocabantur. ibi si uariaret, quod raro incidebat, ut secundæ classis uocarentur: nec ferè unquam infrà ita descenderent, ut ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinq; & XXX. tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumq́; ad institutam ab Seruio Tullio summam non conuenire. quadrifariam enim urbe diuisa regionibus, collibusq́;, quæ habitabātur partes, tribus eas appellauit, ut ego arbitror, ab tributo. nam eius quoq; æqualiter ex censu conferendi ab eodem inita ratio est. neq; hæ tribus ad centuriarum distributionē numerumq́; quicquam pertinere. Censu perfecto, quem maturauerat metu legis de incensis latæ, cum uinculorum minis mortisq́; edixit, ut omnes ciues Romani, equites, peditesq́; in suis quisq; cēturijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitū omnem sue, oue, taurilibus lustrauit. idq́; conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. Millia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor: eorum, qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoq; amplificanda uisa est. addit duos colles, Quirinalem, Viminalemq́;.

nalemq;. inde deinceps auget Esquilias: ibiq; ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. aggere, et fossis, & muro urbem circundat: ita pomœrium profert. Pomœrium uerbi uim solam intuentes postmœrium interpretantur esse. est autem magis circamœrium locus, quē in condendis urbibus quondam Hetrusci, quà murum ducturi erant, certis circà terminis inaugurato consecrabant: ut neq; interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc uulgò etiam coniungunt, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. hoc spatium, quod neq; habitari, neq; arari fas erat, non magis quòd post murum esset, quàm quòd murus post id; pomœrium Romani appellarunt. & in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebātur. Aucta ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi, et ad belli & pacis usus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul & aliquod addere urbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Ephesiæ fanum. id communiter à ciuitatibus Asiæ factum famæ ferebat. Cū consensum, deosq; consociatos laudaret mirè Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publicè priuatimq; hospitia amicitiasq; de industria iunxerat, sæpe iterando eadem, perpulit tandem, ut Romæ fanū Dia-

sacra et religio.

næ populi Latini cum populo Rom. facerent. ea erat confeßio, caput rerum Romam esse: de quo toties armis certatum fuerat. id quanquam omissum iam ex omnium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tentatam armis uidebatur, uni se ex Sabinis fors dare uisa est priuato consilio imperij recuperandi. Bos in Sabinis nata cuidã patrifamiliæ dicitur, mirãda magnitudine ac specie: fixa per multas ætates cornua in uestibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo: habita, ut erat, res prodigij loco est: & cecinere uates, cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperiũ: idq; carmẽ peruenerat ad antistitem fani Dianæ. Sabinus, ut primùm apta dies sacrificio uisa est, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, et ante aram statuit. Ibi antistes Romanus cũ eum magnitudo uictimæ celebrata fama mouisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur, Quidnam tu hospes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere? quin tu antè uiuo perfunderis flumine? infima ualle præfluit Tyberis. Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigio responderet euẽtus, cuperet rite facta, extemplò descendit ad Tyberim: interea Romanus immolat Dianæ bouem: id mire gratum regi, atq; ciuitati fuit. Seruius quanquàm iam usu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum iactari uoces à iuuene Tarqui-

nio audiebat, se iniussu populi regnare, conciliata prius uolũtate plebis, agro capto ex hostibus uiritim diuiso, ausus est ferre ad populum, uellent, iuberent'ne se regnare: tãtoq; consensu, quanto haud quisquam alius ante, rex est declaratus. neq; ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit: imò eo impensius, quia de agro plebis aduersum patrum uoluntatem senserat agi, criminandi Seruij apud patres, crescendiq; in curia sibi occasionẽ datam ratus est, & ipse iuuenis ardẽtis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris Tragici exemplum, ut tædio regum maturior ueniret libertas, ultimumq; regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius nepos'ue fuerit, parũ liquet: pluribus tamen autoribus filium crediderim: fratrem habuerat Aruntem Tarquiniũ, mitis ingenij iuuenẽ. His duobus, ut antè dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant, & ipsæ longè dispares moribus. Fortè ita inciderat, ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quò diuturnius Seruij regnum esset, constituiq; ciuitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia nihil materiæ in uiro neq; ad cupiditatem, neq; ad audaciam esse: tota in alterum uersa Tarquinium, eum mirari, eum uirum dicere, ac re-

f gio

gio sanguine ortum: spernere sororem, quòd uirum nacta, muliebri cessaret audacia. contrahit celeriter similitudo eos, ut ferè fit malum malo aptißimum: sed initium turbandi omnia à fœmina ortũ est: ea secretis uiri alieni assuefacta sermonibus, nullis uerborum contumelijs parcere de uiro ad fratrem, de sorore ad uirum: & se rectius uiduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quàm cum impari iungi ut elanguescendum aliena ignauia esset: si sibi eum, quo digna esset, dij dedissent, uirum: domi se propediem uisuram regnum fuisse, quod apud patrem uideat: celeriter adolescentẽ suæ temeritatis implet, Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio fecissent, iungũtur nuptijs magis non prohibente Seruio, quàm approbante. Tum uerò in dies infestior Tullij senectus, infestius cœpit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu uirum conquiescere pati, ne gratuita præterita parricidia essent: non sibi defuisse cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret: defuisse qui se regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium, qui habere quàm sperare regnum mallet. si tu is es, cui nuptam esse me arbitror, & uirum, & regem appello: sin minus, eò nunc peius mutata est

res, quòd iſtic cum ignauia eſt ſcelus: quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, ut patri tuo, peregrina regna moliri neceſſe eſt. dij te penates, patrijq́;, & patris imago, & domus regia, et in domo regale ſolium, et nomen Tarquinium creat, uocatq́; regem. aut ſi ad hæc parum eſt animi, quid fruſtraris ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conſpici ſinis? faceſſe hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retro ad ſtirpem, fratri ſimilior quàm patri. His alijsq́; increpando iuuenem inſtigat: nec conquieſcere ipſa poteſt: ſi, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuiſſet animo, ut duo continua regna uiro, ac deinceps genero dediſſet: ipſa regio ſemine orta nullum momentum in dando adimendoq́; regno faceret. His muliebribus inſtinctus furijs Tarquinius, circumire & prehenſare minorum maximè gentium partes admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de ſe ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis creſcere. Poſtremo ut iam agendæ rei tempus uiſum eſt: ſtipatus agmine armatorũ in forum irrupit: inde omnibus perculſis pauore, in regia ſede pro curia ſedens patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iuſsit. Conuenere extemplò, alij iam antè ad hoc præparati, alij metu: ne non ueniſſe fraudi eſſet: no-

uitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus: Seruum, seruaq; natum post mortem indignam parētis sui, non interregno, ut antea, inito, nō comitijs habitis, nō per suffragium populi, non autoribus patribus, muliebri dolo regnū occupasse. Ita natū, ita creatum regem fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidißimo cuiq; diuisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum: ut insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset: & parata, ubi uellet, egentißimis largiretur. Huic orationi Seruius cùm interuenisset, trepido nuntio excitatus: extemplò à uestibulo curiæ magna uoce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? quā tu audacia me uiuo uocare ausus es patres? aut in sede considere mea? Cùm ille ferociter ad hæc: se patris sui tenere sedem, multo quàm seruum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis. Clamor ab utriusq; fautoribus oritur, et concursus populi fiebat in curiam: apparebatq; regnaturum, qui uicisset. Tum Tarquinius necesßitate iam etiam ipsa cogente ultima audere, multo & ætate, & uiribus ualidior, medium arripit Seruiū: èlatumq; è curia in inferiorem

feriorem partē per gradus deijcit: inde ad cogendum senatum in curiam redit. fit fuga regis apparitorum, atq; comitum: ipse propè exanguis, cùm semianimis regio comitatu domum se reciperet: peruenissetq́; ad summum Cyprium uicum: ab ijs, qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere: admonitu Tulliæ id factum. carpento certè, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum uirorum, euocauit uirum è Curia, regemq́; prima appellauit: à quo facessere iussa ex tanto tumultu, cū se domum reciperet, peruenissetq́; ad summum Cyprium uicum, ubi Dianium nuper fuit: flectēte carpentū dextra in Virbium cliuum, ut in collem Esquiliarum eueheretur, restitit pauidus, atq; inhibuit frænos is, qui iumenta agebat, iacentemq́; dominæ Seruium trucidatum ostendit. Fœdum, inhumanumq́; inde traditur scelus: monumentoq́; locus est: Sceleratum uicum uocant: quo amēs agitantibus furijs sororis, ac uiri, Tullia per patris corpus carpentū egisse fertur: partemq́; sanguinis ac cædis paternæ cruento uehiculo, contaminata ipsa respersaq́; tulisse ad penates suos, uiriq́; sui: quibus iratis malo regni principio similes propediem exitus sequerentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta: ita, ut bono etiam, mode-

ratoq; succedenti regi difficilis æmulatio esset. cæterum id quoque ad gloriam accessit, quòd cum illo simul iusta, ac legitima regna occiderunt. Idipsum tam mite, ac tam moderatum imperium, tamen quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam autores sunt: ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans: primoresq; patrum, quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit. conscius deinde male quærendi regni ab seipso aduersus se exemplum capi posse, armatis corpus circunsepsit. neque enim ad ius regni quicquam præter uim habebat: ut qui neque populi iussu, neque autoribus patribus regnaret. eò accedebat, ut in charitate ciuium nihil spei reponenti metu regnum tutandum esset. quem ut pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum sine consilijs per se solus exercebat: perq; eam causam occidere, in exilium agere, bonis mulctare poterat non suspectos modò aut inuisos, sed unde nihil aliud, quàm prædā sperare posset. Ita patrum præcipuè numero imminuto, statuit nullos in patres legere: quo contemptior paucitate ipsa ordo esset, minusq; per se nihil agi indignarentur. Hic enim regum

gum primus traditum à prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit, domesticis consilijs Rempub. administrauit: bellum, pacem, fœdera, societates per se ipse cum quibus uoluit, iniussu populi, ac senatus fecit, diremitq́;. Latinorum sibi maximè gentem conciliabat, ut peregrinis quoq; opibus tutior inter ciues esset. neq; hospitia modò cum primoribus eorum, sed affinitates quoq; iungebat. Octauio Mamilio Tusculano (is longè princeps Latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse Deaq́; Circe oriundus) ei Mamilio filiam nuptum dat: perq́; eas nuptias multos sibi cognatos, amicosq́; eius conciliat. Iam magna Tarquinij autoritas inter Latinorum proceres erat, cùm in diem certam ut ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit. esse quæ agere de rebus communibus uelit. Conueniunt frequentes prima luce. ipse Tarquinius diem quidem seruauit, sed paulò antè quàm sol occideret, uenit. multa ibi toto die in concilio uarijs iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo inditum Romæ cognomen (iam enim ita clàm quidam mussitantes, uulgò tamen eum appellabant) an quicquam superbius esse, quàm ludificari sic omne nomen Latinum? principibus longè ab domo excitis, ipsum, qui concilium

indixerit, non adesse. tentari profecto patientiam, ut si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptum parricidio sit: credere & Latinos. quanquàm ne sic quidem alienigenæ deberent. sin suos eius pœniteat, quippe qui alij super alios trucidentur, exulatum eant, bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domũ suam quenq; inde abituros: neq; magis obseruaturos diem consilij, quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc atq; alia eòdem pertinentia seditiosus facinorosusq́; homo, hisq́; artib⁹ opes domi nactus, cum maximè dissereret, interuenit Tarquinius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Tarquinium salutãdum. Qui silentio facto, monitus à proximis ut purgaret se, quòd id temporis uenisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. & quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum, quæ constituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse tacitum ferunt. dixisse enim, nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrem & filium, paucisq́; transigi uerbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius

aliquan

aliquanto, quàm uidebatur: ægrius ferens, confestim Turno necem machinatur: ut eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppresserat, Latinis inijceret. & quia pro imperio palàm interfici non poterat, oblato falso crimine insontem oppreßit. per aduersæ factionis quosdam Aricinos seruũ Turni auro corrupit, in diuersorium eius uim magnam gladiorum inferri clàm sineret. ea cum una nocte perfecta essent. Tarquinius paulò ante lucem accitis ad se principibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam uelut Deorum quadam prouidẽtia illatam, ait saluti sibi atq; illis fuisse. ab Turno dici sibi & primoribus populorum parari necem, ut Latinorum solus imperium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatã rem esse, quòd autor concilij absuerit, quem maximè peteret. inde illam absentis insectationem esse natã, quòd morando spem destituerit. non dubitare, si uera deferãtur, quin prima luce ubi uentum in concilium sit, instructus cùm coniuratorum manu, armatusq; uenturus sit. dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum. id uanum nec'ne sit, extemplo sciri posse. rogare eos, ut inde secum ad Turnum ueniant. Suspectam fecit rem, & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij, quòd uidebatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis

f 5 qui

quidem ad credendum animis, tamen, nisi gladijs deprehensis, cætera uana existimaturi. ubi est eò uentum, Turnũ ex somno excitatum circunsistunt custodes: comprehensisq; seruis, qui charitate domini uim parabant, cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherentur: enimuero manifesta res uisa, iniectæq; Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, ut indicta causa nouo genere leti, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate supernè iniecta, saxisq; congestis mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius, collaudatisq;, qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita uerba fecit: Posse quidem se uetusto iure agere, quod cùm omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. cæterum se utilitatis id magis omnium causa censere, ut renouetur id fœdus: secũdaq; potius fortuna populi Romani ut participes Latini fruãtur, quàm urbium excidia, uastationesq; agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpessi sint, semper aut expectẽt aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquàm in eo fœdere superior Romana res erat.

cæter

uaterum & capita nominis Latini stare, ac sentire cum rege uidebant: & Turnus sui cuique periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus: inductumq; iunioribus Latinorum, ut ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere, ne ducem suum, ne'ue secretum imperium, propria'ue signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisq;: ut ex binis singulos faceret, binosq; ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones imposuit. Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in aliis, huic quoque decori obfecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessamq; Pometiam ex his ui cepit. ubi cum diuendita præda X L. talenta argenti, auriq; recepisset: concepit animo eam amplitudinem Iouis templi: quæ digna Deûm hominumq; rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestate esset. captiuam pecuniam in ædificationem eius templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam urbem nequicquam ui adortus, cum obsidendi quoque urbem spes pulso à mœnibus adempta esset: postremò minimè arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. nam

cùm

cùm uelut posito bello fundamentis templi faciendis, aliisq; urbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos uertisse superbiam: & liberorum quoque frequentiæ tædere, ut quam in curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat: ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat, se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil usquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinii credidisse. nam ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium: Volscosq; se inde, & Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atq; impiis suppliciis tegere liberos sciant. forsitan etiã ardoris aliquid ad bellum armaq; se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cùm, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus uideretur: benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset. in seipsum postremo sæuiturum, si alia desint. sibi uerò gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, ut illo adiuuante ab por-

tus Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in consilia publica adhiberi. ubi cùm de alijs rebus assentire se ueteribus Gabinis diceret, quibus ha notiores essent, ipse idẽtidem belli autor esset, in eo sibi præcipuã prudentiam assumere: quod utriusq; populi uires nosset: sciretq; inuiso profecto superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cùm sensim ad rebellãdum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptißimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factisq; omnibus ad fallendum instructis uana accresceret fides, dux ad ultimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiosq; fierent, quibus plerunq; Gabinares superior esset: tum certatim summi infimiq; Gabinorum Sextium Tarquinium dono Deûm sibi missum ducem credere. apud milites uerò obeundo pericula ac labores, pariter prædam munificè largiendo, tanta charitate esse, ut non pater Tarquinius potentior Romæ, quàm filius Gabijs esset. Itaque postquam satis uirium collectum ad omnes conatus uidebat: tum è suis unum sciscitatum Romam ad patrẽ mittit, quidnam se facere uellet: quãdoquidẽ ut omnia unus ipse Gabijs posset, ei Dij dedissent. Huic nuntio, quia credo dubiæ fidei uidebatur, nihil uoce responsum est. rex uelut

delibe

deliberabundus in hortum ædium transit sequente nũtio filij. ibi inambulans tacitus summa papauerũ capita dicitur baculo decußisse. Interrogando expectandoq; responsum nuntius fessus, ut re imperfecta redit Gabios. quæ dixerit ipse, quæq; uiderit, refert. seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet parens, quid'ue præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. multi palam, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. patuit quibusdam uolẽtibus fuga, aut in exilium acti sunt. absentiumq; bona iuxta atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde prædæq; & dulcedine priuati commodi sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioq;, Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur. Gabijs receptis Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit, fœdus cum Tuscis renouauit. Inde ad negotia urbana animum conuertit. quorum erat primum, ut Iouis templum ædific- in monte Tarpeio monumentum regni sui nominisq; relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem uouisse, filium perfecisse. & ut libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis templiq; eius quod inædificaretur, exaugurare

sana,

fana, facellaq́; ſtatuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primùm in ipſo diſcrimine aduerſus Romulum pugnæ uota, conſecrata inaugurataq́; poſtea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouiſſe numen ad indicandam tanti imperij molem traditur Deos: nam cùm omnium ſacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. idq́; omen, auguriumq́; ita acceptum eſt, non motam Termini ſedem, unumq́; eum Deorum non euocatum ſacratis ſibi finibus firma ſtabiliaq́; cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auſpicio accepto, ſecutũ aliud magnitudinem imperij portendens prodigium eſt. caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuiſſe. quæ uiſa ſpecies haud per ambages arcem eam imperij, caputq́; rerum fore portendebat. idq́; ita cecinere uates, quiq́; in urbe erant, quosq́; ad eam rem conſultandam, ex Hetruria acciuerant. Augebatur ad impenſas regis animus. itaq; Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi deſtinatæ erant, uix in fundamenta ſuppeditauere. Eo magis Fabio, præterquam quòd antiquior eſt, crediderim XL. ea ſola talenta fuiſſe, quàm Piſoni, qui XL. millia pondo argenti ſepoſita in eam rem ſcribit. quam ſummam pecuniæ neque ex unius tum urbis præda ſperandam: & nullius ne horum

quidem magnificētia operum fundamēta non exuperaturam. Intentus perficiēdo templo fabris undique ex Hetruria accitis, non pecunia solùm ad id publica est usus, sed operis etiam ex plebe. qui cùm haud paruus & ipse militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur, se templa Deûm exædificare manibus suis. quæ posthac & ad alia ut specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacamq́; maximam receptaculum omnium purgamentorum urbis, sub terram agendam. quibus duobus operibus uix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse: & colonis mittendis occupari latius imperij fines uolebat: Signiam Circeiosq́; colonos misit, præsidia urbi futura terra mariq́;. Hæc agēti portentum terribile uisum. anguis ex columna lignea elapsus cùm terrorem fugamq́; in regiam fecisset: ipsius regis non tam subito pauore perculit pectus, quàm anxijs impleuit curis. Itaq; cùm ad publica prodigia Hetrusci tantum uates adhiberentur, hoc uelut domestico exterritus uisu, Delphos ad maximè inclytum in terris oraculum mittere statuit. neq; responsa sortium ulli alij committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria

Iter.

in

in Græciam misit. Titus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia sorore regis natus, iuuenis longè alius ingenio quàm cuius simulationem induerat. Is, cum primores ciuitatis in quibus fratrem suũ ab auunculo interfectum audisset: neq; in animo suo quicquam regi timendum, neq; in fortuna concupiscendum relinquere statuit: contemptuq́; tutus esse, ubi in iure parum præsidij esset. Ergo ex industria factus ad imitationẽ stultitiæ, cùm se, suaq́; prædæ esse regi sineret, Bruti quoq; haud abnuit cognomẽ: ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinijs ductus Delphos ludibrium uerius quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiẽ ingenij sui. Quò postquam uentum est, perfectis patris mandatis, cupido incessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum. ex infimo specu uocem redditam ferunt, Imperium summum Romæ habebit, qui uestrum primus ò iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinij, ut Sextus, qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi expersq́; imperij esset, rem summa ope taceri iubent. ipsi inter se uter prior cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittũt. Bru-

tus aliò ratus ſpectare Pythicam uocem, uelut ſi prolapſus cecidiſſet, terram oſculo contigit: ſcilicet quod ea cōmunis mater omniū mortalium eſſet. Reditum inde Romam, ubi aduerſus Rutulos bellū ſumma ui parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens ut in ea regione atq; in ea ætate, diuitijs præpollens, eaq́; ipſa cauſa belli fuit, quòd rex Romanus tum ipſe ditari exhauſtus magnificētia publicorū operū, tum præda delinire popularium animos ſtudebat, præter aliam ſuperbiam regno infeſtos etiam, quòd ſe in fabrorū miniſterijs, ac ſeruili tādiu habitos opere ab rege indignabātur. Tentata res eſt, ſi primo impetu capi Ardea poſſet, urbi id parum proceſsit, obſidione, munitionibusq́; cœpti premi hoſtes. In ijs ſtatiuis (ut fit) longo magis quam acri bello ſatis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis quàm militibus. regij quidem iuuenes interdum otium conuiuijs, comeſſationibusq́; inter ſe terebant. Forte potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerij filius, incidit de uxoribus mentio. ſuā quiſq; laudare miris modis. inde certamine accenſo, Collatinus negat uerbis opus eſſe. paucis id quidē horis poſſe ſciri, quantum cæteris præſtet Lucretia ſua. quin ſi uigor iuuentæ ineſt, conſcendimus equos? inuiſimusq́; præſentes noſtrarum ingenia? Idq́; cuiq; ſpectatiſsimum ſit, quod

nec

nec opinato uiri aduentu occurrerit oculis. incaluerant uino. age sanè, omnes citatis equis aduolant Romam. quò cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam: ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in cõuiuio luxuq; cum æqualibus uiderant tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. aduenieñs uir, Tarquinijq; excepti benignè. uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiæ per uim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. & tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus, Sext. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam uenit. ubi exceptus benignè ab ignaris consilij, cùm post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardens postquam satis omnia tuta circà, sopitiq; omnes uidebantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit, sinistraq; manu mulieris pectore oppresso, tace Lucretia, inquit, Sex. Tarquinius sum. ferrum in manu est: moriere, si emiseris uocem. Cùm pauida è somno mulier nullam opem, propè mortem imminentẽ uideret, tum Tarquinius fateri amorem, orare: miscere precibus minas: uersare in

omnes partes muliebrem animum, ubi obstinatam uidebat, & ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus, cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait: ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum uicisset obstinatam pudicitiam uelut uictrix libido, profectusq; inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset. Lucretia mœsta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem, Ardeamq; ad uirum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis ueniāt: ita facto maturatoq; opus esse, rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit: cū quo forte Romam rediens, ab nuntio uxoris erat cōuentus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniūt. aduētu suorū lacrymæ obortæ. quærentiq; uiro satin' saluæ? minime, inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? uestigia uiri alieni Collatine in lecto sunt tuo. cæterum corpus est tantum uiolatum, animus insons: mors testis erit. sed date dextras fidemq;, haud impunè adultero fore. Sex. est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi sibiq;, si uos uiri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram animi, auertendo noxam ab coacta in autorem delicti. mentē peccare non corpus: & unde consilium abfuerit,

culpam

culpam abesse. Vos, inquit, uideritis, quid illi debeatur: ego me etsi peccato absoluo, supplicio nõ libero. nec ulla deinde impudica Lucretiæ exẽplo uiuet. Cultrũ, quem sub ueste abditum habebat, eum in corde defigit: prolapsaq; in uulnus moribunda cecidit. Conclamant uir paterq;. Brutus illis luctu occupatis, cultrum ex uulnere Lucretiæ extractum manantem cruore præ se tenens, Per hunc, inquit, castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro, uosq; dij testes facio, me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge, & omni liberorum stirpe, ferro, igni, quacunq; dehinc ui possim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum. cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio stupẽtibus miraculo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium: ut præceptum erat, iurant. totiq; ab luctu uersi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantẽ sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt. concientq; miraculo (ut fit) rei nouæ, atq; indignitate homines. pro se quisq; scelus regium ac uim querũtur. mouet tum patris mœstitia: tũ Brutus castigator lacrymarum atq; inertium querelarum, autorq;, quod uiros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis uoluntarius adest: sequitur

& cætera iuuentus. inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusq; datis, nequis eum motum regibus nuntiaret: cæteri armati duce Bruto Romam profecti, ubi eò uētum est, quacunq; incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit. rursus ubi anteire primores ciuitatis uident, quicquid sit, haud temerè esse rentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quàm Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis urbis in forum curritur. quò simul uentum est, præco ad tribunum celerum, in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingenijq;, quod simulatū ad eam diem fuerat: de ui ac libidine Sex. Tarquinij, de stupro infando Lucretiæ & miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. addita superbia ipsius regis, miseriaq; & labores plebis in fossas cloacasq; exhauriendas demersæ. Romanos homines uictores omnium circà populorū, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruij Tullij regis memorata cædes: & inuecta corpori patris nefando uehiculo filia, inuocatiq; ultores parentum dij. His atrocioribusq; credo alijs, quæ præsens rerum indignitas haudquaquam relatu scriptoribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, ut imp

ut imperium regi abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquinium cum cõiuge ac liberis. ipse iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatisq;, ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in urbe Lucretio præfecto urbis iam antè ab rege instituto reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profugit: execrantibus quacunq; incedebat, inuocantibusq; parentum furias uiris mulieribusq;. Harum rerũ nuntijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit uiam Brutus (senserat enim aduentum) ne obuius fieret. eodemq; ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeã, Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumq; indictum: liberatorem urbis læta castra accepere. exactiq; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Hetruscos ierũt. Sex. Tarquinius Gabios tanquã in suum regnum profectus, ab ultoribus ueterũ simultatum, quas sibi ipse cædibus, rapinisq; conciuerat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V. & XX. Regnatum Romæ ab cõdita urbe ad liberatam annos CCXLIIII. Duo consules inde comitijs centuriatis à præfecto urbis ex commentarijs Seruij Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

DECADIS I.

LIBER II.

IBERI *iam hinc populi Romani res pace belloq́; gestas, annuos magistratus, imperiaq́; legum potentiora quàm hominum peragam. quæ libertas ut lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nã priores ita regnarũt, ut haud immeritò omnes deinceps cõditores partium cœptæ urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur. neq; ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, peßimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarumq́; plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu agitari cœpta esset, tribunitijs procellis? & in aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora coniugum ac liberorum, charitasq́; ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? dißipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fouit trãquilla moderatio imperij, eoq́; nutriendo perduxit, ut bonam frugem libertatis maturis iam uiribus*

ferre

ferre poſſent. libertatis autē originem inde magis, quia annuum imperium conſulare factum eſt, quàm quòd diminutum quicquā ſit ex regia poteſtate, numeres. omnia iura, omnia inſignia primi conſules tenuere. id modò cautū eſt, ne ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior concedente collega faſces habuit: qui nō acrior uindex libertatis fuerat, quàm deinde cuſtos fuit. Omniū primū auidum nouæ libertatis populum, ne poſtmodum flecti precibus aut donis regijs poſſet, iureiurando adegit, neminem Romæ paſſuros regnare. deinde quo plus uirium in ſenatu frequentia etiam ordinis faceret: cædibus regis diminutum patrum numerū primoribus equeſtris gradus lectis ad trecentorum ſummam expleuit. traditumq́; inde fertur, ut in ſenatum uocarentur, qui patres, quiq́; conſcripti eſſent. conſcriptos uidelicet nouum ſenatum, appellabant lectos. Id mirum quantū profuit ad concordiam ciuitatis, iungēdosq́; patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarū habita cura. & quia quædam publica ſacra per ipſos reges factitata erant, necubi regum deſyderium eſſet, regem ſacrificulum creant. id ſacerdotiū pontifici ſubiecere, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret, ac neſcio an nimis undiq; eam minimis quoque rebus muniendo, modum exceſſe-

rint. consulis enim alterius, cùm nihil aliud offenderit, nomē inuisum ciuitati fuit. Nimiū Tarquinios regno assuesse. initium à Prisco factum. regnasse deinde Seruium Tullium. ne interuallo quidē facto oblitum tāquam alieni regni Superbum Tarquinium uelut hæreditatem gentis, scelere ac ui repetisse. pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. nescire Tarquinios priuatos uiuere. non placere nomen, periculosum libertati esse. Hic primò sensim tentantium animos sermo per totam ciuitatem est datus, solicitatamq; suspicione plebem Brutus ad concionem uocat. ibi omnium primum iusiurandum populi recitat, neminem regnare passuros, nec esse Romæ unde periculum libertati foret. id summa ope tuēdum esse, neq; ullam rem quæ eò pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse, ni charitas reipublicæ uinceret. non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse. regium genus, regium nomen non solùm in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua uoluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomen. res tuas tibi non solùm reddent ciues tui autore me, sed siquid deest, munifice augebunt. amicus abi, exonera ciuitatem uano

forsitan

forsitan metu. ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Consuli primo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat uocem. dicere deinde incipientem primores ciuitatis circunsistunt, eadem multis precibus orant: & cæteri quidem mouebant minus. postquam Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, socer præterea ipsius agere uarie, rogando alternis suadendoq́; cœpit, ut uinci se consensu ciuitatis pateretur: timens consul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amißione, additaq́; alia insuper ignominia acciderent, abdicauit se consulatu: rebusq́; suis omnibus Lauinium translatis ciuitate ceßit. Brutus ex senatusconsulto ad populum tulit, ut omnes Tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat: æquales sodalesq́; adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio uiuere. eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam uertisse ser- Coniur.

uitut

*uitutem inter se conquerebantur. Regem homi-
nem esse, à quo impetres ubi ius, ubi iniuriæ
opus sit. esse gratiæ locum, esse beneficio, et ira-
sci & ignoscere posse: inter amicum atq; ini-
micum discrimen nosse. leges rem surdam, in-
exorabilem esse, salubriorē, melioremq; inopi
quàm potenti: nihil laxamenti nec ueniæ ha-
bere, si modum excesseris. periculosum esse, in
tot humanis erroribus sola innocentia uiuere.
Ita iam sua sponte ægris animis legati ab re-
gibus superueniunt, sine mentione reditus bo-
na tantum repetentes. eorum uerba postquam
in senatu audita sunt per aliquot dies ea con*
17. *sultatio tenuit: ne non reddita belli causa, red
dita belli materia & adiumentum essent. Inte
rim legati cum alijs alia moliri, apertè bona
repetentes, clàm recuperandi regni consilia
struere: & tanquam ad id quod agi uideba-
tur, ambientes nobilium adolescētium animos
pertentabāt. à quibus placidè oratio accepta
est. his literas ab Tarquinijs reddunt: & de ac
cipiendis clàm noctè in urbem regibus collo-
quuntur, Vitellijs, Aquilijsq; fratribus pri-
mò commissa res est. Vitelliorum soror consuli
nupta Bruto erat. iamq; ex eo matrimonio
adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusq;: eos
quoq; in societatē consilij auunculi assumunt.
præterea & nobiles aliquot adolescentes con
scij assumpti, quorū uetustate memoria abijt.*

Inter

Interim cum in senatu uicisset sententia, quæ censebat reddenda bona: eamq; ipsam causam moræ in urbe haberent legati, quod spatium ad uehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt: euincuntq; instando, ut literæ sibi ad Tarquinios darentur. nam aliter quî credituros eos, non uana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ, ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. nam cum pridie quàm legati ad Tarquinios proficiscerentur, & cœnatum forte apud Vitellios esset, coniuratiq; ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (ut fit) consilio egissent, sermonem eorum ex seruis unus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, ut literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos cõiuratosq; profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere. literarum in primis habita cura, ne intercideret. proditoribus extemplò in uincla coniectis, de legatis paululum addubitatum est. & quanquàm uisi sunt commisisse, ut hostium loco essent, ius tamen gentium ualuit. De bonis regijs quæ reddenda antè censuerãt, res integra refertur ad patres. illi uicti ira uetuere reddi, uetuere in publicum redigi.

redigi. diripienda plebi sunt data, ut contacta regia præda spem in perpetuum cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tyberim fuit, cõsecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura meßi. quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramẽto segetem magna uis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentẽ aqua, ut medijs caloribus solet. ita in uadis hæsitantis frumẽti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & alijs quæ fert temerè flumen eôdem inuectis, factam. postea credo additas moles, manuq; adiutum, ut tam eminens area, firmaq; templis quoq; ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumq; supplicium, conspectius eo, quod pœnæ capiendæ ministeriũ patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilißimi iuuenes. sed à cæteris uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos, miserebatq; non pœnæ magis homines quàm sceleris, quo pœnam meriti essent. illos eo potißimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quicquid deorum hominumq; Romanor

manorum esset, induxisse in animum ut Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam: mißiq; lictores ad sumendum supplicium, nudatos uirgis cædunt, securiq; feriunt: cum inter omne tempus pater, uultusq; & os eius, spectaculo esset, eminēte animo patrio inter publicæ pœnæ ministeriū. Secundum pœnam nocentium, ut in utranq; partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas, & ciuitas data. Ille primùm dicitur uindicta liberatus. quidam uindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse. post illum obseruatum, ut qui ita liberati essent, in ciuitatē accepti uiderentur. His sicut acta erant, nuntiatis, incensus Tarquinius non dolore solùm tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iraq;, postquam dolo uiam obseptam uidit: bellum apertè moliēdum ratus, circumire supplex Hetruriæ urbes: orare maxime Veientes, Tarquiniēsesq;, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios peregrè in regnum Romam accitos: se regem augentem bello Romanorum imperium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno uisus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda populo

pulo dedisse, nequis expers sceleris esset. patriam se regnumq; suum repetere, & persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoq; ueteres iniurias ultum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc mouerunt Veientes, ac pro se quisq; Romano saltem duce ignominias demendas, belloq; amissa repetēda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio mouet. pulchrum uidebatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum uentum est, obuiam hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus sequebatur. Aruns, ubi ex lictoribus procul consulem esse, deinde iam propius, ac certius facie quoq; Brutum cognouit: inflammatus ira, Ille est uir, inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insignibus magnificè incedit. Dij regum ultores adeste. concitat calcaribus equum, atq; in ipsum infestus consulem dirigit. sensit in se iri Brutus. decorum erat tum ipsis capessere pugnā ducibus. auidè itaq; se certamini offert. adeoq; infestis animis concurrerunt, neuter,

dum

dum hostem uulneraret, sui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmā uterq; transfixus, duabus hærentes hostis moribundi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœpit. neq; ita multo pòst & pedites superueniunt. Ibi uaria uictoria, & uelut æquo Marte pugnatum est. dextra utrinq; cornua uicere, læua superata. Veiētes uinci ab Romano milite assueti fusi fugatiq; sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solùm, sed etiam ab sua parte Romanū pepulit. Ita cùm pugnatum esset, tantus terror Tarquiniū atq; Hetruscos incesßit, ut omissa irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens, Tarquiniensisq; suas quisq; abirent domos. Adyciunt miracula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam uocem: Syluani uocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruscorum cecidisse in acie: uincere bello Romanum. Ita certe inde abiere Romani ut uictores, Hetrusci pro uictis. nam postquam illuxit, nec quisquam hostiū in conspectu erat, P. Valerius COS. spolia legit: triumphansq; inde Romam redyt. collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multo maius morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, ut parentem, eum luxerūt, quòd tam acer ultor uiolatæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui superfuerat,

ut sunt mutabiles uulgi animi, ex fauore non inuidia modò, sed suspitio etiam cũ atroci crimine orta. regnũ eum affectare, fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locũ Bruti, & ædificabat in summa Velia. ibi alto atq; munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta uulgo creditaq; cũ indignitate angerent consulis animũ: uocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionẽ ascendit. Gratum id multitudini spectaculũ fuit. summissa sibi esse imperij insignia: confessionẽq; factam, populi quam consulis maiestatẽ uimq; maiorẽ esse. Vbi audire iussi, consul laudare fortunam collegæ, quod liberata patria in summo honore pro Repub. dimicãs, matura gloria, necdum se uertente in inuidiam, mortem occubuisset. se superstitẽ gloriæ suæ ad crimen atq; inuidiam superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios, Vitelliosq; recidisse. Nunquam'ne ergo, inquit, ulla adeo à uobis spectata uirtus erit, ut suspitione uiolari nequeat? ego me illum acerrimũ regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturũ timerem? ego si in ipsa arce Capitolioq; habitarem, metui me crederẽ posse a ciuibus meis? tam leui momento mea apud uos fama pendet? adeo'ne est fundata leuiter fides, ut ubi sim, quam qui sim magis referat? Non obstabũt P. Valerij ædes libertati uestræ Quirites, tuta erit uobis Velia. deferã non in planum

num modò ædes, sed colli etiam subijciã: ut uos supra suspectum me ciuem habitetis. in Velia adificent, quibus melius quam P. Valerio creditur libertas. Delata cõfestim materia omnis infra Veliã, & ubi nunc uicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solũ quæ regni suspitione consulẽ absoluerent: sed quæ adeo in contrariũ uerterent, ut popularem etiã facerent. Inde cognomẽ factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populũ, sacrandoq; cũ bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in uulgus leges fuere. quas cũ solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset: tũ deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius COS. qui magno natu, nõ sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locũ M. Horatius Puluillus. Apud quosdã ueteres autores non inuenio Lucretiũ consulem. Bruto statim Horatiũ suggerũt. credo, quia nulla gesta res insignẽ fecerit consulatũ, memoria intercidisse. Nondũ dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius, Horatiusq; COSS. sortiti uter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellũ profectus. Aegrius quàm dignũ erat tulere Valerij necessarij, dedicationẽ tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis

ædific. [handwritten margin note]

sacra. [handwritten margin note]

impedire conati, postquã alia frustra tentatæ erant, postem iam tenenti consuli fœdum inter precationẽ deûm nuntiũ incutiunt: mortuum eius filium esse funestaq́; familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eũ nuntiũ à proposito auersus, quàm ut cadauer efferri iuberet, tenens postẽ, precationem peragit, & dedicat tẽplum. Hæc post exactos reges domi militiæ gesta primo anno. Inde P. Valerius iterũ, T. Lucretius COSS. *facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesq́;, nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdẽ sanguinis nominisq́;, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiã, ne orientem morẽ pellendi reges inultum sineret. satis libertatẽ ipsam habere dulcedinis, nisi quãtæ ui ciuitates eã expetant, tanta regna reges defendãt: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis rei inter deos hominesq́; pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu uenit. Non unquã aliâs antè tantus terror senatum inuasit: adeo ualida res tum Clusina erat, magnumq́; Porsenæ nomen. nec hostes modò timebant,*

bant, sed suosmetipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbẽ regibus, uel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab senatu data. annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparandum mißi, alij in Volscos, alij Cumas. salis quoq; uendendi arbitrium, quia impenso pretio ueniebat in publicum, omni sumptu ademptum priuatis: portorijs quoq; & tributo plebe liberata, ut diuites conferrent, qui oneri ferendo essent. pauperes satis stipendij pendere, si liberos educent. Itaq; hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeo concordem ciuitatem tenuit, ut regium nomen non summi magis, quàm infimi horrerent: nec quisquam unus malis artibus postea tam popularis esset, quàm tum bene imperando uniuersus senatus fuit. Cùm hostes adessent, pro se quisq; in urbem ex agris demigrant: urbem ipsam sepiunt præsidijs. alia muris, alia Tyberi obiecto uidebantur tuta. pons Sublicius iter penè hostibus dedit: ni unus uir fuisset, Horatius Cocles (id munimentum illo die fortuna urbis Romanæ habuit) qui positus forte in statione pontis, cùm captum repentino impetu Ianiculum, atq; inde citatos decurrere hostes uidisset: trepidamq́; turbam suorum arma ordinesq́; relinquere, reprehensans singulos, obsistens,

obtestansq; deûm & hominum fidem, testabatur: nequicquam deserto præsidio eos fugere. si transitum pontem à tergo reliquissent, iam plus hostium in Palatio Capitolioq;, quàm in Ianiculo fore. Itaq; monere, prædicere, ut pontem ferro, igni quacunq; ui possent, interrumpant: se impetum hostium, quantum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primũ aditum pontis: insignisq; inter conspecta cedentium pugnæ terga, obuersis comminus ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium, ac T. Herminium, ambos claros genere factisq;. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimũ pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quoq; ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coëgit. Circunferens inde minaciter truces oculos ad proceres Hetruscorum, nunc singulos prouocare, nũc increpare omnes: seruitia regum superborum suæ libertatis immemores alienam oppugnatum uenire. Cunctati aliquandiu sunt, dum alius alium, ut præliũ incipiant, circunspectant. pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato undiq; in unũ hostem tela coniiciunt. quæ cum in obiecto cuncta scuto hæsissent, neq; ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu: iam impetu

impetu detrudere conabantur uirum, cùm simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hæc arma & hunc militẽ propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit, multisq; superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit: rẽ ausus, plus famæ habituram ad posteros quàm fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit. statua in comitio posita, agri quãtum uno die circumarauit, datũ. priuata quoque inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesticis copijs pag. 476. unusquisq; ei aliquid fraudãs se ipse uictu suo, contulit. Porsena primo conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda urbe ad obsidẽdam uersis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit: nauibus undiq; accitis & ad custodiam, nequid Romam frumenti subuehi sineret: & ut prædatum milites trãs flumen per occasiones alijs atq; alijs locis traijcerent. breuiq; adeo infestũ omnem Romanum agrum reddidit, ut non cætera solùm ex agris, sed pecus quoq; omne in urbem compelleretur: neq; quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantùm licentiæ Hetruscis non metu magis quàm consilio concessum. nanque Valerius consul intentus in occasionem multos

simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligẽs ultor grauem se ad maiora uindicem seruabat. itaq; ut eliceret prædatores, edicit suis, postero die frequẽtes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerẽt. Et sciere perfugæ indicio: multoq; plures, ut in spem uniuersæ prædæ, flumen traijciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabina uia occultum considere iubet: Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat. deinde se obijcere, ne sit ad flumen reditus. consulũ alter T. Lucretius porta Næuia cùm aliquot manipulis militum egressus: ipse Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit. hiq; primi apparuere hosti. Herminius ubi tumultum sensit, concurrit ex insidijs: uersisq; in Lucretium Hetruscis terga cædit. dextra læuaq;, hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor. ita cæsi in medio prædatores, neq; ad pugnam uiribus pares, & ad fugam septis omnibus uijs, finisq; ille tam effusè uagãdi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilo minus, & frumenti cum summa caritate inopia: sedẽdoq; expugnaturum se urbem, spem Porsena habebat. cùm C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum uidebatur, populum Romanum seruien

seruientem, cū sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus ullis obsessum esse: liberum eundem populum ab ijsdem Hetruscis obsideri, quorum sæpe exercitus suderit: itaque magno audaciq́; aliquo facinore eam indignitatem uindicandam ratus, primò sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens ne si consulum iniussu, & ignaris omnibus iret, fortè deprehensus à custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen affirmante, senatum adijt. Transire Tyberim, inquit, patres, & intrare si poßim, castra hostium uolo, non prædo, nec populationum inuicem ultor. maius, si Dij iuuant, in animo est facinus. Approbant patres. abdito intra uestē ferro proficiscitur: ubi eò uenit, in cōfertißima turba propè regium tribunal constitit. ibi cùm stipendium fortè militibus daretur, & scriba cum rege sedēs pari ferè ornatu multa ageret, eumq́; milites uulgò adirent: timens sciscitari uter Porsena esset, ne ignorando regem semetipse aperiret quis esset: quò temerè traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. uadētem inde quà per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cùm concursu ad clamorem facto comprehensum regij satellites retraxißēt ante tribunal regis: destitutus tum quoq; inter tantas fortunæ minas metuendus magis quàm metuens, Romanus sum, in-

Coniur. quit, ciuis: C. Mutium uocant. hostis hostem occidere uolui. nec ad mortem minus animi est, quàm ad cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanum est. nec unus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus. proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere: ut in singulas horas capite dimices tuo: ferrum hostemq; in uestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. nullam aciem, nullum prælium timueris. uni tibi, & cum singulis res erit. Cùm rex simul ira infensus periculoq; cōterritus, circūdari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret properè, quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret: En tibi, inquit, ut sentias quam uile corpus sit ijs qui magnam gloriam petunt. dextramq; accenso ad sacrificium foculo inijcit. quam cùm uelut alienato ab sensu torreret animo, propè attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset, amoueriq; ab altaribus iuuenem iussisset, Tu uerò abi, inquit, in te magis quàm in me hostilia ausus. iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret. nunc iure belli liberum te, intactum, inuiolatumq; hinc dimitto. Tum Mutius quasi remunerans meritum, Quandoquidem, inquit, est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ, ut in te hac uia

grassa-

grassaremur. mea prima sors fuit, cæteri, utcũque ceciderit primum, quoad te opportunum fortuna dederit suo quisq; tẽpore aderũt. Mutium dimissum, cui postea Scæuolæ à clade dextræ manus cognomentũ inditũ, legati à Porsena Romam secuti sunt adeo mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio tóties quot coniurati superessent, ut pacis conditiones ultro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicquam de Tarquinijs in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequiuerat Tarquinijs, quàm quòd negatum iri sibi ad Romanis ignoraret. de agro Veientibus restituẽdo impetratum expressaq; necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci uellent. His conditionibus composita pace, exercitũ ab Ianiculo deduxit Porsena & agro Romano excessit. Patres C. Mutio uirtutis causa trans Tyberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, fœminæ quoq; ad publica decora excitatæ. Clœlia uirgo, una ex obsidibus, cum castra Hetruscorum fortè haud procul ripa Tyberis locata essẽt: frustrata custodes, dux agminis uirginum inter tela hostium Tyberim tranauit: sospitesq́; omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi regi nuntiatum est, primo incensus ira oratores

tores

tores Romam misit ad Clœliam obsidem deposcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem uersus supra Coclites Mutiosq; dicere id facinus esse: & præ se ferre, quemadmodum, si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatamq; ad suos remissurum. Vtrinq; constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regem Hetruscum non tuta solùm, sed honorata etiam uirtus fuit. laudatamq; uirginem parte obsidum se donare dixit: ipsa quos uellet, legeret productis omnibus elegisse impubes dicitur: quod & uirginitati decorum, & consensu obsidum ipsorum probabile erat: eam ætatem potißimùm liberari ab hoste, quæ maximè opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata Romani nouã in fœmina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab urbe regis Hetrusci abhorrẽs mos traditus ab antiquis usq; ad nostram ætatem inter cætera solennia manet: bonis uendendis, bona Porsenæ regis uendendi. cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neq; omissam in pace: aut à mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus, bona hostiliter uendendi. proximum uerò est ex ijs quæ traduntur: Porsenã discedentem ab Ianiculo castra opulenta

lenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriæ aruis commeatu, Romanis dono dedisse: inopi tum urbe ab longinqua obsidione. ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, uenisse bona: quæ Porsenæ appellata, gratiam muneris magis significante titulo, quam auctionem fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus uideretur, cum parte copiarũ filium Aruntem Ariciam oppugnatũ mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat. accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis tantum spei fecere, ut acie decernere auderent. Prælio inito adeo concitato impetu se intulerant Hetrusci, ut funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus uim usæ, declinauere paululũ: effusæq; prælatos hostes cõuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam uictores cæsi Hetrusci: pars perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benignè excepti, diuisiq; in hospitia. Curatis uulneribus alij profecti domos, nũtij hospitalium beneficiorũ: multos Romæ hospitum urbisq; charitas tenuit. his locus ad habitãdum datus, quem deinde Thuscum uicum appellarunt. P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola

hospit.

cola tertium consules facti. Eo anno postremum legati à Porsena de reducendo in regnũ Tarquinio uenerunt. quibus cùm responsum esset, missurum ad regem senatũ legatos: missi confestim honoratissimus quisq; ex patribus. nõ quin breuiter reddi responsum potuerit, non recipi reges: ideo potius delectos patrum ad eum missos, quàm legatis eius Romæ daretur responsum: sed ut in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficijs inuicem animi solicitarẽtur: cùm ille peteret quod contra libertatem pop. Rom. esset, Romani nisi in perniciem suam faciles esse uellent, negarẽt, cui nihil negatum uellent. Non in bello populum Rom. sed in libertate esse, ita induxisse in animum: hostibus potius quàm regibus portas patefacere, eam esse uolũtatem omnium, ut qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam, ut patiatur liberam esse orare. Rex uerecundia uictus, Quando id certum atq; obstinatum est, inquit, neq; ego obtundam, sæpius eadem nequicquam agendo, nec Tarquinios spe auxilij, quod nullum in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est seu quiete, exilio quærant locum, ne quid meam uobiscum pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidum quod reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, fœdere ad Ianiculum icto ademptum, restituit. Tarquin-

arbitrio

quinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octaniū Tusculū abijt. Romanis pax fida ita cum Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellum parabant aduersus eos. & nequid simul ab Tusculo, unde etsi non apertum, suspectum tamen bellum erat, repentini periculi oriretur. P. Valerius quartum, T. Lucretius iterum cōsules facti. Seditio inter belli pacisq; autores orta in Sabinis, aliquantum inde uiriū transtulit ad Romanos, nanque Ap Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomē, cum pacis ipse autor à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienem; uetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo uenirent agro, appellata. Appius inter patres lectus, haud ita multo pòst in principum dignationem peruenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, cùm ita uastatione, deinde prælio afflixissent opes hostium, ut diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium consensu princeps belli pacisq; artibus, anno pòst, Agrippa Menenio, P. Posthumio COSS. moritur,

Seditio.

ritur, gloria ingenti, copijs familiaribus adeo exiguis, ut funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxere matronæ, ut Brutum. Eodem anno duæ coloniæ Latinæ, Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt. cum Auruncis bellũ initum. fusoq́; ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines cõsulibus ferociter obtulerat: omne Auruncum bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post prælium, quàm in prælio cædibus temperatum est. & cæsi aliquanto plures erãt quàm capti. et captos passim trucidauerunt. ne ab obsidibus quidem, qui CCC. accepti numero erant, ira belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatum. Secuti consules Opiter Virginius, Sp. Caßius, Pometiam primò ui, deinde uineis alijsq́; operibus oppugnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quàm spe aliqua, aut occasione coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurrissent, cæde incendioq́; cuncta complent: uineis incensis, multis hostium uulneratis & occisis: consulum quoq; alterum (sed uerum nomen autores non adijciunt) graui uulnere ex equo deiectum propè interfecerunt. Romam inde malè gesta re reditum. inter multos saucios consul spe incerta uitæ relictus, interiecto deinde haud magno spatio, quod uulneribus curandis supplendoq́; exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum uiribus etiam auctis Pometiæ

metiæ arma illata. & cũ uineis refectis, aliaq; mole belli, iam in eo esset, ut in muros euaderet miles, deditio est facta. cæterùm nihilo minus fœde dedita urbe quàm si capta foret, Aurunci paßim principes securi percußi, sub corona uenierunt coloni alij: oppidum dirutum, ager ueniit. Consules magis ob iras grauiter ultas, quàm ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium, & T. Largium COSS. *habuit. Eo anno Romæ cùm per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiã scorta raperentur, concursu hominum rixa ac propè prælium fuit:* Seditio *paruaq; ex re ad rebellionem spectare res uidebatur. Supra belli Latini metum id quoq; accesserat, quòd triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio, satis constabat. In hac tantarum expectatione rerũ solicita ciuitate, dictatoris primùm creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factiõe Tarquinia essent (id quoq; enim traditur) parum creditum sit: nec quis primùm dictator creatus sit, satis constat. apud ueterrimos tamen autores T. Largium dictatorem primum, Sp. Caßium magistrum equitum, creatos inuenio cõsulares legère. ita lex iubebat, de dictatore creando lata. eo magis adducor, ut credã Largium, qui consularis erat, potius quàm M. Valerium, Marci*

filium, Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat, moderatorem & magistrum consulibus appositum, qui si maxime ex ea familia legi dictatorem uellent, patrem multo potius M. Valerium spectatæ uirtutis & consularem uirum legissent. Creato dictatore primùm Romæ, postquam præferri secures uiderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum. neq; enim ut in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neq; prouocatio erat: neq; ullum usquam, nisi in cura parendi, auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator eo magis, quòd propter se creatum crediderant, metum incussit. Itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem senatumq́;, ut ueniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace, impetrataq́; foret, si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. bellum indictum. tacitè induciæ quietum annum tenuere. Consules Seruius Sulpitius, M. Manlius Tullus, nihil dignum memoria actum, T. Ebutius deinde & C. Vetusius. His consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Præneste ab Latinis ad Romanos desciuit. nec ultrà bellum Latinum gliscens iam per aliquos

Impensæ [illegible]

quot annos dilatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitū magnis copijs peditum equitumq́; profecti ad lacū Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplò confligerēt. ergo etiam prælium aliquanto quàm cætera grauius atq; atrocius fuit. non enim duces ad regendam modò consilio rem affuere sed suismetipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum ferme hac, aut illa ex acie sine uulnere, præter dictatorem Romanum, excessit. In Posthumium prima in acie suos adhortātem instruentemq́; Tarquinius Superbus, quanquàm iam ætate & uiribus erat grauior, equum infestus admisit, ictusq́; ab latere concursu suorum receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat. nec fefellit ueniens Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum. tantaq́; uis infestis uenientium hastis fuit, ut brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus percussum. hunc quidem in secundam aciem Latini recepere: Ebutius cum saucio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus uulnere, prælium ciet. & quia suos perculsos uidebat, accersit cohortem

exulum Romanorum, cui L. Tarquinij filius praeerat. ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriamq; ademptam, pugnam parumper restituit. Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolae frater conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantem se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accensus, ut cuius familiae decus eiecti reges erant, eiusdem interfecti forent: subdit calcaria equo, & Tarquiniū infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti. Valeriū temerè inuectum in exulum aciem ex trāsuerso quidam adortus transfigit: nec quicquā equitis uulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam cecidisse talem uirum, exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere animaduertit: cohorti suae quam delecta manu praesidij causa circa se habebat, dat signum, ut quem suorum fugientē uiderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti uersi à fuga Romani in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum primum praelium iniјt, integris corporibus animisq; fessos adorti exules caedunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus ubi cohortē exulum à dictatore Romano propè circūuentā uidit, ex subsidiarijs manipulos

aliquot

[illegible] in primam aciem secum rapit. hos agmine uenientes T. Herminius legatus conspicatus, interq́; eos insignem ueste, armisq́; Mamilium noscitans, tanto ui maiore, quàm paulo antè magister equitum cum hostium duce prælium inÿt, ut & uno ictu transfixum per latus occiderit Mamilium: & ipse inter spoliandum corpus hostis ueruto percussus, cùm uictor in castra esset relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestans, ut fesso iam pedite descendant ex equis, & pugnam capessant. dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primum, et pro antesignanis parmas obÿciũt. recipit extemplò animum pedestris acies, postquam iuuentutis proceres æquato genere pugnæ secum partem periculi sustinentes uidit. tum demum impulsi Latini, perculsaq́; inclinauit acies. equitibus admoti equi, ut persequi hostem possent. secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens, ædem Castori uouisse fertur: ac pronuntiasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset. tantusq́; ardor fuit, ut eodem impetu quo fuderãt hostem, Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitum triumphantes in urbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bel-

lum fuit. Consules Q. Clœlius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minutius. his consulibus ædes Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Virginius COSS. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacũ pugnatum apud quosdam inuenio. A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse. dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundum quosdam, nec quid quoq; anno actum sit, in tanta uetustate non rerum modò sed etiã autorum digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius consules facti. Insignis hic annus est nuntio Tarquinij mortis. Mortuus est Cumis, quò se post fractas opes Latinorum, ad Aristodemum tyrannum contulerat. Eò nuntio erecti patres, erecta plebs. sed patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia. plebi, cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est. Romæ tribus una & xxx. facta. Aedes Mercurij dedicata est idibus Maijs. Cùm Volscorũ gente Latino bello neq; pax, neq; bellum fuerat, nam & Volsci cõparauerãt auxilia quæ mitterẽt Latinis, ni maturatum ab dictatore

Romano esset: et maturauit Romanus, ne prælio uno cum Latino Volscoq; cõtenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilij pœnam non metuentes nec opinata res perculit. armorũ immemores obsides dant CCC. principum à Cora atq; Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo pòst Volscis leuatis metu suum redijt ingenium. rursus occultum parant bellum, Hernicis in societatẽ armorũ assumptis. legatos quoq; ad solicitandum Latiũ paßim dimittunt. sed recens ad Regillum lacũ accepta clades Latinis ira odioq; eius, quicunq; arma suaderet, ne ab legatis quidẽ uiolandis abstinuit. comprehensos Volscos Romam duxere. ibi traditi cõsulibus, indicatũq; est, Volscos Hernicosq; parare bellum Romanis. Relata re ad senatum, adeo fuit gratũ patribus, ut & captiuorum sex millia Latinis remitterent, & de fœdere, quòd propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reijcerent. Enimuerò tum Latini gaudere facto, pacis autores in ingenti gloria esse. coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. cum legatis, donoq;, qui captiuorũ remißi ad suos fuerant: magna circumfusa multitudo uenit. pergũt domos eorum, apud quem quisq; seruierant gratias agũt, liberaliter habiti, cultiq; in calamitate sua, inde hospitia

iungunt. Nunquam aliâs ante publicè priuatimq; Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres, plebemq; flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremq; in bello, quàm in pace, inter hostes, quàm inter ciues libertatem plebis esse. inuidiamq; eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium maiorum suorum insignibus se in forū proiecit. obsita erat squalore uestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perempti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciem oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaq; militiæ decora uulgo miserantes eum iactabant. ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerso pectore ostētabat. Sciscitantibus unde ille habitus? unde deformitas? cum circumfusa turba esset propè in concionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri nō fructu modò caruerit, sed uilla incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatū, æs alienū fecisse. id cumulatū usuris primo se agro paterno auitoq; exuisse.

deinde

Scribo.

deinde fortunis aliis, postremò uelut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitium, sed in ergastulum, & carnificinam esse. inde ostentare tergum fœdum recentibus uestigiis uerberum. Adhæc uisa auditaq; clamor ingens oritur. non iam foro se tumultus continet, sed paßim totã urbẽ peruadit. nexu uincti, solutiq; se undiq; in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. nullo loco deest seditionis uoluntarius comes. multis paßim agminibus per omnes uias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui forte patrum in foro erant, in eã turbam inciderunt. nec temperatum manibus foret, ni properè cõsules P. Seruilius, & Ap. Claudius ad comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare uincula sua, deformitatemq; aliam. hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisq; alius alibi militiam postulare minaciter magis, quàm suppliciter, ut senatum uocarẽt. curiãq; ipsi futuri arbitri, moderatoresq; publici cõsilii circũsistunt. Pauci admodum patrũ, quos casus obtulerat, cõtracti ad consules: cæteros metus non curia modò, sed etiam foro arcebat, nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum uerò eludi atq; extrahi se multitudo putare, & patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendæ rei causa

abesse, & cōsules ipsos tergiuersari: nec dubiè ludibrio esse miserias suas. Iam propè erat, ut ne consulum quidem maiestas coërceret iras hominum, cum incerti morando, an ueniēdo plus periculi contraherent, tandem in senatum ueniunt. frequentiq; tandem curia non modò inter patres, sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius uehementis ingenij uir, imperio consulari rem agendam censebat: unò aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus remedijs aptior, concitatos animos flecti, quàm frangi putabat cùm tutius, tum facilius esse. Inter hæc maior alius terror. Latini equites cum tumultuoso aduolant nuntio: Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam uenire. quæ audita (adeo duas ex una ciuitate discordia fecerat) longè aliter patres & plebem affecere. exultare gaudio plebes, ultores superbiæ patrum adesse dicere deos. alius alium confirmare ne nomina darent: cum omnibus potius, quàm solos perituros. patres militarent, patres arma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At uerò curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab ciue, & ab hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare, ut tantis circunuentam terroribus expediret Rempublicam. Tum consul misso senatu in concionem prodit. ibi curæ

esse

esse patribus ostendit, ut consulatur plebi. cæterum deliberationi de maxima quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro uniuersa Republica interuenisse. nec posse, cum hostes propè ad portas essent, bello prævertisse quicquam: nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius accepta, arma pro patria non cœpisse: neq; patribus satis decorum, per metum potius, quàm postmodum uoluntate, afflictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem. quo edixit, ne quis ciuem Romanum uinctum aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud consules potestas fieret: ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret, aut uenderet: liberos, nepotes'ue eius moraretur. Hoc proposito edicto, & qui aderant nexi, profiteri extemplò nomina: & undiq; ex tota urbe proripientium se ex priuato, cum retinendi ius creditori non esset, concursus in forum, ut sacramenta dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neque aliorum magis in Volsco bello uirtus, atq; opera enituit. Consul copias contra hostem educit, paruo dirimente interuallo castra ponit. proxima inde nocte Volsci discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditio'ue fieri possit, tentant castra. sensere uigiles: excitatus exercitus: signo dato concursum est ad arma. ita

frustra

frustra id incœptum Volscis fuit. reliquum noctis utrinq; quieti datum. postero die prima luce Volsci fossis repletis uallum inuadunt. Iamq; ab omni parte munimenta uellebantur, cum consul, quanquàm cuncti undiq;, & nexi antè omnes ut signum daret, clamabant, experiendi animos militũ causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo, militem auidum certaminis emittit. primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, terga cæsa. eques usq; ad castra pauidos egit. mox ipsa castra legionibus circundatis, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta, direptaq;. Postero die ad Suessam Pometiam, quò confugerãt hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paulum recreatus egens miles. Consul cum maxima gloria sua uictorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam, Ecetranorum Volscorum legati rebus suis timentes post Pometiam captam, adeunt. His ex senatusconsulto data pax, ager ademptus. Confestim & Sabini Romanos territauere. tumultus enim fuit uerius, quàm bellum. Nocte in urbem nuntiatum est, exercitum Sabinum prædabundũ ad Anienem amnem peruenisse: ibi paßim diripi, atq; incendi uillas. Missus extemplò eò cum omnibus copijs

equit

equitum A. Posthumius, qui dictator bello Latino fuerat. secutus consul Seruilius cum delecta peditũ manu. plerosq; palantes eques circumuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. fessi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in uillis repleti cibo uinoq;, uix fugæ quod satis esset uirium habuere. Nocte una audito, perfectoq; bello Sabino, postero die in magna iam spe undiq; partæ pacis legati Aurunci senatum adeunt; ni decedatur Volsco agro, bellum indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tanto tumultu conciuit Romanos, ut nec cõsuli ordine patres, nec pacatum responsum arma inferentibus, arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata: prælioq; uno debellatũ est. Fusis Auruncis uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis, fidemq; senatus expectabat: cùm Appius & insita superbia animo, & ut collegæ uanam faceret fidem, quàm asperrime poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui antè nexi fuerant, creditoribus tradebantur, et nectebantur alij. Quod ubi cui militi inciderat, collegã appellabat, concursus ad Seruilium fiebat: illius promissa iactabant, illi exprobrabant sua quisq;

belli

belli merita cicatricesq; acceptas: postulabāt, ut aut referret ad senatum, aut ut auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant consulem hæc, sed tergiuersari res cogebat, adeo in alteram causam non collega solùm præceps ierat, sed omnis factio nobiliū ita medium se gerendo, nec plebis uitauit odium, nec apud patres gratiam iniјt. Patres mollem consulem & ambitiosum rati, plebs fallacē. breuiq; apparuit, æquasse cum Appij odium. Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercurij ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. utri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere. populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facilè apparet non tam ad honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quàm ad consulum ignominiam. Sæuire inde utiq; consulum alter patresq;. sed plebi creuerant animi, & longè alia quàm primò instituerant, uia grassabantur, desperato enim consulum senatusq; auxilio, cum in ius duci debitorē uidissent: undiq; cōuolabant: neq; decretū exaudiri consulis præstrepitu & clamore poterat: neq; cū decreuisset, quisquā obtemperabat. ui agebatur, metusq; omnis & periculum libertatis, cum in conspectu consulis singuli à

pluribus

pluribus uiolarentur, in creditores à debitoribus uerterant. Super hæc timor incessit Sabini belli. delectuq; decreto, nemo nomen dedit, furente Appio, & insectante ambitionem collegæ: qui populari silentio Rempublicam proderet, & ad id, quod de credita pecunia ius non dixisset, adijceret, ut ne delectum quidem ex senatusconsulto haberet. non esse tamen desertam omnino Rempub. neq; proiectum consulare imperium. se unum & suæ & patrum maiestatis uindicem fore. Cum circunstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum insignem ducem seditionum iussit. ille, cùm à lictoribus iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia non dubium erat populi iudicium, nisi ægre uicta pertinacia foret consilio magis & autoritate principum, quàm populi clamore. adeo supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde malũ in dies non clamoribus modò apertis, sed, quod multo pernitiosius erat, secessione, occultisq; colloquijs. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt: & Seruilius neutris, Appius patribus mirè gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt. Tum uerò plebs incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos pars in Esquilijs, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consilijs, et omnia temere ac

fore

fortuito ageret. Eam rẽ consules rati, ut erat, pernitiosam, ad patres referunt: sed delatam consulere ordine non licuit. adeo tumultuosè excepta est clamoribus undiq;, & indignatione patrũ. si quod imperio consulari exequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum reÿcerent. profectò si essent in Republica magistratus, nullum futurum fuisse Romæ nisi publicum consilium. nunc in mille curias, conciones q́;, cum alia in Esquilÿs, alia in Auentino fiant consilia, dispersam et dißipatam esse Rempub. unũ Hercule uirum (id enim plus esse, quàm consulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento tẽporis discussurum illos cœtus fuisse. Correpti consules cùm quid erga se facere uellent (nihil enim segnius mollius'ue, quàm patribus placeat, acturos) percunctarentur: decernunt, ut delectum quã acerrimum habeant. otio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores. cum ad nomẽ nemo responderet, circunfusa multitudo in concionis modum, negare ultrà decipi plebem posse nunquam unum militem habituros, ni præstaretur fides publica. libertatem unicuiq; prius reddendam esse, quàm arma danda, ut pro patria ciuibusq́;, non pro dominis pugnent. Consules quid mandatum esset à senatu, uidebant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem

minem adesse inuidiæ suæ participem. & apparebat atrox cum plebe certamē. prius itaq;, quàm ultima experirentur, senatū iterum consulere placuit. tum uerò ad sellas consulū propere conuolauere minimus quisq; natu patrū, abdicare consulatu iubentes, & deponere imperium, ad quod tuendū animus deesset. Vtraq; re satis experta, tum demum consules: Ne prædictum negetis Patres Conscripti, adest ingens seditio. postulamus, ut ij, qui maxime ignauiam increpant, adsint nobis habentibus delectum. acerrimi cuiusq; arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeūt in tribunal, citari nominatim unū ex ijs, qui in conspectu erant, dedita opera iubent. cū staret tacitus, et circa eum aliquot hominum, ne forte uiolaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittunt. quo repulso, tum uerò indignum facinus esse clamitantes, qui patrum consulibus aderāt, deuolant de tribunali, ut lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quàm prehendere prohibito, cum cōuersus in patres impetus esset, consulū intercursu rixa sedata est. in qua tamen sine lapide, sine telo plus clamoris atq; irarum, quàm iniuriæ fuerat. Senatus tumultuosè uocatus, tumultuosius consulitur, quæstionē postulantibus ijs, qui pulsati fuerant, decernente ferocißimo quoq; non sententijs magis, quàm clamore & strepitu. tandem

Rixa

k cum

Consult°, eam iræ resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia, quàm in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non uulgabat. de ijs tantum, qui fidem secuti P. Seruilij consulis Volsco, Aurunco, Sabinoq; militassent bello, agendum censebat. T. Largius, non id tempus esse, ut merita tantummodo exoluerentur. totã plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus consulatur. quin si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam, quàm sedari. Ap. Claudius et natura immitis, et efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus: non miserijs ait, sed licentia tantum concitum turbarum: & lasciuire magis plebem, quàm sæuire. id adeo malũ ex prouocatione natum. quippe minus esse consulum, nõ imperium, ubi ad eos, qui una peccauerint, prouocare liceat. Agedum, inquit, dictatorẽ, à quo prouocatio non est, creemus, iam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor. pulset tum mihi lictorẽ, qui sciet ius de tergo uitaq; sua penes unum illum esse, cuius maiestatẽ uiolauit. Multis, ut erat, horrida & atrox uidebatur Appij sententia: rursus Virginij Largijq;, exẽplo haud salubres: utiq; Largij putabant sententiã, quæ totam fidem tolleret. mediũ maxime, & moderatum utroq; consilium Virginij habebatur. sed factione, respectuq; rerũ priuatarum, quæ

semper

semper offecere, officientq; publicis consilijs. Appius uicit: ac propè fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utiq; alienasset plebem periculosissimo tẽpore, cum Volsci Aequiq; et Sabini fortè unà omnes in armis essent. sed curæ fuit consulibus, & senioribus patrũ, ut imperium suo uehemens mansueto permitteretur ingenio. M. Valeriũ dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi aduersus se creatũ dictatorẽ uidebat, tamen cum prouocationẽ fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbũ timebat. edictum deinde à dictatore propositum confirmauit animos, Seruilij ferè consulis edicto conueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. quantus nunquam antè exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus, quatuor dictator usus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi Latinũ agrum inuastrant. oratores Latinorũ à senatu petebant, ut aut mitterent subsidiũ, aut seipsos tuendorum finiũ causa capere arma sinerent. Tutius uisum est, defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Aequi campis, locoq; magis, quàm armis freti, summis se iugis montiũ tutabantur. Alter cõsul in Volscos profectus, ne et ipse tereret tẽpus, uastandis maximè agris hostẽ ad conserẽda propius

castra, dimicãdumq; acie exciuit. medio inter castra campo ante suũ quisq; uallum infestis signis cõstitere, multitudine aliquantum Volsci superabant itaq; effusi, & contẽptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: ubi ad manum uenisset hostis, tum coortos tota ui gladijs rem gerere. Volsci cursu et clamore fessi cum se uelut stupentibus metu intulissent Romanis, postquã impressionem sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quàm si in insidias incidissent, turbati uertunt terga. & ne ad fugam quidem satis uirium fuit, quia cursu in prælium ierant. Romani contrà, quia principio pugnæ quieti steterant, uigentes corporibus facilè adepti fessos, & castra impetu cœperunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti uno agmine uictores cum uictis in urbẽ irrupere. plusq; ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data uenia, qui inermes in deditionem uenerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longe plurimum belli fuerat, fundit fugatq;, exuitq; castris. Equitatu immisso mediã turbauerat hostium aciem, qua, dum se cornua latius pandunt, parum aptè introrsum ordinibus aciem firmauerant. turbatos pedes inuasit. eodem impetu

petu castra capta, debellatumq; est. Post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbē inuehitur. super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab urbe missi & colonia deducta. Cū Aequis pòst aliquanto pugnatum est, inuito quidem consule, quia loco iniquo subeundū erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminātes, ut dictator, priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret: irritaq;, sicut antè consulis, promissa eius caderent: perpulere, ut forte temerè in aduersos montes agmen erigeret. id male commissum ignauia hostium in bonū uertit. qui, priusquā ad coniectum teli ueniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerāt locis, in aduersas ualles desiluere. ubi satis prædæ, & uictoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœneratores, quæ non modò plebē, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanq; Valerius post Vetusij cōsulis reditum omnium actionum in senatu primā habuit pro uictore populo; retulitq; quid de nexis fieri placeret. quæ cum reiecta relatio esset, Non placeo, in-

quit, concordiæ autor. optabitis mediusfidius propediem, ut mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neq; frustrabor ultrà ciues meos, neq; ipse frustra dictator ero. discordiæ intestinæ, bellũ extremum, fecere ut hoc magistratu egeret Resp. pax foris parta est, domi impeditur. priuatus potius, quàm dictator seditioni interero. Ita curia egressus dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam uicem indignantẽ magistratu abisse. Itaq; uelut persoluta fide quoniam per eum non stetisset quin præstaretur, decedentem domum cũ fauore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde patres inceßit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti coniurationesq́; fierent. itaq; quanquàm per dictatorem delectus habitus esset, tamen quia in consulum uerba iurassent, sacramẽto teneri militem rati. per causam renouati ab Aequis belli educi ex urbe legiones iussere. quo facto maturata est seditio. & primò agitatum dicitur de consulum cæde, ut soluerentur sacramento. doctos deinde nullam scelere religionem exolui, Sicinio quodam autore iniussu consulũ in Sacrum montẽ seceßisse trans Anienem amnem tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm, cuius Piso autor est, in Auentinum seceßionem factam esse. Ibi sine ullo duce, uallo fossaq́; communitis castris, quieti, rem

nullam

sacra seu religio

nullam nisi necessariam ad uictum sumendo, per aliquot dies neq; lacesiti, neq; lacessentes sese tenuere. pauor ingens in urbe, metuq; mutuo suspensa erāt omnia. timere relicta ab suis plebes uiolentiam patrum, timere patres residem in urbe plebem, incerti manere eam, an abire mallent. quandiu autem trāquillā, quæ secesserit, multitudinem fore? quid futurum deinde, si quod externum interim bellum existat? nullam profecto, nisi in concordia ciuium spem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua recōciliandam ciuitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum uirum, & quòd inde oriundus erat, plebi charum. is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido modo nihil aliud, quàm hoc narrasse fertur. Tempore, quo in homine non, ut nunc, omnia in unū consentiebāt: sed singulis membris suum cuiq; cōsilium, suus sermo fuerat: indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio uentri omnia quæri: uentrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis uoluptatibus frui: conspirasse inde ne manus ad os cibum ferrent: nec os acciperet datum: nec dentes conficerent. hac ira dum uentrem fame domare uellent, ipsa unà membra, totumq; corpus ad extremā tabem uenisse. inde apparuisse, uētris quoq; haud segne ministeriū esse: nec magis ali, quàm alere eū, reddentem in

omnes corporis partes hunc, quo uiuimus uigemusq́;, diuisum pariter in uenas maturum confecto cibo sanguinem. Comparādo hinc quam intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexisse mentes hominū. Agi deinde de concordia cœptum, concessumq́; in conditiones: ut plebi sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus consules esset: ne'ue cui patrum capere eum magistratū liceret. ita tribuni plebeij creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis autorē, de duobus qui fuerint, minus conuenit. Sunt qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibiq́; sacratā legem latam. Per secessionem plebis Sp. Caßius, & Posthumius Cominius consulatum inierunt. his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriēdum consul alter Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus. Antiates Volscos fundit fugatq́;: compulsos in oppidum Lōgulam persecutus. mœnibus potitur. inde protinus Mucamitē Volscorum cepit. tum magna ui adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenum Cn. Martius, adolescēs, & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cùm subito exercitum Romanum Coriolos obsidentem, atque in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentum sine ullo

metu

metu extrinsecus imminentis belli Volscæ legiones profectæ ab Antio inuasißēt, eodemq; tempore ex oppido erupissent hostes, fortè in statione Martius fuit. is cùm delecta militum manu non modò impetum erumpentium retudit, sed per patētem portam ferox irrupit, cædeq; in proximo urbis facta, ignem temerè arreptum imminentibus muro ædificijs iniecit. clamor inde oppidanorū mistus muliebri puerilíq; ploratu ad terrorē, ut solet, primo ortus, & Romanis auxit animum, & turbauit Volscos: utpote capta urbe, cui ad ferendam opem uenerant. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidum captum. tantumq; sua laude obstitit famæ consulis Martius: ut, nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Caßio uno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumium Cominium bellum geßisse cum Volscis, memoria ceßisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur. uir omni uita pariter patribus ac plebi charus, post seceßionem charior plebi factus. Huic interpreti arbitroq; concordiæ ciuium, legato patrū ad plebem, reductori plebis Romanæ in urbem, sumptus funeri defuit. extulit eum plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cum & foris quieta omnia bello essent, et domi sanata discordia, aliud multo grauius malum ciuita-

tem inuasit, caritas primùm annonæ ex incultis per secessionem plebis agris, fames deinde, qualis clausis solet. uẽtumq; ad interitum seruitiorum utiq; & plebis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coëmendum non in Hetruriam modò dextris ab Hostia litoribus, læuoq; per Volscos mari usq; ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoq;. adeo finitimorum odia longinquis coëgerant indigere auxilijs. Frumentum cum Cumis coëmptum esset, naues pro bonis Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumẽtum Tyberi uenit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus uexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset. miserunt. M. Minucio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna uis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatumq; in senatu, quãti plebi daretur. Multi uenisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta secessione ac ui patribus essẽt. In primis Martius

Annona.

tius Coriolanus, hostis tribunitiæ potestatis, Si annonam, inquit, ueterem uolunt, ius pristinũ reddãt patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem uideo sub iugum missus, tanquam à latronibus redemptus? ego'ne has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquiniũ regẽ qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebẽ, patet uia in Sacrum montem, aliosq; colles: rapiãt frumẽta ex agris nostris, quẽadmodum tertio anno rapuere: utãtur annona, quam furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos, ipsos potius cultores agrorum fore, quàm ut armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facilè dictu est, faciendum'ne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonã & tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox uisa sententia est, & ira plebem propè armauit. Fama iam se sicut hostes peti, cibo uictuq; fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio uincti dedãtur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat. eũ sibi carnificẽ nouum exortum, qui aut mori aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicẽ quisq;, se dominũ uitæ, necisq; inimici factũ uidebat.

Contem

Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias. auxilij, non pœnæ ius datũ illi potestati: plebisq;, non patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, ut unius pœna defungendum esset patribus. restiterunt tamen aduersa inuidia, usiq; sunt quà suis quisq;, quà totius ordinis uiribus. ac primo tẽtata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à concionibus, concilijsq;, disijcere rem possent. uniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebẽ exposcentes: unũ sibi ciuem, unũ senatorem, si innocentẽ absoluere nollent, pro nocente donarent. ipse cum die dicta non adesset, perseueratum in ira est. damnatus absens in Volscos exulatum abijt, minitans patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerens. Veientem Volsci benignè excepere: benigniusq; in dies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebræq; nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Accij Tullij. longè is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisq; semper infestus. ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. haud facilè credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tẽtata arma caperent. multis sæpe bellis pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendum in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua ira

exacerb

exacerbaretur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Manè seruum quidam paterfamiliæ nōdum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo pòst T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse. nisi magnificè instaurarentur hi ludi, periculum urbi fore. iret, ea consulibus nuntiaret. Quanquàm haud sanè liber erat religione animus, uerecundia tamen maiestatis magistratuum timorem uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filium nanq; intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, uisa est rogitare, satin' magnā spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat properè ac nuntiet consulibus. Iā præsentior res erat: cunctantem tamen, ac prolatantē ingēs uis morbi adorta est debilitate subita. tū enimuero Deorū ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instātibusq;, consilio propinquorum adhibito, cū uisa atq; audita, et obuersatū toties somno Iouē, minas irasq; cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur.

religio

fertur. inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, cum functum officio pedibus suis domum redisse traditum memoriæ est. Ludi quàm amplissimi ut fierẽt, senatus decreuit. Ad eos ludos autore Accio Tullio uis magna Volscorum uenit. priusquam committerentur ludi, Tullius, ut domi compositum cum Martio fuerat, ad cõsules uenit. dicit esse quæ secretò agere de Repub. uelit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab ijs, criminatum uenio, sed cautum, ne admittãt. Nimio plus quàm uelim, nostrorum ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito, sed uestra patientia incolumes sumus. magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum iuuentute in hac urbe commissum sit. horret animus, nequid inconsultè, ac temerè fiat. hæc nostra, uestraq; causa prius dicenda nobis consules ratus sum. Quod ad me attinet, extemplò hinc domum abire in animo est, ne cuius facti, dicti'ue contagione præsens uioler. Hæc locutus abijt. Cõsules cùm ad patres rem dubiã sub autore certo detulissent, autor ma-

gis

gis(ut fit) quàm res ad præcauendũ uel ex superuacuo mouit. factoq; senatusconsulto ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primò discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, se ut conscelera tos contaminatosq; ab ludis festis diebus, cœtu quodammodo hominum Deorumq; abactos esse. Cùm propè continuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, ut quisque ueniret, primores eorum excipiens, querendo, indignandoq;, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ uerba, & per eos multitudinem aliam in subiectum uiæ campum deduxit. ibi in concionis modum orationem exorsus. Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorum, ut omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc contumeliam quo tandem animo fertis? qua per nostram ignominiam ludos commisere? an non sensistis triumphatum hodie de uobis esse? uos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? uestras coniuges, uestros liberos traductos per ora hominum? quid eos, qui audiuere uocem præconis? quid qui uos uidere abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse, quo, si inter-

simus

[illegible] ludos, piacu-
[illegible] sede piorum, cœtu,
[illegible] aliud non succur-
[illegible] proficisci? si
[illegible] & bene urbem
[illegible] diem mo-
[illegible] fuit. Bellum
[illegible] malis, qui in-
[illegible] sua sponte irarum
[illegible] sunt. in-
[illegible] ut omne
[illegible] ad id
[illegible] lecti
[illegible] Roma-
[illegible] quã
[illegible] apparet,
[illegible]

seruarēt: siue infensus plebi magis: siue ut discordia inde inter patres plebēq; oriretur. Quæ profectò orta esset. adeo tribuni iā ferocē per se plebem crimināndo in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximum concordiæ uinculum, quamuis suspectos, infensosq; inter se iungebat animos. Id modò non conueniebat, quòd senatus, cōsulesq; nusquam alibi spem, quàm in armis ponebant: plebes omnia quàm bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaq; in quibus stationes, uigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes multitudo ingens pacem poscentiū primùm seditioso clamore conterruit: deinde uocare senatum, referre de legatis ad Cn. Martium mittendis coëgit. Acceperunt relationē patres, postquàm apparuit labare plebis animos. missiq; de pace ad Martium oratores, atrox respōsum retulerūt. Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace. si præda belli per otiū frui uelint: memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitum beneficij, adnisurum: ut appareat exilio sibi iritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde ijdem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostium, traditum est: nihilo magis quàm legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Corio-

lani, Volumniamq; uxorẽ frequentes coëunt. id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secũ in castra hostium irent: & quam armis uiri defendere urbem non possent, mulieres precibus lacrymisq; defenderent. Vbi ad castra uentum est, nuntiatumq; Coriolano, adesse ingens mulierũ agmen: primo, ut qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoq; religione motus esset, multo obstinatior aduersus lacrymas muliebres erat. dein familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesq; stantẽ: Nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi, cõiuxq; & liberi adsunt. Coriolanus propè ut amens, consternatus ab sede sua cùm ferret matri obuia complexũ: mulier in irã ex precibus uersa, Sine priusquã cõplexum accipio, sciã, inquit, ad hostẽ, an ad filiũ uenerim: captiua, mater'ne in castris tuis sim. in hoc me longa uita, & infelix senecta traxit, ut exulẽ te, deinde hostem uiderẽ? potuisti populari hanc terrã, quæ te genuit atq; aluit? non tibi, quãuis infesto animo et minaci perueneras, ingrediẽti fines ira cecidit? nõ, cum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, cõiux,

liberíq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberẽ, libera in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. de his uideris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq; ab omni turba mulierum ortus, & cõploratio sui patriaeq; fregêre tandem uirum. complexus inde suos, dimittit: ipse retrò ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionib⁹ ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradũt, alij alio leto. apud Fabiũ longè antiquissimum autorem, usq; ad senectutem uixisse eundem inuenio. refert certe hanc saepe eum exacta aetate usurpasse uocem, Multo miserius seni exilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus uiri Romani. adeo sine obtrectatione gloria aliena uiuebatur. monumento quoq; quod esset, templum Fortunae muliebri aedificatum dedicatumq; est. Rediere deinde Volsci adiũctis Aequis in agrũ Romanum. sed Aequi Accium Tullium haud ultra tulere ducem. Hinc ex certamine Volsci Aequi'ne imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio: deinde atrox praelium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostiũ exercitus haud minus pernicioso, quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C.

Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoq; in armis erant) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Caßius deinde et Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidiũ Latinis, dimidiũ plebi diuisurus consul Caßius erat. adijciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum poßideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrũ, ipsos possessores periculo rerum suarum terrebat. sed et publica patribus solicitudo inerat, largitione consulem periculosas libertati opes struere. Tum primùm lex agraria promulgata est, nunquam deinde usq; ad hãc memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat, autoribus patribus, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus uulgatũ à ciuib' isse in socios. sæpe deinde et Virginiũ consulẽ in cõcionibus uelut uaticinantẽ audiebat: pestilens collegæ munus esse: agros illos seruitutem ijs, qui acceperint, laturos: regno uiã fieri. quid ita enim assumi socios, & nomen Latinum? quid attinuisse Hernicis paulò ante hostibus capti agri tertiã partem reddi? nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Caßium habeat? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. uterq; deinde consul certatim plebi indulg

dulgere. Virginius dicere, passurũ se aßignari agros, dum ne cui, nisi ciui Romano aßignentur. Caßius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuibus uilior erat: ut alio munere cibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento pecuniã acceptã retribui populo. Id uerò haud secus, quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeo propter suspicionẽ insitã regni, uelut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebantur. quem, ubi primùm magistratu abijt, damnatum, necatumq; constat. Sunt, qui patrem autorem eius supplicij ferant. eum cognita domi causa uerberasse, ac necasse: peculiumq; filij Cereri consecrauisse: signũ inde factum esse, & inscriptum, Ex Caßia familia datũ. Inuenio apud quosdam, idq; propius fidẽ est, à quæstoribus Cæsone Fabio & L. Valerio diem dictã perduellionis: damnatumq; populi iudicio, dirutas publice ædes, ea est area ante Telluris ædem. Cæterùm siue illud domesticum, siue publicum fuit iudicium, damnatur Serg. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Caßiũ fuit, dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto autore subibat animos: accensaq; ea cupiditas est malignitate patrũ, qui deuictis eo anno Volscis, Aequisq; militẽ præda fraudauere. quicquid captũ ex hostibus est uendidit Fabius consul, ac redegit in publi

cum. inuisum erat Fabiũ nomen plebi propter nouissimum consulem: tenuere tamen patres, ut cum L. Aemylio Caeso Fabius consul crearetur. eo infestior facta plebes, seditio domestica bellum externũ exciuit: bello deinde ciuiles discordiae intermissae, uno animo patres ac plebs rebellantes Volscos, & Aequos duce Aemylio prospera pugna uicere. plus tamen hostiũ fuga, quàm praeliũ absumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris aedes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est. uota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariae legis animi plebis. tribuni plebis popularem potestatem lege populari celebrabãt. patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credẽtes esse, largitiones, temeritatisq; inuitamenta horrebãt. acerrimi patribus duces ad resistendũ consules fuere. ea igitur pars reipublicae uicit. nec in praesens modò sed in uenientẽ etiã annũ M. Fabiũ Caesonis fratrẽ, et magis inuisum alterũ plebi accusatiõe Sp. Cassij, L. Valeriũ consulẽ dedit. Certatũ eo quoq; anno cũ tribunis est. uana lex, uaniq; legis autores, iactando irritum munus, facti. Fabiũ inde nomen ingens post tres continuos consulatus, unoq; uelut tenore omnes expertos tribunitijs certaminibus habitum. itaq; ut bene locatus

mansit

mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Veiens initum & Volsci rebellarũt. sed ad bella externa propè supererant uires. abutebanturq́; ijs inter semetipsos certando. Accessere ad agras iam omnium mentes prodigia cœlestia, propè quotidianas in urbe, agrisq́; ostẽtantia minas, motiq́; ira numinis causam nullam aliã uates canebant, publicè priuatimq́; nunc extis, nunc per aues consulti, quàm, haud rite sacra fieri. qui terrores tamẽ eò euasere, ut Oppia uirgo Vestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, et C. Tullius consules facti. Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veiẽtes agrũ quoq; Romanorũ populãtes inierũt. quorũ bellorũ crescente cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonã Latinã urbem Aequi oppugnabant. Veiẽtes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnaturos minitabãtur. qui terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatq́; non sua sponte plebi mos detrectandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis uenisse tẽpus ratus per ultimam necessitatem legis agrariæ patribus iniungendæ, susceperat rem militarem impediẽdã. cæterũ tota inuidia tribunitiæ potestatis uersa in autorẽ est: nec in eũ cõsules acrius, quàm ipsius eius collegæ coorti sunt. auxi-

tem inuasit, caritas primùm annonæ ex incultis per secessionem plebis agris, fames deinde, qualis clausis solet. uetumq; ad interitum seruitiorum utiq; & plebis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coëmendum non in Hetruriam modò dextris ab Hostia litoribus, læuoq; per Volscos mari usq; ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoq;. adeo finitimorum odia longinquis coëgerant indigere auxilijs. Frumentum cum Cumis coëmptum esset, naues pro bonis Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumētum Tyberi uenit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus uexati forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minucio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna uis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatumq; in senatu, quāti plebi daretur. Multi uenisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta secessione ac ui patribus essēt. In primis Martius

Annona.

tius

tius Coriolanus, hostis tribunitiæ potestatis, Si annonam, inquit, ueterem uolunt, ius pristinū reddāt patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem uideo sub iugum missus, tanquam à latronibus redemptus? ego'ne has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquiniū regē qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebē, patet uia in Sacrum montem, aliosq; colles: rapiāt frumēta ex agris nostris, quēadmodum tertio anno rapuere: utātur annona, quam furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos, ipsos potius cultores agrorum fore, quàm ut armati per secessionem coli prohibeant. Haud tam facilè dictu est, faciendum'ne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonā, & tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et senatui nimis atrox uisa sententia est, & ira plebem propè armauit. Fama iam se sicut hostes peti, cibo uictuq; fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio uincti dedātur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satisfiat. eū sibi carnificē nouum exortum, qui aut mori aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. ibi ira est suppressa. se iudicē quisq;, se dominū uitæ, necisq; inimici factū uidebat.

Contem

Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias. auxilij, non pœnæ ius datũ illi potestati: plebisq́;, non patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat iufensa plebs, ut unius pœna defungendum esset patribus. restiterunt tamen aduersa inuidia, usiq́; sunt quà suis quisq;, quà totius ordinis uiribus. ac primo tẽtata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à concionibus, concilijsq́;, disijcere rem possent. uniuersi deinde processere (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebẽ exposcentes: unũ sibi ciuem, unũ senatorem, si innocentẽ absoluere nollent, pro nocente donarent. ipse cum die dicta non adesset, perseueratum in ira est. damnatus absens in Volscos exulatum abijt, minitans patriæ, hostilesq́; iam tum spiritus gerens. Veientem Volsci benignè excepere: benigniusq́; in dies colebant, quo maior ira in suos eminebat, crebræq́; nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Accij Tullij. longè is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisq́; semper infestus. ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. haud facilè credebant plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tẽtata arma caperent. multis sæpe bellis pestilentia postremo amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendum in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua ira

exacerb

exacerbaretur animi. Ludi forte ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Manè seruum quidam paterfamiliæ nōdum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi uelut ea res nihil ad religionem pertinuisset. haud ita multo pòst T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis præsultatorem displicuisse. nisi magnificè instaurarentur hi ludi, periculum urbi fore. iret, ea consulibus nuntiaret. Quanquàm haud sanè liber erat religione animus, uerecundia tamen maiestatis magistratuum timorem uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filium nanq; intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne causa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, uisa est rogitare, satín' magnā spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat properè ac nuntiet consulibus. Iā præsentior res erat: cunctantem tamen, ac prolatantē ingēs uis morbi adorta est debilitate subita. tū enimuero Deorū ira admonuit. fessus igitur malis præteritis instātibusq́;, consilio propinquorum adhibito, cū uisa atq; audita, et obuersatū toties somno Iouē, minas irasq́; cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. religio

fertur. inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, cum functum officio pedibus suis domum redisse traditum memoriæ est. Ludi quàm amplissimi ut fierēt, senatus decreuit. Ad eos ludos autore Accio Tullio uis magna Volscorum uenit. priusquam committerentur ludi, Tullius, ut domi compositum cum Martio fuerat, ad cōsules uenit. dicit esse quæ secretò agere de Repub. uelit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab ijs, criminatum uenio, sed cautum, ne admittāt. Nimio plus quàm uelim, nostrorum ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito, sed uestra patientia incolumes simus. magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum iuuentute in hac urbe commissum sit. horret animus, nequid inconsultè, ac temerè fiat. hæc nostra, uestraq; causa prius dicenda nobis consules ratus sum. Quod ad me attinet, extemplò hinc domum abire in animo est, ne cuius facti, dicti'ue contagione præsens uioler. Hæc locutus abijt. Cōsules cùm ad patres rem dubiā sub autore certo detulissent, autor ma-

gis

gis (ut fit) quàm res ad præcauendũ uel ex superuacuo mouit. factoq; senatusconsulto ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens pauor primò discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, se ut consceleratos contaminatosq; ab ludis festis diebus, cœtu quodammodo hominum Deorumq; abactos esse. Cùm propè continuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, ut quisque ueniret, primores eorum excipiens, querendo, indignandoq;, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ uerba, & per eos multitudinem aliam in subiectum uiæ campum deduxit. ibi in concionis modum orationem exorsus. Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volscorum, ut omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc contumeliam quo tandem animo fertis? qua per nostram ignominiam ludos commisere? an non sensistis triumphatum hodie de uobis esse? uos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? uestras coniuges, uestros liberos traductos per ora hominum? quid eos, qui audiuere uocem præconis? quid qui uos uidere abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuij, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse, quo, si inter-

simus

ſimus ſpectaculo, uiolaturi ſimus ludos, piaculumq; merituri: ideo nos ab ſede piorum, cœtu, concilioq; abigi. quid deinde illud non ſuccurrit? uiuere nos, quòd maturauimus proficiſci? ſi hæc profectio, & non fuga eſt. & hanc urbem uos non hoſtium ducitis, ubi ſi unum diem moratі eſſetis, moriendum omnibus fuit. Bellum uobis indictum eſt magno eorum malo, qui indixere, ſi uiri eſtis. Ita & ſua ſponte irarum pleni, & incitati domos inde digreßi ſunt. inſtigãdoq; ſuos quiſq; populos effecere, ut omne Volſcum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorum ſententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus ſpei repoſitum. quã ſpem nequaquam fefellit, ut facilè appareret, ducibus ualidiorem, quàm exercitu rem Romanam eſſe. Circeios profectus, primùm colonos inde Romanos expulit: liberamq; eam urbem Volſcis tradidit: inde in Latinam uiam tranſuerſis tramitibus tranſgreſſus, Satricum, Longulam, Polluſtiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem, Viteliam, Trebiam, Labicos, Pedum, cepit. poſtremum ad urbem à Pedo ducit, & ad foſſas Cluilias, quinq; ab urbe millia paſſuum caſtris poſuit, populatur inde agrum Romanum, cuſtodibus inter populatores mißis, qui patritiorum agros intactos

ſerua

seruaret: siue infensus plebi magis: siue ut discordia inde inter patres plebēq; oriretur. Quæ profectò orta esset. adeo tribuni iā ferocē per se plebem criminādo in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor maximum concordiæ uinculum, quamuis suspectos, infensosq; inter se iungebat animos. Id modò non conueniebat, quòd senatus, cōsulesq; nusquam alibi spem, quàm in armis ponebant: plebes omnia quàm bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaq; in quibus stationes, uigiliasq; esse placuerat, loca distribuentes multitudo ingens pacem poscentiū primùm seditioso clamore conterruit: deinde uocare senatum, referre de legatis ad Cn. Martium mittendis coëgit. Acceperunt relationē patres, postquàm apparuit labare plebis animos. missiq; de pace ad Martium oratores, atrox respōsum retulerūt. Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace. si præda belli per otiū frui uelint: memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitum beneficij, adnisurum: ut appareat exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde ijdem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus uelatos isse supplices ad castra hostium, traditum est: nihilo magis quàm legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Corio-

lani, Volumniamq; uxorē frequentes coëunt. id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, ut & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secū in castra hostium irent: & quam armis uiri defendere urbem non possent, mulieres precibus lacrymisq; defenderent. Vbi ad castra uentum est, nuntiatumq; Coriolano, adesse ingens mulierū agmen: primo, ut qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoq; religione motus esset, multo obstinatior aduersus lacrymas muliebres erat. dein familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesq; stantē: Nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi, cōiuxq; & liberi adsunt. Coriolanus propè ut amens, consternatus ab sede sua cùm ferret matri obuiæ complexū: mulier in irā ex precibus uersa, Sine priusquā cōplexum accipio, sciā, inquit, ad hostē, an ad filiū uenerim: captiua, mater'ne in castris tuis sim. in hoc me longa uita, & infelix senecta traxit, ut exulē te, deinde hostem uiderē? potuisti populari hanc terrā, quæ te genuit atq; aluit? non tibi, quāuis infesto animo et minaci perueneras, ingredięti fines ira cecidit? nō, cum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, cōiux, liber-

liberiq;? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberē, libera in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec ut sim miserrima, diu futura sum. de his uideris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq; ab omni turba mulierum ortus, & cōploratio sui patriaq; fregêre tandem uirum. complexus inde suos, dimittit: ipse retrò ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionib9 ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradūt, alij alio leto. apud Fabiū longè antiquissimum autorem, usq; ad senectutem uixisse eundem inuenio. refert certe hanc sępe eum exacta ętate usurpasse uocem, Multo miserius seni exilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus uiri Romani. adeo sine obtrectatione gloria aliena uiuebatur. monumento quoq; quod esset, templum Fortunę muliebri ędificatum dedicatumq; est. Rediere deinde Volsci adiūctis Aequis in agrū Romanum. sed Aequi Accium Tullium haud ultra tulere ducem. Hinc ex certamine Volsci Aequi'ne imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio: deinde atrox pręlium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostiū exercitus haud minus pernicioso, quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C.

fletus

Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoq; in armis erant) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Caßius deinde et Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidiũ Latinis, dimidiũ plebi diuisurus consul Caßius erat. adijciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum poßideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrũ, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat. sed et publica patribus solicitudo inerat, largitione consulem periculosas libertati opes struere. Tum primùm lex agraria promulgata est, nunquam deinde usq; ad hãc memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat, autoribus patribus, nec omni plebe aduersante: quæ primo cœperat fastidire munus uulgatũ à ciuib⁹ isse in socios. sæpe deinde et Virginiũ consulẽ in cõcionibus uelut uaticinantẽ audiebat: pestilens collegæ munus esse: agros illos seruitutem ijs, qui acceperint, laturos: regno uiã fieri. quid ita enim assumi socios, & nomen Latinum? quid attinuisse Hernicis paulò ante hostibus capti agri tertiã partem reddi? nisi ut hæ gentes pro Coriolano duce Caßium habeat? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. uterq; deinde consul certatim plebi indulg

dulgere. Virginius dicere, passurũ se aßignari agros, dum ne cui, nisi ciui Romano aßignentur. Caßius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuibus uilior erat: ut alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento pecuniã acceptã retribui populo. Id uerò haud secus, quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs: adeo propter suspicionẽ insitã regni, uelut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebantur. quem, ubi primùm magistratu abijt, damnatum, necatumq; constat. Sunt, qui patrem autorem eius supplicij ferant. eum cognita domi causa uerberasse, ac necasse: peculiumq; filij Cereri consecrauisse: signũ inde factum esse, & inscriptum, Ex Caßia familia datũ. Inuenio apud quosdam, idq; propius fidẽ est, à quæstoribus Cæsone Fabio & L. Valerio diem dictã perduellionis: damnatumq; populi iudicio, dirutas publice ædes, ea est area ante Telluris ædem. Cæterùm siue illud domesticum, siue publicum fuit iudicium, damnatur Serg. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Caßiũ fuit, dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto autore subibat animos: accensaq; ea cupiditas est malignitate patrũ, qui deuictis eo anno Volscis, Aequisq;, militẽ præda fraudauere. quicquid captũ ex hostibus est uendidit Fabius consul, ac redegit in publi

cum. inuisum erat Fabiũ nomen plebi propter nouißimum consulem: tenuere tamen patres, ut cum L. Aemylio Caeso Fabius consul crearetur. eo infestior facta plebes, seditio domestica bellum externũ exciuit: bello deinde ciuiles discordiae intermissa, uno animo patres ac plebs rebellantes Volscos, & Aequos duce Aemylio prospera pugna uicere. plus tamen hostiũ fuga, quam praeliũ absumpsit. adeo pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris aedes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est. uota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariae legis animi plebis. tribuni plebis popularem potestatem lege populari celebrabãt. patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credẽtes esse, largitiones, temeritatisq; inuitamenta horrebãt. acerrimi patribus duces ad resistendũ consules fuere. ea igitur pars reipublicae uicit. nec in praesens modò sed in uenientẽ etiã annũ M. Fabiũ Caesonis fratrẽ, et magis inuisum alterũ plebi accusatiõe Sp. Caßij, L. Valeriũ consulẽ dedit. Certatũ eo quoq; anno cũ tribunis est. uana lex, uaniq; legis autores, iactando irritum munus, facti. Fabiũ inde nomen ingens post tres continuos consulatus, unoq; uelut tenore omnes expertos tribunitijs certaminibus habitum. itaq; ut bene locatus mansit

seditio

mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Veiens initum & Volsci rebellarũt. sed ad bella externa propè supererant uires. abutebanturq; ijs inter semetipsos certando. Accessere ad agras iam omnium mentes prodigia cœlestia, propè quotidianas in urbe, agrisq; ostẽtantia minas, motiq; ira numinis causam nullam aliã uates canebant, publicè priuatimq; nunc extis, nunc per aues consulti, quàm, haud rite sacra fieri. qui terrores tamẽ eò euasere, ut Oppia uirgo Vestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, et C. Tullius consules facti. Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veiẽtes agrũ quoq; Romanorũ populãtes inierũt. quorũ bellorũ crescente cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonã Latinã urbem Aequi oppugnabant. Veiẽtes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnaturos minitabãtur. qui terrores, cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatq; non sua sponte plebi mos detrectandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis uenisse tẽpus ratus per ultimam necessitatem legis agrariæ patribus iniungendæ, susceperat rem militarem impediẽdã. caterũ tota inuidia tribunitiæ potestatis uersa in autorẽ est: nec in eũ cõsules acrius, quàm ipsius eius collegæ coorti sunt. auxi-

lioq; eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur: ducendus Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. & in Aequis quidem nihil dignum memoria gestum est, Fabio aliquanto plus negotij cum ciuibus, quàm cum hostibus fuit. unus ille uir ipse consul Rempublicam sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. nam cum consul praeter caeteras imperatorias artes, quas parando gerendoq; bello edidit plurimus, ita instruxisset aciem, ut solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, etsi nõ adhortatio inuisi ducis, suũ saltẽ flagitiũ, & publicũ in praesentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare: aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa referunt: moestiq; (crederes uictos) execrantes nũc imperatorẽ, nunc nauatã ab equite operã, redeũt in castra. Nec huic tã pestilẽti exẽplo remedia ulla ab imperatore quaesita sunt. adeo excellẽtibus ingenijs citius defuerit ars, qua ciuem regant, quàm qua hostem superent. Consul Romã redijt, non tam belli gloria aucta, quàm iritato exacerbatoq; in se militum odio. Obtinuere tamen patres, ut in Fabia gẽte consulatus maneret. M. Fabiũ consulẽ creãt: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum autorem

legis

legis Agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit. is eandem uiam, uelut proceßiſſet Sp. Licinio, ingreſſus, delectum pauliſper impedijt. Perturbatis iterum patribus Ap. Claudius uictam tribunitiam poteſtatem dicere priore anno, in præſentia re ipſa, exemplo in perpetuũ: quando inuentum ſit, ſuis ipſam uiribus diſſolui. neq; enim unquam defuturum, qui ex collega uictoriam ſibi, & gratiam melioris partis bono publico uelit quæſitam. & plures, ſi pluribus opus ſit, tribunos ad auxilium cõſulum paratos fore, & unum uel aduerſus omnes ſatis eſſe. darent modo & conſules, & primores patrum operam, ut, ſi minus omnes, aliquos tamen ex tribunis Reip. ac ſenatui conciliarẽt. Præceptis Appij moniti patres, & uniuerſi comiter ac benignè tribunos appellare: et conſulares, ut cuiq; eorum priuatim aliquid iuris aduerſus ſingulos erat, partim gratia, partim autoritate obtinuere, ut tribunitiæ poteſtatis uires ſalubres uellent reip. eſſe. quatuorq; tribunorum aduerſus unum moratorẽ publici cõmodi auxilio delectum conſules habẽt. Inde ad Veiens bellum profecti: quò undiq; ex Hetruria auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia cõcitata, quàm quòd in ſpem uentum erat, diſcordia inteſtina diſſolui rẽ Romanam poſſe. principesq; in omniũ Hetruriæ populorum concilijs fremebant, æternas opes eſſe

Romanas, nisi inter semetipsos seditionibus sæuiant. id unum uenenum, eam labem ciuitatibus opulētis repertā, ut magna imperia mortalia essent. diu sustētatum id malum partim patrum consilijs, partim patientia plebis, iam ad extrema uenisse: duas ciuitates ex una factas: suos cuiq; parti magistratus, suas leges esse, primū in delectibus sæuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunq; urbis statu, manente disciplina militari, sisti potuisse. iam non parendi magistratibus morem in castra quoq; Romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in ipso certamine consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis: signa deserta: imperatorē in acie relictum, iniussu in castra reditum. profecto si instetur, suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse, quàm indici ostendiq; bellum: cætera sua sponte fata & deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerant, multis inuicem casibus uictos uictoresq;. Coss. quoq; Romani nihil præterea aliud, quàm suas uires, sua arma horrebant: memoriaq; pessimi proximo bello exempli terrebantur: ne rem committerent eò, ubi duæ simul acies timendæ essent. itaq; castris se tenebant, tam ancipiti periculo auersi. diem, tempusq; forsitan ipsum leniturum iras, sanitatemq; animis allaturum. Veiens hostis Hetruscíq; eo magis præproperè agere: lacessere

exciere ad pugnam primo obequitando castris, prouocandoq;: postremo ut nihil mouebāt quà consules ipsos, quà exercitum increpando, simulationem intestinæ discordiæ remedium timoris inuentum: & consules magis non confidere, quàm non credere suis militibus, nouum seditionis genus, silentium, otiumq; inter armatos. ad hæc in nouitatem generis, originisq; quà falsa, quà uera iacere. Hæc cum sub ipso uallo portisq; streperent, haud ægrè consules pati. at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora uersare, & ab intestinis auertere malis. nolle inultos hostes, nolle successum, non patribus, non consulibus. externa, & domestica odia certare in animis tandem superant externa, adeo superbè insolenterq; hostis eludebat. frequentes in prætorium conueniunt, poscunt pugnam, postulant ut signum detur. Consules uelut deliberabundi capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, sed retro reuocanda, & addenda cupiditas erat, ut aduersando remorandoq; incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum, immaturam rē agi nondum tempus pugnæ esse: castris se tenerent: edicunt inde, ut abstineant pugna. si quis iniussu pugnauerit, ut in hostē animaduersuros. ita dimissis, quo minus consules uelle credunt, crescit ardor pugnandi. accedūt insuper hostes ferocius multo,

ut statuisse nō pugnare consules cognitum est. quippe impunè se insultaturos. nō credi militi arma; rem ad ultimum seditionis erupturā, finemq; uenisse Romano imperio. His freti occursant portis, ingerunt probra, ægrè abstinent, quin castra oppugnent. Enimuero non ultrà contumeliam pati Romanus posse. totis castris undiq; ad consules curritur. non iam sensim, ut antè, per centurionum principes postulant, sed paßim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuersatur tamē Fabius. deinde ad crescentē tumultum, iam metu seditionis collega concedente, cum silentium clasico fecisset: Ego istos Cn. Manli posse uincere scio, uelle ne scirem, ipsi fecerunt. itaq; certum atq; decretum est, non dare signum, nisi uictores se redituros ex hac pugna iurent. consulem Romanum miles semel in acie fefellit, Deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius inter primores pugnæ flagitator. Victor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallat, Iouem patrem, Gradiuūq; Martē, aliosq; iuratus inuocat Deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat. Iuratis datur signum, arma capiunt, eunt in pugnā irarum speiq; pleni. nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armatis sibi quisq; lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, quà plebis, quà patrum eximia uirtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maximè

Nota Iusiurandum.

enituit

emituit: multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. Nec Veiens hostis Hetruscæq; legiones detrectant. propè certa spes erat, non magis secum pugnaturos, quàm pugnauerint cum Æquis. maius quoq; aliquod in tam iritatis animis, et occasione ancipiti, haud desperandum esse facinus. res aliter longè euenit. nam non alio antè bello infestior Romanus (adeo hinc contumelijs hostes, hinc consules mora exacerbauerant) prælium inijt. Vix explicandi ordinis spatium Hetruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationem abiectis temerè magis quàm emißis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, ubi Mars est atrocißimus, uenerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo exemploq; ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno antè consul fuerat) principē in consertos Veientes euntem ferox uiribus & armorum arte Thuscus, incautum inter multas uersantem hostium manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto præceps Fabius in uulnus abijt. Sensit utraq; acies unius uiri casum. cedebatq; inde Romanus: cum M. Fabius consul transilijt iacentis corpus, obiectaq; parma, Hoc iurastis, inquit, milites? fugientes uos in castra redituros? adeo ignauißimos hostes magis timetis, quàm Iouem, Martemq;, per quos iurastis? at ego in-

iuratus

iuratus aut uictor reuertar, aut propè te hic Q. Fabi dimicans cadã. consuli tum Cæso Fabius prioris anni consul, Verbis'ne istis frater ut pugnent te impetraturum credis? dij impetrabunt, per quos iurauere. et nos, ut decet proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius, quàm adhortando accendamus militum animos. Sic in primũ infestis hastis prouolant duo Fabij, totamq; mouerunt secum aciem. Prælio ex parte una restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam ciebat. ubi propè similis fortuna est uersata. nam ut altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulẽ Manlium iam uelut fusos agentem hostes, et impigrè milites secuti sunt: & ut ille graui uulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati, gradum retulere: cessissentq; loco, ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans collegam, se uictorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoq; ad restituendam aciem se ipse coràm offert, duorũ consulum cognita ora accendunt militum animos. simul et uanior iam erat hostium acies, dum abundante multitudine freti subtracta subsidia mittũt ad castra oppugnanda. in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quàm pugnæ memores tererent tempus, triarij Romani, qui

primam irruptionem ſuſtinere non potuerant, miſsis ad conſules nuntijs quo loco eſſent, conglobati ad prætorium redeunt, & ſua ſponte prælium ipſi renouant: & Manlius conſul reuectus in caſtra ad omnes portas milite oppoſito hoſtibus uiam clauſerant. ea deſperatio Thuſcis rabiem magis quàm audaciam accendit. nam cum incurſantes quacunq; exitum oſtenderet ſpes, uano aliquoties impetu iſſent: globus iuuenum unus in ipſum conſulem inſignem armis inuadit. prima excepta à circunſtantibus tela: ſuſtineri deinde uis nequit. conſul mortifero uulnere ictus cadit, fuſiq; circà omnes. Thuſcis creſcit audacia. Romanos terror per tota caſtra trepidos agit. & ad extrema uentum foret, ni legati rapto conſulis corpore, pateſeciſſent una porta hoſtibus uiã. ea erumpunt, conſternatoq; agmine abeuntes in uictorem alterũ incidunt conſulem. ibi iterum cæſi fuſiq; paſsim. Victoria egregiè parta, triſtis tamen duobus tam claris funeribus. Itaq; conſul, decernente ſenatu triumphum, ſi exercitus ſine imperatore triumphare poſsit: pro eximia eo bello opera facilè paſſurum reſpondit: ſe familia funeſta Q. Fabij fratris morte, Reipub. ex parte orba conſule altero amiſſo, publico priuatoq; deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho depoſitus triũphus clarior fuit. adeo ſpreta in

temp

tempore gloria interdum cumulatior redit. funus *Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisq;, ducit. idem in utroq; laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neq; immemor eius, quod initio consulatus imbiberat: reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus.* hospit. *Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cura habiti. inde populares iam esse Fabij: nec hoc ulla, nisi salubri Reipublicæ arte. Igitur non patrum magis quàm plebis studijs Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neq; bella, neq; delectus, neq; ullam aliam priorem curam agere, quàm ut iam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe primo quoq; tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaq; principio anni censuit: priusquam quisquam agrariæ legis autor tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrum plebi quammaximè æqualiter darent. æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoq; quidam, nimia gloria luxuriare et euanescere uiuidum quondam illud Cæsonis ingenium. nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequorum Latini. eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Aequorum agrum depopulandum transit. Aequi se in oppida receperunt, murisq; se*

teneb

tenebant. eò nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumq; de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tēpore neq; pax, neq; bellum cum Veientibus fuit. res proximè formam latrocinij uenerat. legionibus Romanis cedebant in urbem: ubi adductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. et alia bella aut præsentia instabant, ut ab Aequis Volscisq;, non diutius quàm recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamq; omnem. sed Veiens hostis aßiduus magis quàm grauis, contumelijs sæpius quàm periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatum adit. consul pro gēte loquitur. Aßiduo magis, quàm magno præsidio, ut scitis patres conscripti, bellum Veiens eget. uos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. autores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fore. nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. Respub. & milite illic, & pecunia uacet. Gratiæ ingētes actæ. Consul è curia egressus comitante Fabiorū agmine qui in uestibulo curiæ

ſenatuſconſultũ expectantes ſteterant, domum rediȷt. iuſsi armati poſtero die ad limen conſulis adeſſe, domos inde diſcedunt. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlũ laudibus ferunt: familiam unam ſubiȷſſe ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uerſum. ſi ſint duæ roboris eiuſdem in urbe gentes: depoſcant, hæc Volſcos ſibi, illa Aequos: pop. Rom. tranquillam pacẽ agente, omnes finitimos ſubigi populos poſſe. Fabiȷ poſtera die arma capiunt: quò iuſsi erant, conueniunt. Conſul paludatus egrediẽs in ueſtibulo gentem omnem ſuam inſtructo agmine uidet: acceptus in medium ſigna ferri iubet. nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama & admiratione hominum per urbẽ inceſsit. Sex & CCC. milites omnes patriciȷ, omnes unius gentis, quorum neminem ducem ſperneret egregius quibuslibet temporibus ſenatus, ibant unius familiæ uiribus Veienti populo peſtem minitãtes. ſequebatur turba, propria alia cognatorum ſodaliumq́;, nihil medium nec ſpem nec curam, ſed immenſa omnia uoluentium animo: alia publica ſolicitudine excitata, fauore & admiratione ſtupens. ire fortes, ire felices iubent: incœptis euentus pares reddere: conſulatus inde ac triumphos, omnia præmia ab ſe, omnes honores ſperare. Prætereuntibus Capitolium arcemq́; et alia templa, quicquid

deorum oculis, quicquid animo occurrit, precantur, ut illud agmen faustũ atq; felix mittant: sospites breui in patriam ad parẽtes restituant. Incassum missæ preces. infelici uia à dextro Iano portæ Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perueniunt. is opportunus uisus locus communiendo præsidio. L. Aemylius inde, et C. Seruilius COSS. facti. & donec nil aliud quàm in populationibus res fuit, non ad præsidium modò tutandũ Fabij satis erant, sed tota regione, qua Thuscus ager Romano adiacet: sua tuta omnia infesta hostiũ, uagantes per utrunq; finẽ fecere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu præsidium Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Aemylio COS. adductæ cominus cum Hetruscis dimicant acie. quanquàm uix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit. adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introëunt, subsidiaq; locant, inuecta subito ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modò incipiendæ, sed consistendi ademit locum, ita fusi retro ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacem supplices petunt. cuius impetratæ ab insita animis leuitate ante deductum Cremera Romanum præsidium pœnituit. rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine ullo maioris belli apparatu certamen.

Plin. Lib. 2. p. 466.

men. nec erant incursiones modò in agros, aut subiti impetus incursantium, sed aliquoties æquo campo, collatisq; signis certatum: gensq; una populi Rom. sæpe ex opulẽtißima, ut tum res erant, Hetrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primò acerbum indignumq; Veientibus uisum. inde consiliũ ex re natum, insidijs ferocem hostẽ captandi. gaudere etiam multo successu Fabijs audaciam crescere. itaq; pecora prædantibus aliquoties uelut casu incidissent, obuiam acta: & agrestium fuga uasti relicti agri: & subsidia armatorum ad arcẽdas populationes missa, sæpius simulato quàm uero pauore refugerunt. Iamq; Fabij adeo contempserant hostem, ut sua inuicta arma neq; loco, neq; tempore ullo crederent sustineri posse. hæc spes adeo prouexit, ut ad conspecta procul à Cremera magno cãpi interuallo pecora, quanquàm rara hostium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatiq; paßim uaga (ut fit) pauore iniecto raperent pecora, subito ex insidijs consurgitur. & aduersi & undiq; hostes erant primò clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coëuntibusq; Hetruscis iam continenti agmine armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio et ipsi orbem colligere. quæ res & paucitatem

insidiæ.

Plin.

citatem eorum insignum, & multitudinem Hetruscorũ, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum omissa pugna quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes inclinant. eò nixi corporibus armisq́; rupere cuneo uiam: duxit uia in editũ leniter collem. inde primo restitere: mox ut respirandi superior locus spatium dedit, recipiẽdiq́; à pauore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: uincebatq́; auxilio loci paucitas. ni iugo circummissus Veiens, in uerticem collis euasisset. ita superior rursus hostis factus, Fabij cæsi ad unum omnes, præsidiumq́; expugnatũ. CCCVI. *perisse satis conuenit: unũ propè puberẽ ætate relictum, stirpem genti Fabiæ dubijsq́; rebus pop. Rom. sæpe domi belliq́; uel maximum futurum auxiliũ. Cum hæc accepta clades esset, iam C. Horatius & T. Menenius* COSS. *erant. Menenius aduersus Thuscos uictoria elatos confestim missus. tum quoq; malè pugnatum est. & Ianiculum hostes occupauere: obsessaq́; urbs foret, super bellũ annona premẽte (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni Horatius* COS. *ex Volscis esset reuocatus. adeoq́; id bellum ipsis institit mœnibus: ut primo pugnatum ad Spei sit æquo Marte iterum ad portam Collinam. ibi quanquam paruo momento superior Romana res fuit: meliorem tamen militem recepto pristino animo in futura prælia*

id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius COS S. fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes abstinuere acie. populationes erant, & uelut ab arce Ianiculi paßim in Romanum agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes erant. capti deinde eadem arte sunt, qua cœperant Fabios. Secuti dedita opera paßim ad illecebras propulsa pecora præcipitauere in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atq; initium fuit. traiecto enim nocte Tyberi castra Seruilij COS. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde in Ianiculum se ægrè receperunt. Confestim consul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo communit. postero die luce orta non nihil & hesterna felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quòd inopia frumenti, quamuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia: temerè aduerso Ianiculo ad castra hostium aciem erexit. fœdiusq; inde pulsus quàm pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitusq; est, seruatus. inter duas acies Hetrusci, cũ inuicẽ his atq; illis terga darẽt occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellũ. Vrbi cum pace laxior etiam annona rediјt, & aduecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuique futuræ inopiæ abiјt, eo quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde

annona

otioq;

otioq; lasciuire rursus animus: & pristina mala, postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo ueneno, agraria lege: in resistentes incitare patres, nec in uniuersos modò, sed in singulos. Q. Considius & T. Genutius autores agrariæ legis T. Menenio diem dicunt, inuidia erat amissum Cremeræ præsidium, cùm haud procul inde statiua consul habuisset. eam oppressit: cùm et patres haud minus quàm pro Coriolano annixi essent, & patris Agrippæ fauor hauddum exoleuisset. In mulcta temperarunt tribuni: cum capitis anquisissent, duo millia æris damnato mulctam edixerũt. ea in caput uertit. negãt tulisse ignominiam: ægritudineq;. inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Seruilius, ut consulatu abijt, C. Nautio & P. Valerio COSS. initio, statim anni ab L. Coditio & T. Statio trib. die dicta, non ut Menenius precibus suis aut patrum, sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæq; tribunitios impet' tulit. et huic prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed feruidi animi uir ut in publico periculo antè, sic tum in suo, nõ tribunos modo, sed plebem oratione feroci refutãdo, exprobrãdoq; T. Menenij dãnationem mortemq;: cuius patris munere restituta quondam plebs eos ipsos, quibus tum sæuiret magistratus, eas leges haberet: periculum audacia discussit. iuuit & Virginius

seditio

collega testis productus, participando laudes: magis tamen Menenianum (adeo mutauerant animum) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius COS. accitis Latinorum Hernicorumq; auxilijs cum exercitu Veios missus, castra Sabina quae pro mœnibus sociorum locata erãt, cõfestim aggreditur: tantamq; trepidationem iniecit, ut dum dispersi, alij alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostiũ uim, ea porta cui signa primùm intulerat caperetur. intra uallum deinde caedes magis quàm praeliũ esse. tumultus è castris & in urbem penetrat. tanquam Veijs captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. pars Sabinis eũt subsidio, pars Romanos toto impetu intẽtos in castra adoriũtur. paulisper auersi turbatiq; sunt. deinde & ipsi utroque uersis signis resistunt, & eques ab consule immissus Thuscos fundit fugatq;. eadẽq; hora duo exercitus duaeq; potentissimae & maximae finitimae gentes superatae sunt. Dum haec ad Veios gerũtur, Volsci Aequiq; in Latino agro posuerãt castra, populatiq; fines erant. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerũt. ingẽti praeda praeter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. mos credo non placebat, sine Romano duce

exercituq; socios proprijs uiribus cõsilijsq; bella gerere. nullũ genus calamitatis cõtumeliaq; non editum in Volscos est. nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent. L. Furius inde & C. Manlius COSS. *Manlio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatum. induciæ in annos* XL. *petentibus datæ: frumento stipendioq; imperato. Paci externæ confestim continuatur discordia domi. agrariæ legis tribunitijs stimulis plebs furebat. consules nihil Menenij dãnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, summa ui resistunt. abeũtes magistratu consules Genutius Trib. pl. arripuit. L. Aemyl. & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum Iulium pro Virginio in quibusdã annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscunque consules habuit, rei ad populum Furius et Manlius circumeunt sordidati non plebẽ magis quàm iuniores patrum suadent, monent, honoribus & administratione Reip. abstineant. consulares uerò fasces, prætextam curulemq; sellam, nihil aliud quàm pompam funeris putent. claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quòd si consulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita animum inducãt: consulatum captum et oppressum ab tribunitia potestate esse. consuli uelut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiumq; Tribuni agẽda esse. si se cõmouerit, si respexerit patres, si aliud*

quàm plebem esse in Repub. crediderit: exilium Cn. Martij, Menenij damnationem & mortem sibi proponat ante oculos. His accensi uocibus patres, consilia inde non publica, sed in priuato, seductaq; à plurium conscientia habuere. ubi cùm id modo constaret, iure an iniuria eripiendos esse reos: atrocissima quæq; maximè placebat sententia: nec autor quamuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die cùm plebs in foro erecta expectatione staret: mirari primo, quòd non descenderet tribunus: deinde cùm iam mora suspectior fieret, deterritum à primoribus credere, & desertam ac proditam causam publicam queri. tandem qui obuersati uestibulo tribuni fuerant, nuntiant, domi mortuum esse inuentum. quod ubi in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passim alij aliò. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxilij sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos. Nec patres satis moderatè ferre lætitiam. adeoq; neminem noxæ pœnitebat, ut etiam insontes fecisse uideri uellent, palamq; ferrent, malo domandam tribunitiam potestatem. Sub hac pessimi exempli uictoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis sine intercessione ulla consules rem peragunt. Tum uerò irasci plebs tribunorum magis silentio, quàm consulum imperio: & dicere,

actum

consulto

actum esse de libertate sua: rursus ad antiqua reditum, cum Genutio unà mortuam ac sepultam tribunitiam potestatem: aliud agendum, ac cogitandum quo modo resistatur patribus. id autem unum consilium esse, ut se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilij habeat, defendat. quatuor & uiginti lictores apparere consulibus, & eos ipsos plebis homines: nihil contemptius neque infirmius, si sint qui contemnant. sibi quenque ea magna atq; horrenda facere. His uocibus alij alios cùm incitassent, ad Voleronem Publium de plebe hominem, quia quòd ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est à consulibus Volero appellat tribunos. cùm auxilio nemo esset, consules spoliari hominem, & uirgas expediri iubent. Prouoco inquit ad populum Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in conspectu suo uirgis cædi malunt, quàm ipsi in lecto suo à uobis trucidari. quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere & spoliare lictor. Tum Volero & præualens ipse, & adiuuantibus aduocatis repulso lictore, ubi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbam confertissimam recipit clamitans, Prouoco & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste commilitones, nihil est quòd expectetis tribunos, quibus ipsis uestro auxilio opus est. Concitati homines ueluti ad prælium

se expe

se expediunt: apparebatq; omne discrimen adesse, nihil cuiquam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cùm se consules obtulissent, facilè experti sunt, parum tutam maiestatem sine uiribus esse: uiolatis lictoribus fascibus fractis è foro in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret uictoriam. Conticescente deinde tumultu, cùm senatum uocari iußissent: queruntur iniurias suas, uim plebis, Voleronis audaciã. Multis ferociter dictis sentẽtijs, uicere seniores, quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari non placuit. Voleronem amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunũ pleb. creat in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium COSS. habuit. contraq; omnium opinionem, qui eum uexandis prioris anni consulibus administraturum tribunatum credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne uerbo quidẽ uiolatis consulibus rogationem tulit ad populũ, ad plebeij magistratus tributis comitijs fierẽt. Haud parua res sub titulo prima specie minimè atroci ferebatur, sed quæ patricijs omnem potestatem per clientum suffragia creandi quos uellent Tribunos, auferret. Huic actioni gratißimæ plebi cum summa ui resisterent patres: nec quæ una uis ad resistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio, autoritate aut consulũ, aut principum adduci posset:

Consult.

res ta

res tamē suo ipsa molimine grauis certaminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronem Trib. reficit. patres ad ultimum dimicationis rati rem uenturam, App. Claudium Appij filium, iam inde à paternis certaminibus inuisum infestumq; plebi, consulē faciūt. collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius quàm de lege agebatur. sed ut inuentor legis Volero, sic Lectorius collega eius autor tum recētior, tū acrior erat. feroce͂ faciebat belli gloria ingēs, quod ætatis eius haud quisquam manu promptior erat. is cum Volero nihil præterquàm de lege loqueretur insectatione abstinens COSS. ipse in accusatione Appij familiæq; superbissimæ, ac crudelissimæ in Ple. Rom. exorsus, cum à patribus non COS. sed carnificem ad uexandam & lacerandam plebem creatum esse contenderet, rudis in militari homine lingua non suppetebat libertati animoq;. itaq; deficiente oratione, Quandoquidem non tam facilè loquor, inquit, Quirites, quàm quod locutus sum, præsto: crastino die adeste. ego hic aut in cōspectu uestro moriar, aut perferam legem. Occupāt tribuni templum postero die. consules nobilitasq; ad impediendam legem in concione consistunt. summoueri Lectorius iubet, præterquam qui suffragium ineant. adolescentes nobiles stabāt nihil cedentes uiatori. tum ex his prehendi quosdam Lectorius

rius iubet. Consul Appius negare, ius esse tribuno in quenquam, nisi in plebeium: non enim populi, sed plebis eum magistratum esse: nec illum ipsum summouere pro imperio posse more maiorum, quia ita dicatur: si uobis uidetur, discedite Quirites. Facile & contemptim de iure disserendo perturbare Lectorium poterat. ardens igitur ira tribunus uiatorem mittit ad consulem: consul lictorem ad tribunũ, priuatũ esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. uiolatusq; esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset: & cõcursus hominum in forum ex tota urbe concitatæ multitudinis fieret. sustinebat tamen Appius pertinacia tantã tempestatẽ; certatumq; haud incruento prælio foret, ni Quintius COS. alter consularibus negotio dato, ut collegam ui, si aliter nõ possent, de foro abducerent: ipse nunc plebem sæuientem precibus leniisset: nunc orasset tribunos, ut conciliũ dimitterent: darent iræ spatium, non uim suam illis tempus ademptũrum, sed cõsilium uiribus additurum: & patres in populi, & cõsulem in patrũ fore potestate. Aegrè sedata ab Quintio plebs, multo ægrius consul alter à patribus. Dimisso tandem cõcilio plebis, senatum consules habẽt. ubi cùm timor atq; ira inuicem sententias uariassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultandũ aduocabantur, eo plus abhorre

cõsult°.

horrebāt à certatione animi, adeo ut Quintio gratias agerēt, quòd eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur, ut tantam consularem maiestatem esse uellet, quanta in concordi ciuitate esse posset. dū tribuni consulesq; ad se quisq; omnia trahant, nihil relictum esse uirium in medio. distractā laceratamq; Remp. per magistratus, magis quorum in manu sit, quàm ut incolumis sit, quæri. Appius contrà, testari Deos atq; homines, Rempub. prodi per metū ac deseri: non consulem senatui, sed senatum cōsuli deesse: grauiores accipi leges, quàm in Sacro monte acceptæ sint. uictus tamen patrū consensu quieuit. lex silētio perfertur. Tum primùm tributis comitijs creati tribuni sunt. numero etiā additos tres, perinde ac duo antè fuerint, Piso autor est. nominat quoq; tribunos, Cn. Siccium, L. Numitorium, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Meciliū. Volsci tum Aequiq; inter seditionem Romanam & bellum coortū, uastauerant agros, ut siqua secessio plebis fieret, ad se receptum haberent. compositis deinde rebus, castra retro mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia sæuitia Appij, quæ domi esse, eo liberior quòd sine tribunitijs uinculis erat. odisse plebem plus quàm paterno odio, quòd se uictum uidebat ab ea. se unico consule obiecto aduersus tribunitiam po-

testa

testatem, perlatam legem esse, quam minore conatu, nequaquam tanta patrum spe, priores impedierant consules. Hæc ira indignatioq; ferocem animum ad uexandum sæuo imperio exercitum stimulabat, nec ulla ui domari poterat, tantum certamen animis imbiberant. segniter, otiosè, negligēter, contumaciter omnia agere. nec pudor, nec metus coërcebat. si citius agi uellet agmen, tardius sedulo incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua spōte motam remittere industriam: præsenti uultus demittere, tacitè prætereuntem execrari: ut inuictus ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquam acerbitate prompta: nihil iam cum militibus ageret, à centurionibus corruptum exercitū diceret: tribunos plebeios, cauillans interdum & Volerones uocaret. Nihil eorum Volsci nesciebant: instabantq; eo magis, sperantes idem certamen animorum aduersus Appium habiturum exercitum Rom. quod aduersus Fabium COS. *habuisset. cæterum multo Appio quàm Fabio uiolentior fuit. non enim uincere tantū noluit, ut Fabianus exercitus, sed uinci uoluit. productus in aciem turpi fuga petit castra, nec antè restitit, quàm signa inferentem Volscum munimentis uidit, fœdamq; extremi agminis cædem. tum expressa uis ad pugnandū, ut uictor iam à uallo summoueretur hostis: satis tamen*

appa

appareret, capi tantū castra militē Romanū noluisse. alij gaudere sua clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cū insuper sæuire uellet, cōcionēq; aduocaret, cōcurrunt ad eum legati tribuniq; monētes, ne utiq; experiri uellet imperium, cuius uis omnis in consensu obedientiū esset. negare uulgo milites se ad concionē ituros: paßimq; exaudiri uoces postulantium, ut castra ex Volsco agro moueantur. hostē uictorē paulo ante propè in portis ac uallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionē modò, sed apertā speciem obuersari ante oculos. Victus tandem (quādoquidē nihil præter tempus noxæ lucrarētur) remissa concione iter in sequētē diem pronūtiari cùm iußisset, prima luce claßico signum profectionis dedit. Cùm maximè agmen è castris explicaretur, Volsci ut eodem signo excitati nouissimos adoriūtur: à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore signaq; & ordines turbauit, ut neq; imperia exaudiri, neq; instrui acies possent. nemo ullius nisi fugæ memor; ita effuso agmine per stragem corporū armorumq; euasere, ut prius hostis desisteret sequi, quam Romanus fugere. Tandem collectis ex dißipato cursu militibus, consul cum reuocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit. aduocataq; cōcione, inuectus haud falsò in proditorem exercitum militaris disci-

seditio.

contumacia milit.

plinæ, desertorem signorum, ubi signa, ubi arma essent? singulos rogitans inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc cẽturiones duplicariosq́; qui reliquerãt ordines, uirgis cæsos securi percußit. cætera multitudo sorte decimus quisq; ad supplicium lecti. Cõtra ea in Aequis inter consulem ac militem comitate ac beneficijs certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix collegæ quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tãtæ concordiæ ducis exercitusq; non ausi offerre se Aequi, uagari populabundum hostem per agros paßi. nec ullo antè bello latius inde actæ prædæ. omnis militi data est. addebantur & laudes, quibus haud minus quàm præmio gaudent militum animi. Tum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus redijt: sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisq́; annum exactum, insignem maximè comitia tributa efficiunt: res maior uictoria suscepti certaminis quàm usu. plus enim dignitatis comitijs ipsis detractum est, patribus ex concilio summouendis, quàm uirium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Aemylio COSS. tum propter certamina ordinum de lege agraria: tum propter iudicium Ap. Claudij, cui acerrimo adu

mo aduersario legis, causamq; possessorum publici agri tāquam tertio consuli sustinēti M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nūquam antè tam inuisus plebi reus ad iudicium uocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. patres quoq; non temerè pro ullo æquè annixi sunt: propugnatorem senatus, maiestatisq; uindicem suæ ad omnes tribunitios, plebeiosq; oppositum tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, obijci iratæ plebi. Vnus è patribus ipse Ap. Claudius & tribunos & plebem & suū iudicium pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere unquam potuere, non modò ut uestem mutaret, aut supplex prehensaret homines, sed ne ut ex consueta quidem asperitate orationis, cùm ad populum agenda causa esset, aliquid leniret atq; summitteret: idem habitus oris, eadem contumacia in uultu, idem in oratione spiritus erat: adeo ut magna pars plebis Appiū non minus reum timeret, quàm consulem timuerat. semel causam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; cōstantia sua & tribunos obstupefecit & plebē, ut diē ipsi sua uoluntate producerēt: trahi deinde rē sinerēt. haud ita multū interim tēporis fuit: antè tamen quàm prædicta dies ueniret, morbo moritur. cuius laudationē cū tribuni plebis impedire cona-

rētur, plebs fraudari solēni honore supremum diem tāti uiri noluit: & laudationē tā aequis auribus mortui audiuit, quàm uiui accusationem audierat, & exequias frequēs celebrauit. Eodem anno Valerius COS. cum exercitu in Aequos profectus, cùm hostem ad praelium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit foeda tempestas, cum grandine ac tonitribus coelo deiecta. admirationē deinde auxit, signo receptui dato, adeo tranquilla serenitas reddita, ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri uertit. Alter consul Aemylius in Sabinis bellum gessit, & ibi, quia hostis moenibus se tenebat, uastati agri sunt. Incendijs deinde nō uillarum modò, sed etiam uicorū, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cùm praedatoribus occurrissent, ancipiti praelio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. id satis consuli uisum, cur pro uicto relinqueret hostē, integro inde decedens bello. Inter haec bella manente discordia domi, T. Numitius Priscus, A. Virginius COSS. facti. Non ultrà uidebatur latura plebs dilationē agrariae legis, ultimaq; uis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendijs uillarum, fugaq; agrestium cognitum est. ea res maturā iam seditionē ac propè erumpentem repressit. Consules coacti extemplò ab senatu

ſenatu ad bellū educta ex urbe iuuentute, tranquilliorem cæteram plebē fecerunt. Et hoſtes quidē nihil aliud quàm perfuſis uano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numitius Antium aduerſus Volſcos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex inſidijs propè magna accepta clade, uirtus militum rem prolapſam negligentia conſulis reſtituit. Melius in Volſcis imperatū eſt. fuſi primo prælio hoſtes, fugaq́; in urbem Antiū, ut tum res erãt, opulentiſsimã acti. quã conſul oppugnare non auſus, Cenonem aliud oppidum nequaquam tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volſciq́; Romanos exercitus tenent, Sabini uſq; ad portas urbis populantes inceſſere. deinde ipſi paucis pòſt diebus à duobus exercitibus, utroq; per irã conſule ingreſſo in fines, plus cladiū quã intulerãt, acceperũt. Extremo anno pacis aliquid fuit: ſed ut ſemper aliâs ſolicitæ certamine patrū et plebis. Irata plebs intereſſe conſularibus comitijs noluit, per patres clientesq́; patrum cõſules creati, T. Quintius & Q. Seruilius. ſimilem annū priori conſules habent, ſeditioſa initia, bello deinde externo trãquilla, Sabini Cruſtuminos cãpos citato agmine tranſgreſſi, cum cædes & incendium circum Anienē flumē feciſſent, à porta propè Collina mœnibusq́; pulſi, ingentes tamen prædas hominum pecorumq́; egêre. quos

Seruilius COS. *infesto exercitu insecutus: ipsum quidem agmen adipisci aequis locis non potuit: populationem adeo effuse fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multipliciq; capta praeda rediret. Et in Volscis respublica egregiè gesta, tum ducis, tum militum opera. Primùm aequo campo signis collatis pugnatũ, ingẽti caede utrinq;, plurimo sanguine. Et Romani, quia paucitas dãno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. impetu facto, dum se putant uincere, uicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamẽ, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, uelut tacitis inducijs utrinq; quiete sumpta: per quos ingens uis hominum ex omnibus Volscis Aequisq; populis in castra uenit: haud dubitant, si senserint, Romanos nocte abituros. itaq; tertia ferè uigilia ad castra oppugnanda ueniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cùm manere in tentorijs quietum militem iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines tubicinesq; in equos impositos canere ante uallum iubet, solicitumq; hostem ad lucem tenere. reliquũ noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, ut somni quoq; Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse & Romanos putabant:*

ꝑlium

tabant: fremitus hinnitusq; equorum, qui & insueto sedēte equite et insuper aures agitante sonitu, sæuiebant: intentos uelut ad impetū hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer satiatusq; somno, productus in aciem, fessum stando & uigilijs Volscum primo impetu perculit. quanquam cessere magis, quàm pulsi hostes sunt, quia ab tergo erāt cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul ubi ad iniquum locum uentum est, sistit aciem. miles ægrè teneri, clamare & poscere, ut perculsis instare liceat. ferocius agunt equites circumfusi ducibus: uociferātur se antè signa ituros. Dum cunctatur consul, uirtutum milite fretus, loco parum fidens, conclamant se ituros: clamoremq; res est secuta. fixis in terram pilis, quo leuiores ardua euaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum mißilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes: turbatosq; ictibus crebris urget ex superiore loco. Sic propè oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum consul increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metum excußisset. restitere primò obstinatis animis: deinde ut obtinentes locum uires ferebant, audent ultrò gradum inferre, & clamore renouato commouēt aciem. tum rursus impetu capto enituntur, atq; exuperant iniquitatē loci.

iam propè erat ut in summũ cliui iugum euaderent, cum terga hostes dedêre: effusoq́; cursu penè agmine uno, fugientes sequentesq́; castris incidêre. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorũ effugere potuerunt, Antium petiũt. Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circunsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua ui, sed quòd iam inde ab infelici pugna, castrisq́; amißis ceciderant animi.

DECADIS I.

LIBER III.

NTIO *capto T. Aemylius & Q. Fabius* COSS. *fiunt. hic erat Fabius, qui unus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu Aemylius dandi agri plebi fuerat autor. itaq; secũdo quoq; cõsulatu eius & agrarij se in spẽ legis erexerãt: & tribuni rẽ cõtra cõsules sæpe tẽtatã adiutore utiq; consule obtineri posse rati, suscipiũt: & consul manebat in sententia sua. possessores & magna pars patrum tribunitijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno popularẽ fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant. atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rẽ expedisset.*

plin.

dißet. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse, Antium propinquam, opportunā & maritimam urbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Hac sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quintiū, A. Virginium, P. Furium. iußi nomina dare, qui agrum accipere uellēt. Fecit statim (ut fit) fastidium copia: adeoq; pauci nomina dedere, ut ad explendum numerum coloni Volsci adderētur: cætera multitudo poscere Romæ agrū male, quàm alibi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu uenerat) pacem petiere, iritamq; eam ipsi subita incursione in agrū Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno, is enim cum Sp. Posthumio COS. fuit: in Aequos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio COSS. Fabio extra ordinem, quia is uictor pacem Aequis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nūtiare iußit: Q. Fabium COS. dicere, se ex Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum afferre, eadem dextera armata, quam pacatā illis antea

n 5 deder

roc. morb

dederat. quorum id perfidia & periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, utcunq; sit, etiam nunc, pœnitere sua sponte Aequos, quàm pati hostilia, malle si pœniteat; tutum receptum ad expertam clementiã fore. sin periurio gaudeant, dijs magis iratis quàm hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adeò nihil mouerunt quẽquam, ut legati propè uiolati sint, exercitusq; in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ ubi Romam sunt nuntiata, indignitas rei magis quàm periculum cõsulem alterum ab urbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostem accessere. acie instructa, ut confestim dimicarent. Sed cum forte haud multũ diei superesset, unus ab statione hostium exclamat, Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His uocibus iritatus miles in diẽ posterum in castra reducitur, longam uenire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somnoq; curant. ubi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies, tandem & Aequi processere. prælium fuit utrinq; uehemens, quòd & Romanus miles ira odioq; pugnabat: & Aequos conscientia contracti culpa periculi, &

desper

desperatio futuræ sibi postea fidei, ultima audere & experiri cogebat. Non tamē sustinuere aciem Romanam Aequi. pulsiq; cùm in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quòd in aciem qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit. Aequos populationibus incursionibusq; meliores esse, & multas paßim manus, quàm magnam molem unius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaq; castris præsidio, egreßi tanto cum tumultu inuasere fines Romanos, ut ad urbem quoq; terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quòd nihil minus quàm ne uictus, ac propè in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesq; pauidi incidentes portis non populationem, nec prædonum paruas manus, sed omnia uano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad urbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoq; uaniora ferre ad alios: cursus clamorq; uocantium ad arma, haud multùm à pauore captæ urbis abesse. Fortè ab Algido Quintius COS. redierat Romam: id remedium timori fuit: tumultuq; sedato, uictos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. uocato deinde senatu cum ex autoritate patrum institio indicto profectus ad tutandos fines

Plin

Trepid:

fines esset, Q. Seruilio præfecto urbis relicto, hostem in agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregiè est. qui quà uenturum hostem sciebat, grauem præda, eoq; impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidijs, præda omnis recepta est. Sic finē iustitio, quod quatriduum fuit, reditus Quintij COS. in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. Censa ciuium capita centū quatuor & XX. millia, CCXIIII. dicuntur, præter orbos orbasq;. In Aequis nihil memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua populariq; paßi. Consul cùm aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædaq; Romam redijt. Consules inde Posthumius Albus, Sp. Furius. Furios Fusios scripsere quidā. id admoneo, nequis immutationem uirorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consulum bellum gereret. itaq; Aequi ab Ecetranis Volscis præsidium petiere, quo cupidè oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Aequos descisse. suspecta & colonia Antium fuit, quod magna uis hominū inde, cùm oppidum captū esset, confugisset ad Aequos

quos:uq; miles per bellum Aequicũ uel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Necdum matura re, cũ defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotiũ est consulibus, ut principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei esset. qui cùm haud grauatè uenissent: introducti à consulibus ad senatum, ita responderũt ad interrogata, ut magis suspecti quàm uenerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorũ in agro populabundum hostem inuenit: ignarusq; multitudinis, quia nusquã uniuersa conspecta fuerat, imparẽ copijs exercitum temerè pugnæ cõmisit primo concursu pulsus se in castra recepit. neq; is finis periculi fuit. nanq; & proxima nocte & postero die tanta ui castra sunt circumsessa atq; oppugnata, ut ne nũtius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & malè pugnatum, & consulem exercitumq; obsideri, nuntiauerunt: tantumq; terrorem incussere patribus, ut (quæ forma senatuscõsulti ultimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negotium daretur: uideret nequid Respublica detrimenti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad conscribendos omnes

quì

qui arma ferre possent optimum uisum est, pro consulem T. Quintium subsidio castris cum sociali exercitu mitti. ad eum explēdum Latini Hernicíq́; , & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multiq́; impetus hinc atq; illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam uires Romanas ut non suffecturas ad omnia, aggreßi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa, urbemq́; ipsam, si qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium urbis relictus: consul Posthumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab ulla parte cura aut laboris. uigiliæ in urbe, stationes ante portas, præsidiaq́; in muris disposita: et quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius COS. cum primo quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit, ne qua ex parte altera in castra uis fieret. Furiū legatum (frater idem consulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neq; hostium ab tergo incursum uidit. ita exclusus multis sæpe frustra conatibus captis, ut uiam sibi ad castra faceret, acriter dimicans cecidit.

Et

Et consul nuntio circumuēti fratris conuersus ad pugnam, dum se temerè magis quàm satis cautè in mediam dimicationem infert, uulnere accepto, ægrè ab circunstantibus ereptus, & suorum animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cæde legati, & consulis uulnere accensi nulla deinde ui sustineri potuere, cū compulsi in castra Romani rursus obsiderētur, nec spe nec uiribus pares: uenissetq; in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoq; exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Aequos, legatiq; caput ferociter ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta magnam uim hostium circunuenit. Minor cædes, fuga effusior Aequorum in agro fuit Romano, in quos palatos prædam agentes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit. ij uagi dißipato agmine fugiētes in Quintium uictorem cum saucio consule reuertentem incidêre. Tum consularis exercitus egregia pugna consulis uulnus, legati & cohortium ultus est cædem. Magnæ clades ultro citroq; illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidem est in tā antiqua re quot pugnauerint ceciderint'ue, exacto affirmare numero. audet tamen Antias Valerius cōcipere summas. Romanos cecidisse in Hernico agro V. mil. ac CCC. Ex

præd

prædatoribus Aequorum, qui populabūdi in finibus Romanis uagabantur, ab A. Posthumio COS. duo millia & CCCC. cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem quæ inciderit in Quintium nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo subtiliter numerum, CC. ait, & XXX. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cœlum uisum est ardere plurimo igni, portentaq; alia aut obuersata oculis, aut uanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacē deûm exposcentium uirorum mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæq;, ab senatu gratijs ob impigram militiā actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post prælium uenerant, propè cum ignominia dimißi. Comitia inde habita. creati cōsules L. Ebutius, P. Seruilius calendis sextilibus. ut tunc principiū anni agebatur, consulatū ineūt. Graue tempus & forte annus pestilens erat urbi agrisq;, nec hominibus magis quàm pecori. & auxere uim morbi terrores populationis, pecoribus agrestibusq; in urbem acceptis. ea colluuio mistorum omnis generis animantium, & odore insolito urbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac uigilijs angebat: ministeriaq; inuicē ac contagio ipsa uulgabant

pestil.

gabant

gabant morbos. Vix instātes sustinentibus clades repentè legati Hernici nuntiāt: in agro suo Aequos Volscosq; cōiunctis copijs castra posuisse, inde ingenti exercitu fines suos depopulari, præterquā quòd infrequens senatus indicio erat socijs, afflictā ciuitatē pestilentia esse: mœstum etiam responsum tulere, ut per se ipsi Hernici cū Latinis res suas tutarentur: urbem Romanam subita deûm ira morbo populari. si qua eius mali quies ueniat, ut anno ante, ut semper aliâs, socijs opem laturos. Discessere socij, pro tristi nuntio tristiorē domum referentes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod uix Romanis fulti uiribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis cōtinuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret: perq; omnia non præsidijs modò deserta, sed etiam cultu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidē Gabina uia. Mortuus Ebutius erat Romanus consul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animam: affecti pleriq; principū, patrum maior pars, militaris ferè ætas omnis: ut nonmodò ad expeditiones quas in tāto tumultu res poscebat, sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. munus uigiliarū senatores, qui per ætatem ac ualetudinē poterant, per se ipsi obibant, circuitio ac cura ædiliū plebis erat: ad

eos summa rerum ac maiestas consularis imperij euenerat. Deserta omnia sine capite, sine uirib⁹ dij præsides ac fortuna urbis tutata est: quæ Volscis Aequisq; prædonum potius mentem quàm hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modò sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cœpit: tectaq; procul uisa atq; imminentes tumuli auertere mentes eorum: ut totis paßim castris fremitu orto. quid in uasto ac deserto agro, inter tabem pecorum hominumq;, desides sine præda tempus tererent, cum integra loca, Thusculanum agrum opimum copijs petere possent? signa repentè conuellerent: transuersisq; itineribus per Labicanos agros in Thusculanos colles transirent. eò uis omnis tempestasq; belli conuersa est. Interim Hernici Latiniq; pudore etiam, non misericordia solùm moti, si nec obstitissent communibus hostibus, infesto agmine Romanam urbem petentibus, nec opem ullam obseßis socijs ferrent: coniuncto exercitu Romam pergunt, ubi cum hostes non inuenissent, secuti famam ac uestigia, obuij fiunt descendentibus à Thusculano in Albanam uallem. ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum est: fidesq; sua socijs parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo strages, quàm quanta ferro sociorũ facta erat. consul qui unus supererat, moritur. mortui & alij clari

clari uiri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures: Ser. Sulpitius, curio maximus. & per ignota capita latè uagata est uis morbi: inopsq; senatus auxilij humani, ad deos populum ac uota uertit, iussi cum coniugibus ac liberis supplicatũ ire, pacemq; exposcere deûm. religio. ad id quod sua quenq; mala cogebant, autoritate publica euocati, omnia delubra implent. stratæ passim matres crinibus templa uerrentes, ueniam irarum cœlestiũ finemq; pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deûm impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere: uersisq; animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola tertio die quàm interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum & T. Veturiũ Geminum, siue ille Vetusius fuit. Ante diem III. Idus sextiles consulatum incũt, iam satis ualida ciuitate, ut non solùm arcere bellum, sed ultro etiã inferre posset. Igitur nuntiantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigrè promissum auxilium. duo cõsulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non ultrà quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugatq;. Lucretium dum in Hernicis

sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductũ. inde dimissum in campos, uastauere agros, Prænestinũ Gabinumq́; : ex Gabino in Tusculanos flexere colles. urbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quàm quòd ad arcendam uim parum uirium esset. Q. Fabius præerat urbi. is armata iuuentute, dispositisq́; præsidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaq; hostes præda ex proximis locis rapta appropinquare urbi non ausi. cum circũacto agmine redirẽt, quanto longius ab urbe hostium abscederent, eo solutiore cura, in Lucretium incidunt consulem, iam antè exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinẽ ingentem fundunt fugantq́; : & compulsos in cauas ualles, cùm exitus haud in facili esset, circumueniunt. ibi Volscum nomen propè deletum est. XIII. millia CCCCLXX. cecidisse in acie ac fuga, M. CCL. uiuos captos, signa XXVII. militaria relata, in quibusdam annalibus inuenio. ubi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certe cædes fuit. Victor consul ingẽti præda potitus eadem in statiua redijt. tum consules castra cõiungunt, et Volsci Aequiq́; afflictas uires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna uictoriam dedit.

dedit. fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum rediit: secundaq́; belli res extẽplò urbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa Tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunitiis actionibus datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maximè in consulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa propè atrocius quàm regium esse. quippe duos pro uno dominos acceptos immoderata, infinita potestate: qui soluti atq; effrænati ipsi, omnis metus legũ, omniaq́; supplicia uerterent in plebẽ. quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturũ, ut quinqueuiri creẽtur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulẽ usurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cùm timerent patres, ne absentibus consulibus iugũ acciperent: senatus à præfecto urbis Q. Fabio uocatur. qui adeo atrociter in rogationẽ latoremq́; ipsum est inuectus, ut nihil, si ambo consules infesti circũstarent tribunum, relictum minarum atq; terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum Rempub. si quem similem eius priore anno inter morbum, bellumq́; irati Dii tribunum dedissent, non potuisse sisti. mor

seditio.

res sint, reficere exercitus: Antij summam rei positam. Ecetræ Antiates colonos palã concilia facere: id caput, eas uires belli esse. Vt hæc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationem inter se dispartiri iußi: alteri ut Volsci, alteri ut Aequi prouincia esset. Tribuni coràm in foro personare fabulã compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem premi libertatem populi Rom. sed arte eludi. quia occidione propè occisos Volscos, & Aequos mouere suæ sponte arma posse, iam fides abierit: nouos hostes quæri. coloniam fidam, propinquam, infamem fieri bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Rom. quam oneratam armis ex urbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium ulciscentes tribunos, sic nequid aliud actum putent, uictam legem esse: nisi dum integra res sit, dum domi, dum togati sint, caueant, ne possessione urbis pellantur, ne iugum accipiant. si animus sit, non defore auxilium. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse Deos priore anno ut tutò libertas defendi posset. Hæc Tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis delectum habebant. eò decurrunt Tribuni, concionemq; secum trahunt. citati pauci, uelut rei experiũdæ causa, & statim uis coorta. quencunque lictor

iussu

iussu consulis prehendisset, Tribunus mitti iubebat. neq; suum cuiq; ius modum faciebat: sed uirium spe, sed manu obtinẽdum erat quod intenderes. quemadmodum se Tribuni gessissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur impedienda gerebant. Initium erat rixæ, cùm discedere populum iußissent Tribuni, quòd patres se summoueri haud sinebant. nec ferè seniores rei intererant: quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciæq; esset. multum & consules abstinebant, ne cui in colluuione rerũ maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis quà nobilitate gentis, quà corporis magnitudine ac uiribus. ad ea munera data à Dijs, et ipse addiderat multa belli decora, facundiamq; in foro, ut nemo non lingua, nõ manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas consulatusq; gerens in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunitios populares q; procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro Tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusq; abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legẽ esse. Tum propè iam perculsis alijs Tribunis, A. Virginius ex collegio unus Cæsoni capitis diẽ dicit. atrox ingenium accenderat eo facto ma-

gis quàm conterruerat. eo acrius obstare legi, agitare plebem; tribunos uelut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiaq́; flãmam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendã Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute incõsultè dicta facta q́; in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium. tamẽ legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi, Ecquid sentitis iam uos Quirites, Cæsonem simul ciuem & legẽ quam cupitis, habere non posse? quanquàm quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat. expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum uiribus & audacia regnantem uidetis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, et tribunũ ad rem peragendam ultro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq́; uulgo homines in damnatione Cæsonis libertatem agi credere, tum domum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos, sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter cõsul fuerat, cum multa referret sua familiaq́; decora, affirmabat neq; in Quintia gente, neq; in ciuitate Romana tantam indolem, tam matura uirtutis unquam extitisse. suum primum militem fuisse, se sæpe uidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino

sibi

sibi eum in dubijs suis rebus uenisse subsidio. neminẽ unum esse, cuius magis opera putet Rempublicam restitutam. L. Lucretius COS. *anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie. suadere & monere, iuuenem egregium, instructum natura fortunæ omnibus bonis, maximum momẽtum rerũ eius ciuitatis in quamcunq; uenisset, suum quàm alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam, ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id in dies crescere. senescentibus uitijs, maturescente uirtute, sinerent tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed ueniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quenquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut uerecundia aut metu: alij se suosq; mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Premebat reum, præter uulgatam inuidiam, crimen unum: quòd M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, se haud multo pòstquàm pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Ibi rixam natam*

esse,

esse, fratremq; suum maiorem natu necdum ex morbo satis ualidũ pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumq; inde arbitrari, nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Hac Volscio clamitãte adeo cõcitati homines sunt, ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, et in uincula duci. patricij ui contra uim resistunt. T. Quintius clamitat, cui rei capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in uinculis esse ad iudicij diem: ut qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati Tribuni, medio decreto ius auxilij sui expediũt: in uincula conijci uetãt: sisti reũ, pecuniamq; nisi sistatur populo promitti, placere pronuntiant. summam pecuniæ quantum æquum esset promitti, ueniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus dum consulerentur patres, retentus in publico est. uades dare placuit. unum uadem III. millium æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot uadibus accusator uadatus est reum. Hic primus uades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima iussu consulum in

Thusc

Thuſcos in exilium abijt. Iudicij die cum excuſaretur ſolum uertiſſe exilij cauſa, nihilo minus Virginio comitia habēte collegæ appellati dimiſere concilium, pecunia à patre exacta crudeliter, ut diuēditis omnibus bonis aliquādiu trans Tyberim ueluti relegatus deuio quodam in tugurio uiueret. Hoc iudicium, et promulgata lex exercuit ciuitatem. ab externis armis otium fuit: cùm uelut uictores Tribuni perculſis patribus Cæſonis exilio propè perlatam eſſe crederent legem, & quod ad ſeniores patrum pertineret, ceßiſſent poſſeßionē Reipublicæ: iuniores, id maximè quod Cæſonis ſodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos. ſed ibi plurimum profectum eſt, quòd modo quodam temperauere impetus ſuos. Cum primo poſt Cæſonis exilium lex cœpta ferri eſt, inſtructi paratiq; cum ingenti clientium exercitu ſic tribunos, ubi primùm ſummouentes præbuere cauſam, adorti ſunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæ ue ferret, mille pro uno Cæſones extitiſſe plebes quereretur. Medijs diebus, quibus Tribuni de lege non agerent, nihil eiſdem illis placidius, aut quietius erat. benignè ſalutare, alloqui plebis homines, domum inuitare, adeſſe in foro, tribunos ipſos cætera pati ſine interpellatione cōcilia habere, nunquā ulli neque publicè neq; priuatim truces eſſe, niſi cū de lege

lege agi cœptum esset. alibi popularis inuētus erat. Nec cætera modò Tribuni trāquillè peregere, sed refecti quoq; in insequentem annum. ne uoce quidem incommoda, nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulcēdo, tractādoq; mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ, aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contrà Tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum, ut iuuentus Tribunitiam potestatem è Republica tolleret, formaq; eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Aequis statum iam ac propè solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusq; aliud nouum malum nec opinato exortū. Exules, seruiq; ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium atq; arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum, qui coniurare et simul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forū deuolant. alter-

na uoces: ad arma, & hostes in urbe sunt, audiebantur. consules & armare plebem, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum, an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude urbem inuasisset sedabant tumultus, sedando interdum mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, nõ uulgo tantum ut incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset solicitii reliquũ noctis incertiq; qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnia urbis loca egêre. Lux deinde aperuit bellum, ducemq; belli. seruos ad libertatẽ Ap. Herdonius ex Capitolio uocabat. se miserrimi cuiusque suscepisse causam, ut exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano autore fieri. si ibi spes nõ sit, se Volscos et Aequos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præterea tamen, quæ denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cùm tantum in urbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæq; legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Aequi non ad populandos, ut antè, fines, sed ad urbem ut ex parte captam uenirẽt. Multi, et uarij timores. inter cæteros emi-

nebat

eos summa rerum ac maiestas consularis imperij euenerat. Deserta omnia sine capite, sine uirib⁹ dij præsides ac fortuna urbis tutata est: quæ Volscis Aequisq; prædonum potius mentem quàm hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modò sed ne adeundi quidem Romana mœnia animos eorum cœpit: tectaq; procul uisa atq; imminentes tumuli auertere mentes eorum: ut totis paßim castris fremitu orto. quid in uasto ac deserto agro, inter tabem pecorum hominumq;, desides sine præda tempus tererent, cum integra loca, Thusculanum agrum opimum copijs petere possent? signa repentè conuellerent: transuersisq; itineribus per Labicanos agros in Thusculanos colles transirent. eò uis omnis tempestasq; belli conuersa est. Interim Hernici Latiniq; pudore etiam, non misericordia solùm moti, si nec obstitißent communibus hostibus, infesto agmine Romanam urbem petentibus, nec opem ullam obseßis socijs ferrent: coniuncto exercitu Romam pergunt, ubi cum hostes non inuenißent, secuti famam ac uestigia, obuij fiunt descendentibus à Thusculano in Albanam uallem. ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum est: fidesq; sua socijs parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo strages, quàm quanta ferro sociorũ facta erat. consul qui unus supererat, moritur. mortui & alij

clari uiri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures: Ser. Sulpitius, curio maximus. & per ignota capita latè uagata est uis morbi: inopsq; senatus auxilij humani, ad deos populum ac uota uertit, iussi cum coniugibus ac liberis supplicatũ ire, pacemq; exposcere deûm. ad id quod sua quenq; mala cogebant, autoritate publica euocati, omnia delubra implent. stratæ passim matres crinibus templa uerrentes, ueniam irarum cœlestiũ finemq; pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deûm impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere: uersisq; animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola tertio die quàm interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum & T. Veturiũ Geminum, siue ille Vetusius fuit. Ante diem III. Idus sextiles consulatum ineũt, iam satis ualida ciuitate, ut non solùm arcere bellum, sed ultro etiã inferre posset. Igitur nuntiantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigrè promissum auxilium. duo cõsulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non ultrà quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugatq;. Lucretium dum in Hernicis

religio.

ſedet, prædonum agmen feſellit, ſupra montes Prænestinos ductũ. inde dimiſſum in campos, uaſtauere agros, Prænestinũ Gabinumq́; : ex Gabino in Tuſculanos flexere colles. urbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re ſubita, quàm quòd ad arcendam uim parum uirium eſſet. Q. Fabius praeerat urbi. is armata iuuentute, diſpoſitisq́; præſidijs tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaq; hostes præda ex proximis locis rapta appropinquare urbi non auſi, cum circũacto agmine redirẽt, quanto longius ab urbe hoſtium abſcederent, eo ſolutiore cura, in Lucretium incidunt conſulem, iam antè exploratis itineribus ſuis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculſos adorti, aliquanto pauciores multitudinẽ ingentem ſundunt fugantq́; : & compulſos in cauas ualles, cùm exitus haud in facili eſſet, circumueniunt. ibi Volſcum nomen propè deletum eſt. XIII. millia CCCCLXX. cecidiſſe in acie ac fuga, M. CCL. uiuos captos, ſigna XXVII. militaria relata, in quibuſdam annalibus inuenio. ubi etſi adiectum aliquid numero ſit, magna certe cædes fuit. Victor conſul ingẽti præda potitus eadem in ſtatiua redijt. tum conſules caſtra cõiungunt, et Volſci Aequiq́; afflictas uires ſuas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna uictoriam dedit.

dedit. fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum rediit: secundaq; belli res extēplò urbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa Tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunitiis actionibus datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maximè in consulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa propè atrocius quàm regium esse. quippe duos pro uno dominos acceptos immoderata, infinita potestate: qui soluti atq; effrænati ipsi, omnis metus legū, omniaq; supplicia uerterent in plebē. quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturū, ut quinqueuiri creētur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulē usurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cùm timerent patres, ne absentibus consulibus iugū acciperent: senatus à præfecto urbis Q. Fabio uocatur. qui adeo atrociter in rogationē latoremq; ipsum est inuectus, ut nihil, si ambo consules infesti circūstarent tribunum, relictum minarum atq; terroris sit. Insidiatum eum, & tempore capto adortum Rempub. si quem similem eius priore anno inter morbum, bellumq; irati Dii tribunum dedissent, non potuisse sisti. mor

sedit[i]o.

tuis duobus consulibus, iacẽte ægra ciuitate in colluuione omnium rerum, ad tollendum è Rep. consulare imperium laturũ leges fuisse: ducem Volscis, Aequisq; ad oppugnandam urbem futurum. Quid tandem illi non licere? siquid consules superbè in aliquẽ ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus; quorum in aliquem sæuitum sit. non illum consulare imperium, sed tribunitiam potestatẽ inuisam, intolerandamq; facere: quam pacatam reconciliatamq; patribus deintegro in antiqua redigi mala. neq; illum se deprecari, quo minus pergat ut cœperit. Vos, inquit, Fabius, cæteri tribuni oramus, ut primum omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxilium, nõ ad perniciem uniuersorum comparatam esse. tribunos plebis uos creatos, non hostes patribus. nobis miserum, inuidiosum uobis est, desertam Rempub. inuadi. non ius uestrum, sed inuidiam minueritis. agite cum collega, ut rem integram in aduentum consulum differat: ne Aequi quidem ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superboq; nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni. dilataq; in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplò accersiti. Lucretius cum ingenti præda, maiore multo gloria rediit. & auget gloriam adueniens exposita omni in campo Martio præda,

ut suum quisq; per triduum cognitum abduceret. reliqua uendita, quibus domini non extitere. Debebatur omnium consensu cōsuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit. Iactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad ultimum maiestati consulis tribunus, & destitit. Tū imperatori exercituiq; honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Aequisq;, triumphantē secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, ut ouans sine militibus urbem iniret. Anno deinde insequēti lex Terentilla ab toto relata collegio nouos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Seru. Sulpitius. Eo anno cœlum ardere uisum, terra ingenti concussa motu est. bouem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia et carne pluit, quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur, quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, ut nihil odor mutaret. Libri per duumuiros sacrorum aditi. pericula à cōuentu alienigenarum prædicta, ne qui in loca summa urbis impetus cædesq; inde fierent. inter cætera monitum, ut seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendam legem Tribuni criminabātur, ingensq; aderat certamen. Ecce (ut idem in singulos annos orbis uolueretur) Hernici nuntiant: Volscos & Aequos etsi accisæ

res sint, reficere exercitus: Antij summam rei positam. Ecetrae Antiates colonos palã concilia facere: id caput, eas uires belli esse. Vt haec dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationem inter se dispartiri iussi: alteri ut Volsci, alteri ut Aequi prouincia esset. Tribuni coràm in foro personare fabulã compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem premi libertatem populi Rom. sed arte eludi. quia occidione propè occisos Volscos, & Aequos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit: nouos hostes quaeri. coloniam fidam, propinquam, infamem fieri bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Rom. quam oneratam armis ex urbe praecipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium ulciscentes tribunos, sic nequid aliud actum putent, uictam legem esse: nisi dum integra res sit, dum domi, dum togati sint, caueant, ne possessione urbis pellantur, ne iugum accipiant. si animus sit, non defore auxilium. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse Deos priore anno ut tutò libertas defendi posset. Haec Tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis delectum habebant. eò decurrunt Tribuni, concionemq; secum trahunt. citati pauci, uelut rei experiũdae causa, & statim uis coorta. quencunque lictor

iussu

iussu consulis prehendisset, Tribunus mitti iubebat. neq; suum cuiq; ius modum faciebat: sed uirium spe, sed manu obtinēdum erat quod intenderes. quemadmodum se Tribuni gesßissent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur impedienda gerebant. Initium erat rixæ, cùm discedere populum iußissent Tribuni, quòd patres se summoueri haud sinebant. nec ferè seniores rei intererant: quippe quæ non consilio regenda, sed permissa temeritati audaciaq; esset. multum & consules abstinebant, ne cui in collusione rerū maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis quà nobilitate gentis, quà corporis magnitudine ac uiribus. ad ea munera data à Dijs, et ipse addiderat multa belli decora, facundiamq; in foro, ut nemo non lingua, nō manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas consulatusq; gerens in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunitios popularesq; procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi foro Tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulctatus nudatusq; abibat: ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legē esse. Tum propè iam perculsis alijs Tribunis, A. Virginius ex collegio unus Cæsoni capitis diē dicit. atrox ingenium accenderat eo facto ma-

 gis

gis quàm conterruerat. eo acrius obstare legi, agitare plebem; tribunos uelut iusto persequi bello. accusator pati reum ruere, inuidiaeq; flãmam ac materiam criminibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendã Caesonis temeritatem ferre. Ibi multa saepe ab iuuentute incõsultè dicta facta q; in unius Caesonis suspectum incidunt ingenium. tamẽ legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi, Ecquid sentitis iam uos Quirites, Caesonem simul ciuem & legẽ quam cupitis, habere non posse? quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat. expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum uiribus & audacia regnantem uidetis. Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, et tribunũ ad rem peragendam ultro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq; uulgo homines in damnatione Caesonis libertatem agi credere, tum domum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos, sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter cõsul fuerat, cum multa referret sua familiaeq; decora, affirmabat neq; in Quintia gente, neq; in ciuitate Romana tantam indolem, tam maturae uirtutis unquam extitisse. suum primum militem fuisse, se saepe uidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitolino

sibi

sibi eum in dubijs suis rebus uenisse subsidio. neminē unum esse, cuius magis opera putet Rempublicam restitutam. L. Lucretius COS. *anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas, referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie. suadere & monere, iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæ omnibus bonis, maximum momētum rerū eius ciuitatis in quamcunq; uenisset, suum quàm alienum mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam, ætatem quotidie auferre. quod desideretur consilium, id in dies crescere. senescentibus uitijs, maturescente uirtute, sinerent tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando laudes, ne cumularet inuidiam, sed ueniam errori atque adolescentiæ petendo, sibi qui non dicto, non facto quenquam offendisset, ut condonarent filium, orabat. Sed alij auersabantur preces, aut uerecundia aut metu: alij se suosq; mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum præferebant. Premebat reum, præter uulgatam inuidiam, crimen unum: quòd M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, se haud multo pòstquàm pestilentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Suburra incidisse. Ibi rixam natam*

esse,

esse, fratremq; suum maiorem natu necdum ex morbo satis ualidũ pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus domum allatum: mortuumq; inde arbitrari, nec sibi rem exequi tam atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Hac Volscio clamitãte adeo cõcitati homines sunt, ut haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet hominem, et in uincula duci. patricij ui contra uim resistunt. T. Quintius clamitat, cui rei capitalis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum tamen in uinculis esse ad iudicij diem: ut qui hominem necauerit, de eo supplicij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati Tribuni, medio decreto ius auxilij sui expediũt: in uincula conijci uetãt: sisti reũ, pecuniamq; nisi sistatur populo promitti, placere pronuntiant. summam pecuniæ quantum æquum esset promitti, ueniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus dum consulerentur patres, retentus in publico est. uades dare placuit. unum uadem III. millium æris obligarunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot uadibus accusator uadatus est reum. Hic primus uades publicos dedit. Dimissus è foro nocte proxima iussu consulum in

Thusc

Thuscos in exilium abijt. Iudicij die cum excusaretur solum uertisse exilij causa, nihilo minus Virginio comitia habēte collegæ appellati dimisere concilium, pecunia à patre exacta crudeliter, ut diuēditis omnibus bonis aliquādiu trans Tyberim ueluti relegatus deuio quodam in tugurio uiueret. Hoc iudicium, et promulgata lex exercuit ciuitatem. ab externis armis otium fuit: cùm uelut uictores Tribuni perculsis patribus Cæsonis exilio propè perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores patrum pertineret, ceßissent poßeßionē Reipublicæ: iuniores, id maximè quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum est, quòd modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratiq; cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primùm summouentes præbuere causam, adorti sunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæ'ue ferret, mille pro uno Cæsones extitisse plebes quereretur. Medijs diebus, quibus Tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius, aut quietius erat. benignè salutare, alloqui plebis homines, domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione cōcilia habere, nunquā ulli neque publicè neq; priuatim truces esse, nisi cū de

lege

lege agi cœptum esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modò Tribuni trãquillè peregere, sed refecti quoq; in insequentem annum, ne uoce quidem incommoda, nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulcẽdo, tractãdoq; mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ, aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contrà Tribuni tendebant, ut plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. id negotij datum ab senioribus patrum, ut iuuentus Tribunitiam potestatem è Republica tolleret, formaq; eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Aequis statum iam ac propè solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusq; aliud nouum malum nec opinato exortũ. Exules, seruiq; ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium atq; arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum, qui coniurare et simul capere arma noluerant, alij inter tumultum præcipites pauore in forũ deuolant. alter-

na uoces: ad arma, &, hostes in urbe sunt, audiebantur. consules & armare plebem, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum, an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude urbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdum mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, nō uulgo tantum ut incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset. soliciti reliquū noctis incertiq́; qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnia urbis loca egêre. Lux deinde aperuit bellum, ducemq́; belli. seruos ad libertatē Ap. Herdonius ex Capitolio uocabat. se miserrimi cuiusque suscepisse causam, ut exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano autore fieri. si ibi spes nō sit, se Volscos et Æquos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præterea tamen, quæ denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cùm tantum in urbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæq; legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Æqui non ad populandos, ut antè, fines, sed ad urbem ut ex parte captam uenirēt. Multi, et uarij timores. inter cæteros emi-

nebat

nebat terror ſeruilis, ne ſuus cuiq; domi hoſtis eſſet, cui nec credere, nec nō credēdo, ne infeſtior fieret, fidem abrogare, ſatis erat tutum. uixq́; concordia ſiſti uidebatur poſſe. tantum ſuperantibus alijs ac emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat: manſuetum id malum, & per aliorum quietem malorum ſemper exoriens, tumq́; eſſe peregrino terrore ſopitum uidebatur. At id propè unum maximè inclinatis rebus incubuit. tantus enim Tribunos furor tenuit, ut nō bellum, ſed uanam imaginem belli ad auertēdos ab legis cura plebis animos Capitolium inſediſſe contenderent: patriciorū hoſpites clienteſq́;, ſi perlata lege fruſtra tumultuatos eſſe ſe ſentiant, maiore quàm uenerint ſilentio abituros. Concilium inde legi perferēdæ habere, auocato populo ab armis. Senatum interim conſules habent, alio ſe maiore à Tribunis metu oſtendente, quàm quem nocturnus hoſtis intulerat. Poſtquam arma poni, & diſcedere homines ab ſtationibus nuntiatum eſt, P. Valerius, collega ſenatum retinente, ſe ex curia proripit, inde in templum ad tribunos uenit. Quid hoc rei eſt, inquit, Tribuni? App. Herdonij ductu & auſpicio Rempub. euerſuri eſtis? tam felix uobis corrumpendis fuit, qui ſeruitia non commouit autor? cùm hoſtes ſupra caput ſint, diſcedi ab armis, legeſq́; ferri placet? Inde ad multitudinem oratione uerſa, Si

nos

nos urbis Quirites, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iupiter optimus maximus, Iuno regina, & Minerua, alij dij: deæq; obsidentur, castra seruorum publicos uestros penates tenent. hæc uobis forma sanæ ciuitatis uidetur? tãtum hostium non solùm intra muros est sed in arce supra forum, curiamq; : comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: uelut cum otium superat, senator sententiam dicit; alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrum, plebisq; est, consules, tribunos, deos, hominesq;, omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare ac pacare augustißimam illam domum Iouis optimi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab his ijsdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ. iube hanc ingredi uiam, quam tu dux, quam tuus ingressus exercitus est. primus en ego cõsul quamũ mortalis deum, te, ac tua uestigia sequar. Vltimum orationis fuit, se arma capere, uocare omnes Quirites ad arma, si quis impediat, iam se consularis imperij, iam tribunitiæ potestatis, sacratarumq; legum oblitum, quisquis ille sit, ubicunq; sit, in Capitolio, in foro pro hoste habiturũ. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium uetarent, in P. Valeriũ consulẽ sumi arma. ausurũ se in tribunis, quod princeps familiæ suæ ausus in

seditio regibus esset. Vim ultimam apparebat futuram, spectaculoq; seditionem Romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppreßit. tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis autoribus, patres circumire plebem, inserentesq; se in circulos, sermones tempori aptos serere: admonere, ut uiderent in quod discrimen Rempublicã adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse, sed simul patres, plebemq;, arcẽ urbis, templa deorum, penates publicos priuatosq; hostibus dedi. Cùm hæc in foro sedãdæ discordiæ causa aguntur, consules interim, ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur, circa portas, murosq; discesserãt. Eadẽ nocte & Thusculũ de arce capta, Capitolioq; occupato, & alio turbatæ urbis statu nuntij ueniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atq; introductis nuntijs, magnopere censet, ne expectent, dum ab Roma legati auxilium petentes ueniant: periculum, discrimenq;, ac sociales Deos, fidemq; fœderum id poscere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem daturos Deos. Placet ferri auxilium, iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce uenientes, procul speciem hostium præbuere. Aequi, aut Volsci uenire uisi sunt

sunt. deinde ubi uanus terror abijt, accepti in urbem agmini in forum descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega, instruebat aciē. autoritas uiri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, & urbe pacata, si se doceri siuissent quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis, quod populi colēdi uelut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, concilium plebis non impediturum. hunc ducem secuti nequicquam reclamantibus tribunis, in cliuum capitolinum erigunt aciem. adiungitur & Thusculana legio. certare socij, ciuesq;, utri recuperatæ arcis suum decus facerent. dux uterq; suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec ulli satis rei, præterquàm loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socijq;. Iam in uestibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnā ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadētem. is dato negotio suis ut corpus obtegerent, ipse in locum, uicemq; consulis prouolat. præ ardore impetuq; tantæ rei sensus non peruenit ad militem. prius uicit, quàm se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templum, multi uiui capti, Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis ut quisque liber, aut seruus esset, sua fortuna

à quoq; sumptum supplicium est. Thusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatũ, atq; lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta, instare tũ tribuni patribus, ut P. Valerij fidem exoluerent, instare Claudio, ut collegæ deos manes fraude liberaret: agi de lege sineret. Consul, antequàm collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæ tenuere contentiones usq; ad comitia cõsulis subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratũ statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura iratum, potentem fauore patrum, uirtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo ubi res posceret, priores erant. Is ut magistratum inijt, aßiduis concionibus pro tribunali non in plebe coërcẽda, quàm senatu castigando uehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis non ut in republica populi Romani, sed ut in perdita domo lingua criminibusq; regnarent. cum Cæsone filio suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex urbe Romana, & fugata esse: loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos pesßimis artibus regia licentia uiuere. Aulus, inquit,

qui, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quàm Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui uerè rem æstimare uelit. Herdonius si nihil aliud, hostem se fatendo propè denũtiauit, ut arma caperetis. hic negando bella esse, arma uobis ademit, nudosq; seruis uestris & exulibus obiecit. & uos (C. Claudij pace, et P. Valerij mortui loquar) prius in cliuum capitolinum signa intulistis, quàm hos hostes de foro tolleretis? pudet deorum, hominumq;: cùm hostes in arce, in Capitolio essent, exulum, & seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi antè, quàm Romæ sumpta sunt arma. in dubio fuit, utrum L. Mamilius Thusculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius consules Romanam arcem liberarent. & qui antè Latinos ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est tribuni auxilium plebi ferre? inermem eam hostì trucidandam obijcere? scilicet siquis uobis humilimus homo de uestra plebe, quam partem ueluti abruptam à cætero populo uestram patriam, peculiaremq; Rẽp. fecistis: siquis ex his domum suam obsessam à familia armata nũsiaret, ferendum auxilium putaretis: Iupiter optimus maximus, exulum atq; seruorũ septus

armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulāt, ut sacrosancti habeātur? quibus ipsi dij neq; sacri, neq; sancti sunt. at enim diuinis humanisq; obruti sceleribus legem uos hoc anno perlaturos dictitatis? tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus, male gesta Respublica est, peius multò, quàm cum P. Valerius consul perijt, si tuleritis. Iam primùm omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Aequos mihi atq; collegæ legiones ducere in animo est. nescio quo fato magis bellantes quàm pacati propitios habemus Deos. quantum periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio cōsulis. erecti patres restitutam credebant Rempublicam. consul alter comes animosior, quàm autor, suscepisse collegā priorem actionem tam grauis rei facilè passus, in peragendis consularis officij partem ad se uendicabat. Tum tribuni eludentes uelut uana dicta, persequi, quærendo quonam modo exercitum educturi cōsules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis uerò, inquit Quintius, nihil delectu opus est, cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in uerba iurauerint, conuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus itaq; omnes, qui in uerba iuræ

stis,

stis, crastina die armati ad lacum Regillum adsitis. Cauillari tum tribuni, & populũ exoluere religione uelle: priuatũ eo tempore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculũ, negligentia deûm uenerat: nec interpretando sibi quisque iusiurandum, & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quòd & augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat: locumq; inaugurari, ubi auspicatò cum populo agi posset: ut quicquid Romæ ui tribunitia rogatũ esset, id comitiis ibi abrogaretur. omnes id iussuros, quod consules uellent. neq; enim prouocationem esse longius ab urbe mille passuum: & tribunos, si eò ueniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc. sed ille maximus terror animos agitabat, quod sæpius Quintius dictitabat, se consulum comitia non habiturum. non ita ciuitatem ægram esse, ut consuetis remediis sisti poßit. dictatore opus esse Reipublicæ, ut qui se mouerit ad solicitandum statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat. eò tribuni cum perturbata plebe ueniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc patrum fidem implorant. nec antè mouerunt de

religio

sententia consulem, quàm tribuni se in autoritate patrum futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorum, & plebis postulatis, senatus consulta fiunt: neq; tribuni legem eo anno ferrent, neq; consules ab urbe exercitum educerēt. in reliquū magistratus continuari, & eosdem tribunos refici, iudicare senatum cōtra Rempublicam esse. consules fuere in patrū potestate. tribuni reclamātibus consulibus refecti: patres quoq;, nequid cederent plebi, & ipsi L. Quintium consulem reficiebāt. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. Mirer, inquit, si uana uestra patres conscripti ad plebem autoritas est? uos eleuatis eam. quippe quia plebs senatusconsultum in continuandis magistratibus soluit, ipsi quoq; solutum uultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tāquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis, ac licentiæ habere. leuius enim, uaniusq; profecto est, sua decreta & cōsulta tollere, quàm aliorum. Imitamini patres conscripti turbam incōsultam: & qui exemplo alijs esse debetis, aliorum exemplo peccetis potius, quàm alij uestro recte faciāt: dum ego ne imiter tribunos, nec me contra senatus consultum consulem renuntiari patiar. Te uerò C. Claudi adhortor, ut & ipse populum Romanum hac licentia arceas, & de me hoc tibi persuadeas: me ita accepturum, ut nō honorem meum à te

impedi

impeditum, sed gloriã spreti honoris auctam, inuidiamq;, quæ ex continuato eo impenderet, leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium consulem faceret. si quis fecisset, se id suffragium non obseruaturos. Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium, & L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno, lustrum propter Capitolium captũ, consulem occisum, condi religiosum fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio consulibus, principio anni statim res turbulentæ. instigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volscis, & Aequis Latini atq; Hernici nuntiabant. Iam Antij Volscorum legiones esse, & ipsam coloniã ingens metus erat defecturam. ægreq; impetratum à tribunis, ut bellum præuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio ut Antium legiones duceret, datũ: Cornelius ut Romæ præsidio esset, nequa pars hostiũ, qui Aequis mos erat, ad populandum ueniret. Hernici & Latini iußi milites dare ex fœdere. duæq; partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquàm ad diem præstitutum uenerũt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antium profectus, haud procul oppido statiuisq; hostium consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum ab Aequis uenisset exercitus, dimicare non ausi, quemadmodum quieti uallo se tutarẽtur pararẽt: postero

die Fabius non permistam unam sociorum ciuiumq;, sed trium populorum tres separatim acies circa uallum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde signum obseruare iussit, ut pariter & socij rem inciperent, referrentq; pedē, si receptui cecinisset. equites item suæ cuiq; parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circumuenit: & cum undiq; instaret, non sustinentes impetum Volscos uallo deturbat. trāsgressus inde munitiones, pauidam turbam inclinatamq; in partem unam castris expellit. inde effusè fugientes eques, cui superare uallum haud facile fuerat, cum ad id spectator pugnæ astitisset, libero campo adeptus, parte uictoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castris, & extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda maior, quia uix arma secum efferre hostis potuit deletusq; exercitus foret, ni fugientes sylua texissent. Dum ad Antium hæc geruntur, interim Aequi robore iuuentutis præmisso, arcem Thusculanam improuisò nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi considunt, ut distinerent hostium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perlata mouent Romanos haud secus, quàm si Capitolium captum nuntiaretur. adeò & recens erat Thusculanorum meritum, & similitudo ipsa

periculi

periculi repostere datum auxilium uidebatur. Fabius omißis omnibus, prædam ex castris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatum agmen Thusculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Aequorum oppugnabat, partem Thusculanis dederat ad arcem recuperãdam. ui nunquam eò subire potuit. fames postremò inde detraxit hostẽ, quò postquàm uentũ ad extremũ est, inermes, nudiq; omnes sub iugũ ab Thusculanis mißi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes Romanus consul in Algido consecutus, ad unum omnes occidit. Victor ad Columen (id loco nomen est) exercitu relicto castra locat. Et alter, consul, postquàm mœnibus Romanis iam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. ita bifariam consules ingreßi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno desciisse Antiates, Apud plerosq; autores inuenio. L. Corneliũ consulem id bellum geßisse, oppidumq; cepisse, certum affirmare, quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto, tribunitium domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quod foris

teneas

teneatur exercitus: frustrationē eam legis tollendæ esse, se nihilo minus rem susceptam peracturos. Obtinuit tamē P. Lucretius præfectus urbis, ut actiones tribunitiæ in aduentum consulum differrētur. Erat et noua exorta causa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæstores M. Volscio, quod falsus haud dubio testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neq; fratrem Volscij, ex quo semel fuerit æger, unquam non modò uisum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo multorumq; tabe mensium: nec his temporibus, in quæ testis crimen coniecisset, Cæsonem Romæ uisum: affirmantibus, qui unà meruerant, secum eum tum, frequentemq; ad signa sine ullo commeatu fuisse. ni ita esset multi priuatim ferebant Volscio iudicem. cum ad iudicium ire non auderet, omnes eæ res in unum congruētes haud magis dubiā damnationem Volscij, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebant. in mora tribuni erant, qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. ita extracta utraq; res in consulum aduentum est. Qui ubi triumphantes uictore cum exercitu urbem inierunt, quia silentium de lege erat, perculsos magna pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum discep

disceptationem ab lege certamen auerterant. & cum consules nihilo minus aduersus continuationem tribunatus, quàm si lex minuendæ suæ maiestatis causa promulgata ferretur, tetendissent, uictoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Aequis pax est petentibus data. Census, res priore anno inchoata, perficitur: idq; lustrum ab origine urbis decimum conditum. Fuerunt censa ciuium capita centum trigintaduo millia, CCCCXIX. Consulum magna domi belliq; eo anno gloria fuit: quòd & foris pacem peperere: & domi, etsi non concors, minus tamen quàm aliâs infesta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nautius cõsules facti duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudicium de Volscio impediebant. sed in quæstoribus nouis maior uis, maior autoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Volesi nepote quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. is quoniam neque Quintiæ familiæ Cæso, neq; Reipublicæ maximus iuuenum restitui posset, falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, iusto, ac pio bello persequebatur. Cum Virginius maximè ex tribunis de lege ageret, duûm mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem: ut, cum edocuissent populum, quid fraudis occulta ferretur, sinerent deinde

suffr

suffragium inire. hoc interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec diuturnam quietem Aequi dederunt. Qui rupto foedere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum Cluilium deferunt. is tum longè princeps in Aequis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thusculanum hostili populatione ueniunt, pleniq; praedae in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius P. Volumnius, A. Posthumius legati, ab Roma uenerunt questum iniurias, & ex eo foedere res repetitum. eos Aequorum imperator quae mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum iubet dicere: se alia interim acturum. quercus ingens arbor praetorio imminebat. cuius umbra opaca sedes erat. Tum ex legatis unus abiens, Et haec, inquit, sacrata quercus, & quicquid deorum est, audiat foedus à uobis ruptum: nostrisq; & nunc querelis adsint, & mox armis, cum deorum hominumq; simul uiolata iura exequemur, Romam ut rediere legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Aequorum prouinciā dedit. Tribuni suo more impedire delectū. & forsitan ad ultimum impedissent. sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens propè ad moenia urbis infesta populatione uenit. foedati agri, terror iniectus urbi est.

tum plebs benignè arma cepit: reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contrà Sabinos duxit. castrisq; ad Eretum positis, per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incursionibus tantam uastitatem in Sabino agro reddidit, ut cõparati ad eam propè intacti bello fines Romani uiderentur. Minutio neq; fortuna, nec uis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, creuit ex metu alieno (ut fit) audacia. & nocte adorti castra, postquàm parum uis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quæ priusquàm undiq; uallo obiecta clauderent exitus, quinq; equites inter stationes hostium emissi, Romam pertulere, consulem, exercitumq; obsideri. Nihil tam nec opinatum, nec tam insperatum accidere potuit. itaq; tantus pauor, tanta trepidatio fuit, quanta, si urbem, nõ castra hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parũ præsidij uideretur, dictatoremq; dici placeret, qui rem perculsam restitueret: L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæpretium est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernunt, neque honori magno locum, neque uirtuti putant esse, nisi ubi effusè effluant opes. Spes unica imperij

populi

Vastitas.

obsidio

timor.

populi Romani L. Quintius trans Tyberim contra eum ipsum locũ, ubi nũc naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia uocantur. Ibi ab legatis seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data inuicem, redditaq́; rogatus ut (quod bene uerteret ipsi, reiq́; publicæ) togatus mandata senatus audiret: admiratus, rogitansq́; satin' salua omnia, togã properè è tugurio proferre uxorem Raciliam iubet, qua simul absterso puluere ac sudore uelatus processit, dictatorẽ eum gratulantes consalutant, in urbem uocant, qui terror sit in exercitu, exponunt. Nauis Quintio publicè parata fuit, trãsuectumq́; tres obuiam egressi filij excipiũt, inde alij propinqui, atq; amici, tum patrum maior pars. ea frequentia stipatus antecedentibus lictoribus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium uidit, & imperij nimium, & uirum in ipso imperio uehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam uigilatum est in urbe. Postero die dictator cum ante lucem in forum uenisset, magistrum equitũ dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, sed qui cum stipẽdia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longè Romanæ iuuẽtutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionem uenit,

obuiã ito?

nit, iustitium edicit, claudi tabernas tota urbe
iubet, uetat quenquam priuatæ quicquam rei
agere. Tum quicunque ætate militari essent,
armati cum cibarijs in dies quinq; coctis, ual-
lisq́; duodenis antè solis occasum Martio in
campo adessent. quibus ætas ad militandum
grauior esset, uicino militi, dum is arma para-
ret, uallumq́; peteret, cibaria coquere iussit. Sic
iuuentus discurrit ad uallum petendum. sum-
psere unde cuiq; proximũ fuit: prohibitus ne-
mo est: impigreq́; omnes ad edictum dictatoris
præstò fuere. Inde composito agmine non iti-
neri magis apto, quã prælio, si res ita tulisset,
legiones ipse dictator, magister equitum suos
equites ducit. In utroq; agmine quas tempus
ipsum poscebat, adhortationes erant: adderent
gradum, maturato opus esset, ut nocte ad ho-
stem peruenire possent. consulem exercitumq́;
Romanum obsideri, tertium diem iam clausos
esse: quid quæq; nox aut dies ferat, incertum
esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum
momenta uerti. accelera signifer, sequere mi-
les, inter se quoq; gratificantes ducibus clama
bant. media nocte in Algidum perueniunt:
&, ut sensere se iam propè hostes esse, signa cõ
stituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici
poterat, equo circumuectus, contemplatusq́;
qui tractus castrorum, quæq́; forma esset, tri-
bunis militum imperauit, ut sarcinas in unum

coniici iubeant, militem cum armis ualloq; redire in ordines suos, facta quæ imperauit. Tũ quo fuerant ordine in uia, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris: & ubi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quenq; ducere fossam, & iacere uallum. Edito imperio signũ secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circunsonat. superat inde castra hostium, & in castra cõsulis uenit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atq; auxilium adesse inter se gratulantes, ultro ex stationibus ac uigiliis territãt hostem. Consul differendum negat. illo clamore non aduẽtum modò significari, sed rem ab suis cœptam: mirumq; esse: ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur, itaq; arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initum prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoq; parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundari opera Aequi parabant, cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnãtes introrsum uersi, uacuam noctẽ operi dedere, pugnatumq; cum consule ad lucem est: luce prima iam circumuallati ab dictatore erãt, & uix aduersus unum exercitum pugnam sustinebant. tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere

opere ad arma rediit, inuaditur uallum. hic instabat noua pugna. illa nihil remiserat prior. tum ancipiti malo urgente à prælio ad preces uersi, hinc dictatorem, hinc consulem orare, ne in occidione uictoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis ignominiam infensus addidit. Gracchum Cluilium ducem, principesq́; alios uinctos ad se adduci iubet, oppido Corbione decedi: sanguinis se Aequorum non egere. licere abire: sed, ut exprimatur tandem confeßio, subactam domitamq́; esse gentem, sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus, superq́; eas transuersa una deligata. sub hoc iugo dictator Aequos misit, Castris hostiũ receptis plenis omnium rerum (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit. consularẽ exercitum, ipsumq́; consulem increpans, Carebis, inquit, prædæ parte miles ex eo hoste. cui propè prædæ fuisti, & tu L. Minuti, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita se Minutius abdicat consulatu, iussusq́; ad exercitum manet. Sed adeo tum imperio meliori animus mansuetè obediens erat, ut beneficij magis quàm ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream dictatori libræ pondo decreuerit, & proficiscentem eum patronum salutauerit. Romæ à Q. Fabio

praefecto urbis senatus habitus triumphantem Quintium quo ueniebat agmine urbem ingredi iussit. ducti antè currum hostium duces, militaria signa praelata, secutus exercitus praeda onustus, epulae instructae dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesq; cũ carmine triumphali, & solennibus iocis comessantium modo currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Thusculano approbãtibus cũctis ciuitas data est. Cõfestim se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscij falsi testis tenuissent, ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus Lanuuium exulatum abijt. Quintus XVI. die dictatura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregiè pugnat. ad uastatos agros ea quoq; clades accessit Sabinis. Minutio Fabius successor in Algidum missus. Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberãt, nequid ferretur ad populum, patres tenuere. plebes uicit, ut quintũ eosdem tribunos crearent. Lupos uisos in Capitolio ferũt à canibus fugatos: ob id prodigium lustratum Capitolium esse. Haec eo anno gesta. Sequuntur consules Q. Minutius, M. Horatius Puluillus. Cuius initio anni cum foris ocium esset, domi seditiones ijdem tribuni, eadẽ lex faciebat. ulteriusq; uentũ foret, adeo exarserant animis, ni uelut dedita opera noctur

nocturno impetu Aequorum Corbione amissum præsidium, nuntiatum esset. Senatum consules uocāt. iubentur subitarium scribere exercitum, atq; in Algidum ducere. Inde posito legis certamine, noua de delectu contentio exorta. uincebaturq; cōsulare imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror: Sabinū exercitum prædatum descendisse in agros Romanos, inde ad urbem uenire. is metus perculit, ut scribi militem tribuni sinerēt, non sine pactione tamen: ut, quoniam ipsi quinquennium elusi essent, paruumq; id plebi præsidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc neceßitas patribus. id modo excepere, ne postea eosdem tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne id quoq; post bellum, ut cætera, uanum esset, extēplò habita. Tricesimosexto anno à primis tribunis plebis, decē creati sunt, bini ex singulis claßibus. itaq; cautū est ut postea crearentur. Delectu deinde habito Minutius contra Sabinos profectus non inuenit hostem. Horatius, cum iam Aequi Corbione interfecto præsidio Hortanam etiam cepissent, in Algido pugnat. multos mortales occidit, fugat hostē non ex Algido modò, sed à Corbione Hortanaq;. Corbionem etiā diruit propter proditum præsidium. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi forisq; otium fuit. annona propter aquarum in-

temperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis ijdem refecti. Hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consulibus legem omnibus concionibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquã aucti, si ea res æquè suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cùm maximè hæc agerent, trepidi nuntij ab Thusculo ueniunt. Aequos in agro Thusculano esse. Fecit pudorem recens eius populi meritũ morandi auxilij. ambo consules cum exercitu missi hostẽ in sua sede in Algido inueniunt. Ibi pugnatũ. supra septem millia hostium cæsa: alij fugati: præda parta ingens. eam propter inopiam ærarij consules uendiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea deniq; tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit. Itaq; ergo ut magistratu abiere, Sp. Tarpeio, A. Aternio cõsulibus, dies dicta est Romulio ab C. Claudio Cicerone Tribuno plebis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. uterq; magna patrũ indignatione damnatus: Romulius decẽ millibus æris, Veturius X V. millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules. & se damnari posse aiebant: & plebem, & tribunos legem ferre non posse. Tum abiecta lege, quæ promulgata cõsenuerat: tribuni lenius agere cũ patribus. Finem tandem certaminum facerent: si plebeiæ leges displice-

rent: at illi communiter legum latores, & ex plebe & ex patribus, qui utrisq; utilia ferrēt: quæq; æquādæ libertatis essent, sinerēt creari. Rem non aspernabantur patres, daturum leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Mālius, P. Sulpitius Camerinus: iussiq; inclytas leges Solonis describere: & aliarum Græciæ ciuitatum, instituta, mores, iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit. quietior insequēs P. Curiatio, et Sex. Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum. quod primo legatorū, qui Athenas ierant, legumq; peregrinarū expectatio præbuit: deinde duo simul mala ingētia exorta, fames, pestilētiaq; fœda homini, fœda pecori. uastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locum C. Veturiū eò cupidius: quia dānatus à plebe erat, augures legere. mortuus cōsul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. ab hoste otiū fuit. Inde Consules C. Menenius, P. Sextius Capitolinus. neq; eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierāt legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium

pestil^a

Seditio.

fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, & nequis eo anno alius magistratus esset. admiscerentur'ne plebeij, cōtrouersia aliquandiu fuit. postremo concessum patribus: modò ne lex Acilia de Auentino, aliæq; sacratæ leges abrogarētur. Anno trecentesimo altero, quàm condita Roma erat, iterū mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus antè ad cōsules uenerat, translato imperio. minus insignis, quia nō diuturna mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est, repetitumq; duobus uti mandaretur consulum nomen imperiumq;. Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati cōsules in eum annū fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quòd eam rem collega inuito ad patres retulerat. his proximi legati tres habiti: qui Athenas ierant: simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legū peregrinarum ad cōdenda noua iura usui fore credebant. suppleuere cæteri numerū. graues quoque ætate electos nouißimis suffragijs ferunt: quo minus ferociter aliorū scitis aduersarētur. Regimen totius magistratus penes Appiū erat

fauore

fauore plebis. adeoq; nouum sibi ingenium induerat, ut plebicola repentè omnisq; auræ popularis captator euaderet, pro truci sæuoq; insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli accensi apparebãt et unica concordia inter ipsos, qui cõsensus priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum exemplo unius rei notasse satis erit. Cùm sine prouocatione creati essent: defosso cadauere domi apud P. Sextiũ patriciæ gentis uirum inuento, prolatoq; in concionem, in re iuxta manifesta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat: decesßitq; iure suo, ut demptum de ui magistratus, populi libertati adijceret. Cùm prõptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum pariter ab his summi infimiq; ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentiq; hominum expectatione propositis decem tabulis populum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, faustum, felixq; Reipub. ipsis, liberisq; eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quantum decem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura æquasse. plus pollere multorum ingenia, consiliaq;. uersarent in animis secum

unamquanq; rem, agitarent deinde sermonibus, atq; in medium quid in quaq; re plus, minus'ue esset, conferrent. eas leges habiturum populum Romanum, quas consensus omnium non iussisse latas magis, quàm tulisse uideri posset. Cùm ad rumores hominum de unoquoque legum capite edito, satis correctæ uiderẽtur, centuriatis comitijs x. tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoq; in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse uelut corpus omnis Romàni iuris. Ea expectatio, cùm dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemuiros iterum creãdi fecit. Iam plebs, præterquam quòd consulum nomen haud secus, quàm regum perosa erat, ne tribunitium quidem auxilium cedẽtibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Postquam uerò comitia decemuiris creandis in trinum nũdinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoq; ciuitatis (metu credo ne tanti possessio imperij uacuo ab se relicto loco haud satis dignis pateret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimẽ dignitas ea ætate, hisq; honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium. nescires utrum inter de-

cemui

cemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quàm gerendo magistratui erat criminari optimates, extollere candidatorum leuißimum quenq;, humilimumq́;. ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliosq́; in foro uolitare, per illos se plebi uenditare, donec collegæ quoque, qui unicè illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi uellet: apparere nihil synceri esse: profectò haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem se ipsum cogere, & uulgari cum priuatis, non tam properantis abire magistratu, quàm uiam ad continuandum magistratum quærentis esse. Propalàm obuiam ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu iniungunt. ars hæc erat, ne semetipse creare posset. quòd præter Tribunos plebis, & id ipsum peßimo exemplo, nemo unquam fecisset. ille enimuero, quod bene uertat, habiturũ se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. deiectisq; honore per concionem duobus Quintijs, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantißimo uiro in optimatium causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaquam splendore uitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factum improba-

ambitio.

bant

bant boni, quàm nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde uiuere ingenio cœpit, nouosq; collegas iam priusquam inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde impotētibus instructi consilijs, quæ secretò ab alijs coquebāt, iam
l. 40. 638. haud dißimulando superbiā, rari aditus, colloquentibus difficiles ad idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes ineūdis magistratibus erāt. Initio igitur magistratus primum honoris diem denuntiatione ingētis terroris insignem fecere. nam cùm ita priores decemuiri seruassent, ut unus fasces haberet, & hoc insigne regium in orbem suam cuiusq; uicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodiere. centum uiginti lictores forum impleuerant, et cum fascibus secures illigatas præferebāt. nec attinuisse demi securim, cum sine prouocatione creati essent, interpretabantur. Decem regum species erat, multiplicatusq; terror non infimis solùm, sed primoribus patrum, ratis cædis causam ac principium quæri, ut siquis memorem libertatis uocem aut in senatu, aut in populo misisset, statim uirga
secu

securesq; etiam ad cæterorum metum expedirentur. nam præterquam quòd in populo nihil erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionem quoque consensu sustulerant: cùm priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam, quæ sui iudicij uideri possent, ad populum reiecissent: Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus uertere in plebem cœpit: abstinebatur à patrib⁹: in humiliores libidinosè, crudeliterq; consulebatur: hominum, non causarum toti erant: ut apud quos gratia uim æqui haberet. iudicia domi conflabant: pronuntiabant in foro. siquis collegam appellasset, ab eo, ad quem uenerat, ita discedebat, ut pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine autore exierat: nõ in præsentis modò temporis eos iniuriam conspirasse: sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoq; decemuiratu possessum semel retinerent imperium. Circunspectare tum patriciorum uultus plebeij: & inde libertatis captare auram, unde seruitutem timendo, in eum statum Rempub. abduxerant. primores patrum odisse decemuiros: odisse plebem: nec probare quæ fierent: & credere haud indignis accidere: auide ruendo ad libertatem, in seruitutem elapsos. iuuare nolle: cumulare quoq; iniurias: ut tædio præsentium consules duo tandem,

dem, & status pristinus rerum in desiderium ueniant. Iam & processerat pars maior anni: & duae tabulae legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si hae quoq; leges centuriatis comitijs perlatae essent, cur eo magistratu Reipub. opus esset. expectabant quam mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modo plebs agitabat, quonam modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam repararent: cùm interim mẽtio comitiorum nulla fieri: et decemuiri, qui primo tribunitios homines; quia id populare habebatur: circum se ostentauerant plebi, patricijs iuuenibus sepserant latera: eorum cateruae tribunalia obsidebant. Hi ferre, agere plebem plebisq; res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potẽtioris esset. & iam ne tergo quidem abstinebatur: uirgis caedi alij, alij securi subijci: et ne gratuita crudelitas esset, bonorũ donatio sequi domini suppliciũ. Hac mercede iuuẽtus nobilis corrupta non modò nõ ire obuiã iniuriae: sed propalam licentiam suam malle, quàm omnium libertatem. Idus Maiae uenere, nullis subrogatis magistratibus: priuati pro decemuiris neq; animis ad imperium inhibendum imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id uerò regnum haud dubie uideri: deploratur in perpetuum libertas: nec uindex quisquam

existit

existit aut futurus uidetur. Nec ipsi solùm despônderant animos, sed contemni cœpti erant à finitimis populis: imperiumq; ibi esse, ubi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cùm hominum atq; pecudũ inulti prædas egissent, recepto ad Eretũ, quod paßim uagatum erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuntij solùm, sed per urbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri consultant quid opus facto sit. destitutis inter patrum & plebis odia, addit terrorem insuper alium fortuna. Aequi metus. alia parte castra in Algido locãt: depopulatumq; inde excursionibus Thusculanũ agrum, 260. legati ab Thusculo præsidiũ orantes, nuntiãt. Is pauor perculit decemuiros: ut senatũ simul duobus circunstantibus urbem bellis, consulerent. citari iubẽt in curiam patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes uastati agri periculorumq; imminentium causas in se congesturos: tentationemq; eam fore abolendi sibi magistratus, ni cõsensu resisterẽt, imperioq; inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquam audita uox in foro est præconis, patres in curiam ad decemuiros uocãtis, uelut noua res, quia intermiserant iamdiu morem con-

sulendi

sulendi senatus, mirabundam plebem conuertit: quidnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetam usurparent, hostibus belloq; gratiam habendam, quòd solitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circunspectare omnibus fori partibus senatorem, raroq; usquam noscitare: curiam inde, ac solitudinem circa decemuiros intueri: cùm & ipsi consensu inuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset uocandi senatum: non conuenire patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem senatui det, & quemadmodũ patres uocati nõ coëant in senatum, sic plebs abnuat delectũ. Hæc fremebat plebes. Patrum haud ferè quisquam in foro, in urbe rari erant. indignitate rerũ cesserant in agros: suarumq; rerum erant soliciti, amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quãtũ à cœtu congressuq; impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda sciscitandumq;, non consulto detrectarent: referunt senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quàm si præsentes detrectare imperium referrent. iubent acciri omnes, senatumq; in diem posterum indicunt. qui aliquanto spe ipsorum frequentior conuenit. quo facto proditã à patribus plebs libertatẽ rata, quòd ijs, qui iã magistratu abissent,

priua

priuatisq́; ius abesset, tanquàm iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter uentum in curiam est, quàm obnoxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriæ est, post relationem Ap. Claudij prinsquàm ordine sententiæ rogarentur, postulando ut de Rep. liceret dicere, prohibētibus minaciter decemuiris, proditurū se ad plebem denūtiantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter. M. Horatium Barbatū isse in certamē, X. Tarquinios appellantē, admonentemq́;, Valerijs, & Horatijs ducibus pulsos reges: nec nominis homines tum pertæsum esse. quippe quo Iouē appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deincepsq́; reges appellatos, quòd sacris etiam ut solenne retentum sit. superbiam, uiolentiamq́; tum perosos regis. quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda nō fuerint, quem laturum in tot priuatis? uiderent, ne uetādo in curia liberè homines loqui, extra curiā etiā mouerēt uocē. neq; se uidere, qui sibi minus priuato ad concionem populum uocare, quàm illis senatū cogere liceat. ubi uellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua uindicanda, quàm cupiditas in iniusta dominatione esset. De bello Sabino eos referre, tanquā maius ullū populo Romano bellum sit, quàm cum ijs, qui legum ferendarum causa creati nihil iuris in ciuitate reli-

querint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicißitudinẽ imperitandi, quod unũ exequandæ sit libertatis, sustulerint: qui priuati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios magistratus, creatos postea post secessionẽ plebis plebeios. cuius illi partis essent, rogitare. populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui anno iam propè senatũ non habuerint, tunc ita habeãt, ut de Repub. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiãtur uideri iã hominibus, quàm quæ metuãt. Hæc uociferãte Horatio cum decẽuiri nec iræ nec ignoscẽdi modũ reperirẽt: nec quò euasura res esset, cernerẽt: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit precibus quam iurgio similis, orãtis per sui fratris, parentisq; eius manes, ut ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefarie icti cum collegis meminisset. multò id magis se illius causa orare, quam Reipub. quippe Remp. si à uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euentum se horrere. Cùm aliud præterquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent, Claudium interpellandi uerecũdia fuit. sententiã igitur peregit, nullũ placere senatuscõsultum fieri. omnesq; ita accipiebãt, priuatos eos à Claudio iudicatos: multiq;

ex con

ex consularibus uerbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciẽ, uim minorẽ aliquãto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem iubebat. censendo enim quoscũq; magistratus esse, qui senatum haberẽt, indicabat: quos priuatos fecerat autor nullius senatus consulti faciendi. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulãdo curam belli, fratrem collegasq; eius tuebatur: quonam fato incidisset mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maximè oppugnarent: aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate nemo iusti ne magistratus summæ rerum præessent, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quòd in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. Cæterùm neminem, maiore cura occupatis animis, uerum ex se præiudicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius, Horatiusq; antè idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quæ immineant, perfectis, repub. in tranquillũ redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se parare Ap. Claudiũ, ut comitiorum, quæ decemuiris creãdis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationẽ reddendam

esse, utrum in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrētur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famam uulgatam, uanaq́; non nuntios solùm, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittēdos censēre, qui certius explorata referant. sin fides & nuntijs & legatis habeatur, delectū primo quoq; tempore haberi: decemuiros quò cuiq; eorum uideatur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam ut discederetur, iuniores patrum euincebant. ferocioresq́; iterum coorti Valerius Horatiusq́; uociferari, ut de Repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat, neq; enim sibi priuatos aut in curia, aut in cōcione posse obstare: neq; se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam propè esse ratus: ut, ni uiolentiæ eorum pari resisteretur audacia, uictum imperium esset: Nū erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, uocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo diremit certamen. factaq́; per Cornelium Valerio dicēdi gratia quæ uellet, cùm libertas non ultra uocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. cōsulares quoq;

ac seniores ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desideriũ plebi multo acrius, quàm consularis imperij rebantur esse, propè malebant, postmodum ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ductæ res sine populari strepitu ad consules redisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperijs exercendis, posse in obliuionem tribunorum adduci. Silẽtio patrum edicitur delectus. iuniores, cum sine prouocatione imperiũ esset, ad nomina respõdent. Legionibus scriptis, inter se decẽuiri cõparabãt, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appij uiolentiam aptiorem rati ad comprimẽdos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim uirum egregium olim domi militiæq;, decẽuiratus collegæq; ita mutauerant: ut Appij quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio, Sp. Oppidum Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorum imperio decernunt. Nihilo militiæ quàm

r 3 domi

gub. civil.

domi melius Resp. administrata est. illa modò in ducibus culpa, quid ut odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat. qui nequid ductu atq; auspicio decemuirorum prosperè usquam gereretur, uinci se per suum atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Aequis exercitus erãt. ab Ereto per silentium no ctis profugi propius urbem inter Fidenas Crustumeniamq; loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiã clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq; omnibus utensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq; uicturus hospitum (quæ tamen non fefellerũt) contulerant. Romam tanti erant terrores allati, ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent: omnes, qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberẽt: arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemirosq; ab arce Tusculi digressos in castris militem habere: castra alia a Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloq; ultrò inferendo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decemuiri belli domiq; adÿciunt

Timor.

ciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, seceßionisq́; mentiones ad uulgus militum sermonibus occultis serētem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expeditionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere: cum ipse se præualidus pari uiribus animo circumuentus tutaretur. Nuntiant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregiè pugnantem, militesq́; quosdam cum eo amissos. Primo fides nuntiantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumq́; in medio iacentem, armatumq́; omnibus in eum uersis corporibus uidere: hostium neq; corpus ullum, nec uestigia abeuntium: profecto ab suis interfectum memorantes retulere corpus. inuidiæq́; plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, peßima decemuirorum in uulgus fama est. Sequitur aliud in urbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo euentu, quàm quod per stuprum cædemq́; Lucretiæ urbe regnoq́; Tar-

insidiae

funus.

quinios expulerat: ut non finis solùm idem decemuiris, qui regibus, sed causa etiam eadem imperij amittendi esset. Ap. Claudium uirginis plebeiæ stuprandæ libido cepit. pater uirginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, uir exẽpli recti domi militiæq; perinde uxor instituta fuerat, liberiq; instituebantur. desponderant filiam L. Icilio tribunitio, uiro acri, & pro causa plebis expertæ uirtutis. hanc uirginem adultam, formà excellentem Appius amore ardens pretio ac spe pellicere adortus, postquam omnia pudore septa animaduerterat, ad crudelem superbamq; uim animum cõuertit. M. Claudio clienti negotiũ dedit, ut uirginem in seruitutem assereret: neq; cederet secundum libertatẽ postulantibus uindicias: quòd pater puellæ abesset, locũ iniuriæ esse ratus. uirgini uenienti in forum (ibi nanq; in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua natam seruamq; appellans esse: sequiq; se iubebat, cunctantem ui abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis fit concursus. Virginij patris sponsiq; Icilij populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei uirgini conciliat. Iam à ui tuta erat, cũ assertor nihil opus esse multitudine concitata ait: se iure grassari, non ui. uocat puellam in ius;

autor

autoribus qui aderant, ut sequeretur. ad tribunal Appij peruentum est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum autorem argumenti, peragit. puellam domi suæ natã, furtoq; inde in domum Virginij trãslatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum asserre: probaturumq́; uel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim dominũ sequi ancillam æquũ esse. Aduocati puellæ, cum Virginium Reip. causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nuntiatũ ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant ut rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata uindicias det secundum libertatem, neu patiatur uirginem adultã famæ prius, quàm libertatis periculũ adire. Appius decreto præfatus quàm libertati fauerit, eam ipsam legẽ declarare, quàm Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterùm ita in ea firmũ libertati fore præsidium, si nec causis nec personis uariet. in his enim quæ asserantur in libertatẽ, quia quiuis lege agere poßit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. placere itaq; patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamq́; in aduentũ eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fre-

mere..., quàm quisquàm unus recusare auderet: P. Numitorius puellæ auunculus, & sponsus Icilius interueniunt: dataq; inter turbam uia, cùm multitudo Icilij maximè interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait: uociferantemq; Icilium summouet. Placidum quoq; ingenium tam atrox iniuria accēdisset. Ferro hinc tibi summouendus sum Appi, inquit, ut tacitum feras, quod celari uis. uirginem ego hanc sum ducturus, nuptamq; pudicam habiturus. proinde omnes collegarū quoq; lictores conuoca, expediri uirgas & secures iube: non manebit extra domum patris sponsa Icilij. non, si tribunitium auxilium & prouocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademistis, ideo in liberos quoq; nostros coniugesq; regnum uestræ libidini datum est. sæuite in tergum & in ceruices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si uis afferetur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro unica filia, omnes deorum hominumq; implorabimus fidem: neq; tu istud unquam decretum sine cæde nostra referes: postulo Appi, etiam atque etiam consyderes quò progrediare. Virginius uiderit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum sciat, sibi, si huius uindicijs cesserit, conditionem filiæ quærendam esse. me uindicantem sponsam in libertatem uita citius deseret quàm fides.

Concit

Concitata multitudo erat, certamenq́; instare uidebatur. lictores Icilium circunsteterant: nec ultra minas tamen processum est, cum Appius non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem & tribunatum etiam nunc spirantem, locũ seditionis quærere diceret: non præbiturum se illi eo die materiam: sed ut iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti et patrio nomini & libertati datum, ius eo die se non dicturum, neq; decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, ut decederet iure suo, uindicariq́; puellam in posterum diem pateretur. quòd nisi pater postero die adfuisset, denuntiare se Icilio similibusq́; Icilij, neq; legi suæ latorem, neq; decẽuiro constantiam defore: nec se utiq; collegarum lictores conuocaturũ ad coërcendos seditionis autores, contentum se suis lictoribus fore. Cum dilatum tempus iniuriæ esset, secesßissentq́; aduocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icilij, filiumq́; Numitori, impigros iuuenes pergere inde rectà ad portam, & quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris. in eo uerti puellæ salutem, si postero die uindex iniuriæ ad tempus præstò esset. Iußi pergunt, citatisq́; equis nuntium ad patrem perferunt. Cùm instaret assertor puellæ ut uindicaret, sponsoresq́; daret: atq; id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum præriperent iter nuntij

mißi

missi in castra: manus tollere undiq; multitudo, et se quisq; paratum ad spondendum Icilio ostendere. atq; ille lacrymabundus Gratū est, inquit, crastina die uestra opera utar. sponsorum nunc satis est. Ita uindicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius rei causa sedisse uideretur: postquam omissis rebus aliis præ cura unius nemo adibat, domum se recepit: collegisq; in castra scribit, ne Virginio commeatum dent, atq; etiā in custodia habeant. Improbum consilium serū, ut debuit, fuit: & iam cōmeatu sumpto profectus Virginius prima uigilia erat, cū postero die mane de retinēdo eo nequicquā literæ redduntur. At in urbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta staret, Virginius sordidatus filiam secum obsoleta ueste comitantibus aliquot matronis cū ingenti aduocatione in forū deducit. circumire ibi et prehensare homines cœpit: & non orare solùm precariam opem, sed pro debita petere. se pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie stare: nec alium uirum esse, cuius strenuè ac ferociter facta in bello plura memorari possent. quid prodesse, si incolumi urbe quæ capta ultima timeantur, liberis suis sint patienda? Hæc propè concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quàm ulla uox mouebat.

fletus

nebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta uis amentiæ uerius quàm amoris mentem turbauerat) in tribunal ascendit: & ultro querente pauca petitore, quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset. priusquam aut ille postulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonem prætenderit, forsan aliquem uerum autores antiqui tradiderunt. quia nusquam ullum in tãta fœditate decreti uerisimilem inuenio, id quod constat, nudum uidetur proponendũ. decresse uindicias secundum seruitutem. Primò stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentiũ inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circunstãtibus matronis iret ad prehẽdendam uirginem, lamentabilisq; eum mulierum comploratio excepisset: Virginius intẽtans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, non tibi filiam despondi, et ad nuptias nõ ad stuprũ educaui. placet pecudũ ferarumq; ritu promiscuè in concubitus ruere? passuri ne hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos qui arma habent. Cùm repelleretur assertor uirginis à globo mulierum circunstantiumq; aduocatorũ, silentium factũ per præconẽ. Decemuir alienato ad libidinẽ animo, negat ex hesterno tantum con uitio Icilij uiolentiaq; Virginij, cuius testẽ P. R. habeat, sed certis quoq; indicijs compertum

sc

seditio.

se habere: nocte tota cœtus in urbe factos esse ad mouendam seditionẽ. itaq; se haud inscium eius dimicationis cum armatis descendisse, non ut quenquam quietũ uiolaret, sed ut turbantes ciuitatis otium pro maiestate imperij coërceret: proinde quiesse erit melius. I, inquit, lictor, summoue turbam; & da uiam domino ad prehendendum mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimouit, desertaq; præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginius ubi nihil usquam auxilij uidit: Quæso, inquit, Appi, primùm ignosce patrio dolori, si inclementius in te sum inuectus: deinde sinas hic coràm uirgine nutricem percunctari, quid hoc rei sit? ut si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam. Data uenia seducit filiam ac nutricẽ propè Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomẽ: atq; ibi ab lanio cultro arrepto, Hoc te uno, quo possum, ait, modò filia in libertatẽ uindico. pectus deinde puellæ transfigit: respectansq; ad tribunal, Te, inquit, Appi, tuumq; caput sanguine hoc consecro. Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius cõprehendi Virginium iubet. ille ferro quacunq; ibat, uiã facere, donec multitudine etiam prosequentiũ tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusq; exangue corpus sublatũ ostentant populo: scelus Appij, puellæ infelicem formam, necessitatem

patris

patris deplorant. sequentes clamitant matronæ, eam'ne liberorũ procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse? cæteraq; quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis quærentibus subijcit. Virorum & maximè Icilij uox tota tribunitiæ potestatis ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc uocari Icilium nunc retractantem arripi: postremò cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbam uadens in uincla duci iubet. Iam circa Iciliũ non solùm multitudo, sed duces quoq; multitudinis erant, L. Valerius & M. Horatius. qui repulso lictore, si iure ageret, uindicare se à priuato Icilium aiebant: si uim afferre conaretur, ibi quoq; haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valeriũ Horatiumq; lictor decemuiri inuadit, franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit: sequuntur Horatius Valeriusq;. eos cõcio audit, decẽuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius uitæ metuens in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius ut auxilio collegæ esset, in forum

ex

querint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicißitudinẽ imperitandi, quod unũ exequandæ sit libertatis, sustulerint: qui priuati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios magistratus, creatos postea post secessionẽ plebis plebeios. cuius illi partis essent, rogitare. populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui anno iam propè senatũ non habuerint, tunc ita habeãt, ut de Repub. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiãtur uideri iã hominibus, quàm quæ metuãt. Hæc uociferãte Horatio cum decẽuiri nec iræ nec ignoscẽdi modũ reperirẽt: nec quò euasura res esset, cernerẽt: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit precibus quam iurgio similis, orãtis per sui fratris, parentisq; eius manes, ut ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefarie icti cum collegis meminisset. multò id magis se illius causa orare, quam Reipub. quippe Remp. si à uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras, earum euentum se horrere. Cùm aliud præterquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent, Claudium interpellandi uerecũdia fuit. sententiã igitur peregit, nullũ placere senatuscõsultum fieri. omnesq; ita accipiebãt, priuatos eos à Claudio iudicatos: multiq; ex con-

ex consularibus uerbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciē, uim minorē aliquāto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem iubebat. censendo enim quoscūq; magistratus esse, qui senatum haberēt, iudicabat: quos priuatos fecerat autor nullius senatus consulti faciendi. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelij decemuiri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulādo curam belli, fratrem collegasq; eius tuebatur: quonam fato incidisset mirari se dictitans, ut decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socij, aut hi maximè oppugnarent: aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate nemo iusti ne magistratus summæ rerum præessent, controuersiam fecerit: nunc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quòd in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. Cæterùm neminem, maiore cura occupatis animis, uerum ex se præiudicium rei tantæ afferre. sibi placere de eo, quod Valerius, Horatiusq; antè idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quæ immineant, perfectis, repub. in tranquillū redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se parare Ap. Claudiū, ut comitiorum, quæ decemuiris creādis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationē reddendam

esse, utrum in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrētur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famam uulgatam, uanaq; non nuntios solùm, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittēdos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nuntijs & legatis habeatur, delectū primo quoq; tempore haberi: decemuiros quò cuiq; eorum uideatur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam ut discederetur, iuniores patrum euincebant. ferocioresq; iterum coorti Valerius Horatiusq; uociferari, ut de Repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat, neq; enim sibi priuatos aut in curia, aut in cōcione posse obstare: neq; se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam propè esse ratus: ut, ni uiolentiæ eorum pari resisteretur audaciæ, uictum imperium esset: Nū erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, uocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo diremit certamen. factaq; per Cornelium Valerio dicēdi gratia quæ uellet, cùm libertas non ultra uocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. cōsulares quoq;

ac seniores ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desideriũ plebi multo acrius, quàm consularis imperij rebantur esse, propè malebant, postmodum ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules redisset, aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperijs exercendis, posse in obliuionem tribunorum adduci. Silẽtio patrum edicitur delectus. iuniores, cum sine prouocatione imperiũ esset, ad nomina respõdent. Legionibus scriptis, inter se decẽuiri cõparabãt, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & Ap. Claudius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appij uiolentiam aptiorem rati ad comprimẽdos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim uirum egregium olim domi militiæq;, decẽuiratus collegæq; ita mutauerant: ut Appij quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio, Sp. Oppidum Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemuirorum imperio decernunt. Nihilo militiæ quàm

gub. civil.

domi melius Resp. administrata est. illa modò in ducibus culpa, quid ut odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxa erat. qui nequid ductu atq; auspicio decemuirorum prosperè usquam gereretur, uinci se per suum atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Aequis exercitus erãt. ab Ereto per silentium noctis profugi propius urbem inter Fidenas Crustumeniamq; loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiã clades accepta: castra quoq; amissa erant: exutusq́; omnibus utensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq́; uicturus hospitum (quæ tamen non fefellerũt) contulerant. Romam tanti erant terrores allati, ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent; omnes, qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberẽt: arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemuirosq́; ab arce Tusculi digressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloq́; ultrò inferendo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora decemuiri belli domiq́; adijciunt

Σ

Timor.

Σ

ciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, secesβionisq; mentiones ad uulgus militum sermonibus occultis ferētem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expeditionis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere: cum ipse se praualidus pari uiribus animo circumuentus tutaretur. Nuntiant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregiè pugnantem, militesq; quosdam cum eo amissos. Primo fides nuntiantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumq; in medio iacentem, armatumq; omnibus in eum uersis corporibus uidere: hostium neq; corpus ullum, nec uestigia abeuntium: profecto ab suis interfectum memorantes retulere corpus. inuidiaeq; plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, peβima decemuirorum in uulgus fama est. Sequitur alind in urbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo euentu, quàm quod per stuprum cædemq; Lucretiæ urbe regnoq; Tar-

insidiæ

funus.

autoribus qui aderant, ut sequeretur. ad tribunal Appij peruentum est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum autorem argumenti, peragit. puellam domi suæ natã, furtoq́; inde in domum Virginij trãslatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum afferre: probaturumq́; uel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim dominũ sequi ancillam æquũ esse. Aduocati puellæ, cum Virginium Reip. causa dixissent abesse, biduo affuturum, si nuntiatũ ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant ut rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata uindicias det secundum libertatem, neu patiatur uirginem adultã famæ prius, quàm libertatis periculũ adire. Appius decreto præfatus quàm libertati fauerit, eam ipsam legẽ declarare, quàm Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterùm ita in ea firmũ libertati fore præsidium, si nec causis nec personis uariet. in his enim quæ asserantur in libertatẽ, quia quiuis lege agere poßit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possesione cedat. placere itaq; patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamq́; in aduẽtũ eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fre-

mere●, quàm quiſquàm unus recuſare auderet: P. Numitorius puellæ auunculus, & ſponſus Icilius interueniunt: dataq; inter turbam uia, cùm multitudo Icilij maximè interuentu reſiſti poſſe Appio crederet, lictor decreſſe ait: uociferantemq; Icilium ſummouet. Placidum quoq; ingenium tam atrox iniuria accēdiſſet. Ferro hinc tibi ſummouendus ſum Appi, inquit, ut tacitum feras, quod celari uis. uirginem ego hanc ſum ducturus, nuptamq; pudicam habiturus. proinde omnes collegarū quoq; lictores conuoca, expediri uirgas & ſecures iube: non manebit extra domum patris ſponſa Icilij. non, ſi tribunitium auxilium & prouocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademiſtis, ideo in liberos quoq; noſtros coniugesq; regnum ueſtræ libidini datum eſt. ſæuite in tergum & in ceruices noſtras, pudicitia ſaltem in tuto ſit. Huic ſi uis afferetur, ego præſentium Quiritium pro ſponſa, Virginius militum pro unica filia, omnes deorum hominumq; implorabimus fidem: neq; tu iſtud unquam decretum ſine cæde noſtra referes: poſtulo Appi, etiam atque etiam conſyderes quò progrediare. Virginius uiderit de filia, ubi uenerit, quid agat. hoc tantum ſciat, ſibi, ſi huius uindicijs ceſſerit, conditionem filiæ quærendam eſſe. me uindicantem ſponſam in libertatem uita citius deſeret quàm fides.

Concit

Concitata multitudo erat, certamenq́; instare uidebatur. lictores Icilium circunsteterant: nec ultra minas tamen processum est, cum Appius non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem & tribunatum etiam nunc spirantem, locũ seditionis quærere diceret: non præbiturum se illi eo die materiam: sed ut iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti et patrio nomini & libertati datum, ius eo die se non dicturum, neq; decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, ut decederet iure suo, uindicariq́; puellam in posterum diem pateretur. quòd nisi pater postero die affuisset, denuntiare se Icilio similibusq́; Icilij, neq; legi suæ latorem, neq; decẽuiro constantiam defore: nec se utiq; collegarum lictores conuocaturũ ad coërcendos seditionis autores, contentum se suis lictoribus fore. Cum dilatum tempus iniuriæ esset, secessissentq́; aduocati puellæ, placuit omnium primum fratrem Icilij, filiumq́; Numitori, impigros iuuenes pergere inde rectà ad portam, & quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris. in eo uerti puellæ salutem, si postero die uindex iniuriæ ad tempus præstò esset. Iussi pergunt, citatisq́; equis nuntium ad patrem perferunt. Cùm instaret assertor puellæ ut uindicaret, sponsoresq́; daret: atq; id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens, dum præriperent iter nuntij missi

seditio
A

missi in castra: manus tollere undiq; multitudo, et se quisq; paratum ad spondendum Icilio ostendere. atq; ille lacrymabundus Gratū est, inquit, crastina die uestra opera utar. sponsorum nunc satis est. Ita uindicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius rei causa sedisse uideretur: postquam omissis rebus alijs præ cura unius nemo adibat, domum se recepit: collegisq; in castra scribit, ne Virginio commeatum dent, atq; etiā in custodia habeant. Improbum consilium serū, ut debuit, fuit: & iam cōmeatu sumpto profectus Virginius prima uigilia erat, cū postero die mane de retinēdo eo nequicquā literæ redduntur. At in urbe prima luce, cum ciuitas in foro expectatione erecta staret, Virginius sordidatus filiam secum obsoleta ueste comitantibus aliquot matronis cū ingenti aduocatione in forū deducit. circumire ibi et prehensare homines cœpit: & non orare solùm precariam opem, sed pro debita petere. se pro liberis eorum ac coniugibus quotidie in acie stare: nec alium uirum esse, cuius strenuè ac ferociter facta in bello plura memorari possent. quid prodesse, si incolumi urbe quæ capta ultima timeantur, liberis suis sint patienda? Hæc propè concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quàm ulla uox mouebat.

fletus

nebat. Aduersus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta uis amētiæ uerius quàm amoris mentem turbauerat) in tribunal ascendit: & ultro querente pauca petitore, quod ius sibi pridie per ambitionem dictum non esset. priusquam aut ille postulatum perageret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto sermonem prætenderit, forsan aliquem uerum autores antiqui tradiderunt. quia nusquam ullum in tāta fœditate decreti uerisimilem inuenio, id quod constat, nudum uidetur proponendū. decresse uindicias secundum seruitutem. Primò stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentiū inde aliquandiu tenuit. deinde cum M. Claudius circunstātibus matronis iret ad prehēdendam uirginem, lamentabilisq; eum mulierum comploratio excepisset: Virginius intētans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, non tibi filiam despondi, et ad nuptias nō ad stuprū educaui. placet pecudū ferarumq; ritu promiscuè in concubitus ruere? passuri'ne hæc isti sint, nescio. non spero esse passuros illos qui arma habent. Cùm repelleretur assertor uirginis à globo mulierum circunstantiumq; aduocatorū, silentium factū per præconē. Decemuir alienato ad libidinē animo, negat ex hesterno tantum con uitio Icilij uiolentiaq; Virginij, cuius testē P. R. habeat, sed certis quoq; indicijs compertum

se

seditio.

se habere: nocte tota cœtus in urbe factos esse ad mouendam seditionẽ. itaq; se haud inscium eius dimicationis cum armatus descendisse, non ut quenquam quietũ uiolaret, sed ut turbantes ciuitatis otium pro maiestate imperij coërceret: proinde quiesse erit melius. I, inquit, lictor, summoue turbam, & da uiam domino ad prehendendum mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimouit, desertaq; præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginius ubi nihil usquam auxilij uidit: Quæso, inquit, Appi, primùm ignosce patrio dolori, si inclementius in te sum inuectus: deinde sinas hic coràm uirgine nutricem percunctari, quid hoc rei sit? ut si falsò pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam. Data uenia seducit filiam ac nutricẽ propè Cloacinæ ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomẽ: atq; ibi ab lanio cultro arrepto, Hoc te uno, quo possum, ait, modò filia in libertatẽ uindico. pectus deinde puellæ transfigit: respectansq; ad tribunal, Te, inquit, Appi, tuumq; caput sanguine hoc consecro. Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius cõprehendi Virginium iubet. ille ferro quacunq; ibat, uiã facere, donec multitudine etiam prosequentiũ tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusq; exsangue corpus sublatũ ostentant populo: scelus Appij, puellæ infelicem formam, necessitatem

patris

patris deplorant. sequentes clamitant matronæ, eam'ne liberorũ procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse? cæteraq; quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis quærentibus subijcit. Virorum & maximè Icilij uox tota tribunitiæ potestatis ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc uocari Icilium nunc retractantem arripi: postremò cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbam uadens in uincla duci iubet. Iam circa Iciliũ non solùm multitudo, sed duces quoq; multitudinis erant, L. Valerius & M. Horatius. qui repulso lictore, si iure ageret, uindicare se à priuato Icilium aiebant: si uim afferre conaretur, ibi quoq; haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valeriũ Horatiumq; lictor decemuiri inuadit, franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit: sequuntur Horatius Valeriusq;. eos cõcio audit, decẽuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cum fractis animis Appius uitæ metuens in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius ut auxilio collegæ esset, in forum

ex

ex altera parte irrumpit, uidet imperiū ui uictum. Agitatus deinde consilijs atq; ex omni parte assentiendo multis autoribus trepidus, senatū postremo uocari iussit. ea res quòd magnæ parti patrum displicere acta decemuirorum uidebantur, spe per senatum finiendæ potestatis eius multitudinē sedauit. Senatus nec plebem irritandam censuit: & multo magis prouidendū: nequid Virginij aduentus in exercitu motus faceret. itaq; missi iuniores patrum in castra, quæ tū in monte Vecilio erant, nuntiant decēuiris, ut omni ope ab seditione milites cōtineant. ubi Virginius maiorē quàm reliquerat in urbe, motū exciuit. Nā præterquàm quòd agmine propè quadringentorum hominum ueniēs, qui ab urbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus est: strictum etiam telum, respersusq; ipse cruore tota in se castra conuertit. et togæ multifariā in castris uisæ maioris aliquanto quàm erat, speciem urbanæ multitudinis fecerant. Quærētibus quid rei esset, flens diu uocem non misit. tandem ut iam ex trepidatione concurrentiū turba constitit ac silentium fuit: ordine cuncta ut gestæ erant, exposuit. Supinas deinde tendēs manus, commilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerent: neu se ut parricidam liberûm auersarentur. sibi uitam filiæ suæ chariorem fuisse, si liberè ac pudicè

dicè uiuere licitũ fuiſſet. cum uelut ſeruam ad ſtuprum rapi uideret, morte amitti melius ratum quàm contumelia liberos, miſericordia ſe in ſpeciem crudelitatis lapſum. nec ſe ſuperſtitem filiæ futurum fuiſſe, niſi ſpem ulciſcendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuiſſet. illis quoq; etiam filias, ſorores, coniugesq́; eſſe. nec cum filia ſua libidinem Ap. Claudij extinctam eſſe: ſed quo impunitior ſit, eo effrænatiorem fore. aliena calamitate documentum datum illis cauendæ ſimilis iniuriæ. quod ad ſe attineat, uxorem ſibi fato ereptam, filiam, quia non ultrà pudica uictura fuerit, miſeram, ſed honeſtam mortem occubuiſſe. non eſſe iam Appij libidini locum in domo ſua: ab alia uiolentia eius eodẽ ſe animo ſuum corpus uindicaturum, quo uindicauerit filiæ. cæteri ſibi ac liberis ſuis conſulerent. Hæc uirginio uociferanti ſucclamabat multitudo, nec illius dolori, nec ſuæ libertati ſe defuturos. Et immiſti turbæ militum togati cum eadem illa querendo docẽdoq; quanto uiſa, quàm audita indigniora potuerint uideri: ſimul profligatã iam rem nuntiando Romæ eſſe, inſecutosq́; qui Appium propè interemptũ in exilium abiſſe dicerent: perpulerunt, ut ad arma conclamaretur: uellerentq́; ſigna, & Romam proficiſcerentur. Decemuiri ſimul ijs quæ uidebant, ijsq́; quæ acta Romæ audierant, perturbati,

Seditio alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum non redditur. imperio si quis inhiberet, & uiros & armatos se esse respondetur. eunt agmine ad urbem, & Auentinum insidunt, ut quisq; occurrerat plebem ad repetendam libertatem creandosq́; tribunos plebis adhortantes. alia uox nulla uiolenta audita est. senatum Sp. Oppius habet. nihil placet asperè agi. quippe ab ipsis datũ locum seditionis esse. mittuntur tres legati consulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærerent senatus uerbis, cuius iussu castra deseruissent? aut quid sibi uellent, qui armati Auentinum obsedissent? belloq́; auerso ab hostibus patriã suam cepissent? Non defuit quid respõderetur: deerat qui daret responsum, nullodum certo duce, nec satis audentibus singulis inuidiæ se offerre. id modo à multitudine conclamatũ est, ut L. Valerium & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimißis legatis, admonet milites Virginius, in re nõ maxima paulò antè trepidatũ esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsumq́; quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis consensu quàm cõmuni consilio esse. placere decẽ creari, qui summæ rei præessent, militariq́; honore tribunos militũ appellari. Cum ad eum ipsum primum is honos deferretur: Melioribus meis uestrisq́;

ueſtriſq; rebus reſeruate, inquit, iſta de me iudicia. nec mihi filia in uita honorem ullum iucundum eſſe patitur: nec in perturbata Repub. eos utile eſt præeſſe uobis, qui proximi inuidiæ ſint. ſi quis uſus mei eſt, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decem numero tribunos militares creant. Neq; in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoq; autore Icilio Numitorioq; ſeceſsio ab decemuiris facta eſt: nõ minore motu animorũ Siccij cædis memoria renouata, quàm quem noua fama de Virginia adeo fœde ad libidinem petita accenderat. Icilius ubi audiuit tribunos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militariũ prærogatiuam urbana comitia ijſdem tribunis plebis creandis ſequerentur peritus rerum popularium, imminenſq; ei poteſtati, & ipſe prius quàm iretur ad urbem, pari poteſtate eundem numerum ab ſuis creandum curat. Porta Collina urbem, intrauere ſub ſignis, mediaq; urbe agmine in Auẽtinum pergunt. ibi coniuncti alteri exercitui XX. tribuni militum negotium dederunt, ut ex ſuo numero duos crearent, qui ſummæ rerum præeſſent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres ſoliciti de ſumma rerum, cum ſenatus quotidie eſſet, iurgijs ſæpius terunt tempus quàm conſilijs. Siccij cædes decemuiris et Appiana libido, & dedecora militiæ obijciebantur. placebat Valerium Horatiumq; ire in

cõsult.

Auentinum. illi negabant se aliter ituros, quàm si decemuiri deponerent insignia magistratus eius, quo anno iam antè abissent. Decemuiri querentes se in ordinem cogi, non antè quàm perlatis legibus, quarum causa creati essent, deposituros imperium se aiebant. Per M. Duellium qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit: affirmante Duellio non prius quàm deseri urbem uideat, curam in animos patrum descensuram: admoniturum Sacrum montem constantiæ plebis: scituros, quòd sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant. Via Nomentana cui tũ Ficulnensi nomẽ fuit, profecti castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorum nihil uiolando, imitati. Secuta exercitũ plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retrectante: prosequuntur coniuges liberiq; , cui'nã se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes. Cum uasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: uocatis utiq; in senatum patribus, desertũ apparuisset forum: plures iã quàm Horatius & Valerius uociferabantur. Quid expectabitis Pa. Conscripti? si decemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem

istud

istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura dicturi estis? non pudet lictorum uestrorum maiorem propè numerum in foro cōspici quàm togatorū aliorum? Quid si hostes ad urbem ueniant, facturi estis? quid si plebs mox ubi parum secessione moueamur armata ueniat? occasu'ne urbis uultis finire imperium? atqui aut plebs nō est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patritijs magistratibus, quā illi plebeijs. nouam inexpertamq; eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant desiderium: cum præsertim nec nos tēperemus imperijs, quo minus illi auxilij egeant. Cum hæc ex omni parte iactarentur, uicti consensu decemuiri futuros se, quando ita uideatur, in potestate patrū affirmant. id modò simul orant ac monent, ut ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius, Horatiusq; missi ad plebem conditionibus quibus uideretur reuocandam, componendasq; res, decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubiè & motus initio, & exitu rei. ob hæc ijs aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine uerba facit. idem cum de conditionibus ageretur, quæ-

pax.

rentibus legatis quæ postulata plebis essent: composito iam ante aduentum legatorum consilio ea postulauit, ut appareret in æquitate rerũ plus quàm in armis reponi spei. potestatẽ enim tribunitiam prouocationemq́; repetebãt: quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant, & ne cui fraudi esset, concisse milites, aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decemuirorum modò supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, uiuosq́; igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: Quæ consilij fuerũt, adeo æqua postulastis, ut ultro uobis deferẽda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandum alios. iræ uestræ magis ignoscendum quàm indulgendum est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis, & prius penè quàm ipsi liberi sitis, dominari iã in aduersarios uultis. Nũquam'ne quiescet ciuitas nostra à supplicijs, aut patrum in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scuto uobis magis quàm gladio opus est. satis superq́; humilis est, qui iure æquo in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriam; nec patiendo. etiam siquando metuendos uos prabituri estis, cum recuperatis magistratibus, legibusq́; uestris iudicia penes uos erunt: de capite nostro fortunis tunc, ut quæque causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est. Facerent ut

uellent

uellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti cùm mãdata plebis patribus exposuissent, alij decemuiri, quãdoquidem præter spem ipsorum supplicij sui nulla mẽtio fieret, haudquicquam abnuere. Appius truci ingenio, & inuidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiẽs odio: Haud ignaro, inquit, imminet fortuna. uideo donec arma aduersarijs tradantur, differri aduersus nos certamen. dãdus inuidiæ est sanguis. nihil ne ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, ut decemuiri se primo quoq; tempore magistratu abdicarent: Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisq;. His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemuiri prodeunt in concionem, abdicantq; se magistratu ingenti hominum lætitia. Nuntiantur hæc plebi. legatos quicquid in urbe hominum supererat, prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiamq; ciuitati restitutam. Legati pro concione: Quod bonum faustum felixq; sit uobis, Reiq; publicæ redite in patriã ad penates, coniuges liberosq; uestros. sed qua hic modestia fuistis, ubi nullius ager in tot usu rerum necessariæ tantæ multitudini est uiolatus, eam modestiam ferte in urbem. in Auen-

obuiã i[illegible]

tinum ite, unde profecti estis. ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis libertatis uestræ, tribunos plebis creabitis. præstò erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus alacritasq; cuncta approbantium fuit. conuellunt inde signa, profectiq; Romam certant cum obuiis gaudio. armati per urbẽ silentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplò pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium auunculum Virginiæ, autores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum Trib. pleb. creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est, & M. Duellium, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat: nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat. spe deinde magis quàm meritis electi, M. Titinnius, M. Põponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplò plebem rogauit: et plebs sciuit, ne cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. confestim de consulibus creandis cum prouocatione M. Duellius rogationẽ pertulit. ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc circũ Flaminium appellãt. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Horatius, qui extemplò magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine ulla patrum iniuria,

nec

nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primùm, cum ueluti in controuerso iure esset, tenerẽtur'ne patres plebiscitis: legem centuriatis comitijs tulere, ut quod tributim plebes iußisset, populum teneret. qua lege tribunitijs rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de prouocatione, unicum præsidium libertatis, decemuirali poteſtate euersam non reſtituunt modò, sed etiam in posterum muniunt:ranciendo nouam legem, ne quis ullum magiſtratum sine prouocatione crearet. qui creasset, eum ius fasq; esset occidi: ne'ue ea cædes capitalis noxæ haberetur. & cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio satis firmassent: ipsis quoq; tribunis ut sacrosancti uiderentur: cuius rei propè iã memoria aboleuerat: relatis quibusdam ex magno interuallo cærimonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt: sanciendo, ut qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decẽuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæq; uenum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse, sed eum, qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. itaq; ædilem prehendi, duciq; à maioribus magiſtratibus: quod etsi non iure fiat (noceri enim ei, cui hac lege non li-

 ceat)

ceat) tamen argumentum esse non habere pro sacrosancto ædilem: tribunos uetere iureiurando plebis, cùm primùm eam potestatem creauit sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur: eadem hac Horatia lege consulibus quoq; & prætoribus, quia eisdem auspitijs, quibus consules crearentur, cautum esse, iudicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio: quòd his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab ijsdem consulibus, ut senatuscõsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferentur: quæ antè arbitrio consulũ supprimebantur uitiabanturq́;. M. Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit: plebesq́; sciuit: qui plebem sine tribunis reliquisset, quiq́; magistratum sine prouocatione creasset, tergo, ac capite puniretur. Hæc omnia ut inuitis, ita nõ aduersantibus patricijs transacta: quia nondũ in quẽquã unum sæuiebatur. fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate, tum Tribuni aggredi singulos tutum maturumq́; iam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum diligunt. Cùm diem Appio Virginius dixisset: & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplò est omnibus memoria fœdißimæ potestatis, cùm ipsum satellitesq́; eius uidissent.

Tum

Tum Virginius, Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. itaque neque ego accusando apud uos eum tempus teram, à cuius crudelitate uosmetipsi armis uindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam in defendendo se adijcere patiar. Omnium igitur tibi Appi Claudi, quæ impiè nefarieq; per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. unius tantum criminis nisi te uindices, ab libertate in seruitutem contra leges uindicias non dedisse. in uincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxilio Appius, nec in iudicio populi ullam spem habebat: attamen & tribunos appellauit: nullo morante arreptus à uiatore, Prouoco, inquit. Audita uox una uindex libertatis ex eo missa ore, quo uindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et dum pro se quisque Deos tandem esse, & non negligere humana fremunt: et superbiæ crudelitatiq; etsi seras non leues tamen uenire pœnas: prouocare qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapiq; in uincula egentem iure libertatis, qui liberum corpus in seruitutẽ addixisset: ipsius Appij inter concionis murmur fidem populi Rom. implorantis uox audiebatur. Maiorum merita in Rempub. domi militiæq; commemorabat: suum infelix erga plebem Romanam studium, quòd æquandarum legum

legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset: suas leges, quibus manentibus lator earum in uincula ducatur. cæterum sua propria bona malaq; cum causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum in præsentia se communi iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare, ut dicere liceat, ut iudiciū populi Rom. experiri. non ita se inuidiam pertimuisse, ut nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat. quòd si indicta causa in uincula ducatur: iterum se tribunos plebis appellare, & monere, ne imitentur quos oderint. quòd si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollēdæ appellationis causa, in quam conspirasse decemuiros criminati sint: ait se prouocare ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribunitias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si hoc indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio, & humili præsidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum, utrum nouis legibus dominatio, an libertas firmata sit: & appellatio prouocatioq; aduersus iniuriam magistratuum ostentata tantum inanibus literis, an uerè data sit. Contra ea Virginius, unum App. Claudium & legum expertem, & ciuilis, & humani fœderis esse aiebat. respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum: ubi decemuir ille perpetuus,

bonis,

bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, uirgas, securesq; omnibus minitans, Deorum, hominumq; contemptor, carnificibus non lictoribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem uerso, uirginem ingenuam in oculis populi Romani uelut bello captam, à complexu patris abreptā ministro cubiculi sui clienti dono dederit: ubi crudeli decreto, nefandisq; uindicijs dexteram patris in filiam armauerit: ubi tollentes corpus semianime uirginis, sponsum, auunculumq; in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quàm cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Rom. uocare sit solitus. Proinde ut ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni uindicias ab libertate in seruitutem dederit. si ad iudicē non eat, pro damnato in uincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cùm tanti uiri supplicio suamet plebi iam nimia libertas uideretur, in carcerem est coniectus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam uenerunt: domumq; ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturq; religiones piè magis quàm magnificè. Iisdem autoribus cognitū est, Aequos

Σ

religio

quos

quos Volscosq; summa ui bellum apparare. Itaq; partiri prouincias cõsules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi euenêre. Cùm ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis non iuniores modo, sed emeritis etiam stipendijs pars magna uoluntariorum ad nomina dãda præsto fuere: eoq; non copia modò, sed genere etiam militum ueteranis admistis firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomẽ, in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera, & ante omneis fratris filij superbiæ infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius uitia fugerat, sordidatus cum gentilibus, clientibusq; in foro prehẽsabat singulos: orabatq;, ne Claudiæ genti eam inustam maculam uellẽt, ut carcere et uinculis uiderentur digni. uirum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem, conditoremq; Romani iuris iacere uinctum inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemq; animos: & potius unum tot Claudijs deprecantibus cõdonarẽt, quàm propter unius odium multorum preces aspernarentur. se quoque id generi ac nomini dare: nec cum eo in

gratiam

gratiam rediſſe, cuius aduerſæ fortunæ uelit ſuccurſum: uirtute libertatem recuperatā eſſe, clementia concordiam ordinum ſtabiliri poſſe. Erant quos moueret ſua magis pietate, quàm eius pro quo agebat cauſa. ſed Virginius ſui potius ut miſererentur, orabat, filiæq́; : nec gentis Claudiæ regnum in plebem ſortitæ, ſed neceſſariorum Virginiæ trium tribunorum preces audirent: qui ad auxilium plebis creati, ipſi plebis fidem atque auxilium implorarent. Iuſtiores hæ lacrymæ uidebantur. Itaque ſpe inciſa priuſquam prædicta dies adeſſet, Appius ſibi mortem conſciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quòd in urbe fuerat, cum iniuſtæ uindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta iniuria Oppio, quàm non prohibita, inuidiæ fecit. teſtis productus, qui VII. & XX. enumeratis ſtipendijs, octies extra ordinem donatus, donaq́; ea gerens in conſpectu populi sciſſa ueſte tergum laceratum uirgis oſtendit, nihilum deprecans, quin ſi quam ſuam noxam reus dicere poſſet, priuatus in ſe iterum ſæuiret. Oppius quoq; ductus in uincula eſt, & ante iudicij diem finem ibi uitæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorum exilij cauſa ſolū uerterūt, bona publicata ſunt. et M. Claudius aſſertor Virginiæ die dicta dānatus, ipſo remittēte Virginio ultimā pœnā, dimiſſus

Tybur.

Tybur exulatum abijt: manesq; Virginiæ mortuæ, quàm uiuæ feliciores per tot domos ad petendas pœnas uagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat patres, uultusq; iam ijdem tribunorum erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimiæ potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimicis satis est. itaq; hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in uincula duci quenquam sum passurus. nam neq; uetera peccata repêti iam obliterata placet, cũ noua expiata sint decemuirorũ supplicijs: & nihil admissum iri, quod uim tribunitiã desideret, spondet perpetua consulum amborum in libertate uestra tuenda cura. Ea primùm moderatio tribuni metũ patribus dempsit, eademq; auxit cõsulũ inuidiam: quòd adeo toti plebis fuissent, ut patrum salutis libertatisq; prior plebeio magistratui, quàm patricio cura fuisset: et ante inimicos satietas pœnarum suarũ cepisset, quàm obuiam ituros licẽtiæ eorum consules appareret. multiq; erant, qui mollius consultum dicerent, quòd legum ab ijs latarum patres autores fuissent. neque erat dubium, quin turbato Reipub. statu tempori succubuissent. Cõsules rebus urbanis compositis, fundatoq; plebis statu, in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum

rum

rum Volscorumq; sustinuit consilio bellum. quòd si extemplò rem fortunæ cõmisisset, haud scio an (qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspicijs Romanis hostibusq; erãt) magno detrimento certamen statutum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis, copias continebat. hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant, prouocantibusq; ad prælium responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquã expectando certamen Aequi Volsciq;, postquàm concessum propemodum de uictoria credebant, pars in Hernicos, pars in Latinos prædatũ abeũt. relinquitur magis castris præsidium, quàm satis uirium ad certamen. Quod ubi sensit consul, reddit illatum antea terrorẽ, instructaq; acie ultro hostem lacessit. ubi illi conscientia quid abesset uirium detrectauere pugnã, creuit extemplò Romanis animus, & pro uictis habebant pauentes intra uallum. Cùm per totum diem stetissent intẽti ad certamen, nocti cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabãt. haud quaquàm pari hostes animo nuntios passim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt. recurritur ex proximis locis, ulteriores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, uallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquàm multa iam dies erat, neq; mouebatur quicquam ab hoste,

t iubet

iubet signa inferri cōsul. motaq; acie indignatio Aequos et Volscos inceßit: si uictores exercitus uallum potius quàm uirtus & arma tegerent. igitur & ipsi efflagiatum ab ducibus signum pugnæ accepere. Iamq; pars egressa portis erat: deincepsq; alij seruabat ordinē, in suum quisq; locum descendentes, cum consul Romanus priusquàm totis uiribus fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusq; nec omnes dum eductos, nec qui erāt, satis explicatis ordinibus, propè fluctuantem turbam trepidantiū huc atq; illuc, circūspectātiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atq; impetu inuadit. Retulere primò pedē hostes. deinde cum animos collegissent, & undiq; duces uictis ne cessuri essent, increparent, restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat: illo die primum liberos pro libera urbe Romana pugnare, sibimetipsis uicturos, non ut decemuirorū uictores præmiū essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, non per milites stetisse ne uincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse quàm contra hostes, & domi quàm foris seruitutem magis timuisse. Vnam Virginiā fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculū esset: unum Appium ciuē periculosæ libidinis: at si fortu

nd

na belli inclinet, omniũ liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs conditæ urbi accidere. Auentini Sacriq; montis admonebat, ut ubi libertas parta esset paucis antè mensibus, eò imperium illibatum referrent: ostenderentq;, eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam uirtutem populi Romani esse. Hæc ubi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agite iuuenes, inquit, præstate uirtute peditem, ut honore atq; ordine præstatis. primo concursu pedes mouit hostem, pulsum uos immißis equis exigite è campo: non sustinebunt imperiũ & nunc cunctantur magis quàm resistunt. Cõcitant equos, permittuntq; in hostem pedestri iam turbatũ pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circunuecti, iam fugã undiq; capessentes plerosq; à castris auortunt, præterequitantesq; absterrent, peditum acies & consul ipse, uisq; omnis belli fertur in castra: captisq; cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in urbem modò, sed in Sabinos ad alterum exercitum, in urbe lætitia modò celebrata est: in castris animos militum ad æmulandum decus accendit. Iam Horatius eos excur-

sionibus sufficiendo, prælijsq; leuibus experiundo, assuesecerat sibi potius fidere, quàm meminisse ignominiæ decemuirorum ductu acceptæ, paruaq́; certamina in summā totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re priore anno bene gesta lacessere atq; instare, rogitantes quid latrocinij modò procursantes pauci, recurrentesq́; tererent tempus? & in multa prælia paruaq; carperēt summā unius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamq́; semel fortunæ rem darēt? Ad id quòd sua sponte satis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accendebantur. iam alterum exercitum uictorem in urbem rediturum, sibi ultrò per contumelias hostem insultare. quando autē se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi hæc fremere militem in castris consul sensit, concione aduocata, Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror uos milites audisse. quale liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit. consilio collegæ, uirtute militum uictoria parta est. Quòd ad me attinet, id consilij animiq; habiturus sum, quod uos milites mihi effeceritis. & trahi bellū salubriter, & maturè perfici potest. si trahendū est, ego ut in dies spes uirtusq; uestra crescat, eadē qua institui disciplina efficiā. si iam satis animi est, decerniq; placet, agitedū clamorem, qualem in aciem sublaturi estis, tollite hic

indic

indicē uolūtatis uirtutisq; uestræ. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus: quod bene uertat, gesturum se illis morem, posteroq; die in aciem deducturum, affirmat. reliquum diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul instrui Romanā aciem Sabini uidere, & ipsi iam auidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, ueteris perpetuæq; alterum gloriæ, alterum nuper noua uictoria elatum. Consilio etiam Sabini uires adiuuere. nam cum æquassent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impreßionem facerent, tenuere. quæ ubi illatis ex transuerso signis degrauabant propè circunuentum cornu, equites duarum legionum sexcenti ferè ex equis desiliunt: cedentibusq; iam suis prouolant in primum: simulq; & hosti se opponunt: & æquato primū periculo, pudore deinde animos peditum accendūt. uerecundiæ erat, equitem suo alienoq; Marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse. Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex quo cesserant, repetunt: momentoq; non restituta modò pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus se ad equos recipit: transuolat inde in partē alterā suis uictoria nuntius: simul & in hostes

iam pauidos, quippe fuso suæ partis ualidiore cornu, impetum facit. non aliorum eo prælio uirtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpare, sicubi segnior pugna esset. castigati fortium statim uirorum opera edebant: tantumq; hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore undiq; omnes connixi hostem auertunt: nec deinde Romana uis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad prædã relinquunt. ibi non sociorum sicut in Algido res, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit. Gemina uictoria duobus bifariã prælijs parta, maligne senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decreuit. populus iniussu & altero die frequens ijt supplicatum. & hæc uaga popularisq; supplicatio studijs propè celebratior fuit. Cõsules ex composito eodem biduo ad urbem accessere, senatumq; in Martium campum euocauere. ubi cum de rebus ab se gestis agerent, questi primores patrum, senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi. itaq; inde cõsules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis est (circum iam tum Apollinarẽ appellabãt) auocauere senatum. ubi cum ingenti consensu patrum negaretur triũphus, L. Icilius Trib. pl. tulit ad populum de triumpho consulũ: multis dissuasum

prodeuntibus, maximè C. Claudio uociferante, de patribus non de hostibus consules triumphare uelle: gratiamq; pro priuato merito in tribunum, non pro uirtute honorem peti. nunquam antè de triumpho per populum actum, semper aestimationem arbitriumq; eius honoris penes senatũ fuisse. ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis sua implerẽt, ut nullum publicum consilium sinerent esse. ita demum liberam ciuitatem fore, ita aequatas leges, si sua quisque iura ordo, suam maiestatẽ teneat. in eandem sententiã multa & à caeteris senioribus patrũ cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primùm sine autoritate senatus populi iussu triumphatum est. Haec uictoria tribunorum plebisq; propè in haud salubrem luxuriam uertit, conspiratione inter tribunos facta, ut ijdem tribuni reficerentur: & quo sua minus cupiditas emineret, consulibus quoque continuarent magistratum. consensum patrum causabantur, quo per contumeliam cõsulum iura plebis labefactata essent. quid futurum, nondum firmatis legibus si nouos tribunos per factiones suas consules adorti essent? non enim semper Valerios Horatiosq; COS. fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte quadam utili ad tempus, ut comitijs praeesset, potißimũ M. Duellio

ſorte euenit, uiro prudenti, & ex continuatione magiſtratus inuidiam imminentem cernenti. qui cũ ex ueteribus tribunis negaret ullius ſe rationem habiturum: pugnarentq́; collegæ, ut liberas tribus in ſuffragium mitteret: aut concederet ſortem comitiorum collegis, habituris è lege potius comitia, quàm ex uoluntate patrum: iniecta cõtẽtione Duellius conſules ad ſubſellia accitos cum interrogaſſet, quid de comitijs conſularibus in animo haberent? reſpondiſſentq́; ſe nouos conſules creaturos: autores popularis ſentẽtiæ haud populares nactus, in concionem cum ijs proceſsit, ubi cum conſules producti ad populum, interrogatiq́;, ſi eos P. R. memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerumq́; geſtarũ conſules iterum faceret. quidnam facturi eſſent? nihil ſententiæ ſuæ mutaſſent: collaudatis conſulibus, quòd perſeuerarent ad ultimum diſsimiles decemuirorum eſſe, comitia habuit. & quinq; tribunis plebis creatis, cum præ ſtudijs apertè petentium nouẽ tribunorũ alij candidati tribus non explerent, conciliũ dimiſit: nec deinde comitiorum cauſa habuit. ſatisfactum legi aiebat, quæ numero nuſquam præfinito tribunis, modò ut relinquerentur, ſanciret: & ab ijs qui creati eſſent, cooptari collegas iuberet. recitabatq́; rogationis carmen, in quo, Si tribunos plebis decem rogabo, Si qui uos minus hodie

decem

decẽ tribunos plebis fecerint: hi tum utiq; quos sibi collegas cooptaßint, ut illi legitimi eadẽ lege tribuni plebei sint, ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis, Duellius cum ad ultimum perseuerasset, negando XV. tribunos plebis Remp. habere posse, uicta collegarum cupiditate, pariter patribus plebiq; acceptus magistratu abijt. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uoluntatem fouerunt: duos etiam patricios cõsularesq;, Sp. Tarpeium & A. Aeternium cooptauere. Consules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cœlimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis causam inclinati otium domi ac foris habere. L. Trebonius trib. pl. infestus patribus, quod se ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditumq; à collegis aiebat: rogationẽ tulit, ut qui plebem Romanã tribunos plebis rogaret: is usq; eò rogaret, dum X. tribunos plebis faceret. insectandisq; patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit, Inde M. Geganius Macrinus & C. Iulius COSS. facti, conciones tribunorum aduersus nobilium iuuentutẽ ortas, sine insectatione potestatis eius, cõseruata maiestate patrum, sedauere: plebem decreto ad bellum Volscorum & Aequorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuere: urbano quoq; otio foris omnia tranquilla esse affirmantes: per dis-

 cordias

pax. cordias ciuiles externos tollere animos. cura pacis cōcordiæ quoq; intestinæ causa fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat. quiescēti plebi ab iunioribus patrum iniuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant. utiq; postremis mensibus cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret, & uis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset: iamq; plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio habuisse. Seniores cōtrà patrum ut nimis feroces suos credere iuuenes esse: ita malle si modus excedendus esset, suis quàm aduersarijs superesse animos. adeo moderatio tuēdæ libertatis, dum æquari uelle simulando ita se quisq; extollit, ut deprimat alium, in difficili est: cauēdoq; ne metuant homines: metuendos ultro se efficiunt: & iniuriā à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartum: & Agrippa Furius cōsules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperūt: sed imminebat utrunq;. Iam non ultrà discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cum dies alicui nobiliū dicta nouis semper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum pri- seditio

mum

mum strepitum uelut signo accepto arma cepere Aequi ac Volsci: simul quòd persuaserant iis duces cupidi prædarum, biennio antè delectum indictũ haberi non potuisse, abnuente iam plebe imperium, eò aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licẽtia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumq; cum externis fuerit, in ipsos uerti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum populati sunt: deinde, postquam ibi nemo uindex occurrebat, tum uero exultantibus belli autoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, uastationem agrorum urbi per contumeliam ostentantes. unde postquàm inulti prædam præ se agentes retro ad Corbionem agmine iere. Quintius COS. ad concionem populum uocauit. ibi in hanc sententiam locutũ accipio: Etsi mihi nullius noxæ conscius Quirites sum, tamen cum pudore summo in concionem uestram processi: hoc uos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri: Aequos & Volscos uix Hernicis modò pares, T. Quintio quartum consule ad mœnia urbis Romæ impunè armatos uenisse. hanc ego ignominiam (quanquam iamdiu ita uiuitur, is status rerum est, ut nihil boni diuinet animus) si huic potissimùm imminere anno scissem, uel

exilio

exilio uel morte, si alia fuga honoris non esset, uitassem. Ergo si arma illa uiri habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? satis honorum, satis superq; uitæ erat: mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere? nos consules? an uos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperium indignis; & si id parum est, insuper pœnas expetite: si in uobis, nemo deorum nec hominum sit, qui uestra puniat peccata Quirites, uosmet tantum eorum pœniteat. Non illi uestram ignauiam contempsere, nec suæ uirtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq;, castris exuti, agro mulctati, sub iugum missi, & se & uos nouere. discordia ordinum est uenenum urbis huius, patrum ac plebis certamina. dum nec nobis imperij, nec uobis libertatis est modus: dum tædet uos patriciorũ, nos plebeiorũ magistratum, sustulere illi animos. Prò deûm fidem, quid uobis uultis? tribunos plebis concupistis, concordiæ causa concessimus. decemuiros desiderastis, creari passi sumus. decemuirorum uos pertæsum est, coëgimus abire magistratu. manẽte in eosdem priuatos ira uestra, mori atq; exulare nobilissimos uiros honoratissimosq; passi sumus. tribunos plebis creare iterũ uoluistis, creastis. consules facere uestrarum partium, etsi patribus uidebamus iniquum, patricium quoq; magistratum

plebi

plebi donum fieri uidimus. auxilium tribunitium, prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta patribus, sub titulo æquandarum legum nostra iura oppressa tulimus & ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando unam urbem habere, ecquando communem hanc esse patriam licebit? Victi nós æquiore animo quiescimus, quā nos uictores. satis'ne est, nobis uos metuendos esse? Aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab hoste propè captas, & scandentē in aggerem Volscum hostem nemo submouit. in nos uiri, in nos armati estis. Agitedum, ubi hic curiam circunsederitis, & forum infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, iisdem istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam. aut si ne hoc quidem audetis, ex muris uisite agros uestros ferro igniq; uastatos, prædā abigi, fumare incensa passim tecta. At enim communis res per hæc loco est peiore. ager uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res uestræ quo in statu sunt? iam unicuiq; ex agris sua damna nuntiabuntur. quid est tandem domi, unde ea expleatis? tribuni uobis amissa reddent ac restituent? uocis uerborumq; quantum uoletis, ingerent, & criminū in principes, et legum aliarum super alias et concionū. sed ex illis concionibus nunquam

quam ueſtrum quiſquam re fortunaq́; domum auctior rediјt. Ecquis retulit aliquid ad cõiugem & liberos, præter odia, offenſiones, ſimultates publicas priuatasq́;? à quibus ſemper nõ ueſtra uirtute innocentiaq́;, ſed auxilio alieno tuti ſitis. At Hercules cũ ſtipendia nobis conſulibus, nõ tribunis ducibus, & in caſtris non in foro faciebatis, & in acie ueſtrum clamorem hoſtes non in cõcione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoſte capto, pleni fortunarũ gloriæq́; ſimul publicæ, ſimul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum ueſtris fortunis hoſtem abire ſinitis. Hærete affixi concionibus, & in foro uiuite: ſequitur uos neceſſitas militandi, quam fugitis. Graue erat in Aequos et Volſcos proficiſci? antè portas eſt bellum. ſi inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcẽ & Capitolium ſcandet: & in domos ueſtras uos perſequetur. Biennio antè ſenatus delectũ haberi, & educi exercitũ in Algidum iuſſit. ſedemus deſides domi, mulierum ritu inter nos altercantes, præſenti pace læti, nec cernẽtes ex otio illo breui multiplex bellum reditturũ. His ego gratiora dictu alia eſſe ſcio, ſed me uera pro gratis loqui, & ſi meum ingeniũ non moneret, neceſſitas cogit. uellem equidẽ uobis placere Quirites, ſed multo malo uos ſaluos eſſe, qualicũq; erga me animo futuri eſtis. Natura

hoc

hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum commodum uidet. nisi fortè assentatores publicos, plebicolas istos, qui uos nec in armis, nec in otio esse sinũt, uestra uos causa incitare et stimulare putatis. concitati aut honori aut quæstui illis estis. & quia in concordia ordinũ nullos se usquam esse uident, malæ rei se quam nullius, turbarum ac seditionum duces esse uolunt. Quarum rerum si uos tædium tandẽ capere potest: & patrum uestrosq; antiquos mores uultis pro his nouis sumere: nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosq; castris exuero: & à portis nostris mœnibusq; ad illorum urbes hunc belli terrorem, quo nunc uos attoniti estis, transtulero. Raro aliâs tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoq; quæ inter tales metus detrectationem militiæ, telum acerrimum aduersus patres habere solita erat, bellum & arma spectabat. & agrestium fuga, spoliatiq; in agris & uulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur oculis nuntiantes, totam urbẽ ira impleuere. In senatum ubi uentum est, ibi uerò in Quintium omnes uersi, ut unum uindicem maiestatis Romanæ intueri: & primores patrum dignam dicere concionem imperio consulari.

seditio

p. 449.

lari, dignã tot consulatibus anteactis, dignam uita omni plena honorum, sæpe gestorum, sæpius meritorum. alios consules, aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos, aut acerbè tuendo iura ordinis asperiorem domando multitudinem fecisse: T. Quintiũ orationem memorem maiestatis patrum concordiæq; ordinum, & temporum in primis habuisse. orare eum collegamq;, ut capesserent Rempub. orare tribunos, ut uno animo cum consulibus bellum ab urbe ac mœnibus propulsari uellent, plebemq; obedientem in re tam trepida patribus præberent. appellare tribunos, communem patriam, auxiliumq; eorum implorare, uastatis agris, urbe propè oppugnata. Consensu omniũ delectus decernitur, habeturq;. Cùm cõsules in concione pronuntiassent, tẽpus non esse causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio, adessent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello perfecto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent causam: omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæque centuriones legerunt, bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeò maturè perfecta accepimus, ut signa eo ipso die à quæstoribus ex ærario prompta delataq; in campum, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis cohortibus

tibus ueterum militum uoluntate sequētibus, manserit ad decimum lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraq; ad Corbionem castris sunt coniuncta. tertio die cum ira Romanos, illos cum toties rebellassent, consciētia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cùm duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperij cōcedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summittentis se comiter respondebat, cōmunicando consilia laudesq;, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitiū equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregiè pugnauere, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. unde cum eadē reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret: terga impugnare hostium satius uisum est. momentoq; tēporis in auersam incursando aciem, ancipiti terrore dißipasset hostes; ni suo proprio cum prælio equites Volscorum & Aequorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi uerò Sulpitius negare cunctandi tempus esse, circumuentos interclusosq; ab suis uociferans,

plurium

ni equestre prælium connixi omni ui perficerent. nec fugare equitē integrum satis esse. conficerent equos uirosq́;, nequis reueheretur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus conserta peditū acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. impressione una totum equitatum fudere, magnam uim ex equis præcipitauere: ipsos, equosq́; spiculis confodêre. Is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuntios ad consules rei gestæ mittunt, ubi iam inclinabatur hostium acies. nuntius deinde & uincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Aequos. In media primùm acie uinci cœpti, quà præmissus equitatus turbauerat ordines. sinistrū deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate, uiribusq́; ferox cum omni parte pugnæ melius rem geri, quàm apud se uideret, accepta signa absigniferis ipse inferre, quædam iacere etiā in conferto hostes cœpit. cuius ignominiæ metu concitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte uictoria est. Nuntius tum à Quintio uenit, uictorem iam se imminere hostiū castris, nolle irrumpere antequàm sciat debellatum & in sinistro cornu esse. si iam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cū mutua gratulatione

ad

ad uictorem collegam, castraq; hostium uenit. ibi paucis defendentibus, momentoq; fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt, prædaq; ingenti compotem exercitũ, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissa erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum ÿs ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti, aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interuallo temporum conÿcio, cum Valerio, atq; Horatio consulibus, qui præter Volscos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab senatu triumphus esset, uerecundiæ fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum: ne, etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quàm meritorũ habita uideretur. Victoriam honestam ex hostibus partam, turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini atq; Ardeates de ambiguo agro cùm sæpe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi iudicem populum Rom. cœpere. Cùm ad causam orandam uenissent, consilio populi à magistratibus dato, magna contentione actum. iamq; editis testibus, cum tribus uocari, & populum inire suffragium oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe magno natu: Et, si licet, inquit, consules de Repub. dicere, errare ego populũ in hac causa non patiar. Cùm ut uanum eum negarent con-

sules audiendum esse, uociferātemq; prodi publicam causam, summoueri iußissent, tribunos appellat. Tribuni, ut ferè semper reguntur à multitudine magis, quàm regunt, dedêre cupidæ audiendi plebi ut quæ uellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annum se tertium & octogesimum agere, & in eo agro, de quo agitur, militasse non iuuenem, sed uicesima iam stipendia merentem, cùm ad Coriolos sit bellatum. eo se rem uetustate obliteratam, cæterum suæ memoriæ infixam afferre. agrum, de quo ambigitur, finium Coriolanorū fuisse, captisq; Coriolis iure belli publicū pop. Rom. factum. mirari se, quonam more Ardeates Ariciniq;, cuius agri ius nunquam usurpauerint incolumi Coriolana re, eum se à pop. Rom. quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum uitæ tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animū, quin quem agrum miles pro parte uirili manu cepisset, eum senex quoq; uoce, qua una posset, uindicaret. magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse causam damnaret. Consules cùm Scaptium non silentio modò, sed cum assensu etiam audiri animaduertissent: Deos, hominesq; testantes flagitium ingens fieri, patrum primores accersunt. cum his circumire tribunos, orare, ne pessimū facinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam rem litem uerten-

do:

do: cùm præsertim, etiam si fas sit curam emolumenti sui iudici esse, nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantũ amittatur alienãdis iniuria sociorum animis. nam famæ quidem ac fidei dãna maiora esse, quàm quæ æstimari possent. Hoc legatos referre domum? hoc uulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cum dolore hos? quo cũ gaudio illos? Scaptio'ne hoc concionali seni aßignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine. Scaptiũ nomẽ: populũ Rom. quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ personam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem fecisse, ut sibi controuersiosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem, etsi præmortui iam sit pudoris, non facturum. Hæc consules, hæc patres uociferantur. sed plus cupiditas, & autor cupiditatis Scaptius ualet. uocatæ tribus iudicauerunt agrum publicum populi Rom. esse, nec abnuitur ita fuisse; si ad iudices alios itum foret. nunc haud sanè quicquam bona causa eleuatur dedecus iudicij. idq; non Aricinis Ardeatibusq;. quàm patribus Romanis, fœdius atq; acerbius uisum. reliquum anni quietũ ab motibus urbanis, et ab externis mansit.

DECADIS I.

LIBER IIII.

Os secuti M. Genutius & P. Curiatius cōsules. Fuit annus domi foriq; infestus. nam anni principio et de connubio patrum et plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit, qua contaminari sanguinem suum patres, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primò sensim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eò processit deinde, ut rogationem nouem tribuni promulgarent, ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de patribus uellet, consules faciendi. Id uerò si fieret, non uulgari modò cū infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebant. Læti ergo audire patres, Ardeatium populum ob iniuriā agri abiudicati descisse, & Veientes depopulato extrema agri Romani, & Volscos Aequosq; ob communitam Verruginem fremere. adeo uel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaq; in maius etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaq; ui summa apparari iubent, si quo intētius posit, quam T. Quintio consule, apparatum sit. Tum

C. Can

C. Canuleius pauca in senatu uociferatus, nequicquam territando consules auertere plebẽ à cura nouarum legum: nunquam eos se uiuo delectum habituros, antequam ea, quæ promulgata ab se collegisq; essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam ultrà ferri posse furores tribunitios. uentum iam ad finem esse, domi plus belli concitari, quam foris. id adeò non plebis quam patrum, neque tribunorum magis, quàm consulum culpa accidere. cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis uniuersisq; semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent: & quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem amplioremq; esse. finem ergo non fieri, nec futurum, donec quàm felices seditiones, tam honorati seditionum autores essent. Quas, quantasq; res C. Canuleium aggressum? colluuione gentium perturbationem auspitiorum publicorum priuatorumq; afferre, nequid sinceri, nequid incontaminati sit: ut discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam

Seditio

uim cõnubia promiscua habere, nisi ut ferarũ propè ritu uulgentur concubitus plebis, patrumq́;? ut qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id uideri, quòd omnia diuina humanaq́; turbẽtur, iam ad cõsulatum uulgi turbatores accingi. & primo, ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus tentasse: nunc rogari. ut seu ex patribus, seu ex plebe uelit, populus consules creet: & creaturos haud dubiè ex plebe seditiosissimum quenq;. Canuleios igitur Iciliosq́; consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eò recidere. & se millies morituros potius, quàm ut tantum dedecoris admitti patiantur. certum habere, maiores quoq;, si diuinassent, concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primo quamlibet dimicationẽ subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur. quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse: in eadem ciuitate Tribunos plebis, & patres esse. aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potiusq́; serò, quàm nunquam obuiam eundum audaciæ temeritatiq́;. illi'ne ut impunè primo discordias serentes, concitent finitima

ultima bella? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem defendiq; prohibeāt? & cum hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam uictoris patres accipi sināt, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quàm minari se proditurum patriam, oppugnari atq; capi passurum? quid eam uocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veientibus allaturam? non'ne Canuleio duce se speraturos Capitoliū atque arcem scandere posse, si patribus Tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm aduersus hostium arma. Cum maximè hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus consules ita disseruit: Quantopere uos Quirites contemnerent patres, quàm indignos ducerēt, qui una secum urbe intra eadem mœnia uiueretis, sæpe equidem & ante uideor animaduertisse: nunc tamen maximè, quòd adeò atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quibus quid aliud quàm admonemus ciues nos eorum esse: & si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis, externisq; dari solet. nos quidē ciuitatem quæ plus

quàm, connubium est, hostibus etiam uictis, dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id, quod populi est, repetimus, atque usurpamus: ut quibus uelit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlum ac terras misceãt? cur in me impetus modò penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? uiolaturosq; denuntient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium datur, ut quibus uelit consulatum mandet: & non præciditur spes plebeio quoque, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris: stare urbs hæc non poterit? de imperio actum est? Et perinde hoc ualet, plebeius ne consul fiat, tanquam seruum, aut libertinum aliquis consulem futurum dicat. Ecquid sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis uobis huius partem, si liceat, adimant. quòd spiratis, quòd uocem mittitis, quòd formas hominum habetis, indignantur. quinetiam (si Dijs placet) nefas aiunt esse consulem plebeium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum successisse: nec aut iuris, aut maiestatis quicquam habere, quod non in regibus antè fuerit? en unquam creditis fando auditũ esse, Numam Pompilium non modò non patritium, sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro

no agro accitum, populi iussu, patribus autoribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquinium non modò Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, uiuis liberis Anci regem factum? Seruium Tullium post hunc, captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & uirtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam? quem ipse Romulus parens urbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret uirtus, creuit imperium Romanum. pœniteat nunc nos plebeij consulis, cùm maiores nostri aduenas reges non fastidierint, & ne regibus quidem exactis clausa urbs fuerit peregrinæ uirtuti. Claudiam certè gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modò accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrino'ne patritius, deinde consul fiat? ciuis Romanus si sit ex plebe, præcisa consulatus spes erit? Virum tandem non credimus fieri posse, ut uir fortis ac strenuus, pace belloq; bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an'ne si sit quidem, ad gubernacula Reip. accedere eum patiemur? potiusq; decemuiris teterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quàm optimis regum nouis hominibus similes consules sumus habituri? Atenim nemo post reges exactos

de ple

de plebe consul fuit. Quid postea? nulla'ne res noua institui debet? & quod nondum est factum, multa enim nondum sunt facta in nouo populo, ea'ne si utilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant, ab Numa Pompilio creati sunt. census in ciuitate, et descriptio cẽturiarum, claßiũq; non erat, ab Seruio Tullio est facta. consules nunquam fuerant, regibus exactis creati sunt. dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat, apud patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant, institutum est ut fierent, decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è Republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum urbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentium, hominumq; instituantur? Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis peßimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse ulla maior, aut insignior contumelia potest, quàm partem ciuitatis uelut contaminatam, indignam connubio haberi? quid est aliud, quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur? Cauent ne societur sanguis. quid, hoc si polluit nobilitatẽ istam uestram: quam pleriq; oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere

nec

nec sanguine, sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu populi: synceram seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe, neq; uestras filias sororesq; enubere sinendo è patribus? Nemo plebeius patriciæ uirgini uim afferret: patriciorum ista libido est: nemo inuitum pactionem nuptialem quenquam facere coëgisset. uerumenimuero lege id prohiberi, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. cur enim non confertis, ne sit connubium diuitibus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubique semper fuit, ut in quam cuique fœminæ conuenisset domum, nuberet: ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret: id uos sub legis superbissimæ uincula conijcitis, qua dirimatis societatem ciuilem, duasq; ex una ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne uicinus patricio sit plebeius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem consistat? quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit? si patriciam plebeius? quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec, quod nos ex connubio uestro petamus, quicquam est, præterquàm ut hominum, ut ciuium numero simus. nec uos (nisi in contumeliam ignominiamq; nostram certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Denique, utrum tandem

populi

populi Romani, an uestrum summum imperium est? regibus exactis utrum uobis dominatio, an omnibus aequa libertas parta est? Oportet licere populo Romano, si uelit, iubere legem. an ut quaeque rogatio promulgata erit, uos delectum pro poena decernetis? & simul ego tribunus uocare tribus in suffragium coepero, tu statim consul sacramēto iuniores adiges? & in castra educes? & minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istae minae aduersus plebis consensum ualerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consultum uolebatis, certamine abstinuistis? an ideo nō est dimicatum, quòd quae pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos uestros illi tentabunt semper, uires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa, seu uera sunt, cōsules, parata uobis plebs est, si connubijs redditis, unam hāc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si iungi, misceriq; uobis priuatis necessitudinibus possunt: si spes, si aditus ad honores uiris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate Reipublicae esse: si, quod aequè libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere, atque imperitare licet. Si haec impediet aliquis, ferte sermonibus, & multiplicate fama bella. nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum

quibus nec in Republica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cùm in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem uertisset, interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non oporteret? ut fortasse uere, sic parũ utiliter in præsens certamen respondit, quòd nemo plebeius auspitia haberet. ideoq́; decemuiros connubium diremisse. ne incerta prole auspitia turbarẽtur. Plebes ad id maximè indignatione exarsit, quòd auspicari tãquam inuisi Dijs immortalibus negarentur posse. Nec antè finis contentionum fuit, cum & Tribunum acerrimum autorem plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quàm uicti tandem patres ut de connubio ferretur concessere: ita maximè rati contentionem de plebeis consulibus tribunos aut totam deposituros, aut post bellũ dilaturos esse: contentamq́; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cùm Canuleius uictoria de patribus & plebis fauore ingens esset, accensi alij Tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa ui pugnant: & crescente in dies fama belli, delectum impediunt, Consules, cum per senatum, intercedẽtibus tribunis, nihil agi posset, cõsilia principum domi habebant: apparebat, aut hostibus, aut ciuibus de uictoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atq; Horatius non interreant

consu

cōsult.
consilijs. C. Claudij sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatiq; & Capitolini sententia abhorrebant à cæde, uiolandisq; quos fœdere icto cum plebe sacrosanctosq; accepissent. Per hæc consilia eò deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscuè ex patribus, ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eoq; contenti Tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creãdis indicuntur. quibus indictis, extemplò quicunque aliquid seditiosè dixerat, aut fecerat, quàm maximè tribunitij & prehensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere, ut patricios desperatio primo irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremò coacti tamen à primoribus, petiere, ne cessisse possessione Reipublicæ uiderentur. Euentus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisq;, alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. Tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo, quòd ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam, æquitatemq;, & altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris, quæ tum populi uniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo quàm urbs Roma condita erat, primum Tribuni militum pro

pro consulibus magistratum ineunt. A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Caecilius. quorum in magistratu concordia domi, pacē etiam foris praebuit. Sunt qui propter adiectū Aequorum Volscorumq; bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mētione promulgatae legis de cōsulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus usos. Nō tamē pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quam inierunt, augurum decreto, perinde ac uitio creati honore abiere, quòd C. Curatius, qui comitijs eorum praefuerat, parum rectè tabernaculū cepisset. Legati ab Ardeatibus Romam uenerūt, ita de iniuria querentes, ut si demeretur ea, in foedere atq; amicitia mā suros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est: iudicium populi rescindi ab senatu nō posse, praeterquā quod nullo nec exemplo, nec iure fieret, concordiae etiam ordinū causa. si Ardeates sua tempora expectare uelint, arbitriumq; senatui leuandae iniuriae suae permittāt, fore, ut postmodum gaudeant se irae moderatos: sciantq; patribus aeque curae fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cùm se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricij, cum sine curuli magi-

stratu Respub. esset, coiere, & interregem creauere. contentio, consules'ne an tribuni militũ crearentur: in interregno rem dies complures tenuit. Interrex, ac senatus, cõsulum comitia, tribuni plebis & plebs tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia & plebs patricijs seu hunc, seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quàm quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoq; plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores patrũ reliquere. T. Quintius Barbatus interrex consules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atratinũ. His cõsulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum est. Idq; monumẽti est, consules eos illo anno fuisse, qui neq; in annalibus priscis, neq; in libris magistratuũ inueniuntur. credo, quòd tribuni militum initio anni fuerunt, eò, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his cõsulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer autor est, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otiũ fuit. Hunc annũ, seu tribunos modò, seu tribunis suffectos cõsules quoq; habuit; sequitur annus haud dubijs cõsulibus. M. Geganio Maccrino iterum, T. Quintio

Capie

seditio

Capitolino quintum consule. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæq; Romanæ penes eam regimē. senatus equitumq; cēturiæ, decoris dedecorisq; discrimine sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuatorumq; locorum, uectigalia populi Romani sub nutu, atq; arbitrio essent. ortum autem initium rei est, quòd in populo per multos annos incenso neq; differri census poterat, neq; consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem operosam, ac minimè consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiaq; & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subijceretur. Et patres quanquàm rem paruam, tamen quo plures patricij magistratus in Republica essent, læti accepere: id quod euenit, futurum credo etiam rati, ut mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatemq; adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quàm speciosi ministerij procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommodè aduersarentur, haud sanè tetendere. Cùm à primoribus ciuitatis spretus honor esset: Papyrium, Semproniumq;, quorum de consulatu dubitabatur, ut eò magistratu paruum solidum consulatum

expleret, sensui agēdo populus suffragijs praefecit. Censores ab re appellati sunt. Dum haec Romae geruntur, legati ab Ardea ueniunt, pro ueterrima societate, renouatoq; foedere recenti auxilium propè euersae urbi implorantes. frui nāq; pace optimo consilio cum populo Romano seruata, per intestina arma nō licuit. quorum causa, atq; initium traditur ex certamine factionum ortum, quae fuere, eruntq; pluribus populis magis exitio, quàm bella externa, quàm fames morbi'ue, quaeq; alia in deûm iras, uelut ultima publicorum malorū uertūt. Virginē plebeij generis maximè forma notam petiere iuuenes: alter uirgini genere par, tutoribus fretus. qui & ipsi eiusdem corporis erāt: nobilis alter, nulla re praeter quàm forma captus adiuuabāt eū optimatiū studia, per quae in domū quoq; puellae certamē partium penetrauit. nobilis superior iudicio matris esse, quae quàm splendidißimis nuptijs iungi puellā nolebat. tutores in ea quoq; re partium memores, ad suū tendere. Cùm res peragi intra parietes nequisset, uentū in ius est, postulatu audito matris tutorumq;, magistratus secundū parentis arbitrium dant ius nuptiarū. Sed uis potētior fuit. nāq; tutores inter suae partis homines de iniuria decreti palàm in foro cōcionati, manu facta uirginem ex domo matris rapiūt. aduersus quos infestior coorta optimatium acies se-

quitur

Sediti.

quitur accensum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs nihil Romanæ plebi similis, armata ex urbe profecta colle quodam capto in agros optimatiũ cum ferro igniq; excursiones facit. urbem quoq; omnis etiam expertam antè certaminis, multitudine opificũ ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec ulla species, cladesq; belli abest, uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petẽtium. Parum parti utriq; domi armorum belliq; est uisum. optimates Romanos ad auxilium urbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciuere. Priores Volsci duce Aequo Cluilio Ardeã uenerũt, & mœnibus hostium uallum obiecere. Quod ubi Romam est nuntiatum, extemplò M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuũ ab hoste locum castris cepit, præcipitiq; iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde uigilia signa profert: cœptumq; opus adeò approperatum est, ut sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos, quàm à se urbem uiderent. & alia parte consul muro Ardeæ brachium iniũxerat, quà ex oppido sui cõmeare possent. Volscus imperator, qui ad eam diẽ non commeatu præparato, sed ex populatione agrorũ rapto in diẽ frumẽto aluisset militẽ: postquam septus uallo repẽte inops omniũ rerũ erat, ad

colloquium consule euocato, si soluendæ obsidionis causa uenerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Aduersus ea consul, uictis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neq; ut uenerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes uictos se esse, & imperio parere. aliter tam abeuntibus, quàm manentibus se hostem infensum, uictoriam potius ex Volscis, quàm pacem infidam Romam relaturũ. Volsci exiguam spem in armis, alia undiq; abscissa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoq; iniquo ad pugnam congreßi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur: ad preces à certamine uersi, dedito imperatore, traditisq; armis sub iugum mißi, cum singulis uestimentis ignominiæ cladisq; pleni dimittuntur. & cum haud procul urbe Thusculo consedissent, uetere Tusculanorum odio inermes oppreßi dederunt pœnas, uix nuntiis cædis relictis. Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percußis, bonisq; eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptamq; iniuriam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebãt. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumentum uidebatur. Consul triumphans in urbem redijt.

diÿt, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisq́; spolÿs, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Aequauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ, pacisq́; domesticam curā, iura infimis summisq́; moderando, ita tenuit, ut eum & patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos autoritate plura, quàm certamine tenuit. quinq; consulatus eodem tenore gesti, uitaq́; omnis consulariter acta, uerendum penè ipsum magis quàm honorem faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Cōsules creāt M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebius consules, quo maiori gloriæ rerum domi forisq́; gestarum succedere se cernebant: maximè autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesq́; esse, quòd Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eò impensius, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicÿ, senatusconsultum fecerunt: ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset: coloni eò præsidÿ causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palàm relatum in tabulas, ut plebem tribunosq́; falleret iudicÿ rescindendi consilium initum. consenserant autem ut multò maiore

parte Rutulorum colonorũ quàm Romanorum ſcripta, nec ager ullus diuideretur, niſi is qui interceptus iudicio inſami erat: nec ulli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuiſus eſſet, gleba ulla agri aßignaretur. Sic ager ad Ardeates rediјt, Triumuiri ad coloniã Ardeam deducendã creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minimè populare miniſterium agro aßignãdo ſocijs, quẽ populus Romanus ſuum iudicaſſet, cum plebem offendiſſent, ne primoribus quidem patrũ ſatis accepti, quòd nihil gratiæ cuiuſquam dederant: uexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, coloni aſcripti remanẽdo in colonia, quam teſtẽ integritatis iuſtiæq; habebant, uitauere. Pax domi foriſq; fuit, & hoc & in ſequenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Craſſo COSS. Ludi ab decemuiris per ſeceßionem plebis à patribus ex ſenatuſconſulto uoti, eo anno facti ſunt. Cauſa ſeditionum nequicquam à Petilio quæſita. qui tribunus plebis iterũ ea ipſa denuntiando factus, neq; ut de agris diuidendis plebi referrent cõſules ad ſenatum, peruincere potuit: & cũ magno certamine obtinuiſſet ut conſulerentur patres, conſulũ an tribunorum placeret comitia haberi, cõſules creari iußi ſunt. ludibrioq; erãt minæ tribuni denuntiãtis ſe delectũ impediturũ: cum quietis finitimis

rimis neq; bello, neq; belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato COSS. multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent, uix ope deorum omnium res sisti potuisset. Cœpere à fame mala: seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine concionum & urbis deserto agrorum cultu. nam utrunq; traditur. & patres plebē desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremò perpulere plebem, haud aduersante senatu: ut L. Minutius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quàm ad curationem ministerij sui: quanquam postremò annonæ quoq; leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra mariq; nequicquam missis, nisi quòd ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectū est: & nullum momentū annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & uendere quod usui menstruo superesset: fraudandoq; parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi frumentarios, acerba inqui-

ſitione aperiret magis, quàm leuaret inopiã: multi ex plebe ſpe amiſſa, potius quàm ut cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis ſe in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equeſtri ordine, ut illis temporibus, prædiues, rem utilem peſſimo exemplo, peiore conſilio eſt aggreſſus. frumento namq; ex Hetruria priuata pecunia per hoſpitum clientiumq́; miniſteria coëmpto (quæ credo ipſa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere inſtituit: plebemq́; hoc munere delinitam, quacunq; incederet conſpectus, elatusq́; ſupra modum hominis priuati, ſecum trahere, haud dubium conſulatum fauore ac ſpe deſpondentem. Ipſe, ut eſt humanus animus inſatiabilis eò quod fortuna ſpondet, ad altiora & non conceſſa tendere, & quoniam conſulatus quoq; eripiendus inuitis patribus eſſet, de regno agitare. id unum dignum tanto apparatu conſiliorum, & certamine, quòd ingens exudandum eſſet, præmium fore. Iam comitia conſularia inſtabant: quæ res eum necdum compoſitus maturis'ue ſatis conſilijs, oppreſſit. Conſul ſextum creatus T. Quintius Capitolinus, minimè opportunus uir nouanti res: collega additur ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen. & L. Minutius præfectus annonæ, ſeu refectus.

seu quoad res posceret, in incertum creatus. nihil enim constat: nisi in libros linteos utroq; anno relatum inter magistratus præfecti nomen. Hic Minutius eandem Reipublicæ curationem agens, quam Melius priuatim agendam susceperat: cũ in utraq; domo genus idem hominum uersaretur: rem compertam ad senatum refert: tela in domũ Melij conferri, eumq; conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse: tempus agendæ rei nondum stare, cætera iam conuenisse: & tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se penè, quàm tutum fuerit, ne cuius incerti uaniq; autor esset, ea deferre. Quæ postquã sunt audita: & undiq; primores patrum & prioris anni consules increparent, quòd eas largitiones, cœtusq; plebis in priuata domo paßi essent fieri: & nouos consules, quòd expectassent, donec à præfecto annonæ tãta res ad senatum deferretur: quæ consulem non autorem solùm desideraret, sed etiam uindicem: tum T. Quintius, consules immerito increpari ait: qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum uirium in magistratu ad eam rem pro atrocitate uindicandam, quantum animi, haberent. opus esse non forti solùm uiro, sed etiam libero, exolutoq; legũ uinculis. Itaq; se dicta-

torem

torem L. Quintium dictorum: ibi animum parem tãtæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quintius abnuere: & , quid sibi uellent, rogitare: qui se ætate exacta tãtæ dimicationi obijcerent. Dein, cum undiq; plus in illo senili animo non consilij modò, sed etiam uirtutis esse, quàm in omnibus alijs dicerent: laudibusq; haud immeritis onerarent: & consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus damno, dedecori'ue Reipub. esset: dictator à consule dicitur. ipse deinde C. Seruilium Halam magistrũ equitum dicit. Postero die dispositis præsidijs, cum in forum descendisset: conuersaq; in eum plebs nouitate rei, ac miraculo esset: & Meliani, atq; ipse dux eorum, in se intentam uim tanti imperij cernerent: expertes consiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem Reipub. quæsisset, rogitarent: missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium, Vocat te, inquit, dictator. Cùm pauidus ille quid uellet, quæreret: Seruiliusq; causam dicendam esse proponeret: crimenq; à Minutio delatũ ad senatum diluendum: tunc Melius recipere se in cateruã suorum: & primùm circunspectans tergiuersari, postremo cum apparitor iussu magistri equitum

tum eum duceret: ereptus à circunstantibus, fugiensq́;, fidem plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu patrum dicere, quòd plebi benignè fecisset: orare, ut opem sibi ultimo in discrimine ferrent: ne'ue ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc eum uociferantē assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersusq́; cruore obtruncati, stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renuntiat: uocatum ad eum Melium repulso apparitore concitantem multitudinem pœnam meritam habere. Tum dictator, Macte uirtute, inquit, C. Seruili esto, liberata Repub. Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem uocari iußit: & Melium iure cæsum pronuntiauit: etiam si regni crimine insons fuerit: qui uocatus à magistro equitum ad dictatorem non uenisset, sed ad causam cognoscendam consedisse: qua cognita, habiturum fuisse Melium similem causæ fortunam. uim parantem ne iudicio se committeret, ui coërcitum esse. nec cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse: qui natus in libero populo inter iura, legesq́;, ex qua urbe reges exactos sciret: eodemq́; anno sororis filios regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in urbem regum, à patre securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare

se

se magistratu, atq; exulare iussum: in qua de Sp. Caßio post aliquot annos propter consilia inita de regno supplicium sumptum: in qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite mulctatos ob superbiam regiam: in ea Sp. Melius spem regni conceperit, & quis homo? quanquàm nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere uiam. sed tamen Claudios, Caßios consulatibus, decemuiratibus suis, maiorumq; honoribus, splendore familiarum sustulisse animos, quò nefas fuerit. Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm sperandus fuerit, frumentariū diuitē bilibre farris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse: ciboq; obijciendo ratum uictorem finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse: ut quem senatorem concoquere ciuitas uix posset, regem ferret, Romuli conditoris ab dijs orti, recepti ad deos, insignia atq; imperium habentem, non pro scelere id magis, quàm pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine eius expiatum: nisi tecta parietesq;, intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dißiparētur: bonaq; contacta pretijs regni mercandi, publicarentur. Iubere itaq; quæstores uendere ea bona, atq; in publicum redigere. Domum deinde, ut monumento area esset oppressæ nefariæ spei: dirui extemplò iußit, id Aequimelium appellatum

latum est. L. Minutius boue aurato extra portam trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita: quia frumentum Melianum aßibus in modios æstimatum plebi diuisit. Hunc Minutium apud quosdam autores transisse à patribus ad plebem, undecimumq́; tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Meliana cæde sedasse, inuenio. cæterùm uix credibile est, numerum tribunorum patres augeri passos: idq́; potißimum exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certè tentasse: sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis antè annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinnius, soli ex collegio tribunorum neq; tulerant de honoribus Minutij legem: & criminari nunc Minutium, nunc Seruilium apud plebem, queriq́; indignam necem Melij non destiterant. peruicerunt igitur, ut tribunorum militum potius, quàm consulum comitia haberentur: haud dubij, quin sex locis (tot enim iam creari licebat) & plebeij aliqui profitendo se ultores fore Melianæ cædis, crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno & uarijs motibus erat, nec plures quàm tres tribunos consulari potestate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ

inuid

inuidia tumultus quærebatur. prælatus suffragijs Quintio Mamercus Aemylius, uir summæ dignitatis. L. Iulium tertium creant. in horum magistratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes desecere. maius additum defectioni scelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium L. Rosciũ legatos Romanos causam noui consilij quærentes, iussu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidam regis facinus. in tesserarum prospero iactu uocem eius ambiguam, ut occidi iußisse uideretur, à Fidenatibus exceptam, causam mortis legatis fuisse. rẽ incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum sociorum consulentiũ de cæde ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorẽ uersum facinus. Propius est fidem: obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris, uoluisse. Legatorum, qui Fidenis cæsi erant, statuæ publice in rostris positæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibusq; , præterquam finitimis populis ab causã etiã tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaq; ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisq; eius, nihil controuersiæ fuit, quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium, & L. Sergius Fidenas: à bello credo, quod deinde geßit, appellatus. hic enim

primus

primus eis Anienem cum rege Veientium secundo prælio conflixit: nec incruentam uictoriam retulit. Maior itaq; ex ciuibus amißis dolor, quàm lætitia fusis hostibus, fuit & senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Aemylium iußit: is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parēte iuuenem dixit. Ad delectū à consulibus habitum centuriones ueteres belli periti adiecti: & numerus amißorum proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iußit. Cùm potestas maior, tum uir quoq; potestate par hostes ex agro Romano trans Anienem submouere: collesq; inter Fidenas, atq; Anienem ceperunt, referentes castra: nec antè in campos digreßi sunt, quàm legiones auxilio Faliscorum uenerunt. tum demū castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluētes consedit in utriusq; ripis amnis, quà sequi munimento poterat, uallo interposito. postero die in aciem eduxit. Inter hostes uariæ fuere sententiæ. Faliscus procul ab domo militiā ægrè patiens, satisq; fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatiq; plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius quanquam suorum magis pla-

cebant consilia: ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit: Dictatori ac Romanis, quòd detrectasset pugnam hostis, animi accessere. posteroq́; die iam militibus castra urbemq́; se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, utrinq; acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci teneret, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper, silentium & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante, ut ab auguribus, simul aues ritè admisissent, ex composito tolleretur signum. quod ubi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit. secuta peditum acies ingenti ui conflixit. nulla parte legiones Hetruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maximè resistebat. equitumq́; longè fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius

nelius Cossus eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par, memorq́; generis: quod amplißimum acceptum, maius auctiusq́; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij quàcunq; se intendisset, trepidantes Romanas uideret turmas, insignemq́; eum regio habitu uolitantem tota acie cognouisset: Hiccine est, inquit, ruptor fœderis humani, uiolatorq́; gentium iuris? iam ego hanc mactatam uictimam (si modò sancti quicquam in terris esse dij uolunt) legatorũ manibus dabo. calcaribus subditis infesta cuspide in unum fertur hostem. quem cum ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus se in pedes excipit. assurgentem ibi regẽ umbone resupinat, repetitumq́; sæpius cuspide ad terram affixit. tum exangui detracta spolia, caputq́; abscissum uictor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. Ita equitum quoq; fusa acies, quæ una fecerat anceps certamen, Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi locorũ notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter præliũ et castra Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolumnio, ut antè dictũ est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit: intentos deinde hostes in uallum, egressus

dextra principali cũ triarijs repentè inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatusconsulto, iussuq; populi triũphans in urbem rediјt. Longè maximum triumphi spectaculum fuit, Cossus spolia opima regis interfecti gerens. In eũ milites carmina incondita æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Iouis Feretrij prope Romuli spolia quæ prima opima appellata sola ea tempestate erant, cum solẽni dedicatione dono fixit. auerteratq; in se à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius diei fructum propè solus tulerat. Dictator coronam aureã libræ pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omneis ante me autores secutus, A. Cornelium Cossum tribunum militum secunda spolia opima Iouis Feretrij templo intulisse exposui. cæterum, præterquam quòd ea ritè opima spolia habentur, quæ dux duci detraxerit: nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio bellum geritur: titulus ipse spolijs inscriptus illos, meq; arguit, consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego cum Augustum Cæsarem templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrij Iouis, quàm uetustate dilapsam refecit, seipsum in thorace linteo scriptũ legisse audissem: propè

sacril

Spectaculi

sacrilegium ratus sum, Cossum spoliorum suorum, Cæsaremq; ipsius templi autorem subtrahere testem. qui si ea in re sit error, quòd tam ueteres annales, quodq; magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius citat identidem autores: septimo post demum anno cum Tit. Quintio Pœno Aul. Cornelium Cossum consulem habeant: existimatio communis omnibus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset: quòd imbelle triennium fermè pestilentia, inopiaq; frugum circa A. Cornelium consulem fuit: adeo, ut quidam annales uelut funesti, nihil præter nomina consulum suggerant. tertius ab cõsulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equitum: quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea liberta coniectura est, sed (ut ego arbitror) uana uersare in omnes opiniones licet: cum autor pugnæ recẽtibus spolijs in sacræ sede positis, Iouem propè ipsum, cui uota erãt, Romulumq; intuens, haud spernendos falsi tituli testes sese A. Cornelium Cossum consulem scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem, ac Faliscum ducti: prædæ abactæ hominum, pecorumq;, hostis in agris nusquam inuẽtus, neq; pugnãdi copia facta. urbes tamẽ

non oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamen, ab Sp. Melio Trib. plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minutio diem dixerat, & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis criminibus à Minutio circũuentum Melium arguens: Seruilio cædem ciuis indemnati obijciens. quæ uaniora ad populũ ipso autore fuere. Cæterum magis uis morbi ingrauescẽs curæ erat, terroresq; ac prodigia, maximè quòd crebris motibus terræ ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaq; à populo duũuiris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Iulio iterum, & L. Virginio consulibus, tantum metum uastitatis in urbe agrisq; fecit, ut non modò prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, belli'ue inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed ultro Fidenates, qui se primo aut oppido, aut mõtibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neq; clade Romanorum, neq; sociorum precibus potuere) duo populi transiere Anienem: atq; haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaq; non in agris magis quàm in urbe est. Iulius consul in aggere murisq; explicat copias. à Virginio senatus

pestil^a.

natus in æde Quirini consulitur. dictatorem dici A. Seruilium placet, cuiq; Prisco alij, alij Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius dum collegam consuleret moratus, permittente eo, nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Posthumium Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. quibuscunq; uires suppetebant ad arma ferenda, præstò fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ cùm agerentur, hostes in loca altiora concessere. eò dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones: compulit inde in urbem Fidenas, valloq; circundedit. sed neq; scalis capi poterat urbs alta, & munita: neq; in obsidione uis ulla erat: quia frumentum non necessitati modò satis, sed copia quoque abundè ex antè conuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter, cogendiq; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis ab auersa parte urbis maximè neglecta, quia suapte natura tutissima erat: agere in arcem cuniculũ instituit. ipse diuersissimis locis subeũdo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam: continẽti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte erecta in arcem uia est. intentisq; Hetruscis ad uanas à certo pe-

obsidio

riculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus cẽsores, uillam publicam in campo Martio probauerũt: ibiq; primùm census populi est actus. Eosdem consules insequenti anno refectos, Iulium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium consules in eum annum edunt. cæterum in tam discrepanti editione, & Tubero, & Macer libros linteos autores profitentur: neuter tribunos militũ eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis dißimulat. Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet: & Tubero incertus ueri est. sed inter cætera uetustate incomperta hoc quoque in incerto positum. Trepidatum in Hetruria est post Fidenas captas, non Veientibus solùm exterritis metu similis excidij, sed etiam Faliscis, memoria initi primo cum ijs belli: quanquam rebellantibus non affuerant. Igitur cũ duæ ciuitates legatis circa XII. populos mißis impetrassent, ut ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ concilium: uelut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercũ Aemilium dictatorem iterum dici iußit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum est dictus bellumq; tanto maiore, quàm proximo conatu apparatum est: quanto plus erat ab

omni

omni Hetruria periculi, quàm ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaq; cùm renuntiatum à mercatoribus esset: negata Veientibus auxilia, iussosq; suo cõsilio bellum initum, suis uiribus exequi: nec aduersarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint: tum dictator, ne nequicquam creatus esset: materia quærendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumentum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat: seu nimiam potestatem ratus: seu nõ tam magnitudine honoris, quàm diuturnitate offensus. Concione itaq; aduocata, Remp. foris gerendam ait, tutáq; omnia præstanda, Deos immortales suscepisse se, quod intra muros agẽdum esset, libertati pop. Rom. consulturum. maximam autem eius custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauem esse: iisdem per tot annos magna parte uitæ obnoxios uiuere. se legem laturum, ne plus quàm annua ac semestris censura esset. Consensu ingẽti populi legem postero die pertulit. Et ut re ipsa, inquit, sciatis Quirites, quàm mihi diuturna nõ placeant imperia, dictatura me abdico. Deposito suo magistratu, modo aliorũ magistratui

imposito fine alteri, congratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores ægrè paßi, Mamercum, quòd magistratum pop. Rom. minuisset, tribu mouerũt, octuplicatoq́; censu ærarium fecerunt. Quam rem ipsum ingẽti animo tulisse ferũt: causam potius ignominiæ intuentem, quàm ignominiam. primores patrum, quanquam diminutum cẽsuræ ius uoluissent, exemplo acerbitatis censoriæ offensos: quippe cũ se quisq; diutius ac sæpius subiectum censoribus fore cerneret, quàm censuram gesturum. Populi certè tanta indignatio coorta dicitur, ut uis à censoribus nullius autoritate, præterquam ipsius Mamerci, deterreri quiuerit. Trib. pleb. aßiduis cõcionibus prohibendo cõsularia comitia, cum res propè ad interregnum perducta esset: euicere tandem, ut Trib. mil. consulari potestate crearẽtur. uictoriæ præmium, quod petebatur, ut plebeius crearetur, nullum fuit. omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L. Sergius Fidenas. Pestilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes Apollini pro ualetudine populi uota est. multa duumuiri ex libris placandæ Deûm iræ, auertendæq́; à populo pestis causa, fecere. magna tamen clades in urbe agrisq; promiscuè hominum pecorumq́; pernicie accepta. famem cultoribus agrorum timentes, in Hetruriã, Pomptinumq́; agrum, & Cumas,

pestil^a

mis, postremò in Siciliam quoq; frumenti causa misere. Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni mil. consulari potestate omnes patricij creati sunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Posthumius Albus. Eo anno uis morbi leuata, neq; à penuria frumenti, quia antè prouisum erat, periculum fuit. Consilia ad mouenda bella in Volscorum Aequorumq; concilijs, & in Hetruria ad fanū Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res: decretoq; cautum, ne quod antè concilium fieret: nequicquam Veiente populo querente eandem qua Fidenæ deletæ sint, imminere Veijs fortunam. Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris, dum foris otium esset, cœtus indicere in domos Tribunorum plebis. ibi secreta consilia agitare. Queri se à plebe adeò spretos, ut cùm per tot annos Tribuni militum consulari potestate creentur: nulli unquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit: multum prouidisse suos maiores, qui cauerint, ne cui patricio plebeij magistratus paterent: aut patricios habēdos fuisse Tribunos plebis. adeò se suis etiā sordere, nec à plebe minus, quàm à patribus cōtemni. Alij purgare plebem: culpam in patres uertere. eorum ambitione artibusq; fieri, ut obseptum plebi sit ad honorem iter. si plebi respirare ab eorum mistis precibus

minisq;

minisq́; liceat, memorē eam suorum inituram suffragia esse: et parto auxilio imperium quoque ascituram. Placet tollendæ ambitionis causa tribunos legem promulgare, ne cui album uestimentum addere petitionis causa liceret. Parua nunc res, & uix serio agenda uideri poßit: quæ tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni, ut legem perferrent: apparebatq́; iritatis animis plebem ad sua studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatusconsultum factum est, ut consularia comitia haberentur. Tumultus causa fuit: quem ab Aequis & Volscis, Latini atq; Hernici nuntiarant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus (eidem & Pœno cognomen additur) & Cn. Iulius Mento consules facti. nec ultrà terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos uis cogendæ militiæ erat, delectu habito, utrinque ualidi exercitus profecti in Algidum conuenere, ibiq́; seorsum Aequi, seorsum Volsci castra communiuere: intentiorq́;, quàm unquam antè, muniendi, exercendiq́; militem cura ducibus erat. eo plus nuntij terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpe uicti populi, maiore tamen conatu, quàm aliâs unquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absumptum erat. ante omnia prauitas consulum, discordiaq́; inter ipsos, & certa

certamina in consilijs omnibus, terrebant. Sunt qui malè pugnatum ab his consulibus in Algido autores sint: eáq; causam dictatoris creãdi fuisse. Illud satis constat: ad alia discordes, in uno aduersus patrum uoluntatem cõsensisse ne dicerent dictatorem: donec, cum alia alijs terribiliora afferrentur: nec in autoritate senatus consules essent: Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregiè usus, Vos, inquit, Tribuni plebis, quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat: ut in tanto discrimine Reipublicæ dictatorem dicere consules pro potestate uestra cogatis. Qua uoce audita, occasionem oblatam rati Tribuni augendæ potestatis, secedunt: proq; collegio pronuntiant: placere cõsules senatui dicto audientes esse: si aduersus consensum amplißimi ordinis ultrà tendãt, in uincula se duci eos iussuros. Consules ab Tribunis, quàm ab senatu uinci maluerũt: proditum à patribus summi imperij ius, datumq; sub iugum tribunitiæ potestati consulatum memorantes: siquidem cogi aliquid pro potestate ab Tribuno consules, & (quo quid ulterius priuato timendum foret?) in uincula etiam duci possent. Sors, ut dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas conuenerat) T. Quintio euenit. is A. Posthumium Tubertum, socerum suum seuerißimi imperij uirum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est di

est dictus. simul edicitur & iustitium: neque aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio uacantium militiæ munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina danda. & Hernicis, Latinisq; milites imperati, utrinque enixè obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta: relictoq; Cn. Iulio consule ad præsidium urbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua eguissent in castris, moraretur: dictator præeunte A. Cornelio pontifice maximo ludos magnos tumultus causa uouit: profectusq; ab urbe diuiso cum Quintio cõsule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distantia uiderant: ipsi quoq; mille ferme passus ab hoste dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorẽ locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta, planitiem in medio nõ paruis modò excursionibus ad prælia, sed uel ad explicandas utrinq; acies satis patentẽ habebãt. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facilè patiente dictatore, conferendo uires spem uniuersæ uictoriæ tentato paulatim euẽtu certaminum, suos præcipere. Itaq; hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis rẽ in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subito ortus nõ consulis modò uigiles, exercitum

deinde

deinde omnem, sed dictatorem quoq; ex somno exciuit. Vbi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorē castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid opus facto sit. missum extemplò ad castra subsidium: cui Sp. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu locum maximè secretum ab tumultu petit: unde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum præficit castris: M. Fabio legato aßignat equites: nec ante lucem mouere iubēt manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ uel alius imperator prudens, & impiger in tali re præciperet, ageretq;, præcipit ordine, atque agit. Illud eximium consilij, animiq; specimen, & neutiquam uulgatæ laudis: quòd ultro ad oppugnanda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquàm intentos homines in euentum periculi alieni, pro se incautos neglectis uigilijs, stationibusq; est adortus: prius penè cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent. inde fumo, ut conuenerat, datum signum ubi cōspectum ab dictatore est, exclamat, Capta hostium castra, nuntiariq; paßim iubet. Et iam

castra oppug.

luce

lucescebat, omniaq; sub oculis erant: et Fabius cum equitatu impetum dederat: & consul eruptionem è castris in trepidos iam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores, ac subitos tumultus, hosti undiq; obiecerat uictorem peditem equitemq;. Circumuenti igitur iam in medio ad unum omnes pœnas rebellionis dedissent: ni Vectius Meßius ex Volscis nobilior uir factis quàm genere, iam orbem uoluentes suos increpans clara uoce, Hic præbituri, inquit, uos telis hostium estis indefensi inulti? quid igitur arma habetis? aut quid ultro bellũ intulistis? in otio tumultuosi, in bello segnes? quid hic stantibus spei est? an Deûm aliquem protecturum uos, rapturumq; hinc putatis? ferro uia faciẽda est. hac, quà me prægressum uideritis, agite, qui uisuri domos, parentes, coniuges, liberos, estis, ite mecum: non murus, nec uallum, sed armati armatis obstant: uirtute pares, neceßitate, quæ ultimum ac maximum telum est, superiores estis. Hæc locutum, exequentemq; dicta, redintegrato clamore secuti, dãt impreßionem, quà Posthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerunt uictorem donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit: eoq; omne prælium uersum est. Vni uiro Meßio fortuna hostium innititur. multa utrinq; uulnera, multa paßim

cædes

plurim.

cædes est. Iam ne duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Posthumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. Non dictatorem humerus uulneratus, non Fabium propè affixum equo femur, non brachium abscissum consulem ex tam ancipiti prælio summouit. Messium impetus per stratos cæde hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, quæ nondum capta erant. eôdem omnis acies inclinatur. Consul effusos usq; ad uallũ persecutus, ipsa castra uallumq́; aggreditur. eôdem & dictator alia parte copias admouet. nõ segnior oppugnatio est, quàm pugna fuerat. Consulem signũ quoq; intra uallum iniecisse ferũt, quo milites acrius subirẽt: repetẽdoq́; signo primam impressionẽ factam. Et dictator prorupto uallo iã in castra prælium intulerat. Tum abijci arma passim, ac dedi hostes cœpti: castrisq́; & his captis, hostes, præter senatores, omnes uenundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atq; Hernicis reddita: partem sub hasta dictator uẽdidit: præpositoq́; cõsule castris, ipse triumphãs inuectus urbem dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciũt, qui filium ab A. Posthumio, quòd occasione bene pugnandi captus iniussu discesserit præsidio, uictorem securi percussum tradũt. nec libet credere: & licet, in uarijs opinionibus: &

 argum.

argumento est, quòd imperia Manliana, non Posthumiana, appellata sint: quum qui prior autor tam saeui exēpli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoq; Manlio cognomē inditum: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius consul aedem Apollinis absente collega sine sorte dedicauit. aegrè id passus Quintius, cū dimisso exercitu in urbem redisset: nequicquam in senatu est conquestus. Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere uisum: quòd Carthaginienses tanti hostes futuri, tum primū per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitū traiecere. Agitatū in urbe ab tribunis plebis, ut tribuni militum consulari potestate crearentur: nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papyrius Crassus, L. Iulius. Aequorum legati foedus ab senatu cum petissent, & pro foedere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis belliq; autores in iurgia & seditiones uersa. Vndiq; ocium fuit Romanis. Legem de mulctarum aestimatione pergratam populo, cum ab tribunis parari consules unius ex collegio proditione excepissent, ipsi praeoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum. Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil

digna

seditio.

dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse, cognitioq; eius rei L. Sergio & Q. Seruilio & Mamerco Aemilio permissa. Quidam Hostiam relegati, quòd cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat: colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interemptorũ aßignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœlestes modò defuerunt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egens, uix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuosq;, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie alia absumpta, uulgatiq; contactu in homines morbi: & primo in agrestes ingruerant, seruitiaq;: urbs deinde impletur. Nec corpora modò affecta tabo: sed animos quoq; multiplex religio, & pleraq; externa inuasit: nouos ritus sacrificãdo, uaticinando inferẽtibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione animi: donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis Deûm exposcendæ. Datum inde negotiũ ædilibus, ut animaduerterẽt, ne qui, nisi Romani dij, neu quo alio more quàm patrio colerentur

rentur. Irae aduersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano consulibus, dilatae sunt. Tūc quoq; ne confestim bellum indiceretur, ne'ue exercitus mitterētur, religio obstitit: fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatū ad Nomentū & Fidenas fuerat: induciaeq́; inde, non pax facta, quarum et dies exierat, & ante diem rebellauerant. missi tamen fœciales: nec eorū, cum more patrum iurati repeterent res, uerba sunt audita. Cōtrouersia inde fuit, utrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Peruicere tribuni, denuntiando impedituros se delectum, ut Quintius consul de bello ad populum ferret: omnes centuriae iussere. eo quoq; plebs superior fuit, quòd tenuit ne cōsules in primum annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt: T. Quintius Pœnus ex consulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cossus praefuit urbi: tres delectu habito profecti sunt Veios: documentoq́; fuere, quàm plurium imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisq; cōsilia, cum aliud alij uideretur, aperuerūt ad occasionem locum hosti. incertā nanq; aciem, signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, inuasere opportune Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dātes accepere.

cepere. Plus itaq; ignominiæ quàm cladis est acceptum. Mœsta ciuitas fuit, uinci insueta: odisse tribunos: poscere dictatorem: in eo uerti spes ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstaret, ne posset nisi ab consule dici dictator, augures consulti eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorē Mamercum Aemylium dixit. & ipse ab eo magister equitum est dictus. adeò simul fortuna ciuitatis uirtute uera eguit: nihil censoria animaduersio effecit, quò minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se uno prælio fusos, cū tamen nullam publici consilij societatem mouissent: uoluntarios undiq; ad spem prædæ adsciuerunt. Vni Fidenatiū populo rebellare placuit: & tanquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum antea: ita tum nouorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus sese coniungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios, an Fidenas sedem belli caperēt. Fidenæ uisæ opportuniores. Itaq; traiecto Tyberi Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat: accito exercitu ab Veijs, hostibus positis ad Fidenas: eoq; ipso ab re malè gesta perculsa castra locantur antè portam Collinam: & in muris armati dispositi, & iustitium in foro

tabernæq; clausæ: fiuntq; omnia castris quàm urbi similiora. Tum trepidam ciuitatem præconibus per uicos dimißis dictator ad concionem aduocatam increpuit, quòd animos ex tam leuibus fortunæ momentis suspensos gererent: ut parua iactura accepta, quæ ipsa non uirtute hostium, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit, Veientem hostem sexies uictum pertimescant: Fidenasq; propè sæpius captas quàm oppugnatas: eosdem & Romanos & hostes esse: qui per tot secula fuerint: eosdem animos, easdem corporis uires, eadē arma gerere: se quoq; eundem dictatorem Mamercum Aemylium esse, qui antè Veientium Fidenatiumq; adiunctis Faliscis ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrij templo intulerit proinde memores, secum triumphos, secum spolia, secum uictoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, cædem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma caperent: simul castra castris coniunxissent, satis confidere, nec sceleratißimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani

ni gaudium fore: & populum Romanum intellecturum quanto melius de Repub. meriti sunt, qui se dictatorẽ tertium dixerint, quàm eos qui ob ereptum censuræ regnum labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis deinde nuncupatis profectus, M. & D. passus citra Fidenas castra locat: dextra montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintium Pœnum legatum occupare montes iubet: occultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret. ipse postero die, cũ Hetrusci pleni animorum, ac pristini diei meliore occasione quàm pugna in aciem processissent: cunctatus parumper, dum speculatores referrent, Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum, signa profert: peditumq; aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum præcipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit equestri auxilio, signum daturum: tum ut memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romuliq; ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, respersos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisq; odium explet. Concusserat primo statim congressu hostem: cum repentè patefactis Fide-

narũ portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus, inusitataq́;. Ignibus armata ingẽs multitudo, facibusq́; ardentibus tota collucẽs, uelut phanatico instincta cursu in hostem ruit: formaq́; insolita pugnæ Romanos parũper exterruit. Tum dictator magistro equitũ, equitibusq́;, tum ex montibus Quintio accito prælium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio similius quàm prælio territum cesserat flammis, accurrit: claraq́; uoce, Fumo'ne uicti, inquit, uelut examen apum loco uestro exacti, inermi cedetis hosti? non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisq́;, si igni non telis pugnandum est, ereptas ultrò inferetis? agite nominis Romani, ac uirtutis patrum uestræq́; memores: uertite incendiũ hoc in hostium urbem: & suis flammis delete Fidenas, quas uestris beneficijs placare non potuistis. legatorum hoc uos uestrorum, colonorumq́; sanguis, uastatiq́; fines monent. Ad imperiũ dictatoris mota cũcta acies: faces partim emissæ excipiuntur partim ui eripiuntur: utraq; acies armatur igni. Magister equitũ et ipse nouat pugnã equestrẽ. frænos ut detrahãt equis, imperat: et ipse princeps calcaribus subditis euectus effræno equo, in medios ignes infertur: & alij cõcitati equi libero cursu ferũt equitẽ in hostem. Puluis elatus mistusq́; fumo lucem ex oculis uirorũ equorũq́; aufert: ea quæ

milite

pugna

militem terruerat species, nihil terruit equos. ruinæ igitur similem stragem eques quacunq; peruaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus. qui cum utranq; mirabundam in se aciem uertisset, dictator exclamat: Quintium legatũ & suos ab tergo hostem adortos. ipse redintegrato clamore infert acrius signa. cum duæ acies, duo diuersa prælia circumuentos Hetruscos & à fronte & ab tergo urgerent: neq; in castra retro, neq; in montes unde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitem passim liberi frenis dispulissent equi: Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendũt. infert pauidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam cõpulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi laßitudo & uulnera et pauor degrauant: pauci ex multis tranant. alterum agmen fertur per castra in urbem: eadem & Romanos sequentes impetus rapit, Quintium maximè, & cum eo degressos modò de montibus, recentißimum ad laborem militem: quia ultimo prælio aduenerat. Hi postquàm mixti hostibus portam intrauere, in muros euadunt: suisq; capti oppidi signum ex muro tollunt. quod ubi dictator conspexit (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe iniecta maioris in urbe

prædæ, ad portam ducit: receptusq́; intra muros, in arcem quò ruere fugientium turbam uidebat, pergit. Nec minor cædes in urbe quàm in prælio fuit: donec abiectis armis, nihil præter uitam petentes dictatori deduntur. Vrbs castraq́; diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionem sorte ductis, & quorum eximia uirtus fuerat, binis, alijs sub corona uenundatis, exercitũ uictorem opulentumq́; præda triumphans dictator Romam reduxit, iussoq́; magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisq́; rebus acceperat. Claßi quoq; ad Fidenas pugnatum cum Veientibus, quidam in annales retulere: rem æquè difficilem atq; incredibilem: nec nunc lato satis ad hoc amne: & tum aliquanto, ut à ueteribus accepimus, arctiore. nisi in traiectu forte fluminis prohibendo aliquarum nauium concursum, in maius (ut fit) celebrantes, naualis uictoriæ uanum titulum appetiuere. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum XX. induciæ datæ: & Aequis triennij, cum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus urbanis otium fuit. Annum insequentem neq;

bello

bello foris, neq; domi seditione insignem ludi bello uoti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant Cl. Crassus. Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus. spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu uenerāt, aduenis gratius fuit. Post ludos cōciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinem: quòd admiratione eorum quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret seruitio: & nō modò ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare non auderet, sed ne in tribunis quidē militum creandis (quæ communia essent comitia patrū ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de cōmodis plebis ageret: eò impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atq; honos speretur: nihil non egressuros homines, si magna conatis, magna præmia proponantur: ut quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres, aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos: apud plebē, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorē fore: neq; sperandum, neq; postulandū esse. magnos animos, magnis honoribus fieri. neminem se plebeium contempturum, ubi contemni desissent. experiendam

rem

seditio

rem deniq; in uno aut altero esse: sit'ne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile miraculoq́; sit, fortē ac strenuum uirum aliquem existere ortum ex plebe. summa ui expugnatum esse, ut tribuni militum consulari potestate & ex plebe crearentur. petisse uiros domi militiaq́; spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui patribus fuisse: desisse postremo præbere ad contumeliam os, nec se uidere cur nō lex quoq; abrogetur, qua id liceat quod nunquam futurum sit: minorem quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quàm si per indignitatem ipsorum prætereantur. Huius generis orationes cum assensu auditæ incitauere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici diuidendi, coloniarumq́; deducendarum ostentata spes: & uectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militū erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe, cum patres clandestina denuntiatione reuocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret absentibus tribunis plebis: ut quoniā Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse, fama esset, ad rem inspiciendā tribuni militum proficiscerentur, consulariaq; comitia haberentur. Profecti Appium Claudium filium decem-
uir

uiri præfectum urbis relinquunt, impigrum iuuenem, & iam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum plebisq́; : tribunis plebis nec cum absentibus ijs qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio transacta re, quod contenderent, fuit. Creati consules, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta. Vulturnum Hetruscorum urbem, quæ nũc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamq́; ab duce eorum Capye, uel (quod propius uero est) à campestri agro appellatam. cepere autem, prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem urbis agrorumq́; accepti: deinde festo die grauatos somno epulisq́; incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules ij quos diximus, idibus Decembribus magistratũ occepere. Iam non solùm qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum: sed legati quoq; ab Latinis & Hernicis nuntiabant: non antè unquam Volscos nec ducibus legẽdis, nec exercitui scribẽdo intentiores fuisse: uulgo fremere, aut in perpetuum arma bellumq́; obliuioni danda, iugumq́; accipiendum: aut ijs cum quibus de imperio certetur, nec uirtute, nec patiẽtia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud uana attulere: sed nec perinde patres moti sunt, & C. Sempronius, cui ea prouincia sorte euenit, tanquam

quam constantissimæ rei fortunæ fretus, quòd uictoris populi exercitum aduersus uictos duxisset, omnia temerè ac negligenter egit: adeo ut disciplinæ Romanæ plus in Volsco exercitu, quàm in Romano esset. ergo fortuna, ut sæpe aliâs, uirtutem est secuta. Primo prælio quod ab Sempronio incautè inconsulteq; cõmissum est, non subsidijs firmata acie, non equite apte locato concursum est. clamor indicium primum fuit quò res inclinatura esset: excitatior crebriorq; ab hoste sublatus: ab Romanis dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto clamore prodidit pauorem animorum. Eo ferocior illatus hostis urgere scutis, micare gladijs: altera ex parte nutant circunspectãtibus galeæ, et incerti trepidant, applicantq; se turbæ: signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter suos manipulos recipiũtur. Nondum fuga certa, nondum uictoria erat. tegi magis Romanus, quàm pugnare. Volscus inferre signa: urgere aciem: plus cædis hostium uidere, quàm fugæ. Iam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiurgante atq; hortante, nihil nec imperium nec maiestas ualebat: dataq; mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum labente iam re præsenti animo subuenisset. Qui cum magna uoce exclamasset, ut equites qui saluam Rempublicam uellent esse, ex equis

desil

Trepid°.

desilirent: omnium turmarum equitibus uelut ad consulis imperium motis, Nisi hac, inquit, armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est. sequimini pro uexillo cuspidem meam: ostendite Romanis Volscisq́; , neque equitibus uobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cùm clamore comprobata adhortatio esset, uadit alte cuspidem gerens: quacunq; incedunt, ui uiam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis, ubi suorũ plurimum laborem uident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat. quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, ut parmatis, nouæ cohorti hostiũ locus detur, donec impetu illati ab suis excludantur. quod ubi est factum, interclusi equites: nec prorumpere eâdem quà transierant, posse: ibi maxime confertis hostibus, quà uiam fecerant. & consul legionesq́; Romanæ, cum quo tegumen modò omnis exercitus fuerat, nusquam uiderent: ne tot fortißimos uiros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quencunq; casum. diuersi Volsci, hinc consulem ac legiones sustinere: altera frõte instare Tempanio atq; equitibus. qui cum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugna

pugna

gnæ finis ante noctem fuit. consul quoq; nusquam remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit. tantusq; ab imprudentia euentus utraq; castra tenuit pauor, ut relictis saucijs, & magna parte impedimentorum, ambo pro uictis exercitus se in montes proximos reciperēt. tumulus tamē circunsessus ultra mediā noctem est: quò cum circunsedentibus nuntiatum esset castra deserta esse, uictos rati suos & ipsi quà quenq; in tenebris pauor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit: digressus deinde ipse cū paucis speculatū, cum ab saucijs hostibus sciscitādo cōperisset castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra Romana penetrat: ubi cum uasta desertaq; omnia, atq; eandē quam apud hostes fœditatem inuenisset, prius quàm Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat saucijs ductis secū, ignarus quā regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnæ aduersæ castrorūq; desertorū perlata erat: et ante omnia deplorati erāt equites nō priuato magis quàm publico luctu: Fabiusq; consul terrore urbi quoq; iniecto stationem ante portas agebat: cum equites procul uisi non sine terrore ab dubijs quinam essent, mox cogniti, tantam ex metu lætitiam fecere, ut clamor urbem peruaderet gratulan-

tium ſaluos uictoresq; rediſſe equites: & ex mœstis paulò antè domibus quæ conclamauerant ſuos, procurreretur in uias: pauidæq; matres ac cōiuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in ſuos quæq; ſimul corpore atq; animo uix præ gaudio compotes effuſæ. Tribunis plebis qui M. Poſthumio & T. Quintio diem dixerant, quòd ad Veios eorum opera malè pugnatum eſſet, occaſio uiſa eſt per recens odium Sempronij conſulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata concione cum proditam Veijs Rempublicam eſſe ab ducibus, proditum deinde, quia illis impunè fuerit, in Volſcis ab conſule exercitum, traditos ad cædem fortiſsimos equites, deſerta fœdè caſtra uociferati eſſent: C. Iulius unus ex tribunis Tempanium equitē uocari iuſsit. coramq; eis. Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitreris'ne C. Sempronium conſulem aut in tempore pugnam iniſſe, aut firmaſſe ſubſidijs aciē? aut ullo boni conſulis functū officio? & tu'ne ipſe uictis legionibus Romanis tuo cōſilio equitem ad pedes deduxeris? reſtitueriſq; pugnam? excluſo deinde ab acie noſtra tibi atq; equitibus num aut conſul ipſe ſubuenerit aut miſerit præſidium? poſtero deniq; die ecquid præſidij uſquam habueris? an tu cohorsq; in caſtra noſtra uirtute perruperitis? ecquem in caſtris conſulem, ecquem exercitum inueneritis? an

gratul: et obviā itio.

A deſerta

deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro uirtute tua fideq;, qua una hoc bello Respublica stetit, dicenda tibi sunt hodie. Deniq; ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem exercitumq́;? uicti deniq; simus, an uicerimus? Aduersus hæc Tempanij oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis uana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, nō militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Roma. fuisse, cum eum comitijs consulem legeret. Itaq; ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent: quæ pensitanda quoque magnis animis atq; ingenijs essent: sed quod uiderit, referre posse. Vidisse autem se prius quàm ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaq; hostium uersantē: postea se ab conspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore, sensisse usq; ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari uelut ipse in re trepida loci præsidio se suosq; sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse credere, quàm populi Rom. fortunam, noctemq́;

omnia

omnia erroris mutui implesse. precantemq; deinde ne se fessum labore ac uulneribus tenerent, cum ingenti laude non uirtutis magis quàm moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul uia Lauicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra iumentaq; alia ab urbe, exercitum affectum prælio ac uia nocturna excepere. Paulò pòst in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixè amouens culpam, quàm Tempanium meritis laudibus ferens. Mœsta ciuitati ab re male gesta, & irata ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militũ pro consule ad Veios fuerat: decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis consul auspitio dictatoris Posthumij Tuberti, et ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Aemylij res prosperè gesserat: totã culpam eius temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, et exactæ iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo uitæ spatio tam tristẽ nuntium ferre ad Cincinnatum pateretur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerãt Tempanio autore equites. Senatus cum odio Sempronij consu-

lare nomen offenderet, tribunos militum consu lari potestate creari iußit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit. quem cum quatuor collegæ inspectante populo Romano orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, uexaret: ægrè Hortensius pati, tentationē eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum quæ in speciem modò iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaq; modò ad eum conuersus, ubi illi patricij spiritus, ubi subnixus & fidens innocentia animus esset, quærebat: sub tribunitia umbra consularem uirum delituisse modò ad collegas, Vos autem, si reum per ago, quid acturi estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribunitiam potestatem? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent: nec se iudicium populi tollere aut uelle aut posse: sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non ualuissent, se uestem cum eo mutaturos: tum Hortensius, Non uidebit, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus, ut tā charus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum quàm

Hort

Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusq; gratior fuit. Non diutius fortuna Aequis indulsit, qui ambiguam uictoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabij, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. cum trepidam tantam ostendissent aciẽ Aequi, turpi fuga funduntur haud magno consulis decore. Itaq; triumphus negatus: cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiam, ut ouans urbem intraret, concessum est. Quemadmodum bellum minore quàm timuerant dimicatione erat perfectum: sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rem, ut præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli prastò essent, à consulibus relatam cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primo & consules & patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde, ut quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis usi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi: cum seditio

parum proficerent, totam rem de augēdo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliaq; subinde, inter quas & agraria legis, seditiosæ actiones existunt: propter quos motus cum senatus consules, quàm tribunos creari mallet: neque posset per intercessiones tribunitias senatusconsultum fieri: Respublica à consulibus ad interregnum, neque id ipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti redit. Cum pars maior insequentis anni per nouos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset: modò prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus ne senatusconsultum de comitijs consularibus faceret: postremo L. Papyrius Mugillanus proditus interrex castigando nunc patres, nunc tribunos plebis, desertam omissamq; ab hominibus Rem pub. deorum prouidentia curaq; exceptam, memorabat Veientium inducijs, & cunctatione Aequorum stare: unde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu placere Remp. opprimi: non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse. an bello intestino bellum externum propulsaturos? quæ si in unum conueniāt, uix deorum opibus quin obruatur Romana res, resisti posse: quin illi, remittendo de summa quisq; iuris, medijs copularent cōcordiam:

patres

patres patiendo Trib. mil. pro consulibus fieri: Trib. plebis non intercedendo, quo minus quatuor quæstores promiscuè de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent. Tribunitia primùm comitia sunt habita: creati Tribuni consulari potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertium, Sex. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc Tribuno comitia quæstorum habente, petētibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij Trib. plebis, & fratre alterius Trib. pleb. Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio horum ualuit, quin quorum patres auosq; consules uiderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes Tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusq; repulsa suorum accensi, quidnam id rei esset? non suis beneficijs, non patrum iniurijs, non denique usurpandi libidine, cùm liceat quod antè non licuerit, si non Tribunum militarem, ne quæstorem quidem quenquam ex plebe factum? non ualuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, Tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ? Fraudem profecto in re esse, & A. Sēproniū comitijs plus artis adhibuisse, quàm fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaq; cùm in ipsum & innocentia tutum, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem

lem Atratini: eiq; ob ignominiam Volsci belli adiutore collega M. Canuleio diem dixere. subinde ab eisdem Tribunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper acerrimè C. Sempronius restiterat: ratis id quod erat, aut deposita causa leuiorem futurum apud patres reum, aut perseuerantem sub iudicij tempus plebem offensurum. aduersa inuidiæ obijci maluit, & suæ nocere causæ, quàm publicæ deesse: stetitq; in eadem sententia, ne qua largitio cessura in trium gratiam Tribunorum fieret. nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quæri: se quoq; subiturum eam tempestatem forti animo: nec senatui tanti se ciuem aut quenquam alium debere esse, ut in parcendo uni malum publicum fiat. Nihil demißiore animo cùm dies uenit, causa ipse pro se dicta, nequicquam omnia expertis patribus ut mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodẽ anno Posthumia uirgo uestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumq; liberius quàm uirginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro collegij sentẽtia pontifex maximus abstinere iocis, coliq; sanctè potius quàm scitè iußit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur. Insequens annus Tribunos militum consulari potestate

testate habuit Agrippam Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautiū. Annus felicitate pop. Ro. periculo potius ingenti, quàm clade insignis. seruitia urbem ut incenderent distantibus locis, coniurarunt: populoq; ad opem paßim ferendam tectis intento, ut arcem Capitoliumq; armati occuparent. Auertit nefanda consilia Iupiter: indicioq; duorum comprensi sontes pœnas dederūt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Aequis reparari cœptum: & nouos hostes Lauicanos consilia cum ueteribus iungere, haud incertis autoribus Romam est allatum. Aequorum iam uelut anniuersariis armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati mißi cum responsa inde retulissent dubia, quibus nec tūc bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Thusculanis negotiū datum, aduerterēt animos nequid noui tumultus Lauicis oriretur. Ad insequentis anni Tribunos militum consulari potestate inito magistratu legati ab Thusculo uenerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papyrium Mugillanum, C. Seruilium, Q. Seruilij Prisci filium, quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nuntiabant legati Lauicanos arma cepisse, & cùm Aequorum exercitu depopulatos agrū Thusculanum castra in Algido posuisse. Tum La-

incend.

uicanis bellum indictum: factoq; senatusconsulto, ut duo ex Tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romæ curaret: certamen subito inter tribunos exortum se quisq; belli ducem potiorem ferre: curam urbis ut ingratam ignobilemq; aspernari. Cùm parum decorum inter collegas certamen mirabundi patres conspicerent: Q. Seruilius, Quando nec ordinis huius ulla, inquit, nec Reip. est uerecũdia, patria maiestas altercationem istam dirimet: filius meus extra sortem urbi præerit. bellum utinam qui appetunt, consideratius concordiusq; quàm cupiunt, gerant. Delectũ haberi non ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt. ex his scriptos iuniores duo Tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina cupiditate eadem imperij multo impensius in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia pugnare: sua consilia uelle, sua imperia sola rata esse: contemnere inuicem & contemni: donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est, ut alternis diebus summam imperij haberent. Quæ cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius ætate et usu doctus, precatus ab Dijs immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior Reipub. esset, quàm ad Veios fuisset: et uelut haud dubia clade imminente, institisse filio ut milites scriberet, et arma pararet. Nec falsus uates fuit. nam ductu

Seditio.

L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cùm quia simulato metu receperat se hostis ad uallum, spes uana expugnandi castra eò traxisset: repentino impetu Aequorum persupinam uallem fusi sunt: multiq; in ruina maiore quàm fuga oppreßi obtruncatiq;: castraq; eo die ægrè retenta, postero die circunfusis iam magna ex parte hostibus, per auersam portam fuga turpi deseruntur. duces legatiq; et quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculum petiere. Palati alij per agros paßim multis itineribus maioris quàm accepta erat, cladis nuntij Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit, quòd euentus timori hominum congruens fuerat: & quòd subsidia quæ respicerent, in re trepida præparata erant ab Tribuno militum: iussuq; eiusdem per minores magistratus sedato in urbe tumultu speculatores properè mißi nuntiauere Thusculi duces exercitumq; esse, hostem castra loco non mouisse. & quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus P. Seruilius Priscus, uir cuius prouidētiam in Republica cum multis alijs tempestatibus antè experta ciuitas erat, tū euentu eius belli, quod uni certamen Tribunorum suspectum ante rem male gestam fuerat: magistro equitum creato, à quo ipse Tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, ut tradidere quidam (nam alij

Halam

Halam Seruilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaq; ad Aequos, quae in Romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim praelio cùm dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset: legionum inde signa inferri properè iußit: signiferumq; ex suis unum cunctantem occidit. tantus ardor ad dimicandũ fuit, ut impetũ Aequi non tulerint: uictiq; acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore & certamine minor castrorum oppugnatio fuit quàm praelium fuerat. captis direptisq; castris cùm praedam dictator militi cõceßisset, secutiq; fugientem ex castris hostẽ equites renũtiassent omnes Lauicanos uictos, magnam partẽ Aequorum Lauicos confugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidumq; corona circũdatum, scalis captum ac direptũ est. Dictator exercitu uictore Romam reducto, die octauo quàm creatus erat, magistratu se abdicauit. et opportune senatus prius quàm ab Trib. pleb. agrariae seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit freques coloniam Lauicos deducendam. coloni ab urbe mille & quingenti mißi bina iugera acceperũt. Captis Lauicis, ac deinde Tribunis militum consulari

potesta

potestate Agrippa Menenio Lanato. & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso: & insequẽti anno A. Sempronio Atratino tertium, et duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio: biennium trãquilla externæ res discordia domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores uulgi erant Sp. Mecilius quartum, & Metilius tertium Tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgaßẽt ut ager ex hostibus captus uiritim diuideretur, magnæq; partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod uenisset, aßignatum'ue publicè esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi patribusq; propositum uidebatur certamen: nec Tribuni militum nunc in senatu, nunc in consilijs priuatis principum cogendis uiam consilij inueniebant. Cùm Ap. Claudius, nepos eius qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio dicitur dixisse: uetus se ac familiare cõsilium domo afferre: proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus uiam unam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum interceßionem. facilè homines nouos autoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quàm maiesta-

tis me

seditio

tis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse: ubi uideant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad causam senatus: per quem uniuerso ordini cum primoribus se patrum concilient. Approbantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quòd non degenerasset ab stirpe Claudia collaudante iuuenem, negotium datur, ut quos quisque posset ex collegio Tribunorum ad intercessionem perliceret. Misso senatu prehẽsantur ab principibus Tribuni: suadendo, monendo, pollicendoq́; gratum id singulis priuatim, gratum uniuerso senatui fore, sex ad intercessionem comparauere. Posteroq́; die cum ex composito relatum ad senatum esset de seditione quam Meßilius Metiliusq́; largitione peßimi exempli concirent: eæ orationes à primoribus patrum habitæ sunt, ut pro se quisq; iam nec consilium sibi suppetere diceret: nec se ullam opem cernere aliam usquam, præterquàm in tribunitio auxilio: in eius potestatis fidem circumuentam Remp. tanquam priuatum inopem confugere. præclarum ipsis potestatiq́; esse, non ad uexandum senatum, discordiamq́; ordinum mouẽdam plus in tribunatu uirium esse, quàm ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus ortus, cùm ex omnibus

parti

partibus curiæ Tribuni appellarentur: tum silentio facto ij qui præparati erāt gratia principum, quam rogationem à collegis promulgatam senatus censeat dissoluendæ Reipub. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis cōcione aduocata proditores plebis commodorum, ac seruos consularium appellātes, aliaq; truci oratione in collegas inuecti actionem deposuere. Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus Tribuni militum consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros Tyberis super ripas effusus maximè ruinis uillarum uastauit: simul Aequos triennio antè accepta clades prohibuit Volanis, suæ gentis populo præsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lauicanum factæ erant, nouisq; colonis bellum illatum. Quam noxam cum se consensu omnium Aequorum defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidem bello per obsidionem leuemq; unam pugnā et oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio Trib. pl. ut rogationem ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterentur: per intercesionem collegarum, qui nullum plebiscitum, nisi ex autoritate senatus passuros se perferri ostēderunt, discussum

sum est. Volis insequente anno receptis Aequi, coloniaq; eò deducta nouis uiribus oppidum firmarunt, Tribunis militum Romae consulari potestate C. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillensi. huic bellum aduersus Aequos permissum est, praua mentis homini: quãtum uictoria magis quàm bellũ ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductoq; ad Volas, cùm leuibus praelijs Aequorum animos fregisset, postremo in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamen uertit: & cùm inter oppugnationem praedam militis fore edixisset, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor ut credam irae causam exercitui fuisse, quàm quòd in urbe nuper direpta, coloniaq; noua, minus praedicatione Tribuni praeda fuerit. Auxit eam iram postquam ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in urbem reuertit, audita uox eius in concione stolida, ac propè uecors: qua Sextio Tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoq; ut mitterentur coloni laturum se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumq; Volanum esse: Malum quidem militibus meis, inquit, nisi quieuerint. quod auditum non concionem magis quàm mox patres offendit. & Tribunus plebis uir acer, nec infacũdus nactus inter aduersarios superbum

inge

ingenium immodicamq́; linguam, quã iritando agitandoq́; in eas impelleret uoces, quæ inuidiæ non ipsi tãtum, sed causæ atq; uniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum sæpius quàm Posthumium in disceptationem trahebat. Tum uerò secundum tam sæuum atq; inhumanum dictum, Auditis, inquit, Quirites, sicut seruis malum minantem militibus? tamen hæc bellua dignior uobis tanto honore uidebitur, quàm qui uos urbe agrisq́; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti uestræ prospiciunt, qui pro uestris commodis aduersus tam crudeles superbosq́; aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci iam uestram suscipiãt causam. quid ut à uobis sperent? an honores, quos aduersarijs uestris potius, quàm P.R. propugnatoribus datis? Ingemuistis modò uoce huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur, hunc qui malũ uobis minatur, ijs qui agros sedesq́; ac fortunas stabilire uolunt, præferetis. Perlata hæc uox Posthumij ad milites, multò in castris maiorem indignationem mouit: prædæ'ne interceptorem fraudatoremq́; etiam malum minari militibus? Itaq; cum fremitus apertè esset: et quæstor P. Sextius eadẽ uiolentia coërceri putaret seditionem posse, qua mota erat: misso ad uociferantẽ quendã militem lictore, cum inde clamor et iurgiũ oriretur, saxo ictus

turba excedit: insuper increpãte qui uulnerauerat, habere quæstorem, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperior omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus supplicijs. postremo cum modum iræ nullum faceret: ad uociferationem eorum quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis pœnam uecors de tribunali decurrit. ibi cum summouentes paßim lictores centurionesq; uexarent turbam, eò indignatio erupit, ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquàm est Romã nuntiatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quòd cura incesserat patres, ne metu quæstionum plebs iraq;, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, ut consules crearẽtur. Cùm senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, ijdem intercederent consularibus comitijs, res ad interregnum redijt. uictoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, consules creati sunt, A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His cõsulibus principio anni senatusconsultum factum est, ut de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebem ferrent: plebsq;

præfic

præficeret quæstioni quem uellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos consciße mortē satis creditum est, transacta re, nequiuere tamen consequi, ut non ægerrime id plebs ferret. iacere tandiu iritas sanctiones, quæ de suis commodis ferrentur: cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantam uim habere. Aptißimum tempus erat, uindicatis seditionibus delenimentum animis Volani agri diuisionem obijci: quo facto minuissent desiderium agrariæ legis, quæ possesso per iniuriam agro publico patres pellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modò publicis agris, quos ui teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne uacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere, mox paucis, ut cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio COS. cum hostem ibi non inuenissent: Ferentinum, quò magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus prædæ quàm sperauerant, fuit: quòd Volsci postquàm spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt. postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono

Σ

datus. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. pl. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio COSS. Is cum principio statim anni uelut pensum nominis familiæq;, seditiones agrarijs legibus promulgādis cieret: pestilentia coorta, minacior tamen quàm perniciosior, cogitationes hominum à foro, certaminibusq; publicis, ad domū curamq; corporū nutriendorum auertit: minusq; eam dānosam fuisse, quàm seditio futura fuerit, credūt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, pestilentē annū, inopia frugum neglecto cultu agrorū (ut plerumq; fit) excepit, M. Papyrio Atratino, C. Naucio Rutilio consulibus. Iam fames, quàm pestilentia tristior erat: ni dimißis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare, quiq; Tyberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret subuentum. superbè ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumasq;, legati prohibiti commercio sunt: contra ea benignè ab Siculorum tyrannis adiuti maximos cōmeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuitate ægræ experti consules sunt: cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes, coacti sunt binos equites adijcere. Præterquam ab morbo, annonaq;, nihil eo biennio intestini, externi'ue incommodi fuit. at ubi hæ solicitudines discessere, omnia quibus turbari solita

pestil^a.
fames

ſolita erat ciuitas, domi diſcordia, foris bellũ exortum. M. Aemylio, C. Valerio Potito conſulibus, bellum Aequi parabant: Volſcis, quanquàm non publico conſilio capeſſentibus arma, uoluntarijs mercede ſecutis militiam. Ad quorũ famam hoſtium (iam enim in Latinum Hernicumq; tranſcenderant agrũ) delectum habentem Valerium conſulem M. Menenius tribunus plebis legis Agrariæ lator, cum impediret: auxilioq; tribuni nemo inuitus ſacramento diceret: repentè nuntiatur, arcem Caruentanam ab hoſtibus occupatam eſſe. Ea ignominia accepta cum apud patres inuidiæ Menenio fuit: tum cæteris tribunis iã antè præparatis interceſſoribus legis agrariæ, præbuit iuſtiorem cauſam reſiſtendi collegæ. Itaq; cum res diu ducta per altercationem eſſet: conſulibus deos, hominesq; teſtantibus, quicquid ab hoſtibus cladis, ignominiæq; aut iam acceptum eſſet, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impediret: Menenio contrà uociferante, ſi iniuſti domini poſſeßione agri publici cederẽt, ſe moram delectui non facere: decreto interpoſito nouem tribuni ſuſtulerũt certamen: pronuntiauerũtq; ex collegij ſententia: C. Valerio conſuli ſe, damnum aliamq; coërcitionem aduerſus interceßionem collegæ delectus cauſa detrectantibus militiam inhibenti, auxilio futuros eſſe.

Hoc decreto consul armatus cum paucis appellantibus tribunum collum torsisset: metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus, infestusq; consuli erat: impigrè primo statim aduentu, deiectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi, occasionem aperuere ad inuadendum. Prædæ ex assiduis populationibus, quòd omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. uenditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit: tum prædicans participem prædæ fore exercitum, cum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis, ac militum in consulē iræ. itaq; cum ex senatusconsulto urbem ouans introiret: alternis inconditi uersus militari licentia iactati: quibus consul increpitus, Menenij celebre nomen laudibus fuit: cum ad omnem mentionem tribuni fauor circunstantis populi plausuq; & assensu cum uocibus militum certaret. plusq; ea res, quàm propè solennis militum lasciuia in consulem, curæ patribus iniecit. & tāquam haud dubius inter tribunos militū honos Menenij, si peteret, consularibus comitijs est exclusus. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non alias ægrius plebs tulit tribunitia sibi comitia nō cōmissa. eū dolorē quæstorijs comitijs simul ostēdit, & ulta

uicta est, tunc primùm plebeijs quæstoribus creatis: ita, ut in quatuor creandis uni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeij, Q. Silius, P. Aelius, P. Pipius, clarißimarum familiarum iuuenibus præferrentur. Autores fuisse tam liberi populo suffragij Icilios accipio, ex familia infestißima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumq; rerum molem auidißimo adeo populo ostentates: cum affirmassent nihil se moturos, si ne quæstorijs quidẽ comitijs, quæ sola promiscua plebi patribusq; reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id, quod tandiu uellent & per leges liceret. Pro ingenti itaq; uictoria id fuit plebi: quæsturamq; non honoris ipsius finem æstimabat: sed patefactus ad consulatum, ac triumphos locus nouis hominibus uidebatur. Patres contrà, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernentesq; alios in possessione dignitatis suæ, salij, flaminesq; nusquam aliò, quàm ad sacrificandum pro populo sine imperijs ac potestatibus relinquantur. Irritatis utriusq; patris animis, cum & spiritus plebes sumpsisset: & tres ad popularem causam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæstorijs comitijs, ubi utrunque

Seditio

plebi liceret, similia fore cernentes, tendere ad consulum comitia, quæ nondum promiscua essent. Icilij contrà tribunos militum creandos dicere, & tandem aliquando impartiẽdos plebi honores. Sed nulla erat cõsularis actio, quã impediendo id quod petebant, exprimerent: cùm mira opportunitate Volscos & Aequos prædatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumq́;, affertur. ad quod bellum ubi ex senatusconsulto consules delectum habere occipiunt, obstare tunc enixè tribuni, sibi plebiq́; eam fortunam oblatam memorãtes. Tres erant et omnes acerrimi uiri, generosiq́; etiam, ut inter plebeios. duo singuli singulos sibi consules asseruandos asidua opera desumunt: uni concionibus data nunc detinenda, nunc concienda plebs. Nec delectum cõsules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant. inclinante deinde se fortuna ad causam plebis, nũtij ueniunt: arcem Caruentanam dilapsis ad prædam militibus qui in præsidio erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cæsos. Ea aduersa ciuitati res uires tribunitiæ actioni adiecit. nequicquam enim tentati ut tum deniq; desisterent impediendo bello, postquam non cessere nec publicæ tempestati nec suæ inuidiæ, peruincunt, ut senatusconsultum fiat de tribunis militum creandis:

certo

certo tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: ne'ue quis reficeretur in annum tribunus plebis: haud dubiè Icilios denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus, petere consulatum insimulabant. Tum delectus haberi, bellumq; omnium ordinum consensu apparari cœptum. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruẽtanam, an alter ad comitia habenda substiterit, incertũ diuersi autores faciunt. illa pro certo habẽda, in quibus nõ dissentiunt: ab arce Caruentana, cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam, populationesq; & prædas & in Aequis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis uictoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres uicere. nanq; tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patricij creati sunt, C. Iulius Tullus, C. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. Artem adhibitam ferunt à patricijs, cuius eos Icilij tum quoq; insimulabant, quòd turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium in quibusdam insignium populum à plebeijs auertissent. Volscos deinde & Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium ad iram cum impulisset, fama affertur, summa ui ad bellum

coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos utriusq; gentis populos circumisse, castigantes ignauiā, quòd abditi intra muros populabundos in agris uagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis praesidium passi essent. iam non exercitus modò armatos, sed colonias etiā in suos fines mitti: nec ipsos modo Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captū Hernicis donasse. Ad haec cum inflāmarentur animi, ut ad quosq; uentū erat, numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorū iuuentus Antiū contracta. ibi castris positis hostem opperiebantur. Quae ubi tumultu maiore etiā quàm res erat, nunciantur Romā: senatus extēplò (quod in rebus trepidis ultimū cōsiliū erat) dictatorē dici iussit. Quam rem aegrè passos, Iulium Corneliūq; ferūt: magnoq; certamine animorū rem actā: cum primores patrū nequicquam conquesti non esse in autoritate senatus tribunos militū, postremo etiam tribunos plebis appellarēt, & cōsulis quoq; ab ea potestate uim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis laeti discordia patrum, nihil esse in his auxilij dicerent, qui non ciuium, non deniq; hominum numero essent. siquando promiscui honores, communicata Respub. esset, tum se animaduersuros, ne qua superbia magistratuū irrita senatusconsulta essent. interim patricij soluti legum

gum magistratuumq; uerecundia, per se quoq; tribunitiam potestatem agerent. Hæc contentio minime idoneo tempore cum tantum belli in manibus esset, occupauerat cogitationes hominum: donec ubi diu alterius Iulius Corneliusq;, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem, disseruere: tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tandiu ait, non quia incertus sententiæ fuerit (quem enim bonum ciuem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere autoritati senatus, quam tribunitiam potestatem aduersus se implorari paterentur. tum quoq; si res sineret, libenter se daturum tempus ijs fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ. sed cum belli necessitates non expectent humana consilia, potiorē sibi collegarum gratia Remp. fore. & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat, senatusconsulti autoritate se fore contentum. Quo facto: cum haud immeritam laudem, gratiamq; apud omnes tulisset: dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo magister equitum creatus est. Exemplo fuit collegas eumq; intuentibus, quàm gratia atq; honos opportuniora interdū non cupientibus essent. Bellum haud memorabile fuit. uno, atq; eo facili prælio cæsi ad Antium hostes. uictor

exerc

exercitus depopulatus Volscum agrum. castel lum ad lacum Fucinum ui expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta: cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita gesto, ut tantum non defuisse fortunæ uideretur: felicitate, quàm gloria maior in urbem rediÿt: magistratuq́; se abdicauit. Tribuni militum mẽtione nulla comitiorum consularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum uerò grauior cura patribus inceßit: quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaq; sicut priore anno per indignißimos ex plebeÿs candidatos omnium etiam dignorum tædium fecerant: sic tum primoribus patrum splendore gratiaq́; ad petendum præparatis, omnia loca obtinuere: necui plebeio aditus esset. quatuor creati sunt, omnes iã functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibullanus, Cn. Seruilius Hala. hic refectus cõtinuato honore, cùm ob alias uirtutes, tum ob recentẽ fauorem unica moderatione partum. Eo anno, quia tempus induciarum cum Veienti populo exierat: per legatos fœcialesq́; res repeti cœpta. quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuiam fuit. petiere, ne priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent

rent Veientes, ne res ab ijs repeterentur. tantum absuit ut ex incōmodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine præsidio: ubi tantum in tempore fuit momenti, ut cum precantibus opem militibus, qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri, si maturatū esset, potuisset: ad id uenerit exercitus subsidio missus, ut ab recenti cæde palati ad prædandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit, quàm tribunis: qui, quia summa ui resistere nuntiabantur, parum cogitauerunt, nulla non uirtute superari humanarū uirium modum. fortißimi milites non tamen nec uiui, nec post mortem inulti fuere. Insequenti anno, P. & Cn. Cornelijs Coßis, C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis senatus: qui legatis repetentibus res, ni facesserent properè urbe finibusq́;, daturos quod Lars Tolūnius dedisset, responderi iußit. Id patres ægrè paßi, decreuere, ut tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoq; die ad populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum est, fremere iuuentus: nondum debellatum cum Volscis esse: modo duo præsidia occidione occisa cum periculo retineri: nullum annum esse, quo non acie dimicetur: & tanquam pœniteat laboris, nouum bel

lum

lum cum finitimo populo, & potentißimo parari: qui omnem Hetruriam sit concitaturus. Hæc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. Maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant: eam de industria uexandam militia, trucidendamq́; hostibus obijci: eam procul urbe haberi, atq; ablegari: ne domi per otium memor libertatis coloniarumq́;, aut agri publici, aut suffragij liberè ferendi consilia agitet. prehensantesq́; ueteranos, stipendia cuiusq;, & uulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua uulnera accipienda? quid superesse sanguinis, qui dari pro Republica posset? rogitantes. Hæc cum in sermonibus, concionibusq́; interdum agitantes, auertissent plebē ab suscipiendo bello, profertur tempus ferundæ legis: quam, si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribunos militū in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius unus Romæ relictus. Tres tribuni, postquàm nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit: tripartito ad deuastandos fines discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunq; incessere, latè populati sunt tecta agrosq́;, ut distinerēt Volscos. Fabius, quod maximè petebatur, ad Anxur oppugnandum sine ulla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: urbs

urbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem ostendit. Circummissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentem urbi collem cepissent: ex loco altiore, quà nullum erat præsidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quē tumultum obstupefacti, qui aduersus Fabiū urbem infimam tuebantur, locum dedere scalas admouendi. plenaq; hostium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientiū ac resistentium armatorum atq; inermiū fuit. cogebantur itaq; uicti, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pronuntiatum repentè, nequis præter armatos uiolaretur, reliquam omnem multitudinem uoluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti uiui capiuntur. à cætera præda Fabius militē abstinuit, donec collegæ uenirent: ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt, oppidum uetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere. eaq; primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omnium maximè tempestiuo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorum'ue decerneret senatus, ut stipendium miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptum unquam

quam à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaq; ad curiã esse, prehensatasq; exeuntium manus, & patres uerè appellatos: effectum esse fatẽtibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum commoditas iuuaret, rem familiarem saltem acquiescere eo tẽpore, quo corpus addictum atq; operatum Reipub. esset. tũ quod ultro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis unquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium cumulatioremq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæq; soli expertes, negare tam id lætũ patribus uniuersis, nec prosperum fore quàm ipsi crederẽt. consilium specie prima melius fuisse quàm usu apparriturũ. unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur alijs largitos. neq; id etiam si cæteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent: meliore conditione alios militare, quàm ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis. postremo indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia

nond

edito

nondum argentum signatum erat, as graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, spetiosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis nobilium amici ex composito conferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conspici uulgus hominum uidit: repentè spreto tribunitio auxilio, certamen conferendi est ortum, & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte uoluntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, Q. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L. Furius Medullinus tertium, M. Aemylius Mamercus. Ab his primùm circunsessi Veij sunt. sub cuius initium obsidionis cum Hetruscorum consilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bello'ne publico gentis uniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorũ exercitusq; ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, M. Sergium Fidenatẽ, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, C. Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atq;

Concilium

Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volscorum oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulso in urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterq; arcem, cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorum concessit. infra arcem cæsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut ui capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidij habebat: aut spem dabat deditionis, omni publico frumento priusquam urbs caperetur, in arcem conuecto. tædioq; recessum inde foret, ni seruus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduum accepti, cepere. à quibus cum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppressa, in deditionem uenit. Diruta & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisq; uis Romana Veios conuersa est. Proditori præter libertatem duarum familiarum bona in præmium data. Seruius Romanus uocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, nō Volscorum fuisse credant. præbet errorem, quòd eiusdem nominis urbs inter Cære atq; Veios fuit. sed eam reges Romani deleuere: Cæretumq;, non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

obsidio

DEC

DECADIS I.

LIBER V.

ACE alibi parta, Romani, Veijq; in armis erant, tāta ira odioq́;, ut uictis finē adesse apparet. Comitia utriusq; populi longè diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorū militum consulari potestate numerū. octo, quot nunquā antea, creati, M. Aemylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertium. Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contrà, tædio annuæ ambitionis, quæ interdū discordiarum causa erat, regē creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos nō maiore odio regni, quàm ipsius regis. grauis iā is antea genti fuerat opibus superbiaq́;, quia solēnia ludorum, quos intermitti nefas est, uiolenter diremisset: cū ob irā repulsæ, quòd suffragio XII. populorū alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui erant, ex medio ludirco repētè abduxit. gens itaq; ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quòd excelleret arte colēdi eas, auxiliū Veientibus negandū, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est Veijs propter metum

regis, qui à quo tale quid dictū referretur, pro seditionis eū principe, nō noui sermonis autorem habebat. Romanis etsi quietæ res ex Hetruria nuntiabantur: tamē quia omnibus consilijs eam rē agitari afferebatur, ita muniebāt, ut ancipitia munimenta essent. alia in urbē et cōtra oppidanorū eruptiones uersa: alijs frons in Hetruriā spectans auxilijs, si qua forte inde uenirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quàm in oppugnatione esset, hybernacula etiā, res noua militi Romano, ædificari cœpta: consiliumq; erat hyemando cōtinuare bellū. quod postquàm tribunis pl. iādiu nullam nouādi res causam inuenientibus, Romā est allatū: in concionē prosiliunt, solicitāt plebis animos, hoc illud esse dictitātes, quòd æra militibus sint cōstituta. nec se fefellisse, id donū inimicorū ueneno illitū fore. uenisse libertatē plebis. remotam in perpetuum, & ablegatā ab urbe & ab Rep. iuuentutem iam ne hyemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarent cōtinuatæ militiæ causam esse? nullam profectò aliā inuenturos, quàm nequid per frequentiā iuuenū eorū, in quibus uires omnes plebis essent, agi de cōmodis eorū posset, uexari præterea, & subigi multo acrius, quàm Veientes. Quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situq; naturali urbē tutantes. militem

militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisq; obrutũ sub pellibus durare, ne hyemis quidẽ spatio, quæ omnium bellorũ terra mariq; sit quies, arma deponentẽ. Hoc neq; reges, neq; ante tribunitiam potestatẽ creatam superbos illos consules, neq; triste dictatoris imperium, neq; importunos decẽuiros iniũxisse seruitutis, ut perennem militiam facerent, quod Tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatores'ue facturi essent, qui proconsularẽ imaginẽ tam sæuam ac trucẽ fecerint? Sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidẽ Tribunis militum locũ ulli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patritios explere solitos. nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidem hærere plebeium quenquam, qui, si nihil aliud, admoneat collegas, liberos, et ciues eorũ, non seruos militare, quos hyeme saltem in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tẽpore anni parentes liberosq; ac coniuges inuisere, & usurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc, taliaq; uociferantes aduersariũ haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictũ à collegis ad tribunitias seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeijs: quem autorem aliquot annis antè fuisse memoratum est per collegarum intercesßionem tribunitiæ

potestatis dissoluendæ. Is tum iam non promptus ingenio tantũ, sed usu etiam exercitatus, talem orationẽ habuit: Si unquam dubitatum est Quirites, utrum tribuni plebis uestra, an sua causa seditionũ semper autores fuerint, id ego hoc anno desiisse dubitari certum habeo. & cum lætor tandem longi erroris uobis finẽ factum esse, tum quòd secundis potissimùm uestris rebus hic error est sublatus, & uobis & propter uos Reip. gratulor. An est quisquam qui dubitet, nullis iniurijs uestris, si quæ fortè aliquando fuerunt, unquam æquè quàm munere patrum in plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare uelle, nisi cõcordiam ordinum? quam dissoluendæ maximè tribunitiæ potestati rentur esse. Sic hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in Repub. uolunt, ut sit ad cuius curationem à uobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? utrum militantium aduersarij estis? an causam agitis? nisi forte hoc dicitis, quicquid patres faciũt, displicet: siue illud pro plebe, seu contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis uetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterq; in ijs beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic

nos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit. Quanto tandem, si quicquam in nobis non dico ciuilis, sed humani esset, fauere nos magis, & quantum in nobis esset, indulgere potius comitati patrum atq; obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua cōcordia sit, quis non spondere ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atq; ego quàm hoc consilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt, nō utile solùm, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa conditione militantium dicere libet. quam orationem non apud uos solum, sed etiam in castris, si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror uideri posse. in qua si mihi ipsi nihil quod dicerem, in mentem uenire posset, aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nūquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum pro portione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumentum ferme sine impensa opera est. labor uoluptasq; dißimilima natura, societate quadam inter se naturali sunt iūcta. Molestè antea ferebat miles se suo sum-
 ptu

piu operam Reip. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere unde domi militiæq; se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi Rempub. esse, & lætus stipendiũ accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulo diutius abesse. an si ad calculos eum Resp. uocet, non merito dicat? Annua æra habes, annuam operam ede. an tu æquum censes, militia semestri solidum te stipẽdium annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic enim agere debent qui mercenario milite utuntur. nos tanquam cum ciuibus agere uolumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum, æquum cẽsemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quamprimùm oportet. perficietur autem, si urgemus obsessos si non antè abscedimus, quàm spei nostræ finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata est ob unam mulierem ab uniuersa Græcia, quàm procul ab domo? quot terras, quot maria distans? nos intra uicesimum lapidem, in conspectu propè urbis nostræ annuam oppugnationem perferre piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies

rebella

rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coëgerũt: colonos nostros ibi interfecerunt: autores fuere contra ius gẽtium cædis impiæ legatorum nostrorum. Hetruriam omnem aduersus nos concitare uoluerunt, hodieq; id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin uiolarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si uos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem oro uos mouent? operibus ingentibus septa urbs est, quibus intra muros coërcetur hostis. agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solùm ulciscendi, sed etiam necessitate imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrũ nostrum inuasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud, quod propriè ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis cum stipendium extorquere uoluerint, nunc consultum repentè uolunt, quale est? uallum fossamq;, ingentis utramque rem operis, per tantum spatij duxerunt: castella primò pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modò, sed in Hetruriam etiam spectantes, si qua inde auxilia ueniant, oppofuere. quid turres? quid uineas testudinesq;, & aliam oppugnand

gnandarum urbium apparatum loquar? cùm tantum laboris exhaustum sit: & ad finem iam operis tandem peruentum: relinquenda'ne hæc censetis, ut ad æstatem rursus nouus dein tegro his instituendis exudetur labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, et perseuerare, defungiq́; cura? breuis enim profecto res est: si uno tenore peragitur, nec ipsi per intermißiones has interuallaq́; lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus, num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ concilia de mittendis Veios auxilijs patiũtur? ut nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantum in illis est, capere Veios licet. quis est, qui spondeat, eundem si differtur bellum, animum postea fore? cùm, si laxamentum dederis, maior frequentiorq́; legatio itura sit: cùm, id quod nũc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spatio mutari interposito poßit: uel consensu ciuitatis, ut eo reconcilient Hetruriæ animos: uel ipsius uoluntate regis, qui obstare regnum suum saluti ciuium nolit. Videte quot res quàm inutiles sequantur illam uiam consilij: iactura operum tanto labore factorum: uastatio imminens finium nostrorum: Hetruscum bellum pro Veiente concitatum. Hæc sunt tribuni consilia uestra, non hercule dißimilia, ac siquis ægro, qui curari

curari se fortiter passus, extemplò conualescere posit, cibi gratia præsentis aut potionis, lõginquum & forsitan insanabilem morbum efficiat. Si mediusfidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certè militiæ plurimùm intererat insuescere militem nostrum non solum parta uictoria frui: sed, si res etiam lentior sit, pati tædium: & quamuis seræ spei exitum expectare: &, si non sit æstate perfectum bellum, hyemem opperiri: nec, sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circunspicere. Obsecro uos: uenandi studium ac uoluptas homines per niues ac pruinas in montes syluasq; rapit: belli necesitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam uel lusus ac uoluptas elicere solet? adeo'ne effœminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeò molles animos, ut hyemem unam durare in castris, abesse ab domo non posint? ut tanquam nauale bellum tempestatibus captandis, et obseruando tempore anni gerant? non æstus, non frigora pati posint? erubescant profectò, si quis eis hæc obÿciat: contendantq;, & animis, & corporibus suis uirilem patientiam inesse: et se iuxtà hyeme, atq; æstate bella gerere posse: nec se patrociniũ mollitiæ inertiæq; mãdasse tribunis: & meminisse hanc ipsam potestatem non in umbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hac uirtute militũ uestrorũ, hæc Romano nomine

mine sunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis? utrũ tandem finitimi populum Romanum eum esse putent, cuius siqua urbs primum illum breuißimi temporis sustinuerit impetũ, nihil deinde timeat? an his sit terror nominis nostri, ut exercitum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non uis hyemis ab urbe circunsessa semel amouere poßit? nec finem ullum alium belli, quàm uictoriam nouerit? nec impetu potius bella, quàm perseuerantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maximè tamen in obsidendis urbibus necessaria est: quarum plerasq; munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame sitiq;, tẽpus ipsum uincit atq; expugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus trib. plebis fuerint: & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam quod Veientibus optatum æquè contingere poßit: quàm ut seditionibus primùm urbs Romana, deinde uelut ex contagione castra impleantur? At hercule apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tædio, non deniq; regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis irritauerint animos, morietur enim extemplò

seditio

quic

quicunq; erit seditionis autor: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud nos impunè dicuntur. fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit. autores signa relinquendi, & deserendi castra, non uni aut alteri militi, sed uniuersis exercitibus, palàm in concione audiuntur. adeò quicquid tribunis plebis loquitur, et si prodendæ patriæ, dissoluendæq; Reip. est, assuestis audire: & dulcedine potestatis eius capti, qualibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est, ut quæ hìc uociferantur, eadem in castris & apud milites agant, & exercitus corrumpant, ducibusq; parere non patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam uereri militiæ. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis, cùm subito, unde minimè quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Appium in causa, & concordiam ordinum maiorem, ardoremq; ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cùm agger promotus ad urbem, uineæq; tantū nō iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius, quàm nocte custodiuntur, patefacta repentè porta ingens multitudo facibus maximè armata ignes coniecit: horæq; momento simul aggerem, ac uineas, tam longi temporis opus incēdiū hausit:

sit: multiq; ibi mortales nequicquam opem ferentes, ferro, igniq; absumpti sunt. Quod ubi Romam est nuntiatum, mœstitiam omnibus, senatui curam metumq́; iniecit, ne tum uerò sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis uelut ab se uictæ Reip. insultarent: cùm repentè, quibus census equester erat, equi publici non erant aßignati, consilio prius inter sese habito senatum adeũt, factaq́; dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplißimis uerbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaq́; ea forum atq; urbem peruasisset, subito ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operamq́; Reipub. extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò ducere uelint. si Veios ducti sint, negant se inde prius, quàm capta urbe hostium, redituros esse. Tum uerò iam superfundenti se lætitiæ uix temperatum est. non enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iußi: neq; aut in curiam uocati, quibus responsum daretur, aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se quisq; ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, uoce manibusq́; significare publicam lætitiam. beatam urbem Romanam, & inuictam, & æternam illa cõcordia dicere, laudare equites, laudare plebem: diẽ ipsum laudibus ferre: uictam esse fateri comitatem benignitatemq́;

senatus

lætitia

senatus. certatim patribus, plebiq; manare gaudio lacrymæ, donec reuocatis in curiā patribus, senatusconsultum factum est, ut tribuni militares concione aduocata, peditibus, equitibusq; gratias agerēt memorē pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore: placere autem omnibus his uoluntariam extra ordinem profeßis militiā æra procedere. & equiti certus numerus æris est aßignatus. Tum primum equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios non amissa modò restituit opera, sed noua etiam instituit. ab urbe commeatus intentiore quàm antea subuehi cura, nequid tam benemerito exercitui ad usum deesset. Insequens annus trib. mil. consulari potestate habuit, C. Seruilium Halam tertium, Q. Seruilium, P. Virginium, Q. Sulpitium, A. Manlium iterū, M. Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium uagationibus militum, & Volscos mercatores uulgo receptando, proditis repētè portarū custodibus oppressum est. minus militum perijt, quia præter ægros lixarum in modum omnes per agros, uicinasq; urbes negotiabantur. Nec Veijs melius gesta res, quod tum caput omnium curarū publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum, quàm aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est

bellum

bellum aduentu repentino Capenatium atq; Faliscorum. Hi duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictu Veijs bello quoq; Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam causa infesti, quòd Fidenati bello se iam antea immiscuerant, per legatos ultro citroq; missos iureiurando inter se obligati, cũ exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Fortè ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, castra adorti sunt: ingentemq; terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes in urbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concursantesq; cùm huc atq; illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam uim ac tueri se ab exteriore poterant hoste. una spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, ut diuersæ legiones, aliæ aduersus Capenatem ac Faliscum, aliæ contra eruptionẽ oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestusq;. is cùm pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, utrinq; inuehi hostem nuntiarentur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, collegã dictitans ad se missurum. Huius arrogantiam pertinacia alterius æquabat, qui ne quam opem ab inimi

inimico uideretur petisse, uinci ab hoste quàm uincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremo desertis munitionibus perpauci in maiora castra, pars maxima atq; ipse Sergius Romam pertenderunt. ubi cum omnem culpam in collegam inclinaret: acciri Virginiũ ex castris, interea præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certatũq; inter collegas maledictis. pauci Reipublicæ, huic atq; illi, ut quosq; studium priuatim aut gratia occupauerunt, adsunt. primores patrũ, siue culpa, siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere non expectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplò nouos tribunos militum creandos esse, qui Calendis octobribus magistratum occiperent. In quam sententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil cõtradicere. at enimuero Sergius Virginiusq;, propter quos pœnitere magistratuum eius anni senatum apparebat, primò deprecari ignominiam, deinde intercedere senatusconsulto. negare se ante Idus Decembres, solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cum in cõcordia hominum secundisq; rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent, feroces repentè minari tribunis militum, nisi in autoritate senatus essent, se in uincula eos duci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala

Trib.mil. Quod ad uos attinet tribuni plebis minasq; uestras,næ ego libëter experirer quàm nõ plus in his iuris quàm in uobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus autoritatem senatus. proinde & uos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod censet senatus: aut si pertinácius tendent, dictatorem extemplò dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cùm omnium assensu comprobata oratio esset, gauderentq; patres, sine tribunitiæ potestatis terriculis inuentam esse aliam uim maiorem ad coërcendos magistratus, uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis octobribus magistratum occiperent: seq; eam ante diem magistratu abdicauere. L. Valerio Potito quartum, M. Furio Camillo iterũ, M. Aemylio Mamerco tertiũ, Cn. Cornelio Cosso iterũ, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo, Tri. mil. consulari potestate, multa domi militiaq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud paruum motum duo iudicia eorũ, qui paulo ante cõsulari potestate fuerãt, exciuere. Omniũ primum tribunis militum fuit, delectum haberi

beri: nec iuniores modo conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eaq; tributo cōferebatur inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoq; militari laborandum seruiēdumq; Reip. erat. Hæc per se grauia, indigniora ut uiderētur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertium trahi, & consulto malè geri, ut diutius gerāt. in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, et pueros quoq; ac senes extractos. Iam non æstatis nec hyemis discrimen esse, ne ulla quies unquam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam uectigalis ad ultimum facta sit: ut cum confecta labore, uulneribus, postremo ætate corpora retulerint: incultaq; omnia diutino dominorum desyderio domi inuenerint: tributum ex affecta re familiari pendant: æraq; militaria uelut fœnore accepta, multiplicia Reip. reddant. Inter delectum tributumq; & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorum plebis numerus expleri nequijt. Pugnatū inde, in loca uacua ut patricij cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactadæ legis

al. q[illegible] tribut. seditio

tribunitia causa effectum est ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubiè patritiorum opibus. Fors ita tulit, ut eo anno trib. pleb. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitũ præstare uideretur Treboniæ legis patrocinium, is quod petissent patres quidam primo incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse uociferans, legem Treboniam sublatã, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patritiorum, & eò deuolui rem, ut aut patritij, aut patritiorũ asseclæ habendi tribun. plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam potestatem: id fraude patritiorum, scelere ac proditione collegarũ factũ arguere. Cũ arderent inuidia non patres modò, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, et qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerũ suarum in Sergium Virginiumq́; prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis inuidiamq́; die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq́; belli sit grauis: qui clade accepta ad Veios doleant: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus lugubres domos habeant: ijs publici, priuatiq́; doloris exequendi ius potestatemq́; ex duobus noxijs capitibus datam ab se memorant. omnium nanq;

malor

malorum in Sergio Virginioq́; causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginius, Sergius proditionem increpans Virginij. quorum adeò incredibilem amentiam fuisse, ut multò uerisimilius sit, cōpacto eam rem, & cōmuni fraude patritiorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exercitum: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, ut consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaq́; urbana celebrare actiones, & resistere cōspirationi patritiorum possint. Praiudicium iam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. nam & senatuscōsulto eos ab Republica remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coërcitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplò Cal. octobribus magistratum occiperent: quia stare diutius Respubli. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, prædamnatosq́; uenire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse: satisq́; pœnarum dedisse, quòd duobus mensibus citius priuati facti sint: neq;

intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certè nihil deliquissent. illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum uulnerum ac pauore incidentem portis exercitum uiderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non caput, domum, fortunasq́; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus, detestatusq́; minimè cõuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit, in ijs sua potestate, cum liceat & oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi læsos arment. His orationibus incitata plebs denis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Martem communem belli, fortunamq́; accusante: Virginio deprecante, ne infelicior domi, quàm militiæ esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum, fraudisq́; cõtra legem Treboniam facta memoriam obscuram fecit. Victores tribuni ut præsentem mercedem iudicij plebes haberet: legem agrariam promulgant, tributumq́; conferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset, resq́; militia ita prosperè gererent, ut nullo bello ueniretur ad exitum spei. namq; Veijs castra, quæ amissa

amissa erant, recuperata castellis præsidijsq; firmantur. Præerat tribuni militum, M. Aemylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ, incendijsq; uillarum ac frugum uastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situ͂: & postquam uis irrita erat, uallo fossaq; obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militarium reru͂, seditio intestina maiore mole coorta, quàm bella tractabantur. & cum tributum conferri per tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraq; militaria flagitaret miles: haud procul erat, quin castra quoq; urbanæ seditionis cõtagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis: & ab Sergijs, Virginijsq; ad plebeios uiros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen ultrà processum est, quàm ut unus ex plebe usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur. cæteri patricij creati, P. Mălius & P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tãtã rẽ obtinuisse, non is modo qui creatus erat, uir nullus antè

seditio

honoribus usus, uetus tantum senator, & æta te iam grauis. Nec satis constat cur primus ac potißimus ad nouum delibãdum honorem sit habitus. Alij Cn. Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat: triplexq́; stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alij orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinum, patribus plebiq́; gratam habuisse. Hac uictoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maximè Remp. impediebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter missumq́; ad exercitum est. Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodijs urbis. Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeò ut uiæ clausæ, Tyberis innauigabilis fuerit. Annona ex antè conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius ut cœperat haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis quàm indignatione patrum, ita etiam geßit: dulcedo inuasit proximis comitijs tribunorum militum plebeios creandi. unus M. Veturius ex patricijs cãdidatis locum tenuit. plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes ferè centuriæ dixere, L. Titinium, P. Meneniũ Racilium, Cn. Genutium, L. Atilium. Tristem hyemem, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in contrarium facta, siue alia qua de causa, grauis pestilensq́; omnibus animalibus

æstas

aestas excepit. cuius insanabili pernicie quando nec causa nec finis inueniebatur, libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt. duumuiri sacris faciundis, lectisternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamq; & Dianam, Herculem, Mercurium atq; Neptunum tribus quamamplissimè tum apparari poterat, stratis lectis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est. tota urbe patentibus ianuis, promiscuoq; usu rerũ omnium in propatulo posito, notos ignotosq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoq; benignè ac comiter sermones habitos, iurgijs ac litibus temperatum: uinctis quoq; dempta in eos dies uincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent, uinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in unum bellis collatis. nanq; eodem quo antea, modo circa munimenta, cũ repentè Capenates Faliscíq; subsidio uenissent, aduersus tres exercitus ancipiti praelio pugnatum est. ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergij ac Virginij. itaq; maioribus castris, unde antea cessatum fuerat, breui spatio circunductae copiae Capenates in uallum Romanum uersos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna coepta & Faliscis intulit terrorem, trepidantesq; eruptio ex castris opportune facta auertit. repulsos deinde insecuti uictores, ingentem

pestil.ª

religio

gentem ediderunt cædem. Nec ita multò pòst iam palantes, ueluti forte oblati, populatores Capenatis agri reliquias pugnæ absumpsere. & Veientium refugientes in urbē multi ante portas cæsi, dum præ metu ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant, quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non communicatum modo cum plebe, sed propè amissum cernentibus summum imperium. itaq; clarißimis uiris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi uerecundiā crederent fore: nihilo minus ipsi perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, nō homines modo, sed deos etiam excipiebant, in religionem uertentes comitia biennio habita. priore anno intolerādam hyemem prodigijsq; diuinis similem coortam: proximo non prodigia, sed iam euentus. pestilentiam agris, urbiq; illatam haud dubia ira deûm, quos pestis eius arcendæ causa placādos esse, in libris fatalibus inuentum sit. comitijs, auspicato quæ fierent, indignum dijs uisum honores uulgari, discriminaq; gentium confundi. Præterquam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines patritios omnes, partem magnam honoratißimum quenq;, tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum

Potitum quintum, M. Valerium Maximum. M. Furium Camillũ tertium, L. Furium Medullinum tertium, Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota uis in populationibus fuit. duo summi imperatores, Potitus à Falerijs, Camillus à Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui ferro, aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nunciari, quorum pleraq;, & quia singuli autores erant, parum credita, spretaq́; & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarẽt, aruspices nõ erãt. In unum omnium curæ uersæ sunt, quòd lacus in Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis, causa'ue qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores ad Delphicũ oraculum. sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens, qui inter cauillãtes in stationibus ac custodijs milites Romanos Hetruscosq́;, uaticinantis in modum cecinit: priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Veijs Romanum. quod primo uelut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est: donec unus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum, iam per longinquitatem belli commercio sermonũ facto: quis

nam

nam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquam audiuit aruspicem esse, uir haud intacti religione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere uelle, ad colloquium uatem elicuit. cumq; progreßi ambo à suis longius essent inermes, sine ullo metu, præualens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum nequicquam tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romam ad senatum mißus esset, sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu Albano docuisset: respõdit, profecto iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent, ut excidium patriæ fatale proderet. itaq; quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec ut indicta sint, reuocare posse; & tacendo forsitan quæ dij immortales uulgari uelint, haud minus quàm celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina Hetrusca traditum esse: ut quãdo aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus ritè emisisset, uictoriã de Veientibus dari: antequam id fiat, deos mœnia Veientium deserturos non esse. Exequebatur inde quæ solennis deriuatio esset. Sed autorem leuem, nec satis fidum super tanta re patres rati, decreuere legatos, sortesq; oraculi Pythici expectandas. Priusquam à Delphis orato-

res

res redirent, Albani'ue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni militum consulari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartum, L. Sergius Fidenas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti: quia multis simul bellis, Volscorum ad Anxur, ubi præsidium obsidebatur: Aequorum ad Lauicos, qui Romanam ibi coloniã oppugnabant: ad hoc Veienti quoq;, & Falisco, et Capenati bello occupatos uidebant Romanos: nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrum ac plebis, inter hæc locũ iniuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanũ cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultam eam iniuriam Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoq; parũ ualido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quàm cura populationis Tarquiniensium fuit. eo nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius nõ iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebãtur) sed propè uoluntariorũ quos adhortando incitauerant, coacta manu per agrũ Cæretem obliquis tramitibus egreßi, redeũtes à populationibus, grauesq; præda Tarquinienses oppressere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis: et receptis agrorum suorũ spolijs

Romano

Romam reuertuntur. Biduũ ad recognoscẽdas res datũ dominis: tertio incognita (erant autẽ ea pleraq; hostiũ ipsorum) sub hasta ueniere. quodq́; inde redactũ, militibus est diuisum. Cætera bella, maximeq́; Veiẽs, incerti exitus erãt. Iamq́; Romani desperata ope humana, fata et deos spectabant, cũ legati ab Delphis uenerũt, sorte oraculi afferẽtes congruentẽ responso captiui uatis, Romane, aquã Albanã caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas. emißa per agros rigabis, dißipatãq; riuis extingues. tũ tu insiste audax hostiũ muris memor quã per tot annos obsides urbẽ, ex ea tibi his, quæ nunc pandũtur, fatis uictoriã datam. bello perfecto donũ amplũ uictor ad mea tẽpla portato: sacraq́; patria, quorũ omissa cura est, instaurata, ut assolet, facito. Ingẽs inde haberi captiuus uates cœptus, euq́; adhibere tribuni militum Cornelius, Posthumiusq́; ad prodigij Albani procurationẽ, ac deos ritè placãdos cœpere, inuentũq́; tandẽ est, ubi neglectas cæremonias, intermissum'ue solẽne dij arguerent, nihil profecto aliud esse, quã magistratus uitio creatos, Latinas, sacrũq́; in Albano mõte nõ rite cõcepisse. una expiationẽ eorũ esse, ut tribuni militũ abdicarẽt se magistratu, auspitia de integro repeterẽtur, & interregnũ iniretur. Ea ita facta sunt ex senatusc õsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius

Fide

Fidenas, M. Furius Camillus. nunquã desitum interim turbari, comitia interpellãtibus trib. ple. donec cõuenisset prius, ut maior pars tribunorũ militũ ex plebe crearetur. Quæ dũ aguntur, consilia Hetruriæ ad fanũ Voltumnæ habita postulãtibusq; Capenatibus ac Faliscis, ut Veios cõmuni animo cõsilioq; omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperẽt, responsum est: antea se id Veiẽtibus negasse, quia unde consiliũ non petissent super tãta re, auxiliũ petere non deberent: nunc iã pro se fortunã suã illis negare. maximè in ea parte Hetruriæ gentẽ inusitatã, nouos accolas Gallos esse, cũ quibus nec pax satis fida, nec bellũ pro certo sit. sanguini tamen nominiq;, et præsentibus periculis consanguineorũ id dari, ut si qui iuuẽtutis suæ uoluntarij ad id bellũ eant, nõ impediant. Eũ magnũ aduenisse hostiũ numerũ fama Romæ erat. eoq; mitescere discordiæ intestinæ metu cõmuni, ut fit, cœptæ. Haud inuitis patribus P. Liciniũ Caluũ prærogatiua tribunũ militũ nõ petentẽ creant, moderationis expertæ in priore magistratu uirũ, cæterũ iã tũ exactæ ætatis. omnesq; deinceps ex collegio eiusdẽ anni refici apparebat, L. Titiniũ, P. Meneniũ, Cn. Genutium. L. Attiliũ: qui priusquã renuntiarẽtur iure uocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit: Omen cõcordiæ Quirites, rei maximè in hoc tempus utilis, memoriæ

nostri

nostri magistratus uos hic comitijs petere in insequentẽ annũ uideo: si & collegas eosdẽ reficitis, etiã usu meliores factos. me iã nõ eundẽ, sed umbrã nomenq; P. Licinij relictũ uidetis. uires corporis affectæ, sensus oculorũ atq; auriũ hebetes, memoria labat, uigor animi obtusus. En uobis, inquit, iuuenẽ, filiũ tenens, effigiẽ atq; imaginẽ eius, quẽ uos antea tribunũ militũ ex plebe primũ fecistis: hunc ego institutum disciplina mea, uicarium pro me Reip. do, dicoq;: uosq; quæso Quirites delatũ mihi ultro honorẽ huic petẽti, meisq; pro eo adiectis precibus mandetis. Datũ id petenti patri, filiusq; eius P. Licinius Tr. mil. cõsulari potestate cũ ijs quos suprà scripsimus, declaratus. Titinius Genutiusq; Trib. mil. profecti aduersus Faliscos Capenatesq;, dum bellũ maiore animo gerunt quã consilio, præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatẽ luens, ante signa inter primores cecidit: Titinius in editũ tumulũ ex multa trepidatione militibus collectis, aciẽ restituit: nec se tamẽ æquo loco hosti cõmisit. Plus ignominiæ erat quàm cladis acceptũ. quæ propè in cladẽ ingentẽ uertit: tantum inde terroris non Romæ modò, quò multiplex fama peruenerat: sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægrè ibi miles retẽtus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducib^9 exercituq; cæso uictorẽ Capenatẽ ac Faliscum, Hetruriæq; omnem

omnem iuuentutẽ haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. Iam castra ad Veios oppugnari, iam partẽ hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: concursumq́; in muros est, & matronarũ quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in tẽplis factæ: precibusq́; ab dijs petitũ, ut exitium ab urbis tectis tẽplisq́; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosq́; eum auerterent terrorẽ, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent. Iam ludi Latinæq́; instaurata erant: iã ex lacu Albano aquæ emissa in agros, Veiosq́; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidiũ illius urbis seruandæq́; patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrũ equitũ P. Corneliũ Scipionẽ dixit. Omnia repẽtè mutauerat imperator mutatus, alia spes, alius animus hominũ, fortuna quoq; alia urbis uideri. Omniũ primũ in eos qui à Veijs in illo pauore fugerãt, more militari animaduertit, efficitq́; ne hostis maximè timendus militi esset. deinde indicto delectu in diẽ certã, ipse interim Veios ad confirmãdos militũ animos intercurrit: inde Romam ad scribendũ nouum exercitũ redit, nullo detrectante militiã. peregrina etiã iuuentus, Latini Hernicíq; operã suã pollicentes ad id bellũ uenere. quibus cũ gratias in senatu egisset dictator, satis iã omnibus ad id bellũ paratis, ludos magnos ex senatusconsulto uouit Veijs

timor.

 captis

capitis se facturū: ædemq; Matutæ matris re-
fectam dedicaturum, iam antè ab rege Seruio
Tullio dedicatā. Profectus cū exercitu ab urbe
expectatione hominū maiore quàm spe, in agro
primū Nepesino cū Faliscis & Capenatibus
signa confert. omnia ibi summa ratione consi-
lioq; acta, fortuna etiam, ut fit, secuta est. non
prælio tantum fudit hostes, sed castris quoq;
exuit: ingentiq; præda est potitus: cuius pars
maxima ad quæstorem redacta est: haud ita
multū militi datū. Inde ad Veios exercitus du
ctus, densioraq; castella facta: & à procursa-
tionibus, quæ multæ temerè inter murū ac ual-
lum fiebāt, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad
opus milites traducti. operū fuit omniū longè
maximū ac laboriosissimū, cuniculus in arcem
hostium, agi cœptus, quod ne intermitteretur
opus, neu sub terra cōtinuus labor eosdem con-
ficeret, in partes, sex munitorū numerum diui-
sit. senæ horæ in orbē operi attributæ sunt. no-
cte ac die nunquā antè omissum, quàm in arcē
uiam facerent. Dictator, cum iam in manibus
uideret uictoriam esse: urbem opulentissimam
capi, tantumq; prædæ fore, quantū non omni-
bus in unum collatis antè bellis fuisset: nequam
inde aut militum iram ex malignitate prædæ
partitæ, aut inuidiā apud patres ex prodiga
largitione caperet: literas ad senatum misit,
Deūm immortaliū benignitate, suis consilijs,
patien

patientia militum Veios iam fore in potestate pop. Rom. quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum distinebant sententiæ. senis P. Licinij. quē primū dixisse à filio interrogatum ferunt: edici palā placere populo, ut qui particeps esse prædæ uellet, in castra Veios iret. altera Ap. Claudij. qui largitionē nouā, prodigam, inæqualē, inconsulta arguēs, si semel nefas ducerent captā ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniā esse: autor erat stipēdij ex ea pecunia militi numerandi: ut eo minus tributi plebes cōferret. eius enim doni societatem sensuras æqualiter omniū domos: nō auidas in direptiones manus otiosorū urbanorū prærepturas fortium bellatorū præmia esse: cum ita ferme eueniat, ut segnior sit prædator; ut quisq; laboris periculiq; præcipuā petere partem soleat. Licinius contrà suspectam & inuisam semper eam pecuniā fore aiebat: causasq; criminum ad plebem, seditionum inde, ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atq; exinanitis tributo tot annorum succurri: & sentire prædæ fructū ex eo bello, in quo propè consenuerint. gratius id fore, lætiusq;, quod quisq; sua manu ex hoste captū domū retulerit, quā si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorē fugere inuidiam ex eo criminaq;, eò delegasse ad senatum: senatum quoq;

consult.

debere reiectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere, quod cuiq; fors belli dederit. Hæc tutior uisa sententia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaq; est, ad prædã Veientem quibus uideretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo repleuit castra. Tum dictator auspicato egressus, cum edixisset ut arma milites caperent, Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoq́; numine instinctus pergo ad delendam urbem Veios: tibiq́; hinc decimam partem prædæ uoueo. te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor: ut nos uictores in nostram, tuamq́; mox futuram urbẽ sequare: ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis urbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam ab suis uatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partẽ prædæ sua uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostium templa nouasq́; sedes spectare, seq́; ultimum illum diem agere, nihil minus timentes, quàm subrutis cuniculo mœnibus arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisq; armati discurrunt, mirantes quidnam id esset, quòd cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tũ uelut repentino icti furore improuidi currerẽt ad muros. Inseritur huic loco

fabulæ:

fabula: immolante rege Veientium, uocem aruſpicis dicentis, qui eius hoſtiæ exta proſecuiſſet, ei uictoriam dari, exauditam in cuniculo mouiſſe Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperent: & ad dictatorē ferrent. Sed in rebus tam antiquis ſi quæ ſimilia ueri ſint, pro ueris accipiantur, ſatis habeam. hæc ad oſtentationem ſcenæ gaudentis miraculis aptiora: quàm ad fidem, neq; affirmare, neq; refellere operæpretium eſt. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus: in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat, armatos repentè edidit, & pars auerſos in muris inuadunt hoſtes: pars clauſtra portarum reuellunt: pars, cum ex tectis ſaxa tegulæq; à mulieribus ac ſeruitijs iacerentur, inſerunt ignes. Clamor omnia uarijs terrentium ac pauentiū uocibus, miſto mulierum ac puerorū ploratu, complet. Momento temporis deiectis ex muro undiq; armatis, pateſactisq; portis, cum alij agmine irruerent, alij deſertos ſcanderent muros, urbs hoſtibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, ſeneſcit pugna: & dictator præcones edicere iubet, ut ab inermi abſtineatur. Is finis ſanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permiſſu dictatoris diſcurrit. quæ cū ante oculos eius aliquantum ſpe, atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur: dicitur manus ad

ploratus

Veijs captis

expugo.

præda

cœlum tollens precatus esse: ut sicui Deorum: hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Rom. uideretur: ut eam inuidiam lenire quàm minimo suo priuato incommodo, publicoq; Romani populi liceret. conuertentem se inter hanc uenerationem, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idq; omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus uisum ad damnationem ipsius Camilli, capta deinde urbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies cæde hostium, ac direptione urbis opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub corona uendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis. & quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis autores quærendo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familiæ, ex qua filius ad senatũ retulisset: pater tam popularis sententiæ autor fuisset, acceptum referebant. Cùm iam humanæ opes asportatæ, egestæq; à Veijs essent: amoliri tũ Deûm dona ipsosq; Deos, sed colentium magis, quàm rapientiũ modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuuenes, purè lautis corporibus, candida ueste, quibus deportanda Romam regina Iuno aßignata erat, uenerabundi templum iniere, primò religiosè admouentes manus: quòd id signum more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde cùm quidam

quidam, seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Vis'ne Romam ire Iuno? dixisset: annuisse cæteri Deam conclamauerũt: inde fabulæ adiectum est, uocem quoq; dicentis, Velle, auditam, motam certè sede sua parui molimẽti adminiculis, sequentis modò accepimus leuem, ac facilem translatu fuisse: integramq́; in Auentinum æternam sedem suam, quò uota Romani dictatoris uocauerant, perlatam: ubi templum ei postea idem, qui uouerat, Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, urbis opulẽtissimæ Hetrusci nominis, magnitudinem suam uel ultima clade indicantis: quòd decem æstates hyemesq́; continuas circunsessa, cùm plus aliquanto cladium intulisset, quàm accepisset, postremo iam fato quoq; urgẽte, operibus tamen, non ui expugnata est, Romam ut nũtiatum est, Veios captos: quanquam & prodigia procurata fuerant: & uatum responsa, & Pythicæ sortes notæ, & quantũ humanis adiuuari cõsilijs potuerat res, ducem M. Furiũ maximum imperatorum omniũ legerant: tamen quia tot annis uariè ibi bellatum erat, multæq́; clades acceptæ: uelut ex insperato immensum gaudiũ fuit. & priusquàm senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum gratias Dijs agentium erant. senatus in quatriduum, quot dierũ nullo antè bello, supplicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus

ordinibus obuiã effusis celebratior, quàm ullius unquam antea fuit: triumphusq́; omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maximè conspectus ipse est, curru equis albis iuncto urbem inuectus: parumq́; id non ciuile modò, sed humanum etiam uisum. Iouis, Solisq́; equis æquiparatum dictatorẽ in religionem etiam trahebant, triumphusq́; ob eam unam maximè rem clarior, quàm gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit, dedicauitq́; Matutæ matris. atque his diuinis, humanisq́; rebus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui se decimam uouisse prædæ partẽ cùm diceret Camillus: pontifices soluendum religione populum censerent: haud facilè inibatur ratio iubendi referre prædam populum, ut ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eò, quod leuißimũ uidebatur, decursum est, ut qui se domumq́; religione exoluere uellet, cùm sibimetipse prædam æstimasset suam, decimæ pretium partis in publicum deferret: ut ex eo donum aureum dignum amplitudine templi, ac numine Dei ex dignitate pop. Rom. fieret. ea quoq; collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatũ legati à Volscis, et Aequis uenerunt. impetrataq́; pax, magis ut fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas, quàm quòd digni peterent. Veijs captis, sex tribunos

bunos militum consulari potestate insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum et Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furium Medullinum quintum, Q. Seruilium tertium, Corneliis Faliscum bellum, Valerio ac Seruilio Capenas sorte euenit. ab iis non urbes ui aut operibus tētatæ: sed ager est depopulatus: prædaq; rerum agrestium actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capernatem populum subegit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cuius lenienda causa coloniam in Volscos, quò tria milia ciuium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant: triumuiriq; ad id creati terna iugera, & septunces uiritim diuiserāt. Ea largitio sperni cœpta: quia spei maioris auertendæ solatium obiectum censebant. cur enim relegari plebem in Volscos? cum pulcherrima urbs Veii agerq; Veientanus in conspectu sit, uberior ampliorq; Romano agro? urbem quoq; urbi Romæ uel situ, uel magnificentia publicorū, priuatorumq; tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoq; actio mouebatur, quæ post captam utiq; Romā à Gallis celebratior fuit, transmigrādi Veios. cæterum partim plebi, partem senatui destinabant habitandos Veios: duasq; urbes communes Reipub. incoli à Romano pop. posse.

Vastitas

seditio

Aduersus quæ cùm optimates ita tenderent, ut morituros se citius dicerent in cõspectu pop. Rom. quàm quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in una urbe tantum dissensionũ esse, quid in duabus urbibus fore? uictam'ne ut quisquã uictrici patriæ præferret? sinereq́; maiorem fortunam captis esse Veijs, quàm incolumibus fuerit? postremo se relinqui à ciuibus in patria posse: ut relinquant patriam atque ciues, nullam uim unquam subacturam: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios sequantur, relicto Deo Romulo, Dei filio, parente & autore urbis Romæ. Hæc cum fœdis certaminibus agerentur (nam partem tribunorum plebis patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat: quàm quòd ubi rixæ committendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, feriri, atque occidi iubebant. ab horũ ætatibus dignitatibusq́; & honoribus uiolandis dum abstinebatur & ad reliquos similes conatus uerecundia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur, haud mirum id quidem esse: furere ciuitatem, quæ damnata uoti omniũ rerum potiorem curam, quàm religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipis uerius, quàm decimæ: quando ea se quisque

priua

rixa

priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere, suam conscientiam non pati: quòd ex ea tantum præda, quæ rerum mouentium sit, decima designetur: urbis, atque agri capti quæ & ipsa uoto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui uisa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo, uisum collegio, quod eius ante conceptum uotum Veientium fuisset, & post uotum in potestatem populi Romani uenisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in æstimationem urbs agerq; uenit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum consularibus ut aurum ex ea coëmerent, negotium datum. cuius cum copia non esset, matronæ cœtibus ad eam rem consultãdam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res, ut quæ maxime senatui unquam fuit: honoremq; ob eam munificentiam ferunt matronis habitum: ut pilento ad sacra ludosq;, carpẽtis festo profestoq; uterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimatoq;, ut pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit: qua donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserũt, integrant seditionẽ trib. plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. cum prædam Veientanam publicam

sacra

seditio

blicando sacrandoq́; ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpans: præsentium, cum se ultro iratis offerrent, uerecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt: et patres hoc idem de intercessoribus legis annisi. ita tribuni plebis magna ex parte ijdem refecti. Comitijs tribunorum militum patres summa ope euicerunt ut M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextum, C. Aemylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mādatum erat, proficisceretur. differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maximè metuerant gloria in Faliscis creuit. Nā cū primo mœnibus se hostes tenerēt, tutissimum id rati, populatione agrorū, atq; incendijs uillarum coëgit eos egredi urbe, sed timor longius progredi prohibuit. mille ferè passuum ab oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quàm difficultate aditus, asperis confragosisq́; circà, & partim arctis, partim arduis uijs. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa

scensus ardu

multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit fugatq́;, tantumq́; inde pauoris Faliscis iniectũ est, ut effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, urbem peterent. multi cæsi uulneratiq́; priusquam pauentes portis inciderẽt. castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militum ira. sed seueritate imperij uicti eandem uirtutem & oderant & mirabantur. Obsidio inde urbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaq́; parua fieri: & teri tempus, neutrò inclinata spe: cùm frumentum, copiæq́; alia ex antè cõuecto largius obsessis quàm obsidentibus suppeterent. uidebaturq́; æquè diuturnus futurus labor ac Veijs fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognita rebus bellicis uirtutis specimen & maturam uictoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum & comite uti: simulq́; plures pueri, quod hodie quoque in Græcia manet, unius curæ demandabantur. principum liberos sicut ferè fit, qui scientia uidebatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendiq́; causa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dummodò breuioribus, mo-

do lo[...]

do longioribus spatijs trahendo eos à porta lusu, sermonibusq; uariatis longius solito, ubi res dedit, progressus, inter stationes eos hostium, castraq; inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit: Falerios se in manus Romanis tradidisse: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ ubi Camillus audiuit: Non ad similem, inquit, tui, nec populum, nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto munere uenisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, utrisque est eritq;. sunt & belli, sicut pacis iura: iusteq; ea non minus quàm fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduersum eam ætatem, cui etiam captis urbibus parcitur, sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantum in te fuit, nouo scelere uicisti: ego Romanis artibus, uirtute, opere, armis, sicut Veios uincam. Denudatum deinde eum manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: uirgasq; eis, quibus proditorem agerent in urbem uerberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde à magistratibus de re noua uocato senatu. tanta mutatio animis est iniecta, ut qui modo efferati

rati odio iraq; Veientium exitum penè quam Capenatium pacem mallent, apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensuq; omnium legati ad Camillum in castra, atq; inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur: introducti ad senatum ita locuti traduntur: Patres conscripti, uictoria cui nec Deus nec homo quisquam inuideat, uicti à uobis & imperatore uestro dedimus nos uobis: rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro, quàm legibus nostris uicturos. Euetu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. uos fidem in bello, quàm præsentem uictoriam maluistis: nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus: sub ditione uestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec uos fidei nostræ, nec nos imperij uestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ: Faliscis in stipendium militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quàm cùm triumphantem albi per urbem uexerant equi, insignis iustitia fideq; hostibus uictis cùm in urbem redisset: tacitè eius uerecundiam non tulit senatus, quin sine mora uoti

liberæ

liberararetur: crateramq́; aureã donũ Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius mißi longa una naue, haud procul freto Siculo à piratis Liparensiũ excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam Romanis uir similior quàm suis, qui legatorum nomen, donumq́; & Deum cui mitteretur, & doni causam ueritus ipse, multitudinem quoque, quæ semper ferme regenti est similis, religionis iustæ impleuit: adductosq́; in publicum hospitium legatos cum præsidio etiam nauiũ Delphos prosecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatuscõsulto est factum: donaq́; publice data. Eodem anno in Aequis uariè bellatum: adeo ut in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ, uicissent, uicti'ne essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemylius, Spurius Posthumius. primo rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Aemylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines uastare. ibi eum incomposito agmine negligentius ab re bene gesta euntem adorti Aequi terrore iniecto in proximos compulere tumulos: pauorq́; inde Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus, Posthumius suis in tutum

receptis

receptis cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam: fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: conclamat uniuersus exercitus, merito se ea audire, et fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neq; diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil poenæ recusabant, ni ea ante noctẽ expugnassent. 303. Collaudatos corpora curare, paratosq; esse quarta uigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea uia, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: præliumq; ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus; cùm castra Romana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, ut nequicquam retinente atq; obsecrante Aemylio, Thusculum palati fugerent. inde fama Romam perlata est Posthumium, exercitumq; occisum. Qui ubi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit: cum perequitasset aciem promissa repetens; tantum iniecit ardoris, ut non ultrà sustinuerint impetum Aequi. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quàm uirtute res geritur; ad perniciem hostium facta est. tristemq; ab Thusculo nuntium nequicquam exterrita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ

F reatæ

reatæ sequuntur: uictoriam populi Romani esse: Aequorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs ualuit. quem dolorem ulti patres sunt, senatuscõsulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crearentur. annum post quintumdecimum creati consules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat: coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, omniq; ciuitate in unam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Aequi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes uicit: uictorq; Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris A. Virginio & Q. Pomponio: quos defendi patrum consensu ad fidem senatus pertinebat. neq; enim eos aut uitæ ullo crimine alio, aut gesti magistratus quisquã arguebat, præterquã quòd gratificãtes patribus rogationi tribunitiæ intercess

seditio

tercessissent. uicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris cōdēnati sunt. id ægrè passi patres. Camillus palam sceleris plebem arguere: quæ iam in suos uersa non intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse: intercessione sublata tribunitiam potestatem euertisse. Nam quòd illi sperarent effrænatam licentiam eius magistratus patres laturos, falli eos si tribunitia uis tribunitio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesq; increpabat, quòd fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus autoritatem secuti essent. Hæc propalàm concionabundus in dies magis augebat iras hominum. senatū uero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderent in forum cum dies ferendæ legis uenisset, quàm ut qui meminissent sibi pro aris, focisq;, & deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandū fore. nā quod ad se priuatim attineat, si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoq; esse urbem ab se captam frequentari: quotidie se frui monimento gloriæ suæ: & ante oculos habere urbem latam in triūpho suo: insistere omnes uestigijs laudum suarum. sed nefas ducere desertam, ac relictam ab dijs immortalibus incoli urbem: & in captiuo solo habitare populum

Romanum: & uictrice patria uictam mutari. His adhortationibus principis concitati patres, senes iuuenesq́;, cum ferretur lex, agmine facto in forum uenerunt: dißipatiq́; per tribus, suos quisq; tribules prehensantes orare cũ lacrymis cœpere: ne eam patriã, pro qua fortißime felicißimeq́; ipsi ac patres eorum dimicassent, desererent: capitolium, ædem Vestæ, cætera circà templa deorum ostentantes: ne exulem, extorrem populũ Rom. ab solo patrio, ac dijs penatibus in hostium urbem agerent: eoq́; rem adducerent, ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non ui agebant sed precibus, & inter preces multa deorũ mentio erat, religiosum parti maximæ fuit: & legem unam plures tribus antiquarunt, quàm iusserũt. adeoq́; ea uictoria læta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret, ut agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur: uellentq́; in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manilius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere: quos M. Furius dictator uouerat Veienti bello. eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eo-

dem

dem dictatore, eodemq; bello uota dedicatur: celebratamq; dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Aequis gestum est, fusis hostibus prius penè, quàm manus consererent. Valerio, quòd perseuerantior cædendis in fuga fuit, triumphus: Manlio ut ouans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno nouū bellum cum Volsiniensibus exortum: quò propter famem, pestilemiamq; in agro Romano ex siccitate caloribusq; nimijs ortam, exercitus duci nequiuit. ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis superbia elati ultrò agros Romanos incursauere. bellum inde duobus populis indictum. C. Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde unquam in demortui locum censor sufficitur. consulibusq; morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. itaq; cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillius: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate: ut etiam si cui eorum incommoda ualetudo fuisset, copia magistratuum Reipublicæ esset. Calendis Quintilibus magistratum occepere L. Lucretius, Seruius Sulpitius,

M. Aemylius, L. Furius Medullinus septimum, Agrippa Furius, C. Aemylius iterum. Ex his L. Lucretio, & C. Aemylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippae Furio, & Seruio Sulpitio. Prius cum Volsiniensibus pugnatum est. bellum numero hostiū ingens, certamine haud sanè asperū fuit. fusa concursu primo acies in fugam. millia octo armatorū ab equitibus interclusa positis armis in deditionem uenerunt. Eius belli fama effecit, ne se pugnae committerent Salpinates: moenibus armati se tutabantur. Romani praedas passim & ex Salpinati agro, & ex Volsiniensi, nullo eam uim arcente, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello, ea conditione, ut res populo Romano redderent, stipendiumq; eius anni exercitui praestarent, in uiginti annos induciae datae. Eodem anno M. Caditius de plebe nuntiauit tribunus: se in Noua uia, ubi nūc sacellum est: supra adē Vestae uocem noctis silentio audisse clariorem humana: quae magi-
480
Cic. 2. de diu. *stratibus dici iuberet, Gallos aduentare. Id (ut*
245. *fit) propter autoris humilitatem spretum: & quòd longinqua, eoq; ignotior gēs erat. Neq; deorum modo monita ingruente fato spreta: sed humanam quoq; opem, quae una erat, M. Furium ab urbe amouêre. qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis propter praedam Veientanam, filio quoq; adolescente per idem*

tempus

tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus et clie͂tibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum, responsum tulisset, se collaturos quanti damnatus esset: absoluere eum non posse: in exilium abijt: precatus ab dijs immortalibus, si innoxio sibi ea iniuria fieret, primo quoq; tempore desiderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue, quo manente, si quicquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat: aduentante fatali urbis clade, legati ab Clusinis ueniunt, auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq; uini noua tum uoluptate captam, Alpes transisse: agrosq; ab Hetruscis antè cultos possedisse. & inuexisse in Galliam uinum illiciendæ gentis causa Aruntem Clusinum, ira corruptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, præpote͂te iuuene, & à quo expeti pœnæ, nisi externa uis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus Alpes ducem, autoremq; Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino adductos. sed eos qui oppugnauerint Clusium, non fuisse qui primi Alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis antè, quàm Clusium oppugnarent, urbemq; Romam caperent, in Italiam

Galli transcenderũt: nec cum his primum Hetruscorum, sed multo antè cum ijs, qui inter Apẽninum, Alpesq́; incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanum imperium latè terra mariq́; opes patuere. mari supero inferoq́;, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento: quod alterum Thuscum communi uocabulo gentis, alterum Adriaticum mari ab Adria Thuscorum colonia uocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum, atq; Adriaticum uocant. Ii in utrunq; mare uergẽteis incoluere urbibus duodenis terras, prius cis Apenninum, ad inferũ mare: postea trãs Apẽninũ totidem, quot capita originis erãt, colonijs mißis: quæ trãs Padum omnia loca, excepto Venetorũ angulo, qui sinũ circuncolunt maris, usq; ad Alpes tenuere. Alpinis quoq; ea gentibus haud dubiè origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarũt, nequid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptũ, retinerent. De transitu in Italiam Gallorũ hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regẽ Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute fortunaq́; cum sua, tum publica præpollens: quòd in imperio eius Gallia adeo frugũ, hominũq́; fertilis fuit, ut abundans multitudo uix regi

Transitus Gallorum in Italia.

regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauante turba regnũ cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dÿ dedissent augurÿs sedes, ostẽdit. quantũ ipsi uellent numerum hominum, excirent, nequa gens arcere aduenĩetes posset Tum Sigoueso sortibus dati Hercynei saltus. Belloueso haud paulo lætiorem in Italiam uiam dÿ dabant. Is, quòd eis ex populis abũdabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumq; copÿs in Tricastinos uenit. Alpes inde oppositæ erãt, quas inexuperabiles uisas haud equidem miror, nulla dum uia (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum uelut septos montium altitudo teneret Gallos, circunspectarentq; quá nam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarũ transirent, religio etiam tenuit, quòd allatum est, aduenas quærentes agrum ab Saluium gente oppugnari. Maßilienses erant hi, nauibus à Phocæa profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, ut quem primũ in terrã egreßi occupauerant locum patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ Alpis transcenderunt: fusisq; acie Thuscis haud procul Ticino flumine, eum, in quo consederãt,

agrum Insubrium appellari audissent, cognominem Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere urbem, Mediolanum appellarũt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce uestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt, locos tenuere Libui, cõsidunt. post hos Salluuij, qui propè antiquam gentẽ Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, peticre Apenninũ. deinde Boij, Lingonesq; transgreßi, cum iam inter Padũ atq; Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modo, sed etiam Vmbros agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentißimi aduenarum ab Vsente flumine usq; ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium, Romamq; inde uenisse comperio: id parum certum est, solam'ne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum: audirentq; sæpe ab ijs cis Padum, ultraq;, legiones Hetruscorum fusas: quanquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitia'ue erat, nisi quòd Veientes consanguineos aduersus populũ Romanum non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio ni

lio nihil impetratum. legati tres, M. Fabij Ambusti filij mißi, qui senatus, populiq; Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani, atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoq;, si res cogat tuendos esse: sed melius uisum bellum ipsum amoueri, si posset, & Gallos nouam gentẽ pace potius cognosci, quàm armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisq; magis quàm Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in consilio Gallorum, datur responsum. Etsi nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere uiros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius poßideant quàm colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. & responsum coram Romanis, se accipere uelle: & si negetur ager, coram ijsdem Romanis dimicaturos, ut nunciare domum poßint quantum Galli uirtute cæteros mortales præstarent. Quodnam id ius esset? agrum à possessoribus petere? aut minari arma? Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium uirorum esse fe-

rociter

rixa et p-
lium

rociter dicerent. accensis utrinq; animis ad arma discurritur, et prælium conseritur. ibi, iam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clam esse potuit, cùm ante signa Hetruscorum tres nobilißimi fortißimiq; Romanæ iuuentutis pugnarent. tantum eminebat peregrina uirtus. quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem per latus transfixum hasta occidit. spoliaq́; eius legentẽ Galli agnouere, perq́; totam aciem Romanum legatum esse signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplò Romam eundum censerent. uicere seniores, ut legati prius mitterentur questum iniurias, postulatumq́;, ut pro iure gentium uiolato Fabij dederentur. Legati Gallorum cum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factũ placebat Fabiorum, & ius postulare barbari uidebãtur: sed ne id, quod placebat, decerneret in tantæ nobilitatis uiris, ambitio obstabat. itaq; ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reijciunt, ubi tanto plus gratia atq; opes ualuere, ut quorum de pœna agebatur, tribuni mil. consulari potestate in sequentem annum crearẽtur. quo facto haud secus quàm dignum erat,

erat, infensi Galli bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabijs creati P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartũ, P. Seruilius Maluginensis. Cum tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna, ubi uim suam ingruentẽ refringi non uult) ciuitas, quæ aduersus Fidenatem ac Veientem hostẽ, aliosq; finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atq; inaudito hoste, ab oceano terrarumq; ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarij imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerũ præerant: delectumq; nihilo accuratiorem, quàm ad media bella haberi solitus erat, extenuãtes etiam famam belli, habebant. Interim Galli, postquam accepere, ultro honorem habitum uiolatoribus iuris humani, elusamq; suam legationem esse: flagrantes ira, cuius impotẽs est gens, confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorũ prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ urbes ad arma concurrerent, fugaq; agrestium fieret: Romam se ire magno clamore significabant, quacunq; ibant, equis, uirisq; longè ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nuntijsq; Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum plurimum terroris

Romam

Romam celeritas hostium tulit. quippe quibus uelut tumultuario exercitu raptim ducto ægrè ad undecimum lapidem occursum est, quà flumen Allia Crustuminis mõtibus præalto defluens alueo haud multum infra uiam Tyberino amni miscetur. Iam omnia contrà, circaq; hostium plena erant, et nata in uanos tumultus gens truci cantu clamoribusq; uarijs horrendo cuncta compleuerant sono. Ibi tribuni militum non loco castris antecapto, non præmunito uallo, quò receptus esset, non deorum saltem, si non hominum memores, nec auspicato, nec litato instruunt aciem diductam in cornua, ne circunueniri multitudine hostium possent. nec tamẽ æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam, & uix cohærentẽ mediam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quẽ subsidiarijs repleri placuit. eaq; res ut initiũ pauoris ac fugæ, sic una salus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maximè timens, ratus ad id captum superiorem locum, ut, ubi Galli cum acie legionũ recta fronte concurrissent, subsidia in auersos transuersosq; impetum darent, ad subsidiarios signa conuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantum superanti multitudini uictoriam fore. adeo nõ fortuna modo, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie

instructio exercitus.

plinum

nihil simile Romanis, nō apud duces, non apud milites erat, pauor fugaq́; occupauerat animos, et tanta hominum obliuio, ut multo maior pars Veios in hostium urbem, cum Tyberis arceret, quàm recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerēt. Parumper subsidiarios tutatus est locus, in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hostē prius penè quàm uiderent, non modo non tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactiq́; fugerunt. nec ulla cædes pugnantium fuit. terga cæsa suometipsorum certamine in turba impedientium fugam. circa ripam Tyberis, quo armis abiectis totum sinistrū cornu defugit, magna strages facta est: multosq́; imperitos nandi, aut inualidos graues loricis, aliisq́; tegminibus hausere gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, unde non modo præsidij quicquam, sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus. ab dextro cornu, quod procul à flumine, et magis sub monte steterat: Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis urbis in arcem confugerunt. Gallos quoq; uelut obstupefactos miraculum uictoriæ tam repentinæ tenuit. et ipsi pauore defixi primum steterunt, uelut ignari quid accidisset: deinde insidias uereri: postremò cæsorum spolia legere, armorumq́; cumulos, ut mos eis est, coaceruare.

ceruare. Tum demum postquam nihil usquam hostile cernebatur, uiam ingreßi haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. ubi cum prægreßi equites non portas clausas, non stationē pro portis excubare, non armatos esse in muris retulissent, aliud priori simile miraculum eos sustinuit. noctemq; ueriti, & ignotæ situm urbis, inter Romam, atq; Anienem consedere, exploratoribus mißis circa mœnia aliasq; portas, quænam hostibus in perdita re consilia essent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petisset quàm Romam, nemo superesse quenquam præter eos, qui Romam refugerant, credere: complorati omnes pariter uiui mortuiq; totam prope urbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquam hostes adesse nuntiatum est. mox ululatus cantusq; dissonos uagātibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita tenuit animos usq; ad lucem alteram, ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad urbem: mansuros enim ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret. deinde sub occasum solis, quia haud multum diei supererat, ante noctem rati se inuasuros; tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferrent: postremo lux appropinquans exanimare. timoriq; perpetuo ipsum

ipsum malum continens fuit, cum signa infesta portis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neq; insequenti die similis illi, quæ ad Alliam tā pauide fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi urbem posse tam parua relictæ manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutem militarem, senatusq; robur in arcem, capitoliumq; concedere: armisq;, & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; et Romanum nomen defendere: flaminem, sacerdotesq; uestales, sacra publica à cæde, ab incendijs procul auferre: nec antè deseri cultum eorum, quàm non superessent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici consilij, si militaris iuuentus superfuerit imminenti ruinæ urbis, facilem iacturam esse seniorum, relictæ in urbe utiq; perituræ turbæ. & quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesq; simul se cum illis palàm dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriā possent, oneraturos inopiam armatorū. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium atq; in arcem prosequebantur, commendantes uirtuti eorum iuuentæq; urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis uictricis, quæcunq; reliqua esset, fortunam. digredientibus

qui spem omnem atq; opem secum ferebant, ab iis, qui captæ urbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesq; miserabilis erat, tum muliebris fletus, & concursatio incerta nunc hos, nunc illos sequentiũ, rogitantiumq; uiros natosq;, cui se fato darent? nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem suos persecutæ sunt. nec prohibente ullo, nec uocante: quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parũ humanum erat. Alia maximè plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa uelut agmine iam uno petiit Ianiculum. inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce, aut consensu, suam quisq; spem, sua consilia, cõmunibus deploratis, exequẽtes. Flamen interim Quirinalis, uirginesq; Vestales omissa rerum suarum cura, quæ sacrorum secum ferenda, quæ, quia uires ad omnia ferenda deerant relinquenda essent consultantes, quis'ue ea locus fideli asseruaturus custodia esset: optimum ducunt, condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere. cætera inter se onere partito ferũt uia, quæ Sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro con

fletus

iugem ac liberos habens inter cæterā turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarum humanarumq; rerum irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraq; pop. Rom. pedibus ire, ferriq; se ac suos in uehiculo conspici: descendere uxorē ac pueros iussit, uirgines sacraq; in plaustrum imposuit, & Caere, quò iter sacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim satis iam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcē compositis, turba seniorum domos regressa aduentum hostium obstinato ad mortem animo expectabat. qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunæ pristinæ honorūq; aut uirtutis insignibus morerentur, quæ augustissima uestis est thensas ducentibus, triumphantibus'ue, ea uestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen deuouisse eos se pro patria, Quiritibusq; Romanis tradant. Galli & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos: & quòd nec in acie ancipiti usquam certauerant prælio, nec tum impetu aut ui capiebant urbē: sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patētē Collina porta in forum perueniunt, circunferētes oculos ad templa deûm, arcemq; solam belli speciem tenentem. inde modico relicto præsidio, nequis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi

ad prædam uacuis occursu hominum uijs, pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt, pars ultima, uelut ea demũ intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, nequa fraus hostilis uagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principũ, maior propè cunctatio tenebat aperta quàm clausa inuadendi. adeo haud secus quàm uenerabundi intuebantur in ædium uestibulis sedentes uiros, præter ornatum habitumq; humano augustiorẽ, maiestate etiam, quam uultus grauitasq; oris præ se ferebat, similimos dijs. Ad eos uelut simulacra uersi cum starent: M. Papyrius unus ex his dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atq; ab eo initium cædis ortũ, cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inijci ignes. Cæterum, seu non omnibus delendi urbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostẽtari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionẽ charitate ædium suarum obsessi possent: & non omnia concremari tecta, ut quodcũq; superesset urbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atq; in captæ urbe primæ

A Gallis urbs diripitur.

prima die aut paßim, aut latè uagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium urbem cernentes, uagosq; per uias omnes cursus, cum alia atq; alia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem, atq; oculis satis constare poterant. quocunq; clamor, sonitus hostium, mulierum puerorumq; ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraq; & oculos flectebant: uelut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec ullius rerum suarum relicti, præter quàm corporum uindices: tanto ante alios miserandi magis, qui unquam obsessi sunt, quòd interclusi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit. Lux deinde noctem inquietam insecuta est. nec ullum erat tempus, quod à nouæ semper cladis alicuius spectaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atq; obruti malis flexerunt animos, quin etsi omnia flammis ac ruinis æquata uidissent, quãuis inopẽ paruũq;, quem tenebant, collẽ libertati relictum uirtute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent uelut assueti malis abalienauerãt ab sensu rerum suarum animos, arma tantũ, ferrumq; in dextris uelut solas reliquias spei suæ intuẽtes. Galli quoq; per aliquot dies in tecta modo ur

Incendi[a]

bis nequicquam bello gesto, cum inter incendia ac ruinas captæ urbis nihil superesse præter armatos hostes viderent: nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionē animos, ni uis adhiberetur: experiri ultima, & impetū facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. aduersus quos Romani nihil temere, nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, quà signa ferri uidebant, eà robore uirorum opposito scandere hostē sinunt: quo successerit magis in arduum, eò pelli posse per procliue facilius rati. medio ferè cliuo restitere: atq; inde ex loco superiore, qui propè sua sponte in hostē inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: ut nunquā postea nec pars, nec uniuersi tenuerint tale pugnæ genus. Omissa itaq; spe per uim atq; arma subeūdi, obsidionē parāt: cuius ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumētū, incēdijs urbis absumpserant, et ex agris per ipsos dies raptū omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem, ut obsidentibus frumentum populatores agrorum præberēt. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exulabat, duxit. Qui mæstior ibi fortuna publica, quàm sua, cum

dijs

oppugna. ard. ascēsu

diis hominibusq; accusandis senesceret, indignando mirandoq; ubi illi uiri essent, qui secum Veios Faleriosq; cepissent, qui alia bella fortius semper quàm felicius gessissent, repente audit Gallorum exercitum aduentare, atq; de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quàm diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset, abstinere suetus antè talibus conciliis: Ardeates, inquit, ueteres amici, noui etiam ciues mei, quando & uestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo uestrum conditionis meæ oblitum me huc processisse putet. sed res, ac periculum commune cogit quod quisq; possit in re trepida præsidii, in medium conferre. & quando ego uobis pro tantis uestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut ubi usus erit mei uobis, si in bello non fuerit? hac arte in patria steti, & inuictus bello in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autem Ardeates fortuna oblata est, & pro tantis pristinis populi Romani beneficiis, quanta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ: & huic urbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Quæ effuso agmine aduentat, gēs est, cui natura corpora, animosq; magna magis quàm firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quàm uirium ferunt. argumento sit clades Romana. patentem ce-

pere urbem: ex arce Capitolioq́; his exigua resistitur manu. iam obsidionis tædio uicti abscedunt, uagiq́; per agros palãtur. cibo, uinoq́; raptim hausto repleti ubi nox appetit, prope riuos aquarum sine munimento, sine stationibus ac custodijs paßim ferarum ritu sternuntur, nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si uobis in animo est tueri mœnia uestra, nec pati hæc omnia Galliam fieri, prima uigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cædem non ad pugnam nisi uictos somno uelut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Aequis iniquisq́; persuasum erat, tantum bello uirum neminem usquam ea tempestate esse. concione dimissa corpora curant, intenti quàm mox signũ daretur quo. dato, primæ noctis silentio ad portas cũ Camillo præstò fuere. egreßi haud procul urbe, sicut prædictũ erat, castra Gallorum intuita, neglectaq́; ab omni parte nacti, cum ingenti clamore inuadunt. nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & soluta somno trucidãtur, extremos tamen pauor cubilibus suis excitos, quæ, aut unde uis esset ignaros, in fugam, & quosdam in hostem ipsum improuidos tulit, magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circũueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorum

facta

facta strages est. qui urbis iam propè quadringentesimum annum uicinæ oppressæ ab hoste inusitato inauditoq; adeo nihil miserti sunt, ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerēt, pleniq; prædæ Veios etiam præsidiūq; & spem ultimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderāt eos milites Romani uagātes per agros, et cōgregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primum miseratio sui, deinde indignitas, atq; ex ea ira animos cepit: Hetruscis'ne etiam, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas? uix temperauere animis, quin extemplò impetum facerent: compreßiq; à Cæditio centurione, quem sibimetipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantum par Camillo defuit autor, cætera eodem ordine, eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Thuscorum ad Salinas profecti nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidere, dupliciq; uictoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerunq; obsidio segnis, & utrinque silentium esse, ad id tantū intentis Gallis, nequis hostium euadere inter stationes posset: cùm repentè iuuenis Romanus admiratione in se ciues, hostesq; conuertit. sacrificium erat statum in Quirinali colle gēti Fabiæ.

obsidio Capitolij.

superstitio

biæ ad id faciendũ C. Fabius Dorsus, Gabino cinctu, sacra manibus gerens cum de Capitolio descẽdisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad uocem cuiusquam, terrorem'ue motus in Quirinalem collem peruenit. ibiq; omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter cõstanti uultu graduq;, satis sperans propitios esse Deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediјt: seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiã motis, cuius haudquaquam negligens gens est. Veiјs interim non animi tantum in dies, sed etiam uires crescebant: nec Romanis solum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ urbis palati fuerant, sed etiam ex Latio uoluntariјs confluentibus, ut in parte prædæ essent. Maturum iam uidebatur repeti patriam, eripiq; ex hostium manibus: sed corpori ualido caput deerat. loc⁹ ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspitioq; eius res prosperè gesserant. & Cæditius negat se commissurum cur sibi aut Deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quàm ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. adeo regebat omnia pudor, discriminaq; rerum propè perditis re

ris rebus seruabant. Ingēti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tyberi ad urbem defertur: inde quà proximum fuit à ripa per præruptum, eoq́; neglectum hostium custodiæ saxum in Capitolium euadit, & ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, ut & comitijs curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dictator extemplò diceretur, militesq́; haberent imperatorem quem uellent, eâdem digressus nuntius Veios contendit: missiq́; Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quàm comperit legem latam: quòd nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspitia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorq́; absens dictus. Dum hæc Veijs agebātur, interim arx Romæ Capitoliumq́; in ingēti periculo fuit. nāq; Galli seu uestigio notato humano, quà nuntius à Veijs peruenerat: seu sua sponte animaduerso ad Carmētis saxū ascensu æquo: nocte sublustri cùm primo inermem, qui tentaret uiam, præmisissent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq́; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus, tanto silentio in summum euase

ascensus difficilis.

euasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. anseres non fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanq; clangore eorum, alarumq́; crepitu excitus M. Manlius, qui triennio antè consul fuerat, uir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens uadit. & dum cæteri trepidant: Gallum, qui iam in summo constiterat, umbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cùm proximos sterneret, trepidantes alios, armisq́; omißis saxa, quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. iamq́; et alij congregati telis, mißilibusq́; saxis proturbare hostes, ruinaq́; tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquum noctis, quantum in turbatis mentibus poterat, cùm præteritum quoq; periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta uocatis claßico ad concilium militibus ad tribunos, cùm & recte, & perperam facto pretium deberetur: Manlius primùm ob uirtutem laudatus, donatusq́; non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui uniuersi selibras farris, & quartarios uini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruam: cæterũ inopia fecerat eam argumentum ingens charitatis: cum se quisq; uictu suo fraudans detractum corpori atque

usibus

usibus necessarijs ad honorem unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci, quà fefellerat ascendens hostis, citati: & cùm in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronuntiasset, consentiente clamore militum in unum uigilem conijcientium culpam, deterritus à cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis de saxo deiecit. Inde intentiores utrinque custodiæ esse: & apud Gallos, quia uulgatum erat, inter Veios Romamq; nuntios commeare: & apud Romanos, ob nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belliq; mala fames utrinque exercitum urgebat: Gallos pestilentia etiam, cùm loco iacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendijs torrido & uaporis pleno, cineremq; non puluerem modo ferente, cùm quid uenti motum esset, quorum intoleratißima gens est, humoriq; ac frigori assueta: tum æstu & angore uexati, uulgatis uelut in pecora morbis morerentur. Iam pigritia singulos sepeliendi, promiscuè aceruatos cumulos hominum urebant: bustorumq; inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cũ Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cùm identidem Galli famem obijcerent, eaq; neceßitate ad deditionem uocarent, dicitur auertẽdæ eius opinionis causa multis locis

Vigil. et custodia.

loci et coeli descriptio.

pestil.

panis

panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes. Sed iam neq; dißimulari, neq; ferri ultrà fames poterat: itaq; dum dictator delectũ per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat, instruitq; quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus uigilijsq; fessus, superatis tamen humanis omnibus malis cùm famẽ unam natura uinci non sineret: diem de die prospectans ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremo spe quoq; iam, non solum cibo deficiente, & cùm stationes procederent propè obruentibus infirmũ corpus armis, uel dedi, uel redimi se quacũq; pactione possent, iußit: iactantibus nõ obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse ut obsidionem relinquãt. Tum senatus habitus, tribunisq; militum negotium datum, ut paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum mil. & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Rei fœdißimæ per se, adiecta indignitas est: pondera ab Gallis allata iniqua: et tribuno recusante, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditaq; intoleranda Romanis uox, Væ uictis esse. Sed Dijq; & homines prohibuere redemptos uiuere Romanos. nam forte quadam, prius quàm infanda merces

pondera iniq.

persi-

perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. cum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse, quæ postquàm ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denuntiatq; Gallis, ut se ad prælium expediant: suos in aceruum conijcere sarcinas & arma aptare, ferroq; non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana Deûm & coniuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetiq; & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem ut loci natura patiebatur, in semirutæ solo urbis & natura inæquali: & omnia quæ arte belli secunda suis eligi præparari'ue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt, iraq; magis quàm consilio in Romanos incurrunt. Iam uerterat fortuna, iam Deorum opes humanaq; consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt, quàm ad Alliam uicerant. Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina uia, quò se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspitioq; Camilli uincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, et ne nuntius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in

urbem

urbem redit: interq́; iocos militares quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriæ cōditorq́; alter urbis haud uanis laudibus appellabatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubiè seruauit, cùm prohibuit migrari Veios: et tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium. eaq́; causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante ne Rempublicam in incerto relinqueret statu. Omnium primùm ut erat diligentißimus religionum cultor, quæ ad Deos immortales pertinebant, retulit: & senatuscō-sultum facit: fana omnia quòd ea hostes possedissent, restituerentur, terminarētur, expiarenturq́;: expiatioq́; eorū in libris per duumuiros quæreretur. cum Cæretibus publicè hospitium fieret, quòd sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficioq́; eius populi non intermissus honos Deûm immortalium esset. ludi Capitolini fierent, quòd Iupiter optimus maximus suam sedem atque arcem P.R. in re trepida tutatus esset: collegiumq́; ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex ijs qui in Capitolio atq; arce habitarent. Expiandæ etiā uocis nocturnæ, quæ nuntia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaq́; esset, mentio illata, iussumq́; templum in Noua uia Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quodq́; ex alijs

ex alijs tẽplis inter trepidationẽ in Iouis cellã collatum, cum in quæ referri oporteret, confusa memoria esset: sacrũ omne iudicatum, & sub Iouis sella poni iussum. Iam antè in eo religio ciuitatis apparuerat, quòd cum in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatũ acceperãt, ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ, honosq́; additus, ut earũ sicut uirorum, post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis quæ ad deos pertinebãt, quæq́; per senatũ agi poterãt: tum demũ agitãtibus tribunis plebem aßiduis concionibus, ut relictis ruinis in urbẽ paratã Veios transmigrarẽt: in concionẽ uniuerso senatu prosequẽte ascendit, atq; ita uerba fecit: Adeò mihi acerbæ sunt Quirites cõtentiones cũ tribunis plebis, ut nec tristißimi exilij solatiũ aliud habuerim quoad Ardeæ uixi, quam quòd procul ab his certaminibus erãt: & ob eadẽ hæc nõ, nisi me senatuscõsulto populiq́; iussu reuocaretis, rediturus unquam fuerim: nec nũc me, ut redirẽ, mea uoluntas mutata, sed uestra fortuna perpulit. quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur: non ut ego utiq; in patria essem. & nunc quiescerẽ ac tacerem libenter, nisi hæc quoq; pro patria dimicatio esset, cui deesse quoad uita suppetat, alijs turpe, Camillo etiã nefas est. Quid enim repetijmus? quid obsessam ex hostiũ manibus eripuimus?

puimus? si recuperatã ipsi deserimus? & cũ ui ctoribus Gallis capta tota urbe, Capitoliũ tamẽ atq; arcẽ dijq; & homines Romani tenuerint, habitauerint: uictoribus Romanis recuperata urbe arx quoq; & Capitoliũ deseretur? & plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet, quàm aduersa fecerit? Equidẽ si nobis cum urbe simul positæ, traditæq; per manus religiones nullæ essent: tamẽ tam euidẽs numẽ hac tẽpestate rebus affuit Romanis, ut omnem negligentiã diuini cultus exemptã hominibus putẽ. intuemini enim horũ deinceps annorũ uel secũdas res uel aduersas, inuenietis omnia prospere euenisse sequẽtibus deos, aduersa spernẽtibus. Iã omniũ primũ Veiẽs bellũ, per quot annos, quãto labore gestũ, nõ antè cepit finem, quàm monitu deorũ aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandẽ urbis nostræ clades? num antè exorta est, quàm spreta uox cœlo emissa de aductu Gallorũ? quàm gẽtiũ ius ab legatis nostris uiolatũ? quam à nobis cùm uindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermissum? Igitur uicti captiq;, ac redẽpti tantũ pœnarũ dijs hominibusq; dedimus, ut terrarũ orbi documẽto essemus. aduersæ deinde res admonuerũt religionum. Cõfugimus in Capitoliũ ad deos, ad sedẽ Iouis optimi maximi, sacra in ruina rerũ nostrarũ alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas urbes amouimus

sacra

amouimus ab hostiũ oculis: deorũ cultũ deserti ab dijs hominibusq́;, tamen non intermisimus. reddidere igitur patria & uictoriam & antiquũ belli decus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in põdere auri fœdus ac fidem fefellerunt, uerterũt terrorẽ fugam:q; & cædem. Hæc culti neglectiq; numinis tãta monumẽta in rebus humanis cernẽtes, ecquid sentitis Quirites quãtũ uixdũ ex naufragijs prioris culpæ cladisq; emergẽtes paremus nefas: Vrbẽ auspicato inauguratoq; cõditã habemus: nullus locus in ea nõ religionũ deorumq́; est plenus: sacrificijs solẽnibus non dies magis stati quàm loca sunt, in quibus fiat. hos omnes deos publicos priuatosq; Quirites deserturi estis? quàm par uestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente Caio Fabio non minore hostiũ admiratione quàm uestra conspectum est? cum inter Gallica tela digressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt. An gentilitia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet? & pontifices flaminesq́; negligentiores publicarum religionũ esse, quàm priuatus in solenni gẽtis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri saluis cæremonijs potest: & ne omnia generatim sacra,

omnesq; percenseã deos: in Iouis epulo nũ alibi, quàm in Capitolio puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoq; quod imperij pignus custodia eius tẽpli tenetur, loquar? quid de ancilibus uestris, Mars Gradiue, tuq; Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quædã uetustiora origine urbis? Et uidete quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra quædam in mõte Albano Lauinioq; nobis faciẽda tradiderũt. An ex hostiũ urbibus Romã ad nos transferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostiũ, urbẽ Veios transferemus? Recordamini agite dum, quoties sacra instaurẽtur: quia aliquid ex patrio ritu negligẽtia casu'ue prætermissum est. Modo quæ res post prodigiũ Albani lacus, nisi instauratio sacrorũ auspiciorumq; renouatio affectæ Veiẽti bello Reip. remedio fuit? At etiã tanquã ueterũ religionũ memores, & peregrinos deos trãstulimus Romam, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auẽtino quàm insigni ob excellens matronarũ studiũ, celebriq; dedicata est die? Locutio tẽplum propter cœlestem uocẽ exauditã in Noua uia iußimus fieri: capitolinos ludos solẽnibus alijs addidimus: collegiumq; ad id nouũ autore senatu cõdidimus. Quid horũ opus fuit suscipi, si unà cũ Gallis urbẽ Romanã relicturi fuimus? si nõ uolũtate

mansi

mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retēti sumus? de sacris loquimur & de tēplis, quid tandē de sacerdotibus? non'ne in mentē uenit, quantum piaculi cōmittatur? Vestalibus nēpe una illa sedes est, ex qua eas nihil unquā præterquàm urbs capta mouit. flamini diali noctem unam manere extra urbē nefas est. hos Veiētes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & uestales tuæ te deserēt Vesta? et flamē peregre habitando, in singulas noctes tantum sibi reiq; publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicato agimus omnia ferè intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarē continent: comitia centuriata, quibus consules tribunosq; militares creatis: ubi auspicato, nisi ubi adsolēt, fieri possunt? Veios'ne hæc transferemus? an comitiorū causa populus tāto incōmodo in desertā hanc ab dijs hominibusq; urbē cōueniet? Sed res ipsa cogit uastatam incēdijs ruinisq; relinquere urbē, & ad integra omnia Veios migrare: nec hic ædificando inopē plebē uexare. Hāc antē iactari magis causam, quàm ueram esse, ut ego nō dicā, apparere uobis Quirites puto: qui meministis ante Gallorū aduentū saluis tectis publicis priuatisq; stante incolumi urbe, hanc eandē rem actam esse, ut Veios transmigraremus. Et uidete quantū inter meā sentētiam uestramq;

intersit tribuni: nos etiã si tũc faciendum non fuerit, nunc utiq; faciendum putatis: ego cõtrà (nec id mirati sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiã si tũc migrandum fuisset incolumi tota urbe, nũc has ruinas relinquendas nõ censerẽ: quippe tum causa nobis in urbẽ captã migrãdi uictoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris: nũc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam uidebimur. hoc ad Alliã fuga, hoc capta urbs, hoc circunsessum Capitoliũ necessitatis imposuisse, ut desereremus penates nostros, exiliumq; ac fugã nobis ex eo loco consisceremus, quem tueri nõ possemus: & Galli euertere potuerũt Romam, quam Romani restituere nõ uidebũtur potuisse? Quid restat, nisi ut si iam nouis copijs ueniant (cõstat enim uix credibilẽ multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à uobis hac urbe uelint, sinatis? Quid si non Galli hoc, sed ueteres hostes uestri, Aequi, Volsci'ue faciãt, ut cõmigrent Romã? uelitis'ne illos Romanos, uos Veientes esse? nõ malitis hanc solitudinẽ uestram, quàm urbẽ hostiũ esse? nõ equidem uideo quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota urbe nullum melius, amplius'ue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: nõ in casis ritu pastorũ agrestiumq;

habit

habitare est satius inter sacra penatesq; uestros, quàm exulatũ publice ire? Maiores nostri conuenæ, pastoresq;, cum in his locis nihil præter syluas paludesq; esset, nouã urbẽ tam breui ædificarũt. nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis deorũ, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent, hoc in publico incẽdio uniuersi recusamus facere? Quid tandẽ, si fraude, si casu Veijs incendiũ ortũ sit, uentoq; (ut fieri potest) diffusa flãma magnã partẽ urbis absumat: Fidenas inde aut Gabios, aliam'ue quã urbem quæsituri sumus, quò transmigremus? adeo nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrẽ appellamus? sed in superficie tignisq; charitas nobis patriæ pendet? Et quidem fatebor uobis, etsi minus iniuriæ uestræ quàm meæ calamitatis meminisse iuuat: cum abessem, quotiescunq; patria in mentẽ ueniret, hæc omnia occurrebãt, colles cãpiq; & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusq; essem. quæ uos Quirites nunc moueãt potius charitate sua, ut maneatis in sede uestra, quàm postea cum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causa dij hominesq; hunc urbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare ui-

Arist. polit. cinũ ad cõmoditates, nec expositũ nimia propinquitate ad pericula classiũ externarum: regionũ Italiæ mediũ, ad incrementũ urbis natũ unice locũ. argumẽto est ipsa magnitudo tam nouæ urbis, trecentesimus sexagesimusquintus annus urbis Quirites agitur. inter tot teterrimos populos tãdiu bella geritis, cũ interea, ne singulas loquar urbes, non cõiuncti cum Aequis Volsci, tot tam ualida oppida, nõ uniuersa Hetruria tantũ terra mariq; pollens, atq; inter duo maria latitudinẽ obtinens Italiæ, bello uobis par est. Quod cũ ita sit, quæ malũ ratio est expertis alia experiri? cũ iam ut uirtus uestra trãsire aliò poßit, fortuna certe loci huius trãsferri nõ poßit. Hic capitoliũ est, ubi quondam capite humano inuẽto respõsum est, eo loco caput rerũ summamq; imperij fore. hic cum augurato liberaretur Capitoliũ, Iuuẽtas Terminusq; maximo gaudio patrũ nostrorũ moueri se nõ paßi. hic Vestæ ignes, hic ancilia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus uobis dij. Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tũ ea quæ ad religiones pertinebat, maximè dicitur. sed rem dubiã decreuit opportune uox emissa, quòd cum senatus pòst paulò de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesq; ex præsidijs reuertẽtes forte agmine forũ transirent: centurio in comitio exclamauit, Signifer, statue signum, hic manebimus optime.

me. Quæ uoce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit, & plebs circunfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscuè urbs ædificari cœpta. tegula publice præbita est: saxi materiæq; cædendæ unde quisq; uellet ius factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui alieniq; discrimine, in uacuo ædificant. ea est causa, ut ueteres cloacæ, primo per publicum ductæ, nūc priuata paßim subeāt tecta: formaq; urbis sit occupatæ magis quàm diuisæ similis.

Reædificatur urbs

DECADIS I.

LIBER VI.

VAE ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primū, consulibus deinde ac dictatoribus, decemuirisq; ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinq; libris exposui: res cùm uetustate nimia obscuras, uelut quæ magno ex interuallo loci uix cernuntur: tum quod perraræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum, & quod etiam si quæ in commentarijs pontificum, alijsq; publicis priuatisq; erant monumentis, incensa urbe pleraq; interiere. clariora deinceps certioraq;

ab secūda origine, uelut ab stirpibus latius feratiusq́; renatæ urbis, gesta domi militiaq́ exponentur. Cæterum primo quo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neq; eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset, nōn placuit: res ad interregnum rediit. Cùm ciuitas in opere ac labore aßiduo reficiendæ urbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primum magistratu abiit, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est: quòd legatus in Gallos, ad quos missus erat orator, contra ius gentium pugnasset. cui iudicio eum mors adeo opportuna, ut uoluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum iniit P. Cornelius Scipio interrex: & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Aemylium, L. Posthumium. Ii ex interregno cum extemplò magistratum inissent, nulla de re prius quàm de religionibus senatum consuluere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) conquiri, quæ comparerent, iusserunt. alia ex eis edita etiam in uulgus, quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maxime, ut religio-

ne ob

ne obstrictos haberent multitudinis animos, *Sacra*
suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diemq́; ad XV. calendas sextiles duplici clade insignē, quo die ad Cremerā Fabij casi: quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde pugnatum: à posteriore clade Aliensem appellarunt, insignemq́; rei nulli publice priuatimq́; agenda fecerūt. Quidam, quòd postridie idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militum, neq; inuenta pace deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset: etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum: inde ut postridie calendas quoq; ac nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigēda ex tam graui casu Reipublicæ secum agitare. Hinc Volsci ueteres hostes ad extinguendum nomen *foedus belli*
Romanū arma ceperant. Hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factā, mercatores afferebant. nouus quoq; terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumq́;, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in *Terrores*
amicitia populi Romani fuerant. Itaq; cum tanti undiq; terrores circunstarent, appareretq́; omnibus non odio solum apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomē Romanum laborare: placuit eiusdem auspitijs defendi

Remp.

Remp. cuius recuperata esset: dictatoremq; dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilium Halam magistrum equitum dixit: iustitioq; indicto delectum iuniorũ habuit: ita ut seniores quoq;, quibus aliquid roboris superesset, in uerba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptũ armatumq; trifariam diuisit. partem unam in agro Veiente Hetruriæ opposuit. alteram ante urbem castra locare iussit: tribunus militũ his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebãtur, L. Aemylius præpositus. tertiam partẽ ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quòd prope omnẽ deletã à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut uallo se ipsi, uallum cõgestis arboribus sepirẽt, ne quà intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem conijci iussit. & forte erat uis magna uenti uersa in hostẽ, itaq; non aperuit solum incendio uiam, sed flammis in castra tendentibus, uapore etiam ac fumo, crepituq; uiridis materiæ flagrãtis ita cõsternauit hostes, ut minor moles superantibus uallum in castra Volscorũ Romanis fuerit, quàm transcendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsisq;, cũ castra impetu cepisset

munit.

incendiũ

cepisset dictator, prædam militi dedit, quo minus speratam minime largitore duce, eo militi gratiorem. persecutus deinde fugientes, cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionē Volscos septuagesimo demum anno subegit. Victor ex Volscis in Aequos transijt, & ipsos bellum moliētes. exercitum eorum ad Bolas oppreßit: nec castra modo sed urbē etiā aggressus impetu primo cepit. Cū in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliam in partē terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium socios po. Rom. obsidebat. quorum legati opem rebus affectis orantes cum senatum adissent, decretum tulere, ut dictator primo quoq; tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset: confectaq́; paucitas oppidanorum opere, uigilijs uulneribusq́;, quæ semper eosdem urgebant: per pactionem urbe hostibus tradita, inermes cum singulis emißi uestimentis, miserabili agmine penates relinquerent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset: principumq́; orationem neceßitate ultima expressam, fletus mulierum ac puerorum, qui exilij comites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Sutrinos iußit: Hetruscis se luctum lacrymasq́; ferre. Sarcinas inde

Sutrinoꝫ obs.

fletus

inde deponi, Sutrinosq; ibi considere modico præsidio relicto, arma secum militem ferre iubet. ita expedito exercitu profectus ad Sutriũ, id quod rebatur, soluta omnia rebus (ut fit) secundis inuenit: nullam stationẽ ante mœnia, patentes portas, uictorem uagum prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: uictores Hetrusci pasim trucidantur ab nouo hoste, neq; se cõglobandi coẽundiq; in unum, aut arma capiendi datur spatium, cum pro se quisq; tenderet ad portas, si quà forte se in agros eijcere possent: clausas (id enim primum dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere, alij quos forte armatos tumultus occupauerat, conuocare suos, ut prælium inirent. quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni præcones per urbem dimisi poni arma, & parci inermi iusissent, nec præter armatos quenquam uiolari. Tum etiam quibus animi in spe ultima obstinati ad decertandum fuerant: postquam data spes uitæ est, iactare pasim arma: inermesq;, quod tutius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidum ante noctẽ redditum Sutrinis inuiolatum, integrumq; ab omni clade belli: quia non ui captum, sed traditum per conditiones fuerat. Camillus in urbem triumphans rediit, trium simul bellorum uictor. longe plurimos

capt

Iterũ eodẽ die capitur.

captiuos ex Hetruſcis ante currum duxit. quibus ſub haſta uenundatis, tantum æris redactum eſt, ut pretio pro auro matronis perſoluto, ex eo quod ſupererat, tres pateræ aureæ factæ ſint: quas cũ titulo nominis Camilli ante Capitolium incenſum in Iouis cella conſtat ante pedes Iunonis poſitas fuiſſe. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientium Capenatiumq́; ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerq́; ijs nouis ciuibus aßignatus. reuocati quoq; in urbem ſenatuſconſulto à Veijs qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi uacuis tectis Veios ſe contulerant. & primo fremitus fuit aſpernantium imperium. dies deinde præſtituta capitaliſq́; pœna, qui non remigraſſet Romam, ex ferocibus uniuerſis ſingulos metu ſuo quenq; obedientes fecit. Et Roma cum frequentia creſcere, cum tota ſimul exurgere ædificijs: & Republica impenſas adiuuante, & ædilibus uelut publicum exigentibus opus, & ipſis priuatis (admonebat enim deſideriũ uſus) feſtinantibus ad effectum operis: intraq́; annum noua urbs ſtetit. Exitu anni comitia tribunorum militum conſulari poteſtate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintum, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpitius Ruffus. Exercitum alterum in Aequos, non ad bellum (uictos nanq; ſe

se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, nequid ad noua consilia relinquerent uires, duxere: alterum in agrum Tarquiniensium, duxere: alterum in agrum Tarquiniensem. ibi oppida Hetruscorum Cortuosa & Contenebra ui capta dirutaq;. Ad Cortuosuam nihil certaminis fuit. improuiso adorti primo clamore atq; impetu cepere. direptum oppidum atq; incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationem sustinuit, laborq; continuus non die, non nocte remissus subegit eos. cum in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis in orbem succederet prælio, oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obijceret: cessare tandem, locusq; inuadendi urbē Romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quam consilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militum præda erat, nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret urbs, Capitolium quoq; saxo quadrato substructum est, opus uel in hac magnificentia urbis conspiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrarijs conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus ager, tum primum post accisas à Camillo Volscorum res possessionis haud ambigua. Criminabantur multo eum infestiorem agrum ab nobilitate esse quàm à Volscis fuerit. ab illis

enim

enim tantum, quoad uires & arma habuerunt, incursiones eò factas. nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequam omnia præcipiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis, eoq; agri immemorem, ad quem instruendum uires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renouarentur auspicia, res ad interregnum rediјt. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn. Sergium, L. Aemylium iterum, L. Licinium, M. Meneuium, L. Valerium Publicolam tertium, creat. hi ex interregno magistratum occepere. Eo anno ædes Martis Gallico bello uota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomatina, Sabbatina, Arniensis: eæq; triginta quinq; tribuum numerũ expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, mobilioremq; ad cupiditatem agri, quàm fuerat. Et de Latino Hernicoq; bello mentio facta in senatu. maioris belli cura, quòd Hetruria in armis,

seditio

erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit: collegæ additi quinq;, Sex. Cornelius Maluginensis, Q. Seruilius Fidenâs sextum, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quòd fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem, attulit, Antiates in armis esse, Latinorumq; populos iuuentutem submisisse ad id bellum, eò abnuentes publicum fuisse consilium: quòd non prohibitos tantummodo, uoluntarios dicerent militare, ubi uellent. Desierant iam ulla contemni bella. itaq; senatus diis agere gratias, quòd Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ fateri regimen omnium rerum, ubi quid bellici terroris ingruat, in uiro uno esse: sibiq; destinatum in animo esse Camillo summittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius uiri cōcessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem iam quartùm creasset, magnum à senatu talibus de se iudiciis eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. itaq; si quid laboris uigiliarumq; adiici posit, certantem secum

ipsum

ipsum annisurum, ut tanto de se consensu ciuitatis opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atq; Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi esse: se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi autorem esse. Circunsederi urbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaq; & ducibus pluribus & exercitibus administrandam Rempublicam esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperij consilijq; legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu instructo paratoq; in urbe castra habere intentum: siue Hetruria se interim, ut nuper, siue noua hæc cura, Latini atq; Hernici mouerint: pro certo habeo ita rem gesturũ, ut patre, auo, teq; ipso ac sex tribunatibus dignum est: tertius exercitus ex causarijs senioribusq; à L. Quintio scribatur, qui urbi mœnibusq; præsidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæq; belli alia tempora poscent, prouideat. Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilij, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperij lectus adiecit M. Furium sibi pro dictatore: seq; ei pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de unico imperatore, eam spem de bello habe-

rent. Se uerò bene sperare patres & de bello & de pace, uniuersaq; Republica erecti gaudio fremunt: nec dictatore unquam opus fore Reipublicæ, si tales uiros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis parere atq; imperare iuxta paratos, laudemq; conferentes potius in medium quàm ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, delectuq; habito, Furius ac Valerius ad Satricũ profecti: quò non Volscorum modò iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorumq; conciuerãt ex integerrimis diutina pace populis. itaq; nouus hostis ueteri adiunctus commouit animos militis Romani. Quod ubi aciem iam instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt, turbatas militum mentes esse: segniter arma capta, cunctabundosq; & resistentes egressos castris esse: quin uoces quoq; auditas, cũ centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægrè inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilit: & ante signa obuersus in aciem ordines interequitans: Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an uos ignoratis? hostis est, quid aliud quam perpetua materia uirtutis gloriæq; uestræ? uos contrà, me duce (ut Falerios Veiosq; captos, & in capta patria Gallorum legiones cæsas taceã) modo tergeminæ uictoriæ triplicẽ triumph

triumphum ex his ipſis Volſcis et Aequis & ex Hetruria egiſtis. an me quòd non dictator uobis, ſed tribunus ſignum dedi, non agnoſcitis ducem? neq; ego maxima imperia in uos deſidero: & uos in me nihil præter me ipſum intueri decet. neq; enim dictatura mihi unquam animos fecit, ut ne exilium quidem ademit. Iidem igitur omnes ſumus: et cùm eadē omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus: eundem euentum belli expectemus. ſimul concurreritis, quod quiſq; didicit ac conſueuit, faciet: uos uincetis, illi fugient. Dato deinde ſigno ex equo deſilit: & proximum ſigniferum manu arreptum ſecum in hoſtem rapit: infer miles clamitans ſignum. Quod ubi uidere ipſum Camillum iam ad munera corporis ſenecta inualidum uadentem in hoſtes, procurrunt pariter omnes clamore ſublato, ſequere imperatorem pro ſe quiſq; clamantes. emiſſum etiam ſignum Camilli iuſſu in hoſtium aciem ferunt: idq́; ut repeteretur, concitatos anteſignanos. Ibi primum pulſum Antiatem, terroremq́; non in primam tantum aciē, ſed etiam ad ſubſidiarios perlatum. nec uis tantum militum mouebat excitata præſentia ducis: ſed quòd Volſcorum animis nihil terribilius erat, quàm ipſius Camilli forte oblata ſpecies. ita quocunq; ſe intuliſſet, uictoriam ſecum haud dubiam trahebat. maximè id euidens fuit, cùm

in læuum cornu propè iam pulsum arrepto repente equo cum scuto pedestri aduectus conspectu suo prælium restituit, ostentans uincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat: sed turba hostium & fuga impediebatur: & longa cæde conficienda multitudo tanta fesso militi erat: cum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis uictoriam quàm prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nanq; & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consiliis pares adepti euentus. Volsci ubi se desertos ab eis uidere, quorum fiducia rebellauerant: relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primo Camillus uallo circundare & aggere atq; operibus oppugnare est adortus. Quæ postquàm nulla eruptione impediri uidet: minus esse animi ratus in hoste, quàm ut in eo tam lentæ spei uictoriam expectaret: cohortatus milites, ne tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent, uictoriam in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia undique aggressus scalis oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dediderunt. Cæterum animus ducis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu tormentis machinisq; tam ualida urbs capi non poterat:

relicto ad exercitum collega Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem Antiatem diuturniorem manere Dijs cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxiliũ aduersus Hetruscos petentes ueniunt, breuem occasionem esse ferendi auxilij memorantes: eò uim Camilli ab Antio fortuna auertit. namq; cum ea loca opposita Hetruriæ, & uelut claustra inde portæq; essent: & illis occupandi ea, cùm quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tuendiq; cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut omisso Antio bellum Hetruscum susciperet. legiones urbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernũtur: quanquam expertum exercitum assuetumq; imperio qui in Volscis erat, mallet, nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius, Horatiusq; successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab urbe Sutrium Furius & Valerius partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera interseptis itineribus ægrè oppidanos uim hostium ab se arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimũ apud hostes sociosq;, & in præsentia rem inclinatam sustinuit, & spatium ad opem ferendam dedit. Itaq; diuiso exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copijs quam hostes tenebant, mœ-

nia aggredi iubet, non tanta ſpe ſcalis capi urbem poſſe, quàm ut auerſis eò hoſtibus & oppidanis iam pugnando feſsis laxaretur labor, & ipſe ſpatium intrandi ſine certamine mœnia haberet. Quod cùm ſimul utrinque factum eſſet, ancepsq́; terror Hetruſcos circunſtaret: & mœnia ſumma ui oppugnari, & intra mœnia eſſe hoſtem uiderent, porta ſe, quæ una fortè non obſidebatur, trepidi uno agmine eiecere. magna cædes fugientium & in urbe & per agros eſt facta. plures à Furianis intra mœnia cæſi: Valeriani expeditiores ad perſequendos fuere: nec ante noctem, quæ conſpectum ademit, finem cædendi fecere. Sutrio recepto, reſtitutoq́; ſocijs, Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum iam totum Hetruſci habebant. Videbatur plus in ea urbe recipienda laboris fore, non in eo ſolum quòd tota hoſtium erat, ſed etiam quòd parte Nepeſinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamē ad principes eorū placuit, ut ſecernerent ſe ab Hetruſcis: fidemq́; quàm implorassent ab Romanis, ipſi præſtarent. Vnde cum reſponſum allatum eſſet, nihil ſuæ poteſtatis eſſe: Hetruſcos mœnia, cuſtodiasq́; portarum tenere: primo populationibus agri terror eſt oppidanis admotus: deinde poſtquam deditionis quàm ſocietatis fides ſanctior erat, faſcibus ſarmentorum ex agro collatis ductus

ad mœ

oppugn. [handwritten margin note]

Nepete capitur. [handwritten margin note]

ad mœnia exercitus, completisq; foßis scalæ admotæ, & clamore primo impetuq; oppidum capitur. Nepesinis inde edictum ut arma ponant, parciq; iussum inermi. Hetrusci pariter armati atque inermes cæsi. Nepesinorum quoque autores deditionis securi percußi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumq; cum præsidio relictum. Ita duabus socijs urbibus ex hoste receptis, uictorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerũt. Eodem anno ab Latinis Hernicisq; res repetitæ, quæsitumq; cur per eos annos militem ex instituto nõ dedissent. Responsum frequenti utriusq; gentis concilio est, nec culpam in eo publicam, nec concilium fuisse, quòd suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere, nec quẽquam ex his reducem esse. militis autem non dati causam, terrorem aßiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quæ relata patribus magis tempus, quàm causam non uisæ belli habere. Insequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Cursore tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis adiuncta Latinorum atque Hernicorum defectione: seditio, unde minime timeri potuit, à patriciæ gentis uiro & inclytæ

inclytæ famæ M. Manlio Capitolino: qui nimius animis cùm alios principes sperneret, uni inuideret, eximio simul honoribus atque uirtutibus M. Furio: ægrè ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum iam eminere, ut ijsdem auspitijs creatos non pro collegis, sed pro ministris habeat: cùm interim, si quis uere æstimare uelit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium non potuerit, nisi à se prius Capitolium atque arx seruata esset: & ille inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatos capientesq; arcem depulerit: illius gloriæ pars uirilis apud omnes milites sit, qui simul uicerint, suæ uictoriæ neminem omnium mortalium socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc uitio quoque ingenij uehemens & impotens, postquam inter patres non quantum æquum censebat excellere suas opes animaduertit: primùm omnium ex patribus popularis factus cum plebeijs magistratibus consilia communicare, criminando patres, alliciẽdo ad se plebem iam aura non consilio ferri, famæq; magnæ malle quàm bonæ esse: & non contentus agrarijs legibus, quæ materia semper trib. plebis seditionum fuisset, idem moliri cœpit. acriores quippe æris alieni stimulos esse, qui nõ egestatem modo atq; ignominiã minentur, sed neruo ac uinculis

culis corpus liberū territent: & erat æris alieni magna uis, res damnosißima etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaq; Volscum graue per se, oneratum Latinorum atq; Hernicorum defectione in speciem causæ iactatum, ut maior potestas quæreretur. sed noua consilia Manlij magis compulere senatum ad dictatorem creandum. creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinū. Dictator etsi maiorē dimicationē propositam domi, quàm foris cernebat: tamen seu quia celeritate ad bellum opus erat, seu uictoria triumphoq; dictaturæ ipsi uires se additurū ratus, delectu habito in agrū Pomptinū, quò à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter satietatem tot iam libris aßidua bella cum Volscis gesta legentibus illud quoq; succursurū, quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum autores miraculo fuit, unde toties uictis Volscis & Aequis suffecerint milites. quod cum ab antiquis tacitum prætermissumq; sit: cuius tandem ego rei præter opinionem, quæ sua cuiq; coniectanti esse potest, autor sim? Simile ueri est, aut interuall.s bellorum, sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia sobole iuniorum ad bella instauranda toties usos esse: aut non ex ījsdem semper populis exercitus scriptos: quāquam eadem semper gens bellum intulerit: aut innu

Aes alienum

innumerabilem multitudinem liberorum capitum in eis fuisse locis, quæ nunc uix seminario exiguo militum relicto seruitia Romana ab solitudine uindicant. Ingens certè (quod inter omnes autores conueniat) quanquã nuper Camilli ductu atq; auspitio accisæ res erant, Volscorum exercitus fuit. ad hoc Latini Herniciq; accesserant, & Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cùm auspicato prodisset, hostiaq; cæsa pacem Deûm adorasset, lætus ad milites iam arma ad propositum pugnæ signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit. Nostra uictoria est milites, inquit, siquid Dij uatesq; eorum in futurum uident. itaq; ut decet certæ spei plenos, & cum imparibus manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladijs tantum dextram armemus: ne procurri quidem ab acie uelim, sed obnixos uos stabili gradu impetum hostium excipere. ubi illi uana iniecerint mißilia, et effusi stantibus uobis se intulerint, tum micent gladij, & ueniat in mentẽ unicuiq; Deos esse, qui Romanũ adiuuent: Deos, qui secũdis auibus in prælium miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: ubi hærere iam aciem collato pede uideris, tum terrorem equestrem occupatis alio pauore infer: inuectusq; ordines pugnantiũ dißipa. Sic eques, sic pe

ſic pedes, ut præceperat, pugnant, nec dux legiones, nec fortuna feſellit ducem. Multitudo hoſtium nulli rei præter quàm numero freta, & oculis utranq; metiens aciem, temerè prælium iniit, temerè omiſit: clamore tantum miſsilibusq; telis, & primo pugnæ impetu ferox gladios & collatum pedem & uultum hoſtis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulſa frons prima, & trepidatio ſubſidiis illata, & ſuũ terrorem intulit eques, rupti inde multis locis ordines, motaq; omnia, & fluctuanti ſimilis acies erat. deinde poſtquam cadentibus primis iam ad ſe quiſq; peruenturam cædem cernebat, terga uertunt. Inſtare Romanus: et donec armati confertiq; abibant, peditum labor in perſequendo fuit. Poſtquam iactari arma paſsim, fugaq; per agros ſpargi aciem hoſtiũ animaduerſum eſt: tum equitum turmæ emiſſæ, dato ſigno ne in ſingulorum morando cæde ſpatium ad euadendum interim multitudini darent: ſatis eſſe miſsilibus ac terrore impediri curſum, obequitandoq; agmen teneri, dum aſſequi pedes & iuſta cæde conficere hoſtem poſſet. fugæ, ſequendiq; non ante noctem finis fuit: capta quoq; ac direpta eodẽ die caſtra Volſcorum. prædaq; omnis, præter libera corpora, militi conceſſa eſt. pars maxima captiuorum ex Latinis atq; Hernicis fuit: nec hominum de plebe, ut credi poſſet mercede

militæ

militasse: sed principes quidam iuuentutis inuenti: manifesta fides. publica ope Volscos hostes adiutos: Circeiensium quoq; quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamq; omnes missi percunctantibus primoribus patrum eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi haud perplexè indicauere. Dictator exercitũ in statiuis tenebat, minimè dubius bellum cum his populis patres iussuros: cùm maior domi exorta moles coëgit acciri Romam eum: gliscente in dies seditione, quam solito magis metuendam autor faciebat. non enim iam orationes modo M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadem qua mente fierent, intuẽda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ cum duci uidisset: medio foro cum caterna sua accurrit, & manum iniecit: uociferatusq; de superbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miserijs plebis, uirtutibus eius uiri fortunaq;. Tum uerò, ego, inquit, nequicquam hac dextra Capitolium arcemq; seruauerim, si ciuem commilitonemq; meum tanquam Gallis uictoribus captum in seruitutem ac uincula duci uideam; inde rẽ creditori palàm populo soluit: libraq; & ære liberatum emittit, Deos atq; homines obtestantem ut M. Manlio liberatori suo, parenti plebis Romanæ gratiam referant. Acceptus extemplò in tumultuosam turbam et ipse

tumul

tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico, alijsq; deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euersos penates, multiplici iam sorte exoluta, mergētibus semper sortem usuris obrutum fœnore esse: uidere lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia parentum beneficia ab illo se habere: illi deuouere corporis uitæq; ac sanguinis quod supersit: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit, id cum uno homine esse. His uocibus instincta plebes cùm iam unius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilijs res. fundum in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi, Ne quem uestrum, inquit, Quirites, donec quicquam in re mea superérit, iudicatum, addictum'ue duci patiar. Id uerò ita accēdit animos, ut per omne fas ac nefas secuturi uindicem libertatis uiderentur. ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine uera an uana iaceret, thesauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidēdis publicis agris contentos esse, nisi pecuniam quoq; publicam auertant: ea res si palàm fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ ubi obiecta spes est, enimuero indignum facinus uideri, cùm conferendum ad redimendum ciuitatem à Gallis aurum fuerit, tributo collationem

factam:

Vsuræ

factam: idem aurum ex hostibus captū in paucorū prædam cessisse. itaq; exequebantur quærendo ubi tantæ rei furtum occultaretur: differenteq;, & tempore suo se indicaturum dicente, cæteris omissis eò uersæ erant omnium curæ: apparebatq; nec ueri iudicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in urbem uenit. postero die senatu habito cùm satis periclitatus uoluntates hominum discere senatum ab se uetuisset: stipatus ea multitudine sella in comitio posita uiatorem ad M. Mālium misit: qui dictatoris iussu uocatus cùm signū suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal uenit. hinc senatus, hinc plebs suum quisq; intuentes ducem uelut in acie cōstiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinam, inquit, mihi patribusq; Romanis ita de cæteris rebus cum plebe cōueniat: quemadmodum quod ad te attinet, eamq; rem quam de te sum quæsiturus, conuenturum satis confido. Spem factam à te ciuitati uideo, fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores patrum occultēt, creditum solui posse: cui ego rei tantum abest ut impedimento sim, ut contrà te M. Manli adhorter, liberes fœnore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina euoluas. quod nisi facis: siue ut & ipse in parte prædæ sis, siue quia uanum indicium

cium est: in uincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudinem fallaci spe cõcitari. Ad ea Manlius, nec se fefellisse ait non aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos Hernicosq;, quos falsis criminibus in arma agant: sed aduersus se ac plebẽ Romanam dictatorem creatũ esse: iam omisso bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorẽ profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, uosq́; patres cõscripti circunfusa turba lateri meo? quin eam diducitis à me singuli uestris beneficijs? intercedendo, eximendo de neruo ciues uestros, prohibendo iudicatos addictosq; duci ex eo quod affluit opibus uestris, sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego uos de uestro impendatis hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite quod usuris pernumeratũ est: iam nihilo mea turba, quàm ullius conspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuium curã ago? nihilo magis quod respondeam habeo, quàm si quæras quid ita solus capitolium arcemq; seruarim: & tum uniuersis quam potui opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilẽ, difficilẽ interrogatio facit. cur enim quæritis quod scitis? cur quod in sinu uestro est, ex-

cuti iubetis potius quàm ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias iubetis uestras, eo plus uereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculos. Itaq; non ego uobis ut indicem prædas uestras, sed uos id cogendi estis ut in medium proferatis. Cùm mittere ambages dictator iuberet, & aut peragere uerum iudicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblataq́; uani furti inuidiæ: negātē arbitrio inimicorū se locuturū, in uincula duci iussit. Arreptus à uiatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunoq́; regina, ac Minerua, cæteriq; dij deæq; qui capitoliū arcemq́; incolitis, siccine uestrum militem ac præsidē sinitis uexari ab inimicis? hac dextra, qua Gallos fudi à delubris uestris, iam in uinculis & catenis erit? Nullius nec oculi, nec aures indignitatem ferebant: sed inuicta sibi quædam patientissima iusti imperij ciuitas fecerat: nec aduersus dictatoriam uim aut tribuni plebis: aut ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerem Manlio, satis constat magnā partem plebis uestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obuersatāq; uestibulo carceris mœstam turbā. Dictator de Volscis triumphauit: inuidiaq́; magis triumphus, quàm gloriæ fuit: quippe domi, nō militiæ partū eum, actumq́; de ciue, non de hoste fremebant: unum defuisse

tantum

tantum superbiæ, quòd non M. Manlius ante currum sit ductus. Iamq; haud procul seditione res erat: cuius leniendæ causa postulante nullo largitor uoluntarius repente senatus factus Satricum coloniam duo millia ciuiũ Romanorũ deduci iussit. bina iugera & semisses agri aßignati. Quod cum & parum & paucis datũ, & mercedem esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio iritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorũ turba Mãliana erat: amotusq; post triumphũ abdicatione dictaturæ terror & linguã & animos liberauerat hominum. audiebãtur itaq; propalàm uoces exprobrantium multitudini quòd defensores suos in præcipitem semper locum fauore tollat: deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Caßiũ in agros plebẽ uocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem proditum inimicis. saginare plebẽ populares suos ut iugulentur. hoccine patiendũ fuisse, si ad nutũ dictatoris non responderit uir consularis? fingerent mentitum antè, atq; ideo non habuisse quod tum responderet: cui seruo unquã mendacij pœnam uincula fuisse? Non obuersatã esse memoriã noctis illius, quæ penè ultima atq; æterna nomini Romano fuerit? nõ

seditio

speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis: non ipsius M. Mālij, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penè Ioue erepto ex hostium manibus uidissent? selibris'ne farris gratiam seruatori patriæ relatam? & quem propè cœlestem, cognomine certe Capitolino Ioui parē fecerint, eum pati uinctum in carcere, in tenebris obuiā carnificis arbitrio ducere animam? adeo in uno omnibus satis auxilij fuisse: nullam opem in tam multis uni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur: refracturosq; carcerem minabantur: cum remisso, id quod erepturi erāt, ex senatusconsulto Manlius uinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris pugantibus se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus ut suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quòd ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia inissent. Non negatum itaq; tantum de captiuis: sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denuntiatū senatus uerbis: facesserent propere ex urbe ab ore atq; oculis populi Romani, ne nihil eos legationis ius, externo non ciui cōparatū, tegeret. Recrudescente Manliana seditione sub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militum consul

consulari potestate Sergius Cornelius Maluginensis secūdum, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintum, Seruitius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundum. Cuius principio anni & patribus et plebi peropportune externa pax data: plebi, quòd nō auocata delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur cum pars utraq; acrior aliquanto coorta esset, iam in propin- seditio *quum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe cum principibus nouandarū rerum interdiu noctuq; cōsilia agitat, plenior aliquanto animorum irarumq;, quàm antea fuerat. iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto: spiritus dabat, quòd nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quintius fecisset, & uinculorum suorum inuidiam non dictator modo abdicādo dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus exacerbatusq; iam per se accensos incitabat plebis animos. Quousq; tandem ignorabitis uires uestras, quas natura ne belluas quidem ignorare uoluit? numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios habeatis: si singuli singulos aggressuri essetis, tamen*

acrius crederem uos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. quot enim cliētes circa ſingulos fuiſtis patronos, tot nunc aduerſus unum hoſtem eritis. oſtendite modò bellum, pacem habebitis. uideant uos paratos ad uim, ius ipſi remittent. audendum eſt aliquid uniuerſis, aut omnia ſingulis patienda. Quouſq; me circunſpectabitis? ego quidem nulli ueſtrū deero. ne fortuna mea deſit, uidetē. ipſe uindex ueſter ubi uiſum inimicis eſt, nullus repēte fui: & uidiſtis in uincula duci uniuerſi eum qui à ſingulis uobis uincula depuleram. quid ſperem, ſi plus in me audeant inimici? an exitum Caſſij Meliją; expectem? bene facitis, quòd abominamini: dij prohibebunt hæc: ſed nunquam propter me de cœlo deſcendent: uobis dent mentem oportet, ut prohibeatis: ſicut mihi dederūt armato togatoq;, ut uos à barbaris hoſtibus, à ſuperbis defenderē ciuibus. Tam paruus animus tanti populi eſt, ut ſemper uobis auxilium aduerſus inimicos ſatis ſit? nec ullum, niſi quatenus imperari uobis ſinatis, certamen aduerſus patres noritis? nec hoc naura inſitū uobis eſt, ſed uſu poßidemini. cur enim aduerſus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum cenſeatis? quia conſueſtis cum eis pro imperio certare, aduerſus hos tentare magis quàm tueri libertatē. tamē qualeſcunq; duces habuiſtis, qualeſcunq; ipſi fuiſtis, omnia adhuc

adhuc quantacunq; petiſtis, obtinuiſtis ſeu ui ſeu fortuna ueſtra. tempus eſt etiam maiora conari. experimini modo & ueſtram felicitatem, & me(ut ſpero)feliciter expertum: minore negotio qui imperet patribus imponetis, quàm qui reſiſterent imperantibus, impoſuiſtis. Solo æquãdæ ſunt dictatura cõſulatusq;, ut caput attollere Romana plebs poßit. Proinde adeſte, prohibete ius de pecunijs dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. uos ſi quo inſigni magis imperij honoris'ue nomine ueſtrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quæ uultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: ſed nec cum quibus, nec quem ad finem conſilia peruenerint, ſat planum traditur. At in parte altera ſenatus de ſeceßione in domum priuatam plebis, forte etiam in arce poſitam, & imminenti mole libertati agitat. magna pars uociferantur, Seruilio Hala opus eſſe, qui non in uincula duci iubendo irritet publicum hoſtem, ſed unius iactura ciuis finiat inteſtinum bellum. decurritur ad leniorem uerbis ſententiam, uim tamen eandem habentem, ut uideant magiſtratus ne quid ex perniciofis conſilijs M. Manlij Reſpubli. detrimenti capiat. Tum tribuni conſulari poteſtate tribuniq; plebis: nam &, quia eundem & ſuæ poteſtatis quem

libertatis omnium finem cernebant; patrum autoritati se dediderant: hi tum omnes quid opus facto sit, consultant. Cùm præter uim & cædem nihil cuiquam occurreret, eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius et Q. Publius tribunus plebis. Quid patrum & plebis certamen facimus, quod ciuitatis esse aduersus unum pestiferum ciuem debet? quid cũ plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est? ut suis ipse oneratus uiribus ruat, diem dicere ei nobis in animo est. nihil minus populare quàm regnũ est. simul multitudo illa non secum certari uiderint, & ex aduocatis iudices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reũ intuebuntur, et regni crimẽ in medio, nulli magis quàm libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis diem Manlio dicunt. quod ubi est factum, primo commota plebs est. utiq; postquam sordidatum reum uiderunt: nec cum eo non modo patrum quenquam, sed ne cognatos quidẽ aut affines, postremo ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu uenisset, ut in tanto discrimine non & proximi uestem mutarent. Appio Claudio in uincula ducto, C. Claudium inimicum Claudiamq; omnem gentem sordidatam fuisse. consensu opprimi popularem uirum, quòd primus à patribus ad plebem defecisset. Cùm dies uenit, quæ

præter

præter cœtus multitudinis seditiosasq; uoces & largitionem & fallax indicium, pertinentia propriè ad regni crimen, ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminem autorem inuenio. nec dubito haud parua fuisse, cum damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud notandum uidetur, ut sciant homines quæ & quanta decora fœda cupiditas regni non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines propè C C C C. produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona uenire, quos duci addictos prohibuisset. ad hæc decora quoq; belli nō commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda spolia hostium cæsorum ad X X X. dona imperatorum ad X L. in quibus insignes duas murales coronas, ciuicas octo. ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C. Seruilium magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerū oratione etiam magnifica facta dictis æquando memorasset: nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis: & identidem capitolium spectans, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarū: precatusq; esse ut quam mentē sibi capitolinā arcem protegendi ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent: & orasse singulos uniuersosq;

Demosth. [illegible] corona.

sosq;

sosq; ut Capitolium atq; arcem intuentes, ut ad deos immortales uersi de se iudicarent. In campo Martio cùm centuriatim populus cita retur, & reus ad Capitolium manus tendens ab hominibus ad deos preces auertisset: appa ruit tribunis, nisi oculos quoq; hominum liberassent à tanti memoria decoris, nunquam fore in præoccupatis beneficio animis uero crimi ni locum. ita producta die, in Petelinũ lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimẽ ualuit, & obstinatis ani mis triste iudicium, inuisumq; etiam iudicibus factum. sunt qui duumuiros, qui de perduellione anquirerent, creatos, autores sint. Damnatũ tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: locusq; idem in uno homine & eximiæ gloriæ monumentum, & pœnæ ultimæ fuit. Adiectæ mor tuo notæ sunt. publica una, quòd, cum domus eius fuisset, ubi nunc ædes atq; officina Mone tæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. gẽtilitia altera, quòd gentis Manliæ decreto cautum est, ne quis deinde M. Manlius uocaretur. Hunc exitum habuit uir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populum breui postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem uirtutes desiderium eius tenuit. pestilentia etiam breui consecuta, nullis occurrentibus

rentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti uideri orta. uiolatum Capitoliũ esse sanguine seruatoris. nec dijs cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam, inopiam frugum, & uulgatam utriusq; mali famam, anno insequente multiplex bellum excepit. L. Valerio IIII. A. Manlio III. Ser. Sulpitio III. L. Lucretio, L. Aemylio III. M. Trebonio, tribunis militũ consulari potestate. Hostes noui, præter Volscos uelut sorte quadam propè in æternũ exercendo Romano militi datos, Circeiosq; & Velitras colonias iãdiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuuini etiam, quæ fidelißima urbs fuerat, subito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quòd Veliternis ciuibus suis tandiu impunita defectio esset, decreuerunt, ut primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quo paratior plebes esset, quinqueuiros Pomptino agro diuidẽdo, & triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum ut bellum iuberent, latum ad populum est, & nequicquam dissuadẽtibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exercitus propter pestilentiam non eductus: eaq; cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum, & magna hominum

pars

pars eò, ut legatio supplex Romã mitteretur, inclinabat: ni priuato (ut fit) periculo publicum implicitum esset, autoresq́; defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti piacula iræ Romanorum dederentur, auertissent colonias à consilijs pacis. neq; in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanum exirent. hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoq; defectione eo anno primum fama exorta: arguentibusq́; eos Tusculanis, & Gabinis, & Labicanis, quorum in fines incursatũ erat, ita placide ab senatu respõsum est, ut minus credi de criminibus, quia nollent ea uera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrij noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense IIII. Q. Seruilio, C. Sulpitio, L. Aemylio quartum, tribunis ad præsidium urbis, & si qui ex Hetruria noui motus nuntiarẽtur (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras aduersus maiora penè auxilia Prænestinorum, quàm ipsam colonorum multitudinem secundo prælio pugnatum est: ita, ut propinquitas urbis hosti & causa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere, quia & anceps erat: nec in perniciem

colon

coloniæ pugnandum censebant. literæ Romam ad senatum cum uictoriæ nuntijs acriores in Prænestinum, quàm in Veliternum hostem missæ. Itaq; ex senatusconsulto, populiq; iussu bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti Volscis anno insequente Satricum coloniam pop. Rom. pertinaciter à colonis defensam ui expugnarunt, fœdeq; in captis exercuere uictoriam. Eam rem ægrè paßi Romani M. Furium Camillum VII. *tribunum militum creauere. additi collegæ, A. & L. Posthumij Regillenses, ac L. Furius cum L. Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam è Repub. quàm ut collegæ materia ad omnem laudem esset: & publice, quòd rem temeritate eius prolapsam restituit: et priuatim, quòd ex errore gratiam potius eius sibi quàm suam gloriã petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitijsq; iurare parato in uerba excusandæ ualetudini solita consensus populi restiterat. sed uegetum ingenium in uiuido pectore uigebat, uirebatq; integris sensibus, & ciuiles iam res haud magnopere obeuntẽ bella excitabant. Quatuor legionibus quaternûm millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem, ad Satricũ profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculsi, fidentes*

milit

militum numero, quo aliquantum præstabant, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summæ rerum facerent. ita paucitati hostiũ nihil artes imperatoris unici, quibus solis confiderent, profuturas esse. Idem ardor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præsentis dimicationis fortunam ulla res, præterquam unius uiri consilium atq; imperium morabatur, qui occasionem iuuandarum ratione uirium trahendo bello quærebat. eo magis hostis instare: nec iam pro castris tantũ suis explicare aciem, sed procedere in medium campi, & uallo propè hostium signa inferendo superbam fiduciam uirium ostentare. Id ægrè patiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L. Furius, ferox tum ætate & ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos spe inflatus. hic per se iam milites incitatos insuper instigabat eleuando, qua una poterat, ætate autoritatẽ collegæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporibus uigere & deflorescere animos, cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens castra urbesq; primo impetu capere sit solitus, eum residem intra uallum tempus terere: quid accessurum suis, decessurum'ue hostium uiribus sperantem? quam occasionem?

quod

quod tempus? quem insidijs instruentem locum? frigere ac torpere senis consilia. sed Camillo tum uitæ satis, tum gloriæ esse. quid attinere cũ mortali corpore uno, ciuitatis, quam immortalem esse deceat, pati consenescere uires? His sermonibus tota in se auerterat castra. & cum omnibus locis posceretur pugna: Sustinere, inquit, M. Furi non possumus militum impetum: & hostis cuius animos cunctando auximus, iam minime toleranda superbia insultat. cede unus omnibus, & patere te uinci consilio, ut maturius bello uincas. ad ea Camillus: Quæ bella suo unius auspicio gesta ad eam diem essent, negare in eis neq; se, neq; populum Romanum aut consilij sui, aut fortunæ pœnituisse. nunc scire se collegam habere iure imperioq; parem, uigore ætatis præstantem. itaq; se quod ad exercitum attineat, regere consuesse, non regi. collegæ imperium se non posse impedire. dijs bene iuuantibus ageret, quod è Republica duceret. ætati suæ se ueniam etiam petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint, ijs se non defuturum. Id à dijs immortalibus precari, ne qui casus suum consilium laudabile efficiat. Nec ab hominibus salutaris sententia, nec à dijs tam piæ preces auditæ sunt. primam aciem autor pugnæ instruit, subsidia Camillus firmat, ualidamq; stationem pro castris opponit:

ipse

pliur

ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni consilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma, hostis dolo, non metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra: & quod multitudo suppeditabat, aliquot ualidas cohortes in castris armatas instructasq; reliquerāt: quæ inter commissum iam certamē, ubi uallo appropinquasset hostis, erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo in locū iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. uersus itaq; in uictorem terror & nouo hoste, & supina ualle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant: integrant & illi pugnam, qui simulata cesserant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ ueterisq; decoris, terga paßim dabat, atq; effuso cursu castra repetebat: cū Camillus sublatus à circunstantibus in equum, & raptim subsidij oppositis, Hæc est, inquit, milites pugna quā poposcistis? quis homo, quis deus est, quē accusare poßitis? uestra illa temeritas, uestra ignauia hæc est. secuti alium ducem, sequimini nunc Camillum: &, quod ductu meo soletis, uincite. quid uallum & castra spectatis? neminem uestrum illa, nisi uictorem receptura sunt. Pudor primo tenuit effusos: inde ut circumagi signa, obuertiq; aciem uiderunt in hostem: & dux prætér-

quàm

quàm quòd tot insignis triumphis, etiā ætate uenerabilis inter prima signa, ubi plurimus labor periculumq́; erat, se offerebat: increpare singuli se quisq; & alios, & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciē. Neq; alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem ad equites, non castigando, ad quam rem leuiorem autorem eum culpæ societas fecerat, sed ab imperio totus ad preces uersus, orare singulos uniuersosq́;, ut se reum fortunæ eius diei crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius socium, quàm unius prudentiæ dedi. Camillus in utraq; uestra fortuna suam gloriam uidet: ego, ni restituitur pugna, quod miserrimum est: fortunam cum omnibus, infamiam solus sentiam. Optimum uisum est in fluctuantem aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem. eunt insignes armis animisq́;, qua premi parte maxime peditum copias uident: nihil neq; apud duces, neq; apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euētus uirtutis enixæ opem: & Volsci, quà modo simulato metu cesserant, eà in ueram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & pòst in fuga cæsi: cæteri in castris, quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti, quàm occisi. Vbi in recensendis captiuis cum Tusculani aliquot nesci-

tarentur, secreti ab alijs ad tribunos adducuntur: percunctantibus fassi publico consilio se militasse. Cuius tam uicini belli metu Camillus motus extemplo se Romam captiuos ducturum ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate descisse: castris exercituiq; interim, si uideatur, præsit collega. documento unus dies fuerat: ne sua consilia melioribus præferret. nec tamē aut ipsi, aut in exercitu cuiquā satis placato animo Camillus laturus culpam eius uidebatur: qua data in tam præcipitem casum Respub. esset. & tum in exercitu, tum Romæ constans omnium fama erat, cum uaria fortuna in Volscis gesta res esset: aduersæ pugnæ fugæq; in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cū bello persequēdos Thusculanos patres censuissent, Camilloq; id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem unum petit: permissoq; ut ex collegis optaret, quem uellet, contra spem omnium L. Furium optauit. Qua moderatione animi cum collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum. pace constanti uim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis urbis togati obuiam frequentes imperatoribus

toribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex urbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positis, eadem'ne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens: ingressus urbem, ubi patentes ianuas, & tabernis apertis proposita omnia in medio uidit: intẽtosq; opifices suo quenq; operi; & ludos literarum strepere discentium uocibus: ac repletas semitas inter uulgus aliud puerorum et mulierum huc atq; illuc euntium, quà quenq; suorum usuum causæ ferrent: nihil usquam non pauidis modo, sed ne mirantibus quidem simile circunspiciebat, omnia inquirens oculis, ubi nam bellum fuisset. adeo nec amotæ rei usquam, nec oblatæ ad tempus uestigium ullum erat: sed ita omnia constanti tranquilla pace, ut eò uix fama belli perlata uideri posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum uocari iussit. Soli adhuc, inquit, Thusculani uera arma, ueraśq; uires, quibus ab ira Romanorum uestra tutaremini, inuenistis. ite Romam ad senatum. æstimabunt patres utrum plus antè pœnæ, an nunc ueniæ meriti sitis. non præcipiam gratiam publici beneficij. deprecãdi potestatem à me habueritis, precibus euentum uestris senatus quẽ uidebitur dabit. Postquam Romam Thusculani uenerũt: senatusq; paulò antè fidelium sociorum mæstus in uestibulo

curiæ est conspectus: moti extemplo patres, uocari eos iam tũ hospitaliter magis, quàm hostiliter iussere. Dictator Thusculanus ita uerba fecit: Quibus bellum indixistis, intulistisq;, Patres conscripti, sicut nunc uidetis nos stantes in uestibulo curiæ uestræ, ita armati paratiq; obuiam imperatoribus legionibusq; uestris processimus. hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritq; semper, nisi si quando à uobis, proq; uobis arma acceperimus. Gratias agimus et ducibus uestris, et exercitibus: quòd oculis magis: quàm auribus crediderũt: & ubi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt. pacem quam nos præstitimus, eam à uobis petimus: bellum eò, sicubi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant uestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur: hæc mẽs nostra est, dij immortales faciant, tam felix quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis: etsi re uicta rebus, uerbis confutare nihil attinet: tamẽ etiamsi uera sint, uel fateri nobis ea, cum tam euidenter pœnituerit, tutum censemus. peccetur in uos, dum digni sitis, quibus ita satisfiat. Tantum ferè uerborum ab Tusculanis factum. pacem in præsentia, nec ita multo pòst ciuitatem etiam impetrauerunt. ab Tusculo legiones eductæ. Camillus consilio & uirtute in Volsco bello, felicitate in Tusculana expeditione, utrobiq; singul

singulari aduersus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abijt: creatis militaribus trib. in insequentem annum L. & P. Valerijs, Lucio v. Publio III. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginēse. Censoribus quoque eguit annus, maxime propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quàm fortunæ debentium laborare creditum uideri expediebat. Creati censores, C. Sulpitius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cùm Sulpitius abdicasset se magistratu, censores alij uitio creati non gesserunt magistratum. tertios creari, uelut dijs non accipientibus in eum annum censuram, religiosum fuit. Eam uero ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. Fugere senatum testes tabulas publicas census cuiusq;, quia nolint cōspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis, cum interim obæratam plebem obiectari alijs atq; alijs hostibus, paßim iam sine ullo discrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Thusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis iam intentari arma ciuium magis

 quàm

quàm hostium odio, ut in armis terant plebem: nec respirare in urbe, aut per otium libertatis meminisse sinant: aut consistere in cõcione, ubi aliquando audiant uocem tribunitiam de leuando fœnore, & fine aliarũ iniuriarum agentem. Quòd si sit animus plebi memor patrũ libertatis, se nec addici quenquã ciuem Romanum ob creditam pecuniam passuros, neq; delectum haberi, donec inspecto ære alieno, initaq́; ratione minuendi eius, sciat unusquisq; quid sui, quid alieni sit: supersit sibi liberum corpus, an id quoq; neruo debeatur. Merces seditionis proposita confestim seditionem excitauit. nam & addicebantur multi, et ad Prænestini famam belli nouas legiones scribendas patres censuerant. quæ utraq; simul auxilio tribunitio, & consensu plebis impediri cœpta. nam neq; duci addictos tribuni sinebant, neq; iuniores nomina dabant. cum patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quàm delectus esset: quippe iam à Præneste profectos hostes in agro Sabino cõsedisse nuntiabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritauerat magis ad susceptũ certamen quàm deterruerat. neq; aliud ad seditionem extinguendam in urbe, quàm propè illatum mœnibus ipsis bellum ualuit. Nam cùm esset Prænestinis nuntiatum, nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse: patres

tres ac plebem in semetipsos uersos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine facto peruastatis protinus agris ad portam Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. Trepidatio conclamatum ad arma, concursumq́; in muros atque portas est: tandemq́; ab seditione ad bellum uersi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creauere, is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est (tantus eius magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessere, & iuniores Romani ad edictum sine detrectatione conuenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum latè populãtes, fatalem se urbi Romanæ locum cepisse inter se iactabant: similem pauorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit. etenim si diem contactum religione, insignemq́; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Alliensi die Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidaturos? species profecto his ibi truces Galloru͂ sonumq́; uocis, in oculis atq; in auribus fore. Has inaniu͂ reru͂ inanes ipsæ uoluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerũt spes suas. Romani contrà, ubicunque esset Latinus hostis, satis scire eum esse, quem ad Regillum lacum deuictum centum annorum pace obnoxia tenuerint. locum insignem memoria cladis

irritaturū se potius ad delendā memoriam dedecoris, quàm ut timorem faciat, nequa terra sit nefasta uictoriæ suæ. quin ipsi Galli si offerantur, illo loco se ita pugnaturos, ut Romæ pugnauerint in repetenda patria, ut postero die ad Gabios: tunc cùm effecerint nequis hostis qui mœnia Romana intrasset, nuntium secundæ aduersæq; fortunæ domum perferret. His utrinque animis ad Alliam uentum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentiq;, Vides'ne tu, inquit, A. Semproni loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis Dij immortales certioris quicquam fiduciæ, maioris'ue quod sit auxilij, dederint. at tu fretus armis animisq;, concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos, trepidantesq; inferam signa. Adeste Dij testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul nobis uiolatis, uobisq; per uestrū numen deceptis. Non equitem, non peditem sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dißipati ordines sunt: deinde, postquam nullo loco constabat acies, terga uertunt: consternatiq;, & præter castra etiam sua pauore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quàm in conspectu Præneste fuit. ibi ex fuga dißipati locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, si intra mœnia se recepißent, extemplò ureretur

ager,

ager; depopulatisq; omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris uictor Romanus aderat, id quoque munimentum relictum: & uix mœnia tuta rati, oppidoq; se Præneste includūt. Octo præterea oppida erāt sub ditione Prænestinorum. ad ea circumlatum bellum: deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Præneste uentum. id non ui, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie uictor, binis castris hostium, nouem oppidis ui captis, Præneste in deditionem accepto, Romam reuertit: triumphansq; signum Præneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum est inter cellam Iouis, ac Mineruæ: tabulaq; sub eo fixa monumentum rerum gestarum his ferme incisa literis fuit: Iupiter, atque diui omnes hoc dederunt, ut T. Quintius dictator oppida nouem caperet. Die XX. quàm creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus æquatus patriciorum, plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij cum L. Iulio, plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manlijs, quòd genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius &

ipsos postmodo, & patres, qui dederant, pœnituit. Inexplorato pabulatum cohortes misere. quibus uelut circumuentis, cùm id falsò nunciatum esset, dum præsidio ut essent, citati feruntur, ne autore quidem asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in insidias præcipitauere. ibi dum iniquo loco sola uirtute militum restantes cæduntur, cæduntq;, castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus utrobique prodita temeritate atque inscitia res. quicquid superfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis uirtus tutata est. Quæ ubi Romam sunt relata, primum dictatorem dici placebat: deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos uictoria & tempore uti, reuocati etiam inde exercitus ac duces. otiumq; inde, quantum à Volscis, fuit. id modo extremo anno tumultuatum, quòd Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni ascripti. Rebusq; haud prosperis bello domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio II. Licinio

seditio

Licinio Menenio III. P.Clœlio, M.Horatio, L.Geganio. Erat autem & materia, & causa seditionis æs alienum: cuius noscendi gratia Sp.Seruilius Priscus, Q.Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. nanque trepidi nuntij primo, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, popularí que paßim Romanum agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit, ut ciuilia certamina terror externus cohiberet, ut contrà eo uiolentior tribunitia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositæ patribus, nequis quoad bellatum esset, tributum daret, aut ius de pecunia credita diceret. eo laxamẽto plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp.Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium, Q.Seruilius & L.Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit: populatioq; non illi uagæ similis, quam Volscus latrocinij more discordia hostium fretus, & uirtutem metuens per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoque temporis grauior. quippe à Volscis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finiũ factæ erant: Romano cõtrà etiã

in ho

seditio

vast.

in hostico morandi erat causa, ut hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorum, uicisq; etiam quibusdam exustis, nō arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumq; præda abacta, Romam utrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdictio: & tantum abesse spes ueteris leuandi fœnoris, ut tributo nouum fœnus cōtraheretur in murum à censoribus locatum, saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patritios omneis coacta principum opibus fecit, L. Aemylium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sulpitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, ut aduersus Latinos, Volscosq;, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant: nullo impediente omnibus iunioribus sacramēto adactis, tres exercitus scriberent: unum ad prædium urbis: alterum, qui, siqui alibi motus extitisset, ad subita belli mitti posset. tertium longe ualidissimum. P. Valerius & L. Aemylius ad Satricum duxere. ubi cùm aciem instructam hostiū loco æquo inuenissent, extemplò pugnatum: et ut nondum satis claram ui-

ctoriam,

ctoriam, sic prospera stei pugnam imber ingẽtibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua uirtute fortunaq; Latinæ maximè legiones longa societate militiām Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quātumq; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti. & ut semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana uis erat. Fusi hostes cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maximè cæsi. castra capta, direptaq;. Ab Satrico nocte, quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus propè in uestigijs sequeretur, plus tamen timor quàm ira, celeritatis habuit. prius itaque mœnia intrauere hostes, quàm Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies uastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta, cùm Antiates uicti malis, subactiq; bello, in quo & nati erant & consenuerant deditionem spectarẽt: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. finis certaminis fuit, postquam utrisq; apparuit, nihil per alteros

stare

Plium

ſtare quo minus incœpta perſequerētur: Latini profecti à ſocietate pacis, ut rebantur, inhoneſtæ ſeſe uindicauerunt. Antiates incōmodis arbitris ſalutarium cōſiliorum remotis, urbem agrosq́; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lædere, nec Volſcos in armis retinere potuerant: eò erupit, ut Satricum urbem, quæ receptaculum primum eis aduerſæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius ſuperfuit urbis, cum faces pariter ſacris profanisq́; iniicerent, quàm matris Matutæ templum. inde eos nec ſua religio, nec uerecundia Deúm arcuiſſe dicitur, ſed uox horrenda edita templo cum triſtibus minis, ni neſandos ignes procul delubris amouiſſent. incenſos ea rabie impetus Thuſculum tulit, ob iram, quòd deſerto communi concilio Latinorum non in ſocietatem modo Romanam, ſed etiam in ciuitatem ſe dediſſent. patentibus portis cùm improuisò incidiſſent, primo clamore oppidum præter arcem captum eſt. in arcem oppidani refugêre cum coniugibus ac liberis: nuntiosq́; Romam, qui certiorem de ſuo caſu ſenatum facerent, miſere. Haud ſegnius quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thuſculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius trib. mil. duxere. clauſas portas Thuſculi, Latinosq́; ſimul obſidentium atque obſeſſorum animo hinc mœnia tueri uident, illinc

Satricum incensum.

illinc arcem oppugnare, terrere unà ac pauere. aduentus Romanorũ mutauerat utriusq; partis animos: Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem uerterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. utrinq; urgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesq; obijces portarum arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum & cùm anceps hostis & à fronte & à tergo urgeret: nec ad pugnam ulla uis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad unum omnes recuperato ab hostibus Thusculo exercitus Romam est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe uis patrum in dies miseriaq; plebis crescebãt, cùm eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur itaque cùm iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atque addicti creditoribus satisfaciebant, pœnaq; inuicem fidei cesserant. adeo ergo obnoxios summiserant animos non infimi solum, sed principes etiam plebis, ut non modo ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta

ui ut

oppugn.

expug.

ui ut liceret tetenderāt: ſed ne ad plebeios quidem magiſtratus capeſſendos, petendosq́; ulli uiro acri, experientiq́; animus eſſet: poſſeßionemq́; honoris uſurpati modo à plebe per paucos annos, recuperaſſe in perpetuum patres uiderentur. Ne id nimis lætum parti alteri eſſet, parua (ut plerunq; ſolet) rē ingentem moliundi cauſa interuenit. M. Fabij Ambuſti potētis uiri tum inter ſui corporis homines, tum etiam ad plebem, quòd haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illuſtri quidem uiro, tamen plebeio: eaq́; ipſa affinitas haud ſpreta gratiā Fabio ad uulgum quæſierat. Forte ita incidit, ut in Ser. Sulpitij tribuni militum domo ſorores Fabiæ cùm inter ſe (ut fit) ſermonibus tempus tererent: lictor Sulpitij cum inde foro ſe domum reciperet, forem (ut mos eſt) uirga percuteret. cùm ad id moris eius inſueta expauiſſet minor Fabia, riſui ſorori fuit mirāti ignorare id ſororem. Cæterùm is riſus ſtimulos paruis mobili rebus animo muliebri ſubdidit. frequentia quoque proſequentium rogantiumq́; nunquid uellet? credo fortunatum matrimonium ei ſororis uiſum: ſuiq́; ipſam malo arbitrio, quo à proximis quiſque minimè anteiri uult, pœnituiſſe. confuſam eam ex recenti morſu animi cùm pater forte uidiſſet, percunctatus

eus satin' saluæ? auertentem causam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in uirum honorificam, elicuit comiter sciscitãdo ut fateretur eam esse causam doloris, quòd iũcta impari esset, nupta in domo, quam nec honos, nec gratia intrare posset. consolans inde filiam Ambustus bonũ animum habere iussit: eosdem propediem domi uisuram honores, quos apud sororẽ uiderat. Inde cõsilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio uidebatur rerũ nouandarum propter ingentem uim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis nullũ speraret. accingẽdum ad eam cogitationem esse, conando agendoq; iam eò gradum fecisse plebeios, unde si porrò annitantur, peruenire ad summa, & patribus æquari tam honore quàm uirtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu sibimetipsi uiam ad cæteros honores aperirent. creatiq; tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis. unam de ære alieno, ut deducto eo de capite quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur. alteram de modo agrorum, nequis plus quingenta iugera agri poßideret. tertiam ne Vsurae

tribunorum militum comitia fierent, consulumq; utiq; alter ex plebe crearetur, cūcta ingentia & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum, quarum immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum discrimine proposito, cōterriti patres cùm trepidassent, publicis priuatisq; consilijs nullo remedio alio præter expertam multis iam antè certaminibus intercessionē inuento, collegas aduersus tribunitias rogationes comparauerunt. qui ubi tribus ad suffragium ineundū citari à Licinio Sextioq; uiderunt: stipati patrum præsidijs nec recitari rogationes, nec solenne quicquam aliud adsciscendum plebi fieri paßi sunt. Iamq; frustra sæpe concilio aduocato cùm pro antiquatis rogationes essent: Bene habet, inquit Sextius, quandoquidem tantum intercessionem pollere placet, isto ipso telo tutabimur plebem. agitedum, comitia indicite patres tribunis militum creandis. faxo ne iuuet uox ista, Veto, qua nūc concinentes collegas nostros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ, comitia præter ædilium tribunorumq; plebis nulla sunt habita. Licinius Sextiusq; tribuni plebis refecti nullos curules magistratus creari paßi sunt. eaq; solitudo magistratuum & plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorum militum tollentibus, per quinquennium urbem tenuit

seditio

tenuit. Alia bella opportune quieuere. Veliterni coloni gestientes otio, quòd nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanum aliquoties incursauere, & Thusculum oppugnare adorti sunt. eaq; res Thusculanis ueteribus socijs, nouis ciuibus opem orantibus, uerecundia maxime non patres modo, sed etiam plebem mouit. remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatiq; tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij, haudquaquam tam obedientem in delectu, quàm in comitijs plebem habuere: ingentiq; contentione exercitu scripto profecti non ab Thusculo modo submouere hostem, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obsidebanturq; haud paulo ui maiore Velitræ, quàm Thusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis, à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere. antè noui creati sunt tribuni militũ Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelij, Q. Quintius, M. Fabius. nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore discrimine domi res uertebantur. nam præter Sextium Liciniumq; latores legũ iam octauũ tribunos plebis refectos, Fabius quoq; tribunus militum Stolonis socer quarum legum autor fuerat, earum suasorem se haud dubium ferebat. & cùm octo ex collegio tri-

bunorū plebis primo intercessores legū fuissent, quinq; soli erant: et (ut ferme solent, qui à suis desciscunt) capti, & stupentes animi uocibus alienis id modo, quod domi præceptum erat, intercessioni suæ prætēdebant: Velitris in exercitu plebis magnam partem abesse, in aduentum militū comitia differri debere, ut uniuersa plebes de suis commodis suffragium ferret. Sextius Liciniusq; cum parte collegarum, & uno ex tribunis militum Fabio, artifices iam tot annorum usu tractandi animos plebis, primores patrum productos interrogando de singulis, quæ ferebantur ad populum, fatigabāt. auderēt'ne postulare, ut cum bina iugera agri plebi diuiderentur, ipsis plus quingenta iugera habere liceret? ut singuli propè trecētorum ciuium possiderent agros, plebeio homini uix ad tectū necessarium, aut locū sepulturæ, suus pateret ager? an placeret, fœnore circūuentam plebem, ni potius, quàm sortem creditum soluat, corpus in neruū ac supplicia dare? & gregatim quotidie de foro addictos duci? & repleri uinctis nobiles domos? & ubicunq; patricius habitet, ibi carcerē priuatum esse? Hæc indigna, miserādaq; auditu cum apud timentes sibimetipsos maiore audientium indignatione quàm sua increpuissent: atqui nec agros occupandi modum, nec fœnore trucidandi plebem, alium patribus unquā fore affirmabant, nisi

nisi alterum ex plebe consulem custodem suæ libertatis plebs fecisset. contemni iam tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suam ipsa uim frangat intercedēdo: non posse æquo iure agi, ubi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit: nisi imperio communicato nunquā plebem in parte pari Reip. fore: nec esse quod quisquam satis putet, si plebeiorum ratio comitijs consularibus habeatur: nisi alterū consulem utiq; ex plebe fieri necesse sit, neminem fore. an iam memoria exisse, cum tribunos militum idcirco potius quàm consules creari placuisset, ut & plebeijs pateret summus honos: IIII. & XL. *annis neminem ex plebe tribunum militum creatum esse? qui crederent duobus'ne in locis sua uoluntate impertituros plebi honorem, qui octona loca tribunis militum creandis occupare soliti sint? & ad consulatum uiam fieri passuros, qui tribunatū septum tandiu habuerint? lege obtinendum esse, quod comitijs per gratiam nequeat: & seponendum extra certamen alterum consulatum, ad quem plebi sit aditus: quoniam in certamine relictus præmium semper potentioris futurus sit. nec iam posse dici id, quod antea iactare soliti sint, non esse in plebeijs idoneos uiros ad curules magistratus. nunquid enim socordius, aut segnius Rempublicam administrari post* P. *Licinij Calui tribunatum, qui primus ex*

plebe creatus sit: quàm per eos annos gesta sit, quibus præter patricios nemo tribunus militum fuerit? quin contra patricios aliquot damnatos post tribunatum, neminem plebeiũ. quæstores quoq;, sicut tribunos militum, paucis antè annis ex plebe cœptos creari: nec ullius eorum populum Romanum pœnituisse. consulatum superesse plebeijs: eam esse arcem libertatis, id columen: si eò peruentum sit, tum populum Romanum uere exactos ex urbe Reges, & stabilem libertatem suam existimaturum. quippe ex illa die in plebem uentura omnia, quibus patricij excellant, imperiũ atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatem, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes ubi accipi uidere: nouam rogationem promulgant, ut pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur: ita ut pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumq́; earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus quàm à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos utiq; qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati Tit. Quintius, Ser. Cornelius, Seru. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius, L. Veturius. Principio statim anni

ad ultimam dimicationem de legibus uentum, & cùm tribus uocarentur, nec intercesßio collegarum latoribus obstaret: trepidi patres ad duo ultima auxilia, summum imperium, summumq́; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur Marcus Furius Camillus, qui magistrum equitum Lucium Aemylium cooptat. Legum quoq; latores aduersus tantum apparatum aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: conciliioq́; plebis indicto, tribus ad suffragium uocant. cùm dictator stipatus agmine patriciorum plenus iræ minarumq́; consedisset, atq; ageretur res solito primum certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumq́;: & quanto iure potentior intercesßio erat, tãtum uinceretur fauore legum ipsarum latorumq́;: & uti rogassent primæ tribus dicerent: cum Camillus, Quandoquidem, inquit, Quirites iam uos tribunitia libido, nõ potestas regit, & intercesßionem secesßione quondam plebis partam uobis eadem ui facitis irritam, quæ peperistis: non Reipub. magis uniuersæ, quàm uestra causa dictator intercesßioni adero: euersumq́; uestrum auxilium imperio tutabor. itaq; si C. Licinius & L. Sextius intercesßioni collegarũ cedunt, nihil patricium magistratum inferam concilio plebis: si aduersus intercesßionem tanquam captæ ciuitati

leges imponere tendent, uim tribunitiam à se ipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum cõtẽptim tribuni plebis rẽ nihilo segnius peragerẽt: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emouerent, misit. & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturum, exercitum extemplò ex urbe deducturum. Terrorem ingentẽ incusserat plebi. ducibus plebis accendit magis certamine animos quàm minuit. sed re neutrò inclinata magistratu se abdicauit: seu quia uitio creatus erat, ut scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idq; plebs sciuit, ut si M. Furius pro dictatore quid egisset, quingenûm millium æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quàm noui exempli rogatione deterritũ ut potius credam, cum ipsius uiri facit ingeniũ, tum quòd ei suffectus est extemplò P. Mãlius dictator, quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius uictus esset? et quòd eundem M. F. dictatorem insequens annus habuit, haud sine pudore certe fractum priore anno in se imperium repetiturum: simul quòd eo tẽpore, quo promulgatum de mulcta eius traditur, aut & huic rogationi qua se in ordinem cogi uidebat, obsistere potuit: aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: & quòd usq; ad memoriam nostram tribunitijs cõsularibusq; certatum uiribus est.

dictat

dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam nouamq; à Manlio initam ab tribunis uelut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atq; agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta utraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægrè patres passos accipio: dictatorē propinqua cognatione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitū maius quàm tribuni cōsularis imperium esse. Licinius Sextiusq;, cum tribunorum plebis creādorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut negando iam sibi uelle continuari honorem acerrime accenderent ad id quod dißimulando petebant, plebem. nonum se annum iam uelut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare: consenuisse iam secum & rogationes promulgatas, & uim omnem tribunitiæ potestatis. primo intercesßione collegarum in leges suas pugnatum esse: deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec

bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiã omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & commoda morari sua. liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplò, si uelit, habere posse. quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? non esse modestiæ populi Rom. id postulare, ut ipse fœnore leuetur: & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur: per quos ea consequutus sit, senes tribunitios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primũ statuerent apud animos quid uellent: deinde comitijs tribunitijs declararent uoluntatem. si coniunctim ferre ab se promulgatas rogationes uellent, esse quòd eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq; priuatim opus sit, id modo accipi uelint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris: nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq; inde cæteros patrum defixisset: Appius Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraq;, quàm spe ad dissuadendum processisse: & locutus

in hanc

in hanc ferè sententiam esse: Neq; nouum, neq; inopinatum mihi sit Quirites, si quod unum familiæ nostræ semper obiectū est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoq; audiam: Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in Republica patrū maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse. quorū alterum neq; nego, neq; inficias eo: nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitatē & patres, enixe operam dedisse, ut per nos aucta potius, quàm imminuta maiestas earum gentium, inter quas nos esse uoluistis, dici uere posset. illud alterum pro me maioribusq; meis contendere ausim Quirites (nisi quæ pro uniuersa Republica fiāt, ea plebi tanquam aliam incolenti urbem aduersa quis putet) nihil nos neq; priuatos, neq; in magistratibus quod incommodum plebi esset, sciētes fecisse, nec ullum factum, dictum'ue nostrum contra utilitatem uestram, & si quædam contra uoluntatem fuerint, uere referri posse. An hoc si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus: sed unus Quiritium quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum, & uiuere in libera ciuitate sciam: reticere possim? L. illum Sextium, & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, ut uobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis se per-

missuros esse? Sub conditione, inquit, nos reficietis decimum tribunos. quid est aliud dicere? quod petunt alij, nos adeo fastidimus, ut sine mercede magna non accipiamus. sed quæ tandem ista merces est, qua uos semper tribunos plebis habeamus? Ut rogationes, inquit, nostras, seu placent, seu displicent, seu utiles, seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro uos Tarquinij tribuni plebis, putate me ex media concione unum ciuẽ succlamare. bona uenia uestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, inquit, licebit, tu de fœnore atq; agris quod ad uos omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium atq; hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, uideas. aut omnia accipe: aut nihil fero. ut si quis ei, quem urgeat fames, uenenum ponat cum cibo: & aut abstinere eo quod uitale sit, iubeat: aut mortiferum uitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent? abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. quid si tu nõ tuleris quod cõmodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Siquis patritius, siquis (quod illi uolunt inuidiosius esse) Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis uestrum Quirites ferret? nunquam'ne uos res potius, quam

autores

autores spectabitis? sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus: quæ ab nostrum quo dicentur, aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis. Quid rogatio qualis est, quã à nobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simillima. Consules, inquit, rogo ne uobis, quos uelitis, facere liceat. an aliter rogat, qui utiq; alterũ ex plebe fieri consulem iubet? nec duos patricios creandi potestatem uobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit, cum Porsenna Ianiculum insedit: quale Gallicum modo, cum præter Capitolium atq; arcem omnia hæc hostium erant: & consulatum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: possetis'ne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in commune honores uocare? ut duos plebeios fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, utrunq; ex patribus præterire liceat? Quænam ista societas, quænam consortio est? parum est si cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partem eius uenis, nisi partem petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud? quia indignos uestra uoluntate creaturi non estis, necessitatem uobis creandi, quos non uultis, imponam. quid

sequi-

sequitur, nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patricijs unus petierit plebeius, & lege se, non suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt: & ita maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus potius quàm uirtute petere honores malũt. Est aliquis qui se inspici, æstimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores æquum censeat esse? qui se arbitrio uestro eximat? qui uestra necessaria suffragia pro uoluntarijs, & serua pro liberis faciat? omitto Liciniũ Sextiúmq;, quorum annos in perpetua potestate tãquam Regum in Capitolio numeratis: qui est hodie in ciuitate tam humilis, cui non uia ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quàm nobis ac liberis nostris fiat? si quidem nos ne cùm uolueritis quidem creare interdum poteritis, istos etiam si nolueritis necesse sit. De indignitate satis dictum est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auspicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atq; iniuria est, loquar? auspicijs hanc urbem conditam esse, auspicijs bello ac pace, domi militiæq; omnia geri, quis est qui ignoret? penes quos igitur sunt auspicia more maiorum? nempe penes patres. nam plebeius quidem magistratus nullus auspicato creatur:

nobis

nobis adeo propria sunt auspicia, ut non solum quos populus creat patricios magistratus, non aliter quàm auspicato creet: sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicato interregẽ prodamus, & priuatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quam tollit ex ciuitate auspicia, qui plebeios consules creando à patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Eludant nunc licet religiones. quid enim est si pulli non pascentur? si ex cauea tardius exierint? si occinuerit auis? parua sunt hæc. sed parua ista non contemnendo maiores nostri maximam hanc rem fecerunt. nunc nos tãquam iam nihil pace deorum opus sit, omnes cæremonias polluimus. uulgo ergo pontifices, augures, sacrificuli Reges creentur: cuilibet apicem dialem, dum modo homo sit, imponamus: tradamus ancilia, penetralia, deos deorumq; curam, quibus nefas est: non leges auspicato ferentur: non magistratus creentur: nec centuriatis, nec curiatis comitijs patres autores fiant: Sextius & Licinius tanquam Romulus ac Tatius in urbe Romana regnent, qui pecunias alienas, quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in mentem uenit altera lege solitudines uastas in agris fieri pellendo finibus dominos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Omnium

rerum

rerum causa uobis antiquandas censeo istas rogationes: quod faxitis, deos uelim fortunare. Oratio Appij ad id modo ualuit, ut tempus rogationum iubendarum proferretur. Refecti decimum ijdem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorum ex parte de plebe creandis pertulere. creati quinq; patrum, quinq; plebis: graduq; eo iam uia facta ad consulatum uidebatur. Hac uictoria contenta plebes cessit patribus, ut in præsentia consulum mentione omissa tribuni militum crearentur. creati A. & M. Cornelij iterũ, M. Geganius, P. Manlius, L. Veturius, P. Valerius VI. Cum præter Velitrarũ obsidionẽ, tardi magis rerum exitus quàm dubij, quietæ externæ res Romanis essent: fama repẽs belli Gallici allata perpulit ciuitatem, ut M. Furius dictator quintum diceretur. is T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumen autor est Claudius: inclytamq; in ponte pugnam, qua T. Manlius Gallum, cũ quo prouocatus manus conseruit, in conspectu duorum exercituum cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus autoribus magis adducor ut credam decem haud minus post annos ea acta: hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec dubia, nec difficilis Romanis, quãquam ingentem Galli terrorem memoria pristina

ſtinæ cladis attulerāt, uictoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, multa captis caſtris cæſa. palati alij Apuliam maxime petentes, cum fuga ſe longinqua, tum quòd paßim eos ſimul pauor terrorq́; diſtulerant, ab hoste ſeſe tutati ſunt. Dictatori conſenſu patrū, plebisq́; triumphus decretus. Vixdum perfunctum cum bello atrocior domi ſeditio excepit: & per ingentia certamina dictator, ſenatusq́; uictus, ut rogationes tribunitiæ acciperētur: & comitia conſulū aduerſa nobilitate habita quibus L. Sextius de plebe primus COS. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patricij ſe autores futuros negabant, prope ſeceßionem plebis res, terribilesq́; alias minas ciuilium certaminū uenit. cum tamen per dictatorem conditionibus ſedatæ diſcordiæ ſunt: conceſſumq́; ab nobilitate plebi de cōſule plebeio: à plebe nobilitati de prætore uno, qui ius in urbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem ſenatus cenſeret eſſe: meritoq́; id, ſi quando unquā aliâs, deûm immortalium cauſa libenter facturos: fore ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adijceretur: recuſantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patricijs eſt iuuenibus, ſe id honoris deûm immortalium cauſa libenter acturos, ut ædiles fierent. quibus cum ab

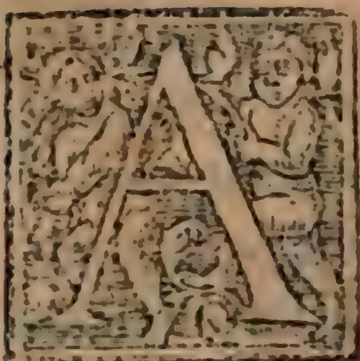
seditio

N uniuerſis

uniuersis gratiæ actæ essent, factum senatusconsultum, ut duos uiros ædiles ex patribus dictator populum rogaret, patres autores omnibus eius anni comitijs fierent.

DECADIS I.

LIBER VII.

ANNVS *hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. hos sibi patricij quæsiuere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino, & P. Cornelio Scipioni suarum gentium uiris gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex patribus datus L. Aemylius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliā congregari iam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de industria omnia, nequid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quòd non patientibus tacitum tribunis, quòd pro consule uno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam*

quam consules sedentes nobilitas sumpsisset, prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atq; iisdem auspitiis creatum: uerecundia inde imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. primo ut alternis annis ex plebe fierent, conuenerat: postea promiscuum fuit. Inde L. Genutio, & Q. Seruilio COSS. & ab seditione, & à bello quietis rebus, nequando à metu ac periculis uacarent, pestilentia ingens orta censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq; eã pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furii fecit. fuit enim uere uir unicus in omni fortuna, princeps pace belloq; prius quàm exulatum iret: clarior in exilio uel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: uel felicitate, qua restitutus in patriam secum patriã ipsam restituit. par deinde per quinq; & XXX. annos (tot enim postea uixit) titulo tantæ gloriæ fuit: dignusq; habitus, quem secundum à Romulo conditorem urbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone COSS. pestilentia fuit. eo nihil dignũ memoria actum, nisi quòd pacis deûm exposcendæ causa tertio tum post conditam urbem lectisternium fuit. & cum uis morbi, nec humanis consiliis, nec

ope diuina leuaretur, uictus superstitione animis ludi quoq; scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoq; (ut ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti ad tibicinis modos saltātes haud indecoros motus more Thusco dabant. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocularia fundentes uersibus cœpere: nec absoni à uoce motus erant. Accepta itaq; res, sæpiusq; usurpando excitata uernaculis artificibus, quia hister Thusco uerbo ludio uocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non sicut antè Fescennino uersu similem incompositum temere, ac rudē alternis iaciebant: sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu, motuq; congruenti peragebant. Liuius post aliquot annos, qui ab satyris ausus est primus argumento fabulam serere, idem (scilicet id quod omnes tum erant) suorum carminum actor dicitur, cum sæpius reuocatus uocem obtudisset, uenia petita puerum ad canendum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis uigente motu, quia nihil uocis usus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diuerbiaq; tantum ipsorum uoci relicta. Postquàm

lege

lege hac fabularum ab risu, ac soluto ioco res auocabatur, & ludus in artem paulatim uerterat, iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta uersibus iactitare cœpit, quæ inde exodia postea appellata, consertaq́; fabellis potissimũ Atellanis sunt. quod genus ludorũ ab Oscis acceptũ tenuit iuuentus: nec ab histrionibus pollui passa est. eo institutum manet, ut actores Atellanarũ nec tribu moueantur, & stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum parua principia rerum ludorũ quoq; prima origo ponenda uisa est, ut appareret quàm ab sano initio res in hanc uix opulentis regnis tolerabilem insaniam uenerit. nec tamen ludorũ primum initium procurandis religionibus datum aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. quinetiam cũ medios forte ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset, id uerò uelut auersis iã dijs, aspernantibusq́; placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaq; C. Genutio, L. Aemylio Mamerco secundum consulibus, cum piaculorum magis conquisitio animos, quàm corpora morbi afficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur pestilentiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatã. Ea religione adductus senatus dictatorẽ claui figendi causa dici iussit. dictus L. Manlius Imperiosus L. Pinariũ

magiſtrum equitum dixit. Lex uetuſta eſt priſcis literis uerbisq; ſcripta, ut qui prætor maximus ſit; Idibus Septembribus clauum pangat. fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea parte qua Mineruæ templum eſt. cum clauum quia raræ per ea tempora literæ erãt, notam numeri annorum fuiſſe ferunt, eoq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum ſit. Volſinijs quoq; clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruſcæ deæ comparere, diligens talium monimentorum autor Cincius affirmat. M. Horatius conſul ex lege templum Iouis, optimi maximi dedicauit anno poſt reges exactos. à conſulibus poſtea ad dictatores, quia maius imperium erat, ſolenne claui figendi translatum eſt. intermiſſo deinde more digna etiã per ſe uiſa eſt res, propter quã dictator crearetur. qua de cauſa creatus L. Manlius, perinde ac Reipublicæ gerendæ, ac non ſoluendæ religione gratia creatus eſſet, bellum Hernicũ affectans delectu acerbo iuuentutem agitauit: tandemq; omnibus in eum tribunis plebis coortis; ſeu ui, ſeu uerecundia uictus dictatura abijt. neque eo minus principio inſequentis anni Q. Seruilio Hala, L. Genutio II. COSS. dies Mãlio dicitur à M. Põponio tribuno plebis. acerbitas in delectu nõ damno modo ciuiũ, ſed etiam laceratione corporũ lata, partim uirgis cæſis, qui ad nonina

mina non respondissent, partim in uincula du ctis, inuisa erat. & ante omnia inuisum ipsum ingenium atrox, cognomenq; Imperiosi graue liberæ ciuitati ab ostētatione sæuitiæ ascitum. quā nō magis in alienis, quàm in proximis, ac sanguine ipso suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quòd filiū iuuenem nullius probri compertum extorrem urbe, domo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum in opus seruile, propè in carcerem atque in ergastulum dederit: ubi summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret uere imperioso patre se natum esse. at quam ob noxam? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum utrū nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac uexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manlium malum mali augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & siquid in eo exiguum naturalis uigoris sit, id extinguere uita agresti, & rustico cultu inter pecudes habēdo. Omniū potius his criminationibus, quàm ipsius iuuenis irritatus est animus. quin cōtra se quoq; parenti causam inuidiæ atq; criminum esse ægrè passus, ut omnes Dij hominesq; scirent, se parenti opē latā quàm inimicis eius malle, capit

consilium rudis quidem atq; agrestis animi & quanquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus manè in urbem, atq; à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplò ait, nuntiaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitū ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendā deferre) salute accepta, redditaq́; esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis uelit. procul inde omnibus abire iussis cultrum stringit: & super lectū stans ferro intento, nisi in quæ ipse concepisset uerba iuraret, se patris eius accusandi causa cōcilium plebis nunquam habiturum, se eum extemplò transfixurū minatur. pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum prævalidum iuuenem, &, quod haud minus timendum erat, stolide ferocem uiribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est uerba et præ se deinde tulit, ea ui subactum se incœpto destitisse. nec perinde ut maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli, & superbo reo potestatem fieri, ita ægrè habuit filium id pro parente ausum: eoq́; id laudabilius erat, quòd animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaq; non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adole

adolescenti ea res honori fuit. & cùm eo anno primum placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea sicut nunc, quos ruffulos uocant, imperatores ipsi faciebant) secũdum in sex locis tenuit, nullis domi militiæq; ad cõciliandum gratiam meritis, ut qui rure, & procul cœtu hominum iuuentam egisset. Eodem anno seu motu terræ, seu qua ui alia forum medium ferme specu uasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam uoraginem cõiectu terræ, cùm pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quàm Deum monitu quæri cœptum quo plurimum populus Rom. posset. id enim illi loco dicandum uates canebant, si Rempub. Rom. perpetuam esse uellent. tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes an ullum magis Romanum bonũ, quàm arma, uirtusq; esset. Silentio facto templa Deorũ immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumq; intuentẽ, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos manes porrigentem se deuouisse: equo deinde quàm poterat maximè exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaq; ac fruges super eũ à multitudine uirorum ac mulierum congestas: lacumq; Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. cura nõ deesset, siqua ad uerum uia inquirentem ferret. nunc

famæ rerum standum est, ubi certam derogat uetustas fidem, & lacus nomen ab hac recentiore insignius fabula est. post tanti prodigij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus cum fœciales ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoq; die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusq; id bellum frequens iussit. L. Genutio consuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, quòd primus ille de plebe consul bellum suis auspitijs gesturus esset: deinde ut eueniret res, ita communicatos honores prospere, aut secus consulto habitura. Fortè ita tulit casus, ut Genutius ad hostes magno conatu profectus in insidias præcipitaretur: legionibus nec opinato pauore fusis consul circumuentus ab insciјs quem interfecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nuntiatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti patres, quantum feroces infelici cõsulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent consules ex plebe, transferrent auspitia, quò ne fas esset. potuisse patres plebiscito pelli honoribus suis, num etiam in Deos immortales inauspicatam legem ualuisse? uindicasse ipsos suum numen, sua auspitia: quæ ut primum contacta sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur.

ventur. His uocibus curia, & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem maiore nũc autoritate euentum reprehensi ab se consilij incusantem, dictatorem consensu patritiorum Seruilius consul dicit: delectusq́; & iustitium indictum. Prius quàm dictator legionesq́; nouæ in Hernicos uenirẽt, ductu C. Sulpitij legati res per occasionem gesta egregiè est. In Hernicos morte consulis cōtemptim ad castra Romana cùm haud dubia expugnandi spe succedentes hortante legato, et plenis iræ atq; indignitatis militum animis eruptio est facta. militum ab spe adeundi ualli res Hernicis abfuit, adeo turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus ueteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumq́; quorum uirtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæteros ad æmulandas uirtutes acuit. Neq; segnius ad hostes bellum apparatur, qui et parti antè dedecoris memores, neq; ignari auctarum uirium hostis, suas quoque uires augent. omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur, quadringenariæ octo cohortes, lecta robora uirorũ scribuntur. hũnc eximium florem iuuentutis eo etiam, quòd ut duplex acciperent stipendium, decreuerant, spei animorumq́; impleuere. immunes quoq; operum militarium

Apparatus belli.

erant, ut in unum pugnæ laborem reseruati plus sibi, quàm pro uirili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior uirtus esset. Duûm millium planicies castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari ferme utrinq; spatio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna nequicquam sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquàm equestris pugna effectu, quàm conatibus uanior erat, cõsulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis clamore prouolant ante signa, et nouam integrant pugnam. neq; sustineri poterãt, ni extraordinariæ cohortes pari corporum, animorumq́; robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorũ res geritur. quicquid hinc, aut illinc cõmunis Mars bello aufert, multiplex quàm pro numero damnum est: uulgus aliud armatorum uelut delegata primoribus pugna euentum suum in uirtute aliena ponit. multi utrinq; cadũt, plures uulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes quid deinde restaret quærendo, si neq; ex equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti facerent, quàm tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se uocibus concitati clamore renouato inferunt pedem: & primum gradu mouerunt

prælium

uerunt hostem, deinde pepulerunt, postremo iam haud dubiè auertunt. neq; tam uires pares quæ superauerit res, facilè dictu est: nisi quòd perpetua fortuna utriusq; populi & extollere animos, & minuere potuit. Usque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei abstinuere. diu non perlitatum tenuerat dictatorem ne ante meridiem signum dare posset: eò in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & saucij relicti quidam inuenti: agmenq; fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta uictoria fuit, quarta pars militum amissa: &, ubi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cùm L. Sulpitius, & C. Licinius Caluus Consules in Hernicos exercitum duxissent, neq; inuentis in agro hostibus Ferentinum urbem eorum ui cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea ultima fuit causa, cùm multæ antè querimoniæ ultro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitio

mitio

mitiorum habendorum causa & ab Licinio cōsule dictū scribit, quia collega comitia bello præferre festinante ut continuaret consulatū, obuiam eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus leuiorem autorem Licinius facit. cùm mentionem eius rei in uetustioribus annalibus nullam inueniam, magis ut belli Gallici causa dictatorē creatū arbitrer, inclinat animus: eo certè anno Galli ad tertium lapidem Salaria uia trans pōtem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentiq; exercitu ab urbe profectus in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset: prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis uiribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in uacuum pontem Gallus processit: & quantum maxima uoce potuit, Quem nunc, inquit, Roma fortissimum uirum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum euentus ostendat utra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cùm & abnuere certamen uererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. Filius, qui patrem à uexatione tribunitia uindicauerat, ex statione ad dicta-

torem

torem pergit: Iniussu tuo, inquit, imperator extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam uictoriam uideam. si tu permittis, uolo ego illi belluæ ostendere, quando adeò ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator, Macte uirtute, inquit, hac pietate in patrem, patriamq́; T. Manli esto, perge, & nomen Romanum inuictum iuuantibus Dijs præsta. Armant inde iuuenem æquales: pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. armatum adornatumq́; aduersus Gallum stolide letum, & (quoniam id quoq; memoria dignum antiquis uisum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem, & duo in medio armati spectaculi magis more, quàm lege belli destituuntur, monomachi nequaquam uisu ac specie æstimantibus pares. corpus alteri magnitudine eximium, uersicolori ueste, pictisq́; & auro cælatis refulgens armis media in altero militaris statura, modicaq́; in armis habilibus magis quàm decoris species; non cantus, non exultatio, armorumq́; agitatio uana, sed pectus animorũ iraq́; tacitæ plenum omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortaliũ animis spe metuq́; pendentibus: Gallus uelut moles super-

ne im

ne imminens proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis uanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone surrecto cum scuto scutum imum perculisset, totoq; corpore interior periculo uulneris factus insinuasset se inter corpus, armaq;, uno alteroq; subinde ictu uentrē, atq; inguina hausit, & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia uexatione intactum uno torque spoliauit, quem respersum cruore collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progreßi, laudantes gratulantesq; ad dictatorem perducūt inter carminum propemodum incondita quædam militariter ioculantes Torquati cognomen auditum, celebratum deinde posteris etiā, familiæq; honori fuit, dictator coronam auream addidit donum, mirisq; pro cōcione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti ea ad uniuersi belli euentum momēti dimicatio fuit, ut Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris in Tyburtem agrum, atque inde societate belli facta, commeatuq; benigne ab Tyburtibus adiutus, mox in Campaniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus COS. cùm collega eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret

duceret. ad quorũ auxilium cùm Galli ex Campania rediſſent, fœdæ populationes in Lauicano, Thuſculanoq;, & Albano agro haud dubiè Tyburtibus ducibus ſunt factæ. Et cùm aduerſus Tyburtem hoſtem duce COS. contenta Reſp. eſſet, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Seruilius Hala, T. Quintium magiſtrum equitum dixit: & ex autoritate patrum, ſi proſperè id bellum eueniſſet, ludos magnos uouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes, conſulari exercitu iuſſo manere, omnes iuniores nullo detrectante militiam ſacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina eſt totius uiribus urbis, in conſpectu parentũ coniugũq; ac liberorũ: quæ magna etiam abſentibus hortamenta animi, tum ſubiecta oculis ſimul uerecundia, miſericordiaq; militem accẽdebant. Magna utrinq; edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum, fuga Tybur ſicut arcem belli Gallici petunt. palati à COS. Petilio haud procul Tybure excepti, egreßis ad opem ferendã Tyburtibus ſimul cũ his intra portas compelluntur. Egregiè cum ab dictatore, tum ab COS. geſta eſt res. Et COS. alter Fabius prælijs primum paruis, poſtremo una inſigni pugna cùm hoſtes totis adorti copijs eſſent, Hernicos deuincit. Dictator COSS. in ſenatu, & apud populũ magnificè collaudatis, & ſuarũ

quoq; rerum illis remiſſo honore, dictatura ſe abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusq; geminum triumphum egit. Fabio ſatis uiſum, ut ouans urbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tyburtes: ubi enim cum ſecum acie conflixiſſe? ſpectatores paucos ſugæ trepidationisq; Gallorum extra portas egreſſos, poſtquam in ſe quoq; fieri impetum uiderint, & ſine diſcrimine obuios cædi, recepiſſe ſe in urbem. eam rem triumpho dignam uiſam Romanis. ne nimis mirum magnumq; cenſerent, tumultum excire in hoſtium portis, maiorem ipſos trepidationem ante mœnia ſua uiſuros. Itaq; inſequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio COSS. *primo ſilentio noctis ab Tybure agmine infeſto profecti ad urbẽ Romam uenerunt. terrorem repentè ex ſomno excitatis ſubita res, & nocturnus pauor præbuit, ad hoc multorũ inſcitia, qui, aut unde hoſtes adueniſſent. conclamatum tamen celeriter ad arma eſt, & portæ ſtationibus, muriq; præſidijs firmati. & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neq; alium quàm Tyburtem hoſtem oſtendit, duabus portis egreſſi conſules, utrinq; aciem ſubeuntiũ iam muros aggrediuntur. apparuitq; occaſione magis, quam uirtute fretos ueniſſe: adeo uix primum impetum Romanorum ſuſtinuere. quin etiam bono fuiſſe Romanis aduentum eorum conſtabat.*

orient

orientemq; iam seditionem inter patres & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello, agris quam urbi terribilior. populabundi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusq; nequicquam repetitis, noui consules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabioq; ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoq; belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, et magna uis militum ab ijs ex fœdere uetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit, quòd Gallos mox Præneste uenisse, atq; inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorē dici Caium Sulpitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti utrique placebat, fuit: cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam uinceret. dictatori neutique placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus de-

teriorem in dies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento. morãtem: ad hoc ijs animis corporibusq́;, quorum omnis in impetu uis esset, parua eadem languesceret mora. His consilijs dictator bellum trahebat: grauemq́; edixerat pœnã, siquis iniussus in hostem pugnasset. milites ægrè id patientes primo in stationibus uigilijsq́; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres communiter increpare, quòd non iußissent per consules geri bellum. electum esse eximium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolaturam in sinum uictoriam censeat. eadem deinde hæc interdiu, propalàm, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immisceriq́; militibus centuriones: nec in circulis modò fremere, sed iam in principijs ac prætorio in unum sermones confundi: atq; in concionis magnitudinem crescere turba, et uociferari ex omnibus locis ut extemplò ad dictatorem iretur: uerba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut uirtute eius dignum esset. Septimùm primum pilum iam Tullius ducebat, neq; erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, uir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit. mirantiq́; Sulpitio non turbam magis quàm turbæ principem Tullium impe-

rijs ob

rijt obedientiſsimum militem, Scilicet, dicta-
tor, inquit, condēnatum ſe uniuerſus exercitus
à te ignauiæ ratus, & propè ignominiæ cau-
ſa deſtitutū ſine armis, orauit me ut ſuam cau
ſam apud te agerem. Equidem ſicubi loco ceſ-
ſum, ſi terga data hoſti, ſi ſigna fœdè amiſſa
obijci nobis poſſent, tamen hoc à te impetrari
æquum cenſerem, ut nos uirtute culpam no-
ſtram corrigere, & abolere flagitij memoriam
noua gloria patereris. etiam ad Alliā fuſæ
legiones eandem, quam per pauorem amiſe-
rant, patriam profectæ poſtea ab Veijs uirtu
te recuperauere. nobis deûm benignitate, felici
tate tua populiq; Romani & res & gloria
eſt integra: quanquam de gloria uix dicere au
ſim, ſi nos & hoſtes haud ſecus quàm fœminas
abditos intra uallum omnibus contumelijs elu
dunt: & tu imperator noſter, quod ægrius pa
timur, exercitum tuum ſine animis, ſine armis,
ſine manibus iudicas eſſe: & prius quàm ex-
pertus nos eſſes, de nobis ita deſperaſti, ut te
mancorum ac debilium ducem iudicares eſſe.
quid enim aliud eſſe cauſæ credamus, cur uete-
ranus dux fortiſsimus bello compreſsis, quod
aiunt, manibus ſedeas? utcunq; enim ſe habeat
res, te de noſtra uirtute dubitaſſe uideri, quàm
nos de tua uerius eſt. Sin autem non tuū iſthuc,
ſed publicum eſt conſilium, & conſenſus ali-
quis patrum, non Gallicum bellum nos ab ur-

be, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso ut quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ sicut uos uestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos uestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, ut uiris ac Romanis dignum sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, otium Romæ potius quàm in castris acturos. hæc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, ut nobis pugnandi copiam facias: tum uincere cupimus, tum duce te uincere: tibi laureā insignem deferre, tecum triumphantes urbem inire: tuum sequentes currum Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & undiq; ut signum daret, ut capere arma iuberet, clamabant. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat: tamen facturum quod milites uellent, se recepit: Tulliumq; secreto, quænam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitū disciplinæ militaris, ne sui, ne'ue imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme autoribus similis esset, nō subtraxisse se ducem: nequis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidem nihil non arbi-

trio

trio imperatoris acturum. Illi quoq; tamen ui dendum magnopere esse, ut exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeo concitatos animos ipsos sibi locum, ac tẽpus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dũ hæc loquuntur, iumenta forte pascentia extra uallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum utrinq; est. Iamq; haud procul iusto prælio res erãt: ni celeriter dirempiũ certamẽ per centuriones esset. Affirmata certe eo casu Tullij apud dictatorem fides est. nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamẽ, ut qui magis animis quàm uiribus fretus ad certamen descenderet, omnia circunspicere atq; agitare cœpit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouam excogitat: qua deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidã ætate usi sunt. mulis strata detrahi iubet: binisq; tantum centunculis relictis agasones partim captiuis, partim ægrorũ armis ornatos imponit: his ferè mille effectis centum admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neque inde antè moueri, quàm ab se acciperent signum. ipse ubi illuxit, in radicibus montiũ extendere aciem cœpit sedulo,

 ut adu

ut aduersus montes consisteret hostis. Instructo iam uani terroris apparatu, qui quidem terror plus penè ueris uiribus profuit: primo credere duces Gallorum non descensuros in æquũ Romanos: deinde ubi digressos repente uiderũt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrum cornu: neq; sustineri potuissent, ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans, rogitansq; siccine pugnaturos milites spospondisset? ubi illi clamores sint arma poscentium? ubi minæ iniussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorem clara uoce uocare ad prælium, & ire armatum ante prima signa. ecquis sequeretur eorum, qui modo ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaq; tantos pudor stimulos admouit, ut ruerent in hostiũ tela alienatis à memoria periculi animis. hic primo impetus propè uecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquã labãtẽ una parte uidit aciẽ, signa in læuũ cornu confert, quo turbã hostiũ cõgregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, signum quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obliquo monte ad castra Gallorũ uisi sunt: tum metu ne excluderentur, omissa pugna est, cursuq; effuso ad castra

ardor an.

fuga.

fereb

ferebãtur. ubi cùm occurrisset eis M. Valerius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis, ad montes syluasq; uertunt fugã: plurimiq; ibi à fallaci equitũ specie, agasonibusq; excepti sunt: et eorũ, quos pauor pertulerat in syluas, atrox cædes post sedatum præliũ fuit. Nec alius post M. Furiũ, quàm C. Sulpitius iustiorem de Gallis egit triumphũ. auri quoq; ex Gallicis spolijs satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eodem anno & à COSS. uario euentu bellatũ. nam Hernici à C. Plautio deuicti, subactiq; sunt. Fabius collega eius incautè atq; inconsultè aduersus Tarquinienses pugnauit: nec in acie tantũ ibi cladis acceptũ, quàm quod CCCVII. milites Romanos captos Tarquinienses immolarũt. qua fœditate supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. accessit ad eam cladem & uastatio Romani agri: quam Priuernates, Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus Pomptina, & Publilia additæ. Ludi uotiui, quos M. Furius dictator uouerat, facti & de ambitu à C. Petilio tribuno plebis autoribus patribus tũ primũ ad populũ latum est: eaq; rogatione nouorum maxime hominum ambitionẽ, qui nundinas, & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant. Haud æquè patribus læta

insequenti anno C. Martio, Cn. Manlio. Coss. de unciario fœnore à M. Duellio, L. Menenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sciuit, accepitq;. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoque hostes exorti duplici crimine: quòd et cum Tarquiniensibus iunctus eorũ militauerat: et eos, qui Falerios perfugerãt, cum male pugnatum est, repetentibus fœcialibus Romanis non reddiderãt. ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Martius exercitũ in agrum Priuernatẽ, integrum pace lõginqua induxit: militẽq; præda impleuit. ad copiã rerum addidit munificentiam: quod nihil in publicũ secernẽdo augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis consedissent: uocatis ad cõcionẽ militibus, Castra nũc, inquit, uobis hostiũ, urbemq; prædæ do: si mihi pollicemini uos fortiter in acie operã nauaturos, nec prædæ magis, quàm pugnæ paratos esse. Signum poscunt ingenti clamore: celsiq;, & spe haud dubia feroces in prælium uadunt: ibi ante signa Sex. Tullius, de quo antè dictũ est, exclamat: Aspice imperator, inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet: piloq; posito, stricto gladio in hostẽ impetũ facit: sequuntur Tullium antesignani omnes: primoq; impetu auertêre hostem: fusum inde ad oppidũ persecuti, cum iã scalas mœnibus admouer

mouerent, in deditionem urbem acceperunt. triũphus de Priuernatibus actus. Ab altero COS. *nihil memorabile gestum: nisi quòd legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de uicesima eorũ, qui manumitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruũ uectigal inopi ærario additum esset, autores fuerunt. cæterũ tribuni plebis non tam lege quàm exemplo moti, nequis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim nõ per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege decem millibus æris est damnatus: quòd mille iugerum agri cum filio poßideret, emancipandoq; filium fraudem legi fecisset. Noui* COSS. *inde M. Fabius Ambustus* II. *& M. Popilius Lenas* II. *duo bella habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas geßit: qui hoste in urbem compulso agros uastauit. Falisci, Tarquinienses q; alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit: quòd sacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibusq; prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie: & tunc quidem uelut lymphati, & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt. deinde ubi consules, legatiq;, ac tribuni puerorum ritu uana miracula pauentes irridebant,*

bant, increpabantq́;, uertit animos repente pudor: & in ea ipsa, quæ fugerant, uelut cæci ruebant. discusso itaque uano apparatu hostium, cùm in ipsos armatos se intulissent, auerterũt totam aciem. castrisq́; etiam eo die potiti, præda ingenti parta uictores reuerterunt militaribus iocis cùm apparatum hostium, tum suũ increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum: & Tarquiniensibus Faliscisq́; ducibus ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id uerò patribus indignum uideri, etiam dictaturam in promiscuo esse: omniq́; ope impediebant nequid dictatori ad id bellum decerneretur, pararetur'ue. eo promptius cuncta ferente dictatore populus iußit. profectus ab urbe utraque parte Tyberis, ratibus exercitu quocunq; fama hostium ducebat traiecto, multos populatores agrorum uagos, palãtes oppreßit: castra quoque nec opinato aggressus cepit. & VIII. millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine autoritate patrũ populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi uolebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad interregnum redit. Interreges deinceps

Q. Seru

Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Aemylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est: quòd duo patricij consules creabantur: intercedentibusq; tribunis interrex Fabius aiebat in XII. tabulis legem esse: ut quodcunq; postremum populus iussisset, id ius ratumq; esset, iussum populi & suffragia esse. Cùm intercedendo tribuni nihil aliud, quàm ut differrēt comitia ualuissent: duo patricij Coss. creati sunt C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola: eodemq; die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno quàm urbs Romana cōdita erat, quinto tricesimo quàm à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij Coss. ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpitius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorum Coss. auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensium quoq; sunt uastati agri ab Sulpitio Cos. quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coss. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum uirtutis ducebant esse, ut accepissent duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare. quin aut toto cedendum esse, si plebeius iam magistratus

seditio

stratus fiat consulatus: aut poßidendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs cōtrà frenut. quid se uiuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominum uirtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere uniuersi non poßint? uel reges, uel decemuiros, uel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quàm ambos patricios Coß. uideant, nec inuicem pareatur, atq; imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata plebem nusquam aliò natam quàm ad seruiendū putet. Non desunt tribuni autores turbarum: sed inter concitatos per se omnes uix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cùm esset, multiq; per seditiones acti comitiales dies: postremo uictæ perseuerantia Coß. plebis eò dolor erupit, ut tribunos actum esse de libertate uociferantes, relinquendumq; non campum iam solùm, sed etiam urbem captam atq; oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati cōsules ambo patricij M. Fabius Ambustus tertium, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium Coß. inuenio. Duo bella eo anno prosperè gesta: cum Tyburtibusq; ad deditionē pugnatum: Sassula ex his urbs capta. cæteraq; oppida eandem fortem

fortunam habuissent, ni uniuersa gens positis armis in fidem consulis uenisset. triumphatum de Tiburtibus: alioquin mitis uictoria fuit. In Tarquinienses acerbè sæuitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII. delecti nobilissimus quisq;, qui Romam mitteretur: uulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui missi Romam erãt, mitior fuit. medio in foro omnes uirgis cæsi ac securi percussi, id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ ut Samnites quoq; amicitiam peterent, effecerunt. legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat plebi Romanæ. nam etsi unciario fœnore facto leuata usura erat: sorte ipsa obruebantur inopes: nexumq; inibant. eo nec patricios ambo consules, nec comitiorum curam, publica'ue studia præ priuatis incõmodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterque apud patricios manet. Consules creati, C. Sulpitius Peticus quartum, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat: legati Latini ad Volscos conuertere, nunciantes exercitũ conscriptum, armatumq; iam

suis

suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum uenturos esse. Censuit igitur senatus neutram negligendam rem esse. utroq; legiones scribi: consulesq; sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum: postquam literis Sulpitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas salinas: prædæq; partem in Cæritum fines auectam, & haud dubiè iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem Volscis oppositum, castraq; ad finem Thusculanum habentē, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucij filium dixit. Is, cùm sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset: consulari exercitu contētus, ex autoritate patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites tanquam in uerbis hostium uis maior ad bellum significandum, quàm in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, uerus belli terror inuasit: & quàm non suarum uirium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebatq; populationis. & Tarquinienses execrabantur defectionis autores: nec arma, aut bellum quisquam apparare, sed pro se quisq; legatos mitti iubebat ad petendā erroris ueniam. Legati senatum cùm adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt,

runt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, ut Romanos florentes ea sui misericordia caperet, qua se rebus adfectis quondam populi Romani cepisset: conuersiq; ad delubra Vestæ, hospitium Flaminum, Vestaliumq; ab se castè ac religiose cultum inuocabant. Ea'ne meritos crederet quisquam, hostes repentè sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis, quàm furore lapsos fecisse? ut sua uetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentemq; populum Romanum ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cepissent? ne appellarent consilium, quæ uis ac necessitas appellanda esset. Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cùm præter uiam nihil petissent, traxisse quosdam agrestiū populationis eius, quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum, ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumq; crimine belli, hospitio Vestalium cultisq; dijs darent. Mouit populum non tam causa præsens quàm uetus meritum, ut maleficij quàm beneficij potius immemores essent. itaq; pax populo Cæriti data: induciasq; in centum annos factas in senatuscon-

sulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine, uis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuecti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione urbium temperatum: legionibusq; Romam reductis reliquum anni muris turribusq; reficiendis consumptum. & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamẽ patrum ac plebis diremit: tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è Rep. consulatum, quàm promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs cũ dictator magistratu abisset: res ad interregnum rediјt. Infestã inde patribus plebẽ interreges cũ accepissent, ad undecimũ interregem

Seditio. seditionibus certatũ est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi fœnoris ingrauescentis erat: curaq; priuatæ in certaminibus publicis erumpebãt. quorum tædio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolæ datus è plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiam animis,

Vsuræ. noui consules fœnebrem quoq; rem, quæ distinere unanimos uidebatur, leuare aggreßi, solutionem alieni æris in publicã curam uerterunt: quinqueuiris creatis, quos mensarios ab

dispen

dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaq; sunt, ut per omnium animalium monumenta celebres nominibus essent. fuere autē C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Aemylius: qui rem difficilimā tractatu, & plerunq; parti utriq;, semper certe alteri grauem, cùm alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura sustinuerūt. tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quam facultatibus, aut ærarium mensis cum ære in foro positis dissoluit, ut populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerū pretijs liberauit. ut non modo sine iniuria, sed etiam sine querimonijs partis utriusq; exhausta uis ingens æris alieni sit. Terror inde uanus belli Hetrusci, cū coniurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. dictus in castris (eò enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius: cui magister equitum adiectus L. Aemylius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. Tentatum domi per dictatorem ut ambo patricij consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinuere, quod dictator frustra tetēderat: mitiore iam plebe ob recens meritum leuati æris alieni, ut ambo patricij consules crearentur. creati ipse C. Sulpitius Peticus, qui prior interregno abijt, & T. Quintius Pœnus. quidā

Cæsonem, alij C. cognomen Quintio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquiniense, nusquã acie congresso hoste, cum agris magis quàm cum hominibus, urendo populandoq;, gesserunt bella. cuius lētæ uelut tabis senio uicta utriusq; pertinacia populi est, ut primum à consulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent: in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorum, quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerũ mutauerat dominos, censum agi placuit. cæterũ, cùm censoribus creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat: concordiam ordinum turbauit. quod uidebatur quidem tempore alieno fecisse: quia ambo tum fortè patricij consules erant, qui rationem eius se habituros negabant. sed & ipse constantia inceptum obtinuit: & tribuni omni ui recuperando ius consularibus comitijs amissum, adiuuerunt. & cùm ipsius uiri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset uiam, censuram quoq; in partem uocari plebs uolebat. Nec uariatum comitijs est, quin cum Manlio Næuio censor Martius crearetur. Dictatorem quoq; hic annus habuit M. Fabium,

bium,

bium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus obseruaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Seruilius. nec tamen dictatura potentiorem eum consensum patrum consularibus comitijs fecit, quam censorijs fuerat. M. Popilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoq; illustriorem plebeium consulem fecit. nam cùm ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nuntiatum esset: Scipione graui morbo implicito Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iußisset: signaq; eôdem quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: autor patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli euẽtus subsidiũ Reipub. esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatisq;, ad hostẽ pergit. cuius ut prius nosceret uires, quàm periculo ultimo tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, uallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij auidi ad pugnam, cùm procul uisis Romanorum signis ut extemplò prælium initura explicuisset aciem: postquam neq; in æquum dimitti agmen uidit, & cum loci altitudine, tum uallo etiam tegi Romanos:

perculsos pauore rata, simul opportuniores, quòd intenti tum maximè operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum: triarij erant, qui muniebãt: & ab hastatis principibusq;, qui pro munitoribus intenti armatiq; steterant, præliũ initũ. Præter uirtutem locus quoq; superior adiuuit, ut pila omnia hastæq; non tanquam ex æquo missa, uana (quod plerunq; fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerẽtur, oneratiq; telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærẽtibus gerebant scuta: cum cursu penè in aduersum subissent, primo incerti restitere: dein cùm ipsa cunctatio et his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alij super alios, stragemq; inter se cæde ipsa fœdiorẽ dare. adeo præcipiti turba obtriti plures, quàm ferro necati. Necdum certa Romanis uictoria erat. alia in campum digressis supererat moles. nanq; multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperans, uelut noua rursus exoriente acie integrum militem aduersus uictorem hostem ciebat. stetitq; suppresso impetu Romanus. & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quòd consul, dum inter primores incautius agitat, læuo humero materi propè traiecto cesserat parumper ex acie. Iamq; omissa cunctando uictoria erat, cùm consul uulnere alligato reuectus ad

prima

pugna

pugna

prima signa, Quid stas miles? inquit. non cum Latino Sabinoq; hoste res est, quem uictum armis socium ex hoste facias. in belluas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis à castris, supina ualle præcipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis. complete eadem strage campos, qua montes replestis. nolite expectare, dum stantes uos fugiant. inferenda sunt signa, & uadendum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in medium agmen perrumpunt. Inde barbari dißipati, quibus nec certa imperia, nec duces essent, uertunt impetum in suos: fusiq; per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editißimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petūt. Consul non ultra castra insecutus, quia & uulnus degrauabat, & subijcere exercitū pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, uictorem exercitum, opulentumq; Gallicis spolijs Romam reduxit. moram triumpho uulnus cōsulis attulit. eademq; causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset qui ægris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equit. P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possesionē pri-

ſtinam conſulatus. ipſe ob id meritum ingenti patrum ſtudio creatus conſul, collegam Ap. Claudium Craſſum dixit. Priuſquam inirent noui conſules magiſtratum, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: muſſantesq; inter ſe rogitabant, num quem plebeij conſulis pœniteret? ſimul dictatorem increpabant: qui legis Liciniæ ſpretæ mercedem conſulatũ priuata cupiditate, quàm publica iniuria fœdiorem, cepiſſet: ut ſe ipſe cõſulem dictator crearet. Annus multis, uarijsq; motibus fuit inſignis. Galli ex Albanis mõtibus, quia hyemis uim pati nequiuerãt, per cãpos, maritimaq; loca uagi populabantur. Mare infeſtum claßibus Græcorũ erat: oraq; litoris Antiatis, Laurẽsq; tractus, et Tyberis oſtia: ut prædones maritimi cum terreſtribus congreßi ancipiti ſemel prælio decertarent: dubijq; diſceſſerint, in caſtra Galli, Græci retro ad naues, uictos ſe, an uictores putarent. Inter hos longe maximus extitit terror: concilia populorum Latinorum ad lucum Ferẽtinæ habita: reſpõſumq; haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum: abſiſterent imperare ijs, quorum auxilio egerent. Latinos pro ſua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturos arma. Inter duo ſimul bella externa defectione etiam ſociorum ſenatus anxius, cùm cerneret metu tenendos, quos fides non tenuiſſet: extendere

tendere omnes imperij uires consules delectu habendo iußit. ciuili quippe standum exercitu esse, quando socialis cœtus desereret. Vndique non urbana tantum, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur, quaternûm millium & ducenorum peditum, equitumq́; trecenorum. quem nunc nouum exercitum, si qua externa uis ingruat, hæ uires populi Romani, quos uix terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facile efficiant. adeò in quæ laboramus sola creuimus diuitias luxuriamq́;. Inter cætera tristia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur. redierantq́; res ad Camillũ: cui unico cõsuli uel ob aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ, uel ob omen faustũ ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum uisum est patribus. Consul duobus legionibus urbi præpositis, octo cum L. Pinario prætore diuisis, memor paternæ uirtutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorẽ maritimam oram tutari, Græcosq́; arcere litoribus iußit, & cùm in agrum Pomptinum descendisset: quia neq; in campis congredi nulla cogente re uolebat: et prohibendo populationibus, quos rapto uiuere neceßitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum stationis delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus proceßit

magnitudine atque armis insignis: quatiensq; scutum hasta cùm silentium fecisset, prouocat per interpretem unum ex Romanis, qui secum ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militum, adolescens: qui haud indigniorem eo decore se, quàm T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis uoluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito Deorum factum. nanq; conserenti iam manum Romano coruus repentè in galea consedit in hostē uersus. quod primo ut augurium cœlo missum lætus accepit tribunus: precatus deinde si diuus, si diua esset, qui sibi præpetem misisset, uolens propitius adesset. dictu mirabile: tenuit non solum ales captam semel sedem: sed quotiescunq; certamen initum est, leuans se alis, os oculosq; hostis rostro et unguibus appetijt: donec territum prodigij talis uisu, oculisq; simul ac mente turbatum Valerius obtruncat. coruus è conspectu elatus oriētem petit. Hactenus quietæ utrinq; stationes fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad uictorem etiam ocyor fuit. ibi circa iacētis Galli corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur. Iam non manipulis proximarum stationum, sed legionibus utrinque effusis res geritur. Camillus lætum militem uictoria tribuni, lætum

monomachia.

iam

ræm præsentibus ac secundis Dijs, ire in prælium iubet. ostentansq́; insignem spolijs tribunum, hunc imitare miles, aiebat: & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dij hominesq́; illi affuere pugnæ: depugnatumq́; haud quaquam certamine ambiguo cum Gallis est. adeò duorum militum euentum, inter quos pugnatum erat, utraq; acies animis præceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo, priusquam ad coniectũ teli ueniret, terga uertit. primo per Volscos Falernumq́; agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferũ petierunt. Consul concione aduocata laudatũ tribunum decẽ bobus aureaq́; corona donat. ipse iussus ab senatu bellũ maritimum curare, cum prætore iunxit castra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem uidebantur: dictatorem comitiorum causa T. Manlium Torquatum ex autoritate senatus dixit. Dictator magistro equitum A. Cornelio Cosso dicto cõsularia comitia habuit, æmulumq́; decoris sui absentem M. Valeriũ Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo fauore populi treis & uiginti natũ annos consulem renũtiauit: collega Coruino de plebe M. Popilius Lænas IIII. consul futurus datus est. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res. nec illi terra, nec Romanus mari bella

ri bellator erat. Postremo cùm litoribus arcerētur, aqua etiā præter cætera necessaria usui deficiente, Italiam reliquere. Cuius populi ea cuiusq; gentis claßis fuerit, nihil certi est. maximè Siciliæ fuisse tyrannos crediderim. nam ulterior Græcia ea tempestate intestino fessa bello iam Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimißis cùm & foris pax, & domi concordia ordinum otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia ciuitatem adorta coëgit senatum imperare decemuiris, ut libros Sibyllinos inspicerent, eorumq; monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricū ab Antiatibus colonia deducta, restitutaq; urbs quam Latini diruerant. Et cum Carthaginiensibus legatis Romæ fœdus ictum, cùm amicitiam ac societatem petentes uenissent. Idem otium domi forisq; mā sit, T. Manlio Torquato, C. Plautio secundum COS. semunciarium tantum ex unciario fœnus factum, & in pensiones æquas triennij, ita ut quarta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est. & sic quoq; parte plebis affecta, fides tamē publica priuatis difficultatibus potior ad curā senatui fuit. leuatæ maximæ res, quia tributo ac delectu supersessum. Tertio anno post Satricum restitutum à Volscis, M. Valerius Coruinus secundum COS. cum C. Petilio factus, cùm ex Latio nuntiatū esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad con

ad concitandum bellum: priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus ad Satricum exercitu infesto pergit. quò cùm Antiates, aliiq; Volsci præparatis iam antè, siquid ab Roma moueretur, copiis occurrissent: nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellandum quàm ad bellandum gens, certamine uicti fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam scalis caperetur urbs, ad quatuor millia præter multitudinem imbellem, sese dedidere. oppidum dirutum atque incensum. ab æde tantum matris Matutæ abstinuere ignem. præda omnis militi data, extra prædam quatuor millia deditorum habita. eos uinctos consul ante currum triumphans egit: uenditis deinde, magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuam seruorum fuisse scribant. idq; magis uerisimile est, quàm deditos uenisse. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum. metuq;, ne id factum populi unius cōsilium omnis nominis Latini esset: dictator uelut aduersus armatū iam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cùm (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio indi-

cto delectus sine uacationibus habitus esset: legiones quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis quàm hostium animi inuenti. prima itaq; acie debellatum est. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & sine detrectatione se certamini offerebant: Deorũ quoq; opes adhibẽdas ratus, inter ipsam dimicationem ædẽ Iunoni Monetæ uouit. cuius damnatus uoti, cùm uictor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eãdẽ ædẽ pro amplitudine P.R. faciendã creari iussit. locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Mãlij Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellũ Volscum usi, Soram ex hostibus, incautos adorti, ceperunt. Anno postquam uota erat, ædes Monetæ dedicatur, Marcio Rutilio III. T. Manlio Torquato II. COSS. Prodigium extemplò dedicationem secutum, simile uetusto montis Albani prodigio. nanq; & lapidibus pluit, & nox interdiu uisa intendi. librisq́; inspectis, cum plena religione ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum constituendarũ causa dici. dictus P. Valerius Publicol, magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantũ supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoq́; ijs quo quisque die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristia in fœneratores facta. quibus ab

ædilib

ædilibus dicta dies esset, tradūtur. Et res haud ulla insigni ad memoriam causa ad interregnum rediit. Ex interregno, ut id actum uideri posset, ambo patritij consules creati sunt, M. Valerius Coruinus III. A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & uiribus hostium, & longinquitate uel regionum, uel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. nanque eo anno aduersus Samnites, gentem opibus, armisq; ualidam mota arma. Samnitum bellum ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. quāta rerum moles? quoties in extrema periculorum uentum? ut in hāc magnitudinem, qua uix sustinetur, erigi imperiū posset? Belli autem causa cum Samnitibus Romanis, cùm societate amicitiaq; iuncti essent, extrinsecus uenit, non orta inter ipsos est. Samnitis Sidicinis iniusta arma, quia uirib⁹ plus poterant, cùm intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese coniungūt. Campani magis nomen ad præsidiū sociorum, quàm uires cùm attulissent, fluentes luxu ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli uerterūt. nanq; Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum, Campanos adorti, unde æquè facilis uictoria, prædæ atq; gloriæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles cū præsidio firmo occupassent, descendūt inde quadrato agmine

in pla

in planiciem, qui Capuã Trifataq́; interiacet. ibi rursus acie dimicatum. aduersoq́; prælio Campani intra mœnia compulsi, cum robore iuuentutis suæ acciso nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maximè in hãc sententiam locuti sunt: Populus nos Campanus legatos ad uos P. C. misit amicitiam in perpetuum, auxilium præsens à uobis petitum. quam si secundis rebus nostris petissemus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore uinculo contracta esset. tunc enim, ut qui ex æquo nos uenisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij uobis minus essemus. nunc misericordia uestra conciliati, auxilioq́; in dubijs rebus defensi, beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope diuina humanaq; indigni uideamur. Neq; hercule quòd Samnites priores amici socijq́; uobis facti sunt, ad id ualere arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed ut uetustate, & gradu honoris nos præstent. neque enim fœdere Samnitium, ne qua noua iungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidem apud nos semper satis iusta causa amicitiæ, uelle eum uobis amicum esse qui uos appeteret. Campani etsi fortuna præsens magnificè loqui prohibet, non urbis amplitudine nõ agri ubertate ulli populo præterquã uobis cedẽtes,
haud

haud parua (ut arbitror) acceßio bonis rebus uestris in amicitiam uenimus uestram. Aequis, Volscisq; aeternis hostibus huius urbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod uos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio uestro, & gloria semper faciemus. Subactis ijs gentibus, quae inter nos, uosq; sunt, quod propediem futurum spōdet & uirtus & fortuna uestra, continens imperiū usq; ad nos habebitis. Acerbum & miserum est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. eò uentum est P. C. ut aut amicorum, aut inimicorū Campani simus. si defenditis, uestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo & Campaniam omnem uestris; an Samnitium uiribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem Romani uestram misericordiam, uestrumq; auxilium aequum est patere: ijs tamen maximè, qui eam implorātibus alijs auxiliū dū supra uires suas praestant, omnes ipsi in hāc neceßitatem uenerunt. quanquàm pugnauimus uerbo pro Sidicinis, re pro nobis, cùm uideremus finitimum populū nefario latrocinio Samnitium peti: & ubi cōflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nunc, quia dolent iniuria acceptā Sānites sed quia gaudēt oblatā sibi esse causam, oppugnatum nos ueniunt an si ultio irae haec, & non occasio cupiditatis explēdae esset, parum fuit quòd se-

Q mel

mel in Sidicino agro, iterũ in Cãpania ipsa legiones nostras cecidere? quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere nõ potuerit? adde huc populationẽ agrorum, prædas hominũ atq; pecudũ actas, incẽdia villarum, ac ruinas, omnia ferro igniq; vastata. Hiscine ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandã Capuã rapit. aut delere urbẽ pulcherrimã, aut ipsi possidere uolunt. Sed uos potius Romani beneficio uestro occupate eã, quàm illos habere per maleficium sinatis. Nõ loquor apud recusantẽ iusta bella populũ sed tamẽ si ostẽderitis auxilia uestra, ne bello quidẽ arbitror uobis opus fore. usq; ad nos cõtemptus Samnitium peruenit, supra non ascendit. itaq; umbra uestri auxilij Romani tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, uestrũ id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Cãpanus, uobis Capua urbs frequentabitur: cõditorũ, parẽtũ, deorum immortaliũ numero nobis eritis. nulla colonia uestra erit, quæ nos obsequio erga uos, fideq; superet. Annuite patres cõscripti nutũ numẽq; uestrũ inuictũ Cãpanis, & iubete sperare incolumẽ Capuã futurã. Qua frequentia omnium generũ multitudinis prosequenti creditis nos illinc profectos? quàm omnia uotorũ lacrymarumq; plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatũ populũq; Campanũ, cõiuges liberosq;

rosq; nostros esse? stare omnem multitudinẽ ad portas, uiam hinc ferentẽ prospectãtes certum habeo, quid illis nos P.C. solicitis ac pendentibus animis renunciare iubeatis. Alterum responsum salutẽ, uictoriã, lucẽ ac libertatẽ: alterũ ominari horreo, quæ ferat. Proinde ut aut de uestris futuris socijs atq; amicis, aut nusquã ullis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis cũ consultus senatus esset, etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimaq; Italiæ, uberrimus ager, mariq; propinquus ad uarietates annonæ horreũ pop. Ro. fore uidebatur: tamen tanta utilitate fides antiquior fuit. respõditq; ita ex autoritate senatus cõsul: Auxilio uos Cãpani dignos cẽset senatus: sed ita uobiscũ amicitiã institui par est, ne qua uetustior amicitia ac societas uioletur. Sãnites nobiscũ fœdere iũcti sunt. itaq; arma deos prius quàm homines uiolatura, aduersus Samnites nobis negamus: legatos sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatũ mittemus, ne qua uobis uis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mãdatũ attulerat) Quãdoquidẽ, inquit, nostra tueri aduersus uim atq; iniuriã iusta ui nõ uultis, uestra certe defendetis. itaq; populũ Cãpanũ urbẽq; Capuã, agros, delubra deûm, diuina humanaq; omnia in uestrã P.C. populiq; Romani ditionẽ dedimus, quiquid deinde patiemur, deditiij uestri passuri. Sub hac dicta

omnes manus ad cõsules tendentes, pleni lacrymarũ in uestibulo curiæ procubuerunt. Cõmoti patres uice fortunarum humanarum, si ille præpotẽs opibus populus, luxuria superbiaq́; clarus, à quo pauloante auxiliũ finitimi petissent, adeo infractos gereret animos, ut se ipse suaq́; omnia potestatis alienæ faceret. tũ iam fides agi uisa, deditos nõ prodi: nec facturum æqua Samnitiũ populũ censebãt, si agrũ urbemq́; per deditionẽ factã pop. Rom. oppugnarẽt. legatos itaq; extemplò mitti ad Samnites placuit. data mandata, ut preces Campanorũ, responsum senatus amicitiæ Samnitiũ memor, deditionẽ postremo factã Samnitibus exponerẽt: peterent pro societate amicitiaq́;, ut deditiis suis parcerẽt: neq; in eum agrũ, qui pop. Ro. factus essẽt, hostilia arma inferrẽt. si leniter agendo parũ proficerẽt, denũtiarẽt Sãnitibus pop. Rom. senatusq́; uerbis, ut Capua urbe Cãpanoq́; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium adeo est ferociter responsum, ut non solum gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egreßi stantibus legatis præfectos cohortiũ uocarent: iisq́; clara uoce imperarent, ut prædatum in agrum Campanum extemplò proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis: patres fœcialibus ad res repetẽdas mißis, belloq́;, quia non

redderentur, solenni more indicto, decreuerũt, ut primo quoq; tempore de ea re ad populum ferretur, iussuq́; populi cõsules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniã, Cornelius in Samniũ, ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculã castra ponũt. Priori Valerio Samnitium legiones (eò nanq; omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt. simul in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt uero castra Romana uiderunt: ferociter pro se quisq; signum duces poscere, affirmare eadẽ fortuna Romanum Campano laturum opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentãdi hostis causa haud ita multos moratus dies signũ pugnæ proposuit, paucis suos adhortatus, ne nouum bellum eos nouusq́; hostis terreret. quicquid ab urbe longius proferrent arma, magis magisq́; in imbelles gẽtes eos prodire. Ne Sidicinorũ Campanorumq́; cladibus Samnitiũ æstimarent uirtutẽ. qualescũq; inter se certauerint, necesse fuisse alterã partẽ uinci. Campanos quidẽ haud dubie magis nimio luxu fluẽtibus rebus mollitiaq́; sua, quàm ui hostiũ uictos esse. Quid autẽ esse duo prospera in tot seculis bella Sãnitiũ aduersus tot decora pop. Rom. qui triũphos penè plures quàm annos ab Vrbe cõdita numeret? qui omnia cir

ca se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs cæsos, postremo in mare ac naues fuga cõpulerit? Cum gloria belli ac uirtute sua quenq; fretos ire in aciem debere: tum etiã intueri cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit: utrũ qui audiendus dunta xat magnificus adhortator sit, uerbis tantum ferox, operũ militariũ expers? an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, uersari me dia in mole pugnæ sciat? Facta mea, nõ dicta uos milites, inquit, sequi uolo: nec disciplinam modo, sed exẽplũ etiã à me petere. Non factionibus modo, nec per conciones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summamq; laudem peperi. Fuit cum hoc dici poterat, Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodẽ anno familia ista cõsulatũ, quo urbs hæc cõsulẽ, habuit. Nũc iã nobis patribus, uobisq; plebeijs promiscuus cõsulatus patet: nec generis ut antè, sed uirtutis est præmiũ. proinde summũ quodq; spectate milites decus. Non, si mihi nouum hoc Coruini cognomẽ dijs autoribus homines dedistis: Publicolarũ uetustum familiæ nostræ cognomẽ memoria excessit. semper ego plebẽ Romanã militiæ, domiq;, priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æque tribunus ac cõsul, eodẽ tenore per omnes deinceps cõsulatus colo atq; co

lui.

lui. Nunc quod instat, dijs bene iuuātibus nouum atq; integrū de Sānitibus triumphū mecum petiti. Non aliàs militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militū haud grauate munia obeundo. in ludo præterea militari, cū uelocitatis uiriūq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis uincere ac uinci uultu eodē: nec quenquā aspernari, parē qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quàm suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quib9 artibus petierat magistratus, ijsdē gerebat. Itaq; uniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationē prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium ut quod maxime unquā, pari spe, utrinq; æquis uiribus cum fiducia sui, sine cōtēptu hostiū cōmissum est. Samnitibus ferociā augebāt nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata uictoria. Romanis cōtrà, quadringentorū annorum decora, & cōditæ urbi æqualis uictoria. utrisq; tamen nouus hostis curā addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nāq; ita conflixerūt, ut aliquādiu in neutrā partē inclinaret acies. Tum cōsul trepidationē inijciēdam ratus, quādo ui pelli nō poterat: equitibus immißis turbare prima signa hostiū conatur. quos ubi nequicquā tumultuātes in spatio exiguo uoluere turmas uidit, nec posse aperire in hostes uiam: reuectus ad antesignanos

 legion

pugna.

legionũ, cùm desiluisset ex equo, Nostrum, inquit, peditũ illud milites est opus: agite dum, ut me uideritis, quacunq; incessero, in aciem hostium ferro uiã facientẽ: sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia quà nũc erectæ micãt hastæ, patefacta strage uasta cernetis. Hæc dicta dederat, cùm equites consulis iussu discurrũt in cornua, legionibusq́; in mediam aciem aperiũt uiã. Primus omniũ consul inuadit hostẽ: & cũ quo forte contulit gradũ, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra læuaq́; ante se quisq; memorandũ prælium ciet. stant obnixi Samnites, quanquã plura accipiunt quàm inferunt uulnera. Aliquandiu iam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitiũ fuga ab nulla dũ parte erat. adeo morte sola uinci destinauerãt animis. Itaq; Romani cùm effluere iam laßitudine uires sentirẽt, & diei haud multum superesse, accensi ira concitãt se in hostẽ. Tum primũ referri pedẽ atq; inclinari rem in fugã apparuit: tum capi, occidi Sãnis. nec superfuissent multi, ni nox uictoriam magis quàm præliũ diremisset. & Romani fatebãtur nunquam cum pertinaciore hoste conflictũ & Samnites, cũ quæreretur quænã prima causa tã obstinatos mouisset in fugã, oculos sibi Romanorũ ardere uisos aiebãt, uesanosq́; uultus & furẽtia ora. inde plusquàm ex alia ulla re terroris ortũ. Quẽ terrorẽ nõ pugnæ solũ euẽtu, sed

sed nocturna profectione confessi sunt. Postero die uacuis hostiũ castris Romanus potitur: quò se omnis Campanorũ multitudo gratulabũda effudit. Cæterũ hoc gaudiũ magna propè clade in Samnio fœdatũ est. nã ab Satricula profectus Cornelius COS. exercitũ incaute in saltum caua ualle peruiũ, circaq; insessum ab hoste induxit: nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminentẽ capiti hostem uidit. Dum id moræ Samnitibus est, quoad totum in uallem infimã demitteret agmen: P. Decius tribunus militũ conspicit unum editum in saltu collem, imminẽtem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilem. itaq; cõsuli territo animi, Vides'ne tu, inquit, A. Corneli cacumẽ illud supra hostem? arx illa est spei salutisq́; nostræ: si eã, quàm cæci reliquere Samnites, impigrè capimus. nec tu mihi plus, quàm unius legionis principes hastatosq́; dederis: cũ quibus ubi euasero in summum, perge hinc omni liber metu: teq́; & exercitum serua. neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit, nos deinde aut fortuna pop. Ro. aut nostra uirtus expediet. Collaudatus à cõsule accepto præsidio uadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est uisus, quàm loco quẽ petebat appropinquauit. Inde admiratione pauẽtibus cũctis, cũ omniũ in se uertisset oculos: et spatiũ

consuli dedit ad subducendũ agmẽ in æquiorẽ locũ: & ipse in summo cõstitit uertice. Samnites dũ huc illuc signa uertũt: utriusq; rei omissa occasione, neq; insequi cõsulem, nisi per eandem uallem, in qua paulo antè subiectum eum telis suis habuerãt, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulũ sed cum ira in hos magis, qui fortunã gerendæ rei eripuerant: tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circundare undiq; collẽ armatis uolũt, ut à cõsule Deciũ intercludãt: nunc uiam patefacere ut digressos in uallẽ adoriantur. incertos quid agerent, nox oppreßit. Decium primum spes tenuit cum subeuntibus in aduersum collẽ ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio inceßit, quòd nec pugnã inirent: nec, si ab eo cõsilio iniquitate loci deterrerẽtur, opere se ualloq; circundarẽt. Tũ centurionibus ad se uocatis, Quænã illa inscitia belli, ac pigritia est? aut quonã modo isti ex Sidicinis Campanisq; uictoriã pepererunt? huc atq; illuc signa moueri, ac modo in unum conferri, modo educi uidetis. opus quidem incipit nemo: cùm iam circũdati uallo potuerimus esse. Tũ uero nos similes istorum simus: si diutius hic moremur, quàm cõmodũ sit. agite dũ, ite mecum: ut, dum lucis aliquid superest, quibus locis præsidia ponãt: quà pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amict

amictus, centurionibus item manipulariũ militum habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigilijs deinde dispositis, cæteris omnibus tesseram dari iubet: ubi secundæ uigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se uenirẽt. Quò ubi, sicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc silentiũ milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandum est. ubi sententiam meam uobis peregero, tum quibus eadem placebunt: in dextram partem taciti trãsibitis: quæ pars maior erit, eo stabitur consilio. Nũc quæ mẽte agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic uos circumuenit hostis. uirtute cepistis locum: uirtute hinc oportet euadatis. ueniendo huc exercitũ egregiũ pop. Rom. seruastis: erumpẽdo hinc uosmetipsos seruate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cũ eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam usus non sit: hunc tam opportunum collem imminentẽ capiti suo non antè uiderit, quàm captum à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum, cum dici tantum superesset, uallo circundederit. quem uidentem ac uigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis: imò necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, ut ego uobis magis necessitatis uestræ index, quàm

consilij

consilij autor sim. neq; enim maneatis, an abeatis hinc, deliberari potest: cùm, præter arma, & animos armorũ memores, nihil uobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti moriendũ sit: si plus, quàm uiros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo una est salus, erũpere hinc atq; abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubiũ. quippe si lux expectetur, quæ spes est non uallo perpetuo fossaq; nos septurũ hostem? qui nunc corporibus suis subiectis undiq; cinxerit, ut uidetis, collem. atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profecto noctis aptißima hora est. signo secundæ uigiliæ cõuenistis: quod tẽpus mortales somno altißimo premit: per corpora sopita uadetis, uel silentio incautos fallẽtes, uel sentientibus clamore subito pauore iniecturi. me modo sequimini, quẽ secuti estis. ego eandẽ, qua duxit huc sequar fortunã. Quibus hæc salutaria uidentur, agite dum in dextrã partẽ pedibus transite. Omnes transierunt, uadentẽq; per intermissa custodijs loca Deciũ secuti sunt. Iam euaserant media castra, cùm superscãdens uigilũ strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitũ. quo excitatus uigil cùm proximum mouisset, erectiq; alios cõcitarent, ignari ciues an hostes essent: præsidium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cùm non fallerent, clamorem tollere iußis militibus, torpi-

dos

dos somno insuper pauore exanimat: quo præpediti nec arma impigre capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationē tumultumq; Samnitium, præsidiū Romanum, obuijs custodibus cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantū supererat noctis: iamq; in tuto uidebantur esse: cùm Decius, Macti uirtute, inquit, milites Romani este. uestrū iter, ac reditum omnia secula laudibus ferent. sed ad cōspiciendam tantā uirtutē luce ac die opus est: nec uos digni estis quos cū tanta gloria in castra reduces silentiū ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur. Dictis obtēperatum atq; ubi primum illuxit, præmisso nuntio ad consulem, in castra ingēti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reuerti qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisq; obuiā effusi laudant, gratulātur: singulos uniuersosq; seruatores suos uocāt: dijs laudes gratesq; agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decij castrēsis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquātibus. Vbi ad prætorium uentum est, consul classico ad concionem conuocat: orsusq; meritas Decij laudes, interfante ipso Decio distulit concionē. qui autor omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset: perpulit consulem, ut hostes & nocturno-

Cturno pauore attonitos, & circa collē castellatim dißipatos aggrederetur. credere etiā aliquos ad se sequendū emissos per saltū uagari. Iussæ legiones arma capere, egressæq; castris, cum per exploratores notior iam saltus esset: uia patentiore ad hostem ducuntur. quem incautum improuiso adortæ, cum palati paßim Samnitium milites, pleriq; inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra uallum se possent: pauentē primū intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. perfertur circa collem clamor: fugatq; ex suis quenq; præsidijs. ita magna pars absenti hosti ceßit. quos intra uallū egerat pauor (fuere autē ad XXX. millia) omnes cæsi: castra direpta. Ita rebus gestis, COS. aduocata concione P. Decij non cœptas solùm antè, sed cumulatas noua uirtute laudes peragit: & præter militaria alia dona aurea corona eū, et centū bobus, eximioq; uno albo opimo auratis cornib⁹ donat, Milites, qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuū, in præsentia singulis bobus, binisq; priuis tunicis donati. Secundū consulis donationem legiones gramineam coronam obsidialem clamore donum approbātes Decio imponunt: altera corona eiusdē honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus bouē eximium Marti immolauit, centum boues militibus

tibus dono dedit, qui secũ in expeditione fuerant. iisdẽ militibus legiones libras farris, & sextarios uini contulerunt. omniaq; ea ingenti alacritate per clamorẽ militarẽ, indicẽ omniũ assensus, gerebãtur. Tertia pugna ad Suessulã cõmissa est: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine ultimo fortunã experiri statuit. Ab Suessula nuntij trepidi Capuã, inde equites citati ad Valeriũ COS. opem oratum ueniunt. Confestim signa mota: relictisq; impedimẽtis castrorũ ualido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locũ exiguum, ut quibus præter equos cæterorũ iumẽtorũ calonumq; turba abesset, castris cepit. Samnitiũ exercitus, uelut haud ulla mora pugnæ futura esset, aciem instruit: deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. ibi ut militẽ in uallo uidit, missiq; ab omni parte exploratũ, quàm in exiguũ orbem contracta castra essent, paucitatẽ inde hostiũ colligẽtes, retulerunt: fremere omnis acies. complendas esse fossas, scindẽdumq; uallũ, & in castra irrumpendum transactumq; ea temeritate bellũ foret: ni duces continuissent impetũ militum. Cæterum quia multitudo sua cõmeatibus grauis, & prius sedendo ad Suessulam, et tunc certaminis mora, haud procul ab rerũ omnium inopia esset: placuit, dum inclusus paueret

hostes

hostis, frumentatū per agros militē duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arma geri posset, frumēti secū attulisset, defutura omnia. Cōsul palatos per agros cum uidisset hostes stationes infrequentes relictas, paucis milites adhortatus ad castra oppugnanda ducit. quæ cum primo clamore atq; impetu cepisset, pluribus hostium in tentorijs suis, quàm in portis ualloq; cæsis, signa captiua in unū locum conferri iussit. relictisq; duabus legionibus custodiæ & præsidij causa, graui edicto monitis, ut donec ipse reuertisset, præda abstinerēt: profectus agmine instructo, cum præmissus eques uelut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit. nam neq; quo signo coirent inter se: neq; utrū castra peterent, an longiorē intenderent fugam, territis constare poterat. tantumq; fugæ ac formidinis fuit, ut ad XL. millia scutorū, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum ijs, quæ in castris capta erāt, ad CLXX. ad consulē deferrentur. Tum in castra hostium reditum: ibiq; omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna et Faliscos, cū in indicijs essent, fœdus petere ab senatu coegit: & Latinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum uertit bellum. Neq; ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginienses quoq; legatos gratulatū Romam misere cū corona aurea

dono:

dono: quæ in Capitolio in Iouis cella poneretur. fuit pondo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt: sequẽte Decio insigni cum laude, donisq́; : cũ incõdito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quàm consulum esset. Campanorũ deinde, Suessanorũq́; auditæ legationes: precãtibusq́; datum, ut præsidium eò in hyberna mitteretur, quo Samnitium excursiones arcerẽtur. Iam tum minime salubris militari disciplinæ Capua, instrumento omniũ uoluptatum delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. inibanturq́; consilia in hybernis eodem scelere adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademissent: neq; immerito suũ ipsorum exẽplum in eos uersurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ uberrimum, dignã agro urbem, qui nec se nec sua tutari possint, quàm uictor exercitus haberet: qui suo sudore ac sanguine inde Samnites depulisset? An æquum esse, dedititios suos illa fertilitate atq; amœnitate perfrui: se militando fessos in pestilenti atq; arido circa urbẽ solo luctari? aut in urbe insidentem labem crescẽtis in dies fœnoris pati? Hæc agitata occultis cõiurationibus, necdum uulgata in omnes cõsilia inuenit nouus COS. C. Martius Rutilius: cui Cãpania sorte prouincia euenerat, Q. Seruilio collega ad urbem relicto. Itaq; cum omnia ea, sicut gesta erant, Coniur.

per tribunos comperta et ætate haberet, et usu doctus: quippe qui iam IIII. COS. esset, dictatorq; & censor fuisset: optimum ratus, differendo spem quandocunq; uellent consilij exequendi, militarē impetum frustrari, rumorem dißipat in ijsdem oppidis & anno pòst præsidia hybernatura. diuisa enim erant per Campaniæ urbes: manauerantq; à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præsentia seditio. consul educto in æstiua milite, dū quietos Samnites habebat, exercitum purgare mißionibus turbulentorum hominum instituit: alijs emerita dicendo stipēdia esse: alios graues iā ætate, aut uiribus parum ualidos. quidam in commeatus mittebantur, singuli primo, deinde & cohortes quædā, quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent: per speciē etiam militarium usuum cum alij aliò mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinē consul alter Romæ, prætorq; alias ex alijs fingendo moras retinebat. & primo quidē ignari ludificationis minime inuiti domos reuisebant. postquàm neque reuerti ad signa primos, nec ferme alium, quàm qui in Cāpania hybernassent, præcipueq; ex ijs seditionis autores mitti uiderūt: primum admiratio, deinde haud dubius timor inceßit animos: consilia sua emanasse: iam quæstiones, iam indicia, iam occulta singulorū supplicia,
imp

impotensq́; & crudele consulum ac patrum in se regnum passuros. Hæc qui in castris erant, occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis eiectos arte consulis cernentes. Cohors una, cum haud procul Anxure esset: ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes consedit, ad excipiendos quos consul aliis atq; aliis (ut antè dictum est) causis mittebat. Iam ualido admodum numero manus erat: nec quicquam ad iusti exercitus formam, præter ducē, deerat. incompositi itaq; prædantes in agrum Albanum perueniunt: & sub iugo Albæ Longæ castra uallo cingunt. perfecto inde opere reliquum diei de imperatore sumendo sentētiis decertant, nulli ex præsentibus satis fidentes. quem autē ab Roma posse acciri? quē patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa recte committatur? Postero die cū eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus uagis quidā compertū attulerunt: T. Quintium in Thusculano agrū colere, urbis honorumq́; immemorem. Patriciæ hic uir gentis erat. cui cum militiæ magna cum gloria actæ finē pes alter ex uulnere claudus fecisset: ruri agere uitam procul ambitione ac foro constituit. Nomine audito, extemplo agnouere uirum: & quod bene uerteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, uoluntate quicquā facturū. nim adhi-

beri ac metum placuit. Itaq; silẽtio noctis cum tectum uillæ, qui ad id missi erant, intrassent: somno graui Quintium oppressum, nihil medium, aut imperiũ atq; honorem, aut, ubi restitaret, mortẽ, ni sequeretur, denuntiantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo aduenien appellatus: insigniaq́; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt: & ad urbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quàm consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum uiæ, quæ nunc Appia est, perueniunt: issentq́; confestim ad urbem, ni uenire contrà exercitum, dictatoremq́; aduersus se M. Valerium Coruinum dictum, audissent, & magistrum equitum L. Aemylium Mamercum. Vbi primum in conspectum uentum est, arma, signaq́; agnouere: extẽplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerãt bella: ultimaq́; rabies secessio ab suis habebatur. Itaq; iã duces, iam milites utrinq; cõgressus quærere ad colloquia. Quintius, quẽ armorum etiã pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriã: Coruinus omnes charitate ciues, præcipuè milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplo haud minor ab aduersarijs uerecũdia, quàm ab suis silentium datũ. Deos, inquit, immortales milites

lites

lites uestros publicos, meosq; ab urbe proficiscens ita adoraui, ueniamq; supplex poposci: ut mihi de uobis concordia parte gloriam, non uictoriam darent: satis fuit, eritq;, unde belli decus pariatur: hinc pax petēda est. quòd deos immortales inter nuncupanda uota expoposci, eius me compotem uoti uos facere potestis: si meminisse uultis non uos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patria uestra esse: si hūc exercitum ciuium uestrorum: si me consulem uestrum: cuius ductu auspitioq; priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra ui cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus milites: cuius uos nobilitatem beneficijs erga uos nō iniurijs sensistis: nullius superbæ in uos legis, nullius crudelis S. C. autor: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quàm in uos. At sicui genus, sicui sua uirtus, sicui etiam maiestas, sicui honores subdere spiritus potuerūt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram, ut potuerim treis & XX. annos natus consul patribus quoq; ferox esse, non solum plebi. Quod meū factum, dictum'ue consulis grauius, quam tribuni audistis? eodem tenore duos insequētes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: ut neque in hos meos et patriæ meæ milites mitior, quā in uos, horreo dicere hostes. Ergo uos prius in me

 strin

strinxeritis ferrum, quàm in uos ego: istinc signa canēt: istinc clamor prius incipiet atq; impetus, si dimicandum est. inducite in animum, quod nō induxerunt patres auiq; uestri: nō illi, qui in sacrum montem secesserunt: non hi, qui postea Auentinū insederunt. expectate dū uobis singulis, ut olim Coriolano, matres coniugesq; crinibus paßis obuiæ ab urbe ueniāt. tum Volscorum legiones, quia Romanū habebant ducē, quieuerunt: uos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quocunq; istic loco seu uolens seu inuitus cōstitisti: si dimicandū erit, tum tu in nouißimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumq; ciui dederis, quàm pugnaueris cōtra patriam. nunc ad pacificandum bene atq; honeste inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpres fueris. postulate æqua, & ferte: quanquam uel iniquis standum est potius, quàm impias inter nos conseramus manus. T. Quintius plenus lacrymarum ad suos uersus, Me quoq;, inquit, milites, si quis usus mei est, meliorem pacis quàm belli habetis ducē. non enim illa modo Volscus aut Samnis, sed Romanus uerba fecit: uester consul, uester imperator milites: cuius auspicia pro uobis experti, nolite aduersus uos uelle experiri. Qui pugnarent uobiscum infestius, & alios duces senatus habuit, qui maxime uobis suis militibus parceret, cui plurimū uos impe-

rato

ratori nestro crederetis, cum elegit. pacē etiam qui uincere possunt, uolunt. quid nos uelle oportet? quin omißis ira & spe fallacibus autoribus, nos ipsos nostraq; omnia cognitæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: orauit, ut causam miserorū ciuiū susciperet: susceptāq; eadē fide, qua Remp. administrare solitus esset, tueretur. sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi, quàm in innocentia spē habere. militibus cauendum, quòd apud patres semel plebi, iterū legionibus cautum sit: ne fraudi seceßio esset. Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere iußit, dictator equo citato ad urbem reuectus, autoribus patribus tulit ad populū in luco Petilino, ne cui militū fraudi seceßio esset. orauit etiā 	 bona uenia Quirites, nequis eam rem ioco, serio'ue cuiquā exprobraret. Lex quoq; sacrata militaris lata est: ne cuius militis scripti nomē, nisi ipso uolēte deleretur: additūq; legi, nequis, ubi tribunus militū fuisset, postea ordinū ductor esset. id propter P. Salonium postulatū est ab cōiuratis: qui alternis propè annis et tribunus militū, & primus cēturio erat, quē nūc primi pili appellant. huic infensi milites erāt, quòd semper aduersatus nouis consilijs fuisset, & ne particeps eorū esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaq; cū hoc unum propter Saloniū ab

senatu nō impetraretur: tum Salonius obtestātus P.C. ne suum honorem pluris, quàm concordiam ciuitatis æstimarent: perpulit, ut id quoque ferretur. Aeque impotēs postulatum fuit, ut de stipendio equitū (merebāt autem triplex ea tempestate) æra demerentur: quòd aduersati coniurationi fuissent. Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genutium trib. pleb. tulisse ad populum: ne fœnerare liceret. Item alijs plebiscitis cautum, nequis eundem magistratum intra decē annos caperet, neu duos magistratus uno anno gereret, utiq; liceret COSS. ambos plebeios creari. quæ si omnia concessa sunt plebi, apparet haud paruas uires defectionē habuisse. Alijs annalibus proditū est: neq; dictatorē Valerium dictum, sed per COSS. omnem rem actā: neq; antequā Romā ueniretur, sed Romæ eam multitudinē coniuratorū ad arma cōsternatā esse: nec in T. Quintij uillam, sed in ædes C. Manlij nocte impetū factum: eumq; à coniuratis cōprehēsum, ut dux fieret: inde ad quartum lapidē profectos loco munito cōsedisse: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortā, sed repēte, cùm in aciem armati exercitus processissent, salutationē factam: & permistos dextras iungere, ac complecti inter se lacrymantes milites cœpisse: coactosq; COSS. cùm uiderent auersos à dimicatione militū animos, retulisse ad patres de concordia reconcilianda. adeò nihil

nihil, præterquã seditionem fuisse, eamq́; compositam, inter antiquos rerum autores constat. Et huius fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus graue bellum, aliquot populos ab Romana societate auertit. & præter Latinorum infidũ iam diu fœdus], Priuernates etiam Norbam atq; Setiam, finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS I.

LIBER VIII.

IAM COSS. erant C. Plautius II. L. Aemylius Mamercus, cùm Setini, Norbaniq́; Romam nuntij defectionis Priuernatium cum querimonijs acceptæ cladis uenerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. utrunq; bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernũ profectus extemplò acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes: oppidum captum, redditumq́; Priuernatib⁹, præsidio ualido imposito: agri partes duæ ademptæ. Inde uictor exercitus Satricũ contra Antiates ductus ibi magna utrinq; cæde atrox præliũ fuit. & cum tempestas eos neutrò inclinata spe dimicãtes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterũ diem præliũ parant. Volscis recẽsentibus qños uiros

in acie amisisset, haudquaquã idẽ animus ad iterandũ periculum fuit. nocte pro uictis Antium agmine trepido, saucijs ac parte impedimentorũ relicta, abierũt. Armorũ magna uis tum inter cæsa corpora hostiũ, tũ in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se COS. dixit: finesq; hostiũ usq; ad oram maritimã est depopulatus. Alteri COS. Aemylio ingresso Sabellum agrum, nõ castra Samnitiũ, non legiones usquam oppositæ. ferro, igniq; uastantem agros legati Samnitiũ pacem orantes adeũt. à quo reiecti ad senatum, potestate facta dicẽdi, positis ferocibus animis pacẽ sibi ab Romanis, belliq; ius aduersus Sidicinos petierunt. quæ se eo iustius petere, quòd in amicitiam pop. Rom. secundis suis rebus, non aduersis, ut Campani uenissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, pop. Rom. nunquã amicos: qui nec, ut Samnites, in pace amicitiam, nec, ut Campani, auxiliũ in bello petissent: nec in fide pop. Rom. nec in ditione essent. Cùm de postulatis Samnitium T. Aemylius Pr. senatum consuluisset, reddendumq; his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, quo minus perpetua amicitia esset, per pop. Rom. stetisse: nec contradici quin quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædium ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti

mniti

mniti populo pacis belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cùm domum reuertissent, extemplò inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio, & trium mensium frumento accepto, quod pepigerat cōsul, ut tēpus induciis daret, quoad legati redissent. Samnites copiis iisdem, quibus usi aduersus Romanū bellū fuerant, cōtra Sidicinos profecti haud in dubia spe erant maturè urbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est. deinde postquā patres ut seram eam, ultimamq; tandem necessitate expressam aspernabantur: ad Latinos iā sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeò iniuriæ Samnitium, quàm beneficii Romanorū memoria præsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus quàm prælijs cladium fecit. & quanquam superiores certaminibus Latini erant: haud inuidi, ne sæpius dimicandū foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. qui cùm adijssent senatum, conquesti eadē se fœderatos pati, quæ hostes essent pasi, precibus infimis petiere, ut satis ducerent Romani uictoriā, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoq; hoste eripuissent: ne uinci etiam se ab ignauissimis populis sinerent; Latinos Campanos'que, si sub ditione populi

Romani

Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro: sin imperium abnuerent, armis coërcerẽt. Aduersus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat in potestate sua Latinos iam non esse, timebantq; ne arguendo abalienarẽt. Campanorum aliam conditionem esse, qui non

foedus

fœdere. sed per deditionẽ in fidẽ uenissent. itaque Cãpanos, seu uelint, seu nolint, quieturos. in fœdere Latino nihil esse, quod bellare cum quibus ipsi uelint, prohibeantur. Quod responsum, sicut dubios Samnites quid'nam facturũ Romanũ censerẽt, dimisit: ita Campanos metu abalienauit: Latinos, uelut nihil iam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaq; per speciem aduersus Samnites belli parãdi crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus

coniuratio

inter se principes occultè Romanum coquebãt bellum. huic quoque aduersus seruatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de industria celabantur, priusq; quàm mouerentur Romàni, tolli ab tergo Samnitem hostem uolebant: tamen per quosdam priuatis hospitijs necessitudinibusq; coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt, iussisq; ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius noui consules aduersus tantam molem belli crearentur: religio incessit ab eis, quorum imminutum imperium esset, comitia haberi. itaq; interregnũ initum. duo inter-

reges

reges fuerũt, M. Valerius ac M. Fabius. Creauere cõsules T. Manlium Torquatum III. P. Decium Murem. Eo anno Alexandrũ Epiri regem in Italiam classe appulisse cõstat. quod bellum, si prima satis prospera fuissent, haud dubiè ad Romanos peruenisset. Eadem ætas rerũ magni Alexandri est, quẽ sorore huius ortum, in alio tractu orbis inuictũ bellis iuuenem fortuna morbo extinxit. Cæterum Romani, etsi defectio sociorũ nominisq; Latini haud dubia erat: tamẽ tãquam de Samnitibus, nõ de se curam agerent: decẽ principes Latinorũ Romam euocauerũt, quibus imperarẽt quæ uellẽt. Prætores tum duos Latini habebãt L. Anniũ Setinum & L. Numitium Circeiensem, ambo ex colonijs Romanis: per quos præter Signiam Velitrasq; et ipsas colonias Romanas, Volsci etiã exciti ad arma erant. eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquã dubiũ erat super qua re accirentur. itaq; cõcilio prius habito prætores quàm Romã proficiscerẽtur: euocatos se ab senatu docent Romano: & quæ actum iri secum credant, quidnã ad ea responderi placeat, referũt. Cùm aliud alij censerent, Tum Annius: Quanquã ipse ego retuli quid responderi placeret: tamen magis ad summam rerũ nostrarũ pertinere arbitror, quid agendum nobis, quàm quid loquendum sit. facilè erit, explicatis consilijs, accommodare rebus uerba. Nam si etiam

nunc

nunc sub umbra fœderis æqui seruitutem pati possumus: quid abest quin proditis Sidicinis nō Romanorū solum, sed Samnitiū quoq; dicto pareamus? respondeamusq; Romanis: nos ubi innuerint, posituros arma. Sin autem tandem libertatis desiderium remordet animos: si fœdus est: si societas æquatio iuris est: si consanguineos nos Romanorū esse, quod pudebat, nunc gloriari licet: si socialis illis exercitus is est, quo adiūcto duplicent uires suas, quem secernere ab se COSS. bellis proprijs ponendis sumendisq; nolint: cur non omnia æquantur? cur nō alter ab Latinis COS. datur? ubi pars uiriū, ibi et imperij pars est. Est quidem nobis hoc per se haud nimis amplū: quippe cōcedentibus Romā caput Latio esse: sed ut amplū uideri posset, diuturna patientia fecimus. Atqui si quādo unquā consociandi imperij, usurpandæ libertatis tempus optastis: en hoc tempus adest, et uirtute uestra, & Deûm benignitate uobis datum. Tentastis patientiam negando militē. quis dubitat exarsisse eos, cùm plus ducētorum annorum morem solueremus? pertulerunt tamen hunc dolorem. bellū nostro nomine cū Pelignis gessimus, qui ne nostrorū quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil intercesserūt. Sidicinos in fidem receptos, Campanos ab se ad nos desciſse, exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab

urbe.

urbe. unde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia uiriũ & nostrarum & suarũ? Idoneos autores habeo, quærentibus de nobis Sãnitibus ita responsum ab senatu Romano esse: ut facilè appareret ne ipsos quidẽ iam postulare ut Latium sub Romano imperio sit. usurpate modo postulando eo, quod illi nobis taciti concedũt. Si quem hoc dicere metus prohibet: en ego ipse audiente nõ pop. Rom. modo senatuq́;, sed Ioue ipso, qui Capitoliũ incolit, profiteor me dicturum: ut, si nos in fœdere, ac societate esse uelint, COS. alterũ ab nobis senatusq́; partẽ accipiãt. Hæc ferociter non suadenti solum, sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, ut ageret diceretq́;, quæ è Repub. nominis Latini, fideq́; sua uiderentur. Vbi est Romam uentum, in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cũ T. Mãlius COS. egisset cum eis ex autoritate patrũ, ne Samnitibus fœderatis bellum inferrẽt: Annius, tanquam uictor armis Capitolium cepisset, non legatus iure gentium tutus loqueretur: Tempus erat, inquit, T. Manli, uosq́; P. C. tandem iam uos nobiscum nihil pro imperio agere, cùm florentißimum Deûm benignitate nunc Latium armis uirisq́;, Samnitibus bello uictis, Sidicinis, Campanisq́; socijs, nunc etiam Volscis adiunctis, uideretis: colonias quoq; uestras Latinum Romano prætulisse imperium. sed quoniam uos regno impotenti finem ut imponatis,

ponatis, nõ inducitis in animũ: nos quanquam armis possumus asserere Latium in libertatẽ, cõsanguinitati tamẽ hoc dabimus, ut cõditiones pacis feramus aequas utrisq;: quoniã uires quoq; aequari Dijs immortalibus placuit. COS. alterũ Roma, alterũ ex Latio creari oportet: senatus partẽ aequã ex utraq; gente esse: unũ populũ, unã Remp. fieri. & ut imperij eadẽ sedes sit, idemq; omnibus nomẽ: quoniã ab alterutra parte concedi necesse est: quod utrisq; bene uertat, sit hac sanè patria potior, & Romani oẽs uocemur. Fortè ita accidit, ut parẽ ferociae huius & Romani COS. T. Manliũ haberẽt: qui adeò nõ tenuit irã, ut si tanta demẽtia P.C. cepisset, ut ab Setino homine leges acciperẽt. gladio cinctũ in senatũ uenturũ se esse palàm diceret, et quẽcunq; in curia Latinum uidisset, sua manu interempturũ. & cõuersus ad simulacrũ Iouis, Audi Iupiter haec scelera, inquit, audite ius fasq;. Peregrinos COSS. & peregrinũ senatum in tuo Iupiter augurato tẽplo captus, atque ipse oppressus uisurus es? haccine foedera Tullus Romanus rex cum Albanis patribus uestris Latini, haec L. Tarquinius uobiscũ postea fecit? nõ uenit in mentẽ pugna apud Regillum lacum? adeò & cladiũ uestrarum ueterũ, & beneficiorum nostrorũ erga uos obliti estis? Cùm COS. uocem subsecuta patrũ indignatio esset, proditur memoria, aduersus crebram implora

ploratione deûm, quos testes fœderũ sæpius inuocabat COSS. uoce Annij spernetis numina Iouis Rom. auditã. certè cũ cõmotus ira se ab uestibulo tẽpli citato gradu proriperet: lapsus per gradus, capite grauiter offenso impactus imo ita est saxo, ut sopiretur. Exanimatũ autores quoniã nõ omnes sunt, mihi quoq; in incerto relictũ sit: sicut inter fœderũ ruptorum testationẽ ingenti fragore cœli procellam effusam. nã & uera esse, & apte ad repræsentandã irã deûm ficta, possunt. Torquatus missus ab senatu ad dimittẽdos legatos, cum iacẽtẽ Anniũ uidisset, exclamat, ita ut populo patribusq; audita uox pariter sit: Bene habet. dij piũ mouete bellũ. est cœleste numẽ, es magne Iupiter. aut frustra te patrẽ deûm hominũq; hac sede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, uosq; patres cõscripti arma capere dijs ducibus? sic stratas legiones Latinorũ dabo: quẽadmodũ legatũ iacẽtẽ uidetis. Assensu populi excepta uox cõsulis tãtũ ardoris animis fecit, ut legatos proficiscẽtes cura magistratuũ magis, qui iussu consulis prosequebãtur, quàm ius gẽtiũ ab ira impetuq; hominũ tegeret. Cõsensit & senatus bellũ: Cõsulesq; duobus scriptis exercitibus per Marsos Pelignosq; profecti, adiuncto Sãnitiũ exercitu, ad Capuã, quò iã Latini socijq; cõuenerãt, castra locãt. Ibi inquiete utriq; cõsuli eadem dicitur uisa species

uiri maioris quàm pro humano habitu augustiorisq; dicẽtis: Et una acie imperatorem, ex altera exercitum dijs manibus matriq; Terræ deberi: utrius exercitus imperator legiones hostium superq; eas se denouisset, eius populi partisq; uictoriam fore. Hos ubi nocturnos uisus inter se consules cõtulerunt: placuit auerruncãdæ deûm iræ uictimas cædi: simul ut si extis eadem quæ somno uisa fuerant, portenderentur, alteruter cõsulũ fata impleret. Vbi responsa aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni cõgruerũt, tum adhibitis legatis tribunisq;, & imperijs deûm propalàm expositis, ne mors uolũtaria cõsulis exercitũ in acie terreret: comparant inter se, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpisset: inde se cousul deuoueret pro pop. Rom. Quiritibusq;. Agitatum etiam in consilio est, ut siquando unquam seuero ullum imperio bellum administratũ esset: tunc uti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curã acuebat, quòd aduersus Latinos bellandũ erat: lingua, moribus, armorũ genere, institutis ante omnia militaribus cõgruẽtes: milites militibus, cẽturionibus cẽturiones, tribuni tribunis cõpares, collegæq; ijsdẽ præsidijs, sæpe ijsdẽ manipulis permisti fuerãt. Per hæc nequo errore milites caperentur, edicũt cõsules, nequis extra ordinẽ in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarũ præfectos,

qui

qui exploratum in omnes partes dimißi erãt: T. Manlius COS. *filius super castra hostiũ cũ suis turmalibus euasit, ut uix teli iactu ab statione proxima abesset. ibi Thusculani erant equites, præerat Geminius Metius, uir tum genere inter suos, tum factis clarus. is ubi Romanos equites, insignẽq; inter eos præcedentẽ consulis filium (nam omnes inter se utiq; illustres uiri noti erant) cognouit: Vna'ne, ait, turma Romani cũ Latinis socijsq; bellũ gesturi estis? quid interea cõsules, quid duo exercitus consulares agẽt? Aderũt in tempore, Manlius inquit, & cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à uobis uiolatorum testis, qui plus potest polletq;. Si ad Regillum lacum ad satietatẽ uestrã pugnauimus: hic quoq; efficiemus profecto, ne nimis acies uobis, & collata signa nobiscum cordi sint. Ad ea Geminius paululũ ab suis equo prouectus, Vis'ne igitur dũ dies ista uenit, qua magno conatu exercitus moueatis, interea tu ipse congredi mecum: ut nostro duorũ iam hinc euentu cernatur quantũ eques Latinus Romano præstet? Mouet ferocẽ animũ iuuenis seu ira, seu detrectãdi certaminis pudor, seu inexuperabilis uis fati. oblitus itaq; imperij patrij cõsulumq; edicti, præceps ad id certamen agitur, quo uinceret, an uinceretur, haud multum interesset. equitibus cæteris uelut ad spectaculũ summotis, spatio quod uacui* monomachia

interiacebat cāpi, aduersos cōcitat equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis, Metij trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis cum prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius uulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna ui caput quateret, excussit equitē: quem cuspide parmaq; innixum, attollentem se à graui casu Manlius ab iugulo, ita ut per costas ferrum emineret, terræ affixit: spolijsq; lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atq; inde ad prætoriū ad patrem tendit: ignarus facti futuriq;, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater tuo sanguine ortū uere ferrēt, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste caso porto. Quod ubi audiuit cōsul, extemplo filium auersatus, cōcionē classico aduocari iussit. quæ ubi frequens conuenit, Quandoquidem, inquit, tu M. Manli neq; imperiū consulare, neq; maiestatē patriā ueritus, aduersus edictum nostrū extra ordinē in hostē pugnasti: & quantū in te fuit disciplinā militarē, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meq; in eam necessitatē adduxisti, ut aut Reip. mihi, aut mei meorūq; obliuiscendū sit: nos potius nostro delicto plectemur, quàm Resp. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum; sed in posterum

reform°.

salubre

salubre iuuentuti erimus. Me quidem cùm ingenita charitas liberûm, tũ specimen istud uirtutis deceptum uana imagine decoris in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam pœnæ restituas. I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tã atroci imperio: nec aliter quàm in se quisq; districtam cernentes securim, metu magis quàm modestia quieuere. Itaq; uelut emerso ab admiratione animo cum silẽtio defixi stetissent: repente postquam ceruice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ uoces sunt, ut neq; lamentis, neq; execrationibus parceretur: spolijsq́; contectum iuuenis corpus, quantum militaribus studijs funus ullum concelebrari potest, structo extra uallum rogo cremaretur: Manlianaq́; imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quòd custodiæ uigiliæq́; & ordo stationum intentioris ubiq; curæ erant: in ultimo etiam certamine, cum descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana Republica, præter ani-

mos, erat. Clypeis antea Romanis usi sunt: deinde postquā stipēdiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea phalāges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. postremo in plures ordines instruebantur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, uexillarium unum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium: manipulus leueis uicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat. leues autem, qui hastam tantum gæsaq; gererent, uocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen: hos sequebantur scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc XXX. *manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unusquisq; tres partes habebat: earum unamquanq; primum pilum uocabant: tribus ex uexillis constabat: uexillum* CLXXXVI. *homines erant. Primum uexillū triarios ducebat, ueteranum militem spectatæ uirtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate factisq;: tertium accensos, minimæ fiduciæ manum, eò & in postremam aciem reijciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibāt. si hastati profligare*

fligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordinum principes recipiebant. tum principũ pugna erat, hastati sequebantur. triarij sub uexillis considebant: sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas suberecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm uallo septa inhorreret acies, tenẽtes. Si apud principes, quoq; haud satis prospere esset pugnatũ, à prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbruit. Triarij consurgentes, ubi in interualla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplò compreßis ordinibus uelut claudebant uias: unoq; continente agmine iam nulla spe pòst relicta in hostem incedebant. id erat formidolosißimum hosti, cùm uelut uictos insecuti nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adijciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemq; ordine instruxerant aciem. nec uexilla cum uexillis tantum, uniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoque cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciebant. Duo primipili ex utraque acie inter-

triarios erãt: Romanus corpore haudquaquã satis ualidus, cæterùm strenuus uir peritusq; militiæ: Latinus uiribus ingens bellatorq; primus, notißimi inter se, quia semper pares ordines duxerũt. Romano haud satis fidenti uiribus iam Romæ permissum erat ab COSS. ut subcenturionem sibi, quem uellet, legeret: qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isq; iuuenis in acie oblatus, ex centurione Latino uictoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis: quà uia ad Veserim ferebat. Romani COS S. prius quàm educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iocineris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam dijs hostiam esse: Manlium egregie litasse. Atqui bene habet, inquit, Decius, si ab collega litatum est. Instructis, sicut antè dictũ est, ordinibus processere in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primo utrinq; æquis uiribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impreßionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius COS. M. Valerium magna uoce inclamat. Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi uerba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togã prætextã sumere iußit, et uelato capite manu

subter

subter togam ad mentum exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij Indigetes, diui quorum est potestas nostrorum, hostiumq́; , dijq́; manes, uos precor, ueneror, ueniam peto feroq́; : uti populo Romano Quiritiũ uim uictoriamq́; prosperetis: hostesq́; populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteq́; afficiatis. Sicut uerbis nuncupaui, ita pro Republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxilijs populi Romani Quiritium, legiones auxiliaq́; hostium mecum dijs manibus Tellurią́; deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureq́; collegæ se deuotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab utraq; acie aliquanto augustior humano uisu, sicut cælo missus, piaculum omnis deorum iræ, qui pestẽ ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pauorq́; cum illo latus signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidentißimum id fuit, quòd quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quàm pestifero sidere icti pauebant. ubi uero corruit obrutus telis, inde iam haud dubie consternatæ cohortes Latinorum fugam ac uastitatem late fecerunt. Simul & Romani exoluti religione

animis, uelut tum primum signo dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & rorarij procurrebant inter antepilanos, addiderātq; uires hastatis ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutum COS. *ad consurgendum expectabāt. procedente deinde certamine cùm alijs partibus multitudo superaret Latinorū, Manlius* COS. *audito euentu collegæ, cùm, ut ius fasq; erat, lacrymis non minus quàm laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortē esset: paulisper addubitauit an consurgendi iam triarijs tempus esset: deinde melius ratus integros eos ad ultimum discrimen seruari, accensos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui ubi subiere, extemplò Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, triarios excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cùm & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregissent aut hebetassent, pellerent ui tamen hostem, debellatum iam rati peruentumq; ad extremam aciem: tum* COS. *triarijs, Consurgite nunc, inquit, integri aduersus fessos, memores patriæ parentumq; & coniugum ac liberorum, memores* COS. *pro uestra uictoria morte occubantis. Vbi triarij consurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis in interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum perturbant: hastisq; ora fo-*

dientes

dientes primò robore uirorum cæso, per alios manipulos uelut inermes propè intacti euasere, tātaq; cæde perrupere cuneos, ut uix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoq; sub radicibus montis procul instructi præbuere terrorem Latinis. Cæterum inter omnes ciues sociosq; præcipua laus eius belli penes COSS. fuit: quorum alter omnes minas periculaq; ab deis superis inferisq; in se unum uertit: alter ea uirtute, eoq; consilio in prælio fuit, ut facile conuenerit inter Romanos Latinosq;, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubie fuisse uictoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt, castra secundum prælium capta, multiq; mortales ibi uiui oppreßi, maxime Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox quærētes oppreßit: postero die inuentū inter maximam hostium stragē coopertum telis: funusq; par morti, celebrante collega, factum. Illud adijciendum uidetur: licere consuli, dictatoriq;, & prætori, cùm legiones hostium deuoueat: non utiq; se, sed quē uelit ex legione Romana scripta ciuē deuouere. si is homo qui deuotus est moritur, probe factum uideri: ni moritur, tum signum septē pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculum hostia cædi. ubi illud signum defossum erit, eò magistratum

Romanum descēdere fas non esse. sin autem sese deuouere uolet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neq; suum, neq; publicum diuinum pure faciet, qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo uouere uolet: siue hostia, siue quo alio uolet: ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostem potiri fas non est: si potiatur, Marti suoue taurilibus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humaniq; moris memoria aboleuit, noua peregrinaq; omnia priscis ac patrijs præferendo: haud ab re duxi, uerbis quoq; ipsis, ut tradita nuncupataq; sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samnites uenisse subsidio, expectato euentu pugnæ, apud quosdam autores inuenio: Latinis quoq; ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, uictis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa: nuntio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retro in urbem rediretur, prætorē eorum nomine Milionium dixisse ferunt: pro paulula uia magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dißipati cum se in unum conglobassent, Vescia urbs eis receptaculum fuit. Ibi in consilijs Numisius imperator eorum, affirmando communem uere Martem belli, utranq; aciem pari cæde prostrauisse: uictoriaq; nomen tantum

tum penes Romanos esse, cæteram pro uictis fortunam & illos gerere: funesta duo consulum prætoria, alterum parricidio filij, alterum consulis deuoti cæde: trucidatum exercitum omnẽ: cæsos hastatos principesq;, stragem & ante signa & post signa factã: triarios postremo rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento uel Latium propius esse, uel Volscos: quàm Romam. Itaq;, si uideatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis iuuentute propere excita, redituRum infesto exercitu Capuam esse: Romanosq; nihil tum minus quàm prælium expectantes, nec opinato aduentu perculsurum. Fallacibus literis circa Latium nomenq; Volscum missis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus conuenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasq; is locus est) occurrit. prius quàm castris locus caperetur, sarcinis utrinq; in aceruum coniectis, pugnatum debellatumq; est. adeo enim accisæ res sunt, ut consuli uictorẽ exercitũ ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditionemq; eam Campani sequerentur. Latium, Capuaq; agro mulctati. Latinus ager Priuernati addito agro, et Falernus, qui populi Campani fuerat, usq; ad Vulturnum flumen plebi

Roma

Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita ut dodrantē ex Priuernati complerent, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes, Campanorumq; equites: quia non deſciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iuſſum. renouaturq; ex eo quotannis poſt diem decimum Latinarum. equitibus Campanis ciuitas data: monumentoq; ut eſſet, æneam tabulā in æde Caſtoris Romæ fixerunt. uectigal quoque eis Campanus populus iuſſus pendere in ſingulos quotannis (fuere autem mille, & ſexcēti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello geſto præmiјs pœnaq; pro cuiuſq; merito perſolutis, T. Manlius Romam rediјt. cui uenienti ſeniores tantum obuiam exiſſe conſtat: iuuentutem & tunc & omni uita deinde auerſatam eum exeratamq;. Antiates in agrum Hoſtienſem, Ardeatem, Solonium incurſiones fecerunt. Manlius COS. quia ipſe per ualetudinem id bellum exequi nequierat, dictatorem L. Papyrium Craſſum, qui tum forte prætor, dixit: ab eo magiſter equitū L. Papyrius Curſor dictus. Nihil memorabile aduerſus Antiates ab dictatore geſtum eſt, cùm aliquot menſes ſtatiua in agro Antiati habuiſſet. Anno inſigni uictoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc conſulum alterius nobili morte, alterius

ſicut

ſicut truci, ita claro ad memoriā imperio, ſucceſſere COSS. T. Aemylius Mamercus, & Q. Publius Philo: neq; in ſimilem materiam rerum, & ipſi aut ſuarum rerum, aut partium in Republica magis, quàm patriæ memores. Latinos ob iram agri amiſsi rebellantes in cāpis Fenectanis ſuderunt, caſtrisq; exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auſpicioq; res geſtæ erant, in deditionē accipiente Latinos populos quorum ibi iuuentus cæſa erat: Aemylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternusq; populus: uenerant & ab Lanuuio, Antioq; auxilia. Vbi cùm prælijs quidē ſuperior Romanus eſſet, ad urbē ipſam Pedum, caſtraq; ſociorū populorum, quæ urbi adiuncta erant, integer labor reſtaret: bello infecto repente omiſſo conſul, quia collegæ decretum triumphum audiuit: ipſe quoq; triumphi ante uictoriam flagitator Romam rediјt. Qua cupiditate offenſis patribus, negantibusq; niſi Pedo capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab ſenatu Aemylius ſeditioſis tribunatibus ſimilem deinde conſulatum geſsit. Nam neq; quoad fuit conſul, criminari apud populum patres deſtitit, collega haudquaquam aduerſante: quia & ipſe de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoq; agro malignè plebi diuiſus. & poſtquam ſenatus ſeditio

finire

finire imperium consulibus cupiēs, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iußit: Aemylius cuius tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus: Dictatura popularis & orationibus in patres criminosis fuit, et quòd tres leges secundißimas plebi, aduersus nobilitati tulit: unā, ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legū, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initū suffragium patres autores fierent: tertiam, ut alter utiq; ex plebe, cum eò uentum sit, ut utrunq; plebeium fieri liceret, censor crearetur. plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quàm ex uictoria eorum, bellicisq; rebus foris auctū imperium patres credebant. Anno insequēti L. Furio Camillo, C. Manio COSS. quo insignitius omissa res Aemylio superioris anni COS. exprobraretur: Pedum armis, uirisq; & omni ui expugnandum ac delendum senatus fremit: coactiq; noui consules omnibus eam rem præuerti, proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, ut neq; bellum, neq; pacem pati possent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. medijs consilijs standum uidebatur: ut oppidis se tenerent: ne lacesßitus Romanus causam belli haberet: si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, undiq; ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur.

Neq;

Neq; tamen nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prænestiniq;, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lanuuinosq;, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Manius improuiso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime ualido exercitu maiore mole, quanquam æque prospero euentu pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus conuersa Camillus non compulit solum eos intra mœnia: sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliaq; eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animosq; ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium uictorem circunducere exercitum nec quieuere antè, quàm expugnando, aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegere. Præsidijs inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatū omnium consensu triumphum decessere. additus triumpho honos: ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius quàm comitijs in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, atq; ita disseruit: P. C. quod bello armisq; in Latio agendum fuit, id iam deûm benignitate, ac uirtute militum ad finē uenit. cæsi ad Pedum

Asturamq; sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut ui capta, aut recepta in deditionem præsidijs tenentur uestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos solicitāt: quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. dij immortales, ita uos potentes huius consilij fecerunt, ut sit Latium deinde, an non sit, in uestra manu posuerint. Itaq; pacem uobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum uel sæuiendo, uel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, uictosq́;? licet delere omne Latium: uastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaq́; sæpe usi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam uictos in ciuitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certe id firmissimum longe imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metumq; suspensos animi habetis: & uestram itaq; de eis curam quàm primùm absolui, & illorum animos, dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere ut omnium rerum uobis ad consulendum potestas esset. uestrum est decernere quod optimum uobis, reiq; publicæ sit. Principes senatus relationem consulis

ſulis de ſumma rerum laudare: ſed cùm aliorum cauſa alia eſſet, ita expediri poſſe conſilium dicere, ut pro merito cuiuſq; ſtatueretur, ſi de ſingulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de ſingulis, decretumq́;. Lanuuinis ciuitas data: ſacraq́; ſua reddita cum eo, ut ædes lucusq́; Soſpitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum populo Romano eſſet. Aricini, Nomentaniq́;, & Pedani eodem iure, quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Thuſculanis ſeruata ciuitas, quam habebant: crimenq́; rebellionis à publica fraude in paucos autores uerſum. In Veliternos ueteres ciues Romanos, quòd toties rebellaſſent, grauiter ſæuitum: & muri deiecti: & ſenatus inde abductus, iuſsitq́; trans Tyberim habitare: ut eius, qui eis Tyberim deprehenſus eſſet, uſq; ad mille pondo clarigatio eſſet: nec prius quàm ære perſoluto, is qui cepiſſet, extra uincula captum haberet. in agrum ſenatorũ coloni miſsi: quibus aſcriptis, ſpeciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia miſſa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, ſi & ipſi aſcribi coloni uellent. naues indè longæ abactæ: interdictumq́; mari Antiati populo eſt: & ciuitas data. Tyburtes, Prænestiniq́; agro mulctati: neq; ob recens tantum rebellionis commune cum alijs Latinis crimen: ſed quòd tædio imperij Romani cum Gallis

gente efferata arma quondam consociassent. Caeteris Latinis populis connubia, cõmerciaq;, & consilia inter se ademerũt. Campanis equitibus honoris causa, quia cũ Latinis rebellare noluissent: Fundanisq;, & Formianis, quòd per fines eorum tuta pacataq; semper fuisset uia: ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanosq; eiusdẽ iuris conditionisq;, cuius Capuam esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romae subductae, partim incensae: rostrisq; earum suggestum in foro extructum adornari placuit: rostraq; id templum appellatũ. C. Sulpitio Longo, P. Aelio Peto COSS. cum omnia non opes magis Romanae, quàm beneficijs parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos, Auruncosq; bellum ortum. Aurunci à T. Manlio COS. in deditionem accepti nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis causa iustior fuit. sed prius quàm consules ab urbe (iusserat enim senatus) defendendi Auruncos exercitum educerent: fama affertur Auruncos metu oppidum deseruisse: profugosq; cum coniugibus ac liberis Suessam cõmunisse: quae nunc Aurũca appellata: moenia antiqua eorum, urbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus COSS. senatus, quorũ cunctatione proditi socij essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitũ C. Claudium Hortatorẽ dixit.

xit. Religio inde iniecta de dictatore: et cùm augures uitio creatũ uideri dixissent, dictator, magisterq; equitũ se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primo propter mundiorẽ iusto cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo, cum decreto eorum iussa esset sacris abstinere familiamq; in potestate habere: facto iudicio uiua sub terram ad portam Collinam dextra uiam stratam defossa scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publius Philo prætor primùm de plebe aduersante Sulpitio COS. qui negabat rationem eius se habiturũ, est factus: senatu cum in summis imperijs id non obtinuisset, minus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio COSS. Ausonũ magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales urbem incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: unoq; prælio haud sanè memorabili duorum populorum exercitus fusus propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellum, aut mouentibus auxilium tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt ut maximum ea tempestate imperatorẽ M. Valerium Coruinum COS. IIII. facerent: collega addi-

tus Coruino M. Attilius Regulus. & ne forte casu erraretur, petitum ab consulibus, ut extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu uictore à superioribus consulibus accepto ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus cum hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atque impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, ut iam inde cum scalis succedere ad muros uellent, euasurosq; contenderent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quàm periculo peragere incœptum uoluit. itaq; aggerem & uineas egit: turresq; muro admouit: quarũ usum forte oblata opportunitas præuertit. nanque M. Fabius captiuus Romanus cum per negligentiam custodum festo die uinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri reste suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem ut uino epulisq; sopitos hostes aggrederetur, nec maiore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quàm acie fusi erant. præda capta ingens est: præsidioq; imposito Calibus, reductæ Romam legiones. COS. ex S. C. triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo COSS. aduersus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem antè ex senatus consulto comitiorum habendorum causa dixerunt L. Aemylium

Mame

Mamercum: is magistrum equitum Q. Publium Philonem dixit. Dictatore comitia habente COSS. creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Et si belli pars cum Sidicinis restabat: tamen ut beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt. factoq; S. C. ut duo millia quingēti homines eò scriberentur, III. uiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo creauerunt, Cæsonem Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde COSS. à ueteribus exercitu accepto, ingreßi hostium fines populando usq; ad mœnia atq; urbem peruenerunt. Ibi, quia ingēti exercitu cōparato Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixe uidebantur: & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex autoritate senatus dictus P. Cornelius Ruffinus: magister equitū M. Antonius. Religio deinde inceßit uitio eos creatos: magistratuq; se abdicauerunt. & quia pestilentia insecuta est, uelut omnibus eo uitio contactis auspitijs, res ad interregnū redijt. ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Coruinum creati COSS. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli pro tumultu ualuit ut dictatorē dici placeret. dictus M. Papyrius Crassus: & magister equitū P. Valerius Publicola. à quibus cū delectus intētius quā aduersus finitima

bella haberetur: exploratores missi attulerunt quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque iam alterum annum turbari nouis cōsiliis suspectum erat: eò ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. cæterùm Samnites bellum Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit. qui duo populi aduersus regem excursionem à Pæsto facientem signis collatis pugnauerunt. eo certamine superior Alexander incertum qua fide culturus si perinde cætera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus, nouiq; ciues censi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia: censores addiderūt, Publius Philo, Sp. Posthumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata: qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiaq; gesta. Fœdus insequēs annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio COSS. Flaccum, Potitumq; uariè in annalibus cognomen cōsulis inuenio: cæterum in eo parui refert, quid ueri sit. illud peruelim (nec omnes autores sunt) proditum falso esse: uenenis absumptos, quorum mores infamem annum pestilētia fecerit. sicut proditur tamē res, ne cui autorum fidem abrogauerim, exponenda est. Cùm primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; fermè omnes euentu morerentur: ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curu

curulem indicaturam se causam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad COSS. consules ad senatum referunt: consensuq́; ordinis fides indici data. Tum patefactum muliebri fraude ciuitatem premi: matronasq́; ea uenena coquere: & si sequi extemplò uelint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerũt. quibus in forum delatis, & ad XX. matronis, apud quas deprehensa erant, per uiatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patritiæ utraq; gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussæ, ut se falsum cõmentam arguerent: spatio ad colloquendum sumpto cum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento suametipsæ fraude omnes interierunt. comprehensæ extemplò earum comites magnũ numerum matronarum indicauerunt: ex quibus ad CLXX. damnatæ. Neq; de ueneficijs ante eam diem Romæ quæsitum est. prodigij ea res loco habita: captisq́; magis mentibus, quàm consceleratis similis uisa. Itaq; memoria ex annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clauũ ab dictatore fixũ, alienatasq́; discordia mentes hominum eo piaculo compotes sui fecisse,

cisse, dictatorem claui figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius, magistrum equitum L. Valerium dixit: qui fixo clauo magistratu se abdicarũt. Creati COSS. L. Papyrius Crassus iterum, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani Romam uenerũt, orantes ut in fidẽ reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent se sub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiatũq; Samnitibus ut eorum populorum finibus uim abstinerent. ualuitq; ea legatio, non tam quia pacem uolebant Samnites, quàm quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Priuernas bellũ initum: cuius socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, uir nõ domi solum, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in palatio eius, quæ Vacci prata diruto ædificio, publicatoq; solo appellata. aduersus hunc uastantẽ effusè Setinũ Norbanumq; & Coranũ agrum L. Papyrius profectus haud procul castris eius cõsedit. Vitruuio nec ut uallo se teneret aduersus ualidiorem hostẽ sana constare mens: nec ut longius à castris dimicaret, animus suppetere. uix tota extra portam castrorũ explicata acie, fugam magis retro quàm prælium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat: & ut leui momento, nec ambiguè est uictus:

ctus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam propinqua castra, haud ægrè militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquã in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cùm in castra ruerẽt, cæsi primisq; tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, ut muris potius quàm uallo sese tutarentur. At Priuerno Plautius alter COS. peruastatis paßim agris, prædaq; abacta, in agrum Fundanũ exercitum inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamq; eius secutis precatum uenisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse ipsum Vitruuium iudicasse: cùm receptaculum fugæ Priuernum habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes pop. Rom. quærendos, persequendosq; esse: qui simul à Fundanis ac Romanis utriusq; patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciuitatis: orare se consulem ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum coniugumq; ab liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraq;. Collaudatis Fundanis COS. literisq; Romam mißis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à COS. scribit Claudius: ad CCCL. ex coniuratis uinctos Romã missos: eamq; deditio

ditionem ab senatu non acceptam: quòd egentium atq; humilium pœna defungi uelle Fundanum populum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cùm obsideretur, alter COS. comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura Priuernatis belli tumultus Gallici fama atrox inuasit, haud fermè unquã neglecta patribus. Extemplò igitur COSS. noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die Calend. Quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se prouincias iußi: & Mamercus, cui Gallicũ bellũ euenerat, scribere exercitum sine ulla uocationis uenia. quin opificũ quoq; uulgus, & sellularij, minimè militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosq; ingens exercitus contractus, ut inde obuiam Gallis iretur. lõgius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedẽs, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata tẽporis eius quiete à Gallis Priuernum omnis conuersa uis. Duplex inde fama est. alij ui captam urbẽ, Vitruuiumq; uiuum in potestatem uenisse: alij, prius quàm ultima adhiberetur uis, ipsos se in deditionem consulis caduceum præferentes permisisse, autores sunt: Vitruuiumq; ab suis traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; cõsultus, COS. Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioq;

ualido imposito, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iußit quoad consul redisset, tum uerberatum necari: ædes eius, quæ essent in palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodq́; æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi uersus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, ut qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usque ad triumphum Plautij, silẽtium de Priuernatibus fuit: post triumphum COS. *necato Vitruuio socijsq́; eius noxæ, apud satiatos iã supplicijs nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus, Quoniam autores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab Dijs immortalibus, & à uobis habent* P. C. *quid placet de innoxia multitudine fieri? equidẽ etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cùm uideam Priuernates uicinos Samnitibus èsse, unde nũc nobis incertißima pax est: quàm minimũ irarũ inter nos illosq́; relinqui uelim. Cùm ipsa per se res anceps esset, prout cuiusque ingenium erat atrocius, mitius' ue suadentibus: tum incertiora omnia unus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm præsentis neceßitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ autore* consult.

tore

tore quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quàm merentur qui se libertate dignos censent. cuius cùm feroci responso infestiores factos uideret consul eos, qui antè Priuernatium causam impugnabant: ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: Quid, si pœnam, inquit, remittimus uobis, qualem nos pacem uobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum uerò minari, nec id ambigue Priuernatem quidam, & illis uocibus ad rebellandum incitari pacatos populos: pars melior senatus ad meliora responsa trahere: & dicere uiri, & liberi uocem auditam, an credi posse ullũ populum, aut hominem deniq; in ea conditione, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit, mansurum? ibi pacem esse fidam, ubi uolũtarij pacati sint: neque eo loco, ubi seruitutem esse uelint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam maximè consul ipse inclinauit animos: identidem ad principes sententiarũ consulares, uti exaudiri posset à pluribus, dicendo: eos demũ, qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaq; & in senatu causam obtinuere: & ex autoritate patrum latum ad populũ est ut Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. secutus est

annus

annus nulla re belli, domi'ue insignis P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula COSS. *præterquam quòd Fregellas (Signinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo uisceratio data à M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meritam mercedem populo solutam interpretarētur: quòd eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliæ absoluisset. Data uisceratio in præteritā iudicij gratiam, honoris etiam ei causa fuit: tribunatuq́; plebis proximis comitijs absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus populus idē habitabat: Cumis erant oriundi, Cumani Chalcide Euboica originem trahunt. Classe, qua aducti ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. Primo in insulas Aenariam, & Pithecusas egreßi. deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis uiribus, tum Samnitium infidæ aduersus Romanos societati freta, siue pestilentiæ, quæ Romanam urbem adorta nuntiabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum Falernumq́; incolentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterum* COS. *fœcialibus Palæpolim ad res repetendas mißis, cùm relatum esset à Græcis, gēte lingua magis strenua quàm factis,*

Classis.

ferox respõsum: ex autoritate patrum populus Palæpolitanis bellum fieri iußit. Inter COSS. *prouincijs comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, siquà se mouerent, oppositus. fama autem erat defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum uisum Cornelio statiua habere. Ab utroq; consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Publius duo milia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium magis Nolanis cogentibus, quàm uoluntate Græcorum recepta Palæpoli miserat. Romæ compertum delectum indictum à magistratibus: uniuersum Samnium erectum: ac uicinos populos. Priuernatem Fundanumq; & Formianum, haud ambiguè solicitari. Ob hæc cùm legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quàm bellum fieret: responsum redditur à Samnitibus ferox. ultro incusabant iniurias Romanorum: neq; eo negligentius ea, quæ ipsis obijcerentur, purgabant. Haud ullo publico consilio, auxilio'ue iuuari Græcos: nec Fundanum, Formianum'ue à se solicitatos. quippe minimè pœnitere se uirium suarum si bellum placeat. Cæterùm non posse dißimulare, ægrè pati ciuitatem Samnitium, quòd Fregellas ex Volscis captas dirutasq; ab se restituerit Romanus populus, coloniamq; in Samnitiũ agro imposuerit, quam*

coloni

coloni eorum Fregellas appellent. eam se contumeliam iniuriamq;,ni sibi ab ijs qui fecerint dematur,ipsos omni ui depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandũ eos ad cõmunes socios atq; amicos uocaret: Quid perplexe agimus,inquit?nostra certamina Romani,nõ uerba legatorũ, nec hominũ quisquã disceptator, sed cãpus Campanus,in quo cõcurrendũ est, & arma,et cõmunis Mars belli decernet. Proinde inter Capuã Suessulamq; castra castris conferamus: & Samnis Romanus'ne imperio Italiã regat decernamus. Legati Romanorum cum se non quò hostis uocasset,sed quò imperatores sui duxissent,ituros esse respondissent:iam Publius inter Palæpolim Neapolimq; loco opportune capto,diremerat hostibus societatẽ auxilij mutui:qua ut quisq; locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaq; cũ et comitiorũ dies instaret: & Publiũ imminentẽ hostiũ muris aduocari ab spe capiẽdæ in dies urbis haud è Rep.esset: actũ cum tribunis est ad populũ ferrent , ut cũ Publius Philo consulatu abisset,proconsul rẽ gereret quoad debellatũ cum Græcis esset. L.Cornelio,quia ne eũ quidẽ in Samniũ iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat , literæ missæ,ut dictatorẽ comitiorũ causa diceret dixit M.Clau.Marcellũ:ab eo magister equitũ dictus Sp.Posthumius. Nec tamẽ ab dictatore comitia sunt habita: q̃a uitio'ne creatus esset,

in disquisitionē uenit. consulti augures, uitiosum uideri dictatorē pronuntiauerūt. Eam tribuni suspectā infamemq; criminando fecerunt. nam neq; facile fuisse id uitiū nosci: cum consul oriente nocte silentio diceret dictatorē: neq; ab consule cuiquam publicè priuatim'ue de ea re scriptum esse: nec quenquā mortalium extare, qui se uidisse, aut audiuisse quid dicat, quod auspitiū dirimeret: neq; augures diuinare Romæ sedentes potuisse quid in castris consuli uitij obuenisset. cui non apparere, quòd plebeius dictator sit, id uitium auguribus uisum? Hæc, aliaq; ab tribunis nequicquā iactata: tamē ad interregnum res redit: dilatisq; alia atq; alia de causa comitijs, quartusdecimus demum interrex Lucius Aemylius COSS. creat C. Petilium, L. Papyrium Mugilanū: Cursorem in alijs annalibus inuenio. Eodē anno Alexandriam in Aegypto proditū conditam: Alexandrumq; Epeiri regē ab exule Lucano interfectum sortes Dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam Pandosiamq; urbem: ibi fatis eius terminum dari. eoq; ocyus transmisit in Italiā, ut quàm maxime procul abesset urbe Pādosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Moloßide fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (ut ferme fugiendo in media fata ruitur)

uitur) cum ſæpe Brutias Lucanasq; legiones fudiſſet: Heracleã Tarentinorũ coloniã, Conſentiã ex Lucanis Sipontumq́;, Brutiorũ coloniam Acerinã, alias inde Meſſapiorum ac Lucanorũ cepiſſet urbes: et trecentas familias illuſtres in Epeirũ, quas obſidũ numero haberet, miſiſſet: haud procul Pandoſia urbe imminẽte Lucanis ac Brutijs finibus, treis tumulos aliquantũ inter ſe diſtantes inſedit: ex quibus incurſiones in omnẽ partẽ agri hoſtilis faceret: & ducentos ferme Lucanorum exules circa ſe pro fidis habebat, ut pleraq; eius generis ingenia ſunt, cum fortuna mutabilẽ gerẽtes fidem. imbres cõtinui cãpis omnibus inundantes cum interclusiſſent triſariã exercitũ à mutuo inter ſe auxilio: duo præſidia, quæ ſine rege erant, improuiſo hoſtium aduentu opprimuntur: deletisq́; eis, ad ipſius obſidionẽ omnes conuerſi. inde ab Lucanis exulibus ad ſuos nuntij miſsi ſunt: pactoq́; reditu promiſſum eſt regem aut uiuum, aut mortuum in poteſtatẽ daturos. Cæterum cũ delectis ipſe egregium facinus auſus, per medios erumpit hoſtes: & ducẽ Lucanorum cominus congreſſum obtruncat: contrahensq́; ſuos ex fuga palatos peruenit ad amnẽ ruinis recentibus pontis, quem uis aquæ abſtulerat, indicantem iter. quem cum incerto uado tranſiret agmen, feſſus metu ac labore miles increpans nomen abominandum fluminis, iure

Acheros uocaris inquit. Quod ubi ad aures accidit regis: adiecit extēplò animū satis suis: substititq; dubius an transiret. Tum Sotimus minister ex regijs pueris, quid in tanto discrimine periculi cunctaretur interrogās, indicat Lucanos insidij quærere locū. quos ubi respexit rex procul grege facto uenientes, stringit gladium: & per mediū amnē transmittit equum. Iamq; in uadum egressum eminus ueruto Lucanus exul transfigit. lapsum inde cū inhærēte telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanq; præciso medio partē Consentiā misere: pars ipsis retēta ad ludibriū: quæ cum iaculis saxisq; procul incesseretur, mulier una ultra humanarū irarū fidē sæuiēti turbæ immista, ut parūper sustinerent precata, flens ait uirū sibi liberosq; captos apud hostes esse: sperare corpore regio utcūq; mulctato se suos redempturā. Is finis lacerationi fuit: sepultūq; Consentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris unius: ossaq; Metapontū ad hostes remissa, inde Epeirū deuecta ad Cleopatrā uxorē, sororemq; Olympiadē: quarū mater magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirēsis tristi euētu, quanquā Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodē anno lectisterniū Romæ quinto post conditam

urbem iisdē, quibus antè, placādis habitum est diis. Noui deinde consules iussu populi cū misissent qui indicerent Samnitibus bellū, et ipsi maiore conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atq; Appuli, quibus gentibus nihil ad eā diē cum Romano populo fuerat, in fidē uenerunt arma uirosq; ad bellū pollicētes, fœdere ergo in amicitiā etiā accepti. Eodē tēpore etiā in Samnio res prospere gesta: tria oppida in potestatem uenerunt; Alife, Callife, Ruffriū: aliusq; ager primo aduētu COSS. longe, lateq; est peruastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoq; bello, quo Græci obsidebātur, iā finis aderat. nā prœterquā quòd interseptis munimētis hostium pars parti abscissa erat: fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus hostis territabat, patiebātur: & uelut capti à suismetipsis præsidiis indigna iā liberis quoq; ac cōiugib⁹. & quæ captarū urbium extrema sunt, patiebantur. Itaq; cum & à Tarento, & Samnitibus fama esset noua auxilia uentura: Samnitium plus quàm uellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorū iuuentutē Græci Græcos haud minus per quos Sāniti Nolanoq;, quàm ut Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremò leuissimum malorū deditio ad Romanos uisa. Charilaus & Nymphius princi-

pes ciuitatis cõmunicato inter se cõsilio partes ad rem agendam diuisere: ut alter ad imperatorem Romanorũ transfugeret: alter subsisteret ad præbendã opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Philonẽ uenit: & , quod bonum, faustũ, felix Palæpolitanis, populoq; Romano esset: tradere se ait mœnia statuisse. eo facto utrum ab se prodita, an seruata patria uideatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquã, nec petere: publice petere quàm pacisci magis, ut si successisset inceptum, cogitaret Populus Romanus potius cum quanto studio periculoq; reditum in amicitiam suã esset, quàm qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore tria millia militum ad occupandam eam partem urbis, quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quintius tribunus militum præpositus. Eodem tẽpore & Nymphius prætorem Samnitium arte aggressus perpulerat, ut quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset: sineret se classe circumuehi ad Romanum agrum, non orã modo maris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulaturũ. sed ut falleret, nocte proficiscendum esse, extemploq; naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitiũ præter necessariũ urbis præsidiũ ad littus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multi-

tudine

tudine semetipsa impediente sedulo alijs alia imperia turbãs terit tempus, Charilaus ex composito ab socijs in urbem receptus cum summa urbis Romano milite implesset, tolli clamorem iußit: ad quem Græci signo accepto à principibus, quieuere: Nolani per auersam partem urbis uia Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo euasêrunt, uisa: quippe qui inermes nulla rerum suarum nõ relicta inter hostes, ludibrium non externis modo, sed etiã popularibus, spoliati atq; egẽtes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: cum autoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanũ (eò enim deinde summa rei Græcorum uenit) similius uero facit ipsos in amicitiã redisse. Publio triumphus decretus: quòd satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem uenisse. Duo singularia hæc ei uiro primum cõtigere, prorogatio imperij nõ antè in ullo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. namq; cum Tarentini rem Palæpolitanã uana spe auxilij aliquandiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos accepere, uelut destituti, ac nõ qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos, ira atq; inuidia in Romanos furere: eò etiam quòd

Lucanos & Appulos (nā utraq; eo anno so
cietas cœpta est) in fidem pop. Ro. uenisse alla-
tum est, quippe propemodum peruentum ad se
esse: iamq́; in eo rem fore, ut Romani aut hostes
aut domini habēdi sint. discrimen profecto re-
rum suarum in bello Samnitium, euentuq́; eius
uerti: eam solam gētem restare, nec eam ipsam
satis ualidam; quādo Lucanus defecerit: quem
renouari adhuc, impelliq́; ad abolendam so-
cietatem Rom. posse: si qua ars ferendis discor-
dijs adhibeatur. Hæc cōsilia cum apud cupidos
rerum nouādarum ualuissent: ex iuuētute qui-
dam Lucanorum pretio asciti, clari magis in-
ter populares quàm honesti, inter se mulctari
ipsi uirgis cum corpora nuda intulissent in ci-
uium cœtum: uociferati sunt se, quòd castra Ro
mana ingredi ausi essēt, à COSS. uirgis cæsos,
ac propè securi percussos esse. Deformis suapte
natura res, cum speciem iniuriæ magis quàm
doli præ se ferret: concitati homines cogūt cla
more suo magistratus senatum uocare: & alij
circunstantes concilium bellum in Romanos
poscunt: alij ad cōcitandam in arma multitu-
dinem agrestium discurrunt: tumultuq́; etiam
sanos consternāte animos decernitur, ut socie-
tas cum Samnitibus renouaretur: legatiq́; ad
eam rem mittantur. Repentina res quia quàm
causam nullam, tam ne fidē quidem habebat,
coacti à Samnitibus & obsides dare, & præ-
sidia

ira popul. et ardor mil.

ſidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recuſarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, poſtquam criminum falſorum autores Tarentum cõmigrauere: ſed amiſſa omni de ſe poteſtate, nihil ultrà quàm ut pœniteret fruſtra, reſtabat. Eo anno plebi Romanæ uelut aliud initiũ libertatis factum eſt, quòd necti deſierunt. mutatum autem ius ob unius fœneratoris ſimul libidinem, ſimul crudelitatem inſignem. L. Papyrius is fuit, cui cum ſe C. Publius ob æs alienum paternum nexum dediſſet: quæ ætas formaq; miſericordiã elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primo perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt conatus: dein poſtquàm aſpernabãtur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: poſtremò cum ingenuitatis magis quàm præſentis cõditionis memorẽ uideret, nudari iubet, uerberaq; afferri. Quibus laceratus iuuenis cum ſe in publicum proripuiſſet, libidinem crudelitatemq; conquerens fœneratoris: ingens uis hominum cùm ætatis miſeratione atq; indignitate iniuriæ accenſa, tum ſuæ conditionis, liberûmq; ſuorum reſpectu, in forum, atq; inde agmine facto ad curiã concurrit. & cum COSS. tumultu repentino coacti ſenatum uocarẽt, introëuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum

procumbentes ad singulorum pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam unius ingens uinculum fidei: iussiq; COSS. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. ita nexi soluti: cautumq; in posterum, ne necterentur. Eodem anno cum satis per seipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, autoresq; defectionis Tarentini solicitos haberent patres: accessit ut & Vestinus populus Samnitibus sese cõiungeret. Quæ res, sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quàm in publico ullo concilio est: ita insequentis anni COSS. L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scæua, nulla prior potiorq; uisa est, de qua ad senatum referrent. & quanquam noua res erat: tamen tanta cura patres incessit, ut pariter eam susceptam neglectamq; timerent: ne aut impunitas eorum lasciuia superbiaq;, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atq; ira concitent finitimos populos. Consult°. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Pelignìq; & Marucini: quos si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia uideri potuit maioris animi quàm consilij: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex autoritate

toritate patrum populus aduersus Vestinos iußit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euenit. exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum COS. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat, morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussusq; dictatorem dicere rei gerendæ causa, longe clarißimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis. discordia tamen, qua propè ad ultimum dimicationis uentum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam uario euentu gestum est. nam & peruastauit agros: & populando atq; urendo tecta hostiū sataq;, in aciem inuitos extraxit: & ita prælio uno accidit Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra solum refugerent hostes, sed iam ne uallo quidem ac foßis freti dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusq; se defensuri. Postremo oppida quoque ui expugnare adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut uulnerum ira, quòd haud fere quisquam integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam. utriusque urbis prædam militibus, quòd eos neq; portæ, neque muri hostium arcuerant.

concess

concessit. In Samnium incertis itum auspitijs est: cuius rei uitium non in belli euentum quod prospere gestum est, sed in rabiem atq; iras imperatorum uertit. Nanque Papyrius dictator à pullario monitus, cum ad auspitium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiauit ut sese loco teneret: neu absente se cum hoste manum consereret. Fabius cum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quòd omnia in dictatore uiderentur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratoq; profectus ad Imbrinium (ita uocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo, si affuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam autore L. Comitio Tr. mil. qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frænos equis: atq; ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla uis posset. per arma, per uiros late stragem dedere. secutus pedes impetum equitum turbatis hostibus intulit signa. uiginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Autores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestam.

ſtam. apud antiquiſsimos ſcriptores una hæc pugna inuenitur. in quibuſdã annalibus tota res prætermiſſa eſt. Magiſter equitum, ut ex tanta cæde multis potitus ſpolijs, congeſta in ingentem aceruum hoſtilia arma ſubito igne concremauit: ſeu uotum id deorum cuipiam fuit: ſeu credere libet Fabio autore factum, ne ſuæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenq́; ibi ſcriberet, aut ſpolia in triumpho ferret. Literæ quoque de re proſpere geſta ad ſenatum non ad dictatorem miſſæ, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, ut lætis alijs uictoria parta, præ ſe ferret iram triſtitiamq́; miſſo itaque repente ſenatu ſe ex curia proripuit: tum uerò non Samnitium magis legiones, quàm maieſtatem dictatoriam & diſciplinam militarem à magiſtro equitum uictam & euerſam dictitans, ſi illi impune ſpretum imperium fuiſſet. Itaque plenus minarum, iræq́; profectus in caſtra cum maximis itineribus iſſet, non tamen præuenire famam aduentus ſui potuit. præcurrerant enim ab urbe, qui nuntiarent dictatorem auidum pœnæ uenire, alterius penè uerbis T. Manlij facta laudantem. Fabius concione extemplo aduocata, obteſtatus milites eſt, ut qua uirtute Rempublicam ab infeſtiſsimis hoſtibus defendiſſent, eadem ſe, cuius ductu auſpitioq́; uiciſſent.

Ira

ſent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia, iratum uirtuti alienæ felicitatiq; furere, quòd ſe abſente Reſpublica egregie geſta eſſet : malle, ſi mutare fortunam poſſet, apud Samnites quàm Romanos uictoriam eſſe, imperium dictitare ſpretum, tanquam non eadem mente pugnare uetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire uirtutem alienam uoluiſſe, cupidiſſimisq; arma ablaturum fuiſſe militibus, ne ſe abſente moueri poſſent : & nunc id furere, id ægre pati, quòd ſine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quòd ſe Q. Fabius magiſtrum equitum duxerit, ac non accenſum dictatoris. Quid illum facturum fuiſſe, ſi quod belli caſus ferunt Marsq; communis, aduerſa pugna eueniſſet : qui ſibi deuictis hoſtibus, Republica bene geſta, ita ut non ab illo unico duce melius geri potuerit, ſupplicium magiſtro equitum, & tunc uictori minetur? Neque illo magiſtro equitum infeſtiorem quàm tribunis militum, quàm centurionibus, quàm militibus eſſe : ſi poßit, in omnes ſæuiturum fuiſſe : quia id nequeat, in unum ſæuire: etiam inuidiam tanquam ignem ſumma petere, in caput conſilij, in ducem incurrere. Si ſe ſimul cum gloria rei geſtæ extinxiſſet, tunc uictorem uelut in capto exercitu dominantem quicquid licuerit in magiſtro equitum, in militibus

tibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda uictoria uideat, & salutem unius omnibus curæ esse: inclinaturū ad clementiorem sententiam animum. postremo se uitam fortunasq́; suas illorum fidei, uirtutiq́; permittere. Clamor è tota concione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi uim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multo pòst dictator aduenit: claßicoq́; extemplo ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal acceßit, tum dictator, Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit: pareantq́; ei COSS. *regia potestas, prætores ijsdem auspitijs quibus* COSS. *creati, æquum censeas nec'ne magistrum equitum dicto audientem esse? itemq́; illud interrogo, cum me incertis auspitijs profectum ab domo scirem, utrum mihi turbatis religionibus Respublica in discrimen committenda fuerit? an auspitia repetenda, nequid dubijs dijs agerem? simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? cum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad uoluntatis interpretationē meæ dirigenda tua sententia*

obed.

tia fuerit. quin tu respōdes, uetuerim'ne te quicquam rei me absente agere? uetuerim'ne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspitijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamq́; maiorum, & numen deorum, ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue uocem emittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nūc quereretur eūdem accusatorem capitis sui, ac iudicem esse: modo uitam sibi eripi citius, quàm gloriam rerum gestarum posse uociferaretur: purgaretq́; se inuicem, atq; ultro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equitum, ac uirgas & secures expediri iußit. Fabius fidem militum implorans, lacerātibus uestem lictoribus ad triarios tumultum iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi forte tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterāt: orabant ut parceret magistro equitum: neu cum eo exercitum damnaret. extrema cōcio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem, nec procul seditione aberant. Ne tribunal quidem satis quietum erat. legati circunstantes sellam orabant ut rem in posterum diem differret, & iræ

Seditio

sua

suæ spatium, & consilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatam uictoriam: ne ad extremū finē supplicij tenderet: neu unico iuueni, neu patri eius clarißimo uiro, neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam. cum parū precibus, parum causa proficerent: intueri sæuientem concionem iubebant: ita irritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnam deprecanti suam uitio uersurū, sed dictatori: si occæcatus ira infestam multitudinem in se prauo certamine mouisset. Postremò ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandum dare paratos esse: non uideri è Republica in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His uocibus cum in se magis incitarent dictatorem, quàm magistro equitum placarent, iußi de tribunali descendere legati: et silentio nequicquam per præconem tentato cum præ strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec apparitorum eius uox audiretur, nox uelut in prælio certamini finem fecit. magister equitum iussus postero die adesse, cum omnes affirmarent infestius Papyrium exarsurum agitatū contentione ipsa exacerbatumq;, clàm ex castris Romā profugit: & patre autore M. Fabio, qui ter iam COS. dictatorq; fuerat, uocato extemplo senatu cum maxime conquereretur apud

patres uim atque iniuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam lictorum submouentium auditur: & ipse infensus aderat, postquã comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio: & prehendi Papyrius Fabium iußit. ubi cum deprecãtibus primoribus patrum, atq; uniuerso senatu perstaret in incœpto immitis animus: tũ pater M. Fabius, Quandoquidẽ, inquit, apud te nec autoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatẽ paras, nec uirtus nobilitasq́; magistri equitum à te ipso nominati, ualet: nec preces, quæ sæpe hostem mitigauere, quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello: & prouoco ad populum: cumq́; tibi fugienti exercitus tui, fugiẽti senatus iudicium iudicem fero: qui certe unus plus quàm tua dictatura potest polletq́;. uidero cessurus'ne prouocationi sis, cui rex Romanus Tullus Hostilius ceßit. Ex curia in contẽtionem itur. quò cum paucis dictator, cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset: deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iußit. secutus pater, Bene agis, inquit: cùm eò nos deduci iußisti, unde & priuati uocem mittere possemus. Ibi primo non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio exaudiebantur. uicit deinde strepitum uox & indignatio Fabij senis increpantis superbiã crudelitatemq́; Papyrij: se quoq;

dictat

dictatorem Romæ fuisse, nec à se quenquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem uiolatum. Papyrium tanquam ex hostium ducibus, sic ex Romano imperatore uictoriam & triumphum petere. Quantum interesset inter moderationem antiquorum, & nouam superbiam crudelitatemq;. dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minutium COS. ex obsidione à se ereptum non ultrà sæuisse, quàm ut legatum eum ad exercitum pro COS. relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta sua senectute & autoritate, fœdißimo cum euentu pugnasset: non solum in præsentia moderatum iræ esse, nequid de collega secus populo aut senatui scriberet: cum reuertisset, potißimum ex tribunis consularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data socium sibi imperij delegerit. Nã populi quidem, penes quem potestas omnium rerum esset, ne iram quidem unquam atrociorem fuisse in eos, qui temeritate atque inscitia exercitus amisissent, quàm ut pecunia eos multaret: capite anquisitũ ob rem bello male gestam de imperatore nullum ad eam diem esse: nunc ducibus populi Romani, quæ nec uictis quidẽ bello fas fuerit, uirgas & secures uictoribus, & iustißimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandem passurũ fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fusus, fugatus,

castris exutus fuisset? quò ultra iram uiolentiamq; eius excessuram fuisse, quàm ut uerberaret necaretq;? Quàm conueniens esse propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, uictoria, supplicationibus, ac gratulationibus esse: eũ, propter quem deûm delubra pateant, aræ sacrificijs fument, honore, donis cumulentur: nudatũ uirgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atq; arcem, deosq; ab se duobus prælijs haud frustra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auspicijsq; uicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quã lætitiam inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deûm hominumq; fidem obtestans, & complexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo senatus maiestas, fauor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro numine semper obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita filij charitas publicæ utilitati iactabantur. Hoc etiam L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquam rei paruæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiã facere: se tamen perstaturũ in incœpto: nec ei, qui aduersus dictũ suũ turbatis

batis religionibus, ac dubiȷs auspiciȷs pugnasset, quicquã ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperiȷ perpetua ne esset, nõ esse in sua potestate: L. Papyriũ nihil de eius iure diminuturum. optare ne potestas tribunitia inuiolata ipsa uiolet intercessione sua Romanũ imperiũ: neu populus Romanus in se potissimũ dictatorẽ et ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset, non L. Papyrium, sed tribunos, sed prauũ populi iudicium nequicquam posteros accusaturos: cũ polluta semel militari disciplina non miles centurionis, non centurio tribuni, nõ tribunus legati, non legatus COS. non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo deorum uerecundiam habeat, non edicta imperatorum, non auspicia obseruẽtur: sine commeatu uagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola se ubi uelint, exautorent: infrequentia deserantur signa, neq; cõueniatur ad edictum, nec discernatur, interdiu, nocte, æquo, iniquo loco, iussu, iniussu imperatoris pugnẽt: & non signa, non ordines seruent: latrociniȷ modo cæca, & fortuita pro solenni & sacrata, militia sit. Horum crinunum uos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: uestra obnoxia capita pro licentia Qu. Fabiȷ obȷcite. Stupẽtes tribunos, et suam iam uicem magis, anxios, quàm eius, cui auxiliũ ab se petebatur:

liberauit onere consensus populi Romani ad preces & obtestationem uersus: ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. tribuni quoq; inclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistunt, ut ueniam errori humano, ueniam adolescētiæ Qu. Fabij daret: satis eum pœnarum dedisse. iam ipse adolescēs, iam pater M. Fabius contentionis obliti procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator silentio facto, Bene habet, inquit, Quirites. uicit disciplina militaris: uicit imperij maiestas: quæ in discrimine fuerunt an ulla post hanc diem essent. non noxæ eximitur Qu. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnauit: sed noxæ dānatus donatur populo Romano: donatur tribunitiæ potestati, precarium non iustum auxilium ferenti. Viue Qu. Fabi felicior hoc consensu ciuitatis ad tuendum te, quàm qua paulò antè exultabas uictoria: uiue id facinus ausus, cuius tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papyrius, ueniam dedisset. Mecum ut uoles reuerteris in gratiā: Populo Romano, cui uitā debes, nihil maius præstiteris, quàm si hic tibi dies satis documenti dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia possis. Cū se nihil morari magistrū equitū pronūtiasset: digressam eū tēplo lætus senatus, lætior populus, circūfusi, ac gratulantes hinc magistro equitū, hinc dictatori pro

prosecuti sunt. firmatumq; imperiū militare haud minus periculo Q. Fabij, quàm supplicio miserabili adolescētis Manlij uidebatur. Fortè ita eo anno euenit, ut quotiescunq; dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio mouerentur. Cæterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam uim hostium magis, quàm trucem dictatoris irā timeret. Itaq; frumentatores cùm circumuenti ex insidijs cæsi loco iniquo essent: creditum uulgo est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoque ira alienauit à dictatore militū animos, iam antè infensos: quòd implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Romano ueniam dedisset. Postquam dictator præposito in urbe L. Papyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio uetito quicquam pro magistratu agere, in castra redijt: neque ciuibus satis lætus aduentus eius fuit: nec hostibus quicquā attulit terroris. Nanq; postero die seu ignari uenisse dictatorem, seu adesset an abesset parui faciētes, instructa acie ad castra accesserunt. Cæterùm tantum momenti in uno uiro L. Papyrio fuit, ut si ducis consilia fauor subsecutus militū foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitū sit: ita instruxit aciē loco, ac subsidijs ita omni arte bellica firmauit. Cessatum à milite:

ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, impedita uictoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani uulnerati sunt. Sensit peritus dux quae res uictoriae obstaret: temperandum ingenium suum esse, & seueritatem miscendam comitati. itaq; adhibitis legatis ipse circum saucios milites inserens in tẽtoria caput, singulos ut sese haberẽt rogitãs, curam eorũ nominatim legatis, tribunisq;, & praefectis demandabat: rem per se popularem ita dexter egit, ut medẽdis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quàm quòd grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cum hoste congressus haud dubia spe sua militũq;, ita fudit fugauitq; Sãnites, ut ille ultimus eis dies conferẽdi signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde quà duxit praedae spes, uictor exercitus: perlustrauitq; hostiũ agros, nulla arma, nullã uim nec apertam, nec insidijs expertus. Addebat alacritatẽ, quòd dictator praedã omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm priuatũ compendium in hostẽ acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem à dictatore petiere: cum quo pacti, ut singula uestimenta militibus, & annuum stipendium darẽt: cùm ire ad senatũ iussi essent, secuturos se dictatorẽ respondérũt, unius eius fidei, uirtutiq; causam suam

comm

commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphans urbem est ingressus: & cum se dictatura abdicare uellet, iussu patrum prius quàm abdicaret, COSS. creauit C. Sulpitium Longum iterum, Q. Aemilium Caretanũ. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerũt: nec earum ipsarũ sancta fides fuit, adeò postquam Papyrium abisse magistratu nuntiatum est, arrecti ad bellandum animi sunt. C. Sulpitio, Q. Aemylio (Auliũ quidam annales habent) COSS. ad defectionem Samnitium Apulum nouum bellum accessit. utroq; exercitus missi. Sulpitio Sãnites, Apuli Aemylio sorte euenerunt. Sunt qui nõ ipsis Apulis bellum illatum, sed socios eius gentis populos ab Samnitium ui atq; iniurijs defensos scribant. Caeterùm fortuna Sãnitium uix à se ipsis eo tempore propulsantiũ bellum, propius ut sit uerò facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cùm utraque simul gente bellũ Romanis fuisse. Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq; euastatum: hostes nec hîc nec illic inuẽti. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidã repentè ciuitatem exciuit, ut Capitolium atq; arx, mœniaq; & portæ plena armatorum fuerint, & cùm concursatum, clamatumq; ad arma omnibus locis esset: prima luce, nec autor, nec

causa terroris comparuit. Eodē anno de Thusculanis Flauia rogatione populi fuit iudiciū. M. Flauius Trib. pleb. tulit ad populum ut in Thusculanos animaduerteretur: quorum ope ac cōsilio Veliterni Priuernatesq; populo Romano bellum f. cissen. Populus Thusculanus cum coniugibus ac liberis Romam uenit: ea multitudo ueste mutata, & specie reorum tribus circuit, genibus se omnium aduoluēs. Plus itaq; misericordia ad pœnæ ueniam impetrandam, quàm causa ad crimen purgandum ualuit. Tribus omnes, præter Polliam antiquarunt legem. Polliæ sententia fuit, puberes uerbe atos necari: coniuges, liberosq; sub corona lege belli uenire: memoriamq; eius iræ Thusculanis in pœnæ tā atrocis autores mansisse ad patrum ætatem constat: nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre solitum. Insequenti anno Qu. Fabio, L. Fuluio COSS. *A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus magister equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta enim pretio à finitimis iuuentus dicebatur) ntentiore delectu habito egregium exercit. m aduersus Samnites duxerunt: castra in hos. ico incuriosè ita posita, tāquā procul abesse. hostis: cùm subitò aduenere Samnitium legi nes tāta ferocia, ut uallum usq; ad stationē Rcmanā inferrēt. nox iam appetebat, id prohibuit*

hibuit munimenta adoriri, nec dißimulabant orta luce postero die facturos. Dictator ubi propiorem spe dimicationem uidit: ne militum uirtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit. eques extemplò insecutus ita institit agmini, ut donec lucesceret, prælio abstineret: nec pedestres quidem copiæ ante lucẽ castris egressæ. Eques luce demum ausus incursare in hostem, carpendo nouißimos, premendoq; iniquis ad transitum locis agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus: & totis iam copijs Samnis urgebat. Tum dictator postquã sine magno incommodo progredi non poterat: eum ipsum, in quo constiterat, locum castris dimetari iußit. Id uerò circunfuso undiq; equitatu, ut uallum peteretur, opusq; inciperet, fieri non poterat. Itaq; ubi neq; eundi, neq; manendi copiam esse uidet: instruit aciem impedimentis ex agmine remotis: instruunt contra & hostes, & animis & uiribus pares. auxerat id maximè animos, quòd ignari loco iniquo non hosti cessum, uelut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At Hercule illo die ab hora diei tertia ad octauam ita anceps dicitur cer-

tamen

plium

tamen stetisse, ut neq; clamor ut primo semel concursum est sublatus, iteratus sit, neq; signa promota loco, retro'ue recepta: neq; recursum ab ulla sit parte. in suo quisq; gradu obnixi, urgẽtes scutis sine respiratione, ac respectu pugnabant. fremitus æqualis tenorq; idẽ pugnæ in defatigationem ultimam, aut noctem spectabat. Iam uiris uires, iam ferro sua uis, iam consilia ducibus deerant: cùm subito Samnitium equites cum turma una longius profecta accepissent impedimenta Romanorum procul ab armatis sine præsidio, sine munimento stare, auiditate prædæ impetum faciũt. Quod ubi dictatori trepidus nuntius attulit: sine modo, inquit, sese præda præpediant. alij deinde super alios diripi paßim, ferriq; fortunas militum uociferabantur. Tum magistro equitum accito, Vides tu, inquit, M. Fabi ab hostium equite omissam pugnam? hærent impediti impedimentis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dißipatos: raros equis insidentes, raros quibus ferrum in manu sit, inuenies: equosq; dum præda onerant, cæde inermes: cruentamq; illis prædã redde. mihi legiones, peditumq; pugna curæ erunt: penes te equestre sit decus. Equitum acies qualis quæ esse instructißima potest, inuecta in dißipatos impeditosq; hostes cæde omnia replet. inter sarcinas omissas repentè ob-
iacen

iacentes pedibus fugiẽtium, consternatorumq; equorum neq; pugnæ, neq; fugæ satis potentes cæduntur. Tum deleto propè equitatu hostium M. Fabius circunductus paululum alis ab tergo pedestrem aciem adoritur. clamor inde nouus accidens & Samnitiũ animos terruit: & dictator ubi respectantes, hostium antesignanos, turbataq; signa, & fluctuantẽ aciem uidit: tum appellare, tum adhortari milites: tribunos, principesq; ordinum nominatim ad iterandam secum pugnam uocare. Nouato clamore signa inferuntur, et quicquid progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primis erat in conspectu: & Cornelius respiciẽs ad manipulos militum, quod manu, quod uoce poterat, monstrabat: uexilla se suorum, parmasq; cernere equitum. Quod ubi auditum, simulq; uisum est, adeò repentè laboris per diem penè totum tolerati, uulnerumq; obliti sunt, ut haud secus quàm si tum integri è castris signũ pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec ultrà Samnis tolerare terrorem equitum, peditumq; uim potuit: partim in medio cæsi, partim in fugam dißipati sunt. pedes restantes, ac circumuentos cecîdit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecîdit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, ut omnibus consilijs fremerent minimè id

quidem

quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto infestioribus merito Dijs, quàm hominibus nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendumq; esse. id referre tantum, utrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine: audebantq; iam quidam nominare autores armorum. unum maximè nomẽ per consensum clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis, potẽsq; erat, haud dubiè proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerũt ut Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Romana, captiuiq; ut Romam mitterẽtur: quæq; res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fasq; restituerentur. Fœciales Romam ut censuerunt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte uoluntaria ignominiæ se, ac supplicio subtraxit: placuit cum corpore bona quoq; eius dedi. nihil tamen earũ rerum præter captiuos, ac siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex S. C. triumphauit. Hoc bellum à COSS. bellatum quidam autores sunt: eosq; de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atq; inde magnas prædas egisse. nec discrepat quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belli'ne gerendi causa creatus sit; an ut

esset

esset qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor graui morbo fortè implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret: functusq́; eo haud sanè memorandi imperij ministerio se dictatura abdicaret. nec facilè est aut rem rei, aut autorẽ autori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisq́; imaginum titulis: dum familia ad se quæq; famam rerum gestarum, honorumq́; fallente mendacio trahunt: inde certè & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo autore stetur.

DECADIS I.

LIBER IX.

EQVITVR *hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio.* COSS. *Samnites eo anno imperatorem C. Pontium Herennij filium habuerunt patre longè prudentißimo natum, primum ipsum bellatorem, ducemq́;. Is, ubi legati, qui ad dedendas res mißi erant, pace infecta redierũt: Ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis, expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio, quibuscunq; Dijs*

cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant, ijs non fuisse cordi tã superbè ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim ultrà fieri ad placandos Deos, mitigandosq; homines potuit, quàm quod nos fecimus? res hostium in præda captas, quæ belli iure nostræ uidebantur, remisimus: autores belli, quia uiuos non potuimus, perfunctos iam fato dedimus: bona eorum nequid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portauimus. Quid ultrà tibi Romane, quid fœderi, quid Dijs arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarũ irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram? neminẽ neq; populum, neq; priuatum fugio. Quòd si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi: at ego ad Deos uindices intolerandæ superbiæ confugiam: & precabor ut iras suas uertant in eos, quibus non suæ redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorũ sæuitiam non mors noxiorũ, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequentia domini deditionem exatient: placari nequeant, nisi hauriendum sanguinẽ, laniãdaq; uiscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum Samnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde cùm rerum humanarum maximum momentũ sit quàm propitijs rem, quàm aduersis agãt Dijs: pro certo
habete

habete priora bella aduersus deos magis, quàm homines geßisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non læta magis, quàm uera uaticinatus, exercitu educto circa Caudiũ castra quàm potest occultißime locat: inde ad Calatiam, ubi iam COSS. Romanos, castraq́; esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit: pecoraq́; diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidijs: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse: Lucerium omnibus copijs circunsedere: nec procul abesse, quin ui capiant. Iã & is etiam rumor antè de industria uulgatus uenerat ad Romanos: sed fidẽ auxere captiui, eo maxime, quòd sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubiũ quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: simul ne Apulia omnis ad præsentẽ terrorẽ deficeret, ea modo, quà irẽt, cõsultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebãt uiæ: altera præter oram superi maris patẽs apertaq́;, sed quanto tutior, tãto ferè longior: altera per Furculas Caudinas breuior. sed ita natus locus est. saltus duo alti, angusti syluosiq́; sunt, mõtibus circa se perpetuis inter se iuncti: iacet inter eos satis patẽs clausus in medio campus, herbidus, aquosusq́;: per quem medium iter est. sed antè quàm uenias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt: & aut eadem,

Vi:

qua te insinuaueris, retro uia repetenda: aut si ire porrò pergas, per alium saltum arctiorem, impeditioremq; euadendum. In eum campum uia alia per cauam rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborum, saxorumq; ingentium obiacētem molem inuenere. cum fraus hostibus apparuisset: præsidium etiam in summo saltu conspicitur: citati inde retro, qua uenerāt, pergunt repetere uiam: eam quoq; clausam sua obice, armisq; inueniunt. sistunt inde gradum sine ullius imperio. stuporq; omnium animos, ac uelut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quisq; magis mentis compotem ac consilij ducerent, diu immobiles silent. deinde ubi prætoria consulum erigi uidere, & expedire quosdam utilia operi: quanquam ludibrio fore munientes perditis rebus, ac spe omni adēpta cernebant: tamen ne culpam malis adderent, pro se quisq; nec hortante ullo, nec imperante ad muniendum uersi castra propter aquam uallo circundant, sua ipsi opera, laboremq; irritum, præterquàm quòd hostes superbe increpabāt, cum miserabili confeßione eludētes. ad COSS. mœstos ne aduocantes quidem in consilium, quādo nec consilio nec auxilio locus esset, sua sponte legati ac tribuni conueniunt: militesq; in prætorium uersi opem, quam uix dij immortales

tales

stupor

tales ferre poterant, ab ducibus exposcunt. Querentes magis, quàm consultantes mox oppreßit. cum pro ingenio quisq; fremerēt: alius, per obices uiarum, alius per diuersa montiū, per syluas, quà ferri arma poterāt, eamus: modo ad hostē peruenire liceat, quem per annos iam propè X X X. uincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitem pugnanti. alius, quò, aut quà eamus? nū montes moliri sede sua paramus? dum hæc imminebunt iuga, quà tu ad hostem uenies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti, atq; uicti sumus. ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus est hostis: sedens bellum conficiet. His inuicē sermonibus quà cibi, quà quietis immemor nox traducta est. Ne Samnitibus quidem consiliū in tam lætis suppetebat rebus. itaq; uniuersi Herennium Pontium patrē imperatoris per literas consulendum censent. Iam is grauior annis non militaribus solum, sed ciuilibusquoq; abscesserat muneribus: in corpore tamen affecto uigebat uis animi, cōsilijq;. Is ubi accepit ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: consultus ab nuntio filij censuit omnes inde quàm primū inuiolatos dimittendos. quæ ubi spreta sententia est: iterumq; eodē remeāte nuntio consulebatur: censuit ad unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam discordia inter se

qua 716

uelut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanquã filius ipse in primis iã animũ quoq; patris consenuisse in affecto corpore rebatur: tamen consensu omniũ uictus est ut ipsum in consiliũ acciret. Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur aduectus, uocatusq; in consiliũ ita ferme locutus esse, ut nihil sentẽtiæ suæ mutaret, causas tãtum adijceret. Priore se consilio, quod optimũ duceret, cum potẽtißimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiamq;: altero consilio, in multas ætates, quibus amißis duobus exercitibus haud facile receptura uires Romana res esset, bellũ differre. tertiũ nullum cõsilium esse. Cum filius alijq; principes percũctando exquirerẽt, quid si media uia consilium caperetur? ut & dimitterẽtur incolumes, & leges ijs iure belli uictis imponerentur? Ista quidem sentẽtia, inquit, ea est, quæ neq; amicos parat, neq; inimicos tollit: seruate modo, quos ignominia irritaueritis. Ea est Romana gens, quæ uicta quiescere nesciat: uiuet semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens neceßitas inusserit: neq; eos ante multiplices pœnas expetitas à uobis quiescere sinet. Neutra sententia accepta, Herennius domum è castris est auectus. Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, & iam omnium rerum inopia esset, uicti neceßitate legatos mittunt.

Consult°.

tunt, qui primum pacem æquam peterent: si pacem non impetrarent, uti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatū esse respōdit: & quoniam ne uicti quidem ac capti fortunā fateri scirent, inermes cum singulis uestimentis sub iugum missurum: alias conditiones pacis æquas uictis ac uictoribus fore: si agro Samnitium decederetur, coloniæ abducerentur, suis deinde legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere uicturum. His conditionibus paratum se esse fœdus cum COSS. *ferire: siquid eorum displiceat, legatos iā redire ad se uetuit. Hæc cum legatio renuntiaretur, tantus gemitus omnium subito exortus est, tantaq; mœstitia incessit, ut non grauius accepturi uiderentur, si nuntiaretur omnibus eò mortem oppetendā esse. Cum diu silentium fuisset: nec* COSS. *aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam necessariū hiscere possent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorū uirtute atq; honoribus erat: Patrem meum, inquit,* COSS. *sæpe audiui memorantē, se in Capitolio unū non fuisse autorem senatui redimēdæ auro à Gallis ciuitatis: quando nec fossa ualloq; ab ignauissimo ad opera ac muniendum hoste clausi essent: & erumpere si non sine periculo magno, tamē sine certa pernicie possent. Quòd si, ut illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem licuit, quo sæpe modo obsessi in obsidētes eruperunt:*

gemitus et mæstitia.

consult.

ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoste copia esset: non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset. Equidem mortem pro patria præclaram esse fateor: & me uel deuouere pro populo Romano legionibusq;, uel in medios me mittere hostes paratus sum: sed hic patriã uideo: hic quicquid Romanarum legionum est: quæ nisi pro se ipsis ad mortem ruere uolunt, quid habẽt quod morte sua seruent? tecta urbis dicat aliquis, & mœnia, et eam turbã, à qua urbs incolitur. imò hercule produntur magis omnia deleto hoc exercitu, nõ seruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis uidelicet atq; inermis multitudo? tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. an à Veijs exercitum, Camillumq; ducem implorabunt? Hic omnes spes opesq; sunt: quas seruando, patriam seruamus: dedendo ad necem, patriam deserimus, ac prodimus. At fœda atq; ignominiosa deditio est: sed ea charitas patriæ est, ut tam ignominia eam, quàm morte nostra, si opus sit, seruemus. Subeatur ergo ista quantacunq; est indignitas: & pareatur necessitati, quam ne dij quidem superant. Ite COSS. redimite armis ciuitatem, quam auro maiores uestri redemerunt. COSS. profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere uictor agitaret: negarunt iniussu populi fœdus fieri posse: nec sine fœcialibus,

caerem

cæremoniaq; alia solenni. Itaque non ut uulgo credunt, Claudiusq; etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per spõsionem facta est. quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? per quem populum fiat quo minus legibus dictis stetur: ut eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderumt C O S S. *legati, quæstores, tribuni militum: nominaq; omnium, qui spoponderunt extant: ubi si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fœcialium non extarent, & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam* D C. *equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituq; inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris consulum aduentus: ut uix ab ijs abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent: quorum ignauia fœdius inde, quàm uenissent, abituri. illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo cæcos in foueam missos. alij alios intueri: contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaq; corpora hosti. Proponere sibimetipsi ante oculos iugum hostile, & ludibria uictoris, & uultus superbos, & per armatos inermium iter. inde fœdi agminis miserabilem*

luctus

uiam, per sociorum urbes reditum in patriam, ac parẽtes: quò sæpe ipsi, maioresq; eorũ triũphantes uenissent. Se solos sine uulnere, sine ferro, sine acie uictos: sibi nõ stringere licuisse gladios, nõ manum cum hoste cõferre: sibi nequicquam arma, nequicquam uires, nequicquam animos datos. Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia tristiora experiendo factura, quàm quæ præceperant animis. Iam primum cum singulis uestimentis inermes extra uallum exire iußi: & primi traditi obsides, atque in custodiam abducti. Tum à COSS. abire lictores iußi: paludamẽtaq; detracta tantam inter ipsos, qui paulò antè eos execrantes, dedendos lacerandosq; censuerãt, miserationem fecit, ut suæ quisq; conditionis oblitus ab illa deformatione tantæ maiestatis uelut ab nefando spectaculo auerteret oculos. Primi COSS. propè seminudi sub iugũ missi: tũ ut quisq; gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus: tum deinceps singulæ legiones. circunstabant armati hostes exprobrantes, eludentesq;: gladij etiam plerisq; intentati: & uulnerati quidam, necatiq;, si uultus eorum indignitate rerum acrior uictorem offendisset. ita traducti sub iugũ, & (quod penè grauius erat) per hostium oculos, cum ex saltu euasissent: etsi uelut ab inferis extracti tum primum lucem aspicere uisi sunt, tamen ipsa lux ita

deforme

deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaq; cum ante noctē Capuam peruenire possent, incerti de fide sociorū, & quòd pudor præpediebat, circa uiam haud procul Capua omnium egena corpora humi prostrauerunt. Quod ubi est Capuam nuntiatum: euicit miseratio iusta sociorum, superbiam ingenitam Cāpanis. cōfestim insignia sua COSS. fasces, lictores, arma, equos, uestimenta, commeatus militibus benigne mittūt: & uenientibus Capuam cunctus senatus, populusq; obuiam egressus, iustis omnibus hospitalibus, priuatisq; & publicis fungitur officijs: neq; illis sociorum comitas, uultusq; benigni, & alloquia non modo sermonem elicere, sed ne ut oculos quidem attollerent, aut consolātes amicos contrà intuerentur, efficere poterant. adeo super mœrorem pudor quidā effugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua ut proficiscētes ad finem Campanum prosequerentur, reuertissent: uocatiq; in curiam percunctantibus maioribus natu multo sibi mœstiores & abiectiores animi uisos referrent: adeo silens, ac propè mutum agmen incessisse: tacere indolem illam Romanam: ablatosq; cum armis animos: non reddere salutem, non salutantibus dare responsum: non hiscere quenquam præ metu potuisse: tanquam ferentibus adhuc

ceruicibus iugum, sub quod emißi essent. Habere Samnites uictoriam non præclaram solum, sed etiam perpetuã: cepisse enim eos non Romam, sicut antè Gallos: sed, quod multo bellicosius fuerit, Romanam uirtutem, ferociamq;. Cum hæc dicerentur, audirenturq;: & deploratum penè Romanum nomen in consilio sociorum fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, clarus genere factisq;, tum etiam ætate uerendus, longe aliter se habere rem dixisse: silentium illud obstinatum, fixosq; in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures, & pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animi cientis indicia esse: aut se Romana ignorare ingenia: aut silentium illud Samnitibus flebiles breui clamores gemitusq; excitaturum: Caudinæq; pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristiorem memoriam fore. quippe suos quenq; eorum animos habiturum, ubicunq; congressuri sint: saltus Caudinos non ubiq; Samnitibus fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat. obsessos primum audierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quàm periculi nuncius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postquam deditionem tam fœde factam acceperunt: extemploq; sine ulla publica autoritate concessum in omnem formam

luctus

luctus est. Taberna circa forum clausæ: iustitiumq; in foro sua sponte cœptum prius, quam indictum: lati claui, annuli aurei positi: penè mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solum atque autoribus sponsoribusq; pacis irasci: sed innoxios etiam milites odisse: & negare urbe tectis'ue accipiendos. Quã concitationem animorum fregit aduentus exercitus, etiam iratis miserabilis. non enim tanquam in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu uultuq; ingressi sero in urbem ita se in suis quisque tectis abdiderunt, ut postero, atque insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aspicere uellet. Cõsules in priuato abditi nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, ut dictatorem dicerent comitiorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Aelium Patum magistrum equitum. quibus uitio creatis suffecti M. Aemylius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum, nec per eos comitia habita: & quia tædebat populum omnium magistratuum eius anni, res ad interregnum rediŷt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Coruinus. is COSS. creauit Q. Publium Philonem, et L. Papyrium Cursorem iterum, haud dubio consensu ciuitatis, quòd nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die,

eo (sic

eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt, solennibusq; Senatusconsultis perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publius, penes quẽ fasces erant: Dic Spuri Posthumi, inquit. Qui ubi surrexit, eodem illo uultu, quo sub iugum missus erat, Haud sum ignarus, inquit, COSS. ignominiæ, nõ honoris causa me primũ excitatum: iussumq; dicere nõ tanquam senatorẽ, sed tanquam reum quà infelicis belli, quà ignominiosæ pacis. ego tamẽ, quando neq; de noxa nostra, neq; de pœna retulistis: omissa defensione, quæ nõ difficilima esset apud haud ignaros fortunarũ humanarũ, necessitatumq;: sententiam de eo, de quo retulistis paucis peragam: quæ sententia testis erit mihi'ne, an legionibus uestris pepercerim: cũ me seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est, nõ tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, prætet quàm corpora nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi uinctiq;: exoluamus religione populũ, siqua obligauimus: nequid diuini, humani'ue obstet, quo minus iustum piumq; de integro ineatur bellum, interea COSS. exercitũ scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostiũ fines, quàm omnia iusta in deditionem nostram perfecta erunt. Vos, dij immortales, precor, quæsoq;, si uobis non fuit cordi Spurium Posthumium, T. Vetu

rium

rium COSS. *cum Samnitibus prospere bellum gerere: at uos satis habeatis uidisse nos sub iugũ missos: uidisse sponsione infami obligatos: uidere nudos uinctosq; hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes: nouos* COSS. *legionesq; Romanas ita cum Samnite gerere bellum uelitis, ut omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ ubi dixit, tanta simul admiratio miseratioq; uiri incessit homines, ut modo uix crederent illum eundem esse Sp. Posthumium, qui autor tam fœdæ pacis fuisset: modo miseraretur quòd uir talis etiam præcipuũ apud hostes supplicium passurus esset ob iram diremptæ pacis. Cum omnes laudibus modò prosequentes uirum in sententiã eius pedibus irent: tentata paulisper intercessio est ab L. Liuio, & Q. Melio Tr. pl. qui neq; exolui religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neq; se pro eo, quòd spondendo pacem seruassent exercitum populi Romani, pœnam ullam meritos esse: neq; ad extremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, uiolari'ue posse. Tum Posthumius, Interea dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: dedetis deinde et istos sacrosanctos, cum primum magistratu abierint: sed, si me audiatis, prius quàm dedantur, hic in comitio uirgis cæsos, hanc iam ut intercalatæ*

cum id nec consulis ius esset: nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrij: nec pro uobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudium patres conscripti humanis consilijs gestum est: dij immortales & uestris, & hostium imperatoribus mentem ademerunt: nec nos in bello satis cauimus: & illi male partam uictoriam male perdiderunt: dum uix locis, quibus uicerant, credunt: dum quacunq; conditione arma uiris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum accersunt, mittere Romã legatos? cum senatu, cum populo de pace, ac fœdere agere? tridui iter expeditis erat. interea in inducijs res fuisset: donec ab Roma legati aut uictoriam illis certam, aut pacẽ afferrent, ea demum sponsio esset, quã populi iussu spopondissemus. sed neq; nos tulissetis. nec nos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quàm ut & illi uelut somnio lætiore, quàm quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret: uanam uictoriam uanior irritã faceret pax: sponsio interponeretur, quæ neminem præter sponsorem, obligaret. Quid enim uobiscum patres conscripti? quid cum populo Romano actum est? quis nos appellare potest? quis se à nobis dicere deceptum? hostis?

an ciuis? hosti nihil spopondistis: ciuem neminem spondere pro uobis iussistis. nihil ergo uobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id, quod nostrū est: in id, quod praestare possumus, corpora nostra, et animos.: in haec saeuiant, in haec ferrum, in haec iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet: consulite utrum praesens deditio eorum fieri possit: an in diem differatur: nos interim T. Veturi, uosq; caeteri uilia haec capita luēdae sponsionis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conscriptos tum causa, tum autor: nec caeteros solum, sed tribunos etiam plebis, ut se in senatus dicerent fore potestate. magistratu inde se extemplo abdicauerunt: traditiq; faecialibus cum caeteris Caudium ducendi. Hoc facto senatusconsulto lux quaedam affulsisse ciuitati uisa est: Posthumius in ore erat: eum laudibus ad coelum ferebant: deuotioni P. Decij COS. alijs claris facinoribus aequabant: emersisse ciuitatem ex obnoxia pace illius consilio, & opera: ipsum se cruciatibus, & hostium irae offerre: piaculaq; pro populo dare Romano. arma cuncti spectāt & bellum. en unquam futurū, ut congredi armatis cum Samnite liceat.. In ciuitate ira odioq; ardente delectus omnium prope uoluntario-

rum

rum fuit: rescriptæ ex eodem milite nouæ legiones: ductusq; ad Caudium exercitus. Prægreßi fœciales ubi ad portam uenere, uestem detrahi pacis sponsoribus iubent: manus post tergum uinciri. Cum apparitor uerecundia maiestatis Posthumium laxe uinciret: Quin tu, inquit, adducis lorum, ut iusta fiat deditio? Tum ubi in cœtum Samnitium, & ad tribunal uentum Pontij est, A. Cornelius Aruina fœcialis ita uerba fecit: Quandoquidem hisce homines iniussu populi Rom. Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt: atq; ob eam rem noxam nocuerunt: ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines uobis dedo. Hæc dicenti fœciali Posthumius genu femur quanta maxime poterat ui, perculit: & clara uoce ait, se Samnitem ciuem esse, illum legatum: fœcialē à se contra ius gentium uiolatum: eo iustius bellum gesturos. Tum Pontius, nec ego istam deditionem accipiam, inquit: Nec Samnites ratam habebunt. quin tu Spuri Posthumi, si deos esse censes, aut omnia irrita facis, aut pacto stas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit: aut pro ijs pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum uictori cum qua potes fide restituis? populum Romanum appello: quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet: restituat legiones intra saltum, quo septa

fuerunt. nemo quenquam deceperit: omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quàm in colloquium est uentum, habeant. tum bellum, & fortia consilia placeant: tunc sponsio & pax repudietur: ea uerò fortuna ijs locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geramus bellum. nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquam'ne causa defiet cur uicti pacto nō stetis? obsides Porsenæ dedistis: furto eos subduxistis. auro ciuitatem à Gallis redemistis: inter accipiendum aurum cæsi sunt. pacem nobiscum pepigistis, ut legiones uobis captas restitueremus: eam pacem irritam facitis, et semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones seruatas? pacem sibi habeat, legiones captas uictori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cæremonijs dignum erat, ut quidem tu, quod petisti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes? ego pacem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu A. Corneli, hoc uos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego uero istos, quos dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatem obligatā sponsione commissa iratis omnibus dijs, quorū eluditur numen, redeant. gerite

bellum, quando Sp. Posthumius modo legatum fœcialem genu perculit: ita dij credent Samnitem ciuem Posthumium, non ciuem Romanum esse: & à Samnite legatum Romanum uiolatum: eo uobis iustum in nos factum esse bellum. Hæc ludibria religionum non pudere in lucem proferre? & uix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme uincla Romanis, moratus sit nemo, quo minus ubi uisum fuerit, abeant. Et illi quidem forsitan & publica, sua certe liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestißimum cernẽtibus renatum bellum, omniaq́; quæ deinde uenerunt, non in animis solũ, sed propè in oculis esse, & serò ac nequicquam laudare senis Pontij utraq; consilia: inter quæ se media lapsos uictoriæ possessionem pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnaturos cum eis, quos potuerint in perpetuum uel inimicos tollere, uel amicos facere. adeoq́; nullodum certamine inclinatis uiribus post Caudinam pacem animi mutauerant, ut clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quàm Pontium incruenta uictoria inter Samnites faceret: & geri posse bellum Romani pro uictoria certa haberent, Samnites simul rebellasse & uicisse crederent Romanum. Inter hæc Satricani ad

Samnites defecerunt, & Fregellæ Colonia nec opinato aduentu Samnitium (fuisse et Satricanos cum iis satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus utrosq; usq; ad lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quòd uocem audiri præcones paßi sunt, incolumem abiturum qui arma posuisset. ea spes remisit à certamine animos, & paßim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portã erupit: tutiorq; eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum cæteris pauor: quos circundatos igni, nequicquam deos fidemq; inuocantes, Samnites concremauerunt. COSS. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos, quòd nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. optimum uisum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. itaq; in aciem copias ducunt. aduersus quos Publius COS. cum dimicaturus esset, prius alloquendos milites ratus concionẽ ad-

uoca ri

uocari iußit. cæterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnam nullam adhortatio imperatoris audita est: suus cuiq; animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadūt igitur in præliū urgentes signiferos: & ne mora in cōcursu pilis emittēdis, stringēdisq; inde gladijs esset. pila uelut dato ad id signo abijciunt, strictisq; gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatoriæ artis ordinibus, aut subsidijs locādis fuit: omnia ira militaris prope uesano impetu egit. Itaque non fusi modo hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi. Apuliam dißipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in unum agmine est peruentum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quàm in acie sanguinis, ac cædis factum: prædaq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio COS. locis maritimis peruenerat Arpos per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quàm beneficio ullo pop. Rom. nam Samnites ea tempestate in montibus uicatim habitantes, campestria & maritima loca contemptu cultorum molliore, atq;, ut euenit, ferè locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter

alacritas

pugna

Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à commeatibus absumpsisset. Tum quoq; profectos inde ad Luceriam iuxta obsidentes obsessosq; inopia uexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur. cæterum adeo exigue, ut militi occupato stationibus uigilijsq; & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum ueheret, interdum occursu hostium cogeretur abiecto ex equo frumento pugnare. & obsessis prius quam alter COS. uictore exercitu aduenit, & commeatus ex montibus Samnitium inuecti erant, et auxilia intromissa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curā collegæ, uacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat. Itaq; cum spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites, qui ad Luceriam castra habebant undiq; contractis uiribus signa cū Papyrio conferre. Per id tempus parantibus utrisq; se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denunciantes Samnitibus, Romanisq;, ut bellum omitterent: per utros stetisset quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorum cum collega se communicaturū respondit: accitoq; eo cū tempus omne in apparatu cōsumpsisset, collocutus de re haud dubia, signum pugnæ proposuit:

Agent

Agentibus diuina humanaq́; , quæ assolent, cum acie dimicandum est, COSS. Tarentini legati occursare, responsum expectãtes: quibus Papyrius ait, Auspitia secunda esse Tarentini pullarius nuntiat, litatum præterea est egregiè, autoribus Dijs, ut uidetis, ad rem agendam proficiscimur. Signa inde ferre iußit, & copias eduxit, uanißimam increpans gentem, quæ suarum impotens rerum præ domesticis seditionibus discordijsq́;, alijs modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera cùm omnem curam belli remisissent, quia aut pacem uere cupiebãt, aut expediebat simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent, cùm instructos repentè ad pugnam Romanos conspexissent, uociferari se in autoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra uallum arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat, passuros, quàm ut spreuisse pacis autores Tarentinos uideantur. Accipere se omen COSS. aiunt, & eam precari mentem hostibus, ut ne uallum quidem defendant. ipsi inter se partitis copijs succedunt hostiũ munimentis: & simul undique adorti, cùm pars fossas explerent, pars uellerent uallum, atque in fossas proruerent: nec uirtus modo insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: et pro se quisque, non hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus

Ira

oppug.

inuios esse, ubi errorem fraus superbè uicisset: sed Romanam uirtutem, quam nec uallum, nec fossæ arcerent, memorantes: cædunt pariter resistentes fusosq́;, inermes atq; armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentaq́;. nec ullum superfuisset animal, ni COSS. receptui signum dedissent, auidosq́; cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ confestim oratio habita est, ut doceretur miles minimè cuiquam militum COSS. odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse: ni respectus equitum sexcentorũ, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata uenia hostes cæcos in supplicia eorum ageret, perdere prius, quàm perire, optantes. Laudare ea milites, lætariq́; obuiam itum iræ suæ esse: fateri omnia patienda potius, quàm proderetur salus tot principum Romanæ iuuentutis. Dimissa concione consilium habitum, omnibus'ne copijs Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circà, gens dubiæ ad id uoluntatis, tentarentur. Publius COS. ad peragrandum profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut ui subegit, aut cõditionibus in societatem accepit. Papyrio quoque, qui obsessor Luceriæ restiterat, breui ad spem euentus respondit.

nam

obsidio

nam insessis omnibus uiis, per quas commeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erant, legatos misere ad COS. *Romanum, ut receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respondit: Debuisse eos Pontium Herennij filium, quo autore Romanos sub iugum misissent, consulere quid uictis patiendum censeret. cæterum, quoniam ab hostibus in se æqua statui, quam in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriā iussit, arma, sarcinas, iumenta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerent: militem se cum singulis uestimentis sub iugum missurum, ulciscentem illatam, non nouam inferentem ignominiam. Nihil recusatum. septem millia militum sub iugum missa, prædaq; ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis, armisq;, quæ ad Caudium amiserant: &, quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud fermè alia mutatione subita rerū clarior uictoria populi Romani est. siquidem etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Herennij filius, Samnitium imperator, ut expiaret* COSS. *ignominiam, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterùm id minus miror obscurum esse de hostium duce dedito, missoq; sub iugum, id magis mirabile*

est, ambigi Lucius'ne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atque inde Luceriam gesserit: ultorq; unicus Romanæ ignominiæ haud sciã an iustißimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum triumphauerit: an COS. Papyrÿ præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error: Cursor'ne Papyrius proximis comitÿs cum Q. Aemylio Caretano iterum ob rem bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertium creatus sit: an L. Papyrius Mugilanus, & in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per consules reliqua belli perfecta. Aemylius cũ Ferentanis uno secũdo prælio debellauit: urbemq; ipsam, quò se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præsidiumq; eorum in urbem acceperant, rem gesßit. nam cum ad mœnia Satrici admotus esset exercitus: legatisq; mißis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, nisi præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearẽt: plus ea uoce, quàm armis illatis, terroris colonis iniectum. Itaq; subinde cùm exequerentur quærendo à consule legati, quonam se pacto paucos, & infirmos crederet præsidio tam ualido

lido & armato uim allaturos? ab iisdem consilium petere iussi, quibus autoribus præsidium in urbem accepissent, discedunt: ægreq; impetrato ut de ea re consuli senatum, responsaq; ad se ferri sineret, ad suos redeũt. Duæ factiones senatum distinebant: una cuius principes erant defectionis à populo Romano autores: altera fidelium ciuium: certatum ab utrisque tamen est, ut ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars altera, cùm præsidiũ Samnitiũ, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset: nuntiare consuli satis habuit, qua noctis hora, quamq; per portam, & quam in uiam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam COS. aperuerunt, armatosq; clàm hoste in urbem acceperunt. ita duplici proditione & præsidium Samnitiũ, insessis circa uiam syluestribus locis, nec opinato oppressum est: & ab urbe plena hostium clamor sublatus: momentoq; unius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus: & omnia in potestate COS. erant. qui quæstione habita, quorũ opera defectio esset facta: quos sontes comperit, uirgis cæsos securi percussit: præsidioq; ualido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriũ receptamq;, Samnitesq;

consult:

tesq; sub iugum missos, autores sunt. et fuit uir haud dubiè dignus omni bellica laude, non animi solum uigore, sed etiam corporis uiribus excellens. præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: uictoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferũt: & seu uirium ui, seu exercitatione multa, cibi uiniq; eundem capacißimum: nec cum ullo asperiorem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitiq;. equites etiam aliquando ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: Ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne utique dorsum demulceatis, cum ex equis descendetis. & uis erat in eo uiro imperij ingens pariter in socios, ciuesq;. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciem: quem cùm inambulans ante tabernaculum uocari iußisset: lictorem expedire securim iußit. ad quam uocem exanimi stante Prænestino, Agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambulantibus: perfusumq; ultimi supplicij metu, mulcta dicta dimisit. Haud dubiè illa ætate, qua nulla uirtutum feracior fuit, nemo unus erat uir, quo magis innixa res Romana staret. quin eum parẽ destinant animis magno Alexandro ducem: si arma Asia perdomita in Europam uertisset. Nihil minus quæsitum à

primi

principio huius operis uideri potest, quàm ut plus iusto ab rerum ordine declinarem, uarietatibusq; distinguendo opera, & legentibus uelut diuerticula amœna, & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus uolutauit animum, eas euocat in medium: ut quærere libeat, quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatũ, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere uidentur, militum copiæ & uirtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana maximè in res bellicas potens. Ea & singula intuenti & uniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusq;, ita ab hoc quoq; facilè præstant inuictum Romanũ imperium. Iam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis: haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Alexandrum. sed clariorem tamen eum facit, quòd unus fuit: quòd adolescens in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros ducesq; omittam, magna exempla casuũ humanorum: Cyrum, quem maximè Græci laudibus celebrant, quid nisi lõga uita, sicut Magnũ modo Pompeium, uertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos cum quibus COSS. aut dictatoribus Alexãdro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C. Martium Rutilium, C. Sulpi

Sulpitium, T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem, L. Papyrium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, Marcũ Curium. deinceps ingentes sequuntur uiri: si Punicum Romano præuertisset bellum: seniorq; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in Alexandro erat, animi ingeniiq;: tũ disciplina militaris iã inde ab initiis urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum uenerat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Iunii, Valeriiq;: ita deinceps Fabii, Quintii, Cornelii: ita Furius Camillus, quem iuuenes duo quibus cum Alexãdro dimicandum erat, senem uiderant. Militaria opera pugnãdo obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) cessisset uidelicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Coruinus, insignes ante milites, quàm duces? cessissent Decii deuotis corporibus in hostem ruentes? cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo animi? uictus esset consiliis iuuenis unius, ne singulos nominem, senatus ille? quem qui ex regibus constare dixit, unus ueram speciem Romani senatus cepit. Id uerò erat periculum, ne solertius, quàm quiuis unus ex iis quos nominaui, castris locum caperet, cõmeatus expediret: ab insidiis præcaueret, tempus pugnæ eligeret: aciẽ

instru-

instrueret, subsidijs firmaret. non iam cum Dario rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem inter purpuram atque aurum eneruatum fortunæ suæ apparatibus, prædam uerius quàm hostē, nihil aliud quàm bene ausus uana contemnere, incruentus deuicit. Longè alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulento agmine comessabundus incessit, uisus illi habitus esset: saltus Apuliæ, ac montes Lucanos cernenti, & uestigia recentia domesticæ cladis: ubi auunculus eius nuper, Epeiri rex Alexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondum merso secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq; (ut ita dicam) ingenij, quod sibi uictor induerat, spectetur; Dario magis similis, quàm Alexandro in Italiam uenisset: & exercitum Macedoniæ oblitum, degenerantemq; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem uestis: & desideratas humi iacentium adulationes, etiam uictis Macedonibus graues, nedum uictoribus: & fœda supplicia: & inter uinum & epulas cædes amicorum: & uanitatem ementiendæ stirpis. Quid, si uini amor in dies fieret acrior? quid, si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter scriptores refero) nulla'ne hæc damna imperatorijs uirtutibus ducimus? Id uerò

uerò periculum erat: quod leuißimi ex Græcis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare solent: ne maiestatem nominis Alexandri, quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse, sustinere nõ potuerit populus Romanus: & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime propè fumantes Thebarum ruinas, concionari liberè ausi sint homines (id quod ex monumentis orationum patet) aduersus eum nemo ex tot proceribus Romanis uocem liberam missurus fuerit. Quãtalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo hominis erit, collecta paulo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quòd populus Romanus etsi nullo bello, multis tamen prælijs uictus sit, Alexandro nullius pugnæ non secunda fortuna fuerit: non intelligunt se hominis res gestas, & eius iuuenis, cum populi iam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. miremur, si, cum ex hac parte sæcula plura numerentur, quàm ex illa anni: plus in tam longo spatio, quàm in ætate XIII. annorum fortuna uariauerit. Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem: quibus nunquam aduersa fortuna pugnæ fuit? paginas in annalibus magistratuum, fastisq;

perca

percurrere licet, consulum, dictatorũq;: quorũ nec uirtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et quo sint mirabiliores, quàm Alexander, aut quisquam alius rex: denos, uicenosq; dies quidam dictaturam, nemo plusquam annum consulatũ gessit. ab Tri. pl. delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus, comitiorũ causa reuocati sunt: in ipso conatu rerũ circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc prauitas impedimento, aut damno fuit: male gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At hercule reges non liberi solum impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumq;, trahunt consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cum inuictis ducibus bella gessisset: & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset: imo etiam eo plus periculi subisset, quòd Macedones unum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxiũ, sed etiam offerentem se: Romani multi fuissent Alexandro uel gloria, uel rerum magnitudine pares: quorum suo quisq; fato sine publico discrimine uiueret, moreretur q;. Restat ut copiæ copijs comparentur uel numero, uel militum genere, uel multitudine auxiliorum. Censebantur eius ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaq; in omni defe-

a a   ctione

ctione sociorũ Latini nominis urbano propè delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quiniq; exercitus sæpe per eos annos, in Hetruria, in Vmbria, Gallis hostibus adiunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Aequis, & omni Campania, & parte Vmbriæ Hetruriæq;, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq; ac Vestinis atq; Apulis, adiunctaq; omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas, & inde Antio atq; Hostia tenus Samnites, aut socios ualidos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum ueteranis Macedonibus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorum, hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasq; si adiunxisset gentes, impedimentum maius auxilium traheret. Adde, quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sarissæq; illis: Romano scutum maius corpori tegumentum, & pilum, haud paulo quàm hasta uehementius ictu missuq; telum. statarius uterq; miles, ordines seruans: sed illa phalanx immobilis & unius generis: Romana acies distinctior ex pluribus partibus constans: facilis partienti quacunq; opus

esset

esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Vno prælio uictus Alexander, bello uictus esset. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies? Næ ille sæpe, etiam si prima prospere euenissent, Persas & Indos, & imbellem Asiam quæsisset: & cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epeiri regem Alexandrum mortifero uulnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua conferentem. Equidem cum per annos quatuor & uiginti primo Punico bello classibus certatū cum Pœnis recordor: uix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad unum bellum. & forsitan cum & fœderibus uetustis iuncta Punica res Romanæ esset, & timor par aduersus communem hostem duas potentissimas armis uirisq; urbes armaret, simul Punico Romanoq; obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum, Philippum, & Persen, non modo cum clade ulla, sed ne cum periculo quidē suo. absit inuidia uerbo, & ciuilia bella sileam. nunquam ab equite hoste, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquā æquis utiq;, nunquā iniquis locis laborauimus. Equitem, sagittas, saltus impe-

ditos, auia commeatibus loca, grauis armis miles timere potest. mille acies grauiores quã Macedonum atq; Alexandri, auertit: auertetq;, modo sit perpetuus huius, quæ uiuimus, pacis amor, & ciuilis curæ concordiæ. M. Follius Flaccina inde, & L. Plautius Venox COSS. facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. itaq; de fœdere negatum: induciæ biennij, cum per aliquot dies fatigassent singulos precibus, impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canusiniq; populationibus fessi, obsidibus L. Plautio COS. datis, in deditionem uenerunt. Eodem anno primum præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum utrunq; ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vfentina ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad nouos COSS. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemylium Barbulam fœdus petitum uenerunt. pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano autores, id audacter spondendo, impetrauerunt ut fœdus daretur: neq; ut æquo tamen fœdere, sed in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nam Tarento quoq; ualido oppido Iunius potitus erat) in

Lucan

Luçanos perrectum. inde repentino aduentu Aemylij COS. *Nerulum ui captum. Et postquàm res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios uulgauit: Antiatibus quoq;, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur, dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ patroni. nec arma modo, sed iura etiam Romana late pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius Barbula* COSS. *exitu anni non* COSS. *ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popilio, cæterum dictatori L. Aemylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximēdos obsidione socios haud procul castris Romanorum castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu, patefactis repente portis in stationes hostium incurrerūt. Inde pars utraq; spe alieni magis auxilij, quàm uiribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos urgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen utrinq; tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circumueniendum cepit: & diuersa statuit signa. infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit.*

uictoria sicut sera, ita nec dubia, nec uaria fuit. Fusi in castra Samnites extinctis nocte ignibus tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculae tuendae, Plistiam ipsi socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestũ est. COSS. noui, sicut superiores, Romae manserunt: Fabius ad accipiendũ ab Aemylio exercitum ad Satriculam cum supplemento uenit. neq; enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti castra eodem quo antè loco posuerunt, lacessentesq; praelio Romanos auertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in moenia hostium uersus: id bellum tanti ducere, quòd urbẽ oppugnabat: securior ab Sãnitibus agere, stationibus modo oppositis, nequa in castra uis fieret. cõferocius adequitare Samnites uallo, neq; otium pati, & cum iam propè in portis castrorum esset hostis, nihil cõsulto dictatore magister equitum Q. Aemylius Caeretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minime pertinaci genere pugnae sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrinq; clades, & clara ipsorum ducũ ederet funera. prior Samnitium imperator aegrè patiens, quò tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugariq;, orãdo hortan doq;

doq; equites prælium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Romanus infesta cuspide ita permisit equum: ut uno ictu exanimem equo præcipitaret: nec ut fit, ad ducis casum perculsa magis, quàm irritata est multitudo omnis. Qui circà erant, in Aemylium temere inuectum per hostium turmas tela coniecerunt: fratriq; præcipuum decus ulti Samnitium imperatoris dederunt. Is uictorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris atq; iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. sed extemplò ad pedes descensum ab Romanis est: coactiq; idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pedestre prælium iniit, quo haud dubiè superat Romanus: recuperatumq; Aemylij corpus mista cum dolore lætitia uictores in castra referunt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis uiribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur, ad Plistiæ obsidionem redeunt: intraq; paucos dies Satricula Romanus per deditionem, Plistia per uim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram è Samnio Apuliaq; traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quò cum prior Romanus exercitus ad

pugna

ulciscendam ciuium necem, recuperandamq́; coloniam magnis itineribus peruenisset, & sparsi per uias speculatores sequi legiones Samnitium; nec iam procul abesse alij super alios nuntiarent: obuiam itum hosti, atq; ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. nõ cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos uicti, uictores'ne essent, diremit. Inuenio apud quosdam aduersam eam pugnã Romanis fuisse: atq; in ea cecidisse Q. Aulium magistrum equitum. Suffectus in locum Aulij C. Fabius magister equitum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nũtios consulto dictatore ubi subsisteret, quo'ue tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis consilijs. Dictator cum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra uallum, obsessi magis quàm obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit, & efficacius ratus ad accendendos uirorum fortium animos nullam alibi, quàm in semetipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum, nouoq́; exercitu militem celauit: & tanquam nulla, nisi in eruptione spes esset, Locis, inquit, angustis milites deprehensi, nisi quam uictoria patefecerimus, uiam nullam habemus. statiua nostra munimento satis tuta sunt, sed inopia eadem infesta. nam & circà omnia defecerũt, unde subuehi commeatus po-

terant

terant: & si homines iuuare uelint, iniqua loca sunt. Itaq; non frustrabor ego uos castra hic relinquendo, in quæ infecta uictoria, sicut pristino die, uos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. castra habeant, repetantq́;, quibus operæ est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquàm uictoriæ nobis abscindamus. ferte signa in hostem: ubi extra uallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, incendant. dãna uestra milites omnium circà, qui defecerunt, populorum præda sarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi uadunt in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit irritamentum. Itaq; uelut uecordes illati signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquàm ardẽtia procul uidit castra magister equitum (id cõuenerat signum) hostium terga inuadit. ita circumuenti Samnites, quà potest quisque, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in unũ metu cõglobata, ac semetipsam turba impediens in medio cæsa. castra hostium capta direptaq́;, quorum præda onustũ militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam uictoria lætum, quàm quòd præter exiguam deformatam incẽdio partem cætera

contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouiq; COSS. M. Petilius, C. Sulpitius exercitũ ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte ueterum militum dimissa, nouisq; cohortibus in supplementum adductis. Caeterum cum propter difficilem urbis situm nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut praeceps periculo uictoria esset, Soranus transfuga clàm ex oppido profectus cum ad uigiles Romanos penetrasset, duci se extẽplò ad consules iubet, deductusq; traditurum urbem promittit. uisus inde, cum quonam modo id praestaturus esset percunctantes doceret, haud uana afferre, perpulit propè adiuncta moenibus Romana castra, ut sex millia ab oppido remouerentur. fore ut minus intentae in custodiã urbis diurnae stationes, ac nocturnae uigiliae essent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, decem milites delectos secum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro numero uirorum missilibus telis eò collatis. ad hoc saxa erant, & temere iacentia (ut fit) in asperis, & de industria etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. ubi cum constituisset Romanos, semitamq; angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset: Hoc quidem ascensu, inquit, uel tres armati

quam

quamlibet multitudinem arcuerint: uos & decem numero, & quod plus est, Romani Romanorumq; fortißimi uiri estis, & locus pro uobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto maiora territis ostentat. ego iam terrore omnia implebo, uos arcē intenti tenete. decurrit inde quanto maxime poterat cum tumultu, Ad arma & Prò uestram fidem ciues, clamitans, arx ab hostibus capta est, defendite, ite. hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hæc excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acceptum ab uno pauorem plures per urbem ferunt. Trepidi magistratus mißis ad arcem exploratoribus, cum tela, & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperādæ arcis. fuga cuncta complentur: portæq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concursantes per uiam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum COSS. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his CCXXV. qui omnium consensu destinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis autores, uinctos Romam deducunt, cæteram multitudinem incolumem præsidio imposito Soræ relinquunt. omnes, qui Romam deducti erant,

pauor.

erant, uirgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis: cuius maxime intererat, tutam ubiq;, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. COSS. ab Sora profecti, in agros, atq; urbes Ausonum bellum intulerunt. mota nanq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesq; circa Campaniam passim factæ. nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romã quoq;, & ad principum quosdam inquirendos uentum est. cæterum Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora, in potestatem uenit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina urbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium suarum cõiurati ad consules ueniunt. docent, suos iampridem exoptãtes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro uictis Romanos habuisse, iuuentute & armis Samnites iuuisse. fugatis inde Samnitibus incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellum, & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur. in ea fluctuatione animorum opprimi incautos posse. His autoribus mota propius castra: missiq; eodem tempore circa tria oppida milites: partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderẽt loca: partim togati, tectis ueste gladijs, qui sub lucem apertis portis urbes ingrederentur. ab ijs

proditio

simul

simul custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, ut ex insidijs concurrerẽt. ita portæ occupatæ, triaq́; oppida eadem hora, eodemq́; consilio capta. sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq́; Ausonum gens uix certo defectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodem anno prodito hostibus Romano præsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu urbs sita in plano capitur: Lucerini ac Samnites ad internecionem cæsi. eoq́; ira processit, ut Romæ cum de colonis mittendis Luceriam consuleretur senatus, multi delendam urbem censerent. præter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. uicit tamen sententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti mißi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principum coniurationes patefactæ. de quibus cum ad senatum relatum esset, haudquaquam neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatoremq́; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Manius dictus. is M. Follium magistrum equitũ dixit. Ingens erat magistratus eius terror. itaq; siue timore eius,

seu

ſeu conſciẽtia, Calauios, Ouium Nouiumq́; (ea capita coniurationis fuerant) prius quàm nominarentur apud dictatorem, mors haud dubie ab ipſis conſcita iudicio ſubtraxit. Deinde ut quæſtioni Campanæ materia deceſſit, uerſa Romam interpretando res non nominatim, qui Capuæ, ſed in uniuerſum, qui uſquam coiſſent, coniuraſſent'ue aduerſus Romanum populum, quæri ſenatum iuſſiſſe: & coitiones honorum adipiſcendorum cauſa factas, aduerſus Rempublicam eſſe. latiorq́; & re, & perſonis quæſtio fieri: haud abnuẽte dictatore ſine fine ulla quæſtionis ſuæ ius eſſe. Poſtulabantur ergo nobiles homines: appellãtibusq́; tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. inde nobilitas, nec ij modo, in quos crimen intendebatur, ſed uniuerſi ſimul negare nobilium id crimen eſſe, quibus, ſi nulla obſtetur fraude, pateat uia ad honorem, ſed hominum nouorum. ipſos adeo dictatorem magiſtrumq́; equitum, reos magis quàm quæſtores idoneos eius criminis eſſe: intellecturosq́; ita id eſſe, ſimul magiſtratu abiſſent. Tum enimuero Mænius iam famæ magis, quàm imperij memor, progreſſus in concionem ita uerba fecit: Et omnes antè actæ uita uos conſcios habeo Quirites, & hic ipſe honos delatus ad me teſtis eſt innocentiæ meæ. neq; enim quod ſæpe aliâs, quia ita tempora poſtulabant Reipublicæ qui

bello clarißimus esset, sed qui maxime procul ab his coitionibus uitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de causa uos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primum ipsas expugnare quæstiones omni ope annisi sunt: dein postquàm ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunitium auxilium, patricij confugerunt: postremo repulsi inde (adeo omnia tutiora, quàm ut innocentiam suam purgarent, uisa) in nos irruerunt, & priuatis dictatorē poscere reum uerecundiæ nō fuit: ut omnes dij hominesq; sciant, ab illis, etiam quæ non poßint, tentari, ne rationem uitæ reddant: me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum dictatura me abdico. Vos quæso COSS. si nobis datum ab senatu negotium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: ut appareat innocentia nostra nos non maiestate honoris tutos à criminibus istis esse. Abdicat inde se dictatura, & post eū confestim Follius magisterio equitum: primiq; apud COSS. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti, aduersus nobilium testimonia egregie absoluuntur. Publius etiā Philo multiplicatis summis honoribus post tot res tot domi belloq; gestas.

absol°

catos

cæterum inuisus nobilitati, causam dixit: absolutusq; est. Nec diutius (ut fit) quàm dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum uiguit. inde labi cœpit ad uiliora capita, donec in coitionibus factionibusq;, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in Apuliam uersos rursus ad Caudium reuocauit, ut inde ex propinquo, si qui motus occasionem aperiret, Capuā Romanis eriperent. Eò COSS. cum ualido exercitu uenerunt: & primo circa saltus, cum utrinq; ad hostem iniqua uia esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibiq; primum castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs, equitum sæpius quàm peditum, utrinq; periculum factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contrà ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere dilatione belli uires suæ uidebantur. itaq; in aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptum erat intentiores ad respectum castrorum, nequa eò uis fieret, quàm ad prælium starent: aciem pediti tutam fore. COSS. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu consistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordi

nibus

instructio exercitus

nibus, aut ad circumeundos hostes: aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit, sinistris, præterquàm quòd confertiores steterant, repentino consilio Petilij COS. additæ uires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit: uniuersisq; hostem primo impetu uiribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. in hunc trāsuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum atq; equitum confundit, donec uniuersam ab ea parte auertit aciē. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpitius etiam hortator affuerat, auectus ab suis nondum conserentibus manus ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. unde haud dubiam uictoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis uiris, dissimilem ibi fortunā inuenit: Romanos loco pulsos, uictorem hostē signa in perculsos inferentem. cæterum omnia mutauit repēte consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & maius quàm pro numero auxiliū aduenerat, fortes uiri, & partis alterius uictoria audita, mox uisa etiam, prælium restituit. tota deinde iam uincere acie Romanus: & omisso certamine, cædi capiq; Samnites: nisi qui Maleuentum, cui nunc urbi

Beneuentum nomen est, perfugerunt. Ad triginta milia cæsa aut capta Sammitiũ, proditum memoriæ est. COSS. *egregia uictoria parta protinus inde ad Bouianũ oppugnandum legiones ducunt: ibiq́; hyberna egerunt, donec ab nouis* COSS. *L. Papyrio Cursore quintum, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Follio magistro equitum, exercitum accepit. Is cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. unde post nocturnã Samnitium fugã sine certamine receptis Fregellis, præsidioq́; ualido imposito, in Cãpaniam reditũ, maximè ad Nolam armis repetẽdam. eò se intra mœnia sub aduentũ dictatoris & Samnitiũ omnis multitudo, & Nolana agrestis contulerant. Dictator urbis situ circunspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitatur) circuniecta muris incendit. nec ita multo pòst, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio* COS. *(nam utrunq; traditur) Nola est capta. Qui capta decus Nolæ ad* COS. *trahunt, adijciũt, Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta claui figendi causa dictatorem dictum. Suessa & Pontia eodem anno coloniæ deducta sunt Suessa, Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitã in conspectu litoris sui incoluerant: et in tertiam Casinum*

exping.

num ut deduceretur colonia, S. C. factum est. sed III. *uiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes* COSS. *M. Valerius, P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quàm ea cura decederet patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est. nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominem. Itaq; altero* COS. *in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter ager Romæ restiterat, autore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramēto adigit: arma, quæq; alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus, de inferendo bello agitat, quieturus haud dubie, nisi ultro arma Hetrusci inferrēt. Eadem in cōparando cohibendoq; bello consilia & apud Hetruscos fuere. neutri finibus egressi. Et cēsura clara eo anno Ap. Claudij, & C. Plautij fuit: memoriæ tamē felicioris ad posteros nomen Appij, quòd uiam muniuit, & aquam in urbem duxit: eaq; unus perfecit, quia ob infamem atq; inuidiosam senatus lectionē uerecundia uictus collega magistratu se abdicauerat. Appius iā inde antiquitus insitam pertinaciā familiæ gerēdo, solus cēsuram obtinuit. Eodem Appio autore Potitia gens,*

Appar. bell

cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerij delegandi causa solennia eius sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionẽ facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cũ stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interijsse, sed censorẽ etiam Appium memori deûm ira post aliquot annos luminibus captum. Itaq; COSS. qui eum annum secuti sunt, C. Iunius Bubulcus III. & Q. Aemylius Barbula iterum, initio anni questi apud populum deformatum ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eã lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam ac libidinẽ facta esset obseruaturos: & senatum extemplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Ap. Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, utraq; pertinentia ad rem militarem: unum, ut tribuni militum senideni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquã paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum, & consulum ferme fuerant beneficia. tulere eam rogationem Tr. pl. L. Attilius, C. Martius. alterum, ut II. uiros nauales classis ornandæ reficiẽdæq; causa idẽ populus iuber

an. ab. v. c. 437.

iuberet. Lator huius plebiſciti fuit M. Decius Trib. pl. Eiuſdem anni rē dictu paruam præterirem, ni ad religionem uiſa eſſet pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis cenſoribus erant in æde Iouis ueſci, quod traditum antiquitus erat, ægrè paßi, Tybur uno agmine abierunt: adeò, ut nemo in urbe eſſet, qui ſacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosq́; Tybur miſerunt, ut darent operam ut hi homines Romanis reſtituerentur. Tyburtini benigne polliciti, primum accitos eos in curiam hortati ſunt, ut reuerterentur Romam: poſtquam perpelli nequibant, conſilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die feſto alij alios per ſpeciem celebrandarum cantu epularum cauſa inuitant: & uino, cuius auidum ferme genus eſt, oneratos ſopiunt: atq; ita in plauſtra ſomno uictos conijciunt, ac Romam deportant: nec prius ſenſere, quàm plauſtris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppreßit. Tunc concurſus populi factus, impetratoq́; ut manerent, datum ut triduum quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nunc ſolennis eſt, licentia per urbem uagarentur: reſtitutumq́; in æde ueſcendi ius ijs, qui ſacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Conſules inter ſe prouincias partiti: Iunio Samnites, Aemylio nouum

bellum Hetruria sorte obuenit. In Samnio Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat ui capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: uerberibusq; fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, ui cepit: atq; omnes puberes interfecit. Inde uictor exercitus Bouianum ductus. caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longe ditissimum, atque opulentissimum armis uirisq;. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaque sæuitum in hostes est: prædæ plus penè, quàm ex omni Samnio unquam egestum: benigneq; omnis militi concessa, & postquàm præpotentem armis Romanum nec acies subsistere ullæ, nec castra, nec urbes poterant: omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, ni insidijs quæreretur locus: si qua licentia populando effusus exercitus excipi, ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam, pars forte, pars consilio oblati congruentia ad consulem afferentes, quæ & uera erant: pecoris uim ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerũt ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquã intrasse Romanos uidit saltũ.

repentè

repentè exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. & primo noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, ſarcinas congerunt in medium. dein, poſtquam ut quiſque liberauerat ſe onere, aptaueratq; armis, ad ſigna undique coibant, & notis ordinibus in ueteri diſciplina militiæ iam ſine præcepto ullius ſua ſpōte ſtruebatur acies: conſul ad ancipitem maximè pugnam aduectus, deſilit ex equo: & Iouem, Martemq;, atque alios teſtatur Deos, ſe nullam ſuam gloriā inde, ſed prædam militi quærentem, in eum locum deueniſſe, neq; in ſe aliud, quàm nimiam ditandi ex hoſte militis curam reprehendi poſſe. ab eo ſe dedecore nullam rem aliam, quàm uirtutem militum uindicaturam. conniterentur modò uno animo omnes inuadere hoſtem uictum acie, caſtris exutum, nudatum urbibus, ultimam ſpem furto inſidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem eſſe iam uirtuti Romanæ inexpugnabilē locum? Fregellana arx, Soranaq́;, & ubicunq; iniquo ſucceſſum erat loco, memorabantur. His accenſus miles, omnium immemor difficultatum, uadit aduerſus imminentem hoſtium aciem. ibi paulum laboris fuit, dum in aduerſum cliuum erigitur agmen. cæterum poſtquam prima ſigna planiciem ſummā ceperūt, ſenſitq; acies æquo ſe iam inſtitiſſe loco, uerſus extemplò eſt terror in inſidiatores:

instruct. exerc.

plur

ardor.

Ascensus arduus

easdemq; latebras, quibus se pauloantè texerant, palati atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita ipsos tum sua fraude impediebant. itaq; ergo perpaucis effugium patuit. Cæsa ad uiginti millia hominum: uictorq; Romanus ad oblatã ultro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ urbs socia Romanis uelut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellum. Eò alter COS. Aemylius cum exercitu ad liberandos obsidione socios uenit. aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benignè in castra ante urbem posita aduexere. Hetrusci diem primum consultando, maturarent, traherent'ne bellum, traduxerunt: postero die, ubi celeriora quàm tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum est: armatiq; in aciẽ procedunt. Quod postquam consuli nũtiatum est, extemplò tesseram dari iubet, ut prandeat miles, firmatisq; cibo uiribus arma capiat. dicto paretur. consul ubi armatos paratosq; uidit, signa extra uallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti utrinq; steterunt, expectantes ut ab aduersariys clamor & pugna inciperet. & prius sol meridie se inclinauit, quàm telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re

abire

abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq; tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. concurrunt infensis animis. numero hostis, uirtute Romanus superat. anceps prælium multos utrinque, & fortissimum quenque absumit. nec prius inclinata res est, quàm secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis recẽtibꝰ subsidijs fulta prima acies fuit, ante signa circaq; omnes ceciderunt, nulla unquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Thuscos nox texisset ita, ut uictores prius quàm uicti pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab utroq; in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat, subsidiarijs modo relictis, uix quod satis esset ad castrorum præsidium: & apud Romanos tantum uulnerum fuit; ut plures post prælium saucij decesserint, quàm ceciderant in acie. Q. Fabius insequentis anni COS. bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. cæterum & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus Hetruscis uenit. Permulti iam anni erant, cùm inter patricios magistratus, tribunosq; nulla

pugna

seditio certamina fuerant: cum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamē oritur. Ap. Claudius censor circumactis decem & octo mensibus, quod Aemylia lege finitum censuræ spatium temporis erat: cùm C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset: nulla ui compelli ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat Trib. plebis qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non popularem magis, quàm iustam, nec in uulgus, quàm optimo cuiq; gratiorem. Is cùm identidem legem Aemyliam recitaret, autoremq́; eius Mamercum Aemylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem antè censuram, & longinquitate potestatem dominantem intra sex mensium & anni coëgisset spatium: Dic agedum, inquit, Ap. Claudi quidnam facturus fueris, si eo tempore, quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses? Negare Appius interrogationem tribuni magnopere ad causam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Aemylia eos censores, quorum in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus iußisset, quodq́; postremum iußisset, id ius, ratumq́; esset: non tamen aut se, aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse. Hæc sine ullius assensu cauillante Appio, En, inquit,

Quiri

Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab ullo creatus, priuatus fasces & imperiū obtinuit: ne et antè continuando abstitit magistratu, quàm obruerēt eum malè parta, malè gesta, malè retenta imperia, hæc est eadem familia Quirites, cuius ui atque iniurijs compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis. hæc, aduersus quam tribunitium auxilium uobis comparastis, hæc propter quam duo exercitus Auentinum insedistis. hæc, quæ fœnebres leges: hæc, quæ agrarias semper impugnauit. hæc connubia patrum, & plebis interrupit. hæc plebi ad curules magistratus iter obsepsit. hoc est nomen multo, quàm Tarquiniorum, infestius uestræ libertati. Ita'ne tandem Ap. Claudi, cùm centesimus iam annus sit ab Mamerco Aemylio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortissimiq; uiri, nemo eorū duodecim tabulas legit? nemo id ius esse? quod postremo populus iussisset, sciuit? imò uerò omnes sciuerunt: ideò Aemyliæ potius legi paruerūt, quàm illi antiquæ, qua primùm censores creati erant: quia hanc postremum iusserat populus: & quia, ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiqua abrogat noua. An hoc dicis Appi? non teneri Aemylia lege populum? an populū teneri: te unum extra legem esse? Tenuit Aemylia lex

uiolentos illos censores, C. Furium, & M. Geganium. qui quid iste magistratus in Repub. malè facere posset, indicarunt: cum ira finitæ potestatis, Mamercum Æmylium principem ætatis suæ belli domiq;, ærarium fecerunt. tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spatium. tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspitiis, eodem iure creatum. An hunc non ut qui optimo iure censor creatus esset, populus creauit? tu unus eximius es. in quo hoc præcipuum ac singulare ualeat? quem tu regem sacrificiorum crees? amplexus regni nomen, ut qui optimo iure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet. quem semestri dictaturæ, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quàm isti stolidos ac socordes uideri creditis eos, qui intra uicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt? aut qui uitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Manius dictator, quia, cum quæstiones seuerius, quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret: contagio eius, quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est: ut priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia imperiosissima &

ma & superbißima: non die, non hora citius, quàm necesse est, magistratu abieris: modo ne excedas finitum tempus: satis est aut diem, aut mensem censuræ adijcere. Triennium, inquit, & sex menses ultra quàm licet Aemylia lege, censuram geram: & solus geram. hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis? quem ne in demortui quidem locũ subrogari fas est. pœnitet enim, quòd antiquißimum solenne, et solùm ab ipso cui fit, institutũ Deo, ab nobilißimis antistitibus eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti: gens antiquior originibus urbis huius, hospitio Deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi uniuersam Rempublicam eo nefario obstrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est, quo demortuo collega C. Iulio censore L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. & quãto modestior illius cupiditas fuit, quàm tua Appi? nec solus, nec ultra finitũ lege tempus L. Papyrius censuram geßit. tamen neminem inuenit qui se postea autorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortem collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quòd dies exijt censuræ, nec quòd collega magistratu abijt, nec lex, nec pudor coërcet: uirtutem in

super

superbia, in audacia, in contemptu Deorum hominumq; ponis. Ego te Appi Claudi pro istius magistratus maiestate ac uerecundia, quem gessisti, non modò manu uiolatum, sed ne uerbo quidem inclementiori à me appellatum uellem: sed & hæc, quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coëgit me loqui: & nisi Aemyliæ legi parueris, in uincula duci iubebo: nec cùm ita comparatum à maioribus sit, ut comitijs censorijs, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renuntiato altero comitia differantur: ego te, qui solus censor creari non possis, solum censuram gerere patiar. Hæc taliaq; cùm dixisset, prehendi censorē & in uincula duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summaq; inuidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur, iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consuliq; Fabio imis montibus ducenti ad ferendam opem socijs, tentandasq; munitiones, si quà posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinē cùm ostenderet subiecta latè planicies: consul, ut loco paucitatem suorū adiuuaret, deflectit paululū in cliuos agmē (aspreta erāt strata saxis) inde signa in hostē obuertit. Hetrusci omniū præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores, prælium ineunt adeò raptim & auidè, ut abiectis

abiectis missilibus, quo celerius manus conse-
rerent, stringerent gladios uadentes in hostem. pugna
Romanus contrà, nunc tela, nunc saxa, quibus
eos affatim locus ipse armabat, ingerere. igitur
scuta, galeæq; ictæ cùm etiam quos non uulne-
rauerant, turbarent: neq; subire erat facile ad
propiorem pugnam: neq; missilia habebant,
quibus eminus rem gererent: stantes, & expo-
sitos ad ictus cùm iam satis nihil tegeret:
quosdam etiam pedem referẽtes, fluctuantesq́;,
& instabilem aciem redintegrato clamore
strictis gladijs hastati & principes inua-
dunt. cum impetum non tulerunt Hetrusci: uer
sisq́; signis fuga effusa castra repetunt. Sed
equites Romani præuecti per obliqua campi
cum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra
itinere montes petunt. Inde inermi penè agmi-
ne, ac uexato uulneribus in syluam Ciminiam
penetratum. Romanus multis milibus He-
truscorum cæsis, duodequadraginta signis mi-
litaribus captis, castris etiam hostium cum
præda ingenti potitur. Tum de persequendo
hoste agitari cœptum Sylua erat Ciminia ma Sylua
gis tum inuia atq; horrenda, quàm nuper fue-
re Germanici saltus: nulli ad eam diem ne
mercatorum quidem adita. eam intrare haud
ferè quisquam præter ducem ipsum audebat.
alijs omnibus cladis Caudinæ nondũ memoria
aboleuerat. Tum ex ijs qui aderãt cõsulis fra-
ter (M.

Speculator. ter (M. Fabium, Cæsonem alij, C. Claudium quidam matre eadem qua COS. genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, breuiq; omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat: linguamq; Hetruscam probè nouerat. Habeo autores, uulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos. sed propius est uerò, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostium immiscuerit. seruus ei dicitur comes unus fuisse, nutritus unà, eoq; haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepere: nequa inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gæsisq; binis armati. Sed neque commercium linguæ, nec uestis, armorumue habitus sic eos texit, quàm quòd abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsque ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductumq; in senatum, consulis uerbis egisse de societate, amicitiaq;: atque inde comi hospitio acceptum, nuntiare Romanis iussum, commeatum exercitui dierum XXX. præstò fore, si ea loca intrasset: iuuentutemq; Camertium Vmbrorum

in ar

in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata consuli essent: impedimentis prima uigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero die obequitauit stationibus hostium: quæ extra saltum disposita erant. & cum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaq; altera egressus, ante noctem agmen assequitur. postero die luce prima iuga Ciminij montis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. Ingenti iam abacta præda, tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ Romanis occurrunt, adeo incompositæ, ut uindices prædarum propè ipsi prædæ fuerint. Cæsis, fugatisq; ijs, late depopulato agro uictor Romanus, opulentusq; rerum omnium copia, in castra rediit. Eò fortè v. legati cum duobus tribunis pleb. uenerant denuntiatum Fabio senatus uerbis, ne saltum Ciminium transiret. lætati serius se, quàm ut impedire bellum possent, uenisse, nuncij uictoriæ Romam reuertuntur. Hac expeditione consulis motum latius erat, quàm profligatum bellum. uastationem nanq; sub Ciminij montis radicibus iacens ora senserat: conciueratq; indignatione non Hetruriæ modo populos, sed Vmbriæ finitima. itaq; quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium uenit: neque è

ſyluis tantummodo promota caſtra: ſed etiam auiditate dimicãdi quàm primum in campos delata acies: deinde inſtructa primo ſuo ſtare loco: relicto hoſtibus ad inſtruendum contrà ſpatio. deinde poſtquam detrectare hoſtem ſenſere pugnam: ad uallum ſubeũt. ubi poſtquam ſtationes quoq; receptas intra munimenta ſenſere, clamor repentè circa duces ortus: ut eò ſibi è caſtris cibaria eius diei deferri iuberent: manſuros ſe ſub armis: & aut nocte, aut certe luce prima caſtra hoſtium inuaſuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora, cum cibum capere conſul milites iubet, præcipit ut in armis ſint, quacunq; diei, noctis'ue hora ſignum dederit. paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: eleuat Hetruſcos: nec hoſtem hoſti, nec multitudinem multitudini comparandam ait eſſe: præterea telum aliud occultum ſcituros in tempore: interea taceri opus eſſe. His ambagibus prodi ſimulabat hoſtes, quo animus militum multitudine territus reſtitueretur: & quòd ſine munimento conſederant: uериſimilius erat quod ſimulabatur. Curati cibo corpora quieti dant: & quarta ferè uigilia ſine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ calonibus diuiduntur ad uallum proruendum, foſſasq; implendas. intra munimenta inſtruitur acies: delectæ cohortes ad

ad portarum exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstiuis noctibus sopitæ maxime quietis tempus est: proruto uallo erupit acies: stratos paßim inuadit hostes: alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad arma trepidantes cædes oppreßit. paucis armandi se datum spatium est. eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes fundit Romanus, fugatosq; persequitur. ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedere refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur. aurum, argentumq; iussum referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidam autores sunt: metuq; in magno ciuitatem fuisse: ne interclusus exercitus tam infesto saltu coortis undique Thuscis Vmbrisq; opprimeretur. Sed ubicunque pugnatum est, res Romana superior fuit. itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ ferme capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant, legati pacem fœdusq; ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, COS. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus ui cepit. multa alia castella, uiciq;

aut deleta hostiliter, aut integra in potestatē uenere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandū agrum Nucerinum profecti proximis raptim uastatis, unde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (ut fit) prædæ lōgius progressi exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cum occidione occidi possent: redeuntes agmine, incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderūt. quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hostes tulerat: interclusum Romanum exercitum obsideri: cladisq; imaginem Furculas Caudinas memorabant, eadem temeritate auidam ulteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam non hostium magis armis, quàm locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur: quòd belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset. itaq; armis, uirisq; ad obterendum C. Martium COS. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Martius dimicandi potestatem non faciat. Obuius ijs COS. fuit. dimicatū prælio utrinq; atroci

uast.

atroci, atq; incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset, aduersæ tamen rei summa in Romanos uertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosq́; militum, atq; unum legatum, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius uulnus. Ob hæc etiã aucta fama (ut solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq́; dici placebat, nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infestis tutò posse: nec uiuere Martium COS. satis fidebant. Alter COS. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoq; eum, non publica solum autoritate mouerẽt, ut memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium COS. cum S.C. tradidissent, adiecissentq́; orationem conuenientem mandatis: consul demissis in terrã oculis tacitus ab incertis quidnã esset acturus, legatis recessit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papyrium dictatorem dixit. cui cum ob animum egregie uictum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit: ac sine responso ac mẽtione facta sui, legatos dimisit: ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit:

atq; ei legem curiatam de imperio ferenti triste omen diem diffidit, quod Faucia curia fuit principium duabus insignis cladibus, capta urbis, & Caudinæ pacis: quod utroq; anno einsdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit. Dictator postero die auspicijs repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus ad terrorem traducti syluam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam peruenit: acceptisq; à Martio COS. *ueteribus militibus, in aciem copias eduxit. nec hostes detrectare uisi pugnã. instructos deinde, armatosq;, cum ab neutris prælium inciperetur, nox oppreßit. Quieti aliquandiu, nec suis diffidentes uiribus, nec hostẽ spernẽtes statiua in propinquo habuere. Nam & cum Vmbrorum exercitu acie depugnatũ est. Fusi tamen magis, quàm cæsi hostes: quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam. & ad Vadimonis lacum Hetrusci lege sacrata coacto exercitu, cum uir uirum legisset, quantis nunquã alias antè simul copijs, simul animis dimicarunt: tantoq; irarum certamine gesta res est, ut ab neutra parte emissa sint tela. gladijs pugna cœpit: & acerrime commissa ipso certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accensa est: ut non cum Hetruscis toties uictis, sed cum aliqua noua gente uideretur*

pugna

retur dimicatio esse. nihil ab ulla parte mouetur fugæ: cadunt antesignani: & ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. ab ultimis deinde subsidijs cietur miles: adeoq; ad ultimum laboris ac periculi uentū est, ut equites Rom. omissis equis ad primos peditum per arma, per corpora euaserint. ea uelut noua inter fessos exorta acies turbauit signa Hetruscorum. secuta deinde impetum eorum, utcunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc uinci pertinacia cœpta, & auerti manipuli quidā: & ut semel dedere terga, etiam certiorem capessere fugam. Ille primum dies fortuna ueteri abundantes Hetruscorum fregit opes. cæsum in acie, quod roboris fuit: castra eo impetu capta, direptaq́;. Pari subinde periculo, gloriæq; euentu bellum in Samnitibus erat: qui præter cæteros belli apparatus, ut acies sua fulgeret nouis armorum insignibus, fecerunt. duo exercitus erant: scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat scuti: summum latius quā pectus atq; humeri teguntur, fastigio æquali: ad imū cuneatior, mobilitatis causa. spongia pectori tegumentum: & sinistrum crus ocrea tectum. galeæ cristatæ, quæ speciem magnitudini corporum adderent: tunicæ auratis militibus uersicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu

datum: illi in sinistro consistunt. Notus iam Romanis apparatus insigniũ armorum fuerat: doctiq; à ducibus erant, horridum militem esse debere, non cælatum auro argentoq;, sed ferro & animis fretum: quippe illa prædam uerius, quàm arma esse, nitentia ante rem, deformia inter sanguinem & uulnera. uirtutẽ esse militis decus, & omnia illa uictoriam sequi: & ditem hostem quamuis pauperis uictoris præmium esse. His Cursor uocibus instinctos milites in præliũ ducit. dextro ipse cornu consistit: sinistro præfecit magistrum equitũ. simul est concursum, ingens fuit cum hoste certamẽ: non segnius inter dictatorẽ et magistrũ equitum, ab utra parte uictoria inciperet. Prior fortè Iunius cõmouit hostem, læuo dextro cornu, sacratos more Samnitium milites, eoq; candida ueste, & paribus cãdore armis insignes, eos se orco mactare Iunius dictitans cum intulisset signa, turbauit ordines, & haud dubiè impulit aciem. Quod ubi sensit dictator, Ab læuo'ne cornu uictoria incipiet? inquit: & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam sequetur, non partem maximam uictoriæ trahet? cõcitat milites. Nec peditũ uirtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedũt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab læuo cornu, ambo cõsulares, ad equites in cornibus positos euehũtur: adhortatiq; eos, ut partẽ secum

pugna

cum

rum capesserẽt decoris, in trãsuersa latera hostium incurrũt. is nouus additus terror cum ex parte utraq; circumuasisset aciem, & ad terrorẽ hostiũ legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradũ, tum fuga ab Samnitibus cœpta. iam strage hominum, armorumq; insignium campi repleri, ac primo pauidos Sãnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. captis, direptisq; ante noctem iniectus ignis. Dictator ex S.C. triumphauit. cuius triumpho longe maximam speciem captiua arma præbuere. tantum magnificentiæ uisum in ijs, ut aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandum diuiderentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus armis hostium usi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt, Samnitiumq; nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius COS. nec dubia, nec difficili uictoria dimicat. Ipsum oppidũ (nam ad mœnia uictor accessit) cepisset: ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentibus præ se Romam ad Senatum missis, COS. præstantiore etiã quàm dictator

uictoria triumphās urbem est inuectus. Quinctiam deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valeriū, est uersum: quos populus proximis comitijs ingenti consensu COS. alterum; alterum prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomitam Hetruriam continuatur consulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. COSS. partiti prouincias. Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. Is profectus ad Nuceriam, Allifates iam tum pacem petentes, quòd uti ea cum daretur noluissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. haud magno certamine hostes uicti. neq; eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marci eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoq; alteri COS. secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atq; inducias in XL. annos petere. Volsiniensium castella aliquot ui cepit, quædam ex ijs diruit, ne receptaculo hostibus essent: circunferendoq́; paßim bello tantum terrorem sui fecit, ut nomen omne Hetruscum fœdus à COS. peteret. ac de eo quidem nihil impetratū. induciæ annuæ datæ. stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum: & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces

induc

induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorum, gentis integræ à cladibus belli: nisi quòd transitum exercitus ager senserat. Ii cōcitata omni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, ut relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandam inde Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod incœptum eorum ubi ad Deciū COS. perlatum est, ad urbem ex Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro Pipiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec Romæ spernebatur Vmbrorum bellum: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade quàm intutā urbem incolerent. Itaq; legati ad Fabium COS. missi sunt: ut, si quid laxamenti à bello Samnitiū esset: in Vmbriā propere exercitū duceret. Dicto paruit COS. magnisq; itineribus ad Meuaniam, ubi tum copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repens aduentus COS. quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderāt, ita exterruit Vmbros, ut alij recedendum ad urbes munitas, quidam bellum omittendum censerent. Plaga una (Materinam ipsi appellant) nō continuit modo cæteros in armis: sed confestim ad certamen egit. castra uallantē Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul uidit:

Pupin
66.26.
421.

uidit: reuocatos milites ab opere, prout loci natura tēpusq; patiebatur, ita instruxit: cohortatusq; prædicatione uera quà in Thuscis, quà in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Hetrusci belli conficere iubet: & uocis impiæ pœnas expetere: qua se urbem Romanam oppugnaturos minati sunt. Hæc tāta sunt alacritate militū audita, ut clamor sua sponte ortus loquentem interpellauerit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum, cursu effuso in hostem feruntur: non tanquam in uiros, aut armatos incurrunt. mirabilia dictu: signa primo eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem: armatiq; milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, scutis magis quàm gladijs geritur res. umbonibus, incussaq; ala sternūtur hostes. plus capitur hominum, quàm cæditur: atq; una uox ponere arma iubentiū per totam fertur aciem. Itaq; inter ipsum certamen facta deditio est à primis autoribus belli. postero insequentibusq; diebus & cæteri Umbrorū populi deduntur: Ocriculani sponsione in amicitiam accepti. Fabius alienæ sortis uictor belli, in suam prouinciam exercitum reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum: ita senatus in insequentem annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius COSS. fuerūt, prorogauit maxi-

me

alacritas

pugna

me Appio aduersante, imperium. Appium censorem petisse consulatum, comitiaq́; eius ab L. Furio Tr. pl. interpellata, donec se censura abdicauit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bellum Salentini hostes decernerentur. Roma mansit, ut urbanis artibus opes augeret: quando belli decus penes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit. multa secũda prælia fecit: aliquot urbes hostium ui cepit. prædæ erat largitor. & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat: militemq́; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidũ. Q. Fabius procõsul ad urbẽ Allifas cũ Samnitiũ exercitu signis collatis cõfligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atq; in castra cõpulsi, nec castra forent retenta, ni exiguũ superfuisset diei: ante noctẽ tamen sunt circunsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. postero die uixdũ luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, ut cum singulis uestimentis emitterentur. hi omnes sub iugũ missi. socijs Samnitium nihil cautum. ad VII. millia sub corona uenière. qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quæsitum esset, delectu, an uoluntarij pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent: per Latinos populos custodiendi dantur. Iussiq́; eam integram rem noui

COSS. P. Cornelius Aruina, Q. Martius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad Senatum referre. Id ægre paßi Hernici, concilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo, quē Maritimum uocāt, præter Alatrinatem, Ferentinatemq;, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt. In Samnio quoq;, quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaq; quæ in ijs Romana erant, expugnata: & in captiuorum corpora militum fœde sæuitū. itaq; cò P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam enim Anagninis Hernicisq; alijs bellū iussum erat) decernūtur. Primo ita omnia opportuna loca hostes inter consulum castra interceperunt, ut peruadere expeditus nuntius nō posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensiq; de statu alterius, uterq; cōsul ageret: Romamq; is metus manaret: adeo, ut omnes iuniores sacramento adigerentur: atq; ad subita rerū duo iusti scriberētur exercitus. Cæterum Hernicum bellum nequaquā pro præsenti terrore, ac uetustate gentis gloriæ fuit. nihil usquam dictu dignum ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierū inducias, ita ut ad Senatum Romā legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumētoq;, et singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martium reiecti: cui

S. C.

S.C. permissum de Hernicis erat: isq; gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter COS. superior uiribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes, saltusq; peruios ceperant, nequa subuehi commeatus possent. neq; eos, cum quotidie signa in aciem consul proferret, elicere ad certamen poterat: satisq; apparebat neq; Samnitem certamen præsens, nec Romanum dilationem belli laturum. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegæ uenire auxilio: moram certaminis hosti exemit. nam, ut qui ne alteri quidē exercitui se ad certamen credidissent pares, cōiungi utiq; passi duos consulares exercitus, nihil crederent superesse spei: aduenientem incomposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in medium: & prout tempus patiebatur, instructa acies. clamor primum in statiua perlatus, deinde cōspectus procul pulus tumultum apud alterū consulem in castris fecit. isq; confestim arma capere iussis, raptimq; eductis in aciē militibus, transuersam hostium aciē, atq; alio certamine occupatam inuadit: clamitans summum flagitium fore, si alterum exercitū utriusq; uictoriæ compotem sinerent fieri: nec ad se sui belli uindicarent decus. quà impetum dederat, perrumpit: aciemq; per mediam in castra hostiū tendit: & uacua defensoribus capit, atq; incendit. Quæ ubi flagr

flagrantia Marcianus miles conspexit, & hostes respexere: tum paßim fuga cœpta Samnitium fieri. sed omnia obtinet cædes: nec in ullam partem tutum perfugium est. Iam XXX. millibus hostium cæsis, signum receptui consules dederant: colligebantq; in unum copias, inuicem inter se gratãtes: cum repente uisæ procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplementum scriptæ fuerant, integrauere cædẽ. in quas nec iussu consulum, nec signo accepto uictores uadunt. malò tyrocinio imbuendum Samnitem clamitantes. Indulgent COSS. legionum ardori: ut qui probe scirent nouum militem hostium inter perculsos fuga ueteranos ne tẽtando quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ, ueteres, nouæq; montes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci uictis est: & de iugis, quæ ceperant, funduntur. iamq; una uoce omnes pacẽ petebant. Tum trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores mißi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triũphans in urbem rediit. statuaq; equestris in foro decreta est: quæ ante tẽplum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt quàm ciuitatem, suæ leges redditæ: connubiumq; inter

pax

inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerũt, permissum. Anagninis, quiq; arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragij latione: data: concilia, connubiaq́; adempta: & magistratibus, præterquàm sacrorũ curatione interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C. Iunio Bubulco censore locata est: quam COS. bello Samnitium uouerat. ab eodem collegaq́; eius M. Valerio Maximo uiæ per agros publica impensa factæ. Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertio renouatum: legatisq́; eorum, qui ad id uenerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit, P. Cornelium Scipionem cum magistro equitum P. Decio Mure. ab ijs, propter quæ creari erãt, comitia cõsularia habita, quia neuter COSS. potuerant bello abesse. Creati COSS. L. Posthumius, T. Minutius. Hos COSS. Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit: biennio exẽpto, quo Claudium Volumniumq́;, & Cornelium cum Martio COSS. factos tradidimus. memoria'ne fugerit in annalibus digerendis, an consulto binos consules falsos ratus trãscenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatẽ agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaq; ambo COSS. in Samnium missi, cum diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianum Minutius petissent: Posthumij prius ductu ad Tifernum pugnatũ. Alij haud dubie Sãnites

 uictos,

uictos, ac triginta millia inde hominum capta tradunt: alij Marte æquo discessum: & Posthumium metum simulantẽ nocturno itinere clàm in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, ut statiua tuta, copiosáq; (& ita erant) petisse uideretur: postquàm & munimentis castra firmauit, & omni apparatu rerum utilium instruxit: relicto firmo præsidio uigilia tertia, quà duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi autore Posthumio Minutius cum hostibus signa confert. & cum anceps prælium in multum diei processisset: tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium improuiso inuadit. itaq; cum laßitudo ac uulnera fugam quoq; præpedissent, occidione occisi hostes: signa unum & uiginti capta: atq; inde ad castra Posthumij perrectum. ibi duo uictores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt, fugantq;: signa militaria sex & uiginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multiq; alij mortales: & castra utraq; capta: & Bouianum, ubi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnáq; gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minutium COS. cum uulnere graui relatum in castra mortuum, quidam autores

res sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cum ad exercitum Minutij missus esset, Bouianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum, dedicatumq;. P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho COSS. *Samnites, seu finem, seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est: nisi sæpe bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione ultro citroq; habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando uerba uana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium* COS. *cum exercitu breui in Samnio fore: eum ad bellum, pacem'ne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia Senatui relaturum: decedentem ex Samnio* COS. *legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset: fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Aequos inde ueteres hostes, cæterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos, uersa arma Romana: quòd incolumi Hernico nomine misitauerant simul cum ijs Samniti auxilia, & post Hernicos subactos uniuersa propè gens sine dissimulatione consilij publici ad hostes desciuerat: &*

Pax.

postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales uenerant res repetitum, tentationem aiebant esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandũ foret, Hernicos docuisse: cùm, quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallẽt, copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatẽ fore. Ob hæc uulgo in concilijs iactata po. Rom. bellum fieri Aequis iußit. consulesq; ambo ad nouum profecti bellum quatuor millia à castris hostium consederunt. Aequorum exercitus (ut qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; uastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs urbium relictarum excidia. itaq; postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quenq; rerum auertisset, audita: ut prima uigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq; mœnibus in urbes abirent: cuncti eam sententiam ingẽti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterum postquam ibi neq; stationes pro portis, nec quenquam in uallo, nec fremitum consuetum

castr

castrorum animaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgreßi deinde uallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem uestigijs sequi. sed uestigia in omnes æquè ferentia partes, ut in dilapsis pas sim, primo errorē faciebant: pòst per exploratores compertis hostiū consilijs ad singulas urbes circunferendo bello unum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorū pleraq; diruta, atq; incensa: nomenq; Aequorum propè ad internecionem deletū. De Aequis triumphatum: exemploq; eorū clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterent Romam oratores pacis petēdæ, amicitiæq;. ijs populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus uir et facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cū appareret ædilibus, fieriq; se pro tribu ædilem uideret: neq; eius accipi nomen, quod scriptum faceret: tabulā posuisse: & iurasse se scriptum non facturum. quē aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius: tribunatu antè gesto, triūuiratibusq;, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) cōtumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. ciuile ius repositum in penetralibus pon

tificum euulgauit: fastosq́; circa forum in albo proposuit: ut quando lege agi posset sciretur. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit: coactusq́; consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus uerba præire: cum more maiorum negaret nisi COS. aut imperatorem posse templum dedicare. Itaq; ex autoritate Senatus latum ad populum est, nequis tēplum, aram'ue iniussu Senatus, aut Trib. ple. partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, refertā. Ad collegam ægrū uisendi causa Flauius cùm uenisset: consensuq́; nobiliū adolescentium, qui ibi aßidebant, assurrectum ei non esset: curulem afferri sellam eò iußit: ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterū Flauium dixerat ædilē forensis factio, Ap. Claudij cēsura uires nacta: qui Senatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit: nec in curia adeptus erat quas petierat opes urbanas: humilibus per omnes tribus diuisis, forū & campum corrupit. tantumq́; Flauij comitia indignitatis habuerūt, ut pleriq; nobilium annulos aureos, & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes disceßit ciuitas: aliud integer popul9 fautor et cultor bonorū, aliud forensis factio tenebat: do

nec

nec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul cōcordiæ causa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretā in quatuor tribus coniecit. urbanasq; eas appellauit. adeoq; eam rem acceptam gratis animis ferūt, ut Maximi cognomen, quod tot uictorijs non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodē institutū dicitur, ut equites Idib. Quintil. trāsueherētur.

DECADIS I.

LIBER X.

VCIO Genutio, Ser. Cornelio COSS. ab externis ferme bellis otium fuit. Sorā, atq; Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eò quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisq; ciuitas data. Frusinates tertia parte agri dānati: quòd Hernicos ab eis solicitatos cōpertū: capitaq; coniurationis eius, quæstione ab COSS. ex S.C. habita, uirgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est: quòd nuntiabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco

territiq; nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis traijcere. & in terra prosperum æquè in palatos prædatores præliũ fuerat: refugientibusq; ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita in medio circumuenti hostes, cæsiq;: pars capti classem indicãt, regemq; Cleonymũ tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo uico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda uada stagnorum aptè planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis complent. profectiq; ad classem immobiles naues, & loca ignota plus quàm hostem timentes circumuadunt: fugientesq; in altum, ac nusquam repugnantes usq; ad ostium amnis persecuti, captis quibusdam, incẽsisq; nauibus hostiũ, quas trepidatio in uada intulerat: uictores reuertuntur. Cleonymus uix quinta parte nauiũ incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra nauium spoliaq; Laconũ in æde Iunonis ueteri fixa, multi supersunt qui uiderunt. Patauij monimentum naualis pugnæ eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nuntiabatur: ubi Licinium genus præpotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœptum

seditio

ptum simul Marsos agrum ui tueri: in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrum equitum sibi legit M. Aemylium Paulum. id magis credo, quàm Q. Fabium ea aetate, atq; eis honoribus Valerio subiectum. caeterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu praelio uno Marsos fundit. compulsis deinde in urbes munitas, Milioniam, Plestinã, Fresiliã intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis foedus restituit. Tum in Hetruscos uersum bellum. & cùm dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus ex insidijs circũuenitur: signisq; aliquot amissis foeda militum caede ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret: quòd siqua alia arte cognomen suum aequauit, tum maximè bellicis laudibus: sed etiam quòd memor Papyrianae saeuitiae nunquam ut dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nũtiata ea clades Romam maiorem quàm res erat, terrorem exciuit. nam ut exercitu deleto, ita iustitium indictum: custodiae in portis, uigiliae uicatim exactae: arma, tela in muros cõgesta. Omnibus iunioribus sacramẽto adactis dictator ad exercitũ missus omnia spe

metus

tranq

tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, cohortes, quae signa amiserant, extra uallũ sine tentorijs destitutas, inuenit: exercitum auidum pugnae, quo maturius ignominia aboleretur. Itaque confestim castra inde in agrum Rusellanũ promouit. eò & hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summam & in aperto certamine uirium spem habebant: tamen insidijs quoque, quas feliciter experti erant, hostẽ tentant. Tecta semiruta, uici per uastationem agrorũ deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in conspectu praesidij Romani, cui praeerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quam illecebram cùm commoueretur nemo ab Romana statione, pastorum unus progressus sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis uici pecus propellentes: quid cessarent, cùm per media castra Romana tutò agere possent? Haec cum legato Caerites quidam interpretarentur: et per omnes manipulos militum ingens esset indignatio: nec tamen iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguae attendere animum, pastorum sermo agresti an urbano propior esset. Cùm referrent sonum linguae, & corporum habitum, & nitorem cultiora, quàm pastoralia esse: Ite igitur, dicite, inquit, detegant nequicquã conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis iam dolo capi,

pi, quàm armis uinci posse. Hæc ubi audita sunt, & ad eos, qui consederāt in insidijs, perlata: consurrectum repentè ex latebris est: & in patentem ad conspectum undique campum prolata signa. uisa legato maior acies, quàm quæ ab suo præsidio sustineri posset. itaq; properè ad dictatorē auxilia accitum mittit: interea ipse impetus hostium sustinet. Nuntio allato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erāt. rapta extemplò signa, armaq;: & uix ab impetu & cursu tenebantur. cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increscente certamine. urgent itaq; alij alios, hortāturq; signiferos ut ocyus eant. quo magis festinantes uidet dictator, eò impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contrà, principio exciti pugnæ omnibus copijs aderant; & super alios alij nuntiant dictatori omnes legiones Hetruscorum capeßisse pugnam: nec iam ab suis resisti posse, & ipse cernit ex superiore loco in quanto discrimine præsidium esset: cæterum satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse periculi uindicem, quàm maximè uult fatigari hostem, ut integris adoriatur uiribus fessos. quanquam lentè procedunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti utiq; modicū erat spatium. prima incedebant

ardor ai

pugna

debant signa legionum, nequid occultum aut repētinum hostis timeret: sed reliquerat interualla inter ordines peditum, quà satis laxo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur: incompositisq; aduersus equestrem procellam subitum pauorem offundit. Itaq; ut propè serum auxilium iam penè circumuentis, ita uniuersa requies data est. integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. fusi hostes castra repetūt, inferentibusq; iam signa Romanis cedunt, & in ultimam castrorum partem conglobantur. hærent fugientes in angustijs portarum: pars magna aggerem uallumq; conscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquà & euadere possent. Fortè quodam loco malè den satus agger pondere suprastantium in fossam prōcubuit: atq; ea cùm Deos pandere uiam fugæ cōclamassent, plures inermes quàm armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum uires: & pacto annuo stipendio: & duûm mensium frumento, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterēt Romam. pax negata: induciæ biennij datæ. dictator triumphans in urbem redijt. Habeo autores, sine ullo memorabili prælio pacatam ab dictatore Hetruriam esse: seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cū plebe in gratiam

fuga

pax

reducto

reducto. COS. ex dictatura factus M. Valerius. non petentem, atq; adeò etiam absentem creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta id unum non ambigitur cōsulatum cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio, & Q. Apuleio COSS. satis pacatæ foris res fuere. Hetruscum aduersæ belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitem multorū annorum cladibus domitum haud-dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebē quietā & exoneratā deducta in colonias multitudo præstabat. tamen ne undique tranquillæ res essent, certamen iniectum inter primores ciuitatis, patricios plebeiosq;, ab Tr. pl. Q. & Cn. Ogulnijs. qui undiq; criminandorum patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam plebem accenderent, sed ipsa capita plebis consulares triumphalesq; plebeios: quorum honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset. Rogationem promulgarunt, ut cùm quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent: placeretq; augeri sacerdotum numerum, quatuor pontifices quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cùm inter augures constet imparem numerum debere esse, ut

tres

tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cùm ad quatuor quinq; adiecti nouē numerū, ut terni in singulis essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur: iuxtà eam rem agrè paßi patres quàm cùm consulatum uulgari ui derent: simulabāt ad Deos id magis, quàm ad se pertinere. ipsos uisuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, nequa in Remp. clades ueniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminum uinci. & cernebant aduersarios non id, quod olim uix sperauerint, affectantes magnos honores: sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos, multiplices consulatus, censurasq́;, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq́; lege inter Ap. Claudium maximè ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cùm eadem fermè de iure patrū ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, contraq́; eam dicta erant, cùm plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem: qualem eum multi, qui in concione erant, uiderant: incinctum Gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo, ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium COS. purū piumq́; Dijs immortalibus

bus uisum, aquè ac si T. Manlius collega eius deuoueretur: eundem P. Decium, qui sacra publica pop. Ro. faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent dij, quàm Ap. Clau. castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quàm se? quē pœnitere uotorū, quæ pro re publica nuncupauerint tot COSS. plebeij, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarētur triumphi: iam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore Senatui populoq; Romano in patricijs, quàm in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat, cui deorum hominum'ue indignum uideri potest, inquit, eis uiris, quos uos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, et toga picta, & corona triumphali, laureaq; honoraritis, quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atq; auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem uectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capide ac lituo, capite uelato uictimam cædat: augurium'ue. ex arce capiat? cuius imaginis titulo consulatus, censuraq; & triumphus æquo animo legetur: si augu-

postquam icto Romæ cum Samnitibus fœdere fœciales uenerant res repetitum, tentationem aiebant esse, ut terrore incusso belli Romanos se fieri paterentur. quod quantopere optandũ foret, Hernicos docuisse: cùm, quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallẽt copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatẽ fore. Ob hæc uulgo in concilijs iactata po. Rom. bellum fieri Aequis iußit. consulesq́; ambo ad nouum profecti bellum quatuor millia à castris hostium consederunt. Aequorum exercitus (ut qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; uastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs urbium relictarum excidia. itaq; postquam inter multas sententias una, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quenq; rerum auertisset, audita: ut prima uigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq́; mœnibus in urbes abirent: cuncti eam sententiam ingẽti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & ubi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterum postquam ibi neq; stationes pro portis, nec quenquam in uallo, nec fremitum consuetum

castr

castrorum animaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgreßi deinde uallum cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem uestigijs sequi. sed uestigia in omnes æquè ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorē faciebant: pòst per exploratores compertis hostiū consilijs ad singulas urbes circunferendo bello unum & quadraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorū pleraq; diruta, atq; incensa: nomenq́; Aequorum propè ad internecionem deletū. De Aequis triumphatum: exemploq́; eorū clades fuit, ut Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterent Romam oratores pacis petēdæ, amicitiæq́;. ijs populis fœdus petentibus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba patre libertino humili fortuna ortus, cæterum callidus uir et facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cū appareret ædilibus, fieriq́; se pro tribu ædilem uideret: neq; eius accipi nomen, quod scriptum faceret: tabulā posuisse: & iurasse se scriptum non facturum. quē aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius: tribunatu antè gesto, triūuiratibusq́;, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) cōtumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. ciuile ius repositum in penetralibus pon

tificum euulgauit: fastosq; circa forum in albo proposuit: ut quando lege agi posset sciretur. ædem Concordiæ in area Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit: coactusq; consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus uerba præire: cum more maiorum negaret nisi COS. aut imperatorem posse templum dedicare. Itaq; ex autoritate Senatus latum ad populum est, nequis tēplum, aram'ue iniussu Senatus, aut Trib. ple. partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, refertā. Ad collegam ægrū uisendi causa Flauius cùm uenisset: consensuq; nobiliū adolescentium, qui ibi asidebant, assurrectum ei non esset: curulem afferri sellam eò iußit: ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterū Flauium dixerat ædilē forensis factio, Ap. Claudij cēsura uires nacta: qui Senatum primus libertinorum filijs lectis inquinauerat. & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit: nec in curia adeptus erat quas petierat opes urbanas: humilibus per omnes tribus diuisis, forū & campum corrupit. tantumq; Flauij comitia indignitatis habuerūt, ut pleriq; nobilium annulos aureos, & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discesit ciuitas: aliud integer popul⁹ fautor et cultor bonorū, aliud forensis factio tenebat: do

nec

nec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul cōcordiæ causa, simul ne humilimorum in manu comitia essent, omnem forensem turbam excretā in quatuor tribus coniecit. urbanasq; eas appellauit. adeoq; eam rem acceptam gratis animis ferūt, ut Maximi cognomen, quod tot uictorijs non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodē institutū dicitur, ut equites Idib. Quintil. trāsueherētur.

DECADIS I.

LIBER X.

LVCIO Genutio, Ser. Cornelio COSS. ab externis ferme bellis otium fuit. Sorā, atq; Albam coloniæ deducta: Albam in Aequos sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eò quatuor millia hominum missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisq; ciuitas data. Frusinates tertia parte agri dānati: quòd Hernicos ab eis solicitatos cōpertū: capitaq; coniurationis eius, quæstione ab COSS. ex S.C. habita, uirgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est: quòd nuntiabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco

obſcuro multa uulnera accepta, maximeq; lapidum ictu, donec altero ſpecus eius ore (nam peruius erat) inuento, utræq; fauces congeſtis lignis accẽſæ. ita intus fumo ac uapore ad duo millia armatorum ruentia nouißimè in ipſas flammas dum euadere tendunt, abſumpta. M. Liuio Dentre, & C. Aemylio COS. redintegratum Aequorum bellum. Coloniam ægrè patientes uelut arcem ſuis finibus impoſitam ſumma ui expugnare adorti, ab ipſis colonis pelluntur: cæterum tantum Romæ terrorem fecere, quia uix credibile erat tam affectis rebus ſolos per ſe Aequos ab bellum coortos, ut tumultus eius cauſa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus cum M. Titinio magiſtro equitum. profectus primo congreſſu Aequos ſubegit, ac die octauo triumphans in urbem cùm rediſſet, ædem Salutis, quam COS. uouerat, cenſor locauerat, dictator dedicauit. Eodẽ anno claßis Græcorum Cleonymo duce Lacedæmonio ad Italiæ littora appulſa Thurias urbẽ in Salẽtinis cepit. Aduerſus hunc hoſtem COS. Aemylius miſſus prælio uno fugatum compulit in naues. Thuriæ redditæ ueteri cultori: Salentinoq; agro pax parta. Iuniũ Bubulcum dictatorem miſſum in Salentinos in quibuſdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius quàm confligendum eſſet cum Romanis, Italia exceſſiſſe, circumuectus inde Brunduſij promontorium

rium, medioq; ſinu Hadriatico uentis latus, cum læua importuoſa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburniq; & Iſtri, gentes feræ & magna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerent: penitus ad littora Venetorum peruenit. expoſitis paucis, qui loca explorarent: cùm audiſſent tenue prætentũ littus eſſe, quod trãſgreßis, ſtagna ab tergo ſint irrigua æſtibus maritimis: agros haud procul proximos campeſtres cerni: ulteriora colles uideri eſſe: oſtium fluminis prealti, quò circumagi naues in ſtationem tutam, uidiſſe (Meduacus amnis erat) eò inuectam claſſem ſubire flumine aduerſo iußit. Grauißimas nauium nõ pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia tranſgreſſa multitudo armatorum ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum uicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egreßi leui præſidio nauibus relicto, uicos expugnant: inflãmant tecta: Vast. hominum, pecudumq; prædas agunt: & dulcedine prædandi longius uſq; à nauibus procedunt. Hæc ubi Patauium ſunt nuntiata (ſemper autem eos in armis accolæ Galli habebãt) in duas partes iuuentutem diuidunt. altera in regionem, qua effuſa populatio nuntiabatur: altera, ne cui prædonum obuia fieret, altero itinere ad ſtationem nauium (millia autem XIIII. ab oppido aberat) ducta. In naues paruas cuſtodibus interemptis impetus factus:

 territiq;

*territiq́; nautæ coguntur naues in alteram ri-
pam amnis traijcere. & in terra prosperum æ-
què in palatos prædatores præliū fuerat: refu
gientibusq́; ad stationem Græcis Veneti obsi-
stunt. Ita in medio circumuenti hostes, cæsiq́;,
pars capti classem indicāt, regemq́; Cleonymū
tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo ui
co in custodiam datis, pars fluuiatiles naues
ad superanda uada stagnorum aptè planis al
ueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis
complent. profectiq́; ad classem immobiles na-
ues, & loca ignota plus quàm hostem timen-
tes circumuadunt: fugientesq́; in altum, ac nus
quam repugnantes usq; ad ostium amnis per-
secuti, captis quibusdam, incēsisq́; nauibus ho
stiū, quas trepidatio in uada intulerat: uicto-
res reuertuntur. Cleonymus uix quinta parte
nauiū incolumi, nulla regione maris Hadria-
tici prospere adita, discessit. rostra nauium spo
liaq́; Laconū in æde Iunonis ueteri fixa, multi
supersunt qui uiderunt. Patauij monimentum
naualis pugnæ eo die, quo pugnatum est, quot-
annis solenni certamine nauium in flumine
oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ
cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est
fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetru
riam rebellare ab Arretinorum seditionibus
motu orto nuntiabatur: ubi Licinium genus
præpotens, diuitiarum inuidia pelli armis cœ-*

seditio

ptum

ptum simul Marsos agrum ui tueri: in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaq; propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator magistrum equitum sibi legit M. Aemylium Paulum. id magis credo, quàm Q. Fabium ea ætate, atq; eis honoribus Valerio subiectum. cæterum ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu prælio uno Marsos fundit. compulsis deinde in urbes munitas, Milioniam, Plestinā, Fresiliā intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis fœdus restituit. Tum in Hetruscos uersum bellum. & cùm dictator auspiciorum repetendorum causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus ex insidijs circūuenitur: signisq; aliquot amißis fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret: quòd siqua alia arte cognomen suum æquauit, tum maximè bellicis laudibus: sed etiam quòd memor Papyrianæ sæuitiæ nunquam ut dictatoris iniussu dimicaret, adduci potuisset. Nūtiata ea clades Romam maiorem quàm res erat, terrorem exciuit. nam ut exercitu deleto, ita iustitium indictum: custodiæ in portis, uigiliæ uicatim exactæ: arma, tela in muros cōgesta. Omnibus iunioribus sacramēto adactis dictator ad exercitū missus omnia spe

tranq

metus

tranquilliora, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, cohortes, quæ signa amiserant, extra uallū sine tentorijs destitutas, inuenit: exercitum auidum pugnæ, quo maturius ignominia aboleretur. Itaque confestim castra inde in agrum Rusellanū promouit. eò & hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summam & in aperto certamine uirium spem habebant: tamen insidijs quoque, quas feliciter experti erant, hostē tentant. Tecta semiruta, uici per uastationem agrorū deusti haud procul castris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in conspectu præsidij Romani, cui praerat Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quam illecebram cùm commoueretur nemo ab Romana statione, pastorum unus progressꝰ sub ipsas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis uici pecus propellentes: quid cessarent, cùm per media castra Romana tutò agere possēt? Hæc cum legato Cærites quidam interpretarentur: et per omnes manipulos militum ingens esset indignatio: nec tamen iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguæ attendere animum, pastorum sermo agresti an urbano propior esset. Cùm referrent sonum linguæ, & corporum habitum, & nitorem cultiora, quàm pastoralia esse: Ite igitur, dicite, inquit, detegant nequicquā conditas insidias: omnia scire Romanum: nec magis iam dolo capi,

insidiæ

pi, quàm armis uinci posse. Hæc ubi audita sunt, & ad eos, qui consederāt in insidijs, perlata: consurrectum repentè ex latebris est: & in patentem ad conspectum undique campum prolata signa. uisa legato maior acies, quàm quæ ab suo præsidio sustineri posset. itaq; properè ad dictatorē auxilia accitum mittit: interea ipse impetus hostium sustinet. Nuntio allato, dictator signa ferri, ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erāt. rapta extemplò signa, armaq́;: & uix ab impetu & cursu tenebantur. cum ira ab accepta nuper clade stimulabat, tum concitatior accidens clamor ab increscente certamine. urgent itaq; alij alios, hortāturq́; signiferos ut ocyus eant. quo magis festinantes uidet dictator, eò impensius retentat agmen, ac sensim incedere iubet. Hetrusci contrà, principio exciti pugnæ omnibus copijs aderant; & super alios alij nuntiant dictatori omnes legiones Hetruscorum capeßisse pugnam: nec iam ab suis resisti posse, & ipse cernit ex superiore loco in quanto discrimine præsidium esset: cæterum satis fretus esse etiam nunc tolerando certamini legatum, nec se procul abesse periculi uindicem, quàm maximè uult fatigari hostem, ut integris adoriatur uiribus fessos. quanquam lentè procedunt, iam tamen ad impetum capiendum equiti utiq; modicū erat spatium. prima incedebant

debant signa legionum, nequid occultum aut repẽtinum hostis timeret: sed reliquerat interualla inter ordines peditum, quà satis laxo spatio equi permitti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & immissus eques libero cursu in hostem inuehitur: incompositisq; aduersus equestrem procellam subitum pauorem offundit. Itaq; ut propè serum auxilium iam penè circumuentis, ita uniuersa requies data est. integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. fusi hostes castra repetũt, inserentibusq; iam signa Romanis cedunt, & in ultimam castrorum partem conglobantur. hærent fugientes in angustijs portarum: pars magna aggerem uallumq; conscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquà & euadere possent. Fortè quodam loco malè densatus agger pondere suprastantium in fossam procubuit: atq; ea cùm Deos pandere uiam fugæ cõclamassent, plures inermes quàm armati euadunt. Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum uires: & pacto annuo stipendio: & duûm mensium frumento, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterẽt Romam. pax negata: induciæ biennij datæ. dictator triumphans in urbem redijt. Habeo autores, sine ullo memorabili prælio pacatam ab dictatore Hetruriam esse: seditionibus tantum Arretinorum compositis, & Licinio genere cũ plebe in gratiam

reducto

pugna

fuga

pax

reducto. COS. ex dictatura factus M. Valerius. non petentem, atq; adeò etiam absentem creatum credidere quidam: & per interregem ea comitia facta id unum non ambigitur cōsulatum cum Apuleio Pansa gessisse. M. Valerio, & Q. Apuleio COSS. satis pacatæ foris res fuere. Hetruscum aduersæ belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitem multorū annorum cladibus domitum haud dum fœderis noui pœnitebat. Romæ quoq; plebē quietā & exoneratā deducta in colonias multitudo præstabat. tamen ne undique tranquillæ res essent, certamen iniectum inter primores ciuitatis, patricios plebeiosq;, ab Tr. pl. Q. & Cn. Ogulnijs. qui undiq; criminandorum patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam plebem accenderent, sed ipsa capita plebis consulares triumphalesq; plebeios: quorum honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset. Rogationem promulgarunt, ut cùm quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent: placeretq; augeri sacerdotum numerum, quatuor pontifices quinq; augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cùm inter augures constet imparem numerum debere esse, ut tres

sedition

tres antiquæ tribus, Ramnenses, Titienses, Luceres suum quæq; augurem habeant: aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, cùm ad quatuor quinq; adiecti nouẽ numerũ, ut terni in singulis essent, expleuerunt. Cæterum quia de plebe adlegebantur: iuxtà eam rem ægrè paßi patres quàm cùm consulatum uulgari uiderent: simulabãt ad Deos id magis, quàm ad se pertinere. ipsos uisuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum, nequa in Remp. clades ueniat. Minus autem tetendere, assueti iam tali genere certaminum uinci. & cernebant aduersarios non id, quod olim uix sperauerint, affectantes magnos honores: sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos, multiplices consulatus, censurasq́;, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq́; lege inter Ap. Claudium maximè ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cùm eadem fermè de iure patrũ ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, contraq́; eam dicta erant, cùm plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent: retulisse dicitur Decius parentis sui speciem: qualem cum multi, qui in concione erant, uiderant: incinctum Gabino cultu, super telum stantem: quo se habitu pro populo, ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium COS. purũ piumq; Dijs immortalibus

bus uisum, aequè ac si T. Manlius collega eius deuoueretur: eundem P. Decium, qui sacra publica pop. Ro. faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent dij, quàm Ap. Clau. castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quàm se? quē pœnitere uotorū, quæ pro re publica nuncupauerint tot COSS. plebeij, tot dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarētur triumphi: iam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore Senatui populoq; Romano in patricijs, quàm in plebeijs ducibus. Quod cum ita se habeat, cui deorum hominum'ue indignum uideri potest, inquit, eis uiris, quos uos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, et toga picta, & corona triumphali, laureaq; honorauritis, quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atq; auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem uectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capide ac lituo, capite uelato uictimam cædat: augurium'ue. ex arce capiat? cuius imaginis titulo consulatus, censuraq; & triumphus æquo animo legetur: si augu-

ratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? equidem (pace dixerim deûm) eos nos iam pop. Rom. beneficio esse spero, qui sacerdotiis non minus reddamus dignatione nostra honoris, quàm acceperimus: & deorum magis, quàm nostra causa expetamus, ut quos priuatim colemus, publicè colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra sit causa patriciorum de sacerdotiis? & non iam in possessione unius amplissimi simus sacerdotii? decemuiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorũ populi huius interpretes, antistites eosdẽ Apollinaris sacri cæremoniarumq; aliarum plebeios uidemus. nec tum patriciis ulla iniuria facta est, cum duumuiris sacris faciũdis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, uir fortis ac strenuus, quinq; augurũ loca, quatuor pontificum adiecit, in quæ plebeii nominẽtur: non ut uos Appi uestro loco pellant, sed ut adiuuent uos homines plebeii diuinis quoq; rebus procurandis: sicut in cæteris humanis pro parte uirili adiuuant. Noli erubescere Appi collegam in sacerdotio habere, quẽ in cẽsura, quẽ in consulatu collegam habere potuisti: cuius tã dictatoris magister equitum, quàm magistri equitum dictator esse potes. Sabinum aduenam principem nobilitatis uestræ, seu Ap. Clausum, seu Ap. Claudiũ mauultis, illi antiqui

qui patricij in suum numerum acceperunt. ne fastidieris nos in sacerdotium numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus: imò omnia eadem, quæ uos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe COS. est factus: Caius Licinius Stolo primus magister equitum: C. Martius Rutilius primus & dictator, & censor: Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadẽ: penes uos auspicia esse: uos solos gentem habere: uos solos iustum imperium & auspicium domi militiæq́;: æque adhuc prosperum plebeium, ac patricium fuit, porroq́; erit. En unquam fando audistis patricios primo esse factos, non de cœlo demissos, sed qui patrẽ ciere auumq́; possent: id est, nihil ultrà quàm ingenuos? Consulem iam patrem ciere possum, auumq́; iam poterit filius meus. nihil est aliud in re Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur. certamen tantum patricij petunt, nec curant quem euẽtum certaminum habeant. Ego hanc legem, quòd bonũ, faustum felixq́; sit nobis ac Reip. uti rogastis, iubendã censeo. Vocare tribus extemplò populus iubebat: apparebatq́; accipi legem: ille tamen dies est intercessione sublatus, postero die deterritis tribunis ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinq; augures item de plebe,

C. Genutius, P. Aelius Paetus, M. Minutius Fessus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pontificum nouem augurum numerus factus. Eodem anno M. Valerius COS. de prouocatione legem tulit diligentius sanctam. tertio ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadem. causam renouandae saepius haud aliam fuisse reor, quàm quòd plus paucorum opes, quàm libertas plebis poterant. Portia tamen lex sola pro tergo ciuium lata uidetur: quòd graui poena, siquis uerberasset, necasset'ue ciuẽ Romanum sanxit. Valeria lex, cum eum, qui prouocasset, uirgis caedi securiq; necari uetuisset, siquis aduersus ea fecisset, nihil ultrà, quàm improbe factum, adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) uisum credo uinculum satis ualidũ legis nũc uix seruo ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile aduersus rebellantes Aequos, cum praeter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum est. Alter COS. Apuleius in Vmbria Nequinum oppidum circumsedit. locus erat arduus, atq; in parte una praeceps, ubi nũc Narnia sita est: nec ui, nec munimento capi poterat. itaq; eam infectã rem M. Fuluius Paetus, T. Manlius Torquatus noui COSS. accepcrũt. In eum annũ cum Q. Fabiũ COS. non petentem omnes dicerent centuriae: ipsum autorem fuisse Macer Licinius ac Tubere-

bero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annū: eo anno maiori se usui Reip. fore, urbano gesto magistratu: ita nec dißimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, uetustior annalium autor Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium Q. F. Maximū. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamq; fabulam mistam ex æditilijs & consularibus comitijs, conuenientem errori. Et lustrū eo anno conditum à P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Auerrione censoribus: tribusq; additæ duæ, Aniensis ac Terētina. Hæc Romæ gesta. cæterum ad Nequinū oppidum cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti præsidium armatum se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernanda res uisa, neq; incaute credenda. cum altero eorum (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum mißi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingreßi nocte portam, quæ proxima erat, cepere: qua refracta COS. exercitusq; Romanus sine certamine urbem inuasere. ita Nequinū in ditio-

nem pop. Rom. uenit. colonia eò aduersus Umbros missa à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romã reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratũ bellum. sed eos alia moliẽtes Gallorũ ingens exercitus fines ingressus paulisper à proposito auertit: pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex hostibus facere Gallos conantur, ut eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent. de societate haud abnuunt barbari: de mercede agitur. qua pacta, acceptaq;, cũ parata cætera ad bellũ essent: sequiq; Hetruscus iuberet: inficias eunt mercedem se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint accepisse ne agrum Hetruscum uastarent, armisq; lacesserent cultores. militaturos tamen se, si utiq; Hetrusci uelint: sed nulla alia mercede, quàm ut in partẽ agri accipiantur: tandemq; aliqua sede certa consistant. Multa de eo cõcilia populorũ Hetruriæ habita: nec perfici quicquã potuit: nõ tã, quia imminui agrũ, quàm quia accolas sibi quisq; adiungere tam efferatæ gentis homines horrebat. ita dimissi Galli pecuniam ingentem sine labore ac periculo paratam retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscum adiecti: eo minus cũctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T. Manlio COS. Hetruria prouincia sorte euenit: qui uixdum ingressus

gressus hostium fines, cum exerceretur inter equites, ab rapido cursu circumagendo equo effusus, extēplò propè expirauit: tertius ab eo casu dies finis uitæ COS. *fuit. Quo uelut omine belli accepto, deos pro se cōmisisse bellū memorantes Hetrusci sustulere animos. Romæ tū desiderio uiri, tum incommoditate temporis tristis nuntius fuit, ut patres ab iubendo dictatore consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. Valeriū* COS. *omnes sententiæ, centuriæq; dixere: quem senatus dictatorem dici iussurus fuerat. tum extemplò in Hetruriam ad legionem proficisci iußit. aduentus eius cōpreßit Hetruscos, adeo ut nemo extra munimenta egredi auderet: timorq́; ipsorū obsidioni similis esset. neq; illos nouus* COS. *uastandis agris, urendisq; tectis, cum paßim non uillæ solum, sed frequentes quoq; uici incendijs fumarēt: elicere ad certamen potuit. Cum hoc segnius bellum opinione esset: alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud immerito terribile erat, fama Picentium nouorum sociorum indicio exorta est: Samnites arma, & rebellionem spectare: seq; ab ijs solicitatos esse. Picentibus gratiæ actæ: & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites uersa est. Caritas etiā annonæ solicitam ciuitatem habuit: uentumq; ad inopiæ ultimum foret, ut scripsere, quibus ædilē fuisse*

Vast.

annona

eo anno Fabium Maximum placet: ni eius uiri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tũ in annonæ dispensatione præparando ac cõuehendo frumento fuisset. Eo anno (nec traditur causa) interregnũ initum. interreges fuere Ap. Claudius, dein P. Sulpitius: is comitia consularia habuit: creauit L. Cor. Scipionem, Cn. Fuluium COSS. Principio huius anni oratores Lucanorũ ad nouos COSS. uenerũt questum: quia conditionibus perlicere se nequiuerint ad societatem armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos uastare: belloq́; ad bellum cogere. Lucano populo satis superq́; erratum quondam. nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferre ac pati tolerabilius ducãt, quàm ut unquam postea nomen Romanum uiolent. Orare patres, ut & Lucanos in fidẽ accipiãt, & uim atq; iniuriã ab se Samnitium arceãt. Se, quanquam bello cum Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamẽ obsides dare paratos esse. Breuis consultatio Senatus fuit. ad unum omnes iungendum fœdus cum Lucanis, resq́; repetendas ab Samnitibus censent. Benigne responsum Lucanis: ictumq́; fœdus. Fœciales mißi, qui Samnitem decedere agro sociorum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberẽt. quibus obuiam mißi ab Samnitibus qui denuntiarent: si

quod

quod adissent in Samnio concilium, haud inuiolatos abituros. Hæc postquam audita sunt Romæ, bellum Samnitibus & patres censuerũt, & populus iußit. COSS. inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerũt: diuersiq́; ad suum quisq; bellum proficiscũtur. Scipioni segne bellum & simile prioris anni militiæ, expectanti hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerunt. pugnatum maiore parte diei, magna utrinq; cæde. nox incertis qua data uictoria esset, interuenit. lux insequens uictorẽ, uictumq; ostendit. nam Hetrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem ubi profectione hostium concessam uictoriam uidet, progressus ad castra uacuis cum plurima præda (nam & statiua trepide deserta fuerant) potitur. inde in Faliscum agrum copijs reductis, cum impedimenta Falerijs cum modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostiũ fines incedit. omnia ferro igniq́; uastantur: prædæ undiq; actæ. nec solum modo uastum hosti relictũ, sed castellis etiam uicisq́; illatus ignis. urbibus oppugnandis temperatũ. in quas timor Hetruscos cõpulerat. Cn. Fuluij COS. clara pugna in Samnio ad Bouianum haud quaquã ambiguæ uictoriæ fuit. Bouianũ inde aggressus, nec ita multo pòst Aufidenã, ui cepit. Eodẽ anno Carseolos Colonia in vastit.

agrũ Aequicolorũ deducta. Fuluius COS. de Samnitibus triũphauit. Cũ comitia cõsularia instarent, fama exorta. Hetruscos, Samnitesq; ingentes conscribere exercitus: palàm omnibus concilijs uexari principes Hetruscorum, quòd non Gallos quacunq; conditione traxerint ad bellum: increpari magistratus Samnitiũ, quòd exercitum aduersus Lucanum hostem comparatum obiecerint Romanis. itaq; suis sociorũq; uiribus consurgere hostes ad bellum, & haudquaquam pari desungendum esse certamine. Hic terror, cum illustres uiri consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primo non petẽtem, deinde ut inclinata studia uidit, etiam recusantem conuertit. Quid se iam senẽ, ac perfunctum laboribus laborumq; præmijs, solicitarent: nec corporis, nec animi uigorem remanere eundem: & fortunam ipsam uereri, ne cui deorum nimia iam in se, & constantior quàm uelint humanæ res, uideatur: & se gloriæ seniorum succreuisse, & ad suam gloriam consurgẽtes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortißimis uiris Romæ, nec honoribus deesse fortes uiros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia: quæ uerecundia legum restinguenda ratus, legem recitari iußit, qua intra decem annos eundem consulem refici non liceret. uix præ strepitu audita lex est. tribuniq; plebis nihil id impedimẽti futurũ aiebãt se ad

popu

populum laturos, uti legibus solueretur. & ille quidẽ in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdem, qui tulissent, fraus fieret? iam regi leges, non regere. Populus nihilominus suffragia inibat: et ut quaeq; intro uocata erat centuria, C O S. *haud dubie Fabium dicebat. Tum demum consensu ciuitatis uictus, Dei approbent, inquit, quod agitis, acturiq́; estis Quirites. caeterum quoniam in me, quod uos uultis, facturi estis: in collega sit meae apud uos gratiae locus. P. Decium expertũ mihi concordi collegio uirũ, dignum uobis, dignum parente suo, quaeso merum consulem faciatis. Iusta suffragatio uisa. omnes quae supererant cẽturiae Q. Fabium, P. Decium* C O S S. *dixere. Eo anno plerisq; dies dicta ab aedilibus: quia plus, quàm quod lege finitum erat, agri possiderent: nec quisquam ferme est purgatus: uinculumq́; ingens immodicae cupiditatis iniectum est.* C O S S. *noui, Q. Fabius Maximus quartum, & P. Decius Mus tertium, cum inter se agitarent uti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantaeq; in hanc aut in illam prouinciam copiae satis essent, & uter ad utrum bellum dux idoneus magis esset: ab Sutrio, & Nepete, & Falerijs legati, autores, concilia Hetruriae populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti*

C O S S.

COSS. quo expeditiores commeatus essent, & incertior hostis, quà uenturum bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum, in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines uentũ est: uterq; populabundus effuso agmine incedit: explorant tamẽ latius, quàm populantur. Igitur non fefellere ad Tifernum hostes in occulta ualle instructi: quà ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum remotis, præsidioq; modico imposito, præmonitis militibus adesse certamen, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras successit. Samnites desperantes improuiso tumultu, quando in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. Itaq; & in æquum descẽdunt: ac fortunæ se maiore animo, quàm spe committunt. cæterum siue quia ex omnium Samnitium populis quodcunq; roboris fuerat, contraxerant: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquantum aperta quoq; pugna præbuerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex parte hostem loco moueri uidet, M. Fuluium, & M. Valerium Tri. mil. cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet: & adhortari, ut siquando unquam equestri ope adiutã Remp. meminerint, illo die annitantur ut ordinis eius gloriam inuictam præstent. peditum certamine

insidiæ

pugna

mine immobilem hostem restare: omnem reliquam spem in impetu esse equitũ. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate utrunq; nunc laudibus, nunc promißis onerat. Cæterum quando ne ea quoq; tentata uis proficeret: consilio grassandũ, si nihil uires iuuarent, ratus, Scipionẽ legatũ hastatos primæ legionis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm posset occultißime, circunducere iubet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen: auersoq́; hosti ab tergo repẽte se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quàm suis, ex improuiso ante signa euecti, præbuerũt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies: nec parte ulla pelli, aut perrumpi potuit. & postquam irritum incœptũ erat: recepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longum certamen, increscentemq́; fiducia sui uim potuisset, ni secunda acies iussu COS. in primum successißet. Ibi integræ uires sistunt inuehentẽ se iam Samnitem. & tempore improuisa ex montibus signa, clamorq́; sublatus non uero tantum metu terruere Samnitiũ animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit, & pro se quisq; miles adesse alterum COS. adesse legiones gaudio alacres fremunt: errorq́; utilis Romanis oblatus, fuga formidin-

midinisq; Samnites impleuit: maximè territos ne ab altero exercitu integro intactoq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quàm pro tāta uictoria fuit. tria millia & CCCC. cæsi: capti trecenti ferme & uiginti: signa militaria capta tria & uiginti. Samnitibus Appuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius COS. ijs ad Maleuentum castra obiecisset, extractosq; deinde ad certamen fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit, quàm cædis. duo millia Appulorū cæsa. spretoq; eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo cōsulares exercitus diuersis uagati partibus omnia spatio quinq; mensiū euastarūt. quadraginta et quinq; loca in Samnio fuere, in quibus Decij castra fuerunt: alterius COS. sex & octoginta. nec ualli tantum, ac fossarum uestigia relicta: sed multa illis insigniora monimenta uastitatis circà, regionūq; depopulatarū. Fabius etiam urbem Cimetram cepit. ibi capta armatorū duo millia CCCC. cæsi ferme pugnantes àd quadringentos triginta. Inde comitiorū causa Romam profectus maturauit eam rem agere. cum primò uocatæ Q. Fabiū COS. dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, uir acer & ambitiosus, nō sui magis honoris causa, quàm ut patricij recuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis uiribus incubuit,

buit, ut se cum Q. Fabio COS. *diceret. Fabius primo de se eadē ferè, quæ priore anno dicendo abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas: orare ut ex cœno plebeio cōsulatum extraheret: maiestatemq́; pristinam tum honori, tum patricijs gentibus redderet. Fabius silētio facto media oratione studia hominum sedauit. facturū enim se fuisse dixit, ut duorū patriciorum nomina reciperet, si alium, quam se* COS. *fieri uideret: nunc se sui rationē comitijs, cum contra leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturū. Ita L. Volumnius de plebe cū Ap. Claudio* COS. *est factus, priore itē consulatu inter se cōparati: Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam eloquentia ciuilibusq́; artibus haud dubie præstantē. Comitijs perfectis ueteres* COSS. *iussi bellū in Samnio gerere prorogato in sex mēses imperio. Itaq; insequenti quoq; anno L. Volumnio, Ap. Claudio* COSS. *P. Decius, qui* COS. *in Sanio relictus à collega fuerat: proconsul idē populari non destitit agros: donec Samnitium exrcitū nusquam se prælio cōmittentem postremo expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod legationibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mistis terrore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principum Hetruriæ consilium. Quo coacto, per quot annos*

pro

pro libertate dimicent cum Romanis exponunt. omnia expertos esse, si suismetipsorum uiribus tolerare tantam molem belli possent: tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacē à pop. Rom. cum bellum tolerare non possent: rebellasse, quòd pax seruientibus grauior, quàm liberis bellum esset. unam sibi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimam armis, uiris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrū & arma natos, feroces cùm suopte ingenio, tum aduersus Romanū populum: quem captum à se, auroq; redemptum haud uana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenæ quondam, maioribusq; eorum fuerit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare pro salute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitū paratum instructum armis, stipendio uenisse: confestim secuturos, uel si ad ipsam Romanam urbem oppugnandam ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes, molientesq; bellum domi Romanum urebat. nam P. Decius ubi cōperit per exploratores profectum Samnitium exercitū, aduocato consilio, Quid per agros, inquit, uagamur uicatim circunferente bellum? quin urbes ac mœnia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præsidet, cessere finibus, ac sibimetipsi exilium consciuere.

sciuere. Approbantibus cunctis ad Murgantiam ualidam urbē oppugnandam ducit: tantusq; ardor militum fuit, & charitate ducis, & spe maioris quàm ex agrestibus populationibus prædæ, ut uno die ui atq; armis urbem caperent. ibi duo millia Samnitium & centum pugnantes circumuenti, captiq;: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimentis grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius iubet. Haccine, inquit, uictoria sola, aut hac præda contenti estis futuri? uultis uos pro uirtute spes gerere? omnes Samnitiū urbes, fortunæq; in urbibus relictæ, uestræ sunt: quādo legiones eorū tot prælijs fusas, postremo finibus expulistis. uendite ista: et illicite lucro mercatorem, ut sequatur agmen. ego subinde suggerā quæ uendatis. Ad Romuleam urbem hinc eamus, ubi uos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda, ultro adhortantes imperatorē ad Romuleam pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormentis, simul admota sunt signa, nulla ui deterriti à muris, qua cuiq; proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. captum oppidum, ac direptū est. ad duo millia & CCC. occisi: & sex millia hominū capta. Et miles ingenti præda potitus: quam uendere, sicut priorem coactus. Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen summa alacritate ductus. cæte-

ff rum

rum ibi plus laboris ac periculi fuit. et defensa summa ui mœnia sunt: & locus erat munimento naturaq; tutus. sed euicit omnia assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium circa muros cæsa: præda militis fuit. Huius oppugnatarum urbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur, Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamq; oppugnatas tradunt. sunt qui nouorum consulum hanc gloriã faciant. quidam non amborũ, sed alterius, P. Volumnij: ei Samnium prouinciã euenisse. Dum ea in Samnio, cuiuscũq; ductu auspicioq; gererẽtur, Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus cõcitur: cuius autor Gelius Egnatius ex Samnitibus erat. Thusci ferè omnes consciuerunt bellum: traxerant contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede solicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens postquam Romam perlatus est, cum iam L. Volumnius COS. *cum legionibus secunda ac tertia, sociorumq; millibus quindecim profectus in Samnium esset: Ap. Claudium primo quoq; tempore in Hetruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterum magis eò profectum est, quòd mature uentum erat: ut quosdam*

spect

ſpectantes iam arma in Hetruria populos metus Romani nominis comprimeret: quàm quòd ductu COS. quicquam ibi ſatis ſcite, aut fortunate geſtum ſit. Multa prælia locis & temporibus iniquis commiſſa: ſpesq; in dies grauiorem hoſtē faciebat. & iam propè erat, ut nec duci milites, nec militibus dux ſatis fideret. Literas ad collegā accerſendum ex Samnio miſſas in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertū ponere, cū ea ipſa inter COSS. populi Romani, iam iterum eodē honore fungentes diſcrepatio fuerit, Appio abnuente miſſas, Volumnio affirmante Appij ſe literis accitum. Iam Volumnius in Samnio tria caſtella ceperat, in quibus ad tria millia hoſtium cæſa erant, dimidiū ferè eius captum. Et Lucanorum ſeditiones, à plebeijs & egētibus ducibus ortas, ſumma optimatium uoluntate per Q. Fabium proconſulē miſſum eò cum ueteri exercitu cōpreſſerat. Decio populandos hoſtiū agros relinquit: ipſe cum ſuis copijs in Hetruriam ad collegā pergit: quē aduenientem læti omnes accepere. Appium ex conſcientia ſua credo animū habuiſſe haud immerito iratum, ſi nihil ſcripſerat: illiberali, et ingrato animo, ſi eguerat ope, diſſimulantem. uix enim ſalute mutua reddita cum obuiā egreſſus eſſet: Satin' ſalua, inquit, Luci Volumni? ut ſeſe in Samnio res habent? quæ te cauſa, ut prouinciæ

ſeditio

tua excederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitũ uenisse: quæ si falsæ fuerint, nec usus sui sit in Hetruria, extẽplo conuersis signis abiturum. Tu uerò abeas, inquit: neq; te quisquam moratur. etenim minime consentaneũ est, cum bello tuo forsitan uix sufficias, hic te ad opem ferendam alijs gloriari uenisse. Bene Hercules uerteret, dicere Volumnius: malle frustra operã insumptam, quàm quicquam incidisse cur non satis esset Hetruriæ unus consularis exercitus. Digredientes iã COSS. legati tribuniq; ex Appiano exercitu circunsistũt: pars imperatorem suum orare ne collegæ auxilium quod acciendum ultro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunti Volũnio obsistere, atq; obtestari ne prauo cum collega certamine Remp. prodat. si qua clades incidisset: desertori magis, quàm deserto noxiæ fore. eò rẽ adductam, ut omnis rei bene, aut secus gestæ in Hetruria decus dedecusq; ad L. Volumniũ sit delegatũ. neminem quæsiturum quæ uerba Appij, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eũ: sed à Rep. & ab exercitu retineri. experiretur modo uoluntatẽ militum. Hæc monendo, obtestandoq; propè restitantes COSS. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandẽ ferme sententiã, in quam inter paucos certatum uerbis fuerat. Et cum

Volum

Volumnius causa superior, ne infacundus quidem aduersus eximiam eloquẽtiam collegæ uisus esset: cauillansq́; Appius sibi acceptũ referre diceret debere, quòd ex muto atq; elingui facundum etiam COS. *haberent: priore consulatu primis utiq; mensibus hiscere eum nequisse, nunc iam populares orationes serere: Quàm mallẽ, inquit, Volumnius, tu à me strenue facere, quàm ego abs te scite loqui didicissem. Postremo cõditionem ferre, quæ decretura sit, non orator (neq; enim id desiderare Remp.) sed imperator uter sit melior: Hetruriam & Samnium prouincias esse: utram mallet: eligeret. suo exercitu se uel in Hetruria, uel in Samnio rem gesturum. Tum militum clamor ortus, ut simul ambo bellum Hetruscum susciperent. quo animaduerso consensu Volumnius: Quoniam in collegæ uoluntate interpretanda, inquit, erraui, non committã ut quid uos uelitis, obscurũ sit. manere, an abire me uelitis, clamore significate. tum uerò tantus est clamor exortus, ut hostes è castris exciret. armis arreptis in aciem descendunt. & Volumnius signa canere, ac uexilla efferri è castris iussit. Appium addubitasse ferunt: cernentẽ seu pugnante, seu quieto se fore collegæ uictoriam: deinde ueritum ne suæ quoque legiones Volumnium sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signum dedisse. Ab neutra parte satis cõmode*

instructi fuerunt. nã & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatũ cum cohortibus paucis ierat: suosq; impetu magis milites, quàm cuiusquam ductu, aut imperio pugnam capessebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quàm Appius ad hostẽ perueniret. itaq; fronte inæquali concursum est: & uelut sorte quadam mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parũper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad cælum sublatis cõspiceretur: ita precatus esse: Bellona, si hodie nobis uictoriam duis: ast ego templũ tibi uoueo. Hæc precatus uelut instigãte Dea, & ipse collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur: et milites nc ab altera parte prius uictoria incipiat, annituntur. ergo fundunt fugantq; hostes, maiorẽ molem haud facile sustinentes, quàm cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedẽtes, insequendoq; effusos cõpulere ad castra. ibi interuentu Gellij, cohortiumq; Sabellarum, paulisper recruduit pugna. ijs quoq; mox fusis, iam à uictoribus castra oppugnabantur. et cum Volũnius ipse portæ signa inferret: Appius Bellonam uictricem identidem celebrans, accenderet milit

imper. virt.

pugna

litum animos: per uallum, per fossas irruperunt. castra capta, direptaq; præda ingẽs parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi: duo millia & centum uiginti capti. Dum ambo COSS. omnisq; Romana uis in Hetruscum bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines per Vestinos in Campaniam Falernumq; agrũ transcendunt, ingentesq; prædas faciunt. Volumniũ magnis itineribus in Samnium redeuntem (iam enim Fabio Decioq; prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitiũ exercitu, populationibusq; Campani agri ad tuendos socios conuertit. Vt in Calœnum agrum uenit: & ipse cernit recentia cladis uestigia: & Calœni narrant tantũ iam prædæ hostes trahere, ut uix explicare agmen poßint: itaq; iam propalàm duces loqui, extemplò eundem in Samnium esse: ut relicta ibi præda in expeditionem redeant: nec tam oneratũ agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia ueris erant, certius tamen explorãda ratus, dimittit equites, qui uagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirẽdo cognoscit ad Vulturnum flumẽ sedere hostem: inde tertia uigilia moturum iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus consedit, ut nec aduentus suus propinquitate nimia

praeda. exploratores.

ff 4 nosci

nosci posset: & egredientem è castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucẽ ad castra accessit: gnarosq; Oscæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facilè erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæq; custodes exire, ignobile agmen, & suaquenque molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum uisum est: & iam lux appetebat. itaque signa canere iussit: agmenq; hostium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequẽtes armati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti utrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam transcenderant uallum: cædesq; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmẽ præter quàm hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatũ erat: qui partim ipsi soluti uinctos soluebãt: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumq; prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant. memorandũ deinde edidere facinus: nam Statium Egnatium ducem adeuntem ordines, hortantemq; inuadunt: dissipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt: insidentemq; equo captum ad COS. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium:

mnitium: præliumq; iam profligatum integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominũ: duo millia & quingẽti capti: in eis trib. mil. quatuor: signa militaria triginta: &, quod lætißimum uictoribus fuit, captiuorum recepta septem millia & CCCC. præda ingens sociorum: accitiq; edicto domini ad res suas noscẽdas, recipiendasq; præstituta die. quarum rerum non extitit dominus, militi concessa: coactiq; uendere prædam, ne alibi quàm in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos fortè dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde Volumnianum exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio ingẽti solicitari. His nuntijs Senatus conterritus iustitiũ indici, delectũ omnis generis hominum haberi iußit. nec ingenui modo, aut iuniores sacramento adacti sunt: sed seniorum etiam cohortes factæ, libertiniq; centuriati. et defendendæ urbis consilia agitabantur: summæq; rerũ prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt Senatum Lucij Volumnij COS. literæ: quibus cæsos fusosq; populatores Campaniæ cognitum est. Itaque & supplicationes ob rem bene gestam COS. nomine decernũt: iustitium remittitur, quod fuerat

ac foro præsides habendos, prætoresq; ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus postridie ad præscriptum COS. *et cõsularia et pratoria comitia habita.* COSS. *creati, Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volumnio ex* S. C. *& scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduũ Senatus decreuit. publicè uinum ac thus præbitum. supplicatum icre frequentes uiri fœminæq;. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patritiæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patritiam plebeio nuptam L. Volumnio* COS. *matronæ, quod è patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit, cum se Virginia & patritiam & pudicam in patritiæ Pudicitiæ templum ingressam: & uni nuptam, ad quem uirgo deducta sit: nec se uiri, honorum'ue eius ac rerum gestarum pœnitere uerò gloriaretur: facto deinde egregio magnifica uerba adauxit. in uico Longo, ubi habitabat, ex parte ædiũ quod satis esset loci modico sacello, exclusit, aramq; ibi posuit, & cõuocatis plebeijs matronis conquesta iniuriam patritiarũ, Hanc ego aram, inquit,*

rixa

Pudi

Pudicitiæ plebeiæ dedico: uosq́; hortor, ut quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisq́; operam, ut hæc ara, quàm illa, siquid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior culta est, ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona: et quæ uni uiro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum: sed omnis ordinis fœminis, postremò in obliuionem uenit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea uasa in cella Iouis, Iouemq́; in culmine cùm quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupæ posuerunt: semitãq́; saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab ædilibus plebeijs L. Aelio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex mulctatitia item pecunia, quã exegerũt pecuarijs dãnatis, ludi facti: pateræq́; aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintũ, & P. Decius quartũ, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraq́; collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quàm cõcordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinum magis quàm ipsorũ inter se certamẽ interuenisse reor:

patri

patricijs tendentibus ut Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeijs autoribus Decio, ut ad sortem reuocaret. Fuit certè contentio in Senatu: & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. in concione, ut inter militares uiros, & factis potius quā dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum, indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam: uiamq; per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis solicitassent, si alio duce bellū gesturi essent? Nimirum aduersarium se, non socium imperij legisse sensim exprobrat: & inuidisse Decium cōcordibus collegijs tribus. Postremo se tendere nihil ultra quam ut, si se dignum prouincia ducerent, in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse: & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriam querebatur. Quoad potuerint patres annisos, ne plebeijs aditus ad magnos honores esset. postquā ipsa uirtus peruicerit ne in ullo genere hominum inhonorata esset: quæri quemadmodum irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiā fortunæ, & in paucorum potestatem uertātur. Omnes antè se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deq; Repub. meritum esse, ut faueat Q. Fabij gloriæ:

quā

Certamen

quæ modò non sua contumelia splendeat? cui autem dubium esse, ubi unum bellum sit asperum ac difficile, cùm id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro superuacaneo atq; inutili habeatur? gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: uelle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita, ut toties nouum ex improuiso incendium daret: cum se extincturum. Postremo se collegæ honores præmiaq; concessurum uerecūdia ætatis eius maiestatisq; cùm periculum, cum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neq; cessurū & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certè laturū, ut quod populi sit, populus iubeat potius, quā patres gratificentur. Iouem optimum maximum, Deosq; immortales se precari: ut ita sortem æquam sibi cùm collega dent: si eandem uirtutem felicitatemq; in bello administrando daturi sint. certè id & natura æquum, & exemplo utile esse: & ad famam populi Rom. pertinere: eos consules esse, quorum utrolibet duce bellum Hetruscum geri rectè posit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm ut prius quàm intrò uocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent: comitio abit. nec minore populi consensu, quàm senatus, prouincia Hetruria extra sortē Fabio decreta est. Concursus inde ad consulem

factus

factus omnium ferme iuniorum: & pro se quisque nomina dabant. tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circũfusus turba, Quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est, hodierno, & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducam. maiori mihi curæ est ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quòd non desiderata multitudo erat: ad oppidum Abarnam, unde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra milibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui ut lictores prægredi uiderunt, Fabiumq; esse consulem accepere: læti atq; alacres Dijs populoq; Romano gratias agunt, quòd eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cùm consulem salutarent, quærit Fabius quò pergerent. respondentibusq; lignatum se ire, Ain't andem, inquit, num castra uallata non habetis? ad hoc cùm succlamatum esset: duplici quidem uallo, & fossa: & tamen in ingenti metu esse: Habetis igitur, inquit affatim lignorum: redite, & uellite uallum. Redeũt in castra, terroremq; ibi uellentes uallum & ijs, qui in castris remanserant, militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere, consulis se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota:

& Ap

& Appius prætor Romã dimissus. inde nusquã statiua Romanis fuere. negabat utile esse uno loco sedere exercitum: itineribus, ac mutatione locorũ nobiliorem ac salubriorẽ esse. fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hyems hauddum exacta. Vere inde primo relicta secũda legione ad Clusium, quod Camars olim appellabant, præpositoq; castris L. Scipione proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello rediit: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quàm quantum esse famæ crediderat: siue senatusconsulto accitus: nam in utrumq; autores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam uideri uolunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas aßiduè fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. non suffecturum ducẽ unum, nec exercitum unum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti unum premant, siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire unus non poßit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditum equitumq; cum Fabio uenisse. sibi placere, P. Decium consulem primo quoq; tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari. si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in Hetruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem mo-

neret oratio pratoris, P. Deciū cēsuisse seruāt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruarē-tur: donec uel ipse, si per cōmodum Reip. posset, Romā uenisset, uel aliquē ex legatis misisset: à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset: quantisq́; administrandum copijs, & quot per duces esset. Fabius ut Romam redijt: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, ut nec augere nec minuere uideretur belli famam: magisq́; in altero assumendo duce aliorū indulgere timori, quàm suo, aut Reip. periculo consulere. Caterū si sibi adiutorem belli, sociumq́; imperij darēt: quonā modo se obliuisci P. Decij consulis per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omniū rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, uel in Hetruriam proficisci paratū esse ostēdisset: tanta latitia ac gratulatio fuit, ut praciperetur uictoria animis: triumphusq́; non bellum decretum consulibus uideretur. Inuenio apud quosdam, extemplò consulatu inito profectos in Hetruriā Fabium Deciumq́;, sine ulla mētione sortis prouinciarum certaminumq́; inter collegas, qua exposui.

sui. Sūt quibus ne hac quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciam aduersus præsentem COS. prætoris: contentionemq́; aliam inter collegas: tendente Decio, ut sua quisq; prouincia sortem tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo COSS. ad bellum sunt. Cæterum antequam COSS. in Hetruriam peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium uenerunt, legionē Romanam castraq́; oppugnaturi. Scipio qui castris praerat, loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus, in colle qui inter urbem & castra erat, aciem erexit. sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad iugum perrexit, quod hostes ceperant parte alia aggreßi. ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis undiq; urgeret, circunuenta. Deletam quoq; ibi legionē, ita ut nuntius non superesset, quidam autores sunt: nec antè ad consules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famam eius cladis perlatam, quàm in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ouãtesq́; moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuētis pabulatoribus cū L. Manlio Torquato legato Scipionem propratorem subsidium è

instructi fuerunt. nã & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatũ cum cohortibus paucis ierat: suosq; impetu magis milites, quàm cuiusquam ductu, aut imperio pugnam capessebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quàm Appius ad hostẽ perueniret. itaq; fronte inæquali concursum est: & uelut sorte quadam mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites parũper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ discrimine, ita ut inter prima signa manibus ad cœlum sublatis cõspiceretur: ita precatus esse: Bellona, si hodie nobis uictoriam duis: ast ego templũ tibi uoueo. Hæc precatus uelut instigãte Dea, & ipse collegæ, & exercitus uirtutem adæquauit ducis. imperatoris opera exequitur: et milites ne ab altera parte prius uictoria incipiat, annituntur. ergo fundunt fugantq; hostes, maiorẽ molem haud facile sustinentes, quàm cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedẽtes, insequendoq; effusos cõpulere ad castra. ibi interuentu Gellij, cohortiumq; Sabellarum, paulisper recruduit pugna. ijs quoq; mox fusis, iam à uictoribus castra oppugnabantur. et cum Volũnius ipse portæ signa inferret: Appius Bellonam uictricem identidem celebrans, accenderet milit

imper. uirt. [handwritten margin note]

pugna [handwritten margin note]

litum animos: per uallum, per fossas irruperunt. castra capta, direptaq; præda ingẽs parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi: duo millia & centum uiginti capti. Dum ambo COSS. omnisq; Romana uis in Hetruscum bellum magis inclinat: in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines per Vestinos in Campaniam Falernumq; agrũ transcendunt, ingentesq; prædas faciunt. Volumniũ magnis itineribus in Samnium redeuntem (iam enim Fabio Decioq; prorogati imperij finis aderat) fama de Samnitiũ exercitu, populationibusq; Campani agri ad tuendos socios conuertit. Vt in Calœnum agrum uenit: & ipse cernit recentia cladis uestigia: & Calœni narrant tantũ iam prædæ hostes trahere, ut uix explicare agmen poßint: itaq; iam propalam duces loqui, extemplò eundem in Samnium esse: ut relicta ibi præda in expeditionem redeant: nec tam oneratũ agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia ueris erant, certius tamen explorãda ratus, dimittit equites, qui uagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirẽdo cognoscit ad Vulturnum flumẽ sedere hostem: inde tertia uigilia moturum iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus tanto interuallo ab hostibus consedit, ut nec aduentus suus propinquitate nimia

præda

exploratores.

nosci posset: & egredientem è castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucē ad castra accessit: gnarosq; Oscæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facilè erat in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædaq; custodes exire, ignobile agmen, & suaquenque molientem, nullo inter alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptißimum uisum est: & iam lux appetebat. itaque signa canere iußit: agmenq; hostium aggreditur. Samnites præda impediti, infrequētes armati, pars addere gradum, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti utrum progredi, an regredi in castra tutius foret. inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam transcenderant uallum: cædesq; ac tumultus erat in castris. Samnitium agmē præter quàm hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione turbatū erat: qui partim ipsi soluti uinctos soluebāt: partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultumq; prælio ipso terribiliorem intermisti agmini præbebant. memorandū deinde edidere facinus: nam Statium Ægnatium ducem adeuntem ordines, hortantemq; inuadunt: dißipatis inde equitibus, qui cum eo aderant, ipsum circumsistunt: insidentemq; equo captum ad COS. *Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium:*

mnitium: præliumq́; iam profligatum integratum est: nec diutius sustineri potuit. cæsa ad sex millia hominũ: duo millia & quingẽti capti: in eis trib. mil. quatuor: signa militaria triginta: &, quod lætißimum uictoribus fuit, captiuorum recepta septem millia & CCCC. præda ingens sociorum: accitiq́; edicto domini ad res suas noscẽdas, recipiendasq́; præstituta die. quarum rerum non extitit dominus, militi concessa: coactiq́; uendere prædam, ne alibi quàm in armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos fortè dies ex Hetruria allatum erat, post deductum inde Volumnianum exercitum Hetruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem uocari: & Gallos pretio ingẽti solicitari. His nuntijs Senatus conterritus iustitiũ indici, delectũ omnis generis hominum haberi iußit. nec ingenui modo, aut iuniores sacramento adacti sunt: sed seniorum etiam cohortes factæ, libertiniq́; centuriati. et defendendæ urbis consilia agitabantur: summæq́; rerũ prætor P. Sempronius præerat. cæterum parte curæ exonerarunt Senatum Lucij Volumnij COS. literæ: quibus cæsos fusosq́; populatores Campaniæ cognitum est. Itaque & supplicationes ob rem bene gestam COS. nomine decernũt: iustitium remittitur, quod fue-

rat dies decē octo: supplicatioq; perlæta fuit. Tum de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptū. itaq; placuit ut duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: una ad ostium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu Vestino Falernum contingēte agrum, ubi Synope dicitur Græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, ut plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darēt, facile inueniebantur: quia in stationem se propè perpetuam infestæ regionis, nō in agros mitti rebantur. auertit ab eis curis Senatum Hetruriæ ingrauescēs bellum: & crebræ literæ Appij, monentis ne regionis eius motum negligerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Vmbros, Gallos. iam castra bifariā facta esse: quia unus locus capere tantam multitudinem non posßit, Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitiorum causa L. Volumnius COS. Romam reuocatus. qui prius quàm ad suffragium centurias uocaret, in concionem aduocata populo multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit: fuisse tantum bellū, ut nec duce uno, nec exercitu geri potuerit: accesßisse postea dici Vmbros, & ingentem exercitum

citum

citum Gallorum. Aduersus quatuor populos duces COS. illo die deligi meminissent. se, nisi confideret cum consensu populi Rom. COS. declaratum iri, qui haud dubiè tum primus omnium ductor habeatur: dictatorem fuisse extemplò dicturum. Nemini dubium erat quin Q. Fabius omniũ consensu destinaretur: eumq́; & prærogatiuæ, & primo uocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit qualis biennio antè: deinde ut uincebatur consensu, uersa postremo ad collegam P. Decium poscendum, id senectuti suæ adminiculum fore: censura, duobusq́; consulatibus simul gestis expertum se nil concordi collegio firmius ad Remp. tuendam esse. nouo imperij socio uix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturũ cõsilia. Subscripsit orationi eius COS. cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulum bona, quæq́; ex discordia mala in administratione rerum militarium euenirent, memorãdo, quàm propè ad ultimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper uentum foret: admonendo Decium Fabiumq́;, ut uno animo, una mente uiuerent. Esse præterea uiros natos militiæ, factis magnos, ad uerborũ linguæq́; certamina rudes: ea ingenia cõsularia esse. callidos solertesq́; iuris atq; eloquẽtiæ cõsultos, qualis Ap. Claudi⁹ esset: urbi, ac foro

ac foro præsides habendos, prætoresq; ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus postridie ad præscriptum COS. et cõsularia et prætoria comitia habita. COSS. creati, Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volumnio ex S. C. & scito plebis prorogatum in annum imperium est. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorum causa supplicationes in biduũ Senatus decreuit. publicè uinum ac thus præbitum. supplicatum iere frequentes uiri fœminæq;. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patritiæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patritiam plebeio nuptam L. Volumnio COS. matronæ, quod è patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit, cum se Virginia & patritiam & pudicam in patritiæ Pudicitiæ templum ingressam: & uni nuptam, ad quem uirgo deducta sit: nec se uiri, honorum'ue eius ac rerum gestarum pœnitere uerò gloriaretur: facto deinde egregio magnifica uerba adauxit. in uico Longo, ubi habitabat, ex parte ædiũ quod satis esset loci modico sacello, exclusit, aramq; ibi posuit, & cõuocatis plebeijs matronis conquesta iniuriam patritiarũ, Hanc ego aram, inquit, Pudi

rixa

Pudicitiæ plebeiæ dedico: uosq; hortor, ut quod certamen uirtutis uiros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisq; operam, ut hæc ara, quàm illa, siquid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur. Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior culta est, ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona: et quæ uni uiro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum: sed omnis ordinis fœminis, postremò in obliuionem uenit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea uasa in cella Iouis, Iouemq; in culmine cùm quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum urbis sub uberibus lupæ posuerunt: semitāq; saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerunt. Et ab ædilibus plebeijs L. Aelio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex mulctatitia item pecunia, quā exegerūt pecuarijs dānatis, ludi facti: pateræq; aureæ ad Cereris positæ. Q. inde Fabius quintū, & P. Decius quartū, consulatum ineunt: tribus consulatibus, censuraq; collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quàm cōcordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinum magis quàm ipsorū inter se certamē interuenisse reor:

patri

patricijs tendentibus ut Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeijs autoribus Decio, ut ad sortem reuocaret. Fuit certè contentio in Senatu: & postquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum est. in concione, ut inter militares uiros, & factis potius quã dictis fretos, pauca uerba habita. Fabius, quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum, indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam: uiamq; per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis solicitassent, si alio duce bellũ gesturi essent? Nimirum aduersarium se, non socium imperij legisse. sensim exprobrat: & inuidisse Decium cõcordibus collegijs tribus. Postremo se tendere nihil ultra quam ut, si se dignum prouincia ducerent, in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse: & in potestate populi futurum. P. Decius Senatus iniuriam querebatur. Quoad potuerint patres annisos, ne plebeijs aditus ad magnos honores esset. postquã ipsa uirtus peruicerit ne in ullo genere hominum inhonorata esset: quæri quemadmodum irrita sint non suffragia modo populi, sed arbitria etiã fortunæ, & in paucorum potestatem uertãtur. Omnes antè se consules sortitos prouincias esse: nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius causa: ita eum de se, deq; Repub. meritum esse, ut faueat Q. Fabij gloriæ: quæ

Certamen

quæ modò non sua contumelia splendeat: cui autem dubium esse; ubi unum bellum sit asperum ac difficile, cùm id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro superuacaneo atq; inutili habeatur? gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis: uelle & P. Decium gloriari: & forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita, ut toties nouum ex improuiso incendium daret: cum se extincturum. Postremo se collegæ honores præmiaq; concessurum uerecũdia ætatis eius maiestatisq; cùm periculum, cum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neq; cessurũ & si nihil aliud ex eo certamine tulerit: illud certè laturũ, ut quod populi sit, populus iubeat potius, quã patres gratificentur. Iouem optimum maximum, Deosq; immortales se precari: ut ita sortem æquam sibi cùm collega dent: si eandem uirtutem felicitatemq; in bello administrando daturi sint. certè id & natura æquum, & exemplo utile esse: & ad famam populi Rom. pertinere: eos consules esse, quorum utrolibet duce bellum Hetruscum geri rectè posit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm ut prius quàm intrò uocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent: comitio abit. nec minore populi consensu, quàm senatus, prouincia Hetruria extra sortẽ Fabio decreta est. Concursus inde ad consulem

factus

factus omnium ferme iuniorum: & pro se quisque nomina dabant. tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circũfusus turba, Quatuor millia, inquit, peditum, & sexcentos equites duntaxat scribere in animo est, hodierno, & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducam. maiori mihi curæ est ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quòd non desiderata multitudo erat: ad oppidum Abarnam, unde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citra milibus lignatores ei cum præsidio occurrunt. qui ut lictores prægredi uiderunt, Fabiumq́; esse consulem acceperc: læti atq; alacres Dijs populoq́; Romano gratias agunt, quòd eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cùm consulem salutarent, quærit Fabius quò pergerent. respondentibusq́; lignatum se ire, Ain't andem, inquit, num castra uallata non habetis? ad hoc cùm succlamatum esset: duplici quidem uallo, & fossa: & tamen in ingenti metu esse: Habetis igitur, inquit affatim lignorum: redite, & uellite uallum. Redeũt in castra, terroremq́; ibi uellentes uallum & ijs, qui in castris remanserant, militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisq; alij alijs dicere, consulis se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota:

& Ap

& Appius prætor Romã dimissus. inde nusquã statiua Romanis fuere. negabat utile esse uno loco sedere exercitum: itineribus, ac mutatione locorũ nobiliorem ac salubriorẽ esse. fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hyems hauddum exacta. Vere inde primo relicta secũda legione ad Clusium, quod Camars olim appellabant, præpositoq; castris L. Scipione proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello rediit: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in conspectu erat, quàm quantum esse famæ crediderat: siue senatusconsulto accitus: nam in utrumq; autores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractum quidam uideri uolunt: cum in senatu, & apud populum (id quod per literas assiduè fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. non suffecturum ducẽ unum, nec exercitum unum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti unum premant, siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire unus non possit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditum equitumq; cum Fabio uenisse. sibi placere, P. Decium consulem primo quoq; tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari. si consul malit in suam prouinciam ire, Volumnium in Hetruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cum magnam partem mo-

neret oratio prætoris, P. Deciū cēsuisse serūt, ut omnia integra ac libera Q. Fabio seruarētur: donec uel ipse, si per cōmodum Reip. posset, Romā uenisset, uel aliquē ex legatis misisset: à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset: quantisq́; administrandum copijs, & quot per duces esset. Fabius ut Romam rediJt: & in Senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit, ut nec augere nec minuere uideretur belli famam: magisq́; in altero assumendo duce aliorū indulgere timori, quàm suo, aut Reip. periculo consulere. Cæterū si sibi adiutorem belli, sociumq́; imperij darēt: quonā modo se obliuisci, P. Decij consulis per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorem. Omniū rerum arbitrium & à populo, & à Senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cum Decius se in Samnium, uel in Hetruriam proficisci paratū esse ostēdisset: tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut præciperetur uictoria animis: triumphusq́; non bellum decretum consulibus uideretur. Inuenio apud quosdam, extemplò consulatu inito profectos in Hetruriā Fabium Deciumq́;, sine ulla mētione sortis prouinciarum certaminumq́; inter collegas, quæ expo-
suí.

sui. Sūt quibus ne hæc quidem certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad populum, & pertinaciam aduersus præsentem COS. prætoris: contentionemq; aliam inter collegas: tendente Decio, ut sua quisq; prouinciæ sortem tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo COSS. ad bellum sunt. Cæterum antequam COSS. in Hetruriam peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium uenerunt, legionē Romanam castraq; oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus, in colle qui inter urbem & castra erat, aciem erexit. sed, ut in re subita, parum explorato itinere ad iugum perrexit, quod hostes ceperant parte alia aggreßi. ita cæsa ab tergo legio: atq; in medio, cum hostis undiq; urgeret, circunuenta. Deletam quoq; ibi legionē, ita ut nuntius non superesset, quidam autores sunt: nec antè ad consules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famam eius cladis perlatam, quàm in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorum suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ouātesq; moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuētis pabulatoribus cū L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorem subsidium è

castris tulisse: uictoresq; Vmbros redintegrato prælio uictos esse: captiuosq; eis ac prædam ademptam. Similius uero est, à Gallo hoste, quàm Vmbro eam cladem acceptã. quòd cum sæpe aliàs, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterquàm quòd ambo consules profecti ad bellum erãt cum quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanusq; mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum nominisq; Latini maiore exercitu, quàm Romani: alij duo exercitus haud procul urbe Hetruriæ oppositi: unus in Falisco, alter in Vaticano agro Cn. Fuluius, et L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iussi. consules ad hostes transgresso Apennino in agrum Sentinatem peruenerunt. ibi quatuor millium ferme interuallo castra posita. inter hostes deinde cõsultationes habitæ: atq; ita conuenit, ut ne unis castris miscerentur omnes: ne'ue in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti. dies indicta pugnæ: Sãniti Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfugæ Clusini tres, clàm nocte ad Fabium consulem transgressi. qui editis hostium consilijs dimissi cum donis; ut subinde ut quæq; res noua decreta esset, exploratam perferrent.

ferrēt. consules Fuluio, ut ex Falisco, Posthumio, ut ex Vaticano exercitū ad Clusium admoueant, summaq; ui fines hostium depopulentur, scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. instare inde consules, ut absentibus ijs pugnaretur. per biduū lacessiere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci utrinq; cecidere: magisq; irritati sunt ad iustū certamē animi, quam ad discrimē summa rerum adducta. tertio die descensum in campum omnibus copijs est. Cum instructæ acies starent, cerua fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. Lupo data inter ordines uia, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, Illac fuga, inquit, & cædes uertit, ubi sacram Dianæ feram iacentem uidetis: hinc uictor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. aduersus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextā instruxit. secunda & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebant bellum. Primo concursu adeo æquis uiribus gesta res est, ut, si affuissent Hetrusci &

Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. cæterum quanquam communis adhuc Mars belli erat: necdum discrimen fortuna fecerat, quà datura uires esset: haudquaquam similis pugna in dextro, læuoq́; cornu erat: Romani apud Fabium arcebant magis, quàm inferebant pugnã: extrahebaturq́; in quàm maxime serum diei certamen: quia ita persuasum erat duci: et Sãnites, et Gallos primo impetu feroces esse: quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos: Gallorũ quidem etiã corpora intolerãtissima laboris atq; æstus fluere: primaq́; eorum prælia plusquàm uirorũ, postrema minusquàm fœminarum esse. In id tempus igitur, quo uinci solebat hostis, quàm integerrimas uires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate et uigore animi, quãtumcunq; uirium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior uidebatur pedestris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipse fortissimæ iuuenum turmæ immistus orat proceres iuuentutis, ut secum in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriã forè, si ab læuo cornu, & ab equite uictoria incipiat. Bis auertêre Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes, nouum pugnæ conterruit genus: essedis carrisq́; superstans armatus hostis

ingenti

pugna

ingenti sonitu equorum rotarumq; aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorum conterruit equos. Ita uictorem equitatũ uelut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos uirosq; improuida fuga. turbata hinc etiam signa legionũ: multiq; impetu equorũ, ac uehiculorũ raptorum per agmẽ, obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes uidit, Gallica acies nullũ spatium respirandi recipiendiq; se dedit. Vociferare Decius, quò fugerent? quam'ue in fuga spem haberent? obsistere cedentibus, ac reuocare fusos. deinde ut nulla ui perculsos sustinere poterat: patrẽ P. Decium nomine cõpellans, Quid ultrà moror, inquit, familiare fatum? datũ hoc nostro generi est, ut luendis periculis publicis piacula simus. iam ego mecũ legiones hostiũ mactandas Telluri ac dijs manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuiũ Pontificẽ, quem descendens in aciẽ digredi uetuerat ab se, præire iussit uerba, quibus se, legionesq; hostiũ pro exercitu pop. Rom. Quiritium deuoueret. deuotus inde eadẽ precatione, eodemq; habitu, quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecisset, præ se agere sese formidinem ac fugam, cædemq; ac cruorem: cœlestium, infernorum iras: cõtacturum funebribus diris signa, tela, arma hostium, locumq; eundem suæ pestis, & Gal-

lorum ac Samnitium, fore: hac execratus in se, hostesq; , qua consertißimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensq; se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis uideri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori aliàs esse solet, sistere fugam, ac nouam de integro uelle instaurare pugnam. Galli, & maxime globus circunstans consulis corpus, uelut alienata mēte uana incassum iactare tela: torpere quidam: & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pōtifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat, iusseratq; proprætorem esse, uociferari: uicisse Romanos, defunctos consulis fato: Gallos, Samnitesq; Telluris matris ac deorum Manium esse: rapere ad se ac uocare Decium deuotā secum aciem: furiarumq; ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniūt deinde his restituentibus pugnā Cornelius Scipio & C. Martius, cum subsidijs ex nouißima acie iussu Q. Fabij consulis ad præsidium collegæ mißi. ibi auditur P. Decij euētus, ingēs hortamen ad omnia pro Repub. audenda. itaq; cum Galli structis antè se scutis conferti starent, nec facilis pede collato uideretur pugna: iussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, atq; in testudinem hostium coniecta. quibus plerisq; in scuta, plerisq; uerutis in corpora ipsa fixis sternitur cuneus: ita, ut magna

pars

pars integris corporibus attoniti conciderent. hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna uariauerat. Fabius in dextro cornu primò (ut antè dictũ est) cunctãdo extraxerat diẽ: deinde, postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem uim habere uisa: præfectis equitum iussis ad latus Samnitium circunducere alas, ut signo dato in transuersos quanto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostẽ. Postquàm non resisti uidit, & haud dubiam lassitudinem esse: tum collectis omnibus subsidijs, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signũ ad inuadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum: prꝡterq; aciem ipsam Gallorum relictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabãt. Tũ Fabius audita morte collegæ. Campanorum alam, quingentos ferè equites excedere acie iubet: & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & quà turbatũ agmen hostium uiderent impetu equitum instare ac territos cædere. Ipse ædem Ioui Victori, spoliaq; hostium cum uouisset, ad castra Samnitium perrexit: quò multitudo omnis cõsternata agebatur. sub ipso uallo, quia tantam multitudinẽ portæ nõ recepere, tẽtata ab exclusis turba

 suorum

ſuorum pugna eſt, ibi Gelius Egnatius imperator Samnitium cecidit, cõpulſi deinde intra uallũ Samnites: paruoq; certamine capta caſtra: & Galli à tergo circumuenti. Cæſa eo die hoſtium x x v. millia, octo capta. nec incruenta uictoria fuit. nã ex P. Decij exercitu cæſa ſeptem millia: ex Fabij mille ac ducẽti. Fabius dimiſſus ad quærendum collegæ corpus, ſpolia hoſtium coniecta in aceruũ Ioui Victori cremauit. Cõſulis corpus eo die, quia obrutum ſuper ſtratis Gallorum cumulis erat, inueniri nõ potuit. poſtero die inuẽtum, relatumq́; eſt cum multis militũ lacrymis. Intermiſſa inde omniũ aliarum rerũ cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq́; meritis celebrat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Fuluio proprætore res ex ſententia geſta: & præter ingentẽ illatam populationibus agrorum hoſti cladem, pugnatum etiam egregie eſt: Peruſinorumq́; et Cluſinorum cæſa amplius tria millia: & ſigna militaria ad uiginti capta. Samnitium agmen cum per Pelignum agrum fugeret, circumuentum à Pelignis eſt. ex millibus quinq; ad mille cæſi. Magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama eſt, etiam uero ſtanti. Sed ſuperiecere quidam augendo fidem, qui in hoſtium exercitu peditum quadraginta millia C C C X X. equitum ſex & quadraginta millia, mille carpentorum ſcripſere

ſuiſſe

fuisse: scilicet cum Vmbris Thuscisq; : quos & ipsos pugnæ affuisse. & ut Romanorum quoq; augerent copias, L. Volumnium proconsulem ducem consulibus, exercitumq; eius legionibus consulũ adijciant. In pluribus annalibus duorum ea consulũ propria uictoria est. Volũnius in Samnio interim res gerit, Samnitiũq; exercitum in Tifernum montem compulsum, non deterritus iniquitate loci fundit fugatq;. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria, suis legionibus deductis ad urbem, de Gallis Hetruscisq; ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantem secuti sunt. celebrata inconditis carminibus militaribus non magis uictoria Q. Fabij, quàm mors præclara P. Decij est: excitataq; memoria parentis, æquata euentu publico priuatoq; filij laudibus. Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaq;, et tunicæ, præmia illa tẽpestate militiæ haudquaquam spernenda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis autoribus post deductum ab consule exercitum rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumq;, & pace alia in Esetrunium, quæq; Vulturno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos Ap. Claud. prætor cũ exercitu Deciano missus. Fabius in Hetruria rebellante denuo quatuor millia & quingentos Perusinorum

norum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redépti singuli æris trecentis decem præda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones cum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatem conuenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes considunt, & Appius Volumniusq; castra coniungunt. pugnatũ infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellantes toties: illinc ab ultima iã dimicantibus spe. Cæsa ergo Samnitium XVI. millia trecenti, capta duo millia septingenti. ex Romano exercitu cecidere duo millia septingẽti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia grauis, prodigijsq; solicitus. nam & terra multifariã pluuisse, & in exercitu Ap. Claudij plerosq; fulminibus ictos, nuntiatum est: librią; ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri dãnatas pecunia mulctauit, ex quo mulctatitio ære Veneris ædẽ, quæ prope circum est, faciendam curauit. Supersunt etiam nunc Samnitiũ bella, quæ cõtinua per quartum iam uolumen, annumq; sextũ & quadragesimum à M. Valerio, A. Corn. consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorum clades utriusq; gẽtis, laboresq; actos nunc referam, quibus nequiuerint tamen dum illa pectora uinci: proximo anno Samnites in

Sent

Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus cāpis, suis ipsi legionibus, mistis alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant: imperatorem clarißimum gentis suæ amiserant: socios belli, Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadē fortuna uidebant, qua ipsi erāt: nec suis, nec externis uiribus iā stare poterant: tamē bello non abstinebant, adeo ne infeliciter quidē defensæ libertatis tædebat: et uinci, quàm non tentare uictoriam, malebant. quinam sit ille, quē non pigeat longinquitatis bellorum scribendo, legendoq́;, quæ gerentes non fatigauerunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus. & M. Attilius Regulus consules secuti sunt. Samnium ambobus decreta prouincia est: quia tres scriptos hostiū exercitus: uno Hetruriam, altero populationem Campaniæ repeti, tertium tuendis parari finibus, fama erat. Posthumium ualetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extēplo profectus, ut in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nondū egressos opprimeret: uelut ex cōposito ibi obuium habuere hostem: ubi & intrare, nedū uastare ipsi Samnitium agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, sociorumq́; pop. Rom. fines Samnites prohiberent. cum castra castris collata essent: quod uix Romanus toties uictor auderet: ausi Samnites sunt (tantū desperatio ultima temeritatis

nebula

ritatis facit) castra Romana oppugnare. & quanquam non uenit ad finem tam audax inceptum. tamē haud omnino uanum fuit. Nebula erat ad multum diei, densa adeo, ut lucis usum eriperet, non prospectu modo extra uallum adempto, sed propinquo etiam cōgredientium inter se conspectu. hac uelut latebra insidiarum freti Samnites, uixdū satis certa luce, & eam ipsam premente caligine, ad stationem Romanam in porta segniter agentem uigilias perueniunt. Improuiso oppreßis, nec animi satis ad resistendum, nec uirium fuit. ab tergo castrorum decumana porta impetus factus. itaq; captum quæstoriū: quæstorq; ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu excitus cohortes duas sociorum, Lucanam, Suessanamq;, quæ proximæ forte erant, tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali uia inducit. uixdum satis aptatis armis in ordines eunt: et clamore magis quàm oculis hostem noscunt, nec quantus numerus sit, æstimari potest. cedunt primo incerti fortunæ suæ, & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cū consul uociferaretur, expulsi'ne extra uallū castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato connixi primo resistunt: deinde inferūt pedem, urgentq;: & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam,

trepidatio

uallumq;

uallumq;: inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis castris contenti, receperunt se intra uallum, trecentis ferme hostium occisis. Romanorum stationis primæ, uigilumq;, et eorum qui circa quæstorium oppressi, periere ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modo proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerũ fama tumultuosior etiam, quàm res erant, perlata Romã coëgit L. Posthumiũ COS. uixdum ualidũ proficisci ex urbe, prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis conuenire. Ipse ædem Victoriæ, quã ædilis curulis ex mulctatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium ad castra collegæ perrexit. inde postquàm Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse, recesserunt: diuersi COSS. ad uastandos agros, urbesq; oppugnandas discedunt. Posthumius Miloniam oppugnare adortus ui primò, atq; impetu: deinde postquam ea parum procedebant, opere, ac uineis demum iniunctis muro cepit. ibi capta iã urbe, ab hora quarta usq; ad octauam ferè horam omnibus partibus urbis diu incerto euentu pugnatum est. postremo potitur oppido Roman

Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia CC. præter prædã aliã. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit COS. primo ita cõpositus instructusq; mœnibus succeßit, tanquam idem, quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde ut silentiũ uastum in urbe, nec arma, nec uiros in turribus ac muris uidit: auidum inuadendi deserta mœnia militem detinet, ne quam occultam in fraudem incautus rueret: duas turmas sociorum Latini nominis circũequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. equites portam unam alteramq; eadem regione in propinquo patentes conspiciunt, itineribusq; iis uestigia nocturnæ hostiũ fugæ. adequitant deinde sensim portis: urbemq; ex tuto rectis itineribus peruiam conspiciunt: & consuli referunt, excessum urbe: solitudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus uestigiis fugæ, ac strage rerum in trepidatione nocturna paßim relictarum. His auditis COS. ad eam partem urbis, quam adierant equites, circunducit agmen: constitutisq; haud procul porta signis, quinq; equites iubet intrare urbẽ: & modicum spatiũ progressos tres manere eodem loco, si tuta uideantur: duos explorata ad se referre. Qui ubi redierũt: retuleruntq;

runtq; eò se progressos, unde in omneis partes circumspectus esset: longe lateq; silentium ac solitudinem uidisse: extemplo COS. cohortes expeditas in urbem induxit: cæteros interim castra communire iußit. Ingreßi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos, inueniunt: relictaq;, quæ migratu difficilia essent, ea direpta: & cognitum ex captiuis est, communi consilio aliquot circà urbes consciisse fugam: suos prima uigilia profectos: credere eandem in alijs urbibus solitudinem inuenturos. Dictis captiuorum fides extitit: desertis oppidis COS. potitur. Alteri COS. M. Attilio nequaquã tam facile bellum fuit. cum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat: ad finẽ Lucerinũ ei hostis obuius fuit. ibi ira uires æquauit. prælium uarium & anceps fuit, tristius tamen euentu Romanis: & quia insueti erant uinci: & quia digredientes magis, quàm in ipso certamine, senserunt, quantũ in sua parte plus uulnerum ac cædis fuisset. Itaq; is terror in castris ortus, qui si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. tum quoq; solicita nox fuit, iam inuasurum castra Samnitẽ credentibus, aut prima luce cum uictoribus conserendas manus. Minus cladis, cæterum non plus animorum ad hostes erat. ubi primũ illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed uia una,

 & ea

& ea ipsa præter hostes, erat: quam ingreßi præbuere speciem rectà tendentium ad castra oppugnāda. COS. arma capere milites iubet, & sequi se extra uallū: legatis, tribunis, præfectis sociorū imperat, quod apud quenq; facto opus est. Omnes affirmant se quidem omnia facturos: sed militum iacere animos: tota nocte inter uulnera, & gemitus morientiū uigilatum esse, si ante lucem ad castra uentum foret: tantū pauoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nunc pudore à fuga cōtineri, alioquin pro uictis esse. Quæ ubi consul accepit, sibimetipsi circumeundos alloquendosq; milites ratus, ut ad quosq; uenerat, cunctātes arma capere increpabat, quid cessarent, tergiuersarenturq;? hostem in castra uenturū, nisi illi extra castra exissent, & pro tētorijs suis pugnaturos, si pro uallo nollent. armatis ac dimicātibus dubiam uictoriam esse: qui nudus atq; inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut seruitutē patiendam. Hæc iurganti increpantiq; respōdebant, confectos se pugna hesterna esse: nec uirium quicquam, nec sanguinis superesse: maiorem multitudinem hostium apparere, quàm pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuētes, uallum secum portare Samnitem affirmant: nec dubium esse quin castra circumuallaturi sint. Tunc enimuero COS. indignum facinus esse

nocifer-

Vulnera

uociferari, tantã contumeliam ignominiamq́; ab ignauißimo accipi hoste. Etiam'ne circunsedebimur, inquit, in castris, ut fame potius per ignominiam, quàm ferro, si necesse est, per uirtutẽ moriamur? Dij bene uerterent: facerentq́; quod se dignũ quisq; ducerent. COS. M. Atiliũ uel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurumq́; inter signa Samnitium potius, quàm circũuallari castra Romana uideat. Dicta consulis, legati, tribuniq́;, & omnes turmæ equitũ & centuriones primorum ordinum approbauere. tũ pudore uictus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: lõgo agmine, nec continẽti, mœsti ac propè uicti procedunt uersus hostẽ, nec spe, nec animo certiorem. itaq; simul conspecta sunt Romana signa, extẽplo à primo Samnitium agmine ad nouißimum fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediẽdum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem patere uiam: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorũ euadendum. in medio sarcinas conijciunt: armati suis quisq; ordinibus instruunt aciem. Iam exiguum inter duas acies erat spatium: & stabant expectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diuersiq́; integri atq; intacti abißent, ni cedenti instaturũ alterum timuißent. sua sponte inter inuitos tergi-

uersantesq; segnis pugna, clamore incerto atq; impari cœpit: nec uestigio quisquam mouebatur. Tum COS. Romanus ut rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum cum pleriq; delapsi ex equis essent, & alij turbati, & ab Samnitium acie ad opprimendos eos qui ceciderãt, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paululum irritata pugna est: sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerant Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Romanam. Iamq; in terga fugientium Samnites pugnabant: cũ COS. equo praeuectus ad portam castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoq; ut quicunq; ad uallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipsa minitans obstitit profuse tendentibus suis in castra. Quò pergis, inquit, miles? & hic arma, & uiros inuenies: nec uiuo COS. tuo nisi uictor castra intrabis: proinde elige cũ ciue, an hoste pugnare malis. Hæc dicente COS. equites infestis cuspidibus circunfunduntur, ac peditẽ in pugnam redire iubent. Non uirtus solum COS. sed fors etiam adiuuit: quòd non institerunt Samnites, spatiumq; circumagẽdi signa, uertendiq; aciem à castris in hostẽ fuit. Tum alij alios hortari ut repeterent pugnam: centuriones ab signiferis

rapta

fuga

rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effusè uenire hostes. Inter hæc COS. manus ad cœlũ attollens uoce clara, ita ut exaudiretur, tẽplum Ioui Statori uouet, si cõstitisset à fuga Romana acies: redintegratoq; prælio cecidisset, uicissetq; legiones Samnitium. omnes undiq; annisi ad restituendam pugnã, duces, milites, peditum, equitumq; uis. numẽ etiam Deorum respexisse nomen Romanum uisum. adeò facilè inclinata res: repulsiq; à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo cõmissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorum sarcinis circundant. Tum uerò eos à fronte urgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captiq;. Captiuorum numerus fuit septem millia CCC. qui omnes nudi sub iugum mißi. cæsos retulere ad quattuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta uictoria fuit. recensente COS. biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecẽti. Dum hæc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanã, quæ uia Latina est: occupare conati, urbem non tenuerunt: agros depopulati cùm prædam aliam inde mistam hominũ atq; pecudum, colonosq; captos agerent: in uictorem

pugna

incidunt COS. *ab Luceria redeuntem: nec prædam solitùm amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incõpositi cæduntur. Consul Interamnam edicto dominis ad res suas noscẽdas recipiẽdasq; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorũ causa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quod captiuos sine pactione sub iugum misisset.* COS. *alter Posthumius, quia in Samnitibus materia belli deerat: in Hetruriam traducto exercitu primũ peruastauerat Volsiniensem agrũ: deinde cũ egreßis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorũ depugnat. duo millia* CC. *Hetruscorũ cæsi: cæteros propinquitas urbis tutata est. In Rosellanum agrũ exercitus traductus. ibi non agri tantum uastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominũ: minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorq;, quàm bellũ in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres ualidißimæ urbes, Hetruriæ capita, Volsinij, Perusia, Arretium pacẽ petiere: & uestimẽtis militum, frumentoq; pacti cum* COS. *ut mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerunt. mulcta præsens quingenûm millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas, consul cum triumphum ab Senatu moris magis causa, quàm spe impetrandi petisset:*

uider

uideretq́; alios, quòd tardius ab urbe exisset: alios, quòd iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriã transisset: partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatiũ æquatæ repulsæ sibi quoq; negare triumphum: Non ita, inquit, Patres cõscripti uestræ maiestatis meminero, ut me consulem esse obliuiscar: eodem iure imperij, quo bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atq; Hetruria subactis, uictoria & pace parta triumphabo. ita Senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contẽtio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: uocatusq́; eò consul cùm L. Horatium, Marcum Valerium consules, C. Martium Rutilium nuper, patrem eius qui tunc censor esset, nõ ex autoritate Senatus, sed iussu populi triũphasse diceret: adijciebat se quoq; laturũ fuisse ad populum, ni sciret mancipia nobiliũ tribunos pleb. legem impedituros: uoluntatem sibi ac fauorem consentiẽtis populi pro omnibus iussis esse ac futuram: posteroq́; die auxilio tribunorum plebis trium aduersus intercessionem VII. tribunorum, et consensum Senatus, celebrãte populo diem, triumphauit. Et huius anni parum constans memoria est. Posthumium autor est Claudius in Samnio captis aliquot urbibus, in Apulia fusum fugatumq́;, saucium ipsum cũ

paucis Luceriam compulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumq; triũphasse. Fabius ambos COSS. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit: traductumq; in Hetruriam exercitum: sed ab utro COS. non adiecit: & ad Luceriã utrinq; multos occisos: inq; ea pugna Iouis Statoris ædem uotam, ut Romulus antè uouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus, iam sacratus fuerat. Cæterum hoc demum anno, ut ædem etiam fieri Senatus iuberet, bis eiusdem uoti damnata Respub. in religionem uenit. Sequitur hunc annum & COS. insignis, L. Papyrius Cursor quà paterna gloria, quà sua: & bellum ingẽs, uictoriaq; quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrem COS. pepererat. & fortè eodem conatu apparatuq; omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant: & opes Deorum etiam adhibuerant ritu quodam sacramenti uetusto uelut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito noua lege, ut qui iuniorum non cõuenisset ad imperatoriũ edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratũ erat. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad XL. millia militũ, quod roboris in Samnio erat, cõuenerunt. ibi medijs ferè castris locus est cõseptus cratib9, pluteisq; & linteis contectus, patens ducentos maximè pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro ue-

tere

tere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu: qui se id sacrum petere affirmabat ex uetusta Samnitium religione: qua quondam usi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto per uiatorē imperator acciri iubebat nobilißimum quenq; genere factisq; singuli introducebātur. erat cùm alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset: tum in loco circà omni cōtecto aræ in medio uictimæq; circà cæsæ, & circunstantes centuriones strictis gladijs, admouebatur altaribus miles, magis ut uictima, quā ut sacri particeps: adigebaturq; iureiurādo, quæ uisa auditaq; in eo loco essent, non enuntiaturum. dein iurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis familiæq; & stirpis cōposito, nisi isset in prælium, quò imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset: aut si quem fugientē uidisset, non extemplò occidisset. Id primo quidam abnuentes iuraturos se obtruncati circa altaria sunt: iacentes deinde inter stragem uictimarum documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum ut uir uirum legerent: donec sexdecim millium numerum confecissent. ea legio linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobi religio

 litas

litus erat, appellata est, his arma insignia data, & cristatæ galeæ, ut inter cæteros eminerent. Paulò plus uiginti millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic hominũ numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam consedit. COSS. profecti ab urbe: prior Sp. Caruilius: cui ueteres legiones, quas M. Attilius superioris anni COS. in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant. cum eis in Samnium profectus, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidũ de Samnitibus ui cœpit. cæsa ibi millia hominum duo ferme atq; octingenti: capta quatuor millia ducẽti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto Duroniã urbem expugnauit: minus quàm collega cepit hominũ: plus aliquãto occidit: præda opulẽta utrobiq; est parta, Inde peruagati Samnium COSS. maximè depopulato Atinate agro, Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniam, ubi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquãdiu nec cessatũ ab armis est neq; gnauiter pugnatũ: lacessendo quietos, resistentibus cedendo, cõminandoq; magis quàm inferendo pugnam dies absumebatur. quod cùm inciperetur, remitteretur q;, omnium rerum etiam paruarũ euentus proferebatur in dies. Altera Romana castra uiginti millium

spatio

ſpatio aberant: & abſentis collegæ conſilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorq́; Caruilius, quo maiore diſcrimine res uertebatur, in Aquiloniam, quàm ad Cominiũ, quod obſidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum ſatis paratus nuntium ad collegam mittit: ſibi in animo eſſe poſtero die, ſi per auſpicia liceret, confligere cum hoſte: opus eſſe & illum quanta maxima ui poſſet, Cominiũ oppugnare: nequid laxamenti ſit Samnitibus ad ſubſidia Aquiloniam mittenda. diem ad proficiſcendum nuntius habuit: nocte rediјt, approbare collegam conſulta referens. Papyrius nuntio miſſo extemplo concionem habuit: multa de uniuerſo genere belli, multa de præſenti hoſtium apparatu uana magis ſpecie, quàm efficaci ad euẽtum, diſſeruit. Non enim criſtas uulnera facere: & per picta atq; aurata ſcuta tranſire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atq; argenteam Samnitium aciem à parente ſuo occidione occiſam: ſpoliaq́; ea honeſtiora uictori hoſti, quã ipſis arma fuiſſe. Datũ hoc nomini familiæq́; ſuæ: ut aduerſus maximos conatus Samnitiũ opponerentur duces: ſpoliaq́; ea referrent, quæ inſignia publicis etiam locis decorandis eſſent. Deos immortales adeſſe propter toties petita fœdera, toties rupta: tum ſiqua coniectura

mentis diuinæ sit, nulli unquã exercitui fuisse infestiores, quàm qui nefando sacro mista hominũ pecudũq; cæde respersus, ancipiti deûm ira deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum testes Deos, hinc iurisiurãdi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentũ, uno tempore Deos, ciues, hosteis metuat. Hæc comperta perfugarum indicijs cùm apud infensos iam sua spõte milites disseruisset: simul diuinæ humanæq; spei pleni clamore consentienti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem dilatum certamen: moram diei, noctisq; oderunt. Tertia uigilia noctis iam relatis literis à collega Papyrius silentio surgit: & pullarium in auspiciũ mittit. Nullum erat genus hominũ in castris intactum cupiditate pugnæ: summi infimiq; æquè intenti erant: dux militum, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor omnium etiam ad eos, qui auspicio intererant, peruenit. nam cum pulli non pascerentur, pullarius auspiciũ mentiri ausus, tripudium solistimum COS. nunciauit. COS. lætus, auspicium egregium esse, & Deis autoribus rem gesturos, pronuntiat: signumq; pugnæ proponit. Exeunti iam in aciem nuntiat perfuga, uiginti cohortes Samnitium (quadringenariæ fermè erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, exemplò nuntiũ mittit: ipse signa ocyus proferri iubet:

ardor ai.

iubet: subsidiaq; suis quaeq; locis, & praefectos subsidijs attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionem: equitibus legatos alios, C. Ceditium & Trebonium praefecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum cõspectum properè circumducere iubet: atq; inde inter ipsam dimicationẽ quanto maximè posset moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaq; ab equitibus Romanis: qui rem haud spernẽdam rati, Sp. Papyrio fratris filio consulis ambigi de auspicio renuntiauerunt. Iuuenis ante doctrinam Deos spernentem natus, rem inquisitam nequid incompertum deferret, ad consulẽ detulit cui ille, Tu quidem macte uirtute diligentiaq; esto: caeterum qui auspicio adest, siquid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidẽ tripudium nuntiatum, pop. Rom. exercituiq; egregium auspicium est. centurionibus deinde imperauit, ut pullarios inter prima signa constituerent. Promouẽt & Samnites signa: insequitur acies ornata, armataq;: ut hostiũ quoq; magnificũ spectaculum esset. Prius quàm clamor tolleretur, concurrereturq;, emisso temerè pilo ictus pullarius antè signa cecidit. quod ubi COS. nũtiatũ est: Dij in praelio sunt inquit: habet poenã noxiũ caput. Ante COS. haec dicentem

religio

tem

tem coruus uoce clara occinuit, quo lætus augurio consul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse Deos, signa canere, & clamorem tolli iußit. Prælium cōmissum atrox, cæterum longè disparibus animis. Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere, quàm inferre pugnam cogit. nec sustinuissent primum clamorem atq; impetum Romanorum, per aliquot iam annos uinci assueti: ni potentior alius metus insidens pectoribus à fuga retineret, quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumq; strages, & respersæ fando nefandoq; sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen, detestandæ familiæ stirpiq; compositum. his uinculis fugæ obstricti stabant, ciuem magis quàm hostem timentes. Instare Romanus à cornu utroque, à media acie & cædere Deorum hominumq; attonitos metu. repugnatur segniter, ut ab ijs quos timor moraretur à fuga. Iam propè ad signa cædes peruenerat: cum ex trāsuerso puluis, uelut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam cum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quàm pro numero excitabant, insidentes mulis calones

fronde

frondosos ramos per terram trahebant: arma, signaq; per turbidam lucem in primo apparebant: pòst altior densiorq; puluis equitum speciem cogentiū agmen dabat. fefellitq; non Samnites modo, sed etiam Romanos: & consul affirmauit errorem: clamitans inter prima signa, ita, ut uox etiam ad hostes accideret: captum Cominium, uictorem collegam adesse. anniterentur uincere prius quàm gloria alterius exercitus fieret. Hæc insidēs equo. inde tribunis, centurionibusq; imperat, ut uias equitibus patefaciant. ipse Trebonio Cæditio' que prædixerat, ut ubi se cuspidem erectam quatientem uidissent: quanta maxima ui possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, ut ex antè præparato, fiunt. panduntur inter ordines uiæ: prouolat eques: atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit: perrumpitq; ordines, quacunque impetum dedit. instant Volumnius & Scipio & perculsos sternunt. Tum iam Deorum hominumq; uicta ui, funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratiq; fugiunt, nec quenquam præter hostes metuunt. Peditum agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas equitesq; Bouianum perfugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diuersa cornua, dextrum ad castra Samnitium, Læuum ad urbem tendit. Prior aliquanto

Volumn

oppugnᵒ.

Volumnius castra cepit. ad urbem Scipioni maiore resistitur ui: non quia plus animi uictis est, sed melius muri, quàm uallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pauore, priusquam colligerentur animi, transacta res esset: lentiorē forè minutæ urbis oppugnationem ratus, interrogat milites: satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse: se uictores pelli à portis urbis? Reclamantibus uniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam: secuti alij testudine facta in urbem perrumpunt: deturbatisq; Samnitibus, quæ circa portam erant muri occupauere. penetrare interiora urbis, quia pauci admodum erant, non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus recipiendo exercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat: & appetens nox periculosa & suspecta omnia etiam uictoribus faciebat. progressus longius, ab dextra castra capta uidet: ab læua clamorem in urbe, mistum pugnantium ac pauentium fremitu esse. & tum fortè certamē ad portā erat. aduectus deinde equo propius, ut suos in muris uidet: nec iam integri quicquam esse, quoniā temeritate paucorū magnæ rei parta occasio esset: acciri quas receperat copias, signaq; in urbem inferri iußit. ingreßi proxima ex parte, quia nox appropinquabat, quieuere. nocte oppidum ab hostibus

stibus desertum est. Cæsa illo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecēti quadraginta: capta tria millia octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septē. Cæterùm illud memoriæ traditur: non ferme alium ducē lætiorem in acie uisum: seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerundæ rei. Ab eodem robore animi neq; controuersó auspitio reuocari à prælio potuit: et in ipso discrimine, quo tēpla dijs immortalibus uoueri mos erat, uouerat Ioui uictori: si legiones hostium fudisset, pocillum mulsi priusquam temetū biberet, sese facturum. id uotum dijs cordi fuit: & auspicia in bonum uerterunt. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copijs admotis, corona cinxit urbem: subsidiaq; firma, neque eruptio fieret, portis opposuit. Iam signum dantē eum nūcius ac collega trepidus de uiginti cohortiū aduentu, & ab impetu moratus est: & partē copiarum reuocare instructam, intētamq; ad oppugnandum, coëgit D. Brutum Scæuam legatum cum legione prima, & uiginti cohortib⁹ alaribus, equitatuq; ire aduersus subsidiū hostium iußit: quocunq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac moraretur: manumq;, si forte ita res posceret, conferret: modo ne ad Cominium eæ copiæ admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte urbis iußit: ac testudine:

ri ad portas

oppug.º ad portas succeßit. simul & refringebantur portæ, & uis undiq; in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in muris uiderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos urbis aditu hostes: ita, postquam iam non ex interuallo, nec mißilibus, sed cominus gerebatur res: & qui ægre successerant ex plano in muros, loco quē magis timuerant uicto, facile in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus murisq;, in forum omnes compulsi, paulisper inde tentauerunt extremam pugnæ fortunam. deinde abiectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringēti in fidem consulis uenerunt. cæsa ad quatuor millia ac trecenti octuaginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res. inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia expectata erat pugna, hostes non inuēti. septem millia passuum cum abessent à Cominio, reuocati ab suis, neutri prælio occurrerunt. primis ferme tenebris cum in conspectu iam castra, iam Aquiloniā habuissent, clamor eos utrinq; par accidens sustinuit. deinde è regione castrorum, quæ incensa ab Romanis erant, flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temere sub armis strati paßim inquietū omne tēpus noctis, expectādo timendoq; lucem, egere. prima luce incerti quam in partem intenderent iter, repente in fugā consternan

sternantur conspecti ab equitibus: qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti, uiderant multitudinem non uallo, non stationibus firmatam. conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iamq; etiam legionariæ cohortes sequebantur: cæterum nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti ferme & octoginta interfecti. arma multa pauidi, ac signa militaria duodeuiginti reliquere: alio agmine incolumi, ut ex tanta trepidatione, Bouianum peruentum est. Lætitiam utriusq; exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter gesta res. uterq; ex alterius sententia consul captum oppidum diripiendum militi dedit: exhaustis deinde tectis ignẽ iniecit: eodemq; die Aquilonia & Cominium deflagrauere. & consules cum gratulatione mutua legionũ suaq;, castra coniunxere. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauitq;: & Papyrius, apud quem multiplex, in acie, circa castra, circa urbẽ, fuerat certamen. Sp. Nauium, Sp. Papyriũ fratris filium, & quatuor centuriones, manipulumq; hastatorum, armillis, aureisq; coronis donauit: Nautium propter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyriũ, propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte, qua fuga infestam Samni-

tibus ab Aquilonia clam egreßus fecit: centuriones, militesq́; quia primi portã, murũq; Aquiloniae ceperant, equites omnes ob insignem multis locis operã, corniculis, armillisq; argenteis donat. Consilium inde habitum, cùm iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut utrinsq;, aut certe alterius. optimum uisum, quo magis fractae res Samnitium essent, eo pertinacius & infestius agere caetera, & persequi: ut perdomitum Samnium insequentibus consulibus tradi posset. quando iam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus uideretur: unum superesse belli genus, urbium oppugnationes: quarum per excidia militẽ locupletare praeda, & hostẽ pro aris ac focis dimicantẽ conficere possent. Itaq; literis mißis ad Senatum populumq́; Romanum de rebus ab se gestis, diuersi, Papyrius ad Sepinum, Caruilius ad Volana oppugnãdam, legiones ducunt. Literae consulum ingenti laetitia & in curia & in concione auditae: & quatridui supplicatione publicũ gaudiũ priuatis studijs celebratum est. nec populo Romano magna solùm, sed peropportuna etiam ea uictoria fuit: quia per idem forte tẽpus rebellasse Hetruscos allatum est. Subibat cogitatio animum: quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset, siquid in Samnio aduersi uenisset: quae coniuratione Samnitium erecta, quo-

rium

niā ambo consules, omnisq; Romana uis auersa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occasione rebellandi habuisset. Legationes sociorum à M. Attilio prætore in Senatum introductæ. querebantur uri & uastari agros à finitimis Hetruscis, quòd desciscere à populo Romano nollent: obtestabāturq; patres conscriptos, ut se à ui atq; iniuria communium hostium tutarentur. Responsum legatis: curæ senatui futurū, ne socios fidei suæ pœniteret: Hetruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium, fore. Segnius tamē, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset: ni Faliscos quoq;, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, ut fœciales mittendos ad res repetendas censerent. quibus non redditis, ex autoritate patrum, iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; cōsules sortiri, uter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palumbinum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies: Palumbinum eodem, quo ad muros accessit. ad Herculaneum bis etiam signis collatis ancipiti prælio, & cum maiore sua quàm hostium iactura, dimicauit. castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatum oppidum, ca-

ptumq́;. In his tribus urbibus capta, aut cæſa ad decem millia hominum: ita, ut paruo admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias cõſulibus, Hetruria Caruilio euenit ſecundum uota militum, qui uim frigoris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior uis hoſtium reſtitit: ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe circa ipſam urbem aduerſus eruptiones hoſtium pugnatum: neq; obſidio, neq; bellum ex æquo erat: non enim muris magis ſe Samnites, quàm armis ac uiris mœnia tutabantur. tandem pugnãdo in obſidionem iuſtam coëgit hoſtes: obſidendoq́;, ui atq; operibus urbem expugnauit. itaq; ab ira plus cædis editum capta urbe: ſeptem millia quadringenti cæſi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congeſtis Samnitium rebus in urbes paucas, militi cõceſſa eſt. Niues iam omnia oppleuerant: nec durari extra tecta poterat: itaq; conſul de Sãnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium conſenſu eſt delatus. triumphauit in magiſtratu, inſigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho. pedites equitesq́; inſignes donis tranſiere ac tranſuecti: multæ ciuicæ coronæ uallaresq́; ac murales conſpectæ. inſpectata ſpolia Samnitium: & decore ac pulchritudine paternis ſpolijs, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comparabantur

tur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrumq; factis, ducti. æris grauis transuecta uicies centum millia & quingēta triginta tria millia. id æs redactum ex captiuis dicebatur. argēti, quod captum ex urbibus erat, P. M.CCCXXX. omne æs argentumq; in ærarium conditum: militibus nihil datum ex præda est. auctaq; ea inuidia est ad plebem, quòd tributum etiam in stipendium militum collatum est: cum, si spreta gloria fuisset captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Aedem Quirini, quam in ipsa dimicatione uotam apud neminem ueterem autorem inuenio (neq; hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre uotam filius consul dedicauit: exornauitq; hostium spolijs. quorum tanta multitudo fuit, ut non templum tātum forumq; his ornaretur, sed socijs etiam colonisq; finitimis ad templorum locorumq; publicorum ornatum diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum, quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Caruilius consul in Hetruria Troilium primum oppugnare adortus, quadringentos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos ut abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem, oppidumq; ipsum ui cepit. inde quinq; castella locis sita munitis

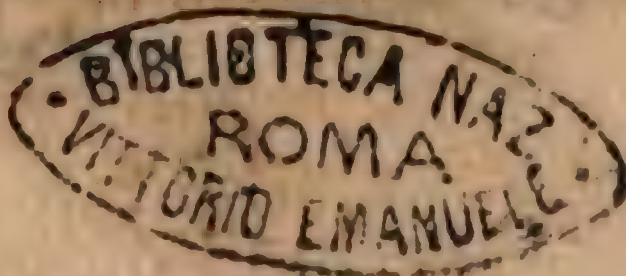
expugnauit. Cæsa ibi hostium duo millia quadringenti: minus duo millia capti. & Faliscis pacem petentibus annuas inducias dedit: pactus centum millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit, ut minus clarum de Samnitibus, quàm collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecēta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis fortunæ de manubijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus atq; equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthuminum legatū eius: qui dicta die à M. Cancio Tri. ple. fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi iudicium: iactariq; magis, quàm peragi accusatio eius poterat. Exacto iā anno noui tribuni plebis magistratum inierant: ijsq; ipsis, quia uitio creati erant, quinq; post dies alij suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Aruina, C. Marcio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta uiginti duo. Censores uicesimi sexti à primis censoribus: lustrum undeuicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res bello bene gestas ludos Romanos

spect

spectauerunt: palmæq́; tum primum translato è Græcia more, uictoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt: dãnatis aliquot pecuarijs, uia à Martis silice ad Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabium Maximi filium, Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis rebus lætus annus uix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atq; agros, suffecit. portentoq́; iam similis clades erat. et libri aditi, quinam finis, aut quod remedium eius mali ab dijs daretur. inuentum in libris, Aesculapium ab Epidauro Romam accersendum. neq; eo anno, quia bello occupati consules erant: quicquam de ea re actum: præter quam quòd unum diem Aesculapio supplicatio habita est.

NICOMACHVS DEXTER VC EMENDAVI AD EXEMPLVM PARENTIS MEI CLEMENTIANI.
VICTORIANVS VC EMENDABAM DOMNIS SYMMACHIS.

ii s REG

REGVM, DICTATORVM, CONSVLVM, TRIbunorum militum, Consulari potestate, Prætorum, Censorum primæ Decadis Index.

*

REGES ROMANI.

DICTATORES.

Ap. Cl

C. Iun

CONSVLES.

Sp. Caß

L. Qu

C.Mar

Q. Fab

TRIBVNI MILItum consulari potestate.

M. Serg.

PONTIFICES.

INDEX RERVM scitu dignarum quæ prima continentur Decade.

A

Adhor

Aequi

Alba

Anti

Atella

Boij

ll Cam

Cenin

Corona

E rupe

Fœnera

Hern

Tullius

I

Interr

Latini

Leges

Lex

Lucus

mm M. Cur

Oppida

Pax

Pugna

Quintij

Sacer

Signa

Sutrium

Vicus

Voltu

FINIS.

Aues admittuti. 69. 338.
quà, quà 707. 716
Libertatis delectio à Dño excepta. 36.

Silua 767.

Trepidatio, pauor, metus, timor, tremor
203. 223. 239. 285. 262. 366. 433.
452. 492. 535. 645. 746. 795. 846.

Transitiones

Viae 705.

Vigiliae et custodiae 477.

Vastitas seu Vasta 209. 441. 539. 772. 793. 847.
414.

Vsurae 511. 545. 554.

Vulnera 137. 128. 363.

Hospitia 25. 99. 125. 176.

Impensae 120.

Laetitia 414.

Superstitio 425. 436. 438. 474. 480.

Praeda uel vastitas. 437.

Constantia et gravitas. 195.

Superstitio 425. 436. 438. 474. 480.

Iracta vel Vastitas. 437.

Constantia et gravitas. 195.

